ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ
В ДВАДЕСЕТ И ДВА ТОМА

Редакционна колегия
ПЕТЪР ДИНЕКОВ, ПАНТЕЛЕЙ ЗАРЕВ,
ГЕОРГИ ЦАНЕВ, МИЛЕНА ЦАНЕВА

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

том двадесети

КРИТИКА И ПУБЛИЦИСТИКА
1890—1921

Под редакцията
на МИЛЕНА ЦАНЕВА
и ИЛИЯ ТОДОРОВ

СОФИЯ • 1979

ИВАН ВАЗОВ

20

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ
СЪЧИНЕНИЯ

БЪЛГАРСКИ ПИСАТЕЛ

20

ИВАН ВАЗОВ

20

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ

20

1890—1891

СПИСАНИЕ „ДЕННИЦА“

ХРИСТО БОТЕВ

КРИТИЧЕСКА СТУДИЯ

I

Каквото и да се казва, епохата, която непосредствено предшествувà освобождението на България, ще остане най-знаменитата в историята ни. Духовният подем на българина в никое друго време не е бил на такава висота; никой друг период от новата ни, токуречи, едновека история не е бил така богат с жизнени явления, с такива страстни борби и стремления, с толкова едри характери, силни духове, големи исторически образи, както тоя. Само въз тоя период, който би трябвало да наречем период-предтеча (и той не захваща даже четвъртина столетие), ще се прикова по-дълго и с повече любов нашето внимание, както и вниманието на ония поколения, които идат подир нас. Ни преди него, ни после него ние няма да намерим в нашия народен живот такъв висок драматизъм на събитията, такава грандиозност на борбите и жертвите, такава ясност, определеност и неразделност на идеала, който питаел и възвишавал надеждите на цяло поколение и който е галванизирал от векове приспаните сили на една пълна с жизнени задатки нация. Мил ни е този период, защото само той хвърли в историята ни едно светло съзвездие от велики имена, които ни светят с лъчезарния си блясък и повдигат у нас чувство на самоуважение като народ. Истина, и последващият период — от освобождението ни до днес — инак беше пълен със знаменити работи, с остри преходи и потресения, и той беше чреват с бурни събития, но той обогати историята ни само с бурни събития, но не със славни имена. Защото ние разбираме под славни имена такива, които дължат блясъка си и безсмъртието си на едно съзнателно и безкористно самопожертвуване за свободата на отечеството, на един беззаветен и чист от всякакви себелюбиви сметки героизъм; повечето от ефимерните, надутите и изкуствено създадени слави от новейшето време могат да бъдат само слави на партии, на клики, но не исторически и достояние на всичкия народ. И вината за това не е в днешното поколение, защото то в голяма част е пак същото, което действуваше в предидущата епоха; вината на това отсъствие стои в самите нови обстоятелства, които се сложиха за нас и които тъй могъществено и решително повлияха на самата същност на нашия народен характер и внесоха в него несимпатични черти. Тия несимпатични черти вземат заплашителни размери: широкият простор отворен на всичките честолюбия и широки размахвания, пробуди и всичките алчности, ненаситни, лакоми и груби ламтения за обезпечение личното благо във вреда на общественото. Новото време създаде нови интереси, ново общество, нови хора. Свободният политически живот може да даде рождение на талантливи държавници или на шумящи и безидейни демагози, но не може той да роди ни Раковски, ни Любена Каравелов, ни Ботева, ни Каблешкова, ни Коча Чизмарят от Перущица. Героите и нравствените великани нито могат да растат, нито трябва да се търсят в днешно време: това ще да бъде и смешно, и безсмислено. Само една благоприятна почва съществува за такива цветя: борбата за свобода. Наслаждение от свободата, спечелена вече и от други, дава пища на съвсем друг род знаменитости: те са толкова по-лесни и по-многочислени, колкото опасностите са по-малки и личните самопожертвувания ненужни. Днес фразата и шумът напълно заменят делото и кръвта, затова и всеки ден ни дава няколко «картонни» герои, които са дълговеки не повече от мухи-еднодневки, които утринта акламира, а вечерта забравя. . . Не съм от ония, които имат навик и наклонност — уви, твърде свойствени на човеческата природа — да въздигнат миналото, за да покрусят настоящето. За нас, българите, особено такова нещо е съвсем невъзможно и безсмислено; нашето минало е така тъмно и безутешно, така малко съблазнително, щото никому не може да дойде на ум да тегли паралел между него и настоящето, с желанието да го найде по-хубаво и по-завидно! Да пази бог всекиго от такава помисъл. Може би миналото, частно за всекиго от нас, колкото и мрачно да е било, да крие някои очарователни образи, някои светли минутки, които неодолимо те мамят към себе си и те теглят от живата действителност, и ти искрено би желал да се повърнеш да заживееш в това драго минало, на което отдалечеността отнема всичките сенки; но миналото на нашия народ, минало, изпълнено с позорно и многовековно търпение, с ужасни насилия на тираните, със страхотии и кървави порои, може нам да се гледа само като един преминал, страшен и удушителен сън; като една мрачна нощ, пълна с вампири и привидения. Но затова толкоз повече ясно и радостно, и божествено хубаво ни светят редките ония заристи метеори в нея, които блясват моментално в непроницаемия мрак и осветляват перспективите на бъдещето. . . Образът на тия феноменални явления прониква дълбоко в душата на нас, живущите в друго време и под светлика на ясното слънце на свободата. Те се запечатват толкоз по-дълбоко в душата ни, че те са безвъзвратни и свързани с една друга епоха, много далеч отхвръкнала от нас. Те са ни по-мили и затова още, че ние чувствуваме, дълбоко и искрено сме убедени, че влиянието на новото ни материалистическо възпитание така коренно е изменило нашия нравствен свят, щото, ако по едно чудо ни прехвърлеха в оная мрачна епоха, на която сме прости зрители вече, ние не бихме намерили в душите си оня неначет капитал от енергия, оня висок идеализъм и оная чиста любов към отечеството, с която тъй богато е разполагало прежното поколение, непознало още ни свободата, ни разтлението.

Впрочем, трябва да съзнаем това, възможно е и да преувеличаваме значението и подвизите на деятелите от предишната епоха; може би техните неуморими борби със стихийното зло, техните геройски смърти на бойното поле, на бесилото, в тъмниците или в изоставеността да ни се видят така сюблимни и велики, защото гледаме великите последствия на техните трудове и жертви, защото гледаме, че идеалът на който са служили, е постигнат; може би в упоението си да дохождаме дотам, щото да гледаме на днешната си свобода като на цвете, откъснато от техните гробове, и даже забравяме, че между нея и тия последните стърчат гробовете на двеста хиляди братя руси. И ние го осъждаме строго това прекалено патриотическо явление, това доброволно самозаблуждение и мижене пред съкрушаващите факти на историята; но като гледаме право на тоя въпрос и осъзнаваме всичкото величие на подвига на руския народ и вечната признателност, що му дължим, ние не смеем, да отнемем нито едно листенце от венеца на нашите борци и нашето благоговение и адмирация към тях ни най-малко не се накърняват. Те нямаше да се накърнят и при другия случай. И да не бяха съответствували резултатите на техните ламтения и надежди, и да не бяха се осъществили тъй бляскаво и по-скоро, отколкото те са смели да мечтаят, техните идеали — възраждането и освобождението на българския народ, ако даже, подир Батак, вместо Освободителната война, бихме забравени от света, би настъпила за нас още помрачна и безнадеждна епоха на робство, то образите на тия труженици и мъченици на светата народна идея щяха още повече да нарастват във въображението на бъдещите поколения и ореолът им щеше да става повече и повече лъчезарен, колкото повече потъваше в миналото епохата, в която са се подвизавали.

Младите народи, които са влезнали в нов живот, имат това преимущество пред народите, които броят с много векове своето независимо политическо съществуване, че началото на новата им история много прилича на най-увлекателен роман, на една сцена, дето играят ясни, с пълен релеф, живи лица, от които ни иде освежителният дих на живота на едно юношество.

Ето защо историите на еманципацията на всичките нови народи и господарства в Европа са така любопитни, пълни с висок интерес и поезия. Техните увлечения и борби за независимост пленяват ума ни, подкупуват нашето участие и будят в душите ни възторга на великодушните движения. Маджарската история е попоетична и грандиозна със своите Гергеевци, Кошутовци, Зриниевци, отколкото с Андрашевци и Калайевци; сръбската — с Хайдут Велка, с Карагеоргя, Милоша и сподвижниците им, нежели с Ристича и Милана; гръцката с Мяули, Канарис, Бацарис, както и италианската, както и нашата. С преставането на робския живот престават и смелите борби против него, сиреч пресушават се изворите на юнашките вдъхновения. Политиката измеща патриотизма и фразата — кипежа на сърцата. Рицарското увлечение от благородни идеали се заменява със студеното пресметване на своекористните домогвания. Настава периодът на дребните боричкания на страстите, на партийните вихрушки, на газетарските героизми, с една реч, на пошлата проза на парламентарния живот. Не изключваме и тука благородни и патриотически устреми (пориви), възвишени цели, доблестни дела. Но, уви, колко е мъчно да проникнеш в чистотата на побужденията, да отделиш интереса на личността от интереса на добрата кауза, които винаги така неразкъсваемо свързани вървят! А ние всякога сме повече наклонни да вярваме на оногова, който принася мълком жертви, без надежда и без възможност да добие облага; ние повече благоговеем пред абнегацията, отколкото пред житейската ловкост и успехи; за нас дякон Левски стои неизмеримо по-високо на бесилницата си, отколкото, ако щастието му го беше възвисило до екзархийски трон; величествен е Христо Ботев, когато

> . . . там на Балкана,
> потънал в кърви, лежи и пъшка;

но представете си как пазарски-обикновен и малък щеше да ни се покаже, ако подир *Думата* си, подир *Прощаването*, подир *Молитвата* го видехме в едно министерско кресло, че подписва назначението или отчислението на някое чиновниче, вместо декларация към капитана на параходът «Радецки»!

II

Именно Христо Ботев е един от най-необикновените образи от епохата, за която захванахме да говорим. Той се появи на попрището в едно време на най-силно кипене на пробудения народен дух, когато силните умове и силните характери, послушни на тайния глас на призванието си, се явяват да ръководят или да изразят общественото съзнание на масите. Неговият оригинален силует изпъква най-релефно в рояка други деятели, негови съвременници. Той е една типическа, самобитна личност. Смес от ярки контрасти, светлини и сенки, у него крайностите в хубавото и грозното се прикасават, сюблимните чувства на трубадур на свободата братуват с най-безнравствените житейски правила. Героят у него върви ръка под ръка с нощния касотрошител, но тоя последният не е гнусен, а симпатичен даже, защото го осветлява и почти извинява човеческа идея, искрено възприета, зле разбрана и зле прилагана. Но все едно — идея висока. Във всеки случай, натура необикновена, богата. Един Раковски, поставен да действува в по-тясна рамка, в много черти много по-дребен от него — несъмнено по-голям — по конеца си. . . Може би затова Ботев захваща такова голямо място във въображението ни, нежели каквото е захващал в действителността: през кратковременното си подвизаване на общественото поле, подвизаване, което до тръгването за България беше един ред от тежки борби с живота и тъмни авантюри, той нема време, нито възможност да развие широката, плодовита деятелност на Раковски и на Любена, нито да упражни силно влияние на съвременниците си. Той успя само да блесне и веднага да угасне, като един заслепителен метеор пред взора ни, и ни остави омаяни и обзети от адмирация. Той биде много по-щастлив от много други свои сподвижници, защото съдбата му прати една завидна и величествена смърт, която обезпечи безсмъртието му. Ботев зная тъкмо навреме да умре: идеята, на която той служи, загуби един могъществен ратник, но историята ни спечели един славен лик, а това е повече.

Биографиите му ни разказват и обясняват първоначалните причини, под влиянието на които се е формирал нравственият лик на Ботева. При естеството, което е посеяло в него още от дете основните принципи на един буен и неукротим характер, поработили са още два могъщи фактори — възпитанието му — в Русия, и тежката школа на хъшовския живот — по-после — в Румъния. И едното, и другото способствуваха за образуването у него на оня ратоборен дух, на ония социално-политически възрения, които тъй нагло се проявиха в практиката. Ум прозорлив и високолетящ, начетен на Чернишевски, Херцена, Бакунина и пр., надъхан от литературата на революционна Русия, Ботев отрано съзря неравенството в обществото, не можа да се помири с несправедливостта на съществуващия ред и се намери от всичко недоволен, навсякъде натясно, навсякъде чужд. Вечно безпокоен, бунтуващ се против всичките приети правила, традиции и обществен морал, той стана невъзможен и въоръжи против себе си обществото. . . Само в разгулната и родна атмосфера на хъшовете, в кръга на които можеше свободно да диша, той се чувствуваше в елемента си. Той си ги подчини всичките чрез духовното си превъзходство. Той радостно делеше с тях глад, лишения и неизвестността за утрешния ден, както и надеждата да развее хайдушкия байрак в Стара планина. И като очакваше тоя ден на борба за свободата на България, той проповядваше свободата на цялото човечество, всемирното равенство, което видя във формата на комунизма. Натура убедена, гореща, увличаща се, у него словото и делото вървят заедно; той се залови, в съдружество с някакви тъмни чужденци, рицари на рисковете и на мрака, да прилага в живота комунизма с една преданост, безстрашливост и дарба, пред които бледнеят прочутите италиански «bravi». От 1869 до края на 1874 г. съществуването на Ботева не е освен един синджир от невъобразимо дръзки авантюри, от скитания, страдания, разправии с полицията и посещаване влашките затвори. Името му добива в средата на емиграцията една трагическа известност. Лесно може да се предвиди де щеше да стигне Ботев, хлъзнат низ тая гибелна стръмнина на комунистическото увлечение. . .

Аз бях почти наклонен най-напред да коря Захария Стоянов за оная извънредна тщателност и религиозна точност в изложението и най-малките похождения на Ботевия авантюристки живот из Румъния; човеку става и чудно, и мъчно, като гледа с каква добросъвестност и даже самодоволство той рисува заблужденията на героя си и не пропуща нито една чертица, която може да увеличи нравствената грозота в Ботевия облик. Сега съм на мнение, че биографът на Ботева е добре постъпил — така картината, колкото и да бъде некрасива, е пълна и целна; може би чрез това вдигане на булото му се отне легендарността, която обвива образа на Раковски, но историята му спечели, ако и да не спечели славата му. Впрочем, това е въпрос на личното оценение на всекиго. Заблужденията и вагабонтствата на Ботева не произтичаха от една развратена душа, а бяха продукт на горещо убеждение в правотата на една честна идея, но утопия. В името на тая идея и под заслона на тая идея той мислеше, че може без стеснение да потъпче човеческия закон и морал и да гледа с друго око на някои действия, които християнството и цивилизацията и самата човешка съвест сматрят за позорни и престъпни. Тръгнал от такава гледна точка, Ботев храбро се впусна в една деятелност, която без спасителния гръмоотвод — походът за Козлодуй, щеше да го заведе в окната. Още по-гръмко свидетелствува за Ботева самата му писателска деятелност. И във вестниците си, и в стиховете си той прокарва своите социално-политически идеи, пледира страстно делото на комунизма във Франция, дело, което той счита право и честно. Прочее, словото и делата са в хармония, песните са отзив на живото дело, трошенето на касите е синоним на трошенето на веригите. Принципът е един и неразделим. Ботев в Козлодуй е продължение на Ботева във Фокшанския затвор. Колкото и да е грозен и безобразен Ботев в периода на своята тъмна публична деятелност, той е необходим за целостта на характеристиката на героя Ботев и като бъркаме в мръсните бордеи на Браила, на Галац и на Букурещ, виждаме как се подсказва и приготвя там оная безумна рицарска черта, която даде на нашата история невероятния подвиг на «Радецки».

Но комунистическата пропаганда на Ботева не намери благодарна почва в емиграцията. Българската емиграция, с малки изключения, нито беше узряла в такъв смисъл, нито имаше потреба да разбере и прегърне едно учение, което далеко задминуваше границите на националните ламтения нейни — освобождението на България от турско робство. Било в комунистическите членове, които запаленият проповедник пишеше в «Дума на българските емигранти», било в социалистическите му песни, емиграцията схващаше и прочувствуваше само онова, което отговаряше на нейното българско патриотическо чувство; останалото не я интересуваше. Напразно в първата Ботев ръкопляскаше на пожара на Париж и плачеше над разгрома на комунистите, а във вторите (песните) развенчаваше бога на дедите си и на детинството си; той не намираше никакъв отклик: Домбровски и комунистите не им говореха нищо, а султанът им правеше зло и само от султана искаха да се освободят; колкото за другия бог, богът на разума, той беше още по-непостижен и ненаходим за бедните изгнаници, отколкото богът в небето, в когото вярваха и комуто се молеха. (Семето на неговите социално-анархически проповеди, пръснати чрез песните му, се хвана, но не тогава и не в емиграцията, а в друго време и в друго общество, на който предмет ще се спрем при разглеждането поетическата му деятелност.) И гласът на Ботева бедствуваше

. . . да премине
тихо като през пустиня,

ако едновременно с космополитическите позиви не звучеше в словото му оная силна патриотическа нота, отзоваваща се с такова искрено и огнено чувство, скоро последвана от личното самопожертвуване на поета за отечеството. Само когато Ботев стесни рамката на своята деятелност до ясната и определена област на чисто народните въжделения, само тогава стана велик и влезе в лика на първостепенните дейци из емиграцията.

Много е любопитно да се сличат отличителните черти в характера и мировъзренията на Ботева с другите знаменити двама писатели-революционери на емиграцията: Раковски и Каравелов. Интересно е да се види как се кръстосват у тия трима корифеи на революционната епоха достойнствата и недостатките. По писателска дарба и по модерното направление Ботев повече прилича на Каравелова, като го надминува по творчески дар в първото и по прекаленост и абсолютност във второто, а по пламенност и смела решителност и фантазия той е повече роднина на Раковски, който, в замяна на поетическия талант, който горещото въображение напразно се сили да замести, разполага с колосална енергия, съединена с огромна начетеност и ерудиция. Това последно качество, като го приближава до Каравелова, туря и двамата по-високо от най-младия — Ботева. Но и Ботев, и Раковски са по-оригинални и по-симпатични от Любена. Като ръководяща личност и като характер Любен стои много бледен и пред двамата; той не обладава нито великата инициативна мощ на Раковски, нито младежката буйност и целен характер на Ботева; а може би му липсва и оня неугасим патриотически огън, който гори гърдите на двамата други. Той се вижда по-студен и по-пресметлив, даже неблаговидно своекористен, ако слушаме общия отзив на емиграцията, която успя наконец да въоръжи против себе си, а най-много самия Ботев. Но има, при всичко това, една главна духовна черта, основна черта, за която загатнахме по-горе и която държи Ботева и Каравелова по-тясно свързани и усамотява Раковски: тя е сродството на тяхното социално-политическо мировъзрение, съвършено противоположно на Раковсковото, сродство, което само се нарушава от някои крайности в Ботевото. Причината на това радикално раздвоение между Каравелова и Ботева, от една страна, и Раковски, от друга, стои в условията на тяхното развитие и в обстоятелствата, които са окръжавали живота им. Това ще стане ясно из един път, като кажем само, че първите двама са се възпитали в Русия, а последният вън от нея: в Атина и Париж. Както е известно, ни един жив и мислящ ум, какъвто са обладавали Ботев и Любен, не е можал да се не увлече от протестуващето и отрицателно веяние в Русия против съществуващия режим. В своята отлична студия за Любена Каравелов, печатана лани на тия същите страници, г. Величков ни е обяснил процеса на подобен умствен прелом в една възприемчива българска душа и влиянието му на по-нататъшното ѝ развитие. И по свойствената на всички прозелити в ново учение разпаленост, Ботев и Каравелов, като оставиха Русия, отдето изнесоха със себе си и новите си убеждения и идеи, продължиха да ги разпространяват във всичката им ненакърненост, без да обръщат внимание на изменените условия и среда. Това настроение беше толкова по-естествено и по-логично у тях, че новото им поприще беше пак борба против деспотизъм. Но Ботев има̀ нещастието да падне в отчаяни крайности. . . И така, като имаха целта еднаква с Раковски — освобождението на отечеството, — те стояха на два различни полюса с него: по разликата на своите вътрешни, философски мирове. Техният религиозен индиферентизъм, или безбожие, се счукваше с горещата вяра на Раковски, презрението им към плесенясалото минало намираше отпор във възпяваемата старославна древност на Раковски; и додето Любен скептически игнорираше българската история и възпитателното ѝ значение, а Ботев разбиваше всички бивши и настоящи авторитети на небето и на земята, Раковски, тоя мечтател и съновидец, очароваваше поколението си с таинствено-величавите образи на «благоверните» български царе, със славата на които заливаше цяла Европа. Едните виждаха само в бъдещето целта си; другият викаше из праха миналото величие, та от останките да изгради подножие, на което да заложи бъдещето. . . И Ботев, и Каравелов не бяха способни да разберат значението на борбата за черковна независимост, в която Раковски приемаше най-силен интерес и участие. Така също и по недоверието в освободителната мисия на Русия, предсказана от дълбокия народен инстинкт, те се деляха с Раковски, фанатическият славянин; знаем, как бяха излъгани впрочем. . . Да, два полюса, два мира. Любопитен щеше да бъде сблъсъкът им, ако се бяха появили едновременно с Раковски на попрището тия двама представители на нов един дух, който беше радикално отрицание на всички светини, в които той беззаветно вярваше! Какво скръбно недоумение за Ръковски! Той не предчувствуваше, че неговите обширни исторически трудове, плод повече на едно огнено патриотическо въображение, отколкото на спокойни научни изследвания, и чужди на всяка критичност, тъй скоро щели да бъдат забравени в архивния прах! Заедно с тях и паметта на Раковски увехна. Съдбата го онеправда. Потомството, което се отнесе много съчувствено към двамата му достойни приемници, не стори доста, за да засвидетелствува своето удивление и благодарност към него. И в нашата литература, и в нашата памет Каравелов и Ботев са по-живи. Това не значи, че са по-големи. И ако първият, *за да е жив*, създаде една литература и една школа, а вторият — пя вдъхновено и умря в зеления Врачански балкан вместо в задушения Филарет, то за родоначалника на българската революция, Раковски, стига, ако кажем това само, че отсъствието му из нашето историческо минало би окъснило за много време часът на нашето влизане в свободен политически живот. Cuigue suum.

III

Подир това общо бежливо очертание нравствената личност на Ботева и отношенията му към епохата, в която се е появил и работил, ние ще се спрем върху неговата поетическа деятелност. Именно тя е най-важната за нас, защото тя е и главната титла на популярността на името му днес; на нея той дължи, дето се запазва блясъкът на ореола му, пред който бледнеят ореолите на другите воеводи и революционни дейци, инак храбри синове на България и не по-малко геройски умрели за нейното освобождение. В лавровия венец на Ботева — героят се вплитат и вечнозелените листа на миртът, който кичи челото на певеца. Тия последните и запазват неуведаемостта на тоя венец. Кернер в Германия, Петефи в Маджарско, Ботев у нас са типовете на ония герои-певци на свободата, които са запечатали с кръвта си своите песни и които са толкова редки в аналите на историята. Смъртта във Врачанския балкан на Ботева едва ли ни се би виждала така величава, ако да не я предшествуваха песните, а песните на Ботева едва ли би имали това живо обаяние за нас, ако да ги не беше последвала и оправдала казаната геройска смърт. И талантът, и доблестта често имат нужда от едно щастливо групиране на обстоятелството, за да оставят едно по-далечно ехо в бъдещето. Само геният се отнася

с пренебрежение към тия или други окръжаващи условия и смята само на себе си, за да си оздрави властта във времената и поколенията, които идат. Той стои вън от епохите и по-горе от човечеството.

На Ботева се е паднала честта — един от всичките български деятели — не само да има най-подробна биография, да бъде най-релефно турен в новата ни история, да бъде възпят от поезията ни; но още да се радва на един вид безусловен култ, който повече почива на едно патриотическо екзалтирано чувство, нежели на зряла и трезва оценка на заслугите му. За неговите жарки поклонници малко е било да го признаят герой и талантлив поет, сиреч да останат в границите на истината; тям са трябвали епитети още по-силни и гръмливи, възхваления високопарни, оценки безгранично ласкателни, биещи в очи със своята страстност и неумереност. Тая идолатрия в крайностите си достига даже до комизъм. Така Ботев беше наречен просто на просто *поет-гений* и гений-поет, биде наречен *Байрон* на България и български *Лермонтов* (в поезията) и *Безконечен*; Ботев *е роден от необяснимите стихии(?) да бъде голям човек, да води подире си тълпите, да заповядва и да прави епохи!* Ботев не е от *обикновените смъртни същества*; Ботев на свое време бил: *и цар, и закон, и народна воля, и бюджет и заем, и всичко* (?!) Останалите пет милиона българи били *стадо от животни*(!). *Такива хора* (като Ботев) *правят изключение от общия кодекс*(?), *те и техните дела* (думата е за кражбите и престъпленията) *не са подсъдни на общите съдилища на обикновените хора*; да бъде *Дантон* — за Ботева е малко — той би могъл да бъде и първия консул във Франция — *Наполеон Бонапарт!* В тържествените празнувания годишнината му чуха се възторжени панегиристи, от словата на които се добиваше заключение, че комахай не Ботев ли е освободителят на България! «Du sublime au ridicule, il n'y a qu'un pas», е казал по-горе споменатият велик мъж. Обаче тия и подобни прехласнати хвалби, които повече правят чест на нашето национално самоуважение, нежели хвърлят светлина въз действителния образ на Ботева и те правят да се усмихнеш, имат нещо добро и достохвално в себе си: това чувство на собствено достойнство заслужава да бъде даже насърчено у един народ, който през цели векове е навикнал да гледа, че го презират и сам се е презирал. От тая гледна точка това невинно самообожание намира своето оправдание, то е натурално, то е исторически право; да, един от вчера политически заживял народ като нашия, богат с едно дълго минало от срамове и унижения, има право да цени и да възвеличава великите си синове, особено като са тъй малко. . . Патриотическият шовинизъм, осъдителен и грозен, защото е застрашителен, у големите народи, съставляващи стари и велики политически тела ,е повече нужен на новите държавици, на малките народи; той държи нащрек тяхното национално съзнание и ги държи будни пред техните исторически задачи. Ако самоунижението и съмобичуването е висока християнска, добродетелна черта у един частен човек, то тя е негодна в характера на един народ, окръжен от условия, заплашителни за неговата самостоятелност и самобитност. В тоя случай смиреността е самоотричане от историческата си роля. Разумява се, че това чувство, доведено до крайния си предел, се превръща в национален порок, богат с гибелни последствия, които във всемирната история носят названията Ватерло, Седан, Сливница. . . Впрочем, ако ние допущаме до известна степен намесата на това егоистическо чувство в парадното прославление на нашите народни дейци, то ние му не признаваме никакво място в критическата оценка на тяхната деятелност, особено когато тая оценка правим за сами нас си и вече в епоха, сравнително отдалечена от тяхната. И двете тия обстоятелства налагат и позволяват в същото време на българския критик съвършено обективно, спокойно и сериозно отношение към задачата му.

Прочее, нека да оставим настрана и гения-поета и поета-гений, и Байрона, и пр. «трескучи» думи и да вземем Христа Ботева, писателят сам по себе си, какъвто си е той пред нас, без патриотическата мъгла, с която е завиван. Той няма нужда от нея,

IV

В Ботева-писателя на първи план излазя поетът. По събраните в едно и обнародвани поетически произведения негови лесно може да се констатира талантът му, както и да се схване преобладаващия елемент в поезията му, да се определи духа ѝ, да се измери кръгозора ѝ. Това е задача толкова по-лесна, че поетическото творчество на Ботева се е проявило в твърде ограничена и несложна форма: то се състои всичко на всичко в двайсет стихотворения. Но тия стихотворения или повечето от тях са достатъчни за нас, за да видим в Ботева един природен, силен, оригинален поетически талант, почти винаги подгрян от истинско вдъхновение, от неподелно искрено чувство. При една жива фантазия и смел полет той съединява яркостта на формата, бойкостта на фразата, леснотията и техническото владение на стиха. В това отношение мъчно може да се проследи какво-годе постепенно развитие и градация в таланта му. Той е излазял еднакво завършен в най-първите стихотворения, както и в най-последните; там няма да видиш ученика преди майстора, неверните стъпки, боязливостта на първия опит преди укрепването и самоуверената смелост на похвата. Талантът на поета, какъвто се е проявил в най-първите пиеси Хайдути и На прощаване (1866 — 1868), такъв отива, такъв си остава, с всичките си достойнства и недостатъци, и до най-сетнешното му стихотворение, Обесването на Василя Левски; никаква кулминационна точка, каквато трябва да се намира във всяко нормално развитие на каквато и да бъде духовна сила. Той си замръзва на една точка, той си намира формата и не я напуща вече, той си запазва първоначалния печат и си остая навред оригинален, своеобразен и едностранчив; недостатъчен, но силен. Било в стихотворенията, написани в духа на народните песни, било в чисто художествените, обладаващи условните форми на съвременното стихосложение, тия черти на Ботевия талант личат и се поддържат упорно. Ботев, както и другите писатели-революционери, не е можал да избегне неблагодарното влияние на някои условия, които са могли само зле да повлияят на усъвършенстването на неговото писателско дарование. Всевъзможни тревоги от политически или от частен характер, после, великата цел, която е заслонявала всички други интереси в областта на чистото изкуство, са се отразили и въз художественото творчество на Ботева, и то неблагоприятно, макар и далеко не в такава степен, както у Любена например. Бързината навсякъде е оставила своите следи. Ни едно стихотворение на Ботева, даже от най-хубавите, не е навсякъде издържано във формата си, не във всичките си части еднакво удовлетворява художествените изисквания, естетиката или просто добрия вкус. При няколко превъзходно изпълнени куплети изведнъж се спъваш на един слаб или неправилен, или лошав. Това редуване на слабото с изрядното особено се забележва в художествените стихотворения, за техниката на които съществува неоспорим критериум. Така в прекрасното стихотворение Хаджи Димитър (за нас то, с Напрощаване, са двете най-изящни и поетически между всичките Ботеви), в което вее силна фантазия и е наръсено с поетически чаровни картини, стои технически такъв куплет:

Лежи юнакът, а на небето
слънцето спряно, сърдито пече;
жътварка пее нейде в полето
и кръвта още по-силно тече!

По сила и по образност тоя куплет не пада по-долу от другите, но технически той е неправилен във вторият си и четвърти стих, те ритмуват с думи, които имат ударението си на последния слог, а би трябвало, еднакво с всичките стихове в пиесата, да го имат на предпоследния слог. Това отклонение още по-добре се забележва при пеенето на Хаджи Димитра: за да запази кадансът, пеещият се принуждава да произнася пресилено «слънцето пѐче» и «кръвта по-силно тѐче» (т. е. вместо настояще — минало време!). Тая погрешка за жалост се повтаря и в най-последния куплет и спряпа музикалността и неприятно нарушава хармонията на цялото стихотворение.

В пълното с искрено и тъжно чувство стихотворение Майце си след прекрасното начало:

Ти ли си, мале, тъй жално пела,
ти ли си мене три годин клела,
та скитник хода, злощастен ази,
и срещам това, що душа мрази,

иде куплетът, който се завършва със следващите стихове:

Та мойта младост, мале, зелена,
съхне и вехне, люто извехна.

Малко по-нататък иде тоя куплет:

Освен теб, мале, никого нямам,
ти си за мене любов и вяра;
но тука вече не се надявам
тебе да люба: (?) сърце догаря.

Подчертаните от нас два последни стиха са съвсем слаби и по формата си (те са ритмувани лошо: надявам с нямам, вера или вяра с догаря), и по мисълта си, която е разточена, безжизнена и тъмна.

И по-после:

Много аз, мале, много желаях,
щастие, слава да видим двама;
сила усещах — що не желаях?
Но за вси жалби приготви яма.

Четвъртият стих е пресилен, па и безсмислен.

За жалост, това стихотворение, единственото, в което се чуе задушевна и нежна лирическа нота, е пълно повече от всичките други с подобни небрежности в отделката си. Но като потвърждава нашето твърдение за лакуните в таланта на Ботев, то дава ни възможност да се убедим в неговото вярно поетическо чутие и способност на самокритика — в поправките на същото стихотворение.

Ние цитираме тия поправки в паралел с първообраза:

Съхне и вехне, люто, извехна —

е изправено така:

Съхне и вехне, люто ранена;

не се надявам
тебе да люба: сърце догаря! —
На нищо вече не се надявам,
Сърце е пълно с злъчка без мяра,

Но за вси жалби приготви яма —
Съдбата моя изкопа яма —

Ние счетохме за нужно да се спрем на тия поправки и за друга една причина: те ни доказват, че ако Ботевият поетически талант е останал на една точка, доста висока, но много далеч от съвършенството, то той е бил способен за по-нататъшно и успешно развитие при по-благоприятни условия, които на Ботев са липсвали.

Подобни несъвършенства, небрежности в обработка на формата, дисонанси в музикалността и пластиката на стиха не са рядкост и в другите песни, било в прозодията (тя съвсем липсва в стихотворението До моето първо либ́е), било в ритмуването. В отношение на ритмите особено се забелязва нехайство, непозволително за един поет, който е доказал, че обладава чувството на формата, за един поет-художник, какъвто е Ботев. Много е пострадало откъм тая страна напоеното с хайдушки дух стихотворение, което се захваща със стиха: Зададе се облак темен. В него мъчно можеш да познаеш автора на музикалното стихотворение Хаджи Димитър, писано и то в 1873 г., няколко месеца по-рано от предметното; не допускаш, че това е Ботев, който ритмува темен и дребен, балкана и страшна, влàчи и очи помна и Стойна, питам и отивам; съжаляваш това още повече, като видиш, че тия пресилени, лоши ритми се чредуват с други — богати, пипани от майсторска ръка.

Ние указахме тука само на вънкашните грапавини и недостатки и не се още коснахме до вътрешната, идейната страна на Ботевите стихотворения. Колкото и да е второстепенно нещо формата, тя е тясно свързана с вътрешното съдържание и когато последното е добро и изящно, то проси да се изрази в изящни форми. Същността на поетическия талант собствено и състои в съчетанието, обладанието на тая двояка способност за възприемането на хубавото и възпроизвеждането му в прекрасен образ. А понятието за прекрасното е несъвместимо с недостатъчното, с грубото или слабото. От един талантлив художник-поет, какъвто е тоя, с когото се занимаваме, критиката има право да иска да съединява еднакво силно и двата горереказани духовни факултети и да бъде строга към дисхармонията в тях. Възражението, че Ботев се е намирал в несгодни обстоятелства, за да доработва стиха си, или пък това, че ако той би искал само, би могъл да го направи съвършен, или че за хатър на вътрешното съдържание трябва да се примижи пред външните кусури — твърде слабо пледира за поета. Едничкото, що може то да стори, е да ни обясни присъствието на тия последните — не да ги направи невидими. Съдът на художествената критика, която се опира само на незиблемия принцип на истинното и изящното, е много по-строг от съда на заклетите съдници и не признава никакви смекчителни обстоятелства. Той трябва да бъде толкоз по-съвестен в определението добрините и недостатките в произведенията на поета, когато тези произведения се поставят за образци на юношество.

Като изключим горепосочените погрешки, преимуществено във формата им, Ботевите стихотворения — тоест повечето от тях — притежават ценни достойнства, образцови страни. В тях българската реч е излязла удивително енергична, изразителна, добила е звучност и музикалност; мисълта му, кипяща и моментална, е намерила и подбрала силни ноти и ярки форми за изражението си. Езикът в ръцете на Ботева е един непокорен инструмент, но който той умее да пипа смело и вещо, макар и не всякога внимателно; той с леснотия изкарва от него мощни звукове, покъртващи и хармониращи с чувствата, които са ги родили:

Тежко, тежко! Вино дайте,
пиян дано аз забравя,
туй, що, глупци, вий не знайте
позор ли е, или слава.

Да забравя край свой роден,
бащина си мила стряха

и тез, що в мен дух свободен,
дух за борба завещаха.

(В механата)

Ботев има някои цели лени от бронза или гранитни стихове, от които не можеш да откъртиш нищо, които се вгълпяват незаличимо в душата; стихове-мозайки, които не дават една думица, една запетая да измениш в тях:

Вдъхни всекиму, о боже,
любов жива за свобода,
да се бори кой как може
с душманите на народа. . .

(Молитва)

Давно болест те налегне,
болест, дъщи, живеница,
и Дойчин да не убегне,
от въже, или тъмница!

(Пристанала)

В тия и последващите цитати ние сме решили да не обръщаме внимание на волностите в прозодията на Ботевите стихове, именно хореическите, защото Ботев изкусно прави това бунтуване против законите на пиитиката и като се съобразява със свойствата на езика, вместо да ги загрози, чрез това нарушение им печели странна живост и енергия. За пример горният куплет, в който първият, вторият и четвъртият стихове не са правилни хореи.

Ботев притежава и четката на живописец; той знае с няколко чертежа само да ни даде поразително ярки картини. Има една такава в Хаджи Димитра и тя ни се чини, че е върхът на пластическо съвършенство:

Настане вечер — месец изгрее,
звезди обсипат сводът небесен;
гора зашуми, вятър повее —
Балканът пее хайдушка песен.

С каква вълшебност поетът ни рисува един момент в Стара планина! Такава проста и грандиозна живопис рядко има друга в нашата художествена поезия; тя се не среща вече никъде в Ботевите стихотворения. Природата малко или съвсем нищожно място завзема в Ботевото творчество. По сангвиничния си темперамент и по ратоборното си настроение той не е бил способен на тиха съзерцателност всред постоянните тревоги на безпокойното си съществуване.

В това също стихотворение поетът е проявил сила на разкошна фантазия при изображението самодивите в «бяла премяна», които обикалят със сестрински грижи умиращия юнак. И когато той се обръща към една от тях и пита:

Кажи ми, сестро, де — Караджата?
Де е и мойта вярна дружина?

то самодивите, послушни на молбата му,

. . .плеснат с ръце, па се прегърнат
и с песни хвръкнат те в небесата —
летят и пеят, дорде осъмнат,
и търсят духът на Караджата,

Величествен полет на фантазията!

Добра и трагическа картина ни създава фантазията на Ботева и в Обесването на Василя Левски. Тя е именно в последните два куплета, които са и единчките добри в казаното стихотворение:

Гарванът грачи (при бесилото на Левски)
грозно, зловещо,
псета и вълци вият в полята,
старци се молят богу горещо,
жените плачат, пищят децата,

Зимата пее свойта зла песен,
вихрите гонат тръне в полето,
И студ, и мраз, и плач безнадежен
навяват на теб скръб на сърцето,

Ние цитирахме тия стихове само за картинността, но не и за образец на техническа отдялка; при това подчертанният от нас стих като че е неправдоподобен: само лятос се случва изобразяемото явление. Пò е чужд патосът и деликатното, нежното чувство на Ботевата поезия. Ние сме уверени, че той е умял да люби силно, както силно умял да мрази, но в песните му не се зачува оня жив отклик на интимния живот на сърцето, който винаги е една струя от поезия ... В едничката любовна песен Към моето първо либе ние не виждаме да говори езикът на любовта — вопълът на патриотическата скръб го заглушава. Едничките сантиментални и патетически места срещаме в Прощаването. Поетът кани майка си, като се научи, че е загинал юнашки в планината, да излезе и погледа на хорото:

> Тъжно щеш, майко, да гледаш
> ти на туй хоро весело
> и като срещнеш погледа
> на мойто либе хубаво,
> дълбоко ще ми въздъхнат
> две сърдца мили за мене —
> нейното, майко, и твойто!
> И две щат сълзи да капнат
> на стари гърди и млади. . .

И на друго място (пак към майка си):

> Освен теб, мале, никого нямам,
> ти си за мене любов и вяра.
> . . . .
> Една утеха мене остана —
> на гърди твои, майко, да падна,
> та сърце младо и душа страдна
> да се наплачат пред теб, горкана.

(Майце си)

Или:

> Ще излезе стара майка
> да посрещне мила сина,
> ще заплаче, ще завайка:
> «Син дочаках от чужбина».

Забележително е, че у Ботева, само когато се обръща към майката, лирата му взема да издава истински нежни ноти. Навред другаде те отсъствуват.

Както се вижда от горните примери, поетът е усвоил добре и формите от народната поетическа реч. Няколко от художествените му стихотворения (Хаджи Димитър, Майце си, Обесването на Васил Левски, Борба и пр.) са заели формата си от някои народни песни. Тая форма е десетосложен стих с цезура (пресичане) в средата. Той е игрив, в същото време напевен и кадансиран. Чини ни се, че Ботев пръв го е въвел в нашето стихосложение. Следните два примера, взети из народните песни, нагледно доказват какъв естествен музикален такт са притежавали съчинителите им — селските наши песнопойки:

> Ой мале, мале, ой мила мале,
> юбъво гледай юбъва Мила:
> вечер ѝ давъй печену ягне
> и пу ягнету, бре, руйну вину;
> утрин ѝ давъй върлъ ръкия
> и пу ръкия черни стъфиди,
> и пу стъфиди бели симиди.

(Илиев, Сбор., стр. 358, № 306.)

> Сирота Яна либе си няма,
> она залиби църно арапче,
> църно арапче, голо татарче,
> па се почуди що да го прави. . .
> Па го отведе на жежка баня:
> два дни го трила, три дни го мила.
> Па го качила на бяло конче:
> кон се белее, он се църнее.

(Шапкарев, Сбор., стр 136, № 1223.)

Да, измежду всичките български поети Ботев найблизко е можал да се приближи до народната поезия, да се напои от духа ѝ, да усвои формата ѝ до неподражаемост и в нея да облече с голяма сполука своите мечти и идеали. Той е имал случай от малък още да чуе и разбере мотивите на народното творчество, да се плени от простата и чиста поезия на старопланинските долини; душата му отрано се е била сродила с народната душа. Без това не би било възможно да напише нито Хайдути, нито На прощаване, нито първите два куплета в Майце си, отдето вее такава балканска свежест и поетическа простота. Един само Козлов, авторът на Хайдут Сидер, надминува Ботева по богатия подбор на поетически фигури и картини, всичките откъснати от градината на народната поезия, неговата поема цяла благоухае и е напоена от аромата на народната песен. За жалост, Козлов, който се види да е добър поет по природа, е лош по изкуство: той е загрозил неподражаемите си перли, като ги е задушил в калъпа на изкуствения стих и ги е заразил с безобразни ритми. Ботев не разполага дотам с това богатство, което Козлов е умял с пълни шъпи да си загребе, но обладава тънко художественото чутие да ни го представи във вид и във форма най-свободна и най-естествена — създадена от самия народ. Той не е можал да намери по-силен и изразителен инструмент, когато иска да възпее балканските хайдути, един от идеалите си, освен инструментът на народната песен. Какъв мощен, юнашки дух вее, какъв широк размах в тия стихове:

Я надуй, дядо, кавала
след теб да викна, запея
песни юнашки, хайдушки,
песни за вехти войводи. . .
За Чавдар страшен войвода.
Да чуят моми и момци
по сборове и по седенки,
юнаци по планините
и мъже в хладни механи:
какви е деца раждала,
раждала, ражда и сега
българска майка юнашка,
какви е момци хранила,
хранила, храни и сега
нашата земя хубава!

……………………

Тъжно ми й, дядо, жално ми й,

ала засвири, не бой се:
аз носа сърдце юнашко,
глас имам меден, загорски —
ако ме никой не чуе,
песента ще се пренесе
по гори и по долища:
горите ще я поемат,
долища ще я повторят. . .

(Хайдути)

А каква епическа сила — в другата хайдушка песен, как покъртя, как хваща за сърцето! Говорим за Прощаването. Само тая песен да беше написал Христо Ботев, само тя стигаше!. . . Я слушайте що говори той на майка си, кога й кажат, че хайдутин паднал в планината:

. . .Тогаз, майко, не плачи,
нито пък слушай хората,
дето ще кажат за мене:
«Нехрани-майка излезе»,
но иди, майко, у дома,
и с сърдце всичко разкажи
на мойте братя невръстни,
да помнат и те да знаят,
че и те брат са имали;
но брат им падна, загина,
за туй, че клетник, не трая
пред турци глава да скланя,
сюрмашко тегло да гледа!
Кажи им, майко, да помнят,
да помнят, мене да търсят,
бяло ми месо по скали,
по скали и по орляци,
черни ми кърви в земята,
в земята, майко, черната.
Дано ми найдат пушката,
пушката, майко, сабята,
и дето срещнат душманин,
със куршум да го поздравят,
а пък със сабя помилват. . .
Ако ли, майко, не можеш

от милост и туй да сториш,
то'га се сберат момите
пред нази, майко, на хоро,
и дойдат мойте връстници
и скръбно либе, с другарки,
ти излез, майко, послушай
моята песен юнашка,
защо и как съм загинал
и какви думи издумал
пред смъртта и пред дружина...
Тъжно щеш, майко, да гледаш
ти на туй хоро весело,
и като срещнеш погледът
на мойто либе хубаво,
дълбоко ще ми въздъхнат
две сърца мили за мене —
нейното, майко, и твойто!
И две щат сълзи да капнат
на стари гърди и млади.

. . . .

Ако ли, мале, майно ле,
жив и здрав стигна до село,
жив и здрав с байрак в ръка,
под байрак лични юнаци,
напети, в дрехи войнишки,
с левове златни на чело,
с иглянки пушки на рамо,
и с саби-змии на кръста,
о тогаз, майко юнашка,
о либе мило, хубаво!
Берете цветя в градина,
късайте бръшлян и здравец,
плетете венци и китки
да кичим глави и пушки...
И тогаз с венец и китка
ти, майко, ела при мене,
ела ме, майко, прегърни
и в красно чело целуни,
красно с две думи заветни:
свобода и смърт юнашка!
А аз ща либе прегърна —
да чуй то сърце юнашко

как тупа сърце, играе;
плачът му да спра с целувка,
сълзи му с уста да глътна!...

. . . .

Чини ни се, че ние успяхме дотука да определим приблизително вярно Ботевия поетически талант — с добрините му и недостатките му — и да констатираме силното преобладание на първите. Талант симпатичен, мощен, самобитен, както и самата личност на поета, девствен от влиянието — вредно или добро — на каквато и да е школа, на какъвто и да е майстор.

Колкото за Ботева-прозаика — той стои далеч от Ботева-поета. Политическите му статии дишат, както всичко, що е излязло от перото му, с остроумие, страстност, съдържат възрения смели, логика; наръсени са още със сума сравнения из историята, които изказват значителна начетеност; фейлетоните му са бойки, саркастически, на места с истински хумор, но и в едните, и в другите стилът отсъствува. Мислите се нищят доста разпасано, несбито, на дълги периоди; има вода доста — видиш, че имаш пред себе си вестникарска статия — нищо повече. В прозата на Ботева се е отразило доста живо влиянието на Любена и на тая почва Ботев е ученик на Любена, комуто подражава на приемите, улавя духа му и избитите места даже, но никога не успя да се доближи до Любена-стилиста, какъвто се проявява в литературните си работи — не в политическите статии.

V

Вътрешното съдържание на Ботевите песни, в които се е изразило главното мировъзрение на поета, не е нито сложно, нито многостранно: господствуващият мотив току-речи във всичките е един; затова и трудът на критика, който иска да улови нравствената физиономия на Ботева-гражданина — ние не казваме Ботева-человека, — е твърде лесен. Беззаветна любов към свободата, подплатена с безгранична ненавист към тираните — ето главният елемент на поезията му.

Това горещо свободолюбиво чувство заглушава проявлението на всичките други чувства в душата му, то дава пища на вдъхновението му, резон на песните му, живот на мислите му; личните, човешките чувства, в които се изразява интимният живот на душата, крият се пред гражданина и патриота. Както в произведенията на първите двама, така и в Ботевите — идеята за отечеството и свободата захващат всичкото място и той, както и те, е трябвало да се върти из същия омагьосан мир, да не пристъпи извън неговите граници под страх да не бъде разбран или да бъде смешен. Това явление е естествено, то е охарактеризувало литературите и на другите народи, които са минали през подобна фаза, които са прекарали такава епоха на силни патриотически вжделения и копнения за свободен живот. Техните литератури, като са били главни проводници и разсадници на националната мисъл, са запазили своя оригинален, своеобразен печат, както и известна теснота в мировъзренията, известна ограниченост на кръгозора, в който се е движила обществената мисъл на епохата им. Особено тази окраска пази поезията им. У чехите Колар, та даже и сегашните поети, у сърбите Радишевич, у гърците Цуцу, у нас всичките поети, пишущи извън границите на Турция, свидетелствуват за това. По тоя начин поезията, като става могъществен инструмент за изражение и възпламеняване чувствата на народа, в които се поглъщат и потъват всичките лични и субективни чувства на поета, става някак си безлична. Вземете напр. Раковски, Каравелов, Ботев, също и другите емиграционни поети наши. Във всеки техен стих царува и се чуе патриотическа нота или революционна, или песимистическа (както у Каравелова), която е сродна с първите. По техните песни ще узнаете патриота, но няма да видите човека, колкото и да човъркате. За да уловите индивидуално-човечески физиономии, трябва да четете живота им, а не песните им. В тях те са жреци и пророци, но не обикновени смъртни същества със собствен сърдечен живот, с афекти, слабости, страдания и пр. Така, от биографията на Ботев видим, че той е страстно любил величествената природа на България, имал е силни сърдечни привързаности, радости и страдания, изпитал е свирепи борби с живота, имал е богато жизнено съдържание, но никъде той не изнася на показ пред нашите очи своя вътрешен живот. Въздишал е и той, обичал е, любил е, както всеки от нас, познавал е горчивите разочарования, които насяват жизнения ни път, падал е и ставал е, имал е страшни душевни борби, които никому не е поверил, но това всичко за нас е остало тайна. Поетът се е погълнал в патриота, чувството — в идеала. Това, като обяснява еднообразието в темите на патриотическата поезия, ще ни обясни и факта защо с течението на времето, при постоянното изменение условията на живота ни, на вкусовете ни, при разширочаването хоризонта на нашите потребности и обществени идеали, тя, патриотическата поезия въобще, като запазва винаги своята ценност и историческо значение, губи от своя жизнен интерес за новите поколения и не може да бъде отклик освен все на потесен и по-тесен кръг от обществото. Мицкевич не би живял вечно — не в историята, а в сърцата на поляците, — ако да се беше ограничил да остане само полски поет-патриот и не беше ни оставил ония разкошни китки от поезия, накъсани и набрани от дъното на неговото страдално и любвеобилно сърце. Защото човек, колкото и да люби отечеството си, не може всякога да мисли и чувствува през ума и през душата на патриота. Има области в нашата душа, има кътчета в нашето сърце, до които не могат да пристигнат никакви отзиви от политико-националните интереси и идеали или ако стигнат там, те се раздават някак си фалшиво и остават непонятни и безследни. Патриотическата поезия, прочее, носи печатът на временност. Отклик на идеалите и страстите на известна епоха от живота на един народ, тя пази своето животрепещуще обаяние само през траенето на казаната епоха. Чувството, което я поражда, е наистина честно и възвишено, но то не е вечен елемент на поезията. У нас отдавна вече «Горския пътник» на Раковски е забравен и има само археологическа ценност; не четат се вече и Каравеловите повести със своята патриотическа тенденция, както и цялата емиграционна литература. Патриотическите песни, що са разтрепервали всичките фибри на нашата душа, днес пеят само солдатите. Въпросът стои малко другояче, колкото за Ботева: и духът на поезията му, и силата на таланта му, и обстоятелствата на живота му са го поставили в привилегировано положение. Ние ще говорим тутакси за това.

VI

С малко изключения всичките стихотворения Ботеви носят свободолюбиво-революционен характер. Идеята, която се прокарва в тях, е същата, която е ръководила Ботева на всяка стъпка през тревожния му живот: омразата и борба против «човешките душмани». Тая идея, това чувство той го е изказал в три разни форми, в три разни категории стихотворения, сродни помежду си, именно, във формата на хайдушки, на бунтовнишки и на социалисто-анархически песни. Във всичките диша същият протест против угнетителите на роба, само че тоя протест отива до по-тесни или по-широки граници. В тия три групи стихотворения Ботев, като излазя навсякъде оригинален и искрен, не навсякъде излазя еднакво симпатичен за нас.

Първата категория песни, именно Хайдути, На прощаване, Пристанала, Зададе се облак тъмен, въплощават горното основно чувство на поезията му в образа на балканския хайдутин. Забележително е колко тоя образ е любим и гален на поета; виждаш, че за него хайдутинът е идеал, към който той се стреми с всичката си душа и сърце. Както Раковски, той постоянно говори с възторг за балканския хайдутин. Само в него вижда той образеца на свободния човек в България, а също и единствен мъстител на турските зверства. Чудна бодрост и сила вее в песента му, колчем тя се косне до тоя сюжет. Хайдутинът, чието име се облагороди в нашите умове като пръв изразител на българския въоръжен протест, като предтеча на бунтовника, е навсякъде идеализиран от Ботева; въпреки общия предразсъдък той уважава хайдутина; всичките му тъмни и несимпатични качества, логически съпрежени със съществуванието на разбойника, изчезват пред очите на пламенния певец и

хайдутинът изпъква пред него в някакъв рицарски ореол. Поетическото вдъхновение винаги го придружава, когато той заговори за хайдутина. За «Чавдар войвода» ли ни пее под кавала на неизвестния дядо, за «Стояна» ли ни разправя как побягнала в гората при либето си Дойчина-хайдутина, стареца-орач ли слуша, който му разказва как загинали деветте му сина-хайдути в планините, Ботев е цял лиризъм. Като гледа човек страшното увлечение негово от тия «горски пилета», дохожда до заключение, че Ботев, ако не би умрял бунтовник, щеше да умре хайдутин в Стара планина. Не знаем у кого да припознаем повече екстаз, повече ентусиазъм за балканските хайдути: у Раковски ли, или у Ботева? И за двамата тайнственият образ на хайдутина служи за вдъхновяваща тема, той дава първата пища на техните лири и техните най-първи звукове са посветени на волните юнаци в Стара планина. Ако Раковски стои далеч, много далеч от Ботева по хайдушките си песни, изкуствени, пресилени и съвсем непоетични, то той бе по-щастлив от него: сам става хайдутин и лично изпита гордото чувство на волния юнашки живот в планинските пущинаци. Впрочем, освен неднаквата сполука, с която са пели двамата барди на хайдутството, съществува и една друга разлика между тях. Тая разлика състои в гледните им точки на българския хайдутин, на неговото значение, на неговата мисия. Раковски го възпява просто, като мстител, като народен герой, който се явява защитник на безпомощните си братя и страшило за господарите им, неверните агаряни; Ботевият хайдутин се отстранява в планините не само да води кървава война с турците, но да бъде и бич за самите лоши българи. . . Така, Чавдар войвода

. . .страшен беше хайдутин
за чорбаджии и турци.

Ботевият хайдутин питае еднаква ненавист към турския потисник и към българския изедник; даже първият по-рядко дохожда под перото му, когато за втория той пази ужасна омраза и презрение. Същият Чавдар говори:

Що ма си, майко, продала,
на чуждо село аргатин:
овци и кози да паса,
да ми се смеят хора̀та
и да ми думат в очите:
да имам баща войвода
над толкоз мина дружина,
три кази да е наплашил,
да владей Стара планина —
а аз при вуйча да седя —
при тоз сюрмашки изедник
копелето му да бавя. . .
Проклет да е вуйка ми.

В противност на Раковски, който вижда само двама неприятели на българския народ — фенерското духовенство и турския потисник:

Турчин враг всезлодей
горко тебе озлобил,
грък-духовник-чародей,
с татул те напоил. . .

(Горски пътник)

Ботев вижда и други неприятели на българския народ в лицето на чорбаджиите и «сиромашките изедници» и ги посочва като жертва на своите хайдути:

Доброму добро да прави,
лошия с ножа по глава. . .

По-после, в своите специално-бунтовнически песни, а особено социалисто-анархическите, Ботев тръгнал от тая негативна точка и под влиянието на убеждения, за които бегом по-напред споменахме, разширочава границата на своята омраза и не се задоволява вече да вижда само в турчина и в българския чорбаджия душманите на народа.

В Механата, например, той в горчива тъга иска да пие, за да забрави

тез, що залъка наеден (на народа)
грабят с благороден начин. . .

Граби подъл чорбаджия,
за злато търговец жаден
и поп с божа литургия!

Тука вече се чувствуват нотите на ония прекалени отрицателни мотиви, които ни пее другаде неговата лира (Борба и Молитва).

Втората категория песни: бунтовнишките и вдъхнатите му от хъшовския живот дишат пак със същото искрено и беззаветно чувство и любов към свободата народна. Но в отличие от първите, надъхани от някаква балканска свобода и свежест и с епическа ясност и простота, тия носят мрачен печат; злост, досада, горка скръб, понякъде отчаяни въздишки излазят из тия песни.

Тежко, тежко, вино дайте!
Пиян дано аз забрава
туй що, глупци, вий не знайте
позор ли е или слава.

В Механата, Към брата си, До моето първо либе и пр. — всичките оставят някаква безпросветна, тежка тъга в душата ти. В тях се чуват воплите на патриота, на скитника, на страдалеца, на неотпадналия пред общата апатия борец. Той не сдържа омразата си, той не поглъща проклятията си против «неразбраните глупци», които остават неми и безответни «на глас искрен, благороден», «на плач народен». Едничкото стихотворение, което се дели от тая мрачна група по величавата ясност на скръбното чувство, е Хаджи Димитър.

Третята група стихотворения са ония, които носят общочовешки, или по-право, социален характер. Важна част от поетическия си престиж Ботев тям дължи. В тях той, с тона на един пророк, хвърля пред българския народ нови идеи, ново слово; той раздира обвивката си на «народен» поет и изпъква пред нас във вид на интернационален пророк, който ратува за свободата на всички народи; той вече не се задоволява да води борба с турците и с чорбаджиите — той я обявява на царете и на папите, и на патриарсите, и на бога, и на религията, и на всичките вековни традиции, той забива топорът си в стълповете, на които стои човешкото общество, и наконец той, заедно с парижките комунари, заглушава ни с тоя страховит вик: «хляб или свинец!»

Всичките тия нови и крайни идеи, признаваме го, крият в основата си истина, има нещо великодушно в тия дръзки позиви за борба със световното зло, с вековечната кривда, която царува и е царувала в света. Една неразвалена, особено когато е млада, душа не може да се не откликне с чувство на подобни звукове, в които трептят ноти от любов към страждущето човечество. Всеки здрав и развит ум, който мисли и наблюдава, не може да не съгледа масата неправди в нашето общество; не може да си не задава на всяка стъпка въпросите: защо? че как тъй? и да не желае да види възтържествуването на правдината и на всеобщото благо. Повече от всички нас, може би, Ботев е бил поставен в ония изключителни обстоятелства, из които най-зорко и най-добре се виждат и изпитват неравенството, несправедливостта, експлоатацията на силния въз слабия, които виреят под сянката на законите в нашето време. Преди него Любен Каравелов вече прокарваше в своите писания социалдемократически идеи, но тактично, предпазливо; после, той си туряше една граница, от която не пристъпяше понататък. Ботев смело мина тая граница и влезе в една арена, пълна с търсавища, трапове и неизвестност. Той се опълчи против злото с всичката страстност на своята буйна душа. Той отважно хвърля ръкавица на обществото, той отива на пролом. Злото е всемогъщо, всемирно, непобедимо — толкоз по-добре — той му обявява отчаяна борба. Отчаяната борба заповядва отчаяни средства. И Ботев се не колебае. Той ги намира готови. Складът е пред него. Те са разрушението. Разрушението е лекът против злото. И той ни пее:

Ще викнем ние: «хляб или свинец!»

Чувате ли вие в тоя клик страшната закана на отчаяното човечество? Не дъха ли тя на миризмата на петролея, с който комунарите заливат Тюйлерите и Парижката библиотека? Не схващате ли в тия думи малко трясъка на бомбата на руския нихилист?

VII

В Моята молитва Ботев, като се възнася до една голяма висота в сферата на напредничавите и хуманни идеи, прави един ужасен и скръбен спуск в «баналното» безбожничество. Това пъчене с неверие би ни поне поразило като новост, ако да не беше през тоя век на хиляди начини повтаряно преди Ботева от всичките радикални и анархически лагери, от всичките модни libre-penseur'и. Но чини ни се, че на никой културен език такова дебелашко и ненужно богохулство не е било написано, нито четено без скрупули от такава маса млади читатели! Ботев в тая си «молитва» без никакво историческо оправдание и без никаква нужда плюе на всичките симпатии, традиции, вярвания на обществото, на народа, от който е той — защото той пише на български и за българите:

О, мой боже, правий боже!. . .
Не ти, комуто се кланят
калугере и попове,
и комуто свещи палят
православните скотове.

«Православните скотове» са бащите му, братята му, майка му, целият страдалчески народ, комуто тоя православен бог е помогнал да запази националната си личност през пет века чудовищно робство, египетско робство, и към когото той вика за помощ. Мислил ли е Ботев за това някой път? Навярно, не. Ботев е имал твърде превратно понятие за ролята на религията у нас и специално за значението на черковния въпрос. Както Каравелов, и той, под влиянието на антирелигиозни веяния, с които се е срещал в чужбина, не можал да разбере политическата мисия на черквата в нашата историческа съдба, както и гигантската борба на народа за духовна независимост, борба възродителна, борба, която го кали и приготви за следващата — кървавата. Възтържеествуването на българската правда, постигането гонимата цел — самостоятелна народна черква, — го учудва неприятно. Устройството на национална Екзархия, крайното изражение на тая трийсетгодишна война, го възмущава. В един член на «Дума» той, като говори за решението на въпроса, казва следващето:

«Реши се въпросът, но наший политически тиран не беше толкова глупав, за да не разбира, че с духовенството той изгубва оръдията на властта си, шпионите и заслепителите на народа със страхът към бога и почетта към царя, кои едното олицетворяват със себе си, другото със самия тиранин. Видя туй турското правителство и употреби слепият си вандализъм (?), за да задържи тая добрина за поданиците си. Въпросът взе друго направление, влезе в нова фаза: обърна се от въпрос за освобождение от една власт, на въпрос да се замени тая власт.»

И ето защо и по какви мотиви се основала българската Екзархия! Турското правителство създало българската Екзархия не защото това е искал народът и защото това е било нужно, а за да има готови оръдия, шпиони и заслепители на поданиците си! Човек не може да повярва, че това го е писал един българин на 1871 година!

Но по-нататък Ботев ни поразява с още по-голямо неразбиране и враждебно отношение към освободената черква.

«И наистина, какво ново и полезно ще внесе в живота народен туй ново духовенство? С какво ще улесни то напредъкът на тези неразвити още сили? С какво ще облекчи съдбата на поробения народ? Видяхме и представляваме си вече: кърджалии със Златоустови проповеди (!), затъпителни семинарии, разкошно младо духовенство (sic), гласни всенародни лъжи и всичко, що е могло да даде кое да било духовенство вредом и всякога после епохата на християнството. Въпросът се реши само за духовенството, а за народа ще се реши само когато той остане без духовенство!»

Би било банално да станем да доказваме противното на онова, което Ботев утвърдява. Пред нас стана историята на нашето възраждение и тя най-красноречиво говори за ролята на нашата народна черква, която е тогава още велико значение имала, а и днес го има за ония наши братя, които остаят в границите на турската империя. Но Ботев е мижал пред историята, той с упорството на *новопросвещен* в някое учение или ерес е отричал, против всичката очевидност, онова, което и за слепите е било явно.

И с какво може да се обясни тая непримирима и неоправдана ненавист против българското духовенство, това жестоко приписване най-унизителни мисии на черквата, това абсолютно отричане нейно в едно време, когато тя беше благодетелен фактор в нашата история? И когато четеш в Ботевите стихотворения следващите апострофи:

И на обществен (ий) тоя мъчител
и поп, и черква с вяра слугуват...

Кой те в таз робска люлка люлее?
Тоз ли, що, толкоз годин ти пее:
«Търпи и ще си спасиш душата?»...

Предател верен и жив предвестник
на нови тегла за сиромаси...

Жертви ли иска? — иска овчарят
гладното гърло, *попът пиени*...
И хвалат *с попът бога и царят*...

Граби (народа) подъл чорбаджия,
за злато търговец гладен
и поп с божа литургия...

като четеш, казваме, тия нападки на българския поп, който се туря на един ред с народните тирани и изедници, пò ти иде да повярваш, че той говори за някое друго духовенство, а не за нашето, което еднакво с народа влачеше тежкия си кръст. Може някои да ми възразят, че Ботев действително се е запознал с подобно низко свещенство в самата България и оттам е изнесъл това презрително мнение за него? Както е известно, Ботев е живял само в Калофер, родното си място, и само там е можал да направи такива мрачни наблюдения. Пишущият тия редове е живял почти едновременно с Ботева в същия Калофер и познава добре тогавашните калоферски свещеници. Те бяха хорица прости, добродушни; съществуванието си поддържаха не чрез грабеж заедно с турчина и с чорбаджия, а чрез един вид скудно подаяние, почти милостиня, която отпущаше православното паство; те ходеха кирливи, вехти, белите конци на окърпените раса се озъбваха на рамената; не държаха никога проповеди, било да спасяват душите на стадото, било да подкрепят властта на султана, когото псуваха и те заедно с «православните скотове» и не оставяха нищо здраво в харема му; при това, весел народ бяха тия добри попчета, знаеха де беше най-хубавото вино и ракия, ставаха един вид обществени шутници и често — членове на комитетите. Ето какви бяха калоферските и българските попове тогава! В своето атеистическо изстъпление Ботев, напротив, би трябвало да се отнесе съчувствено към тях, като неволни съдейци в обезхристияняването и изневеряването на българите. Така низко поставени материално и нравствено, лишени от всякакъв престиж, българските попове, вместо да укрепят религиозните чувства в народа, вместо да повдигнат пред него авторитетът на черквата, убиваха и едното, и другото; те поддържаха само външната, обредовата страна на православието, и то като на шега, а нравствените идеали — добри или лоши били те — на християнството, нямаха дълбок корен ни в тях, ни в паството им. Грубият, несъзнателният религиозен индиферентизъм, с който се отличава българският народ между всичките други на изток, тая хладина към вярата не дължи ли се главно на това невежество и материална изпадналост на бялото му духовенство? То и днес е в такова незавидно състояние, ако не и в още по-лошо. . . При всичко това, то, на онова време, беше една полезна историческа сила, в смисъл на съхранението нашата народна личност и единство и ако

то не ни даде никакви богословци и златоустовци, то ни надари с много добри патриоти и с няколко герои.

Може би поетът неволно да е мислил за поповете в Русия, които действително стоят на висотата си като охранители на религията и господарството — и затова са опасни за неговото учение; може би да му са се мержелеели в ума католическите попове във времената на инквизицията или в наше време — поповете на легитимизма във Франция или ония на Дон Карлоса, претендентът испански. . . Във всеки случай той е побъркал адреса си.

Видим тук, че Ботев не е гледал през своите очи, а през очите на четените книжки в странство; тук вече имаме пред себе си не българският, нашият, истинският Ботев, а «книжният» Ботев, който мисли с чужд ум и мери с чужд аршин. Само в тая точка Ботев не е разбрал епохата си и е махал да сече въздуха. Той е имал право да бъде социалист и анархист, и комунист, но е бил длъжен, както е бил, преди всичко патриот. Той е бил много в едно време. Той не е можал да съгласи принципите на разните отрицателни учения с религиозния принцип, който е една от главните основи на национализма, и се е забъркал и е дошъл в нагло противоречие със себе си, с историята.

Всичко това, което казахме по-горе, както е явно, не е една защита на черквата у нас и на служителите й, а едно желание да докажем, че Ботев е имал лъжлив поглед на тяхното влияние у нас и че се е заблуждавал дълбоко.

Още по-малко намерение имаме тука да защищаваме християнската религия изобщо; това не е нито по силите ни, нито му е мястото тука. Ще кажем само, че богът, който Ботев подиграва и нарича «бог на калугери и попове, на царе и на глупци и пр.» е същият бог, чини ни се, който е и на цялото останало просветено човечество, богът, който биде разпнат на кръста, който проповядваше милостта, любовта, истината, който дойде на земята не за силните, а за малките и слабите; тоя същият бог, който бе казал велики принципи, които ще живеят с вековете, който беше казал: Обичайте се един други; Обичай ближния си, както самаго себе си; Мир вам!; Ако имаш двери зи, отдай едната на сиромасите, и пр. . . Ако тоя бог биде експлоатиран от силните на земята, то не той беше виноват, а човешката подлост и невежество. Колкото за «богът на разума», към когото се обръща Ботев и който препоръчва на българския народ, сиреч богът на студения материализъм, и който, мимоходом да кажем, е доста старо нещо на Запад и обезмоден вече (още в края на миналия век Френската революция, като бутна олтарите на християнството, обоготвори «божеството на разума», на което култът трая ден до пладне), любопитно е да знаем по-добре принципите и атрибутите на тоя бог «защитник на робите, комуто ще празнуват денят скоро народите». Тия думи са тъмни и ние пак не можем да видим характера и същността на тоя бог. Дали той е въплощение на принципа на науката, светлината, чрез който ще се избави човечеството от страданията? Но ние не видим никъде Ботев да проповядва светлина, знание, като могъществени фактори в човешкото освобождение от злото. Той не вярва в еволюцията, чрез която се постигнаха чудеса в XIX век, той иска революция. Или тоя «бог на разума», който се намира в «сърцето и душата» на поета, ще е същият оня, който одобряваше трошеието на касите като справедливост и кражбите като подвиг и който му нашъпва стихът: «Ще викнем ние хляб или свинец!»? Дали е той богът, комуто поетът предвижда наскоро възцаряването — на какво основание, неизвестно,— богът на сблъсъка на две груби сили, богът на кръвта, на разорението, на ужасните човешки бедствия? Очевидно, него разбира Ботев и него проси на помощ в борбата. Но това не е «бог на разума», а Ваал — гладен за човешки жертвоприношения! Както щете, тоя бог е зверовит, мръсен и отвратителен като главата на Медуза и аз по̀ предпочитам, безпределно по̀ обожавам разпетият бог, който пръв произнесе в света сладките думи за помирение, за братство и за еманципация на човека!

VIII

За честта на Ботева трябва да кажем, че той сам не е свиреп, ни кръвожаден, неговата природа е била мека и богът на «свинецът» не е живял в неговото добро сърце, а в стиховете му и във вестникарските му статии. Ратоборен, непримирим, безпощаден, додето умът му се скита из неясните области на теорията, Ботев изведнаж излазя друг, щом се косва до почвата на живата действителност, щом от фразата минува на дело. Всеразрушаващият комунар в Румъния става милостив човек, човеколюбив и снизходителен бунтовник в България. Той става такъв, какъвто го е направила природата: добряк, рицар и поет. Чавдар

. . .страшен беше хайдутин
за чорбаджии и турци,

пееше ни той преди, а когато в Козлодуй улови скрития в един долап селски чорбаджия «изедник над изедниците», от когото го просили да отърве селото, Ботев дигнал ръка да го убие, но после махнал и казал: «На дяволите! Не сме дошли да убиваме хора из долапите!» И чорбаджият останал непокътнат. . .Когато минували по-нататък нощем през село Борован, на което жителите всички се затворили и изкрили из дупките, вместо да посрещнат уморената чета и да се присъединят към нея, както били обещали по-напред, и дружината му предложила за наказание да подпалят селото, той казал: «Зорлян гюзеллик олмас» и напуснал селото. Истина, и в двата случая той имал работа със съотечественици, а не с враговете, които са били целта на борбата му. Но природната мекост на героя още повече се илюстрира от следващия случай: в гората оттатък Борован уловили един черкезин, като обирал един български керван. Какво мислите, че направя Ботев с тоя разбойник? Задоволил се да му удари няколко юмруци и го отпуснал на воля. «Господ го убил! Нима сме главорези да убиваме отделни хора по пътищата? Това е унижение за нашето знаме», казал той, когато черкезинът хвърчал като стрела към селото си, за да обади и да дигне потеря. . .

Тая мекота и благородство в характера на Ботева, която в дадения случай е една слабост, е черта, присъща Ботеву, и изкарва пред нас в съвсем друга светлина тоя рицарски образ на борец-идеалист, който има отвращение от кръвопролитието. Ако чрез това войводата излазя лош, то човекът излазя по-добър. Биографът му, впрочем, тука не може да се сдържи да не направи следващето меланхолическо размишление: «Человеколюбието и бунтовничеството са идеални работи, но да ги четеш по бялата книга, а не да ги практикуваш по Борованската кория!» И при разказването и на по-горните два случая З. Стоянов се спира пак на някои размишления, доста прави, извикани от тая черта на героя му. «Това милосърдие (към борованчани), казва биографът, ние никак няма да простим на Ботева в качеството му на революционер и въобще на разрушител. Той не разбирал истинското значение на един истински революционер, той е бил огнен и горещ теоретически в колоните на вестниците. В това отношение той е генерал неподражаем, а долу на земята, между хората в действителността, в Борован, той е солдатин»... По повод на това, че Ботев е решавал нещо, след като е вземал мнението на момчетата, З. Стоянов казва: «Той не застанал на войводска почва, не станал диктатор в най-силна смисъл на тая дума, водил се е по вишегласие и свободно мнение, парламентарно, така да се каже. Всеки ще да разбере колко е била погрешна почвата. Вишегласието, свободна всекиму воля, филантропия и прочее още принципи може да се съблюдават само тогава, когато се пише уводна статия за вестник!»

Ние цитирахме изцяло тия редове, едно, защото те потвърждават нашите думи за благата и човеколюбива душа на Ботева, а друго, защото ни разкриват душата на биографа му, тоже важен деятел, и неговите политически принципи, истина не дотам високи, но във всеки случай твърде полезни и характерни за това, че са общи и на другите ни политически деятели.

IX

Попростряхме се малко върху Ботевите заблуждения, защото те и днес имат още ек у нас. Макар че той ги изкупи, бихме казали, опроверга чрез славната си смърт за свободата на своя народ, но те останаха живи в песните му и под сянката на благородните чувства и идеи, изказани в тях, те правят своята пропагандица из незрелите и несамостоятелни умове у нас. Защото, уви, плевелите всякога по-лесно се хващат в девствената почва от добрите растения. Ботевите малки заблуждения трябваше да бъдат забравени пред геройската му смърт, чрез която ни завеща безсмъртен пример на самопожертвуване за отечеството. И ние всички, нашите сърца и нашите души, искаме да разбереме, че Ботев в мъжествените стихове:

Подкрепи и мен ръката,
та кога въстане роба,
в редовете на борбата
да си найда и аз гроба,

се обръща не към бога на разума — свинеца, — какъвто се прозира в неговите писания, а към нашия,християнския бог, богът на любовта, който сам се принесе жертва за человека.

Втората половина от Ботевата «Молитва», или по-добре последните четири куплета, са високи, благородни и человечески, но предните със своя цинизъм внушават на здравата душа едно противно чувство, прилично на отвращение. Тая първа половина на «Молитвата» и не е поетическа, тя е само един остър памфлет, сбор от дръзки фрази и епитети, едно риторическо блудкаво повторение на едни и същи мисли. Няма поезия, дето няма топлина! И там Ботев е искренен, но не е в истината, затова от стиховете му лъха някакъв фалш и болезнена раздразнителност на душата. А при това именно тая първа половина от «Молитвата» се декламира и пее у нас с възторг, без никакво намръщване, без никакво протестуване на чувството на истината, ако не на естетиката — те и двете липсуват у нас. И колко е тъжно, колко е грозно, когато във време на народни тържества чуеш тълпа млади хора, които реват из въздуха тия дебелашки цинизми:

О мой боже, прави боже. . .
Не ти, комуто се кланят
калугери и попове
и комуто свещи палят
православните скотове. . .

Ние ги чухме на 1885 година, че се пееха в пловдивските улици тозчас подир свършването на божествената служба в памет на Ботевата годишнина, 20 май.

И комуто свещи палят
православните скотове. . .

Има нещо не само безсмислено, но и подло в това грубо самооплюване; има нещо жестоко в това тържествено повтаряне на една профанация, която, за честта на Ботева, като поет и българин, би трябвало да се остави във вечна забрава. . .

……

X

Нашият кратък очерк за Ботева-писателя се свършва. Както е забележил читателят, ние се мъчихме безпристрастно да покажем на добрините и на кусурите в таланта и в мировъзренията на Ботева. Ще е забележил, че ние повече налегнахме във отрицателните страни на поета-патриот. Това нарочно. Да възнасяме незабравимия наш певец, да се присъединяваме и ние към гъстия хор на безусловните хвалби, счетохме за излишно: студията ни не би имала ни цел, ни оправдание. Името на Ботева си е оздравило безсмъртието и ще се произнася с гордост в България, додето има България на света. Защото

тоз, който падне в бсй за свобода,
той не умира. . .

особено когато е подплатен с един даровит поет.

Но Ботев като деятел и като поет има у нас възпитателно значение. Наивният и доверчивият патриотизъм може да вземе за идеал, може да посочи за подражание живота му и идеите му — с всичките увлечения на първия и заблуждения на вторите. Може той да не види двойната личност на Ботева и да го вземе за съвършен и недосегаем образец на човек и на писател. Даже това стана и съществува. Видяха се повърхностни наставници на юношеството, които направиха това без никакво критическо отношение. Истина, че за да го́ имаха, трябваше да бъдат осветлени от критиката. Ние се опитахме в тоя труд, като извадим по-релефно онова, което е добро в Ботева и достойно за уважението ни, да покажем несъвършенствата и тъмните петна в нравствения му образ. Това в интереса на истината, на моралното повдигане на новото поколение и на вечните начала на доброто, правдата и красотата.

1890

БИБЛИОГРАФИЯ

Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министерството на народното просвещение. Книга I, София, Държавна печатница, 1889.

Тая обемиста книга, състояща от 49 печатани коли, в голям формат и със 7 картини, е едно от най-едрите и забележителни книжовни явления в миналата година, плодовита въобще с литературна деятелност. Покрай един предговор, в който кратко и ясно се очертава целта на сборника, на читателите се предлага богато съдържание по горните предмети, в три отдела. Първите два са особено важни поради богатия си, нов и любопитен материал от народни умотворения, събрани от най-различни краища на България, и по напечатването специални статии, които съставляват ценен вклад в българската наука.

Сборникът ще излазя четири пъти в годината.

Сборник от народни умотворения обичаи и др., събирани из разни български покрайнини. Нарежда Атанас Т. Илиев. Първи отдел, народни песни. Книга I, 1889, София, 398 стр., 8°.

Ценителите на българската етнография, филология и история ще посрещнат с радост и горнята книга. В нея са събрани маса нови обредни песни от триесетина български говора и почти всяка от тях е придружена с пояснителни бележки. От обширний и интересен предговор виждаме, че г. Илиев има събран голям материал още от народни умотворения, които ще съставят още три тома, подобни на тоя.

Cesty po Bulharsku, popisuje Konst. Jireček, professor všcobencněho dějepisu na universitě česke (spisu musejnih čislo CLX), v Praze, 1888, стр. 370, с една малка карта за България.

Това е заглавието на едно забележително съчинение за България, извадено на бял свят от добре известния у нас историограф на българския народ, г. д-р Конст. Иречек. Въпреки скромното си заглавие «Пътувания» книгата се отличава в много отношения от обикновените описания на разни туристи и кореспонденти, които постоянно кръстосват разните краища на света и с повърхни сведения заблуждават читателите си.

В 29 глави почтеният учен описва България с такива подробности и тънкости, каквито само една рядка наблюдателност може да схване и предаде. Още в първата глава за София се забележва методът, който последователно е прокаран в цялата книга: авторът гледа върху нашето настояще в историческа перспектива, навсъде сегашното се осветлява от миналото. Много малко неща, достойни за забележване, са избягнали от окото на пътувателя. Неговите пътувания са един богат извор на познания за България в отношение етнографическо, археологическо, историческо и проч. С една дума, книгата на г. Иречка е важен и рядък принос за нашето отечествоведение.

Ние с благодарение се научихме, че казаний труд се превожда вече на български, така щото в скоро време всеки българин ще може да се ползува от това богато съкровище от верни сведения за България.

[Кн. 1, януари 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

М. Е. ЩЕДРИН. Една незаместима загуба претърпя руската книжнина лани в смъртта на знаменитий сатирик Щедрина (Салтиков). Покойний писател до самата си преклонна възраст работѝ с еднакъв успех и дарование по руската сатирическа литература, която надари с ред дълбоки, остроумни и правдиви сатири върху съвременните нравствени недъги на руското общество. Между по-видните сатири на Щедрина са: «Пошехонская старина», «Губернские очерки», «Господа ташкентци» и др.

ИЗУЧЕНИЕТО НА МИЦКЕВИЧА. В Лвов (Галиция) се е основало дружество от известни полски писатели, което си е поставило за цел да изучи всестранно животът, деятелността и творенията на полския поет Адама Мицкевича. (Towarzystwo imienia Adama Mickiewicza). То издава за същата цел свой годишен сборник от учени статии, любопитни студии, критики и др. Във II годишен сборник на това дружество намираме една статия, в която се описва всичко — колкото незначително и да е то, — което е писано у българите за Мицкевича, или пък преведено от неговите творения. Такова дружество, покрай дружеството на Гете в Немско, е единственото у славяните.

ЮБИЛЕЙ НА УРБАНСКИ. На 14-й декември н. с. поляците празнуваха 25-годишний юбилей на техния известен народен драматически писател Аврелий Урбански, който между друго е написал преди две години драматически прекрасни сцени из живота и борбите на българите под наслов «Шуми Марица».

ПОЛСКИ РОМАН ЗА БЪЛГАРИЯ. Г. Еж (полковник Зигмунд Милковски) е написал роман из новий живот на българите, именно из епохата на въстанието в 1876 г., под название «На разсъмнувание». Както е известно, на перото на Ежа се дължи и прекрасната историческа повест «Асен и Петър». Сегашний му роман се превожда на руски във «Вестник Европы».

VYBOR Z BÀSNI IVANA VAZOVA Z bulharského prelozil J. A. Voracèk. Mlada Boleslav, 1889. Под това наследие е излязла миналата година в чешки превод сбирка от разни стихотворения на Ив. Вазова, пробрани из неговите излезли до днес лирически сбирки. Много от казаните стихотворения са били предварително обнародвани в ческите периодически списания «Osveta», «Slovansky sbornic», «Ruch» и др. Преводът е извършен художествено и вярно с оригинала, тъй като г-н Ворачек е запознат добре с българский език. Казаната сбирка, излязла в разкошно издание, е предшествувана от биографически бележки за Ив. Вазова и от портрета му.

РУСКИЙ ЖУРНАЛ «ТРУД» е напечатал любопитен очерк, под название «Мотивы поэзии болгарских поэтов». При съставянието на оценката си авторът е имал пред очи няколкото преведени на руски от г. Каплуновски стихотворения на неколцина български поети. Превода на тая статия ще се даде в една от книжките на «Денница».

[Кн. 1, януари 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

СБОРНИКЪТ НА ЯСТРЕБОВА. Г. Ястребов, известний руски горещ сърбофил, е напечатал второ издание от сборника си «Обичаи и песни турецких сербов». По повод на този сборник, в който влизат голямо число български народни песни по дебърското наречие, г. Дринов бе издал на руски една твърде важна брошурка: «Несколько слов об языке народных песнях и обичаев дебрских славян», С. Петербург, 1888 г., преводът на която излезе в търновското списание «Труд». В тази книжка със силни научни аргументи се оборват погрешните утвърждения на Ястребова относително сръбщината на дебряните. В предисловието на второто издание Ястребов с голяма ревност се е запретнал да доказва с доводи, свойствени на школата на Милоевича и Сретковича, че всичките македонски българи били сърби, а дето се казвали българи — това било под влиянието на екзархийските агенти. Както видим, почтений учен се е унизил до доноси. За щастие, неговите мъдрувания не минуват за чисто злато навсякъде и предизвикват праведни изобличения. Тъй «Руский филологический вестник», издаван във Варшава, по повод на това второ издание казва:

«. . . Г. Ястребов в предисловието си напада на ония, които не признават дебренците за сърби, а за българи, и изпуща на техен адрес не едно остро изражение. Ще му кажем, че ако дебренците му са се показали сърби, то на това той е сам виноват. Едва ли главната причина на заблуждението му не почива, от една страна, в пълното му незнание българский език и история (при доброто знание сръбските и при пълно отсъствие на филологическо образование), а, от друга — в неговата дружба с такива сръбски патриоти като професор Сретковича, които страдат от българофобия и във всички македонци виждат чисти сърби. . .»

БЪЛГАРСКИЙ РЕЧНИК НА ДЮВЕРНУА. Излязла от печат и осмата книга от българский речник на Дювернуа. С тая книга речникът дохожда до буквата Т (Татарин). 9-та и последня книга се вече готви за печат от учениците на покойний филолог.

Славянска беседа. Литературное издание Киевского славянского общества. Книга I, Киев, 1889 г. Озаглавеното издание има за задача запознаванието руското общество с литературното движение у славянските народи, в това число и българският, чрез превожданието произведения из книжнините им. В първия брой, който видяхме от тоя сборник, са преведени от г-на А. Степовича няколко стихотворения из сбирката «Сливница» на И. Вазова, с приложение на подробен критически очерк за литературната деятелност на същия.

Подобен интерес към литературний живот у нас се забележва и у други органи на руский периодически печат,като: «Дело», «Киевское слово», «Русская мысль», «Пантеон литературы», «Баян». В последните два е преведена от г. Уманова-Каплуновский поемата «Грамада» и някои стихотворения от Вазова, също — и от Ботева, Москова, и Пенча Славейков.

IL LIBRO DELL'AMORE, от Канини. Италианский поет и публицист Марко Антонио Канини, професор в университетът във Венеция, не преди много е замислил труд, колкото оригинален, толкова и тежък: да преведе на италиански образци от еротическа поезия из всичките писмени езици. По тоя начин г. Канини е съставил и издал огромен том под название »Il libro dell' amore», «Книга на любовта». В тая сбирка ясно се вижда как се е отразило чувството на любовта, тоя вечен и неизчерпаем извор за поезия, в лириката на всички културни народи в двата свята. Г. Канини е посветил доста обширно място за подобни образци и из славянските литератури, между които не е забравил и българската. Из нея намираме преведени две любовни стихотворения на И. Вазова и пет народни песни, също с любовен характер. Чини ни се, че тоя е първий път, дето българска поезия се превожда на италиански. За любопитство привождаме тука в премяната на музикалний и поетически италиански език началото от милата и оригинална народна песница «Заспала ми е Калинка насред поле широко. . .»

Quilta dorme Kalinka,
Ne campo sta dormendo;
Addormentata s'ê fiori cogliendo
Ella sotto un grande albero.

Der'alber spezzò un ramo
Del mar soffiando il vento,
Ed il ramo spezzato in un momento
Cadde sul petto candido. . .

Нека прибавим, че почтений италиански деятел храни жива симпатия към нашето отечество. През нещастната 1876 година, както и по-после, във всичките важни моменти на новий ни политически живот, той чрез горещи статии в италианский печат е защищавал каузата на България и ѝ е печелил съчувствието на италианското общество.

По тоя случай не е излишно да споменем и за италианский седмичен журнал «Vita nuova» («Нов живот»), издаван във Флоренция от един кръжок артисти и литератори. В него през миналата година е обнародвана от г. Величков статия под название «Literatura bulgara contemporana», в която обективно и вярно е изложено развитието на българската книжнина от началото на тоя век до последне време.

И. Д. ГРАДОВСКИЙ, професор в Петербугский университет, се помина в края на миналата година. Градовский беше известен като забележителен учен и като горещ и даровит публицист. Всичкий руски печат посвети живи и съчувствени отзиви на маститий починал труженик.

Г. ЛАВРОВ, професор от Московский университет, готвил на руски обширна българска граматика. Тя ще бъде първата, що се появява на руский език.

[Кн. 2, февруари 1890]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Български притчи или пословици и характерни думи, събрани от П. Р. Славейкова. Част I, (А—Н), Пловдив, 1890 г., 4 лева.

С истинско удоволствие ще посрещнат, вярваме, читателите ни излизането на тази обемиста сбирка от български пословици, събрани от г. П. Р. Славейкова, един от най-първите събирачи на народни умотворения у нас. Върху важността на тази наша народна философия, както и върху записването и събирането ѝ е обърнал внимание г. Славейков още в началото на нашето възраждание. В 1855 г. той е захванал да печата български народни пословици в «Цариградский вестник» и по-после в «Книжиците». В озаглавената сбирка след интересната история на събирането им, една част от която по-напред бе напечатана в «Периодическото списание», и един предговор следват по азбучен ред 19 печатни коли пословици. Тази първа част съдържа 9310. Две неща само в тоя важен труд бият в очи, и неприятно, едното е — новото правописание, което без нужда увеличава с едно още броя на произволните правописания у нас; а друго — голямото множество цинични народни изречения, които пълнят всяка страница. Желателно е да ги видехме по-малко таквиз във втората част на сборника, и уверени сме, че отсъствието им ни най-малко няма да нащърби ни пълнотата, ни научната стойност негова. Но и така трудът на г. Славейкова съставлява едно безценно достояние на нашата книжнина и ние най-горещо го препоръчваме на българската публика.

[Кн. 3, март 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

РУСКИЙ ВЕСТНИК «КИЕВСКОЕ СЛОВО» е обнародвал превода на разказът на К. Величкова Последне желание», печатан в бившето пловдивско литературно списание «Зора».

LA REVUE DE L'ORIENT, политически лист, издаваем в Пеща, обнародва в стълповете си любопитна статия от А. Шопова «Етнографията на Македония». Тая статия служи за отговор на Ястребова и Гопчевича, които, както е известно, чрез пристрастни съчинения силят се да заблудят света относително българщината на македонците.

С. ВЕРКОВИЧ, ИЗДАТЕЛЯТ НА «ВЕДА СЛОВЕНА», е напечатал напоследък на руски твърде важен труд по нашето отечествоведение: «Топографическо-этнографический очерк Македонии».

ПОКОЙНИЙ ГЕНЕРАЛ ЩРЕКЕР ПАША, бивший началник на милицията и жандармерията в Източна Румелия, е бил напечатал на немски още приживе две интересни съчинения по Руско-турската война. Първото третирало за знаменитий военен наш триъгълник: Русе—Варна—Силистра—Шумен; второто давало характеристиката на руските и турските генерали през поменатата война.

ГРАФ ЛЕВ ТОЛСТОЙ е написал нов роман, който, както всичко, що излазя изпод перото на гениалний писател, е назначен да произведе сензация в литературний свят на цяла Европа. Романът има название «Сонатата на Швейца». Той излиза сега на руски, а се изпраща в коли в Париж, Лондон и Берлин, за да излезе едновременно и на французки, английски и немски.

ЛАНИ СЕ Е ПОМИНАЛ В ЗАГРЕБ знаменитий и плодовити хърватски писател Ив. Кукулевич-Сакцински. Подир Рачки той е един от първите историци в отечеството си. Между много други интересни студии той е напечатал в «Аналите на югославянската академия» важен историчен труд: «Формите и значението на короните на тримата най-велики югославянски царе: българский Симеон, хърватский Крешемир и сръбский Душан». Покойний беше почетен член на Българското книжовно дружество.

ДРУЖЕСТВОТО «БЪЛГАРСКА СЕДЯНКА» в Прага на 26 февруарий е дало тържествен вечер в чест на незабравимий деятел на Бълг. възраждание Василия Ев. Априлова. Програмата на четените, пените и свирените неща е следующата: 1) Кратък преглед на вървежа на дружеството. 2) Пролог от Е. Мужик. 3) Увертюра на операта «Hubiĉka» от Сметана. 4) Житоопис на В. Априлова. 5) Български народни песни. 6) «Я надуй, дядо, кавала» (песня), наредил Ф. Пифода. 7) Славянска рапсодия. 8) Мелодрам «Бенковски» по «Епопеята на забравените», съставил Букурещлиев. 9) Чески песни. 10) Трио do «B-dur»11) «Нашата златна Прага» и «Нек душман види», песни. 12) Тържествена увертюра от П. Чайковски. В изпълнението на тая програма освен българите ученици взели са любезно участие и артисти от операта и народний театър в Прага.

ЛУИ ЛЕЖЕ, известний французки професор във факултета за славянските езици в Париж и познат на българите по своите учени трудове за България, пише напоследък «Историята на полската цивилизация».

CLASNIK ZEMAIJSKEGO MUSEIA U BOSNI И HERCEDOVINI. С това име захвана да излазя в Сараево от 1889 г. под редакцията на Коста Херман, хърватин, забележително периодическо списание по изучванието на Босна и Херцеговина.

Редакцията на «Гласника» изказва желание, щото оригиналните трудове на сътрудниците да обхващат тези ветки от науката и изкуството:1) стара и нова география; 2) история; 3) археология от време предисторическо, илирско, римско, босненско (богомилско) и османско; 4) паметници от изкуствата; 5) хералдика, грамоти, печати и монети от разни времена; 6) оръжия; 7) паметници от народния и книжевен език; 8) етнография; 9) естествени предмети, а именно: геология, зоология, ботаника, минералогия и метеорология; 10) история на народната писменост; 11) библиография на книги и статии, които говорят за Босна и Херцеговина; 12) статистика. От това става явно колко е богата програмата на това списание, задачата на което е всестранното изучване на страната.

ПРИВАТ ДОЦЕНТЪТ ПРИ ПЕТЕРБУРГСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ Г. П. СЫРКУ е напечатал напоследък на руски обемисто историческо съчинение под название «К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке.» Том I. Выпуск II. То съдържа текстовете по литургическите трудове на търновския патриарх Евтимия. Тия текстове са предшествувани от едно обширно описание на ръкописите, от които са извлечени трудовете на Евтимия. Оттам узнаваме, че текстовете са извлечени из ръкописите на светогорските, московските, петербургските, соловецката и др. някои библиотеки; следователно трудът на уважаемия автор е многогодишен и твърде интересен за нашата историография. Заслужва да споменем, че П. Сырку е ходил нарочно за тая цел в Св. гора и много време е преравял библиотеките на разните манастири там. В разяснението си по текстовете г. Сырку ни дава много сведения за движението на българската черковна книжнина в 14-то столетие. II випуск съдържа следующите текстове: а) Зографский свитък, той съдържа «Устав литургии св. Йоана Златоустаго» и се намира в Зографския манастир. Че тоя ръкопис е бил от 14-й век, свидетелствува ектенията, находяща се на 22 стр., дето се споменува името на Евтимия, архиепископ «великаго града Търнова и въсем болгаром патриарху». Пак на същата стр. е казано: «о пребивании благочестивому и христолюбивому царю нашему Йоану Шишману и благочестивей царици его Марии»; б) Служебник патриарха Евтимия. Авторът казва, че от тоя служебник засега са известни само два преписа: първия се намирал в Зографския манастир, а втория бил на ректора на Самоковската духовна семинария Игнатия Рилски, който в последно време го проводил в Соф. нар. библиотека. Текстът по зографския ръкопис е вместен в книгата; но последният г. Сырку съжалява, че при всичките си усилия да го види в Соф. нар. библиотека не е можал да сполучи (?); в) приложения к служебнику; г) Есфигменский служебник. Тоя текст е на гръцки и е обнародван като оригинал, от който патриарх Евтимий е превел някои части от служебника си; д) молитви патриарха Филотея, тоже на гръцки и обнародвани за същата цел; е) литургия св. Йоана; ж) литургия св. Петра. Последните два текста авторът счита за последни литургически трудове на приснопаметния български патриарх Евтимия.

[Кн. 3, март 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

С УДОВОЛСТВИЕ СЕ НАУЧАВАМЕ, че от Нова година насам се е почнало вече напечатванието на немски превод превъзходното съчинение на г. д-ра К. Иречека «Cesty po Bulharsku» («Пътувания по България»). Тоя превод, който ще бъде допълнен с много нови сведения, щял да излезе от печат идущий септемврий или октомврий. В тоя случай нам е драго да обадим, че същата книга се превожда сега и на български от г. И. Георгова, и ние горещо желаем да видим час по-скоро на езика си това съчинение, най-доброто от всичките, написани досега върху нашето отечество.

ГОСПОДИН У. Р. МОРФИЛ (W. R. Morfill), професор на словенските езици в Оксфордский университет и автор на разни английски съчинения по славистиката, готви, както слушаме, и една българска граматика, написана на английски за англичаните.

Г. Морфил тия дни е издал в особна брошура своята въводителна лекция по словенските езици, държана в Оксфордский университет на 25 януарий 1890. Тая лекция носи заглавие «Опит върху значението на изучванието словенските езици»*. Като говори за българите, учений професор забележва, че тяхното «великолепно избухвание (outburst) в народен живот след жестокото робство на дълги столетия е едно от чудесата на наший век». Лекцията е интересна в много отношения.

---

* An Essay on The Importance of The Study of The Slavonic Languages. London, Henry Frowde 1890.

ОТ ДВЕ ГОДИНИ НАСАМ В ПРАГА е подхванала да печата на чешки огромна енциклопедия. «Ottuv Slovnik naučny». Макар че на чески съществува вече превъзходната Ригерова енциклопедия, печатана преди двайсетина години, но настоящата, по богатството и по новостта на материалите си, сочи да завземе едно от най-видните места в ческата литература. Това издание се урежда от 41 редактори, специалисти по разните стръкове на науката, а има повече от 500 души сътрудници. Досега са излезли два тома с буквата а, само тя захваща повече от 1000 страници, 8-на. Текстът е пояснен и илюстриран с многобройни картини, художествено изработени. По всичко се види, че казаната енциклопедия ще може да се постави наравно с най-добрите съществующи днес подобни издания у другите европейци. Ottuv Slovnik naučny» има и за нас особен интерес поради широкото място, което ще се даде на България в страниците му. Д-ру К. Иречеку е поверена българската част.

Щем ли и ние, българите, някога да се сдобием с подобно от колосален размер и важност дело?

НЕ ПРЕДИ МНОГО ИЗЛЕЗЕ В ПАРИЖ романът «La bête humaine» от Емил Зола. Той е двайсетий от цикълът на Rougon-Maquart. Главната задача на автора е била да изобрази железнопътническия мир, тоест живота и нравите на висшите чиновници, както и на простите работници по железниците. И в тоя случай знаменитий романист, верен на правилото си, е написал романа си на основание на истински факти, или «документи», както той ги нарича, събирани нарочно и старателно поотрано из областта, която описва. За да се запознае непосредствено и лично с работата, също и с ощущенията на един машинист във време на движението на влака, Зола нарочно изпросил дозволение и пропътувал от Париж до Нант в самий локомотив, чието название «La bête humaine» той е дал и на романа си.

ПО ИНИЦИАТИВАТА НА СРЪБСКОТО АКАДЕМИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО «ЗОРА» във Вена, отпразнувал се в австрийската столица четирийсетгодишний юбилей от литературната деятелност на Змай Йован Йованович, знаменитий сръбски поет (с когото «Денница» в III книжка първа, ако и накратко, запозна българската публика). В денят на празника цялата сръбска младеж се е откликнала и поздравила с горещо съчувствие националний и плодовити корифей на сръбските поети.

ИЗЛЯЗЪЛ Е В ЛОНДОН последний том на лорд Тенисона: «Demeter and others poems». И в тия произведения вее същата кротост, нежност, деликатно чувство, присъщи на лирический гений на Тенисона, както и в другите му поетически сбирки. Особено стихотворението, в което маститий поет се прощава с живота, по своята армониозност и благородство на чувствата е истински chef d'œvre. От Тенисона имаме преведено на български, в два превода, прекрасната поема «Майска царица».

В ПЕЩЕНСКИЙ ПОЛИТИЧЕСКИ ЛИСТ «La Revue de l'Orient» се превожда на французки една от нувелите на покойний Любен Каравелов под название «Гъркиня».

ЛУДВИГ БАТЕНБЕРГ, брат на бивший български княз Александър Батенберга, готвил едно обемисто съчинение за България, което скоро щяло да излезе.

В НЕМСКОТО ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ «Christlichen Abendruhe», издаваемо в Швейцария, е напечатана от И. Окич повест «Петко». Сюжета на повестта е взет из революционний живот на българите.

НАСКОРО СЕ Е ПОМИНАЛ В ПРАГА ФРАНТИШЕК ХАЛУПА, млад чешки поет, роден на 1857 год. Той е довършил образованието си в пражкия университет по философския отдел. Редактирал е разни и превождал от славянските езици разни поетически творения. Обнародваните му в сбирката «Липов цвят» стихове се отличават по поетическа фантазия и прекрасен слог. Между друго, Халупа е написал една драма, на която героят е Премислав Отокар II; разкази в стихове и една историческа повест под наслов «Последний Премиславец».

В ПАРИЖ СЕ Е ПОЯВИЛА ЛЮБОПИТНА КНИГА: «Освобождението на Емин паша от Станлея», която е съставена от писмата на Станлея из Африка, отдето знаменитий пътешественик след безбройни премеждия и дълго пропадане в неизвестност се завърна найпосле жив и здрав. Книгата му, известно, е пълна с животрепещущ интерес, който още продължава да вдъхва на образований свят тайнствений Черен материк.

[Кн. 4, април 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

В ЗАЛАТА НА ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГРАДСКИЙ СЪВЕТ на 6-й априлий станало тържествено събрание на Петербургското славянско благотворително общество, посветено в чест на славянский първоучител св. Методий, от времето на смъртта на когото са се изпълнили в тоя ден тъкмо 1000 години.

Преди откриването на заседанието от председателя графа Игнатиева хорът изпял «Христос воскресе» и тропарът на св. Кирил и Методий.

Пръв говорил професорът на Санктпетербургската духовна академия И. С. Павлов. Той в обширна реч изложил обстоятелствата на смъртта на св. Методий и охарактеризирал историческото течение на съдбата на Велика Моравия, на която били отдадени последните години от деятелността на тоя славянски първоучител.

След концерта «Да воскреснет бог», изпян от хорът, поетът Случевский прочел стихотворение «Два царя. Цар юга и цар севера», в което във вид на царски диалози са изобразени историческите съдбини и съществените особености на възточнославянский и западнокатолический свят.

После това граф Игнатиев съобщил резултатът от пожертвованията в полза на нуждающите се славяни.

ВИДЯХМЕ 8-Й ТОМ ОТ НОВАТА «Велика французка енциклопедия» (La grande Encyclopedie, inventaire raisonné des sciences des lettres et des arts, par une société de savants et de gens de lettres). Все тоя 8-й том от 1199 големи двустълпови страници едвам се е дошло до буквата с (canarie). За нас тая енциклопедия е особено интересна поради сравнително широкото място (12 стълпа ситен шрифт,) дадено на думата «Bulgarie», която в досегашните френски словари и енциклопедии е била придружавана само с по няколко лаконически и повърхностни фрази. Г. Луи Леже, чието име фигурира под статията за България в настоящата книга, като вещ познавател на България, е изложил накратко, но ясно вярно историческото наше минало, както и съвременното ни културно-икономическо състояние. Статията си г. Леже е илюстрирал с картината, снета от един бълг. ръкопис от XIV век, представляющ групата на цар Иван Александровото домочадие, и с три отпечатъка от стари български монети от X, XII и XIII век. Г. Леже не се ограничил само със сухи сведения за България, а намира случай и тука да я представи в добра светлина и с горещина защищава българските права на Македония като изключително българска страна и оспорява сръбските безосновни претенции на нея. В края на статията си г. Леже нарежда почти всичките по-важни съчинения, печатани на разни европейски езици, за България.

В САМАРКАНД, СТОЛИЦАТА НА БУХАРА, е хванал да излиза на руски политико-литературен дневник «Украйна». Тоя е първий път, дето в Средна Азия излазя книга на един европейски език. Редакторът на дневника е известний руский публицист Ф. И. Полторанов.

ОТ 1-й АПРИЛИЯ Е ЗАХВАНАЛО ДА ИЗЛАЗЯ ВЪВ ВЕНА на немски месечно списание «Südslavische Revue». Ако се съди от програмата му, напечатана в I брой, това списание има задача да брани интересите на всичките славяни безразлично. То си било вече оздравило сътрудници в разни славянски земи.

Г. БЕЗЕНШЕК, ОСНОВАТЕЛЯТ НА СТЕНОГРАФИЯТА У НАС и сега учител по нея в пловдивската гимназия, е напечатал в Берлин, на немски, книга под название «Историята на българската стенография».

ПО ПОВОД ПРЕВЕДЕНАТА НА ЧЕСКИ и издадена от Г. И. Ворачека сбирка стихотворения на Ив. Вазова, повечето списания и вестници в Чехия, със свойствената си отзивчивост на всяко умствено явление, както в Чехско, така и в другите славянски земи, посветяват или по-малко дълги и доста съчувствени критически статии на поменатата сбирка, която се съставлява от пиеси, взети из лирическите сбирки «Поля и гори», «Италия», «Сливница» и «Епопеята на забравените».

УЧИМ СЕ ЗА ПРЕВЕЖДАНИЕТО НА РУСКИ два из разказите, обнародвани в «Денница»: «Дядо Нистор» и «Златната планина». Също е преведен на руски и разказът на Веселина «Златко» (разказ на една бабичка), печатан в Пер. списание на бълг. кн. др. в София.

Einleitung in die slavische Literaturgeschichte Gratz, 1887 Въвеждание в славянската история на литературата). XII. 887 стр. Второ преработено и допълнено издание.

Това е заглавието на едно съчинение от професора

на Грацкия университет г. Григор Крек. С този си монументален труд високодаровитият и дълбокообразован учен словинец влезе в реда на първите слависти в наше време. Съчинението на г. Крека е било прието съчувствено не само в славянските земи, но и в Англия, Франция и Германия. Авторът разбира славянската филология в широк смисъл: освен езика той привлича в нея и всичко друго, в което се изказва духовният живот на славянските народи. Освен граматиката на слав. езици, във всичките ѝ отношения, той разглежда и историята на литературата, старините (тъй също и старините, опазени в езика), митологията, етнографията и др. Значително място е посветено в съчинението на г. Крека за произведенията от устната словесност. С една дума, както се произнасят учените слависти, този труд с чест може да занеме място в библиотеката наред със съчиненията на знаменития П. И. Шафарика. В идущите книжки на «Денница» ще се направят някои извлечения от това съчинение.

[Кн. 5, май 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

НА 19 МАЙ УЧЕНИЦИТЕ ОТ ВИСШИЙ КУРС ДАДОХА В ЗАЛАТА НА ТЕАТЪР «ОСНОВА» литературна вечеринка в полза на вечерното училище в столицата, основано миналата година. Програмата състоеше от следующите пиеси (четени или декламирани), от които повечето непечатани още:

«Няколко думи по въпроса за вечерните и неделни училища». «Кой е строил железний път?», стихотворение от Некрасова, превел А. Константинов; «Братя Миладинови», стихотворение от И. Вазова; Начало от епилога* на романа «Под игото» от същий; «На Ангела Кън-

---

Тоз епилог се печата сега в 3-та книга от «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина».

чев», стихотворение от П. П. Славейков; «Записки на един осъден» от Ив. Ев. Гешова; «Кървава кошуля» от Жинзифова и «Моята любов» от Гюро Якшич.

Публиката сърдечно акламира някои от авторите на пиесите.

ПАРИЖКОТО МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ «La nouvelle Revue» е обнародвало в броят си от 15 май 1890 г. една интересна студия на г. Ив. Ев. Гешов по земеделческите и работнически дружества у нас (Les associations agricoles et ouvrieres en Bulgarie»). Тая студия, написана, както се види във въведението, от г. Гешова по просбата на някои французки економисти, резюмира любопитните му економически изследвания, обнародвани в «Пер. списание на бълг. книжовно дружество» в София. Някои от тях видяхме преведени и в руските журнали. Ние констатираме с удоволствие тоя интерес, който възбуждат в Европа трудовете на нашия отличен економист.

Г. ЛУИ ЛЕЖЕ, професорът по славянските езици във французката колегия в Париж, е обнародвал нова книга «Руси и славяни» (Russes et slaves, études politiques et littérairres, Paris, 1890). В тая книга почтений професор е посветил и една статия под название «Непознатата България», за българите, в която излага вкратце някои отдели от г. Иречековите Cesty po Bulharska, като ги придружава и с някои свои съждения. При всичко, че статията е написана доста отривисто и бегло, ний даваме превода ѝ в «Денница», като считаме, че все ще има своят интерес за читателите ни, поне преди да сме се сдобили с превода на г. Иречековата книга.

[Кн. 6, юни 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

НЕОТДАВНА С ГОЛЯМА ТЪРЖЕСТВЕНОСТ е бил пренесен от Париж в Краков прахът на полский поет Мицкевича. Както е известно, Мицкевич бе умрял в Цариград на 1852 г.; тялото му по заповед на Наполеона III биде пренесено в Париж и погребено в гробищата Père Lachaise.

ЗНАМЕНИТИЙ ПЪТЕШЕСТВЕНИК СТАНЛЕЙ е издал напоследък огромна книга под название «В тъмнините на Африка». Това съчинение, излязло едновременно на английски, французки и немски, е украсено с голямо множество изящни илюстрации и съдържа чрезвичайно любопитни и нови сведения за девствените и диви страни на Африка, през които пръв Станлей минува. Особено е интересно описанието на великата гора на изток от Конго, състояща от столетни, непроходими и ужасни лесове, които завзимат едно пространство, три пъти по-голямо от Франция. В тая същата гора Станлей срещнал и народът от пигмеи, споменувани още от древните писатели, съществованието на които европейците до днес считаха за легенда.

ИЗЛЯЗЛО Е НА ЧЕСКИ ВТОРО ИЗДАНИЕ ОТ книгата Vybor z bàsni Ivana Vazova (избор из стихотворенията на Ив. Вазова). издадена лани от И. Ворачка.

«СТУДИИ ВЪРХУ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГ. ЕЗИК». Тоя наслов носи отдавна приготовляваний сериозен труд на професорът по славянската филология в Лвовский университет д-р Антон Калина, един от по-видните съвременни слависти, който особено е известен със своето капитално изследвание по историята на полския език. Този си труд почтений професор е основал на грамадни езикословни материали, които той е натрупал във време на десетмесечната си заобиколка през 1883 год. в

България, Одринский вилает и Македония, за да изучи лично на мястото разните български наречия. Студиите на проф. Калина са вече готови за печат, те ще обемат повече от 40 печатни коли. Поради грамадната им важност ний желаем да запознаем със съдържанието им българското просветено общество преди напечатването им, а то на основание на отчетът, представен зарад тях в Краковската академия на науките.

В предисловието на труда си авторът очертава преселванието на славяните към Дунава на юг и към Висла на запад, а при това представлява образът на езика на южните славяни в периода от 8-й до 10-й век. За основа на това му служат славянските елементи, срещани в гръцкий език, както и названията на местности и лица, които се споменуват в най-старите латински паметници, касающи се до южните славяни. Авторът, като анализирва този езикословен материал, дохожда до убеждение, че през онези вече времена езикът на южните славяни е притежавал две отделни черти, едната източна, българска, а другата западна, сърбо-словенска. Представени са характеристическите особености на българския език в този период, които са били: съществуванието на две носни гласни, изговарянието на ѣ като йа или е и други някои; същите особености авторът намира и у славянските думи, пренесени от българския в румънския език, като очертава влиянието, което е упражнил българския език върху румънския, албанския и маджарския, както и обратно.

Подир това авторът разгледва обширно и всестранно спорния в славянската филология въпрос: дали на българский или на панонский език са превели славянските апостоли църковните книги? С многоброен езикословен материал на ръка той доказва по най-убедителен начин, че във времето, когато са били превождани църковните книги, панонский език се е различавал твърде много от езика, на който са написани най-древните славянски паметници, а от резултата на студиите му върху историята на българский език най-нагледно е установено, че този език не е бил другий освен българский. Българский език с всичките си наречия е описан всестранно, представени са всичките му фонетически особености, при туй авторът доказва, че и в най-старо време са съществували диалектически разници в българ. език. Във втората част на студиите се говори за склоненията и спряженията в техния исторически развой; представени са измененията, които са претърпели през течението на десетина столетия до днес; тези изменения са по-значителни в склоненията, а почти никакви в спряженията. В тези твърде важни за изучването на българский език изследвания на учений филолог е представен пълний образ на езика ни в историческото му развитие и съвременното му състояние, като са разрешени най-заплетените спорни въпроси из славянската филология.

Дано материални спънки не попречат на учений професор да издаде по-скоро на бял свят студиите си.

[Кн. 7-8, юли—август 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

Г. ВАСИЛИЙ ЖУК, малоруски литератор, е превел в руските журнали стихотворенията «Зимни вечер», «На балът» и други още от г. И. Вазова, взети из сбирката му «Гусла».

ИЗЛЕЗЛИТЕ ВЕЧЕ I И II КНИГА ОТ «СБОРНИКА ЗА НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА», който се издава от Министерството на народното просвещение, благодарение на своя богат филологически отдел са възбудили вниманието на чуждестранните учени слависти и етнографи. Така, между другите, г. Ягич, редакторът на «Südslavische revue» в една обширна критика обстоятелно разглежда всичките по-важни неща в казаното издание. Също известният г. Сырку в една статия в руския «Журнал министерства народнаго просвещения», 1890, май, под заглавие «Болгарская етнография» (стр. 188—203) прави разбор и запознава руската учена публика със съдържанието на I-та книга. И той, както и г. Ягич, съчувствено посрещат сборника. Г. Фридрих Краус в специалното си периодическо списание по фолклора «Am Urquell» (I Heft, II Band, стр. 32), като рецензира и двете книги, между другото, особено за народните умотворения, казва: «От тези материали съвсем ясно излазя наяве, че Ведата на българите е една безвкусна фалсификация и че в Македония нищо сръбско не е за търсене, а още по-малко за намиране.

В ПЕЩЕНСКИЙ ВЕСТНИК «Revue d'Orient» се е появил превода на едно от стихотворенията на г. С. Стамболова, под название «Чорбаджии». Същото било обнародвано на маджарски език в илюстрований журнал «Wasarnapi Ujsàg».

ДИРЕКТОРЪТ НА ПОЩИТЕ В СЪЕДИНЕНИТЕ ДЪРЖАВИ бил забранил на последне време внасянието чрез пощата английский превод на последний роман на Лев Толстой «Крайцеровата соната», който поради откровеностите, достигающи често до цинизъм, в езика на някои пасажи и безпощадното разкриване закулистният разврат в руското великосветско общество счита се в Америка като безнравствен. След запрещението нюйоркската полиция захванала да лови уличните разнасячи на книгата и ги изпратила, както тях, така и издателя на английския превод, пред полицейский трибунал в Томбс. Трибуналът обаче оневинил набедените и им възвърнал взетите екземпляри. Съдникът обявил, че ако «Крайцеровата соната» и да не е една морална книга в строгото разбиране на думата, той обаче не виждал нищо в нея, способно да увреди нравствеността на когото и да бъде. Но той прибавил, че трябва да се махнат афишите, които известявали, че съчинението било запретено от руския цар и от директора на пощите в Съединените държави, защото тия афиши като че с това искат да загатнат, че има нещо достоосъдително в романа, и следователно да съблазнят любопитните да го купуват.

НЕ ПРЕДИ МНОГО СТАНА В ГЕРМАНИЯ РАЗПРОДАВАНИЕ НА ЦЕННАТА КОЛЕКЦИЯ ОТ РЪКОПИСИ на знаменити люде на барона Малцан. В тоя случай са се дали изумителни суми за няколко листчета. Така осем страници Гетев ръкопис са се платили — 4120 лева; две Хайневи писма до книжара Вайдемана в Липиска — 1000 лева; за седем писма на Шилера — 1286 лева; и за няколко Лесингови — 1000 лева.

РУМЪНСКИЯТ НАРОД ПРЕТЪРПЯ ЕДНА ВЕЛИКА ЗАГУБА в лицето на своя първокласен и любим поет, а също и виден политически мъж — Василий Александри, който се помина неотдавна. Александри през своето петдесетгодишно списателско поприще, през което неведнъж взема̀ лично и деятелно участие в политическите трусове, които преживя отечеството му през тоя дълъг срок, надари румънската поезия с грамада изящни поетически стихотворения, написани в духът на простонародните юнашки влашки песни, известни под името «Дойни». Тоя род поезия, отпечатана с патриотически дух, спечели на Александри голяма популярност между народа му, и тъй вече порасла твърде поради припознаванието му от станалий преди петнайсет години във Франция конгрес от литератори за пръв поет измежду поетите на всичките латински земи за стихотворението «Ginta Latino» («Латинското племе»). Погребението на Александри станало невероятно тържествено.

[Кн. 9, януари 1890]

ПО СЪВРЕМЕННАТА РУСКА ЛИТЕРАТУРА

В септемврийский брой на издавающето се в Рим месечно списание Revue internationale е обнародвана от един французин статия под название «Литературното движение в Русия», която се докосва главно до някои явления в областта на съвременний руски роман и до прозаическата литература въобще. Като тъкмим да занимаем по-обширно един ден читателите на «Денница» с новейшата руска литература, ние засега даваме някои извлечения от поменатата статия, една от многочислените, които днес целий европейски печат посветява на руската книжнина.

[Кн. 10, октомври 1890]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Историята на цивилизацията в Европа, от паданието на римската империя до французката революция, от Гизо, превел П. Н. Даскалов.

Человек дохожда в ужас, когато погледне грамадното и катадневно растящето количество на преводите у нас, едни от други по-лошави, по-безграмотни и глумави... Особено манията за превождане из руската литература е обзела всичките знающи криво-ляво български (не казвам руски), захвани от недоучений гимназист до разсилния. Родството на руский език с нашият и близостта му, която от ден на ден става по-голяма, съблазняват и най-безграмотните хорица да се захващат да превождат от езика на Пушкина и Лермонтова и да обогатяват нашата литература с варварска и невежествена проза, нехелна за нищо! По тоя начин ние видяхме на езика си обезобразени и Гоголя, и Пушкина, и Достоевски, и Тургенева, и онова, в което най-силно се е отразил гениият им и на което почива тяхната европейска слава, на български е излязло тъй жалко и тъй бледно, щото, който е чел тия писатели на родният им език, не ги познава вече и който ги чете пръв път в български превод, повдига слисан рамена и се пита: «Боже мой, какви ординарни неща, а какъв шум дигат за тях!» Прочетете например Гоголевий Ревизор в превода на Г. Христовича, печатан в «Българската илюстрация», на Я. Ковачев, и цяла бездна още подобни, за да се уверите в тоя скръбен факт. Да се възпре това невероятно преводобесие с морални средства е немислимо, особено днес, когато съществуват такива анархични възгледове на българският език и българската граматика и когато да имаш стил груб и неодялан се счита за оригиналност, и да пишеш без граматика и без правописание се счита за либерализъм и еманципиране от предразсъдките... Така щото днес според много пъти повтаряното двустишие на дяда Славейкова: «мъж е всякой, който носи гащи, и списател, който знай да дращи»... А забележено е, че няма по-упорито нещо на светът от упоритостта на самолюбивата бездарност. Никакви «гръмове и трескавици» на критиката не можат ги излечи от литературния бяс. Напразно г. д-р К. Кръстев, обзет от справедливо негодувание, бичува безпощадно невежеството, което тронува в литературата: неговът труд е Сизифов труд, защото нива, която се сади с плевели, не дава пшеница: това грозно явление, както и много други подобни, се дължат на обстоятелства могущи и фатални, до които тука няма да се косваме.

Книгата, която стои в началото на тия редове, е съчинена на френски, а преведена от руски превод. Обаче ние с благодарение забележихме, че г. Даскалов не е от категорията на ония преводачи, които извикват възмущение у всеки разумен человек, и ние можем да се наслаждаваме от превъзходните философски лекции на знаменития френски министър и академик Гизо, без да се спряпаме в безобразната личност на един невежествен преводач. Впрочем, за да бъдем безпристрастни, трябва да забележим, че и г. Даскалов е дал данъка си на руския език и не е навсъде избягнал примката му. Така напр. обръщението на лектора «Messieurs» той е превел «Милостиви господа», както стои на руски: «Милостивые государи!» «Съпровождавшите го обстоятелства» вместо «обстоятелствата, които са го придружавали», «намек» вместо «споменуване» или «загатване»; «следеше за всяка негова дума» вместо «следеше всяка негова дума»... При това, правописанието отива доста произволно и разпасано. Но тъй или инак, трудът на г. Даскалова е труд свестен и ние го препоръчваме на читающата публика, като желаем да видим по-скоро и втората част от хубавата книга на Гизо, която преводачът ни обещава.

Госпожа Анка, трагедия в четири действия, от Д. Д. Бъчваров, първо издание, Пловдив, 1890.

Преди да се дигне завесата, авторът е намерил за необходимо да предупреди г. г. офицерите (понеже в драмата играят капитани и капитанки, поручици, ротни командири, фелдфебели, юнкери, солдати и цял народ сабленосци), че той няма ни най-малка мисъл да ги докачи и да ги «понападне», извинява се за смелостта си, впрочем прибързва да прибави: «За успокоение на тези-да считам за нужно да ги предупредя. . . че моята цел е съвсем друга и стои много по-високо от такива дребни и нищожни намерения. . . Моята цел е ясна и явна и при едно внимателно прочитание на труда ми всеки може да я разбере, затуй, мисля, няма нужда тук да я излагам подробно.»

Боже мой, каква списателска деликатност, каква нежна предупредителност, каква раболепна пъзливост у един человек, който се е наел да пише драма с цел не да гали, а да поправя обществените пороци! Представете си, че всичките г-да капитани, фелдфебели и солдати послушат любезната молба на г-на автора и никой от тях не земе върху себе си лошите работи, които се бичуват в трагедията, и се счете съвършено непричастен в тях! Те ще си излязат из театъра (понеже авторът непременно за театъра назначава произведението си, като дава и наставления на бъдещите актьори) със спокойна съвест и благоразположение на душата, понеже всичко това, което са чули и видели на сцената, не е огледало на техния живот, на тяхната среда, на техните индивидууми, а изображение на нрави и хора от други страни, от Сенегамбия например! Но тогава де се крие «високата» цел на г. Бъчварова и какво назначение дава на театърът, понеже свършва предостережението си със следующите мъдри думи: «Само едно нещо трябва да се потрудиме, поне чрез театърът да постигнеме онова (т. е. поправлението на пороците), което чрез домът и училището засега още не можем да постигнеме».

Хубав театър! По-добре никога да го нямаме, ако ще е такъв, какъвто го разбира г. Бъчваров. Тогава много по-добре да си се задоволяваме с арена Пизи и Корнаки! Там всичкият свят ще остане задоволен. Като разгледахме по-нататък книгата на г. Бъчварова, убедихме се още един път колко е убийствена предвзетата мисъл и тенденцията за всяко чисто литературно произведение. Г. Бъчваров е поискал да бъде чисто и просто един сух моралист, прокарвач на обикновени нравоучения, и затова и произведението му е невъзможно тежко при прочитането, а още по-тежко ще излезе при представлението, ако се удостои да излезе на сцената. Види се обаче, че г. авторът вярва усърдно в успеха на трагедията си, понеже не е забравил да гуди на предната ѝ корица: «първо издание»! Блажени верующи!. . .

Бесе́да върху земния живот на Исуса Христа, според книгите на четирите евангелия, от Инокентия, архиепископ Херсонски и Таврически. Превел от руски и наредил Иван Ст. Визирев. Първо собствено негово издание, София, 1890.

Най-напред да изкажем удивлението си, че срещаме подобна благочестива книга в нашата литература, когато волтерианството и волнодумството са модни добродетели, когато вятърът на скептицизмът и отрицанието, дошъл у нас от през гори и планини, загасява в дълбочините на душите ни последните топли искрици от вярата на бащите ни и на детинството ни. Наистина, голям запас от мъжество и благочестие трябвало е да има у г-на Визирева, за да излезе с такава книга пред нас, в тоя век на индиферентивност и да ни порази с такъв един анахронизъм! Впрочем, ние сме уверени, че г. Визирев и не за «модерните хора» е превел бесе́дите на знаменитий руски духовен оратор, а за духовенството ни, нещо, което той е забравил да забележи на предната корица. В тая смисъл ния я и препоръчваме на нашето свещенство, особено защото много по̀ предпочитаме да го видим занято ако не с друг прочит, то поне с такъв, който да утвърдява в душата му религиозното чувство, като му наумява и неговото специално и важно призвание, отколкото с политиканство по кафенетата и да се поглъща от интереси, които нямат нищо общо ни с черквата, ни с небето. Езикът на превода е посредствен.

Демон, източна повест, от М. Ю. Лермонтова, превели от руски А. Константинов и П. П. Славейков («Библиотека Свети Климент», книжки 8 и 9) София, 1890.

Току-що споменатото издание ни надари с ред преводи из чуждестранните изящни литератури, а особено из руската. Нам е приятно да констатираме, че повечето от тях са доста сполучени, някои даже прекрасни, и че в това отношение «Библиотеката Св. Климент» обогати с ценни работи нашата преводна литература. Провървя най-после и на бедните руски поети у нас! Ние имаме вече преведени в цялост «Полтава», «Мцири», «Демон» и други неща, с някои от които най-напред бяхме се запознали отривочно от откъслящите, напечатани по-рано в Христоматията на г-да Вазова и Величкова. Като оставяме да поговорим друг път за някой и друг от тия трудове, ние сега ще кажем няколко думи за превода на «Демона», който подир художествените преводи на Д. К. Попова държи първо място в «Библиотеката».

Като сравняваме нашия език с руский в лексическо и синтактическо отношение, длъжни сме да припознаем големите органически недостатки и несъвършенства на наший днешен книжовен език. Сам по себе си доста хубав и звучен, българский език губи много от паралела с руският. Отсъствието у първия на цял куп граматически форми като падежи, причастия и неопределено наклонение, отнимат на фразата му оная гладкост, каквато притежава руский език. Всеки свестен преводач от руски ще забележи тая неприятна разточеност, която е принуден да даде на речта си, и мъкотия да прибере мислите в същий спретнат калъп, в който стоят така релефно и твърдо загнездени. Това се чувствува силно в прозата, а в стихът разликата е още по-голяма и необорима. Преводачите на «Демон» прочее трябвало е да срещат и побеждават неодолими

мъчнотии в работата си, да издържат упорна борба от труд и търпение, за да ни дадат каква-годе идея за гранитния и ефирно прозрачен стих на Лермонтова. Признаваме, че те са направили всичко онова, което при сегашната форма и степен на развитие на литературний ни език е могло да се направи в тоя случай. Да вземем за пример първите стихове, за да се види по-нагледно това, що казваме:

Оригинал	Превод
Печалный демон, дух изгнанья,	Тъжовний демон, дух изгонен,
Летал над грешную землёй,	над грешната земя летял,
И лучших дней воспоминанья	за прежни дни невесел спомен
Пред ним теснилися толпой;	в глава му мрачно се въртял,
Те дни когда в жилище света	когато в светлата вселена
Летал он светлый херувим,	той херувим блестящ е бил
Когда бегущая комета	и от комета устремена,
Улибкой ласковой привета	с усмивка ясна осветлена
Любила поменяться с ним.	ловил и пращал поглед мил.

Внимателният читател ще види колко трудно е било за г-да преводачите да преведат високите красоти на тия девет руски стиха в девет български. Те са издържали юнашка борба и остали са победени. За да запазят и на български размера на руский стих, те са сторили насилствено изменения и опущения, които значително са отслабили яркостта на поетическата картина, изобрзена в тия стихове, и даже я изкривили, като притурили свои неверни краски. Така стихът:

И лучших дней воспоминанья
е преведен
На прежни дни *невесел* спомен.

Съвсем не това е искал да каже поетът със стиха, който цитираме. Той не е споменал какви са възпоминанията му, но ако би счел за нужно да каже това, то той непременно би ги нарекъл *приятни* или *радостни*, понеже *лучшето*, хубавото минало не може да вдъхва *невесел* спомен, както мрачното и грозно минало не може да вдъхне *радостен* спомен. Прочее, произволно турената дума *невесел* е безместна.

По-нататъшните стихове в превода:

И от комета устремена
с усмивка ясна осветлена
ловил (от комета устремена) и пращал (кому?)
поглед мил.

са твърде пресилени, а последний не само несъгласен с Лермонтовий, но и нелогичен, както види читателят.

Началото от «Демон» ние намираме преведено по-рано и от г-н Вазов.* За любопитство на читателите ние ще си позволим да цитираме тука и двата превода на следующите нататък три глави.

А. Константинов и П. П. Славейков	Ив. Вазов
II	II
И оттогаз отвержен плува и скита се в мирът велик, а век след века все минува, кат час след час, кат миг след миг по строен ред еднообразен: нищожната земя владей, без наслажденье злото сей и в туй изкусно злораденье не среща той съпротивленье.	От памти века той блуждаял в света без отдих и без цел, не виждал край, нито предел, минувал векът подир века, кат миг след миг, кат сянка лека. Властител на земята лош той сеял зло без наслажденье, не срещал нигде противленье: и злото му омръзна веч,
III	III
Над върховете на Кавказ веднаж Лукавий пролетя, Казбек над него, кат алмаз, с снегове си заблестя. А на дълбоко се черней Дарял извит кат някой змей и като яростна тигрица разпенен Терека ехти, реве, и хищен звяр, и птица, в небето сине, кат лети, се вслушват в грозната му реч, И облаци го придружават, от южните страни далеч, с вълните му към север плават; и черни групи от скали, от сън таинствен упоени, над него свиснали глави, следят вълните разпенени. Чернеят се върху скалите кули кат грозни истукани, те на Кавказа при вратите стоят кат стражи великани. И божий мир бе чуден, див, — но Духа мрачен, горделив, с презрително погледна òко създаньето на бога свой, и на челото му високо остана същия покой,	И над Кавказът, там далеч, летял изгнанникът небесни, отдолу му Казбек чудесни кат чист брилянт светил, горял и с вечни снегове сиял. А долу Терек, като лвица с космата грива на гърбът** ревал; и дивий звяр, и птица що волно хвърка по светът, внимавали му на шумът; и облаците светли, али дошле от южните страни, на север него завождàли; а над кристалните вълни дремливо, тайнствено гледали ония каменни стени; и кули стари на скалите стърчели грозни сред мъглите, кат великани с поглед див, що пазят на Кавказа входа; и нов и чуден, и красив бил божий мир под небосвода. Но гордий дух от тоз простор презрително отвърнал взор и на челото му унило се нищо не изобразило.
IV	IV
Пред него други пък картини чудесно-хубави на глед: в разкошна Грузия долини с цветя попъстрени отвред. Честит, обилен земен кът!	Но скоро блеснал други рай и други прелестни картини: разкошно-цветните долини на чудния грузински край.

Читателят лесно вижда разликата между двата превода; по изнасилванията на езика в по-скорошний превод бият силно в очи и това е прискърбно. (Думите кула и змей също зле са турени: първата трябва да се чете пресилено кулà, а втората змей не значи «змия» и на български, както значи на руски.) Когато съществува вече един превод на известно чуждо творение, ако последва нов, то той обязателно трябва да надминува първия и да притежава по-големи достойнства. Инак той няма оправдание. Ние допускаме, че и първия не е лишен от недостатъци, но казахме, че на днешният български език, с всичките му сечива и оръдия, с които разполага, не може повече нещо да стане. С това признание обаче ние се не отказваме от приятната надежда да найдат бъдущите поколения в езика ни един по-гъвкав и облагороден инструмент, способен за по-висока и богата изразителност и обогатен с нови средства за пластичното и изящно възпроизвеждане на най-нежните отсенения, което съставлява същността на изкуството както в духовната, така и във физическата природа.

---

*Българска христоматия, съставили И. Вазов и К. Величков, Пловдив, 1884.

**Тука г. Вазов останал верен на Лермонтова: «С косматой гривой на хребте» и във фактическата невярност: лвиците грива нямат.

Нека направим на г-да преводачите бележка и за друга една неправилност. Тя състои именно в разбъркаността на мъжките и женските ритми, като се турят едно до друго две различни женски ритми или две различни мъжки, а често две еднакви мъжки при други мъжки, което причинява доста неблагозвучност и което, ако се взре в Лермонтова и във всичките европейски поети, строго се избягва като противно на требуванията на версификацията и на музикалността.

Защото ние приимаме, че поета само поет може да го превожда, и понеже не сме партизани на принципа за анархията в поезията, на който усърден апостол е станал г. Пешев, то мислим, че поетическото чутие на един поет не трябва да допуща никакви щърбавини в стиха си, особено когато те са лесноизбежими. Нали поезията има за цел да представя всичко в изящни и хармонически форми? Без съблюдението на това главно условие тя може да бъде всичко друго, но не поезия. Без пластика няма истинска поезия, няма живопис, няма музика, няма изкуство.

Впрочем, преводът колкото отива по-нататък, става по-добър и ние щяхме да останем несправедливи към г-да преводачите, ако не свършехме рецензията си с пълно съчувствие и похвала към труда им и ако не признаехме, че той е дело дъбросъвестно и от голяма ценност в литературата ни. Подир подобни явления ние право имахме да кажем, че най-после и на руските поети провървя у нас.

Моцарт и Салиер и Скъперник рицар, драми в стихове от А. С. Пушкина, превел Т. Ц. Трифонов, Русе, 1889. Цена 50 стот.

Г. Трифонов е също един добър преводач — на поети. Той доказа вече това със сполучений стихотворен превод на Шекспировий Кориолан, а днес с още повече успех той ни поднася превода на горните две Пушкинови драмици. Нам падна пред взора и друг превод (в ръкопис) на Моцарт и Салиер от А. Макавеева и от сравнението спечели г-н Трифоновий труд. Ние с истинско благодарение го прочетохме и нас ни приятно порази както верността, с която ни са предадени Пушкиновите мисли, така и гладкостта и естествеността на стиха, макар че преводачът е бил принуден често да го поразтака в ущърб на естетическата сбраност, свойствена на руският гениален поет. Да вземем за пример първите стихове в Моцарт и Салиер:

Оригинал	Превод
Все говорят: нет правды на земле.	На тоз свят няма правда, казва всякой.
	Но на небето също няма правда.
	За мен е ясно това, както е ясна
Но правда нет — и выше. Для меня	и всяка гама. Аз съм се родил с
Так это ясно как простая гамма.	(със) любовта си към това изкуство.
Родился я с любовью к искуству.	Аз бях дете, когато сладкогласно
Ребенком будучи, когда высоко	ечаха звуковете на органа
звучал орган в старинной церкве нашей	във старата ни черква. Аз ги слушах,
я слушал и заслушивался, слезы	залисвах се — и сладки незадържни
невольныя и сладкия текли.	сълзи течаха от очите ми.

Г. Трифонов, за да остане верен на Пушкина, дал е за осемте руски стихове десет български. Тая разточеност обаче, произлязла от крайна нужда, все си остая един недостатък, една слаба страна и е опасно да се въведе в правило. То значи да подмесяме вода в чисто вино, то значи да смалим силата и яркостта на мислите на поета, като ги прелеем в нови, разхалтавени калъпи.

Същата разтегнатост и разляност се забележва и в превода на Скъперник(ът) рицар, но повтаряме: тия отстъпления се дължат на езикови неодолими затруднения, каквито представя българский език в случая. Но понеже г. Трифонов си дава подобна свобода, то по-малко могат да му се простят някои съкращения изуродования на думи, каквито се срещат, наистина, в говоримий език, но които в поезията нямат място, понеже сакатлъците никога не са хубави. Така напр. видим на стр. 5-та тва, вместо това, на 6-та га вместо кога и пр.

Хубаво е сторил преводачът, дето е предшествувал всяка от двете пиеси с пояснителни бележки и с кратките отзиви на критиката за тях, която ги осветлява и подготвя читателя към вярното схващание и оценение достойнствата им. На корицата г. Трифонов ни е зарадвал с известието, че е приготвил за печат преводите в стихове на Цар Лира от Шекспира, на Дон Жуана, колосалната поема на Байрона!

Желаем му добър успех.

К-н. 10, октомври 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

ДРУЖЕСТВОТО «СЛАВЯНСКА БЕСЕДА» в столицата ни е изпратило поздравителна телеграма до великият славянин архиепископа Стросмайера в Загреб по случай празнуването му четирийсетгодишний юбилей от владикуванието му.

ИЗЛЯЗЪЛ Е НА ОТДЕЛНА КНИГА най-последний роман на Жорж Оне «L'âme de Pierre» («Петровата душа»), печатан по-преди в Парижката илюстрация. Това произведение, изобилно с великолепни красоти на стил и на мисли, се чете с висок и постоянно растящ интерес, какъвто са способни да предадат на труда си майсторите от школата на новий реалистический французки роман. Но главното и неоспоримо достойнство на това творение е моралната идея, която лежи в основата му, и това го различава от множеството подобни романи френски, също увлекателно написани, но лишени от всяко трезво нравствено направление, което да възпитава сърцето на читателя, вместо да го енервира безплодно. Ние бихме видели с удоволствие превождането му на български.

НЕ ПО-МАЛКО ДАРОВИТИЙ РОМАНИСТ ГЮИ ДЕ МОПАСАН е обнародвал «Un coeur de femme» («Едно женско сърце»). Темата и на тоя роман, както и на горния, както и на всичките французки романи, е пак любовта. Мопасан с магесническата своя четка е нарисувал нова и поразително блестяща картина на безпокойното и вечно жаждуще любов сърце на една слободна френска госпожа, която няма ни деца, ни занятия, ни никакви нравствени принципи в душата си.

ПОЛ БУРЖЕ, авторът на знаменитий роман «Mensonge», е обнародвал не преди много време «Notre coeur» («Нашето сърце»). Темата и нему е любовта пак. Но Бурже не се ограничава да ни изобразява само исторически действията на героите, които изкарва да живеят пред нас, но като психолог и сърцеведец той прониква в тайните углъбления на душите им и ни разкрива нравствений мир на героите си с една вещина и сила, достойна за удивление. Бурже и Оне и школата им очевидно имат за цел да въздействуват върху нравите на французкото общество чрез подигането французкий роман на една по-висока и благородна почва, отколкото е сторила натуралистическата школа воглаве със Зола.

Г. МОРФИЛ, професор по славистиката в Оксфордский университет, е напечатал на английски от него написана Руска история.

ИВАН ФРАНК, новейший малоруски поет и новелист, е написал поема «Смерт Каина», произведение високо стояще по-силата на фантазията и богатството на чувствата. Ние в скоро време ще имаме възможност да запознаем читателите на «Денница» макар, и накратко, с новата малорска литература.

СЛАВЯНСКОТО БЛАГОТВОРИТЕЛНО ОБЩЕСТВО В ПЕТЕРБУРГ е решило да издаде за настоящата 1890 година Всеславянски календар, в който да се представи в статистическа форма умственият и културний прогрес във всичките славянски земи. С тая цел и до българските книжари, издатели и редакции са изпратени покани да дадат необходимите сведения, всякой по кръга на своята деятелност.

В СЛОВАЦКОТО ЛИТЕРАТУРНО МЕСЕЧНО СПИСАНИЕ «Slovenské pohlady», което се редактира от Светозара Хурбана, първокласен словацки писател, е обнародван превода на г. Вазовий разказ «Дядо Нистор», преведен на словацки от Г. З. Захей.

[Кн. 10, октомври 1890]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, издава Министерството на народното просвещение, книга трета. София, 1890. Цена 5 лв. Съдържание:

«Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България». Археологически изследвания от братия Шкорпилови; «Няколко историко-археологически бележки», от В. Добруски; «Из новата история на Македония», от А. Шопов; «Нещо по българската народна медицина», от Ц. Гинчев; «Сватбарските обреди на славянските народи», от Т. Волкова; «Българските предания за исполини, жидове и латини», от А. Илиева; «Славянските сказания за раждането на Константина Великий», от М. Драгоманов; «Български юнашки песни», от Г. Попов; «За източнобългарския вокализъм», от Б. Цонев; «Родопи и Рилската планина и тяхната растителност», от Ст. Георгиев; «Чепино», от Хр. П. Константинов; «Извлечение из летописите на поп Йовча от Трявна», от П. Р. Славейков; «Материали за историята на бълг. възраждание», от редакцията; «Опис на недуховните книги от Видинската библиотека на Пазвантоглу Осман ага», от М. Лулчов. Книжовен отдел: Епилог на романа «Под игото» от Ив. Вазова. Критика: «Педагогия», превел Хр. Цанев, от Ст. Заимова; «Учебник по химия», съставил Л. Лукаш, от д-р П. Райков; «За възраждането на българщината в Татар Пазарджик», написал Н. И., от А. Т. Илиева. Народни умотворения (песни, приказки, пословици, басни, гатанки, скоропоговорки, народни обичаи и пр. захващат 17 печатни коли) и осем картини на местности от Черноморското прибрежие.

Тая III книга от «Сборника», както и предишните две, е грамадна по обем (около 50 коли, голяма осмина). Запознаването ни с нея още повече ни убеди, че основанието на това издание, произлязло от похвалната инициатива на Министерството на народ. просвещение, е една грамадна стъпка напред, направена в науката за българското отечествоведение, в най-широкия му смисъл: фолклор, география, етнография, история, археология, филология, и пр. Поне досегашните три книги оправдават напълно идеята, която е почивала в основата на това предприятие. Съдържанието на последната книжка, което току-що читателят прочете, самò дава идея за разнообразието, богатството и важността на материалите, които обнима широката рамка на журнала. Това е цяло богатство. Ограничений размер, който по неволя е оставен на критический отдел в Денница, не позволява да се занимаем обстоятелствено с разглеждането на всичките статии на Сборника. Ние сме принудени, прочее, да се задоволим с тия само няколко общи и съчувствени думи за него. Разумява се, че наший отзив се отнася до цялата книга въобще, но той не изключава възможността да се найдат там статии, които ние намираме несъгласни с нашите възрения по някои от въпросите, които третират.

Например, статията на г. Цонева. Истина, тая статия изобличава значително филологическо знание, владение предмета и самостоятелен взглед у г-на Цонева на българската акцентуация и правописание; ние обаче не можем еднакво навсякъде да споделим и да признаем за неоспоримо верни някои негови утвърждения. Например, г. Цонев ни казва, че целия български език се дели на две големи наречия: на източнобългарско и на западнобългарско, и то според произношението на ѣ-то (Ѣ-двойното), което в Източна България и Тракия се произнася като *я*, а в западните и с тях Македония се произнася като *е*. Според него тая била най-главната разлика между двете главни наречия. Това не е вярно, първо, защото буквата ѣ се изговаря *я* и на много места в Западна България, напр. в Неврокопско, Костурско и др. местности на Македония, то и в самата България (Княжеството), следователно произнасянето ѣ-то не може да служи и за най-халтаво разграничение на двете българскѝ наречия; второ, и да беше истина, пак ѣ-то не би могло да дели българский език на две главни наречия, понеже само заради него не може да се конфондира родопското например наречие в източнобългарското, когато разници много по-големи и своеобразни рязко ги делят едно от друго; нито пък македонското, особено западномакедонското наречие по всичко твърде далеко и даже съвсем чуждо на наречието в собствена Западна България (напр. шопското), може да се лиши от правото си да си остане съвсем особито и самостоятелно наречие. Прочее, дележът бълг. език на две главни наречия, според нас, е произволен, при всичките резерви, с които г. Цонев забикаля утвърждението си, за да му не дава абсолютен характер, доказателство, че може би сам съзнава оспоряемостта му. Също, ние не считаме за възможно да приемем за основателни и някои реформаторски попълзновения на г. Цонева в отношение на българското правописание. Например, същата буква ѣ г. Цонев намира за безполезна, неуместна и препоръчва изхвърлянето и заместянето на тая «паразитна» буква из нашата азбука с едно *е* с качулче: ê, и това само в ония случаи, дето ѣ-то се чува като *я*; така вместо хлѣб, вѣра, лѣто, ще се пише: хлêб, вêра, лêто; а в случаи, в които ѣ-то се чуе като *е*, ще се пише просто *е*, като: хлебец, верен, летнина. Хубаво, г. Цонев, верен да пишем с *е*, ами вярна («Дружина, вярна, сговорна») как да пишем? С ê пък? Летен с *е*, а лятна как? Един път стъпил на тая слаба почва, г. Цонев се увлича в още по-рисковани мнения. Той казва на стр. 303: «според това правило, т. е. да се туря ѣ в такива основни думи и техните производни, в които то изменява под ударение своя звук от *е* на *я* или обратно, ще пишем в нашия книжовен език пред, а не прѣд; защото в никоя производна от тоя корен се не чува глас *я* наместо ѣ, а във всичките все *е*: пред, прединина, напред, преден и пр. (Ами панагюрското напряж?) Тъй също няма защо да пишем ѣ и в думите от корен срѣт — защото ни в една от тях се не произнася предполагаемото ѣ като *я*: да срещне, срещнах, среща и пр. (Ами срящам?) По-нататък г. Цонев продължава: «като се държим о това правило, няма да пишем ѣ ни в едно от наречията, нито в предлозите, защото и там ѣ, когато е с ударение, произнася се като *е*, например, пишем добре, зле (ами зля и добря в Старозагорско?), тъй както и всичките предлози, които съдържат в себе си глас *е*: пред, след, през (ами прязморе, прязглава?) чрез, пре (ами севернотракийското прянос?), сред (ами сряда, сряднощ?). Но ние не можем да гоним г. Цонева в роякът още примери, които тъй злополучно служат аргументацията му за «паразитността» на буквата ѣ. Ние видим каква бъркотия ще произлезе от махването на тая буква, която се оказва необходима като изразителка на звук, свойствен и присъщ на българската реч. Теорията за непотребността ѝ би излязла вярна, ако се касаеше за руския език, дето ѣ-то никакъв особен звук от *е* няма. Но ако русите имат свои причини да го пазят, ние ги имаме още поважни.

Подир всичко това ще кажем, че ние не сме против някои преобразования в нашата азбука, но мислим, че ще прибързаме и ще сбъркаме, ако пристъпим към тях, преди да сме сами изучили сериозно и пълно своя отечествен език; а никой не може да утвърди, че го познава добре, защото познавал едно или две наречия само.

От това ще произлязат погрешни възрения и заключения, каквито по-горе видяхме. Според нас задачата на нашата възраждающа се филология трябва да се ограничава само в набирането, разборът и обяснението на скудните езикови материали, с които разполага сега, без да се напъва да прави непосилни радикални реформи в езикът ни. Истина, лаврите на Караджича безпокоят доста млади и устремливи умове, които се подвизават на полето на българската филология; но великите преврати, в която и да бъде област, стават тогава, когато узреят за тях хората или времето ги поиска. А у нас, додето още главните закони на езика ни, взет във всичките си наречия, не са изследвани, додето не сме го опознали още във всичкото му разнообразие и богатство, додето нямаме още един Български речник, смело е, твърде смело, всяко опитване за събаряне, изхвърляне и унищожаване, без да знаем още какво и колко имаме. Нашето днешно правописание след многогодишни люшкания и игри най-после дойде до един хал и се позакрепи и с малки изключения днес се държи същото от всички книжовници български. Не разбираме, прочее, каква полза ще има за българския напредък да се раздрънка изново заспалий сега, но толкоз раздразнителний въпрос на правописанието, който, естествено, вместо да доведе до едно съгласие книжовниците, ще внесе нова анархия в правописанието за голяма утеха на безграмотните писачи. Впрочем, това наше собствено мнение може би и да е погрешно и затова спешим да заявим, че нашата консервативност е условна: ако се появи и у нас един Караджич, който с всесилните оръжия на логиката и науката да ни убеди, то ние първите ще преклоним глава пред законите му, колко и радикални да бъдат. . . Като направихме тия размишления по повод на някои точки от твърде делната инак и сериозна студия на г. Цонева, която препоръчваме на вниманието на читателите, ние бързаме да посочим в нея маса верни, сериозни и от голям филологически интерес издирвания по източнобългарский вокализъм. Г. Цонев пръв път излазя пред българската читающа публика с тоя си труд и ние в него виждаме обещание за бъдещи още по-солидни и по-съвършени дела по нашата млада филологическа наука.

Една бележка от редакцията, която предвожда статията «Материали за историята на българското възраждание», ни дава да се надеем да видим тази рубрика в Сборника особено богата и любопитна. Поменатата бележка, която е конкретно възпроизвеждание на позивът на г. д-р Шишманова към Нашите ветерани, печатан в Денница, се захваща със следующите твърде прави и хубави думи: «Отваряме един особен, самостоятелен отдел в Сборника и му даваме назначение да служи за архива на всички документи, които се отнасят към оная чудесна и величествена епоха, която създаде от незначителни начала, от рудименти, един народ, пълен с надежда и вяра в собствените сили, един народ бодър и нравствен и жеден за всички умствени блага. Удивителен е резултата от нашето възражение, още по-удивителен е самият процес на пробужданието ни от вековната дрямка; но колкото първият е очевиден, известен, толкова вторият е тъмен, неизяснен, неоткрит.» Тая бележка се свършва с една покана към всички ония, които разполагат с подобни «материали», като писма, монографии, бележки, възпоминания от оная епоха, да ги пращат за обнародване в Сборника. Всеки български патриот не може освен да желае, щото тая покана да намери най-съчувствен отзив, за да си имаме и ние скромният, но трогателен пантеон на работниците и мъчениците за Българското възраждане.

Разказ за леля Гена, от Веселина. София 1890

В последната си тая повест Веселин ни разказва (чрез устата на друго лице) трогателната съдба на една млада пирдопчанка, леля Гена. Оженена по любов с пирдопчанина влахлия Марина, тя най-напред прекарвала доста честити дни с мъжа си; но както винаги бива в тоя скръбен свят, щастието ѝ не било вечно и черни облаци хванали да го замрачават. По едно време Марин хваща да се изменява, отношенията към жена му стават все по-хладни и по-груби, става мълчалив, меланхоличен; животът с Гена очевидно му дотягва и един ден той напуща и къща, и жена и забягва във Влашко. Много години Гена остава ни мъжовница, ни вдовица, пъшка, тегли, забравена от мъжа си, и изкарва прехраната си чрез шътане по чужди къщи. Тя е дълбоко нещастна, но крие това от хората под булото на изкуствена шеговитост и веселост. Най-после, подир Освобождението, тя се научва, че Марин бил преминал в Русчук и отворил там гостилница. Без да мисли много, тя става и отива при него. Марин, въпреки ожиданието ѝ, я посреща добре, като своя жена, туря я да му помага на кухнята и заедно споделят трудове, грижи и радости. Марин обаче остая все меланхоличен, студен и намръщен, макар че люби искрено жена си, която му е дала и едно момченце. Всичко това е разказано просто, непретенциозно и съгрято от едно скръбно и хуманно чувство, което силно привързва читателя към героинята на повестта. Особено са хубави и пълни с вярна наблюдателност последните страници, дето авторът сам разказва срещата си с двамата съпрузи в Русчук. Ние изваждаме един къс оттам:

. . . .

Но авторът не успява да обясни причината на прежнята меланхолия на Марина, която го застави да бяга във Влашко, ни на сегашната му привидна студенина при всичката му обич към Гена. Поради това портретя му не е излязъл тъй ясен и релефен, както на последнята. Тая повест сравнително с другите Веселинови повести, представлява повече драматизъм. Ние и в нея видим същите достойнства и недостатки, които се забелязват и в осталите произведения на нувелиста. Провлечеността, сиреч отсъствие на художествена краткост, вреди доста на интереса на прочитането; езикът, на който разказва автора, е прост, чист и гладък и оня, на който говорят героите му, е не може повече естествен и свойствен тям. Никъде те не фалшивят със заети чувства и с изкуствена реч. Това е едно от главните достойнства на повестта. Едничката забележка, която бихме могли да направим в това отношение, то е против употреблението от самий автор на турски думи или на идиотизми от пирдопский говор, интересни може би за филолога, но непонятни, ако не досадителни за мнозина читатели. Г. Веселин е талантлив, оригинален и битови писател и ние горещо препоръчваме последний му Разказ за леля Гена.

България и нейните противници, историческа драмма (!) в 3 действия (събитието е станало в 1890 г. в продължение от началото (?) на юний до 15 август тая година). Съставил П. Андреев, София, 1890.

Освен това длъжко насловие на предната корица внимателний читател ще забележи най-отгоре над линийката думите: За македонските владици. Прочее, ние имаме пред себе си най-пресният актуалитет, драма (неизвестно защо авторът пише тая дума с две м-та) за вчерашни събития почти, а главно драма, на която героите не са бог знай какви нищожни человечета, а велики хора, султанът, везирът, патриархът, посланици и пр., и все живи още лица! Ако г. Андреев с извеждането им пред нас е искал да ни зачуди с една новизнь, то ние ще му кажем, че късно се е сетил. Г-да Т. Станчев и Н. Живков го превариха: първий със знаменитото свое драматическо произведение «Биконсфилд», а вторият със своята раздирателна трагедия «Крал Милан без уши!» Но ако е надминат и има вече предтечи в това отношение, то г. Андреев се е изхитрил да ни смае с друго едно нововведение в драмата си, която можеше да бъде същевременно и драма, и архив на политически документи, кой както би пожелал да я вземе. Така напр. в нея видим напечатана цяла българската нота до Високата порта (везирът я чете пред султана); видим руската нота, гръцката нота и сръбската нота (султанът сам ги чете пред публиката). Вероятно негово величество се уморява от такъв дълъг прочит на дипломатически актове, защото, когато гръцкий патриарх се явява със своя меморандум, падишахът грубо заповядва на министърът си да го изтласка из вратата — който извършва това с думите: «Махни се, чернодреше дяволо-подобни! Нищо не си принесъл със съветите, освен омраза и агресивност!»

Но негово светейшество Дионисий не излазя без смели заплашвания срещу султана, затова съветникът го избутва съвсем навън с ругателството: «На дявола иди!»

Тогава злополучният патриарх (това е вече бележка от драматурга), като се почуди какво да прави, хвърля меморандума си в стаята на султана, та ще, не ще да го прочете; но понеже султанът не благоволи да стори, това тозчас, то г. Андреев взима любезно въз себе си тая обязаност и ни го прочита цял. Вие мислите, че архивът се изчерпа с това? Никак не. Цинцаринът Дума на една белградска площад чете три дълги резолюции на сръбския митинг, а г. Андреев напук на Дума прочита султанските берати, с които се изпращат нашите владици в Македония.

Някои може да ни забележат, че авторът е написал тая драмма, тая възмутителна подигравка с изкуството щях да кажа с публиката — с благородна и родолюбива цел.

Ние мислим, че той е по-хитър, отколкото го показва драмата му: той е искал просто да спечели някоя пара, като спекулира на патриотическото чувство на простите българи.

Г. Андреев сам в душата си може да отговори кое мнение е по-право.

Разрушение на естетиката, от Д. И. Писарев, превод от руски, печатницата на Спиро Гулабчев, Русе, 1890.

Разрушение на естетиката! Само това не ни стигаше да ни надарят тъй бързо с превода на съчиненията на покойний Писарева! Проповядват ни сега разрушение на естетиката — nota bene — в България! Защото в България естетиката, сиреч науката за прекрасното и жаждата за него, ври и кипи, естетиката върлува като люта епидемия, наводнила е мозъците, тече из крачолите, преситила е атмосферата ни: поезията, живописът, музиката, ваятелството, зодчеството са привлекли и съсредоточили в себе си всичкото ни внимание, ум, сила, средства, пленили ни са, омаяли ни са, та не ни дохожда на ума даже хляб да ядем — от избитък на естетически наслаждения. Когато Писарев се появи в Русия, тя разполагаше вече с един Пушкин, с един Гогол, с един Лермонтов, с Тургеневци, Толстовци, с цяла литература от високоестетически произведения, с цяла плеяда от гениални художници, които дадоха на руската изящна литература оня колосален подтик, който я тури на един ред с европейските и ѝ спечели адмирацията

и уважението на просветений свят. Но както всяко буйно движение предизвиква друго — в противна посока, реакция, то и в Русия в първото десетилетие на втората половина от тоя век се образува едно ново отрицателно и крайно течение, което се обяви против изящните изкуства, против поезията, като безцелни и безполезни занятия. Не ще сумнение, че това течение намираше своето оправдание в неудовлетворителните политически и социални условия, в които бе поставен да се развива руский народ, които налагаха и други задачи на мислящата част от него. Може би и затова то се засили, когато представител и ръководител му стана младий Писарев, момък, надарен с необикновено силен ум, с огромен писателски талант, със силна логика и убедителност. С такива едни страшни оръжия той поведе страстна борба против руската поезия и естетиката въобще и успя в скоро до такава степен да зашемети умовете на руската интелигенция, щото всичко онова, което възхищаваше допреди малко младото поколение в областта на прекрасното, сега под пленяющата сила на отрицателната Писарева критика се преобърна на смешно и глупаво — Пушкин от гениален поет падна до степен на жалък и празен ритмоплетец. Поезията биде афоресана и няколко години «Отечественые записки», най-главний журнал в Русия, не даде гостоприемство нито на едно стихче на страниците си. . . Истина е, че тоя вятър скоро премина. Писарев умря и заедно с него учението му, а Пушкин пък възкръсна и днес всичките школи, лагери, течения в Русия в един глас го припознават за най-мощното проявление на руский дух, за най-лъскавата слава на руския народ.

Ние тук нямаме ни цел, ни нужда да оборваме Писарева в защита на естетиката. Тоя въпрос е решен от самия живот, от самата човешка природа — потребността за висши нравствени наслаждения е тъй жива в човека, в прогресивний човек, както и удовлетворението на физическите нужди.

Ние се чудим и питаме само какво е подбудило г. С. Гулабчев да ни угощава с тенденциозното, крайното и едностранчиво учение на Писарева? Ако в Русия то е намерило, макар и за късо време, какво-годе оправдание на появлението си, каква причина, каква нужда го предизвиква у нас? Каква естетика иска да разрушава у нас г. Гулабчев, когато още сянката ѝ няма у нас? Ако има народ най-малко естетичен между източните народи, които живеят свободен политически живот, то сме ние, българите. Има ли у нас поне пародия на изкуството? Де се проявява то? В размазаните икони на нашите тревненски зографи ли? В зодческата майстория ли на нашите дебрëнски архитекти, в техните смешно-груби rococo постройки?. В поезията ли? В живота ли, в нравите ли, в езика ли? Но ако ние сме най-надире тука, то стоим най-напред, далеко напред от тях в маймунството. Понеже русите са имали Писарева, който е нападал на изкуството, то защо и у нас да няма макар Спиро Гулабчев, който да го гони, при всичко че то не съществува? Германия и Англия, дето атмосферата над градищата е почерняла от сажди, се вълнуват от социализмът, който востава против експлоатацията на фабриките — ето ти и у нас социалисти, макар че от Кула до Созопол няма почти ни едно колело от фабрика да гърми, нито един заводски комин да се пуши!. . . Ние прощаваме Любену Каравелову негативний дух, който прониква в списанията му: то се обяснява чрез влиянието на средата, дето се беше възпитвал и живял. Обясними са и Ботевите комунисто-анархически възрения, които проповядваше чрез слово и практикуваше на дело. Времето и тежките лични обстоятелства, в които е живял, го тикнаха в прискърбни пътища, които високият му талант направи да простим, а Вирслец да забравим. . . Освобождението тури една рязка преграда между епохата, в която живяха те, и нашата епоха. Отрицанието, което тогава беше изражение на протест против тиранията, у когото и в каквато форма да се проявяваше тя, днес вече няма смисъл, освен ако се пренесе на друга нравствена почва. Жално е как ние живеем в България, а не видим България, ни новите условия на развитието ѝ, ни истинските задачи, които те ни налагат, и остаяме слепи пред действителността и без да сме си изработили самостоятелни убеждения, повличаме се рабски по чуждите учения, може би много умни за друго място, но у нас безсмислени и безпочвени.

Портрети и биографии на загиналите български офицери и портупей-юнкери във войната със Сърбия през 1885 год. (със 17 портрети), от Д., издава книжарницата на Ив. Б. Касъров, 1890, цена 2 л. и 50 ст., с пощата 2л. и 75 ст.

Появлението на тая книга, скромна дан на паметта на падналите наши офицери и портупей-юнкери през братоубийствената война, ще бъде посрещната, не се съмняваме, с радост и съчувствие от всеки българин със сърце и душа българска. Ние прочетохме с покъртено от скръб и същевременно от национална гордост сърце описанията на героическата им смърт на бойните поля на България, смърт толкова ранна за тях и която завенчава тъй славно тяхното кратковременно съществование на земята. Нищо друго не може да даде по-пълна идея за гражданската доблест и самопожертвуванието за отечеството, нито да ги внуши в едно честно сърце, както прочетът на подобна една книга. Ние желаем нейното разпространение особено в редовете на младата ни армия. Нека примерите от лична храброст и стоическо посрещане смъртта, каквито им дават техните братя по оръжие, да служат на нашите офицери и войници благороден стимул към самопожертвуване за честта и независимостта на отечеството.

При това Портретите и биографиите имат и друго по-трогателно и интимно значение: те ще послужат за сладка утеха на семействата и приятелите на покойните герои, които чрез това се изваждат от забвението и се обезсмъртяват с имената си и с примерите си в паметта на наший народ. Авторът, който скромно се е подписал с буква Д. (офицерин някой, мислим), посветил е труда си на «българските майки», водим от едно много истинско и деликатно чувство.

Портретите са твърде верни и хубаво изработени. Препоръчваме горещо книгата.

[Кн. 11, ноември 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

ПО-МИНАЛИЙ МЕСЕЦ СЕ ПОМИНА ФРАНЦУЗКИЙ ПИСАТЕЛ АЛФОНС КАР, осемдесет и две годишен старец. Той е автор на прекрасний роман «Sous les Tilleuls». Освен куп повести и разкази, еднакво хубави, Кар е редактирал и периодическото издание «Оси», в което третира с голяма сполука разни политически и литературни въпроси. От много години той се беше оттеглил в уединение на краеморското градче Сан Рафаел, дето прекарваше тихата си старост в мирни занятия с градинарство и риболовство. Смъртта му се дължи на една силна настивка, придобита в едно пътуване по морето в рибарската си лодка, през което бил връхлетян от страшний циклон на това лято. Французката литература губи в Алфонс Кара един от най-популярните си и талантливи представители.

«VESMIR», ИЛЮСТРОВАН ЧЕСКИ ВЕСТНИК, съобщава, че братя Шкорпилови приготвят за печат голямо илюстровано съчинение на чески език: «Балкан». Това съчинение, което за нас има специална важност, е резултат от многогодишните плодовити изследвания, извършени от братя Шкорпилови в страната ни.

В НОВИЙ ФРАНЦУЗКИЙ ВЕСТНИК «L'Anthropologie, Paris, 1890, е обнародвана критика за забележителната книга на същите бр. Шкорпилови: «Паметници из Българско, Част I, Тракия, 1889». Критиката се отзовава съчувствено за труда им и свършва с думите: «La découverte de monuments mégalithiques en Thrace est un fait archéologique capital». Археологическите и геологическите трудове на братя Шкорпилови са известни на съотечествениците ни и няма нужда да казваме от каква важност са за науката за бълг. отечествознание.

Трябва да кажем, че едничкия най-подробен и най-добър учебник по географията на България е съставен от тях.

В ОБНАРОДВАНИЙ РАПОРТ НА Г. БЛЕКА (английски вицеконсул в града ни) до английското правителство върху економическото състояние на България намираме и няколко твърде интересни статистически сведения за положението на училищното дело у нас. Г. Блек е имал възможност да се ползува както от статистиките на надлежното министерство, тъй и от сведенията, които е придобил от канцеларията на същото учреждение, и това гарантира верността на неговите данни. Което обаче е най-любопитното на тия страници, то е сравнителний преглед, който г. Блек ни дава за числото на началните училища и на учениците в четирите балкански държавици: България, Гърция, Сърбия и Румъния, и резултатите от това сравнение са твърде насърчителни за нас. Излязва, че България притежава най-голямото число народни училища — 3844. След нея иде Румъния с 2743 училища, Гърция с 2281 и най-сетне Сърбия, само с 544! Тоя ред се изменява, ако вземем във внимание числото на населението, обаче България заема пак първо място (на 1000 души се падат 1, 21 училище), Румъния отстъпва второто място на Гърция, която е представена с 1, 15 pro mille, а сама заема третето (с 0,51$^{0}/_{00}$) и най-сетне фигурира пак Сърбия (с 0, 27 на хиляда жители). Ако вземем след това числото на учениците, то и тук пак България стои начело със 171 183 ученика (и ученички). Останалите държави заемат същия ред, както и в първата рубрика на таблицата: Румъния (124 130), Гърция (118 480) и Сърбия (48 091). Пресметнем ли после числото да видим колко ученика се падат на 1000 души население, пак България остава първа (с 64,06), след нея вървят Гърция (59,86) и Сърбия (24,02) и чак най-сетне иде Румъния (23,00).

В НЕПРОДЪЛЖИТЕЛНО ВРЕМЕ ГЛАДСТОН щял да пристъпи към изданието на своите записки. В тез записки щели да бъдат изложени всичките събития, в които знаменитий държавен мъж на Англия е вземал участие, и ще бъде обяснено по какви причини той се е преобърнал от консерватор в либерал и е станал горещ партизанин на ирландската автономия. Последнята част от записките ще бъде посветена на изложението на обществената система, която Гладстон желае да тури в действие, ако живота му се продължи. Мемоарите на Гладстона ще се появят едновременно на английски, французки и немски.

Г. ПОРУЧИК ВЕЗЕНКОВ, българин офицер, служащ в руската армия, е издал миналата година в Москва «Военная гимнастика, руководство для гимназий, реальных училищ, учительских институтов и учительских семинарий». Тоя труд на нашия съотечественик, посрещнат одобрително от руската преса, се е последвал тая година от нов, под название «Военная гимнастика для начальных училищ с трехлетним курсом». И двете ръководства са придружени с многобройни рисуночни примери от гимнастически игри и строево упражнение.

ОТ НАЧАЛОТО НА ОКТОМВРИЙ ЗАПОЧЕНА ДА ИЗЛИЗА В ЦАРИГРАД еженеделен български вестник с политическо, духовно и литературно-научно съдържание «Новини». Тоз лист има за специална задача защитата интересите на българската черква и народност, находящи се в границите на турската империя. Желаем му добър успех.

СРЪБСКАТА КРАЛЕВСКА АКАДЕМИЯ Е НАГРАДИЛА с премията «Маринович» две повести, първата от Л. К. Лазарович: «Он зна све»; и другата «Ново оружие» от Сима Матавуля.

[Кн. 11, ноември 1890]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

ВИДЯХМЕ IX И ПОСЛЕДНИЙ ВИПУСК ОТ БЪЛГАРСКИЙ РЕЧНИК НА ПОКОЙНИЯ А. ДЮВЕРНУА: Словар болгарскаго языка, по

памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати. Составил А. Дювернуа, Москва, 1890. При всичко, че тоя огромен труд е дело на чужденец, той е извършен твърде внимателно и вещо. Освен леснотията, която той ще достави на русите за изучаване българский език, той може да удовлетвори в голяма степен и вопиющата нужда за един пространен български речник, който до днес липсуваше на българската литература.

ФРАНЦ БАТЕНБЕРГ, БРАТ НА БИВШИЙ БЪЛГАРСКИ КНЯЗ, е напечатал напоследък готвената си отдавна книга върху икономическото състояние на България. Авторът се е ползувал за тоя си труд както от своите лични наблюдения през времето на своето пребивание в отечеството ни, така и от данните на официалната ни статистика. При многото си верни сведения тоя труд се отличава и с живо съчувствие към България и нейното свободно развитие.

Г. Д-Р Н. ГЕНАДИЕВ, който изучава правото в Брюксел, е държал напоследък пред белгийското кралско географическо общество една конференция върху Македония, в която със силни научни аргументи е защитил нашите права на тая неразделна част от отечеството ни. Речта на конфератора е била приета с твърде съчувствени изявления от страна на слушателите.

[Кн. 12, декември 1890]

Г. II, 1891

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Моето възпоминание от Емен, от д-р И. П. Любенов. София, 1890, цена 50 ст.

Ето една свястна, непретенциозно написана и от жив интерес книга. Д-р Любенов (починал лани), който се е възпитавал, както мнозина още наши сънародници, в императорското медицинско училище в Цариград, ни дава описанието на своето пътешествие към Емен (Честита Арабия) и на самата тая страна, дето е бил назначен от турското правителство за доктор при една военна експедиция, изпратена да потуши някакъв арабски бунт. Подобно едно назначение както за него, така и за другарите му българи винаги се е считало за голямо злощастие и всякой, който е свършвал науките си и е добивал диплома, с тревожно тупане на сърцето си е задавал въпроса: «Дали ще ни изпратят в Емен? Там ли или в Багдат ще оставим костите си!» И тая тревога е била основателна. Защото турското правителство, по политически съображения, е изпращало свършившите науките си българи, за да изслужат обязателний срок на лекарска служба при някой табур, находящ се съвсем на противоположна посока от България: или в Херцеговина, или в Багдат, или пък в Емен. Самите турски чиновници са сматряли изпращането им в тия азиатски далечини като едно заточение в наказание за някои техни престъпления или прегрешения против началството си.

Но д-р Любенов трябвало да се покори на съдбата си и да тръгне за фаталният тропически край; това е било толкоз по-тежко и мъчително за него, че в това също време, когато той се отдалечавал от България, тя ехтяла от радостний гърмеж на Освободителната война и вече разгръщала топли обятия за всичките си чеда, пръснати и прокудени по чужбини. Той тръгнал с парахода на 17 септемврий 1877 г. Участта на д-р Любенова споделял и един друг българин, търновчанин, д-р Пол Марк, също възпитаник на медицинското училище при Сарай Бурну. Той, макар че бил изслужил срока си, а още стар и болен, бил изпращан също да служи в Емен за наказание, че имал познанство с генерала Игнатиева, у когото понякога ходел.

Преди да ни заведе в Емен, авторът ни разправя бегло, но твърде живо пътешествието си за там. Първото спиране на парахода,след минуването Дарданелите, станало на остров Лимнос, дето трябвало да излязат семействата на наскоро заточените там паши и други турски големци, направени ответствени за несполуките на Турция в още траящата война. Между тях се намирал и Абдул Керим паша, главнокомандующият на турските войски в началото на войната.Заедно с други велможи и той сам дошъл на парахода. От разговора им с един паша д-р Любенов узнал, че те били пратени тука, за да се чуе, че ако не бяха станали предатели, Русия не можеше да надвие. Сам Абдул Керим паша доста раздражено казал: «Аз през 37-годишното си слугуване не станах предател, та сега ли? Най-после, ако аз пропуснах русите през Дунава, то защо те не ги спрат на Балкана?» Падналият фелдмаршал умрял не след много на тоя същи остров. Авторът подир това ни разправя за Порт Саид, пристанище на северний край на Суезский канал, за неговите великолепни и богати магазии с индийски и китайски произведения, силно търговско оживление, многолюдни улици и пр. При пътуването през самий канал той бил свидетел на следующата характерна случка: «В парахода имаше, казва той, турска войска — новобранци, която се изпровождаще в Емен. В това време някои от войниците захванаха да се хвърлят от парахода във водата и преминуваха на отсрещния бряг. Техния офицерин (колагасѣ), като видя, че по тоя начин от парахода ще избяга повечето войска, посочи револвера си на избягалите, но това време друг един войник бутна офицерина във водата, а след него и той се хвърли, та избяга!» А при отиването от Суез, южното червеноморско пристанище на канала, той разказва друг един комичен епизод — тоя път за Пол Марка. «Моят другар, Пол Марк, за малко щеше да остане в Суез: той обичаше всякога и всякъде да закъснява, по привичка и по принцип... Но благодарение на неговата шикозна вънкашност, като беше с форма, с появяването си на брега почна да вика, та принуди капитанина да спре парахода (който бил тръгнал вече) и да го прибере. Ако да не бяха вещите му в парахода, за него беше добър случай да избяга.» От Суез нататък през Червеното море, кормчий на парахода бил един гол арабин, който имал една престилка на корема и една бяла чалма на главата. Когато се побърквал пътя, той слазял в морето да разгледа дъното му и да оправи пътя пак. . . Интересът на книгата расте с всяка страница. Читателят с удивление гледа пред себе си един нов и любопитен мир. Занимателен е и разказа за турските хаджии в парахода, които отивали за Мека.

Самият Емен, крайната цел на пътешествието си, д-р Любенов описва още по-подробно и приковава вниманието на читателя чрез ярките, любопитни и нови очерки на тоя отдалечен и почти фантастически за нас край, който той е имал случай да обиколи и кръстоса по всичките посоки. Очевидно, че авторът не е останал пасивен към тая чужда и омразна за него страна, дето е отизал против волята си, и е вниквал във всичко, което рязко я отличава от Европа, разпитвал е, интересувал се е, почти изучавал земята, за която е бил решил да ни напише възпоминанията си. Така той ни изобразява Емен и главните негови градове и местности: природата му, климатическите условия, нравите на жителите, животът им, културата, економическото състояние, администрацията и пр. Честита Арабия излазя пред очите на читателя с всичката си релефност; един нов мир, радикално противоположен на европейский. В своята добросъвестност и досетлива точност д-р Любенов не е забравил да ни даде и имената на другите българи, които са живели като военни доктори в същата страна, именно: др Хр. Стамболски, който сега е градски лекар в Казанлък, д-р Желяз Драганов, градски лекар в Силистра, д-р Васил Марков, градски лекар в Копривщица (тоз последният е преживял 7—8

години в Емен с жена си — едничката българка, която е била в Арабия.*. Но в тоя далечен предел са оставили кости и няколко наши българи, възпитаници на цариградшкото медицинско училище: д-р Петър Димитров, самоковец, когото наричали обикновено Пиер. Той бил последния българин, който останал и след освобождението на България в Емен. Но през 1881 год. заболял и вероятно, като предчувствувал смъртта, пожелал — и те му позволили — да си дойде в отечеството, та да умре на родната земя. Нещастният нямал това утешение. Още на първия ден в парахода издъхнал и тялото му било хвърлено в морето на рибите! Още по-трогателна е кончината на д-р Никола Карагьозов, търновец. Според мнението на д-р Любенова, с когото били другари, него са убили преждевременно две неща: грубото отнасяне и постоянни преследвания на командирът на табура и отчаянието от невъзможността да се възвърне в свободното си отечество; той бил умрял от скоропостижна смърт. «Аз бях се виждал с него преди 5-6 деня; той беше съвършено здрав и ми казваше: «Ех, да можех да чуя от някого българския марш (за който чел в някой френски вестник, че се захващал с думите: Gronde Maritza teinte de sang (Шуми Марица окървавена), и да умра, не ще ми бъде жално!» И той, горкият, умря, без да чуе българският марш, без всякакъв обред, без поп, без опело, без да има кой да му види гроба и да му запали една свещ» — така завършва д-р Любенов.

Но ние рискуваме да перефразираме или препишем цялата книжка, пълна с такъв постоян интерес и поучителност, затова оставяме на читателите си удоволството сами да я прочетат. Тая книга е едно доказателство как може да бъде човек полезен във всичко и навсякъде, стига да е вникнал добре в работата, с която се е натоварил, и да знае честно и добросъвестно да я извърши. Д-р Любенов завършва възпоминанието си за Емен по следующий начин:

«С една дума, в Емен не вижда человек друго, освен голо население и пусти места, голи скали с безводни пустини, с нажежен от слънцето пясък и цели страни, в които няма ни рекичка, нито тревица. Пътникът там освен тегота и утомления друго нищо не усеща. От такава песъчлива, безплодна и безжизнена земя каква ли облага може да очаква Турция? Тя е просто една язва за нея, но ако би да я напусне, може да изгуби светите места, дето огромни богатства похождат от всичкия мюсюлмански свят.

---

*Трябва да прибавим тука и д-р Чернев, умрял по-лани в Пловдив. Р.

А кой знае — може би и тази земя да очаква своя век. Народите са като цвете. Всяко цвете цъфти в своето време. Ще дойде, може би, време, когато от днешна цветуща Европа, от нейните художества и изкуства да не останат никакви следи, а в тези затънтени места да се развие индустрията, художествата и въобще всичките науки. Може би да се изпълнят думите на великия поет-философ В. Хюго: «Цивилизацията, която днес цъфти в Париж, Берлин, Лондон, ще дойде време, когато ще цъфти по пространните пустини на Африка и Азия.»

Записки на един осъден, от Ив. Ев. Гешов. Част I (Пер. спис. на Бълг. кн. дружество, книжка XXXIV).

«Към вас, забравени герои, с които съм охкал под истий покрив и пъшкал под същата стряха, към вас лети първата ми мисъл, като почвам да пиша тия страници из историята на общите ни страдания. Очевидец на страхотиите, които вие видяхте, съпричастник в някои от теглата, които вие теглихте, аз никога не ще заборавя нито големината на вашите страдания, нито величието на вашия героизъм. Помня ви, скромни труженисти, как вие тръгвахте за бесилото, като древни доблестни стоици в тоя нов развален свят, без да пустите въздишка, без да пороните сълза. И вам, страдалци за невкусена свобода, мъченици за неопитани народни правдини, светци на нова България, вам поднасям тоя спомен, вам посветявам тия страници!»

С това прочувствувано и патетическо обръщение захваща г. Ив. Ев. Гешов своите интересни записки, които обзимат периода на неговът затвор в Пловдив през 1877 година и трагическите сцени, на които е бил

свидетел в същото време. Записките на г. Гешова ние бяхме вече слушали един път, още от ръкопис*, но и по напечатването им ние с още по-голямо наслаждение ги прочетохме. Ние му благодарим, дето се е потрудил да подели с нас впечатленията си от тая трагическа епоха, с която се захваща новейшата ни политическа история; да ни ги предаде вярно, просто и изящно, а главното — и то е такава рядкост в нашата литература от подобен род — непретенциозно, без желание да блъсне другите в очите със своите патила или заслуги — и да запази за скрижалите на историята паметта на тия непознати героизми, на тия мрачни ресигнации, на тия дълбоки и мълчаливи страдания, пълни за нас с такъв трагически смисъл и назидателност. Като четеш възпоминанията на г. Гешова, чини ти се, че преживяваш сам ония страхове, вълнения и мъки, които той е изпитвал в затвора си, ожидающ на всеки час да последва участта на другарите си, осъдени на смърт като него, които един по един се извикват и прикачват на бесилото. . .

Г. Гешов е бил арестуван във времето на руско-турската война, задето е съобщавал на европейский печат и на европейци-пътешественици за баташкото клане и за нечутите страдания на българите. Мрачна е картината, която ни дава на затвора си, но мрачна е и оная, която е извън него, тя е мрачна до подлост. Виждаш паниката, която е изпълнила всяка българска душа, и малодушието, което диктува най-низките и унизителни действия. Тогава се подписват адреси до «честитият и благословеният султан, цар на царете» и пр., със заявление на гореща преданост и безконечна благодарност за блажения живот, който раята вкушава под сянката на «всемилостивия цар», и с благопожелания за съкрушението на «врага» (русите). Тогава се измислюват от Св. Синод и пеят в черковите молитви, в които се призовава божията милост и десница да дадат победа «самодержавнейшему господарю нашему султан Хамиду и да покорят под нозете му всеки враг и супостат»! Такива чудовищни работи щяха да бъдат необясними, а още по-малко простими, ако да не бяха предизвикани от ужасът на един чудовищен терор, който е рядкост в историята на народите. . .

---

* В литературната вечеринка, дадена лани в столицата.

Но изображението на тия грозотии, както и на картините на турските тъмници, на техните свирепи аргуси — заптиетата, и на варварщината на началниците им, осветлява се от бледите героически образи на нашите братя, които с мълчаливо сбогом към България и към света, без ридания, без вопли, отиват кротко, за своята нескриваема преданост към отечеството, да мрат и да се принесат жертва изкупителна за свободата му. . .

Като чете човек тия трепещущи страници, не може като българин да не каже с дълбока въздишка: «Да, само тогава е имало истински патриотизъм, само тогава човек е можел да бъде истински патриот — защото е можал безкористно да се жертвува за отечеството!. . .» И самият автор в заключение свършва със следующите размишления:

«. . .Те ни дадоха един велик пример. И днес още тия покойници от своите студени гробове ни учат един урок, който никой жив с пламенна душа не може ни преподава — как трябва да се презира животът, как трябва да се умира за отечеството.»

Г. Гешов ни явява, че това е първата част само от записките. Не ще ли видим скоро обнародвана и осталата част от тях?

«Горгулята, Брезник, Трън, Пирот, или Брезничко-трънский отряд в Сръбско-българската война», исторически разбор от Х. Г. Х. София, 1890.

Това е една обширна и твърде подробна критика на книгата: «Горгулята, Брезник, Трън и Пирот, или Брезничко-трънский отряд в Сръбско-българската война през 1885 година» (материали за описване историята на Сръбско-българската война) от П. Г. Х. Тоя критически труд принадлежи на перото на един от нашите офицери, както и горепоменатата книга, разборът на която е

предмета му. Като притурим и Военно-исторический очерк на Българо-сръбската война през 1885 година от К. И. — това са единствените сериозни съчинения, които съставляват склада на нашата военна литература по сръбската война, или по-добре да кажем: на нашата военна литература, защото ние не включваме в нея «Военния журнал», както и купът учебници и брошури по разните клонове на военното дело, служащи за ръководства на офицери и солдати.

При такава оскудност на книги, писани от военни лица, която още повече поразява при огромната ни маса от офицери, почтена част от които са добили висше образование, ние с удоволствие посачаме труда на г. Х. Г. Х. Ние нямаме нито нужните специални знания, нито целта да оценяваме основателността на твърденията, ни правотата на оценките и присъдата, които г. критикът прави по разглеждането книгата на колега си П. Г. Х. Ние толкоз по-малко можем да направим това в случая, като се третират действия и случки, станали в театърът на самата война, дето лично не сме присъствували. Но ние можем да констатираме, че имаме пред себе си едно смело, вещо и литературно написано критическо съчинение, с пълно владение на предмета и с богат багаж от познания по военната наука. Между многото факти, верността на които авторът оспорява или отрича, той с особена строгост посача на пристрастното разхваляне способността и заслугите на началника на Брезничко-трънский отряд (капитан Попова) от автора на критикуемата книга, който критикът дава да се разбере, че е пак сам началникът на Брезничко-трънский отряд. Той го обвинява даже, че съчинява, като туря в устата на същий отрядов началник речи, «в които вече мирише на Наполеонов дух»; така, в устата на К. П. са турени подобни думи към солдатите му: «Над вас днес гледат нашите другари от върховете на Сливница!», които напомнят Наполеоновите думи пред пирамидите. . . Но не това е най-важното в критическия разбор на Х. Г. Х., а принципиалните разсъждения по военната тактика, стратегията и всичко, що влазя в широката област на военната наука, свързано със специалното разглеждаботи щяха да бъдат необясними, а още по-малко простими, ако да не бяха предизвикани от ужасът на един чудовищен терор, който е рядкост в историята на народите. . .

Но изображението на тия грозотии, както и на картините на турските тъмници, на техните свирепи аргуси — заптиетата, и на варварщината на началниците им, осветлява се от бледите героически образи на нашите братя, които с мълчаливо сбогом към България и към света, без ридания, без вопли, отиват кротко, за своята нескриваема преданост към отечеството, да мрат и да се принесат жертва изкупителна за свободата му. . :

Като чете человек тия трепещущи страници, не може като българин да не каже с дълбока въздишка: «Да, само тогава е имало истински патриотизъм, само тогава човек е можел да бъде истински патриот — защото е можал безкористно да се жертвува за отечеството!. . .» И самият автор в заключение свършва със следующите размишления:

«. . .Те ни дадоха един велик пример. И днес още тия покойници от своите студени гробове ни учат един урок, който никой жив с пламенна душа не може ни преподава — как трябва да се презира животът, как трябва да се умира за отечеството.»

Г. Гешов ни явява, че това е първата част само от записките. Не ще ли видим скоро обнародвана и осталата част от тях?

«Горгулята, Брезник, Трън, Пирот, или Брезничко-трънский отряд в Сръбско-българската война», исторически разбор от Х. Г. Х. София, 1890.

Това е една обширна и твърде подробна критика на книгата: «Горгулята, Брезник, Трън и Пирот, или Брезничко-трънский отряд в Сръбско-българската война през 1885 година» (материали за описание историята на Сръбско-българската война) от П. Г. Х. Тоя критически труд принадлежи на перото на един от нашите офицери, както и горепоменатата книга, разборът на която е

предмета му. Като притурим и Военно-исторический очерк на Българо-сръбската война през 1885 година от К. И. — това са единствените сериозни съчинения, които съставляват склада на нашата военна литература по сръбската война, или по-добре да кажем: на нашата военна литература, защото ние не включваме в нея «Военния журнал», както и купът учебници и брошури по разните клонове на военното дело, служащи за ръководства на офицери и солдати.

При такава оскудност на книги, писани от военни лица, която още повече поразява при огромната ни маса от офицери, почтена част от които са добили висше образование, ние с удоволствие посачаме труда на г. Х. Г. Х. Ние нямаме нито нужните специални знания, нито целта да оценяваме основателността на твърденията, ни правотата на оценките и присъдата, които г. критикът прави по разглеждането книгата на колега си П. Г. Х. Ние толкоз по-малко можем да направим това в случая, като се третират действия и случки, станали в театърът на самата война, дето лично не сме присъствували. Но ние можем да констатираме, че имаме пред себе си едно смело, вещо и литературно написано критическо съчинение, с пълно владение на предмета и с богат багаж от познания по военната наука. Между многото факти, верността на които авторът оспорява или отрича, той с особена строгост посача на пристрастното разхваляне способността и заслугите на началника на Брезничко-трънский отряд (капитан Попова) от автора на критикуемата книга, който критикът дава да се разбере, че е пак сам началникът на Брезничко-трънский отряд. Той го обвинява даже, че съчинява, като туря в устата на същий отрядов началник речи, «в които вече мирише на Наполеонов дух»; така, в устата на К. П. са турени подобни думи към солдатите му: «Над вас днес гледат нашите другари от върховете на Сливница!», които напомнят Наполеоновите думи пред пирамидите. . . Но не това е най-важното в критическия разбор на Х. Г. Х., а принципиалните разсъждения по военната тактика, стратегията и всичко, що влазя в широката област на военната наука, свързано със специалното разглеждане действията на някои части от нашата армия в Сръбско-българската война. Г-н Х. Г. Х. често, за да подкрепи аргументите си, прави силки из военната история и цитира примери от прочутите пълководци. Заедно с осветлението на много факти от войната той дава един сериозен материал за историята ѝ и в същото време един прочит от голяма поучителност за военни человеци, затова и ние не можем да не пожелаем размножаването на книги по военното дело, като тая вещо и свястно написани.

Родопите и Рилската планина, от Ст. Георгиев. (Сборник на Мин. на нар. просвещение, книга III).

Кресненската клисура, от В. К. (Библиотека Св. Климент, книжка XIII — XIV).

Нашата дескриптивна литература е бедна до крайност. Познанството с природата на отечеството ни е наймалко било предмет за писане у пишущите у нас. Чудесните и разнообразни картини, с които България поразява почти на всяка стъпка, твърде малко са привличали и привличат вниманието на нейните обитатели. По тая причина ние нямаме още не само сведения подробни и точни за характера и особеностите, ако не на всичките предели на отечеството си, то поне на найважните и най-интересните по даровете на своята природа. Но не е това само — ние доскоро нямахме даже свястна и по-вярна география на България и не щяхме още за дълго време да я имаме, ако да не беше се потрудил един чех, г. Шкорпил, да ни състави географията на България, както един друг чужденец, от същата народност, г. Иречек, ни подари една добра българска история.

Гореозначените два труда са едно приятно явление в тая пустиня и ние ги приветствуваме от все сърце.

Г. Георгиев, който е ботанизирал по двете грамадни планини на България, Родопите и Рила, възползувал се е от случая и заедно с колекцията от тяхната флора поднася ни и описанието им в оро- и идрографическо отношение, заедно с климатическите им условия. Ние пръв път срещаме там имената на купове бърда, върхове, реки и местности, за които никакво понятие не е имало у повечето у нас. Колкото това и да е написано бегло и сухо, интересующият се читател ще го прочете с благодарение.

А статията на г-н В. К. ни описва една живописна клисура при Кресна планина, която е непозната дори и с името си на голяма част от българите, защото е в Македония, за която много викаме и много малко знаем. Статийката е много малка, а авторът ѝ, който се види да живее в Македония, би могъл да ни даде още много нови и приятни картини от тая страна, понеже за природата ѝ, много отлична от природата на собствена България, ние знаем само толкова, колкото ни са предали европейски пътешественици.

[Кн. 1, януари 1891]

ВЕСТИ

НОВИЙ РОМАН НА ЕМИЛ ЗОЛА. Емил Зола обнародва в «Gil Blas» новий си роман «L'Argent» («Пари»). В това ново съчинение знаменитий глава на натурализмът е искал да представи в образите на героите и героините си неодолимия бяс и жажда за бързо обогатяване чрез помощта на спекулациите и игрите в бурсата на обществото от XIX век, бяс, който е и главния двигател на всичките грандиозни предприятия, изобретения, социални трусове и прогрес. . .

ИМПЕРАТОР ВИЛХЕЛМ ЗА КЛАСИЧЕСКИТЕ ЕЗИЦИ. В Берлин са се открили заседанията на комисията, натоварена да се занимае с въпроса на школската реформа. Германский император сам се е намерил по тоя случай там и лично е открил заседанията с една реч, която е произвела силна сансация в цяла Германия. Излазя, че господарят на Германия, изключителната страна на класическото образование, има твърде реален и дори отрицателен възглед на въпроса за изучението класическите езици в немските училища. Той положително е отрекъл нуждата от непременното знание латинский език и даже гръцкий и намира, че немските училища не се грижат достатъчно да приготвят хора «за борба с живота». «Искам — казал между другото — да видя националний елемент укрепен чрез изучението на историята, на географията и легендарните предания, а най-паче историята на немский народ.» Това авторитетно и неожидано заявление, паднало от такова високо място, твърде смутило умовете на германските професори и учени, които, както е известно, са твърде привязани на традициите на класицизма.

ЮБИЛЕЙ НА «ВЕСТНИК ЕВРОПЫ». В края на миналата година редактор-издателят на руский журнал «Вестник Европы» г. М. М. Стасюлевич е отпразнувал двайсет и пет годишното съществувание на тоя журнал, който той е основал. Маститий деятел е посветил всичкий си живот на успеха на това списание. Вопреки многото препятствия той успя да създаде истинско литературен и политически орган, воден все в едно определено направление и в духа на свободата и европеизмът. Във «Вестник Европы» са взимали участие цял ред блестящи имена като: Погодин, Костомаров, Спасович, Соловьев, Кавелин, Пинин, Гилфердинг, Тургенев, Гончаров, Полонский, Салтиков (Щедрин) и пр. «Вестник Европы» минува днес за орган на либералната, «западническата» партия в Русия и във въпроси от външната политика той изказва възрения твърде смели и даже често противоположни на ония, които са усвоени от висшите ръководящи сфери, търпимост необяснима, ако се вярва на онова, което е прието да се проповядва за строгостта на руската цензура.

«ЦЕЗАР КАСКАБЕЛ». Знаменитий френски романист Жул Верн, с някои от фантастическите пътешествени романи на когото е запозната българската читающа публика, е напечатал като подарък за Нова година нов роман: «Цезар Каскабел». И тоя роман по

разнообразие и драматически епизоди не пада по-долу от най-добрите му. Жул Верн прави героят си да извършва пътешествието си от Америка до Европа по съвсем нов път и нова посока, без да преплува Атлантический океан: той минува от единий материк на другий през Северний полюс, по ледовете на полярното море. Романът е разкошно илюстриран с прекрасни картини и пейзажи, които осветляват текста.

НАГРАДА НА Г. ВЕРКОВИЧА. Народното събрание е отпуснало на г. Верковича пенсия от 300 лева на месец. Както е известно, г. Веркович, ако и сърбин от Босна, е заслужил много на българското дело чрез своята деятелност. Той е събирателят на известните «Песме македонских бугара», както и на песните под название «Веда Словена». При всичката оспоримост на пълната автентичност на тия български песни, те пак представляват голям интерес за фолклориста и филолога. Последнето дело на г. Верковича е «Етнографията и статистиката на Македония».

СКАЗКИ ОТ ПЛОВДИВ. В Пловдив са се захванали, както всяка година по това време, вечерните зимни сказки. Първата е била дадена от г. д-р Янколова върху д-р Коховото изобретение, а втората от г. Баламезова върху «Народническата литература в Русия и нейний представител Глеб Успенский».

ПОДПИСКА ЗА ПАМЕТНИК. В Германия се събира подписка за издигане в Липиска паметник на тримата велики изобретатели на печатното дело: Гутенберг — изнамервач на печатането, Зенефелдер — на литографията, и Фридрих Кениг — на скоропечатната машина.

ИЗЛОЖЕНИЕ НА Г. МРКВИЧКА. Миналий ноемврий беше открито в столицата, в разстояние на две недели, изложение от оригинални картини от г. Мрквичка, преподавател по рисуванието в тукашната мъжка гимназия. Картините, на брой до 50, представляваха сцени из българский живот, разни български типове и видове от българската природа. Имаше някои от тия произведения твърде сполучени и те привличаха особено вниманието. Ако се не лъжем, това е второто картинно изложение след г. Димитровото (на 1884 г.) в София.

«В ОЖИДАНИИ». Под това название е обнародван на руски в «Киевское слово» малкий разказ на И. Вазова «Стоянчо от Ветрен»*, на който сюжета е из Сръбската война. Същий превод е бил препечатан и в други руски издания.

НАГРАДА. Г. А. Безейшек, преподавател на стенографията в Пловдив. реална гимназия, бил удостоен от френский министър на просвещението с награда Les palmes d'officier d'Académie за своето деятелно участие в международний стенографически конгрес в Париж, както и за една книга, обнародвана на словенски език, по Парижкото всемирно изложение, и преведена вече и на други езици.

ГРИГОРИЙ ДАНИЛЕВСКИЙ. Поминал се е в Петербург известний руский романист Григорий Данилевский. Той се е отличил със своите исторически романи, взети из руското минало. От тях най-забележителни са: «Девятый вал», «Черный год» и пр.

ПОМИНАЛ СЕ Е ИЗВЕСТНИЙ ФРАНЦУЗКИ РОМАНИСТ ОКТАВ ФЕЙЕ (Feuillet). Най-добрият му роман е «Le roman d'un jeune homme pauvre». Той е преведен на български от г. П. Р. Славейков под название «Историята на бедний момък».

[Кн. 1, януари 1891]

---

*Напечатан във 2-й том от Христоматията на Ст. Костов и Д. Мишев.

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Новейша история от Френската революция до днешно време, съставил по записките на професора Григоровича Димитър Д. Агура.

Г. Д. Агура, който преподава с успех историята в Софийската мъжка гимназия, убеден от личен опит в нуждата на един пространен учебник по най-новата европейска история, съставил е настоящия. При всичко, че съществува вече един доста добър, съставен пак по Григоровича, от г. Ст. Костова, г. Агура е намерил, че епохата на Французката революция е представена по-скратено, и това му е дало повод да състави нова история с по-обширно изложение на Френската революция. Г. Агура в тоя случай се е ползувал главно от Е. Маршала. Макар и компилация, тоя труд, при внимателното му разглеждане, изобличава доста търпелива работа, вещ похват и добро владение предмета у г. Агура. Той е успял, при всичко че е черпал от няколко историка, да изложи събитията от най-новата епоха на живота на европейските общества във форма, развитие, ред, съответствени на обема на труда му, както и на умствената подготовка на учениците, за които се назначава «Новейшата история». Едно отличително преимущество нейно е и изложението историческите съдби на разните американски държави, дори до най-последне време. Това, заедно с конкретний и ясний преглед на европейската култура в XIX век, дава съвършени закръгленост и пълнота на книгата, нещо, което, доколкото нам е известно, липсва на другите подобни ръководства по историята, с които разполага нашата бедна учебна литература. Изложението на историческите събития не е сухо и чисто научно, а живо, анекдотично и даже увлекателно; това е едно важно качество. С особено единство и пълнота е описана епохата на Французката революция. Някъде обаче тая част страда от претрупаност на подробности, повече, отколкото би се изисквало за осветление събитията; това бърка на хармонията между частите, а на места строгата свръзка се нарушава, както и хронологический ред, чрез турянето по-късни събития преди по-ранни; така напр. изображението Франция при първата империя (основана на 1804 г. и паднала на 1815) е вмъкнато между погубването на херцога Енгиенский (1804 г.) и третята коалиция (1805 година), когато тоя обзор трябваше да стане ретроспективно само подир свършването на империята. Периодът от Венский конгрес до наше време е изложен много подробно, но и тук се забелязват нейде излишности или повторения. Така Маджарското въстание на 1848 г. два пъти се разказва. (Виж. стр. 161, главата Унгурска(?) война, и стр. 177, главата Народното движение в Унгария.) Очевидно, че г. Агуру някъде е било твърде трудно да се справи с извънредно обилния исторически материал, който е имал пред себе си при съставянето историята. Тези недостатки обаче не са твърде важни и не могат да отнемат въобще нищо от достойнството на систематичното изложение. Пò бият в очи разпасаността на слога и небрежността, крайната небрежност на езика. При всичко, че един учебник не е едно литературно произведение и художественото изложение стои на втори план след систематичността, точността, конкретността, но в данний случай присъствието на куп стилистически и граматически несъвършенства в книгата вреди доста на достойнството ѝ и изобличава ако не едно недостатъчно литературно образование у автора ѝ, тò поне голяма и неоправдаема поспешност в изработванието ѝ. Очевидно е, без да ни казва г-н Агура в предисловието си, че той е черпал от руски и французки автори, защото не само в склада на речта се вижда влиянието ту на руский език, ту на френский, но дори и в неправилното написване собствените имена, като: Гебер (името на френский терорист Hébert), Витгенштейн (вм. Витгенщайн), Польско кральство и пр.; или: Рин (вм. Рейн, по френски Rhin), Лорена (вм. Лотарингия). По някой път писането собствените имена става пък своеволно като: Неймен вм. Неман, река, Карол вм. Карл. Тия погрешки вероятно се дължат, както загатнахме и по-горе, на бързината на съставянето историята, която не е оставила възможност на г. Агура да бъде по-внимателен и при превождането от руски, инак той не би превел:

заработная плата: «заработена заплата» (вм. надница, платка); разделался с. . .: «разделил се с. . .» (вм. разправил се, видял си сметките с. . .), под Плевен: «при Плевен»; поручил: «поръчил» (вм. заповядали); а други оставил съвсем руски като: выгода (вм. полза, облага), требвание (вм. искане); заносчивост (вм. дръзко високомерие) и пр. Трябва ли да припишем пък на тая бързина и безбройните правописни грешки, или пък на незнание? Почти навсякъде съществителните от мъжкий род и с членът си, в именителен падеж се пишат като във винителен, като: фелдмаршала тръгна (вм. фелдмаршалът и пр); или това е станало по невежественото и безграмотнейше правило на граматиките на Т. Икономова и Момчилова? Не знам защо г. Агура пише нощ «нъщ»! Особено буквата ѣ твърде много чест намира пред г. Агура, който добросъвестно пише: стрѣмяше, рѣд, клѣтник, глѣда, сцѣни, полѣзен и пр. Не стига, ами чуждите думи безполезно наводняват като едно хунско нахлуване всяка страница на историята и правят разбирането ѝ невъзможно за читателя, който не знае френски. Не стигат ли ни стотините чужди и непотребни думи, които влязоха в него чрез канала на канцелариите и на вестниците, които щем не щем сдобиха у нас право на гражданство, ами още и един учебник с изглед на сериозност, какъвто е «Новейшата история», да увеличава с нови барбаризми филологическият смет, под който един ден българский език ще изгуби всяка физиономия и оригиналност? Ние никога не сме били тесноглед във въпроса за усвояването чужди думи, когато те се явяват необходими за изражението на едно ново понятие, или на разните нюанси на една мисъл, на едно представление. Тогава те са богатство. Но каква полза да обогатяваме езика си с някакви офензиви, режими, експедиции, сюзеренства, хегемонии, конституира, компензации и пр., и пр., когато си имаме прекрасни български вместо тях?

Още една бележка, която имаме да направим г. Агуру, то е, дето не е можал да се задържи на чисто историческа обективна почва при изложението последните фази, през които мина отечеството ни от 6 септември насам. Той не пише нито вестникарска статия, нито тенденциозна повест, а учебник по история. А, види се, забравил е това. Той остая твърде прозрачно да се видят неговите лични симпатии и антипатии и известна подобострастност. На същите тия страници срещаме един пасаж пък доста безсвязен и който се свършва с банален тон, съвсем неподходящ на един учебник: «От друга страна успехите на българското оръжие подигна българското име и чест пред европейский свят и спечели (за кого?) симпатиите и моралната поддръжка на всички просветени и свободолюбиви народи, неизключая и руския, който ликуваше за сполуките на братушките.»

Всичките тия недостатки, които би било лесно да се поправят при второто издание, не могат обаче да закрият другите солидни достойнства на «Новейшата история» на г. Агура и ние от все сърце я препоръчваме и като учебник, и като книга от твърде интересен и полезен прочит.

Нал и Дамаянти, индийска повест, превод от руски. София, 1890.

Старата индийска епическа поезия, с която неотдавна се е запознал образований свят, радикално се отличава от европейското творчество по грамадността на измислицата, по безпределността на полета на фантазията, по гигантските образи и по невъобразимите размери на чудесното, което в нея играе главната рол. Заедно с това, една изразителна простота в изражението, една чистота на фразата, едно пълно отсъствие на всякакви тъмни метафори и хиперболи в слога рязко я делят от античната европейска поезия, както и от западноазиатската. Индийските поеми възпяват главно подвизите и славните деяния на юнаците и царете. Тия поеми, които са несравнено по-грамадни от Омировите, са били съшити, както и неговите, от устните предания и песни на народа през цяла верига векове, додето най-после се слели в едно цяло. Най-главните индийски епопеи са: Рамаяна и Махабарата. Последната състои от 250 000 стиха. В нея человеческий елемент повече преобладава и героите, които се подвизават в нея, имат по-малко божествени или чудодействени атрибути. Най-поетическият и трогателен епизод от нея е на Нал и Дамаянти. Шлегел намира, че тя по своята поетичност и възвишеност стои на един ред с най-великолепните поеми, които притежава европейската литература. Тя е преведена на много езици. На руски Нал и Дамаянти има класически превод в стихове. На български тя днес ни се поднася в проза, но не се обажда нито кой ѝ е преводачът, нито от кой руски превод е преведена: печатът на пълна тайнственост лежи на предната коричка на книгата. За тая причина няма възможност да се провери точността на българския превод. Езикът му с малки изключения въобще е добър. Препоръчваме тая книжка, в нея българските читатели пръв път ще се запознаят с едно екзотическо, индийско творчество, което в нищо не отстъпя на европейското.

Нервний век, съчинение на П. Монтегаццо, професор на антропологията във Флоренция. Превел Ж. Д.

Тая книжка, както и названието ѝ посочва, се занимава с оня психически недуг, изключително принадлежащ на нашата съвременност, продукт исторически на болезнено напрежений живот на новите европейски общества, който се нарича нервозност. Авторът, П. Монтегаццо, твърде вещо изобразява симптомите и същността на тая странна и всеобщо разпространена болест, разглежда причините ѝ и указва на средствата на нейното излечение. Далеч от да има характера на чисто научно или специално съчинение, книгата е написана с твърде популярен език, занимателно и анекдотично, така щото представлява достъпен, приятен и полезен прочет за всеки един читател — толкоз повече, че и езика на превода е доста чист и гладък.

[Кн. 2, февруари 1891]

то тенденциозна повест, а учебник по история. А, види се, забравил е това. Той остая твърде прозрачно да се видят неговите лични симпатии и антипатии и известна подобострастност. На същите тия страници срещаме един пасаж пък доста безсвязен и който се свършва с банален тон, съвсем неподходящ на един учебник: «От друга страна успехите на българското оръжие подигна българското име и чест пред европейский свят и спечели (за кого?) симпатиите и моралната поддръжка на всички просветени и свободолюбиви народи, неизключая и руския, който ликуваше за сполуките на братушките.»

Всичките тия недостатки, които би билю лесно да се поправят при второто издание, не могат обаче да закрият другите солидни достойнства на «Новейшата история» на г. Агура и ние от все сърце я препоръчваме и като учебник, и като книга от твърде интересен и полезен прочит.

Нал и Дамаянти, индийска повест, превод от руски. София, 1890.

Старата индийска епическа поезия, с която неотдавна се е запознал образований свят, радикално се отличава от европейското творчество по грамадността на измислицата, по безпределността на полета на фантазията, по гигантските образи и по невъобразимите размери на чудесното, което в нея играе главната рол. Заедно с това, една изразителна простота в изражението, една чистота на фразата, едно пълно отсъствие на всякакви тъмни метафори и хиперболи в слога рязко я делят от античната европейска поезия, както и от западноазиатската. Индийските поеми възпяват главно подвизите и славните деяния на юнаците и царете. Тия поеми, които са несравнено по-грамадни от Омировите, са били съшити, както и неговите, от устните предания и песни на народа през цяла верига векове, додето най-после се слели в едно цяло. Най-главните индийски епопеи са: Рамаяна и Махабарата. Последнята състои от 250 000 стиха. В нея человеческий елемент повече преобладава и героите, които се подвизават в нея, имат по-малко божествени или чудодействени атрибути. Най-поетическият и трогателен епизод от нея е на Нал и Дамаянти. Шлегел намира, че тя по своята поетичност и възвишеност стои на един ред с най-великолепните поеми, които притежава европейската литература. Тя е преведена на много езици. На руски Нал и Дамаянти има класически превод в стихове. На български тя днес ни се поднася в проза, но не се обажда нито кой ѝ е преводачът, нито от кой руски превод е преведена: печатът на пълна тайнственост лежи на предната коричка на книгата. За тая причина няма възможност да се провери точността на българския превод. Езикът му с малки изключения въобще е добър. Препоръчваме тая книжка, в нея българските читатели пръв път ще се запознаят с едно екзотическо, индийско творчество, което в нищо не отстъпя на европейското.

Нервний век, съчинение на П. Монтегаццо, професор на антропологията във Флоренция. Превел Ж. Д.

Тая книжка, както и названието ѝ посочва, се занимава с оня психически недуг, изключително принадлежащ на нашата съвременност, продукт исторически на болезнено напрежений живот на новите европейски общества, който се нарича нервност. Авторът, П. Монтегаццо, твърде вещо изобразява симптомите и същността на тая странна и всеобщо разпространена болест, разглежда причините ѝ и указва на средствата на нейното излечение. Далеч от да има характера на чисто научно или специално съчинение, книгата е написана с твърде популярен език, занимателно и анекдотично, така щото представлява достъпен, приятен и полезен прочет за всеки един читател — толкоз повече, че и езика на превода е доста чист и гладък.

[Кн. 2, февруари 1891]

[БЕЛЕЖКИ КЪМ СТАТИЯТА НА Д-Р КРЪСТЕВ «СТОЛИЧНИЙ ТЕАТЪР»]

*Ние никак не можем да се съгласим с това мнение на уважаемия си сътрудник г-н д-р Кръстева. Невярното играене на един актьор е пак тъй лошо, както и преувеличаването и невежественото пъчене и кривене на сцената; и първото, и последните са фалшиви и еднакво би заслужвали неодобрението на една взискателна публика — което неодобрение в никой случай обаче не трябва да се изказва в такава рязка форма. Впрочем, както по тая точка, тъй и по много други взглядове и твърдения, изказани в настоящата и в попредишните статии за столичния театър, ние не можем да се съгласим напълно с г. Кръстева и не сме навсякъде солидарни с него по въпроси, които той третира и съди съвсем от субективна гледна точка. Ние даваме гостоприемство на тия статии, като ги считаме, че служат за пробуждане интерес у нас към изкуството, както и за насърчване и упътване на самото изкуство.

**Ние забелязваме, че г. д-р Кръстев е пропуснал да се спре повечко върху играта на от. Ивана (г. Попов), който, според нас (ние се улучихме на това представление), игра с доста чувство, смелост и увлечение. Тоя актьор притежава ценни качества на сцената: свободно държане, висок глас и добра дикция. Той доста добре представи отца Ивана и би го представил превъзходно, ако да не беше имал толкова живи движения и пъргавина, несъответствующи на възрастта и званието на отца Ивана. При това, отец Иван, който е единствената силна и освежающа фигура в цялата драма, става най-после отегчителен — не по вината на г. Попова, а по безконечните си декламации и повторения, които би било добре да се поскратяват, умно, разбира се, от актьорите.

[Кн. 2, февруари 1891]

ВЕСТИ

ТЕРМИДОР. Знаменитий френски драматически писател Викториен Сарду под горнето название е издал напоследък една драма, на която сюжета е взет от Френската революция, именно от епохата на терора. В тая драма Сарду изважда на показ, с явното намерение да ги отдаде на обществен позор, зверствата на терористите, които окаляха великото значение и характер на революцията. Първо представяне в театъра Comedie Française, подир което поради скандала, произлязъл там, правителството запретило повторението ѝ, даде повод на шумни прения във френский печат и Народно събрание. Един депутат направил запитване на правителството за това запрещение, друг го попитал споделя ли то възренията на Сарду върху революцията. Министърът на народното просвещение отговорил, че републиканското правителство на Франция, като наследник и хранител на великите приобретения на революцията, високо цени тая най-славна фаза във французката история, но то счита смешен и недостоен за отговор въпроса: одобрява ли и крайностите ѝ. Въобще пиесата на Сарду доказа, че и подир сто години страстите, подигнати от революцията във Франция, още не са се улегнали дотам, щото литературата да може да третира самостоятелно и спокойно събития, доста остарели и влезли вече в архивите на историята. Според резюмето, което дават френските вестници за «Термидор», тая драма притежава големи ефектни достойнства и фабулата ѝ е твърде драматическа.

РУСКАТА ЛИТЕРАТУРА В ЕВРОПА. В Германия расте постоянно любопитството за запознаването с руската литература и превождането на немски важните произведения от нея нараства заедно с требованието на публиката. Така, Тургеневите «Записки охотника», които имат вече няколко немски превода, преведени са изново на немски език. Също и съчиненията на Достоевски се ползуват с грамаден успех в немската публика. Неговите романи излазят все в нови и по-нови издания. По думите на берлинский критик Левелфелда ни една библиотека в Германия не може да мине без съчиненията на Достоевски. В продължение на пет месеци са били преведени на немски следующите творения на гениалний руский писател: «Записки из мертвого дома», «Игрок», «Бедние люди», «Беси», «Неточка Незванова», «Униженные и оскорбленние» и «Незнакомка». Не по-малко се превожда и граф Толстой. Най-последнето му съчинение, «Крейцерова соната», което се разпространява само литографирано в Русия, по волята на самия автор, има вече четвърто издание в немски превод! В Лондон са преведени напоследък «Стихотворения в проза» на Тургенева.

ГЛАДСТОНОВА КНИГА ЗА ОМИРА. Знаменитий английски политик Гладстон, при многото си и тежки занятия, съпрежени с положението му на вожд на английската либерална партия и поборник на ирландската автономия, намира доста време да посвети и на занятия в чистата област на литературата. Както е известно, двете книги, които го най-много занимават и на които е страстно привързан, са Библията и Омир. По тях е писувал и философски трактати. Сега той е обнародвал нов труд за Омира: «Пределите на Омировото изучение» (Landmarks Homerie Studie). Книгата състои от следующите глави: Омиров въпрос, Омир като основател на наука, Омир като основател на религия, Принципите на политиката, План на Илиада, География на поемата.

«DIE SEEHÄFEN DES WELTVERKEHRS», dargestellt von Josef Kiffer v. Sehnert, k.k. Linienschiffskapitän, Dr. Carl Zehden, Professor in der Wiener Handelsakademie, Johann Hosek, k. k. Korvettenkapitan, und Theodor Cicalek, Professor an der Wiener Handelsakademie, unter Redaktion von Alexander Dorn. Zwei Bände mit circa 400 Illustrationen und Plänen in 50 bis 60 Lieferungen a' 30 kr. Wien, Volkswirtschaftlicher Verlag Alexander Dorn. Това съчинение ще съдържа главно историко-географическото описание на всичките морски пристанища в света от основанието на градовете до днес. Пристанищата край бреговете на Средиземно море и тези по островите на Егейското ще бъдат особено пълно описани. Частно за нас, българите, това съчинение е много интересантно и важно, защото в него ще фигурират и нашите черноморски пристанища, за които и днес твърде малко знаем. Материалът за цялото съчинение е вече готов за печат. Той е плод на многогодишно изследване и сериозно издирване.

ИЗЛЯЗЛА Е В СТОЛИЦАТА книжка на французки език: Guide—Mignon. Annuaire de Bulgarie 1890-91. Тя е назначена да служи за пътеводител на чужденците, които посещават София. Тя съдържа много сведения както за София, така и за България.

НА 22 ЯНУАРИЙ НОВОУСТРОЕНАТА ДРАМАТИЧЕСКО-ОПЕРНА ТРУПА даде в залата на «Славянска беседа» операта «Фауст и Маркета»*. Трябва да кажем: откъслеци от операта,натуряни последователно само: защото много и важни части от нея отсъствуваха, както отсъствуваше и хорът. Представлението излезе доста сполучено. Артистите очевидно бяха се приготвили добре. Особено басът — г-н Хашек (Мефистофел), и г-ца Добшева (Маргарита) бяха превъзходни в изпълненията си. Г. Славков (Фауст), който е добър тенор, би спечелил още повече, ако при хубавото пение** съединяваше и прилична умереност на движенията. Едно излишество бяха и честите и продължителни милувки. Оркестърът, неразделен атрибут на операта, липсваше; него го заменяше пианото, на което г. Букурещлиев свирѝ прекрасно; особено увертюрите.

---

*Така стоеше на обявлението вместо «Фауст и Маргарита» също и Мефистофел — неизвестно защо — беше написан «Мефисто» вопреки всеобщото употребление.

**Г. Славков пя на български късовете си — останалите артисти на чески. Мислим, че не беше съвсем от голяма необходимост това побългаряване, особено като не е станало свястно. Между другите ние зачухме много пъти да се повтаря нелепата фраза: *священа хубост* вместо божествена хубост, както без друго трябва да стои в либретото, на който европейски език и да бъде то.

Въобще тоя пръв опит е утешителен и дава надежда за още по-приятни резултати, когато съставът на артистите се допълни; както и декоративната част, която сега е твърде сиромашка. Ние искрено желаем успех на младата трупа.

[Кн. 2, февруари 1891]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Живота (ът) на Александра Велики, македонский цар, от Плутарха, превел Никола К. Лица. Пловдив, 1890.

Знаменитото съчинение на старогръцкий писател Плутарха Животът на славните мъже още не е преведено, доколкото знаем, ни цяло, ни отчасти, на български, когато то има своя превод на всичките други европейски езици. А между това, няма нищо от старата класическа литература, което да притежава такъв висок исторически и образователен интерес, както Животът на славните мъже, принадлежащи на елинский и римский мир. Тя би заслужвала да стои на едно от първите места в библиотеката на българската преводна литература, която безразборно се обогатява с купове преводи на други безполезни и нелепи съчинения. Впрочем, длъжни сме да прибавим, че тоя пробел в нашата преводна литература, както и много още други, не ни причинява съвсем голяма и безутешна скръб, защото фактовете ни са убедили, че с подобни работи въобще у нас се залавят не ония, които умеят и могат, а ония, които дерзаят да дращят, та, навярно, и гръцкия класик щяхме да имаме обезобразен на езика си, както толкова други автори, и по-първостепенни от Плутарха. Ето защо и сега ние не с особено удоволствие посрещаме превода на Живота на Александра Македонски и не бихме много жалили, ако още няколко години останехме само с прочутата баснословна Александрия, додето се намереше свестен човек да ни преведе свястно Плутарховия Александър Велики. И действително преводът, който имаме пред вид, е нищо и никакъв. Език обезобразен, безграмотност, безсмислие навсякъде. Ето примери: «А както за с Атиненците цар Александър беше се споразумял»(стр.25). «Но Александър като се представи отблизо много страшен, та ония, които бягаха, ги обори над падналите, тъй щото стресна мнозина от тях» (стр. 72). «А най-добрите и най-юнаците от войските на Дария като се убиваха та падаха мъртви пред него и един върх друг като се натрупваха та доносваха спънка да не могат да минат македонците» (стр. 79). «Тогаз като чу Александър, каза, че по-право размисли майка му, защото македонците никак не щяха да престанат за да ги владее жена. За това прати пак Иерарха по море, като реши да воюва всичкото краебрежие; а той като слазяше по сухо, та наказва всичките войводи, които бяха зли» (стр.137). Като гледаме такава пълнейша невежественост спрямо най-простите закони на езика ни, ние дохаждаме до заключение, че само един чужденец, незнающ българский език, би могъл да превожда така. А това заключение се подкрепя и от самото име на преводача, Никола Лица (вероятно грък), и който се е пазил добре, да не обади от какъв език превожда, по осветений обичай у нас. Книгата е снабдена, неизвестно защо, и с два рисунка, калпави, както и всичко друго в нея.

Възгледовете на английските мислители върху умствените потреби на сегашното общество. Д. И. Писарев. Превод от руски. Русе, 1890.

Разискванията и пренията по въпроса на правописанието днес вече на мнозина се струват като несвоевременни и дори банални. При всичко, че тоя въпрос не е още достатъчно изчерпан и не е добил окончателно решение, и владеющето, или по-добре, преобладающето правописание у нас т. е. правописанието, което държат писателите ни и грамотните редакции на периодическите издания, не е се още закрепило и приело дотам, щото да се наложи като един fait accompli, ние донейде си споделяме мнението на ония, които говорят за неуместността да се разбутва на днешно време малко травясалий въпрос на правописанието. Това се оправдава от важността на момента, който прекарваме, в който куп други по-важни и по-безотлагателни културни задачи лежат на плещите на нашата мисляща и пишуща интелигенция. . . При всичко това, има хора, които другояче мислят за това нещо и вярват, че часът е ударил да ни учудят с нови велики реформаторски преобразования по отношение на нещастното ни правописание, преобразования, чудати, опаки и абсурдни. Ето напр. с какво правописание ни се превожда горнята книга: «Броіът на известните деиствителности». . . .«Испѫрво това отбиванѣ от пріѣтите методи проізвеждашѣ незадоволствіѣ, учѣниците се чіувствуваха тѫжі; и ниѣ виждаме чѣ чіудно ѝ до некадлъжливо положеніѣ». «В практичѣско отношеніѣ вторъі е по-важѣн от пѫрвъже.» «Елѣменть на гѣніалностьта» и пр., и пр. Цялата книга е преведена съзнателно с такова безсмислено, хаотическо и дебелашко правописание, което боде като трън очите на читателя и прави невъобразимо мъчно изчитанието и на една страница от книгата. Самото съчинение на Писарева, което при някои тенденции съдържа твърде зрели и прави съждения по въпроса на съвременното възпитание, е един сериозен труд, но ние се стесняваме да го препоръчим на читателите си поради нелепата и грозна форма, в която го предава преводачът.

Графът и мечкаря (ьт), повест в V части, от Хофмана. Превел Г. Н. К., 1890 година.

Според приетий в нашата литература обичай, неизвестният преводач е оставил неизвестен езика, от който е превел повестта, и не е означил нито с две думи кой е тоз Хофман (авторът ѝ), дали е немский баснописец, или е някой друг — руски писател — защото в повестта повечето герои носят руски имена. От когото обаче и да е, повестта ни се вижда много посредствено

нещо и ние мъчно можем да си обясним какво е подбудило тоя българин да ни подари със своя Граф и мечкарин.

В тъмницата, разказ от Н. Бродин. Пловдив, 1890.

Сюжетът на тая малка приказка е взет от недавните тежки обстоятелства, които преживя страната; разказът се развива просто и спокойно, преплетен със сцени от възмутителни насилия и неправди, вършени безнаказано. Г. Бродин проявлява в тая си книжка дарбица на разказвач. Бихме го съветвали само да пази слога си чист от фрази пошли, като настоящата: «Секи знаеше, що го вчаква ако подпадне в клетката на Околийския: ще стане гърбът му по-мек от мехът му.» Подобни фигури, които неволно наумяват стилът на покойний З. Стоянов, днес не могат да имат поне прелестта на новизна или оригиналност и трябва да се пази литературний ни език от подобни сумнителни приобретения.

Песни и сатири, стихотворения, от Хр. Карапетков. Пловдив, 1890 г.

Ония, които следят отблизо работите на новите наши стихотворци и поети, ще са забележили значителний успех, който е направил българский стих в отношение на гладкост, мекост и известна обработеност. Много начинающи стихотворци и поети, още в първите си опити, при слабостта на мислите, при изтъркаността на темите, при подражателността, проявляват обаче доста изкуство в техниката на стиховете си и привичка без голяма мъка да ги пишат. Това означава, че нашият език благодарение на мудни, тихи и постоянни усилия се е доста огъвкавил и е станал много по-сгоден за версификацията, отколкото например в епохата, когато за пръв път записаха стихове Раковски и Славейков. Инструментът е доста изтънчен и очаква само майстора. Това не може освен да радва ревнителят на българското литературно напредване.

Г. Карапетков, който твърде слабо е, мислим, познат на нашата читающа публика и е един новоначинающ списател, иде със своята сбирка Песни и сатири да потвърди онова, което по-горе казахме. Ние с удоволствие прочетохме в нея стихотворения, които със своята техническа обработка и гладкост могат да задоволят и един строг и взискателен критик. Г. Карапетков обаче обръща вниманието и чрез вътрешната страна и ний не може каза, че те са безсъдържателни, безидейни или без тенденция. За жалост, идеите не са оригинални, те са твърде обикновени и изтъркани, моралът е общ и банален, който се съдържа в сатирическите стихотворения. «Философствуванията» и многоглаголанието също вредят много на сбирката, в която липсва българският дух и простотата на чувствата. Ето например как г. Карапетков е накарал да говори един просяк из Македония в най-първото си стихотворение «Просяк»:

Аз моля людете за милостиня!. . .
Аз странник беден съм, нѐ от тъдява,
далеч, далеч е мойта родинà:
там, где морето шумно се разлява,
далеч, далеч зад тази планина;
там, дето шумний Вардяр грозно (?) пей;
там, гдето Струма бистра се лъщей,
под свода лазурен и лъчезарен,
кат бляскав нанис момински маргарен.
Там знайте ли какви цветя цъфтят?
Там знайте ли какви моми растат?

……

За бога, може ли един просяк, макар и из Македония, да говори на такъв нечеловечески език? А между това той декламира все така фалшиво и сантиментално още осем и половина страници, но не вярваме да трогне нито читателя, нито оня господин, от когото проси милостиня. . . Той даже няма да го изслуша, а ще обърне гърбът си на такъв безочлив просяк, който му говори, че в Македония «растат хубави моми», а «Струма лъщей кат бляскав нанис момински маргарен»!

Впрочем, това първо стихотворение, което в началото си е близко подражание на Шильонский затворник от Байрона, е лошо не само по съдържанието си, а и във формата си, както забележва читателят (подчертаните думи в него от нас имат неправилна акцентуация, а едната: разлява, е развалена за ритма, вместо: разлива). Като образец и на хубав и гладък стих, който, за щастие, преобладава в книгата, ние привождаме стихотворението «Ела!»

Ох, не! Не може толкова съдбата
да бъде зарад мен жестока, зла:
О, има щастье тука на земята,
о, има милост горе в небесата —
ела за щастье, ангел мой, ела!

Не всички дни ще бъдат тъмни, черни;
о, има край на грозните тегла!
Между душите подли, лицемерни,
бог даде ангелски душици верни —
ела, о, душо искрена, ела!

Не всичките сърца са тъй студени,
не всички са маскирани чела!
О, теб небето даде украшенье,
зарад любов, за сладко утешенье —
ела, о, утешител мой, ела!

Погнъсих се от страшни злодеянья,
потърсих се от хорските дела,
О, непорочно божие създанье,
дай балзам на душевните ми рани,
ела, светни на моя път, ела!. . .

Ние нарочно изоставихме един куплет (последния), който с лошавината си би напакостил на другарите си. Тая неиздържаност е обща черта на всичките почти стихотворения. При всичко това г. Карапетков не е лишен от дарование, на места той проявлява силни лирически пориви. Но той не е можал да се освободи от влиянието на чуждите автори, които са писували не за нас; затова и в духа си, и във формата си стихотворенията му нямат нищо оригинално, индивидуално, българско. Г. Карапетков би успял повече в похвалното си стремление, ако черпеше вдъхновението си и темите си из живота, който го окръжава, и из собствената си душа.

Сцена из «Фауста», от Гете. Превел от руски Т. Ц. Трифонов («Искра», 1891 год., брой-1-й).

Има произведения от творчеството на човеческия дух, които притежават неуведаема, вечна красота и младост, които държат нащрек удивлението на всичките поколения и служат за гордост на оня народ, който ги брои в склада на своите литературни богатства. Такива творения имат общечовеческо значение, защото в тях се отражава цялата душа, целият мир на човека, независимо от средата, времето и предразсъдките на тая или оная епоха. Те принадлежат на всичките народи. На пръсти се четат подобни неумиращи творения. «Фауст» е от тях. Когато една литература ги притежава, като оригинални творения или в превод — достоен за тях, — то тая литература може да се нарече вече богата литература. Утешително явление са у нас попълзновенията да се сдобием с преводите на гениалните и образцовите творения; един ред опити повече или по-малко несполучни, доказаха добрата ни воля да си заграбим с пълни шепи от това духовно богатство, като доказаха, уви, в същото време и нашето безсилие. Да, съвършено безсилие и некадърност да сторим това. Всички знаем как пострада у нас «Илиадата», знаем как пострада Шилер, Шекспир и пр. Едно ново доказателство на тая печална истина имаме сега в превода из «Фауста», който ни дава днес г. Трифонов. Да, и Гете не избягна общата участ! При всичкото ни желание да бъдем снизходителни към г. Трифонова, имеейки пред вид други някои негови по-сполучени преводи, ние не можем да го не осъдим строго за настоящия превод. Тоя превод е крайно лош и стои по-долу от всяка критика. Остави вече неточността му и изопачаването на Гетевите мисли (ние се убедихме в това, като сравнихме превода с руските от Губера и Холодковски* на същата тая сцена), но и самият български език е развален и изнасилен, а стихът (защото г. Трифонов в стихове ни превожда «Фауста» съобразно с оригинала му) е непростително небрежен. При това, нерядко, се притурят и безсмислици в панагон. Ето примери:

Фауст

Над мене *виснат* (висат) всичките злини:
отколе съм в' (от) таинствен страх обзет
нà, нея тук *сред* (между) влажните стени
невинната окови я *гризат*!

Защо стоиш, защо не смееш? (?)
Боиш ли се от *сладък глед*? (?)
Но твоя страх е смърт за нея...
Не се бави, върви напред.

Това са първите стихове на сцената и колко недостатки! Най-напред да явим как стоят на руски (Губер) тия два куплета:

Фауст

Царит невольный ужас надо мною!
Я на душе несу все бедствия людей.
Вот здесь она, за хладною стеною,
безгрешная, грешна любовию своей.
Мне ль подойти к одру ее страданья,
к одру немых ее скорбей?
Мне ль слышать вздох предсмертного терзанья?
Вперед! Твой страх сулит погибель ей!

Читателят вижда, че в българският превод няма нито сянка от деликатните мисли, съдържателност и поетичност на Гетевите стихове, както са предадени на руски. Ние бихме разбрали още да пожертвуваше точността на формата, гладкостта на стиховете, без обаче да го извиняхме; но ние и това не виждаме. От подчертаните от нас в българский превод слова и другите вметнати всеки вижда колко е изнасилена българската граматика и език от г. Трифонов. Стихът: «Боиш ли се от сладък глед?» не се разбира. Забележете още, че г. Трифонов ритмува обвзет (обзет) сгризат; смееш с нея! Но нека продължим:

---

*Г. Трифонов е намерил за добре да утаи от кои руски преводач е превел сцената из «Фауста».

Маргарита пее отвътре.

Мойта майчица — змей
ме съвсем съкруши
моя татко, злодей,
ме с глас изсуши!

Тук ритмата на първий стих змей (змѣй) е турена да отговаря не на оригинала, а на ритмата злодѣй. Стихът ме с глас изсуши е невъзможен и безсмислен.

Ето как са на руски тия четири стиха (по Губера):

Как негодница — мать
задушила меня;
как отец, старий плут,
съел родное дытя;

(По Холодковски)

Мать, злодейка моя,
погубила меня.
Мой отец, негодяй,
изглодал всю меня,

А самият оригинал:

Meine Mutter, die Hur'
Die mich umgebracht hat!
Mein Vatter, der Schelm,
der mich gessen hat!*

Тук съвсем определено и последователно се изказва действието на майката (която погубила дъщеря си* на бащата (който я изял): а у г. Трифонов съвсем други чудеса излазят. За да направи стиховете си още повече изтърпими, г. Трифонов ги ритмува ужасно лошо; така, по-нататък у него: загинвам ритмува с дивен; коленичи с отключи; трепера с другаря; пак със срещнàх; моста с носа и пр., и пр., Сякаш че четеш стиховете на Бача Кира! А някъде не се е церемонил да си оставя руските думи, както са:

О остави ме до разсвета (вместо: до зори)
да проживея свойте дни
и след това ме ти казни (вместо: погуби)

Всичките тия груби погрешки и грозотии ние извадихме само из първите двайсетина стихове на превода. По тях читателят може да съди и за осталите. Истински топорен превод.

[Кн. 3, март 1891]

ВЕСТИ

ДВИЖЕНИЕ НА ЖУРНАЛИСТИКАТА У НАС ПРЕЗ 1890 ГОДИНА.* И миналата 1890 година, по примера на своите предшественици, е имала щастие да бъде свидетелка на нови български вестници и списания. Ланската година има и това твърде важно преимущество, че нито един от месеците ѝ не е бил лишен от удоволствието да има своя рожба. През месец януарий сме имали 4 нови периодически издания, през месец февруарий други 4, през месец март 2, през месец априлий 1, през месец май 2, през месец юний 1, през месец юлий 1,през месец август 1, през месец септемврий 1, през месец октомврий 1, през месец ноемврий 1 и през месец декемврий 1.

Ето имената на ланските нови издания:

---

*Моята майка безсрамница ме погуби, моят татко лудетина ме изяде.

*Тия любопитни сведения са доставени от г. Ю. Иванов.

1. Денница, месечно литературно списание. Почнало да излиза в София през м. януарий, редактор Ив. Вазов, продължава да излиза.

2. Народна сила, вестник за политика и литература. Почнал да излиза в Плевен през м. януарий, седмичен, редактор и отговорник Т. Д. Цанков; след няколко броя престанал да излиза.

3. Пловдивский куриер, вестник политико-литературен. Почнал да излиза в Пловдив през месец януарий, седмичен. След 17 броя престанал.

4. Розова долина, местен политически и литературен вестник. Почнал да излиза в Казанлък през януарий, три пъти в месеца, редактор-издател М. Недялков, след 7 броя престанал да излиза.

5. Таласъм, сатирически и хумористически вестник с карикатури. Почнал да излиза в Пловдив през м. февруарий, седмичен; редактор Г. Данчов, след няколко броя престанал да излиза.

6. Народна защита, седмичен вестник. Почнал да излиза в Казанлък през февруарий, редактор-издател Г. Ценев, след 6—7 броя престанал да излиза.

7. Съветник, вестник на Сливенский окръг. Почнал да излиза в Сливен през февруарий, седмичен, отговорний редактор Хр. Викилов, продължава да излиза.

8. Литературно-научно списание на казанлъшкото учителско дружество. Почнало да се редактира в Казанлък през февруарий, два пъти в месеца, редактор д-р К. К. Кръстев, след 6 книжки престанало.

9. Заря, научно-литературно списание. Почнало да се редактира в Цариброд през месец март, месечно, редактор К. В. Друмев, след няколко броя престанало да излиза.

10. Балканска зора, ежедневен вестник. Почнал да излиза в Пловдив през м. март, редактор Х. Генадиев, продължава да излиза и през текущата година.

11. Народна мисъл, вестник политико-литературен. Почнал е да излиза в Свищов през априлий, седмичен, отговорник К. А. Шишманов, след няколко броя престанал да излиза.

12. Мнение, вестник за политика и книжевност. Почнал да излиза в Русе през май, седмичен, редактор-отговорник Ив. Башевлиев, престанал да излиза през октомврий същата година.

13. Дума, литературно-научно-политическо списание. Почнало да излиза в Пловдив през май, месечно, редактор Н. Йонков Владикин, продължава да излиза.

14. Нова България, за политика и книжнина. Почнал да излиза във Видин през юний, седмичен, отговорник Тошев, излезли няколко броя само (колко именно, не знаем).

15. Гражданин. Почнал да излиза в Оряхово през м. юлий, седмичен, редактор П. Бобчевски, продължава да излиза.

16. Средня гора, политико-литературен вестник. Почнал да излиза в Стара Загора през август, седмичен, редактор Стефан Ножаров, издъхнал след два-три броя.

17. Новини, вестник политически, научно-литературен и духовен. Почнал да излиза в Цариград през септемврий, седмичен, продължава да излиза.

18. Дневни новини, всекидневен лист. Почнал да излиза в София през октомврий, отговорник Коста Шахов, излезли около 20 броя и подир престанал.

19. Вечерни седенки. Това списание е почнало да излиза в Свищов през ноемврий, издава Хр. Филипов. Престанало.

20. Вятър, хумористичен илюстрован вестник. Почнал да излиза в София през м. декемврий, седмичен.

Значи, от 20 нови списания 15 са умрели скоропостижно!

ЮБИЛЕЙ НА АЙВАЗОВСКИЙ. Не преди много знаменитий руский живописец И. К. Айвазовский е отпразнувал петдесетгодишний юбилей на своята творческа деятелност. Айвазовский е проявил таланта си, в най-голяма степен, в изображението морски картини и сцени, особено предпочита страшните или грандиозните от тях. Понастоящем Айвазовский дава в

Петербург ново изложение на картините си, резултат на неговата деятелност през последните две години. Най-забележителни от тях са: великолепното платно «Последнята минута в океана», представляюще катастрофата на едно корабокрушение, «После потопа», «Разрушение на Помпея» и пр.

Л. Е. МЕЙСОНИЕ. Поминал се е през миналий месец първокласний френски живописец Мейсоние, на осемдесетгодишната си възраст. През тоя дълъг период гениалний артист е създал цяло съкровище от прелестни произведения, с които се гордее френското изкуство. Мейсоние е черпал теми за картините си из всичките области на живота; но най-великолепни са историческите му картини, относящи се към епопеята на Наполеоновата империя, в които изпъква грандиозний образ на Наполеона I. Една от тях, «Наполеон в 1814 година», е била купена за баснословната сума 850 000 фр.! Погребението на любимия на Франция художник е станало твърде тържествено, в шествието са участвували всички знаменитости от артистический и литературни свят на Париж.

ВОЕННА ГЕОГРАФИЯ НА МАКЕДОНИЯ. Г. капитан Бендерев е обнародвал на руски в Петербург обемиста книга: «Военная география и статистика Македонии и соседных с нею областей Балканского полуострова», С. Петербург, 1890. Тая интересна книга, която съдържа 805 страници, е снабдена с няколко географически и стратегически карти на Македония. Авторът е посветил труда си на покойната си съпруга Адриана Бендерева.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ НА МАДЖАРСКИ. Г. Адолф Щраус е дал пред етнографическото дружество в Пеща една сказка върху народната българска поезия. Той представил там сбирката си от бълг. народни песни, които той превел на маджарски, и прочел е някои от тях. Сбирката му съдържа около 20 000 стиха. По-обширен труд по българската поезия не е правен на никой друг европейски език.

TEGOCZESNA LITERATURA BULGARSKA. Издаваемото в Петербург на полски език неделно списание «Kraj» в последните си броеве от 6 и 13 февр. обнародва статия под горнето название («Сегашната българска литература»), писана от г. Ярослава Романчука. Статията се захваща с кратък преглед развитието на българската книжнина от начало и до днес. Втората ѝ половина е посветена изключително на биографическия очерк и оценката на литературната деятелност на Ив. Вазова. Тая статия ще се продължи и в следующите броеве на «Kraj».

ЛИТЕРАТУРНА ВЕЧЕРИНКА В СОФИЯ. На 12 февруария учениците от висшето училище дадоха в салона на Славянската беседа литературна вечеринка в памет на десетолетието от смъртта на приснопамятния отца Неофита Рилски. На сцената, въз черно подножие, стоеше гипсовий бюст на неуморимий труженик, украсен с венец от живи цветя. Ликът се осветляваше твърде ефектно от електричество. Салонът беше пълен, всичкият интелектуален свят на столицата присъствуваше. Тържеството се захвана с прочитанието подробната биография на отца Неофита; след това се изпълниха означените в програмата свирни на оркестъра, песни на ученически хор и на г. Славкова, свирни на пиано (г-ца Койчу, г-жа Шоурек и г-н Букурещлиев), примесени с декламации («Жестокостта ми се сломи» от Славейкова, «Тъга за юг» от Миладинова, «Паисий» и «Раковски» от И. Вазова). Подир всяка пиеса публиката горещо ръкопляскаше. Вечеринката сполучи. Сборът от печалбата е в полза на ученическата библиотека.

АВГУСТ ДОЗОН. Неотдавна се е поминал бивший преди няколко години французки консул в Солун Август Дозон. През своето пребивание в Македония той беше успял да се научи български и да събере голямо количество народни песни, които издаде в отделна сбирка: «Chansons nationales bulgares», на български и на френски. Покойният беше голям приятел на наший народ, а чрез поменатата книга той направи значителна заслуга на българската фолклора.

[Кн. 3, март 1891].

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Сборник от български народни умотворения. Книга I, Събрал и издава К. А. Шапкарев, София, 1891, Цена 2 лева и 50 стот.

Г. Шапкарев, известен вече на читателите по своите почтени трудове, относящи се до Македония, в която е роден (биографиите на Миладиновци и Станишева, сбирка от македонски песни, приказници, полемически статии за Македония и пр.), е издал в началото на тая година горепоменатата книга, която е част само от огромний материал по македонската фолклора, събиран от него в продължение на 30 години. Настоящата книга съдържа 277 самовилски, религиозни и обрядни песни, записани грижливо и с фонетическо правописание; следующите части (според както виждаме в предисловието) ще обземат осталите песни, също и приказки, пословици, гатанки и пр. продукти на народното творчество и философия в Македония, както и около две хиляди македонско-български думи. Трудът на г. Шапкарева, прочее, е твърде важен за нас и той има право да се надява на подкреплението на българската публика, от която щяло да зависи обнародването и на осталите части от Сборника за български народни умотворения. Преди всички и най-главно подкрепление ние бихме желали да окажеше в тоя случай Министерството на народното просвещение, тъй като по характера и по специалний си интерес книги, подобни на тая, не намират, особено в нашето общество, желаемата разпространеност, за да може да бъде бързо насърчен и спомогнат издателят й.

Светлина. Журнал за наука, изкуство и индустрия. Година I, книжка I. Редактор-издател Йордан Михайлов, София, книгопечатница на Я. Ковачев, 1891 г.

Тоя нов журнал се печата на голям формат, на чиста и бяла хартия, илюстриран с няколко фигури и картинки; почти всичките статии се занимават с електричеството и с разните му приложения в изкуствата, към който предмет се отнасят и повече картинки. Желателно е да се дадеше повече разнообразие на научний отдел на списанието. При това нека ни се позволи една скромна забележка: предната корица се украшава от изображението на две жени (вероятно богини), съвършено голи и в нескромни пози. Не мислим, че тая либералност е от естество да повдигне стойността на едно сериозно списание и че редакторът би много сбъркал, ако чрез махването на това изображение, и технически доста слабо, би пощадил нравственото чувство на читателите си, в кръгът на които предполага се да има от двата пола и от разни възрасти. Желаем добър успех на журнала Светлина.

Българский периодически печат от възраждането му до днес. Книга I. Нарежда Ю. Иванов. София — Пловдив. Дружествена печатница «Единство», 1891, цена 1 лев.

Г. Ю. Иванов се е наел с доста трудний и сложен библиографически труд да ни представи вярна статистика на всичките излезли до днес български списания и вестници, в последователен вид, придружени с биографически бележки на редакторите им и с означение програмите им. Не ще съмнение, че това дело твърде много ще улесни ония, които би пожелали да проследят историята на нашата книжнина или да работят по нея, в която и до скоро време най-важен елемент бяха периодическите издания. Особено важно е да имаме биографиите на ония почтени труженициредактори до Освобождението, на които паметта незаслужено остаяше до днес в пълно забвение. В I-та част, която стои пред нас, са наредени периодическите издания от 1844 (когато Фотинов пръв издал «Любословие») до 1886 год., които възлизат на 27 в продължение на 22 години. Втората част съдържа осталите до днешен ден. Ние препоръчваме като твърде интересен труда на г. Иванов и не се съмняваме, че ще бъде посрещнат с живо участие от нашата читающа публика.

Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Издава Министерството на народното просвещение. Книга IV. София. Държавна печатница, 1891. г. Цена 5 лева. Съдържание: Научен отдел: Битолско, Преспа и Охрида (пътни бележки)* Черноморското крайбрежие и съседните подбалкански страни в Южна България (Археологически изследвания). Братя Шкорпилови. Студия върху нашето персонално съпружествено право. Д-р Васил Т. Балджиев. Сватбарските обряди на славянските народи. Т. К. Волков. Българските предания за исполини, наречени елини, жидове и латини. А. Т. Илиев. Славянските варианти на една евангелска легенда. М. Драгоманов. Българските юнашки песни. Г. Попов. Материали по етнографията на някои местности в Северна Македония, които са смежни с България и Сърбия. Ефрем Каранов. Стари пътувания през България в посока на римския път от Белград за Цариград. Д-р Ив. Д. Шишманов. За източнобългарския вокализъм. Б. Цонев. Родопите и Рилската планина и нихната растителност. Ст. Георгиев. Чепино. Хр. П. Константинов. Наблюденията на държавната метеорологическа станция в София. Сп. Вацов. Извлечения из летописа на поп Йовча от Трявна. П. Р. Славейков. Няколко документи, дадени от турските султани на Рилския манастир. Ст. П. Джансъзов. Материали за историята на Българското възраждание. Бележка към изображенията на българските носии. От редакцията. Книжовен отдел. Критика: Живая старина.

Периодическое издание, отделения этнографии императорского русского географического общества, под редакции председателствующого в отделении этнографии В. И. Ламанского. Выпуск I. С. П.-бург, 1890, г. М. Драгоманов. П. Сырку. К истории исправления книг в Болгарии в XIV веке. Том I. Литургические труды патриарха Евфимия Терновского. Выпуск II. Тексты, собранные П. Сырку. С приложением двух снимков. С. П.-бург, 1890 г. Л. Милетич. Библиографически бележки по въпроса за етнографията на Македония. Д-р Н. Бобчев. Някои бележки за български език и правописанието му (отговор на критиката на «Денница», кн. 11). Б. Цонев. Народни умотворения.

И тая книга на Сборника, огромна по обем — тя има около 60 печатни коли, — се отличава с богат и интересен материал по българското отечествоведение. Разнообразните произведения на народното творчество съставляват грамаден и скъпоценен вклад в науката на българската фолклора; те захващат 2/3 от цялата книга. Осталото е статии, студии, изследвания, критически оценки и пр., всичките, както вижда погоре читателят, интересни по самата си същност и написани почти всичките вещо и задоволително. Особено приобретение за сборника са статиите: Битолско, Пряспа и Охрида и Стари пътувания през България (на венските посолства към Цариград). Книгата е снабдена и с две прекрасни художествени изображения на дебрянка и родопченка в българското си народно облекло, с няколко хубави образци от орнаменти, найдени в един стар ръкопис, и с копия от древни надписи в Македония. Ние тъкмим занапред да поговорим по-надълго за това толкова важно издание.

Причините на Французката революция, от Н. Станев. Търново, 1891, стр. 313, цена 2 лева.

За да състави тая книга, г. Станев се е ползувал от трудовете на най-главните европейски философи-историци, които са разработвали новата история на

Франция, като Бокл, Тен, Шлосер, Гервинус, Дрепер, Гизо и пр. Епохата, която е предшествувала и подготвила Великата френска революция, е изобразена твърде подробно с всичките културни и прогресивни движения на человеческия дух, предизвикани от нетърпимия и чудовищен абсолютизъм на монархията, дошъл до апогеята си при Лудовика XIV. Картината на страданията и бедствията на французкий народ е поразителна със своите мрачни подробности. Интересът расте на всяка нова страница заедно с негодуванието против дивите произволи и насилия на тиранический режим*, под който вече се предчувствува глухият рев на наближаващата революция. Ние препоръчваме труда на г. Станева като една от най-поучителните книги в нашата преводна литература; той е съставен тщателно и добросъвестно, като изключим някои негладкости и русизми в езика, както и изобилието на турски думи, без нужда натуряни (хайлязлъци, ищах, хаймана, яхър, мекерета, калабалък, бошлафлъци и пр.). Ние бихме желали да срещнеше в нашата публика всичкото подкрепление, което заслужва книгата.

[Кн. 4, април 1891]

ВЕСТИ

ПРОФЕСОР МИКЛОШИЧ. Поминал се е неотдавна във Виена знаменитият славянски филолог Миклошич, професор във Виенския университет. Миклошич, родом хърватин, се счита първий авторитет на нашето време в славеноведението, по което е обнародвал голямо количество филологически съчинения. Главните от тях са следующите, написани на латински: «Корените на старославянский език», «Речник на старославянский език» и «Сръбски паметници»; също са от голяма филологическа важност и други две съчинения, на французки: «Сравнителна граматика на славянските езици» и «Славянска библиотека».

---

*Види се, с това се обясняват някои неволни рязкости в езика на г. Станева, които се срещат доста често.

Ottuv Slovnik naučny. В една от ланските книжки на «Денница» се известяваше за захващането печатането на чески огромен енциклопедически речник под горнето название. Той е дошъл вече до думата «Bulharsco» (България). Двайсет големи колони със ситен шрифт са посветени на описание нашето отечество в географическо, историческо, економическо, културно и пр. отношения. Това е извършено с голяма вещина и точност и по тая причина сведенията върху нашата страна представляват жив интерес не само за интересующите се за нея чужденци, а и за самите нас българите, които нямаме на езика си нищо подобно написано. Авторът на тия интересни страници е г. К. Иречек

ЛИТЕРАТУРНА СВАТБА В ПАРИЖ. Не преди много в Париж са се венчали внучката на Виктора Хюго Жана и синът на Алфонса Доде, знаменитий съвременен френски романист. По тоя случай цветът на литературний и артистический мир на Париж е присъствувал на бракосъчетанието на младата девойка, тъй любима от великия поет. Това е било всъщност величава демонстрация в чест на поета, който в трогателни стихове бе възпял своята «petite Jeanne»* и бе казал, че няма да се сподоби с щастието да види «Жанината Жана» и че когато се сбъдне това желано събитие, той ще бъде вече «едно дълбоко око, което гледа из окръжающият мрак». На тържеството са се свирили химни в чест на Хюго, а кметът и Жул Симон са произнесли речи, в които главно прославяли великий френски поет и патриот. Сватбата е била извършена граждански, в кметството, според предсмъртната воля на

---

*Vous êtes donc hier un an, ma bien-aimée...
Jeanne, ta bouche est rose; et dans les gros volumes
Dont les images font ta joie, et que je dois,
Pour te plaire, laisser chiffonner par tes doigts,
On trouve de beaux vers, mais pas un qui te vaille...
Les plus fameux auteurs n'ont écrit de mieux
Que la pensée èclose à demi dans tes yeux,
Et que ta rêverie obscure, èparse, ètrange,
Regardant l'homme avec l'ignorance de l'ange...

Хюго, което нещо възбудило ожесточена полемика между клерикалните и радикалните вестници.

[Кн. 4, април 1891]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Парижката съборна църква «Св. Богородица» (Notre Dame de Paris) част II, превел Д. Х. Иванов. Със 72 фигури в текста. Издава К. Самарджиева в Солун. 1891, цена 3 лева и 50 ст.

Виктор Хюго е писателят, който сравнително е най-много познат на българската интелигенция измежду всичките западноевропейски писатели. Той е даже бил любимият автор на някои наши писатели; влиянието на духът на неговата поезия без мъка може да се съгледа в някои произведения на новата българска литература. Това не е никак за чудене, защото Хюго половина век всесилно е тронувал в европейската литература и неговий творчески гений дълго е пленявал умовете на масите и на интелигенцията на цяла Европа. Всяко негово произведение е имало многобройни преводи на всичките културни езици и е намирало всякога жедни и ентузиазмирани читатели благодарение на обаятелната сила на фантазията му, на прелестта на стила му, на смелостта на мислите и хуманната идея. Доколкото знаем, първо негово нещо, преведено на български, е повестта Сиромах Клод («Claude Gueux») от г. С. Бобчев. После се преведе Деветдесет и трета година от г. Ив. Ев. Гешов в сп. «Наука», няколко стихотворения (от Ив. Вазов и К. Величков) в Българската христоматия, издание на Д. В. Манчова, а по-после—Историята на едно престъпление, Клетниците и Парижката св. Богородица от г. Д. Х. Иванов. Последний от тия романи е току-що излязъл цял от печат. Парижката св. Богородица е един от големите краеъгълни камъни на зданието на романтическата школа, създадена от Хюго като противодействие на класическата, и най-силното изражение на неговата творческа фантазия и висока художествена живописна мощ. В тоя роман Хюго ни разкрива в поразителна яркост и релефност животът и нравите на най-тъмната епоха на средний век и възсъздава тогавашното грубо, фанатично и полуварварско общество. Главният стожер, около който се въртят всичките действия и картини на романа, е любовта на един дякон и на един урод, Квазимодо, към циганката Есмералда. Тук Хюго е изразил своята мощ на психолог-аналитик до една висока степен. Романът е крайно увлекателен и сценичен, както са всичките романи на Виктор Хюго, и приковава до последнята страница вниманието на бълг. читател. На това способствува още и гладкият и равен превод, естественото и свободно течение на фразата, и ясността, качества, които отбелязват и другите преводни трудове на г. Иванова. Но заедно с добрините Света Богородица парижка пази и техните недостатки и тука това голямо изобилие от галицизми, турцизми и русизми; особено русизмите така пълнят книгата, щото ти се иска да повярваш, че тя е преведена от руски, а не от оригинала! И тук тая очевидна бързина в превождането, от която остая една стъпка до нехайството (тая черта особено поразява в превода на «Les Misèrables»). Но вопреки тия недостатки преводите на г. Иванова стоят неизмеримо по-високо от стотина други в нашата книжнина и те изобличават обладание на литературно образование и на забележителна леснотия на перото.

Една дума за названието на романа «Notre Dame de Paris»: то би трябвало да бъде Света Богородица парижка, или ако щете, Парижката света Богородица, а не както е сега («Парижката съборна църква св. Богородица»). И в най-добрия руски превод е: Парижская богоматерь. Тоя път г. Иванов не бе щастлив, както с «Les Misèrables», които преведе до немай-къде сполучно с Клетниците.

Книгата е илюстрирана с няколко фигури в текста, но твърде зацапани.

Ние горещо препоръчваме Света Богородица парижка като един от редките хубави романи, свястно преведени на езика ни.

Хамлет, трагедия в 5 действия, от Шекспира. Превел и издава Т. Ц. Трифонов. Русе, 1891, цена 2 лева и 50 ст.

Името на г. Трифонова най-често хвана да се появява в нашата преводна литература. Както са забележили читателите, изборът на г. Трифонова е паднал преимуществено на творенията на Шекспира, с който се е наел да запознае българската публика, в най-прекрасните му трагедии. За да се нагърби човек с така трудна задача, трябва да е въодушевен и проникнат първо: от силното обаяние на мировата и дълбока Шекспирова поезия, и второ: да се чувствува приготвен и силен, за да излезе на глава на такъв един подвиг. Ние трябва да вярваме, че първото съществува у г. Трифонова: той даже прави рискът да издава на собствени средства преводите си. Колкото за второто условие, дали го притежава напълно, ние сме принудени да се произнесем недотам утвърдително. Принудени сме, при всичкото ни желание да насърчим горещо г. Трифонова, да констатираме, че «Хамлет», в много отношения стоящ по-високо от другите му Шекспирови преводи, запазил е, за жалост, маса от техните грешки против езика и против добрия вкус.

Напр. г. преводачът би могъл да ни пощади от подобни грозни изопачавания на езика или нечистотии:
Стр 1. 44:

Очите ти, като звезди небесни,
би *пъкнали* (изпъкнали?) от своите места.

Стр. 105:

Поглей: над майка ти се ужас носи.

Стр. 130:

В изкуството да владам меч и *шпага* (?)

Стр. 131:

Лаерте, мил ли е баща ти,
или си скърби ти, като на платно
и без сърце?

Не се разбира. А у Шекспира е така: «Лаерте, обичаш ли баща си? Или скръбта ти е само подобие на скръб? Всичко — лице, никак сърце!»

На същата страница още:

Аз зная, *любовта твори времèто*..,
правдив, озлобен, без да се догади.
Рапирата той няма да прегледа
и лесно ти, в *незабележна примка*,
със *острий връх рапирата ще вземещ*.

Върволици от неразбранщини.
Стр. 153:

Жемчужината (вместо: бисерът), Хамлете, е твоя.

Стр. 155:

у тебе е *изменната рапира*.

Вместо: у тебе е издайническата или коварната сабя.

Много са подобни грешки в превода на «Хамлета». Ние се коснахме повече до лексическите; неверности с оригинала също ги има, но мястото не ни дозволява да ги цитираме. Г. Трифонов би могъл, мислим, да избегне както първите, така и вторите, ако обработеше по-длъжко време превода си, който въобще отива доста гладко и цели сцени има хубаво изкарани, което доказва, че му иде отръки. Да, бързал е много преводачът и сбъркал е. Ако съдим по датите, които са на кориците и под предговорът на книгата, трябва да мислим, че тя в едно време се е превождала и печатала! Старото педантическо изречение на Буало: «Vingt fois remettez votre ouvrage sur le metier» е още много уместно да бъде наумявано на нашите български литератори и особено преводачите, това трябва толкоз повече, когато имат работа с гениалните Шекспирови произведения. Сам г. Трифонов в предговора си, дето наивно нарича Шекспира «знаменност» (?) ни учи, че «*нито една от Шекспировите драми не е била разчепквана с такова внимание, нито за една негова пиеса не е било писва-*

но толкова на всевъзможни езици, колкото за «Хамлета». Положително може да се каже, че всякой ред в нея е бил издебнат, претълкуван, обмислен и преброен (?). Ако е така, то г. Трифонов много лекомислено и невнимателно се е отнесъл към величайшето Шекспирово творение, та ни го поднася в недодялан вид на български.

Книгата, доста изящно издание, е илюстрирана с образа на Шекспира и с няколко картинки към текста. Те са твърде примитивна работа и наумяват картинките в някогашната книга Мудрія хитрости височайшаго Бертолда.

При всичко това «Хамлет» заслужва да се препоръчи на българската публика, която ще може доста пак да се наслади от първото запознаване с най-хубавата драма на поета.

Баташкото клане. Трагедия в 4 действия, от А. Шопов. Издава книжарницата на А. Шопов в Станимака. Пловдив, 1891 година, цена 1 лев.

«Тоя слаб, с неособено книжовно достойнство труд, ако и да надминува силата ни, но горчивото минало, оная страшна, жива трагедия, която се изпречва като страшилище пред очите ни, пред която неволно треперам, когато си наумя за нея, накара ме да се залова с такава тежка работа.»

Тия няколко редчета, извадени из предговора на книгата, осветляват харно както авторският облик на на г. Шопова, така и целта, която е предизвикала написването ѝ. Освен Скайлер, Мак Гахан, двама чужденци, никой у нас не е писвал за Батак. А баташката трагедия, която разлюля вселената с екотът си, има величайше значение в съдбините на българский народ; на тая кървава трагедия почиват най-скритите основи на новото политическо здание, което се нарече «свободна България». Без ужасите на Батак немислима беше Руско-турската война; без Батак химера ставаше нашето освобождение. Беше нужна една катастрофа, като баташката, за да издаде провидението декретът си за разсипването на Турция. Като одобряваме намерението му да ни предаде личните си възпоминания за клането в Батак, отдето е родом, ние съжаляваме, че г. Шопов* не е ни ги предал в някоя по-проста форма, като записки или историческа статийка, а се е наел да ни пише трагедия — нещо, което съвсем не е по силите му. По тоя начин нито просветената публика, нито историографът на описваното събитие няма някаква полза да извлечат от «Баташкото клане». Сбъркал е много г. Шопов.

[Кн. 5, май 1891]

ВЕСТИ

DAS FÜRSTENTHUM BULGARIEN. При целий ред сериозни свои трудове по изучването на България г-н д-р К. Иречек иде да прибави и нов един на немски език, под названието «Das Fürstenthum Bulgarien» («Княжество България»). Това е една огромна книга, дето България е представена във всичките отношения, и то по начин най-подробен и по възможности верен. Книгата е украсена с една малка, но хубава карта на Княжеството и с множество изображения на български типове, носии и местности. «Княжество България» е от голям интерес за нас и ние бихме желали да видим тая книга по-скоро преведена на езика ни** както и предшествующата я «Césty po Bulharsku». («Пътувания по България»), обнародвана по-лани от същий автор на чески.

ТУРСКАТА ЛИТЕРАТУРА. В най-новий випуск от «Всеобщая история литературы» на В. Корша намираме доста любопитен очерк на турската литература. Оказва се, че и днес поезията на турците запазва еротически и сладострастен характер и жената, която не играе никаква роля в обществото и в живота на турците, държи първенствующе място в поезията им. Много романи се превождат и от френски, особено на писатели от родът на Дюма, Монтепена; а оригиналният роман е рабско подражание на френския. Политическите вестници обаче стоят на по-самобитна и трезвена почва и при всичките цензурни спънки и мъчнотии може да се каже, че не падат по-долу от европейските.

---

*Читателите не трябва да го смесват с известният наш писател г. А. Шопов, бивший секретар на екзархията.

**В настоящата книжка даваме едно извлечение от нея: «Българското общество». Р.

БЪДЕЩИЙ РОМАН НА ЗОЛА. Парижкий вестник «Figaro» съобщава, че бъдещий роман, над който сега работи Емил Зола, ще се нарича «La Guerre» («Войната») Тоя роман, който ще е и последният от цикълът на «Rougon-Maquart» («Histoire naturelle et sociale d'une famille sous le second empire»), е посветен изключително на Френско-пруската война. С тая цел Зола е посетил нарочно всичките места, бивши театри на военните събития, с които се свързва действието в романа, за да събере необходимий исторически материал и документи за сграждане скръбната си епопея. Тя ще се свърши с разгромът на Комуната в Париж, дето умират и героите на романа — два френски войника, приятели, които се убиват един други, без да знаят. Тоя роман е единствений от всичките романи на Зола, дето не играе роля никаква жена. Това дава основание да се мисли, че ще липсват из него и циническите страници, които тъй зацапват и популяризират всяко творение на знаменитий глава на натуралистическата школа във Франция.

Ж. СУЛАРИ. Умрял е французкий лирически поет Жозефен Сулари. Той е автор на множество сбирки от стихотворения, които главно блещят с крайно придирчивата техническа отделка и гладкост на стиха. Той е авторът на деликатното стихотворение «Deux cortèges» («Двете шествия»), което фигурира като образцово почти във всяка френска христоматия.

ПРЕВОДИ ИЗ БЪЛГ. ЛИТЕРАТУРА НА ЧУЖДИ ЕЗИЦИ. Явили бяхме по-преди, че г. Страус, маджарски филолог и кореспондент на вестник «Nemzet», е превел на маджарски голямо количество наши народни песни. Учим се сега, че от същий била вече преведена на маджарски и «Руска», драмата на Ив. Вазова, с някакви сценически изменения, и «Представлението на Геновева», глава от романът «Под игото». Преведена е също на словенски повестта «Немили-недраги» на И. Вазова.

ТЕАТРАЛНАТА ЦЕНЗУРА ВЪВ ФРАНЦИЯ. По повод скандалът, произлязъл по случай представлението на «Термидор», драмата на Сарду, г. Антоан Пруст, депутат, а по-преди министър на просвещението във Франция, е подал едно предложение в камарата за унищожението на цензурата, която съществува за театралните пиеси. Французкото народно събрание, преди да се произнесе по въпроса, обърнало се към директорите на театрите и към първокласните френски писатели да явят своето мнение върху нужността на театралната цензура във Франция. Голямото болшинство се произнесло против цензурата. Между малцината други и Дюма син, който е драматически писател по преимущество, отговорил, че не е против съществующата цензура, защото я намира твърде мека и снизходителна.

BULHARSKA LITERATÚRA. В литературната притурка на ческий вестник «Narodni Listy» от 14 априлий е публикуван доста подробен очерк на новейшата литература българска, написан от Йосеф Карасек. При оригиналните неща авторът е изредил и по-видните преводи на български из западноевропейската и славянските литератури. Той прави доста внимателен преглед и на периодическата литература, специално на Сборника на Мин. на нар.пр., «Денница», «Библиотека Св. Климент». Въобще, открай време ческата литература най-отблизо и най-съчувствено следи за напредъка, който българите правят в сферата на културний живот.

СЛОВЕНСКОТО ДРУЖЕСТВО СВ. МОХОР. Г. Безеншек, преподавателя на стенографията в Пловдивската мъжка гимназия, е приготвил научен труд (на словенски): «България и Сърбия в географическо, етнографическо, историческо и економическо отношение». Тая интересна книга, коя ще е богато илюстрирана, ще бъде издадена от словенското литературно дружество «Св. Мохор» в Целовец (Klagenfurt), което брои 50 000 членове. В такова количество екземпляри ще се печата и г. Безеншековата книга. Чини ни се, че досега още никоя книга за България не е била напечатвана в 50000 екземпляри!

Б. ШКОРПИЛ. С удоволствие се учим, че «Централната дирекция на императорский археологически институт» в Берлин «Institutum archeologicum Imperii Germanici» е избрала за свой член познатий наш геолог и археолог г. Шкорпила, преподавател в Софийската мъжка гимназия.

ФЕЛДМАРШАЛ МОЛТКЕ, който се помина миналий месец, е автор и на някои исторически трудове, които по своите достойнства стоят твърде високо. Между другите ние ще упоменем само ония, които се отнасят до Балканский полуостров: «Писма за събитията в Турция от 1835—1839 година», «Руско-турската война през 1828—1829 год.» В последний труд се намира твърде поетическото описание на Розовата долина, през която му се е случило да пътува във време на своето служение в турската армия. То е преведено и напечатано, както може да помнят много от читателите, в цариградското списание «Читалище». Молтке е извършил и някои твърде важни картографически работи като картата на Цариград и на Босфора; картата на Мала Азия и пр.

25-ГОДИШНИЙ ЮБИЛЕЙ НА РУМЪНСКАТА АКАДЕМИЯ. На 2 априлий е отпразнувано в румънската столица с чрезвичайна тържественост 25-годишнината от основанието на Румънското книжовно дружество, превърнато по-после в Румънска академия. Тържеството се е открило от самия крал, който в прочувствувана реч изброил заслугите на академията в подигането румънската култура. Подир словото на председателя на академията румънската кралица, която се ползува с общеевропейска известност като поетка и философка (под псевдонимът Кармен Силва), прочела една своя повест, на която сюжета бил взет из войнствений живот на древните даки, завоевани от императора Траяна. Публиката й ръкопляскала въодушевено. Един хор от 120 души е изпял знаменитата кантата на поета Александри «Ginta Latina» («Латинското племе»). Деятелността на Румънската академия е била твърде широка и плодотворна и е дала голям подтик на румънската наука и книжнина. От едно скромно литературно дружество това учреждение е достигнало до значението на главно огнище на образоваността у румънский народ, който справедливо се гордее с академията си като с една национална слава.

Какво станаха надеждите, които се градяха на нашето многословуто Българско книжовно дружество? Ще ли то най-сетне да съзнае призванието си, или ще продължава да плесенясва в летаргически сън?

[Кн. 5, май 1891]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

ГЕТЕ И НАПОЛЕОН. Римският вестник «Italie» намерил в един от старите запрашени номера на английския «Standart» интересен отчет за свижданието на Наполеона с Гете в 1808 год. в Ерфурт. Великият германски поет бил представен на великия полководец във време на закуската от маршала Ланна и помежду им се захванал следующия характеристически разговор:

— Вас ли наричат Гете? — гордо попитал Наполеон.

Поетът утвърдително кимнал с глава.

— На колко сте години?

— На шейсет, господарю.

— Какви трагедии сте написали?

— «Ифигения», «Егмонт» и «Торквато Тасо».

— Вий бяхте ли вчера в театъра? Как ви се видяха моите актьори?

— Те превъзходно си изиграха ролите, между тях има пълна хармония.

— Радвам се, че моите актьори се харесват в Германия. Те много хубаво играха «Мохамеда», макар че пиесата не е естествена, съвсем неестествена.

— Аз съм я превел, господарю.

— Нима вий? Излиза, че моите критически взглядове не се спосрещат с вашите. Аз четох вашия «Вертер». Вий сте директор на Ваймарския театър?

— Да, ваше величество.

— Аз бих желал да видя играта на немските актьори. Други ден ще идем с руския император да разгледаме Йенското бойно поле, а оттам ще ида във Веймар. Кажете на великия херцог, че аз желая да видя неговия театър. Талма и Дюшенуа също ще идат във Веймар. Дюрок — продължил Наполеон, като се обърнал към маршала, — как отиват работите в Полша? Аз не съм получил никакви известия от Султа. Заповядайте да съставят записки за населението и за финансите на страната и също — има ли тя средства да поддържа един корпус от 80 000 души. Г. Гьоте, какво е вашето мнение за Талма?

— Той е един превъзходен артист, той е олицетворение на трагедията.

— Желаете ли да се запознаете с него?

— Твърде много.

— Тогава почакайте: Талма обикновено дохожда при мене всеки ден подир закуската. Талейране! — добавил Наполеон, като станал от масата и се упътил към прозореца, дето в продължение на няколко минути говорил много живо със знаменития дипломат.

— Негово величество виртембергският крал — високо обадил дежурния камерхер, като влязъл в стаята.

— Аз съм твърде много зает с важни работи — казал студено императорът. — Ще имам удоволствие да видя негово величество довечера в театъра.

И той продължавал да се разговаря с Талейрана, но тутакси пак се явил камерхерът и казал:

— Актьорът Талма.

— Нека дойде — казал императорът и като се обърнал към маршала Ланна, казал: — Утре ще има смотр на 40 и 103 линейни полкове. Турете на първий ред солдатина Жиро от 6-а рота на 40-й полк. Той е бил при Маренго в 32-та полбригада; аз искам да поговоря с него и да му дам кръст. Талма, какво ще представлявате днес в театъра?

— «Цинна» или «Андромаха», или «Британик», каквото ваше величество благоволите да заповядате.

— Не, аз искам днес да видя «Смъртта на Цезаря». Сбогом, господа.

И Гете, заедно с Талма, излязъл из стаята.

По тая съща среща на Гете с Наполеона почти същото, само по-разпространено, разказват и мемоарите на неговий дипломат Талейрана, обнародвани наскоро. Но както тук, така и там е пропусната знаменателната в немската литература фраза: «Vous êtes un homme», с която Наполеон поздравил Гете, а след излазанието му повторил я пак пред окръжающите: «Voilà un homme!» За това нещо споменува сам Гете в своите записки, които са неоспоримо най-верните.

ИСТОРИЯТА НА СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА ОТ 1885 Г., съставена от българский офицер майор Попов (К. И.), според едно известие на сръбските вестници скоро щяла да бъде обнародвана в сръбски превод от офицера в сръбский главни щаб майор М. Ст. Груича.

МЕМОАРИТЕ НА ТАЛЕЙРАНА. Напоследък се обнародваха във Франция мемоарите на прочутий френски дипломат и министър на външните работи при Наполеона и при ресторацията, княза Талейрана. Европейский печат препечатва откъслеци от тия важни за историята документи и ги тълкува всякак. Между другите любопитни неща немските вестници привеждат разказа на Талейрана за известната среща на Наполеона и Гете. Тоя лъстив и надменен държавен мъж казал по тоя повод на Наполеона: «Аз виждам, че ваше величество обръща внимание и на най-дребните неща!» Той нито е предполагал, че това дребно нещо, Гете, е бил също един цар — на мисълта — и е щяло да преживее в паметта и в уважението на народите и него, и господаря му. . .

ГЕОРГ БРАНДЕС. Датската камара определила на Георга Брандеса, европейский знаменит датски критик, за възнаграждение на заслугите му в областта на литературата годишна пенсия от 2000 крони (4000 л.).

«WESTMINSTER REVIEW», един от важните английски журнали, е обнародвал в последнята си, майската, книжка един анализ на «Записките на един осъден» от г. Ив. Ев. Гешова, обнародвани в XXXV и XXXVI книжки на «Периодическото списание». Авторът, който запознава английската публика с интересните възпоминания на г. Гешова, е известний на българите г. Морфил, професор на славянските езици в Оксфорд.

СИНТАКСИС НА СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ. Г. Т. Ржига, авторът на «Сравнителные этимологические таблицы славянских языков», е издал в Москва нов филологически труд по синтаксисът на слав. езици. В него той главно се занимава с основните видове на предложението и чрез множество сличения на днешните славянски езици с древният славянски (старобългарски) доказва тясната им зависимост един от други и взаимното влияние, което са си упражнили през течението на вековете. Тия сличения и сравнения, в които ясно се вижда на кои от славянските езици е най-близък и родствен българският, са любопитни не само частно за славистите. Ето напр. два примера от ония, които привожда г. Ржига:

Църковнославянски: Званнїи не быша досто́йни,
Руски: Званные не были достойни,
Полски: Zaproszeni nie byli godni,
Лужицко-сръбски: Hosco njcbechu hodni.
Чески: Kteri pozváno bylo, nebyli hodni,
Словенски: Povabjeni niso bili vredni,
Сръбски: Званице на бише достојне,
Български: Призваните не бяха достойни.

Друг пример:
Църковнославянски: Азъ же не ищꙋ́ сла̑вы моеѧ,
Руски: Впрочем я не ищу моей славы.
Полски: Eac nie szukam chvaly mojej.
Луж.-сръбски: Ye pah svoju cest njepitam.
Чески: Ale ja pehledam slavy sve.
Словенски: Pa jaz ne iscem svoje slave.

Сръбски: А я не тражим славе свое.
Български: А аз не търся моята слава.
Йоан, 8,50.

На края на книгата авторът е приложил поетически образци из всичките славянски езици: от руският (Пушкин), от полският (Мицкевич), от лужицко-сръбският (Пфул), от ческий (Колар), от словенский (Прешерн), от сръбски (княз Никола Черногорский), от български (Вазов).

ТЕОДОР ДЕ БАНВИЛ. Неотдавна се помина в Париж известний французки поет Теодор де Банвил, роден в 1823 г. Банвил е написал голямо количество поетически и драматически произведения. Най-добрите му са знаменитата сбирка от стихотворения «Odes funambulesques», един вид голяма лирическа пародия.

[Кн. 6, юни 1891]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Ревизор, комедия в 5 действия от Гоголя. Превел Ив. Иванов. Шумен, 1891.

Чрезвичайно художествената комедия на Гоголя е преведена добре. Ние констатираме това с особено благодарение, в едно време, когато манията за превождане из руската литература е в разгара си, както и невежеството или немарливостта, с които се извършва това превождане. Г. Иванов е умял да ни предаде не само вярно мислите и духът в «Ревизора», но още, така да кажем, да го *побългари*. Под *побългаряване* разбираме не онова, което разбират мнозина наивни преводачи: прекръщаването на български собствените имена в пиесата, то е най-калпаво и възмутително литературно насилие — а обличането в естествена българска реч мислите на автора или говора на героите му. Истина, че това умение се преобръща в недостатък, щом преводачът отива до крайност, щото да накърни целостта на оригиналний печат, който си има всеки един автор. Г. Иванов е избягнал тая грешка, доколкото това му е било възможно. «Ревизорът» се чете гладко. Удоволствието, което се получава при четенето му, не се нарушава от груби или пресилени изопачения на българската реч. Бие недотам приятно в очи само частото употребление на ругателните турски думи *будала*, *диване*, *боклук*, които, макар и да са вече достояние на българский език, не трябва да имат право на свободен вход в областта на литературата.

Препоръчваме «Ревизора» на българските читатели като едно образцово творение, в което най-силно се е изразил комический гений на Гоголя, а на българските преводачи, като пример на свестен превод.

Български народни песни, събрани от братя Миладинови Димитрия и Константина и издадени от Константина, в Загреб, на 1861 година. Второ издание от Митра, съпруга на Д. Миладинов. В София, в печатницата на «Либералний клуб», 1891. Цена 5 лева.

Излишно е да препоръчваме на читателите си знаменитий сборник от български народни песни на братия Миладинови; тяхното значение и ценност са познати на всеки колко-годе просветен българин. Ние само сърадваме супругата на Д. Миладинова, задето е препечатала второ издание от сборника. Той отдавна беше станал библиографическа рядкост, а между това интересът към него и днес не е престанал, макар че първото издание е преди трийсет години. И действително, никоя българска библиотека, за да бъде такава, не трябва да се лишава от тая важна книга. Издателката е имала грижата да препечата сборника вярно и съобразно с първото издание във всяко едно отношение, нищо няма отнето или изменено; даже и самата номерация на страниците е същата, обстоятелство, доста пригодно за цитиранията.

Това второ издание се предшествува от един предговор от издателката, надъхан от възторжено патриотическо чувство; ние привождаме само краят му:

«Ще има ли щастието този Сборник да дочека и трето издание? — Дано има. Но това издание да се извърши при водите на Дрим и Охридското езеро, при огнището на приснопаметните братя и при положение сходно с това, с което се наслаждават нашите братя.

Това е нашето последне желание.»

[Кн. 7—8, юли—август 1891]

ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ

ИСТОРИЯ НА ВСЕОБЩАТА ЛИТЕРАТУРА. С удоволствие се учим, че г-н К. Величков приготвял за печатане обширна история на всеобщата литература. Тая книга се състои от три части. Първата част, която скоро щяла да бъде турена под печат, ще съдържа: възточните литератури (индийската, еврейската, арабската, персийската, китайската), гръцката литература и римската. Втората част ще съдържа историята на западните новоевропейски литератури, третята — историята на славянските литератури.

Нам е драго, че със съставянето тая важна книга, която досега липсваше на нашата учебна литература, се е завзел именно г. Величков. Той ще умее с талант и с вещина да изпълни тая си задача. Ето защо е желателно да видим час по-скоро излазянето на бял свят тая «История на всеобщата литература»; тя, и като учебно пособие, и като книга от високо занимателен прочит, ще бъде с радост посрещната от всеки просветен българин.

ПРЕВОЖДАНЕ ПУШКИНА НА ТУРСКИ ЕЗИК. Г-жа Олга Лебедева, рускиня, заселена в Цариград, се е заловила с превождането руските класици на турски език. Тя издала вече на него «Капитанската дъщеря» и «Фъртуна» («Метель»), повести от Пушкина. Трудовете на тая руска ориенталистка са се печатали най-напред в турский вестник «Терджумани Хакикаш», който се редактира от известний у турците писател Мидхад Ефенди, а после са излезли на отделни книги. Турските вестници твърде хвалят г-жа Лебедева, която намира горещ прием във висшето турско общество в Цариград. Тя представила трудовете си и на султана, който я наградил с орден «Шефекат», втора степен, и ѝ съобщил чрез секретаря си високото си благоволение.

SOUVENIR DES BALKANS. Г. Рене Миле, французки пътешественик през Балканский полуостров, е обнародвал забележителна книга под горнето название («Възпоминания от Балканите»). В нея той с голямо съчувствие говори за българите и констатира поразителний напредък, който са направили от освобождението си насам. Турски либерален вестник «Turque contemporaine», орган на «Млада Турция», който се издава в Париж, като говори за изпадналото положение на турската империя, цитира няколко пасажа от горнята книга, за да постави в паралел тая последнята с Българското княжество, което полага за пример на османлиите.

НОВА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ. Учим се, че Ф. Калиш работил от дълго време над една пространна българска история. Той бил дошъл до краят на XII век, сиреч в периода на борбите на кръстоносците с българите в Тракия и Македония. Ние не можем да знаем още от каква научна стойност ще бъде тоя труд на г. Калиша, на който, според както уверяват, са дадени големи размери, и самата българска история на г. Иречека щяла да остане твърде малка по обем сравнително с г. Калишовата. Във всеки случай ние желаем от все сърце да видим появлението на бял свят тоя труд по нашето далечно минало.

[Кн. 7—8, юли—август 1891]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Кратки бележки и сведения върху земското чешко изложение в Прага 1891 година, от С. Ж. Дацов.

Пражкото земско изложение, това светло тържество на науката, на человеческий ум и труд, което от три месеца привлича погледите и удивлението на целий образован свят, твърде слаб ек имà у нас. Наший периодический печат до днес не е счел за нужно да занимае читателите си с едно велико културно събитие, което става пред очите ни в центърът на Европа, да ни заинтересува с грамадний напредък, извършен от един родствен нам славянски народ, да каже права дума за онова, което са направили другите в пътя на прогреса, и онова, което нам липсува още. С изключение на няколко повърхностни дописки за пътуването на българския трен за Прага и един-два политикански членове за чехите и за изложението им, членове, написани без никаква топлина и съчувствие и почти враждебно, ние не видяхме и не видим нищо делно и человечески изказано у нас за същността и значението на чехския празник. Истина, имаме причини още да се надяваме, че може нещо да ни напина западните новоевропейски литератури, третята — историята на славянските литератури.

Нам е драго, че със съставянето тая важна книга, която досега липсваше на нашата учебна литература, се е завзел именно г. Величков. Той ще умее с талант, и с вещина да изпълни тая си задача. Ето защо е желателно да видим час по-скоро излазянето на бял свят тая «История на всеобщата литература»; тя, и като учебно пособие, и като книга от високо занимателен прочит, ще бъде с радост посрещната от всеки просветен българин.

ПРЕВОЖДАНЕ ПУШКИНА НА ТУРСКИ ЕЗИК. Г-жа Олга Лебедева, рускиня, заселена в Цариград, се е заловила с превождането руските класици на турски език. Тя издала вече на него «Капитанската дъщеря» и «Фъртуна» («Метель»), повести от Пушкина. Трудовете на тая руска ориенталистка са се печатали най-напред в турский вестник «Терджумани Хакикаш», който се редактира от известний у турците писател Мидхад Ефенди, а после са излезли на отделни книги. Турските вестници твърде хвалят г-жа Лебедева, която намира горещ прием във висшето турско общество в Цариград. Тя представила трудовете си и на султана, който я наградил с орден «Шефекат», втора степен, и й съобщил чрез секретаря си високото си благоволение.

SOUVENIR DES BALKANS. Г. Рене Миле, французки пътешественик през Балканский полуостров, е обнародвал забележителна книга под горнето название («Възпоминания от Балканите»). В нея той с голямо съчувствие говори за българите и констатира поразителний напредък, който са направили от освобождението си насам. Турски либерален вестник «Turque contemporaine», орган на «Млада Турция», който се издава в Париж, като говори за изпадналото положение на турската империя, цитира няколко пасажа от горнята книга, за да постави в паралел тая последнята с Българското княжество, което полага за пример на османлиите.

НОВА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ. Учим се, че Ф. Калиш работил от дълго време над една пространна българска история. Той бил дошъл до краят на XII век, сиреч в периода на борбите на кръстоносците с българите в Тракия и Македония. Ние не можем да знаем още от каква научна стойност ще бъде тоя труд на г. Калиша, на който, според както уверяват, са дадени големи размери, и самата българска история на г. Иречека щяла да остане твърде малка по обем сравнително с г. Калишовата. Във всеки случай ние желаем от все сърце да видим появлението на бял свят тоя труд по нашето далечно минало.

[Кн. 7—8, юли—август 1891]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Кратки бележки и сведения върху земското чешко изложение в Прага 1891 година, от С. Ж. Дацов.

Пражкото земско изложение, това светло тържество на науката, на человеческий ум и труд, което от три месеца привлича погледите и удивлението на целий образован свят, твърде слаб ек имà у нас. Наший периодический печат до днес не е счел за нужно да занимае читателите си с едно велико културно събитие, което става пред очите ни в центърът на Европа, да ни заинтересува с грамадний напредък, извършен от един родствен нам славянски народ, да каже права дума за онова, което са направили другите в пътя на прогреса, и онова, което нам липсува още. С изключение на няколко повърхностни дописки за пътуването на българския трен за Прага и един-два политикански членове за чехите и за изложението им, членове, написани без никаква топлина и съчувствие и почти враждебно, ние не видяхме и не видим нищо делно и человечески изказано у нас за същността и значението на чехския празник. Истина, имаме причини още да се надяваме, че може нещо да ни напишат, да ни кажат двестатината интелигентни наши съотечественици, отишли гости в Прага, главно благодарение на улеснението, което им даде правителството. Но ние, не знаем как, сме станали малко недоверчиви към силата на излиятелната способност у българина, който е скъп на думи и въобще не обича да споделя с другите впечатленията си, когато те не са от чисто партизанско естество. Или пък това е леност?. . . Ако някой поиска да ни възрази, то ние ще му посочим тозчас красноречив пример: Парижкото всемирно изложение през 1889 г. Малко ли българи ходиха тогава да посетят всемирното изложение във Франция, едни на собствени разноски, други — и те бяха мнозина — на сметка на държавното съкровище, за да утолят своята любознателност, та после да научат и нас на нещо по-добро? Да, стотина туристи отидоха и тогава, а смисли ли някой да напише нейде поне два реда за величайшето културно събитие в XIX век? Нищо. Те помислиха, че са свършили голям подвиг, като са се качили на Ейфеловата кула, и не счетоха за нужно да направят друго нещо, като се завърнаха, освен да забравят всичко, каквото са видели. И Парижкото всемирно изложение не остави никаква следа в литературата ни, не внесе нищо в убогий склад на нашето умствено богатство, не пробуди никакви инициативи, не даде никакъв подтик на наший икономически живот. Няма ли да мине тъй безрезултатно и Пражкото изложение? Ние ще чакаме. Ние се надеем, че поне нарочно съставената «комисия», изпратена от правителството, ще вникне във всичко и проучи всичко добре, за да може с успех да пристъпи към нареждането нашето първо земско изложение, което ще стане идущата година в Пловдив — инициатива, достойна за най-голяма похвала.

Засега поне имаме едно утешително нещо в горепоменатата брошура* на г. Дацова. Г. Дацов е ходил на Прага и се е постарал да ни предаде, макар и бежешком, резултата от своите наблюдения. И на това да

---

*Собствено, тя е напечатана най-напред в «Държавний вестник», във вид на рапорт към г. министъра на финансите.

благодарим. Брошурата, състояща от 14 големи страници, се захваща с няколко обяснителни думи към министъра на финансите и после пристъпя към излагането историята на изложението — понеже и то имало своята история: многогодишна борба с всякакви препятствия и противодействие от страна на немците; подир това разправя за устройството му, за сградата му, павилионите и за всичките производителни и индустриални чешки групи в него. Ние с особено удоволствие прочетохме общите бележки за Чехия и статистическите данни за културното, поминъчното състояние нейно, които изкарват в най-релефен вид високата точка, до която е достигнал ческий прогрес и благосъстояние. Г. Дацов е придал още по-жив интерес на тая част от книжката си като ни туря в паралел с чехите, паралел, който е способен да изкара срам на челото ни за нашата изосталост, но като истина много по-полезен от ония неискрени ласкателства, с които ни обсипват заинтересувани чужденци, па и наши хора. . . Ние мислим, че ще способствуваме на целта, която има брошурата на г. Дацова, именно, запознаването по-широк кръг български граждани с чехите и техния напредък, като направим из нея някои извлечения:

«Кралството Чехия — явява ни г. Дацов — е една от цизлайтанските провинции, които влизат в състава на Австроунгарската монархия, под скиптъра на императора Франц-Йосифа I-й. Чехия лежи в Средня Европа, между 481/2—51 градуса северна и 30—341/2 източна широчина (по Ferro) в един неравен четвероъгленик, и обема близо 50 000 кв. килом. — наполовина от България, която обема 99 276 кв. километри.

Отношенията на Чехия с монархията и с короната са определени от договора от 1713 година, тържествено приет от Чешкия народен събор на 1820 г., според който австрийския император, от рода на Хабсбургите, е наследен крал на Чехия. За вътрешното управление важи още и устава от 1867 г., според който върховния надзор на целокупното управление в Чехия принадлежи на централното правителство във Виена, гдето в парламента от 350 депутати Чехия праща 90 души — почти 1/3 от всичките; а в такъв случай

Чехия все упражнява едно малко-много влияние върху общото управление.

От всичките австроунгарски провинции Чехия е най-гъсто населената страна. Според преброяването от 1880 г. тя има 5 803 .211 жители, от които чехи са 3 470 252, а останалите са немци и др. На 1 квадратен километър в Чехия се пада да живеят средно число 107 жители. Тоя размер е два пъти по-голям от размера в Щирия; три пъти от Тирол и три и половина пъти от България. По-голям е и от Унгария, в която на един квадратен километър живеят само 85 жители. В България според преброяването от 1888 год. живеят 3 124 375 жители и на 1 квадратен километър се пада да живеят само 31·7 жители.

Освен с гъстотата на населението Чехия напредничи и във всяко друго отношение, и в културно, и в икономическо. Процента на неграмотните ѝ жители е около 7% за мъжкий, а 10% за женский пол, това, което у нас е обратното; защото процента на грамотните мъже у нас е 8,68, а на жените едвам 2, 03 — общия процент около 11·1/2%!

Големия успех в това отношение се дължи на твърде много развитото учебно дело в Чехия. Освен първоначалното образование, което е задължително, както и у нас, Чехия има още: 214 училища продължителни (ckol pokracovacich), каквито у нас няма. Те са продължение на първоначалните и подготвителни за класните и др. специални училища; от тях 173 са промишлени, 2 са търговски и 3 пловидбени; има 70 средни учебни заведения, от които 53 гимназии и реални гимназии, а 17 чисто реални. В тях преподават 1087 учители, а се посещават от 16, 444 ученици, от които 11,153 души са чехи. На 85 585 жители, или на всеки 742 квадратни километра се пада по едно средно учебно заведение. Освен тях Чехия има: педагогически училища 17; търговски — 27; специални — 26; земеделско-горски — 42; рударски — 2; ремеслени — 5; музикални — 92; акушерски — 1; теологически — 4; техническо висше — 1; търговски академии — 4; от тях две чешки и две немски. А над всички тези стоят два университета в Прага: чешки и немски. В Чехия се издават 364 вестници и списания, от които 119 са политически. Останалите са по другите отрасли, между които по селското стопанство и по земеделието са 26, а по търговията и индустрията са 24.

Колко надиря сме останали ний в това отношение! Ний нямаме и не можем да поддържаме даже един вестник със специално съдържание по земеделието, а пък се четем, че сме народ преимуществено земеделчески, което всъщност е така, защото от 100 жители в България 73 са земеделци и скотовъдци и тоя размер е почти двоен от чехския, дето земеделци са само 46 души, и те, по-малко на брой от нас, имат 35 вестници и списания специално и само по земеделието.»

По-нататък авторът изрежда многовидната фабрична деятелност в Чехия, богатата индустриална производителност, леснотията и обилието на разновидните съобщения, които дават такъв силен подтик на търговското движение в страната и на сношенията ѝ със света, както и многобройните банкови и прочее кредитни учреждения, които турят в разположенето на населението своите капитали, които достигат огромна сума 780 милиона фиоринта, или 1 милиард 800 000 лева, независимо от външния кредит, цифрата на който не може да се знае.

«Едно сравнение с нас — прибавя авторът — и в това отношение поразява человека. У нас действуват:

а) Народната банка със своите три клонове, в Русе, Варна и Пловдив, с един капитал от 10 000 000 лева; б) 79 земеделчески каси, собствения капитал на които е около 18 000 000 лева и в) един клон от банка Отоман. Няколко новосъставени спестовни дружества и частни банкери, капиталите на които не могат да се знаят, но които в никой случай не ще да надминуват сумата от 1 990 000 лева и ако приемем тая цифра за вярна, тогава всичкия кредит в Бъларии ще възлезе на 33 000 000 л., а в такъв случай, докато в Чехия на един жител се пада 134, 48 fl (около 300 лева) кредит, у нас, в България, на един жител се пада само около 11 лева!

По професия жителите на Чехия се делят тъй: от 100 000 жители 46 800 души се занимават със земеделие и лесовъдство, 35 300 души с индустрия и рудокопство. Останалите принадлежат към другите свободни занятия.

От общото пространство на цяла Чехия (51 948 кв. км) орната и обработената земя заема 2/3, а под гори е 1/3. Дива, неплодна и необработена земя едва достига 2% от общото пространство. Прочее, вярно е това, дето казват за Чехия, че представлява една грижливо обработена и цветуща градина.

Земеделието, лесовъдството, скотовъдството, въобще селското стопанство, домашната индустрия, твърде развита в Чехия, също обръщат вниманието на автора. Според него ръчната домашна работа (шити, плетени и пр. изделия) през една година възлизат на стойност около 8 милиона фиорина.

«При това домашната индустрия освен женските изделия и ръкоделия обема още куп дребни промишлености, с които в свободното си от други работи време се занимава и мъжката челяд в Чехия, каквото са кошничарството, плетачеството, дребното дърводелство и дърворезство и пр., и пр. — които не са недостъпни и за нашия българин, но които трябва да се изучат и да му се посочат. По програмите на нашите девически училища на ръкоделието е отстъпено доволно място. Едно обстоятелствено изучване в Чехия и в Моравия вярвам, че би внесло някои допълнения не само в програмите на девическите, но и в тия на мъжките училища, особено в балканските гористи местности, дето нашия селянин «от цяла бука изкарва едно вретено», а чешкия и немския от нея изработва безбройни талерки, чукчета, игралца и пр., и пр., които пращат за продан нам.»

Явно е, че г. Дацов с особено внимание е изследвал до подробност тия работи и се е пазил да бъде повърхностен, макар че обемът на брошурката го е задължавал да бъде кратък.

В заключение той казва следующето:

«На един френец, немец, англичанин или италианец чешкото изложение не може да направи такова потресающе впечатление, каквото то прави на един българин. . . Българинът обаче, като се намира пред величествеността на това и като си науми за нас си, за нашите поминъчни потреби, за нашата производителност и индустрия — пот го избива по челото. Сравнение абсолютно е немислимо. Останали сме много, твърде много надиря!. . .

Нам предстои усилен труд и мъжки трябва да се заловим, не да стигаме напредналите европейци — туй не можем го стори, — но да подкрепяме това, що имаме, и да го усъвършенствуваме според съвременния вкус и нужда, а в това отношение правителството у нас е, което трябва да дава подтик и насърчение още за много време, додето се събуди заспалата у нас частна инициатива.»

Трудецът на г. Дацова заслужва вниманието на всеки българин.

Френска читанка, с много примери и упражнения, наредена съгласно програмата за първите класове на държавните и общински училища. Съставил Иван М. Лилов, Пловдив — София, 1891, цена 1 лев.

Съществующите буквари и читанки за французкий език, изучението на който е въведено в нашите учебни заведения, притежават известни недостатъци и непълноти. Горепоменатата Френска читанка от г. Ив. Лилов иде да даде едно съществено улеснение в ръцете на учители и на учащи се по френский език у нас. Там е посветено много място на правилното четене френските думи и на произношението; съдържат се многочислени и вещо съставени примери за упражнения, които се последват от едно кратко словарче на най-употребителните френски думи. Г. Лилов е приложил и няколко твърде делни и необходими наставления към учителите, чрез които им се уяснява начина на разумно преподавание. Както за тия последните, така и за учениците, така също и за самоуците по френски език Френската читанка ще може с голям успех да бъде употребена и затова заслужва особено препоръчване.

[Кн. 9, септември 1891]

ВЕСТИ

НЕМИЛИ-НЕДРАГИ. Преводът на повестта под това название на Ив. Вазова е захванал да се печата в словенското издание «Slovanské Pohľady».

БЪЛГАРСКА КАРТИНА. Г. Ив. Ангелов, учител по рисуванието в Пловдивската гимназия, е свършил вече една от доста голям размер картина, представляюща една българска жътва. Ние имахме удоволствието да се понагледаме и порадваме на тоя труд на младия художник и да констатираме една нова стъпка нанапред на раждающето се българско изкуство. На първий план на картината привлича вниманието група от наши селяни жътвари, на работа в нивата, а в тях особено релефно и мило изпъква фигурата на мурголика, стройна девойка, която права пие вода из стовната. Твърде живо е изобразена нивата с няколко натъркаляни снопа; тя се жълтее и простира нататък и между вълнистите ѝ класове се съзират, в перспективата, други куп жътвари. Настрана, отпреде, е разпрегната от черга колибка, в полумрака в която личи детска люлка. Във фонда на тая идилическа картина се синее мекий силует на Люлин планина, при полите на която произхожда жътвата — всичко това освещение от златното лятно слънце. Въобще тоя труд на г. Ангелова е едно живо доказателство за неговото дарование по живописа. Той е решил да създаде цял ред подобни жанрови картини, на които темата да бъде българската природа и живот. Желаем горещо напредък и пълен успех г. Ангелову в благородното му поприще.

МОЛТКЕВИТЕ МЕМОАРИ. Сега се обнародват на немски възпоминанията на покойний фелдмаршал Молтке за Пруско-френската война през 1870 година. Тия възпоминания на великий пълководец са написани много сериозно и обективно и са наръсени с лични размишления по войната, които представляват крайно важен интерес и авторитетност. Французките вестници препечатват множество извлечения от ония страници, дето Молтке посочва недостатките или достойнствата на френската армия и на генералите ѝ. С тая книга ще се допълнят и осветлят по-хубаво много страници на тая кръвопролитна война.

ДОН ПЕДРО ДЕ АЛАРКОН. Испания е изгубила напоследък един от най-първите си и популярни романисти — Педро де Аларкон. Той е автор на куп повести, дето с тънка и художествена четка са изрисувани различни съвременни испански типове. Аларкон при това е бил и политически деятел, бил е депутат в Камарата на кортесите и сенатор по назначение на краля. На тоя почетен пост поетът е и умрял след тригодишна болезнена мизантропия.

«PUNCH». Английский илюстрован хумористически вестник «Punch» е отпразнувал 50-годишний юбилей на съществуването си. Тоя лист, който няма на себе подобен другаде,е имал за сътрудници и някои от най-знаменитите писатели на Англия, като Текерея, Тенисона, Томас Худи и пр. В него най-напред се е появила знаменитата «Песен на ризата» от Худа, която произведе на времето си потресающе впечатление в Европа, като утрои числото на абонатите на «Punch». Трябва да забележим, че макар и шеговит и сатирически, тоя лист никога не се е закалювал със срамотни или порнографически статии, с каквито хранят читателите си повечето негови събратия. Това е било и една от първите причини на извънредната му разпространеност и дълготрайност. И редакторът в юбилейний брой със справедлива гордост завърша уводната статия със следующите думи: «Никога още на света не е било напечатвано такава книга, в която да е имало толкова предмети за смях и толкова малко причини за стид, толкова много шеги и толкоз малко вред.»

ЮБИЛЕЕН ТЕАТЪР В БЕРН. През миналий месец август в Берн, в Швейцария, се е отпразнувало твърде тържествено седемстотната годишнина на грдаа Берн. Там, при другите национални игри и исторически шествия, бил е устроен и един театър по гръцки образец. Под открито небе, във вид на амфитеатър, е седяла публика повече от 20 000 души. Тоя Festspiel (празнично представление) представлявал въздигането на град Берн до днес: играли са повече от1000 души актьори: хорът (който играл ролята на хора в класическата драма) състоял от около 5000 души. Това представление е било нещо високо оригинално и национално-швейцарско.

ЛОРД ТЕНИСОН. Таз година знаменитий английски поет лорд Тенисон, автор на поемата «Майска царица», преведена и на български, е навършил своята 82-годишнина. Забележително е, че с подобна дълговекост се наслаждават почти всичките съвременни велики мъже на Англия. Тенисон носи още почетната титла на «дворцов поет» poeta laureatus). Тоя сан му налага обязаност всяка година да написва по две оди на английската кралица, едната на 1 август, а другата на денят на възшествието ѝ на престола. По стар обичай той, в качество на «дворцов поет», получава годишно възнаграждение 127 гвинеи и едно буре испанско вино!

ЯН НЕРУДА. Миналий месец се поминал в Прага знаменитий чески поет, романист и фейлетонист Ян Неруда. Ческий народ е изпитал голяма скръб от тая невъзвратима загуба на един от корифеите на ческата национална мисъл. Някои негови неща бяха преведени и обнародвани в ланската «Денница».

[Кн. 9, септември 1891]

ЯН НЕРУДА

Чешката литература понесе не преди много тежка загуба: умря Ян Неруда, един от най-даровитите и заслужени нейни представители, писателят, който се радваше на огромна популярност, горещий патриот, който бе отдал всичките си сили на служението на родината си.

Известно е, че Ян Неруда е един от създателите на ческата литература. Още преди трийсет години той излезе на литературното поприще и веднага се постави в глава на един малък млад кръг писатели, които виждаха целта на своята деятелност — най-напред в сближението литературата с народът, в освобождението ѝ от чуждите влияния и в същето време в задружно вървене напред с умствений живот на Западна Европа. Това беше в 1854 г. Неруда посочи на ческата литература и на периодический печат пътя, из който вървят от трийсет години насам и до днес; от най-младите си години и до последното си издъхване Неруда се труди за умственото повдигане на сънародниците си.

Нерудовият рядък талант, светъл ум, дълбоко образование създадоха във всяка област на творчеството първокласни произведения, най-хубави образци от истинско писателска деятелност. В качество на поет, белетрист, критик, публицист, турист той написа прекрасни неща във всякой от тия родове литература. Ческата лирика пръв път се изля в такива прекрасни и вдъхновени стихове, каквито са: «Гробните цветя», сбирка стихотворения, излезли на 1858 г., или «Книга със стихове» (1868 год.), или пък «Космически песни» (1879 г.) Белетристиката в Чехия благодарение на Неруда получи нови форми и ново съдържание — истинска епоха в тая област на литературата създаде сбирката му «Арабески», излязла в 1864 г. Тия «Арабески» са същински маргарити в литературното творчество; те са ред очерки и етюди, които се отличават с голяма наблюдателност и са взети из живота на Прага, ческата столица, която Неруда обичаше със синовна любов. В тия мънички очерки, написани с превъзходен език, открояват се като живи, характерни типове, изрисуват се картинки от столичния живот, пълни с истинска поезия и проникнати от тънък хумор, който е отличителна черта в таланта на Неруда. С особена любов той рисува живота на сиромасите. Тук неговото перо печели удивителна сила и прави читателя да преживява сам участта на героите, да дели скръбта им и радостите им. Освен «Арабеските» с подобна увлекающа сила се отличават още и «Разните люди» и «Малостранни разкази».

От 1862 до 1872 год. Неруда много пътешествува, изходи Франция, Италия, Германия, Унгария, Гърция, посети Балканский полуостров и Изток. В «Картини от чужбина», които бяха плод от тези пътешествия, той пак даде нова, неизвестна дотогава в ческата литература форма на описателни произведения; художествеността на изложението, заедно със солидните знания, с които се отличават тия очерки, направиха ги най-популярно произведение у чехите. Но особена популярност придоби Неруда с фейлетоните си, които също той пръв въведе в ческата журналистика: той наистина може да се назове един от най-блестящите съвременни фейлетонисти. В продължение на 27 години той пишеше фейлетона във вестника «Народни листи»; тези фейлетони се отличават със своята горещина, благородство на тона, отбелязани със силен хумор, а понякога с остра сатира и понякога поражават с блясък на най-тънко остроумие. Неруда като фейлетонист нямаше съперник в Чехия, даже и в цялата славянска журналистика през последните двадесет години едва ли ще се намери равен нему в това отношение автор. Немалко заслуги направи той и в попрището на публицистиката.

Същото това трябва да се каже и за деятелността му като критик: през последните двайсет години той стоеше начело на ческата литературна и театрална критика, която също от него получи своето начало.

Най-после той опита своите сили и в областта на драматическата литература, написа трагедията «Франческа да Римини», комедията «Годеник от глад», «Продажна любов» и др.— но тези произведения нямаха успех и наистина те са твърде слаби.

Неруда беше редактор на няколко периодически издания; а много други се появиха на божи свят благодарение на грижите му — такива са «Поетически беседи», издание, посветено главно на произведенията на ческата лирика и епика.

Ян Неруда беше настоящ поет — идеалист, нелишен при все това от здрав и трезвен поглед на живота. Както в своите «Козмически песни» той се отричаше от егоизма, от собственото «Аз» и възпяваше не радостта или страданието на отделната личност, а на вселената с всичките нейни сили и закони, така и във всичката своя деятелност той всякога се държеше като член на обществото и за него само мислеше, за него работеше и живееше с него един и същ живот. При все това той не беше доктринер и метафизиката, която се озоваваше в неговите «Песни», не убиваше в него лириката. В частния и обществен живот той беше един и същ; писател, надарен с обширни знания и голям талант, той всякога се ослушваше на гласът на сърцето, на чувствата и неизменно се държеше за своя девиз: «любов и труд». До последните си минути Неруда си остана верен на този девиз, който го спаси от всички съблазни на новия сега песимизъм.

Ян Неруда се е родил в Прага на 10 юли н. ст. 1834 година и е получил образованието си в Пражкий университет, дето изучваше юриспруденцията и философията. Той стъпи на литературното поприще в 1854 год. и се помина на 22 август н. ст. (тая година), на 58 години, като остави подиря си, като человек, честно и незапятнено име, а като списател — почти четиридесетгодишна талантлива деятелност в полза на отечеството си.

Ян Неруда, както и всичките видни и първокласни писатели на славянский свят, твърде слабо е познат на един ограничен кръг читатели в нашето отечество. Нашата апатия в това отношение е безгранична и, разбира се, не ни прави много чест. Първите и единствените белетристически неща от Неруда се преведоха в Денница*. От поетическите му творения намираме само две кратки стихотворения в списанието Наука, година II. Те са с патриотическо съдържание и твърде къси, затова ги привеждаме тука:

---

*Йона Дивакът, из «Арабеските», «Денница», I година.

Ний йоще не умееме да мрем
за родината си, за волността си,
и със бездушност, кат евреи зли,
ний полза чакаме от гибелта си.

Ний йоще не умееме да мрем,
нито пък мъже да сме ний умеем;
но ако умре нашта родина света,
то как сами ще можем да живеем?

◆

Отколя нас съдбата зла потиска,
но тоя натиск нас не ще убий,
и нека храма, що деня градиме,
тя нощем злобно пак да го разбий!

За всеки нови удар на съдбата
ний длъжни сме да ѝ благодарим:
тя с свойта вечна злоба ни приучва
дене да работим, ноще да бдим!

[Кн. 10, октомври 1891]

БИБЛИОГРАФИЯ

Пътеводител за Рилският манастир, с пътна карта. Издава Рилский манастир. София, 1891. Цена 1 лев.

Като Пътеводител тая книжка е доста непълна и недостатъчна за един турист, желающ да се запознае добре с великата национална светиня, Рилският манастир и с Рила планина. Очевидно, тя е написана изключително за благочестивите поклонници на св. Иван Рилский без никаква претенция на един истински Guide, в европейски смисъл. И картата е доста неточна и грубичка работа. Ние напразно търсихме в нея очертанието на Рила!. . . При всичко това, тая книжка е пак едно значително улеснение и за поклонници, и за туристи. Вярваме, че при второто издание ще се положи грижа да се поправи и допълни тоя пътеводител във всяко отношение, като не бъде забравено да се спомене нещо и за величествените и леснодостъпни върхове, езера и изгледи и пр. забележителности на Рила, които окръжават манастира и съставляват истинска съблазън за пътешественика.

Сборник от български народни умотворения. Част първа, книга IV и V. Два тома. Събрал и издава К. А. Шапкарев. София, 1891. Цена: първий том 1 лев и 75 ст.; вторий — 3 лева и 20 ст.

Г. Шапкарев продължава да издава своите сбирки от народни умотворения. Ние и в тия нови материали намираме същата многоценна важност и голям научен интерес, както и в по-напреж обнародваните. Г. Шапкарев прави голяма услуга на българската филологическа наука и история с това си предприятие. Надяваме се, че ще бъде великодушно подпомогнат и от публиката, и от Министерството на просвещението за доиздаването и на осталите си материали от български народни умотворения,събрани с много рискове и труд в Македония, в продължение на много години.

Евреите и кръвта. Издирвания по въпроса: употребляват ли евреите християнска кръв. Написал д-р Симеон Данкович, главен равин в България. София, 1891. Цена 20 ст.

Почтений г. д-р Данкович се е постарал в настоящата си брошурка да опровергае като една безсмислица известното прискръбно суеверие, което съществува в простолюдната маса на народите почти на цяла християнска Европа. Най-напред авторът се занимава с произхождението на «баснята по кръвта» и доказва нейната нелепост с куп доводи, основани на здравий смисъл и на самата еврейска религия. Макар че у нас не съществуват никакви религиозни ненависти, още по-малко антисемитическото движение, което вълнува периодически Русия, Германия и даже Англия, появлението на подобни книжки, проникнати от дух на умиротворение и еманципиране от предразсъдки, заслужва съчувствен прием.

Отговор на един филолог, от И. Пеев-Плачков.

Авторът отговаря на рецензията на г. Милетича върху неговът филологически труд *Идеологическа класификация на българските предлози*, рецензия, обнародвана в V книга на Сборника на Министерството на народното просвещение. Не влазяме в същността на предмета на тая полемика, само ще забележим, че според съществуващата литературна практика у нас тя се води не без страстност и без рязкост в езика. Особено на 17 стр. г. Пеев-Плачков се разгорещява веднага по повод на една безобидна фраза на рецензента, криво прочетена от него, и тонът на отговора му става още по-горчив. . . Ние разбираме и споделяме болката на авторското самолюбие на г-н Пеев-Плачков, чийто труд във всеки случай е дело сериозно и плод на внимателно взиране. Но нека ни позволи да съжалим, дето началото на *Идеологическата класификация на българските предлози* счел е за необходимо да захване с подобни дразнителни думи: «Днес, когато научната филология у нас се занимава почти изключително *с букви*, такива издирвания може да се видят на *някои наши учени мъже* съвсем еретични. . .»*

Защо му е трябвало на г. Пеева-Плачкова, веднъж стъпил на мирното поле на науката, да хвърля камъчета в дворът на съседа?

---

*Да се забележи, че критикът на г. Пеева-Плачков, г. Милетич, е известен филолог у нас и е писувал учени статии за членовете и за *буквите*.

ВЕСТИ

И. А. ГОНЧАРОВ. Поминал се е знаменитий руски романист Гончаров. Гончаров, който се е отличил с дарът на високохудожествен и спокоен рисувател, е автор на няколко прочути в Русия романи, в които е изобразил характерни типове, имената на които са станали нарицателни. Такива са «Обломови», «Обикновена история», «Обрив» и пр.

ЮБИЛЕЙ НА ПОЕТ-ВОЙНИК. През миналий септемврий месец цяла Германия тържествено е отпразнувала стогодишнината от рождението на Теодора Кернера. Той се е обезсмъртил със своите патриотически песни, с които е въодушевлявал цялата немска младеж на 1812 г. в борбата против Наполеоновото владичество. Кернер сам е бил тогава солдатин и е паднал на 22-годишна възраст геройски в една битка за свободата на отечеството си.

[Кн. 10, октомври 1891]

ПЕТДЕСЕТЛЕТИЕ ОТ СМЪРТТА НА ЛЕРМОНТОВА

На 15 юлий таз година навсякъде из Русия се празнува̀ паметта на Лермонтова по случай 50-та годишнина от смъртта му. Както е известно, Лермонтов твърде млад загина от насилствена смърт: той умря на дуел, убит от един руски офицерин, Мартинов. Тая ранна смърт лиши Русия от един велик гений, който имаше нужда от време, за да даде всичко, каквото можеше да даде. По повод на тая безсмислена смърт «Русская мысль» прави следующите размишления, проникнати от чувството на горка скръб и негодувание против владеющите в Русия предразсъдки, на които жертва стана една от най-лъскавите слави на отечеството:

«Скръбно възпоминание за всичкото руско общество представлява този ден 15 юлий. Поетът умря в пълен разцвет на своя гений, като даде на Русия може би само половината от онези съкровища на творчеството, каквито е можал да създаде. И той, като Пушкина, не можа да се уварди, та и обществото не можа да го защити и нелепите и мръсни сплетни погубиха два велики таланта, несравними по сила, многостранност и по непосредственото сближение със самата душа на руското общество.

Всички помнят онази ядовита скръб и страстно негодуване за смъртта на Пушкина, каквито изля Лермонтов в своето стихотворение «На смъртта на Пушкина»; той се яви съдия и отмъстител на известен кръг светски интриганти и клюкари, жертва на които стана Пушкин. Но Лермонтов, като падна почти в същите условия, немà своя отмъстител. Неговата памет още чака това отмъщение и ще го получи донякога в справедливата и нестеснената история на литературата, изложена в свръзка с обществените нрави.

Тя ще поясни между другото и това, какъв е бил истинский дух на възпитанието в онзи царскоселски лицей, на който името на Лахарпа е усвоило репутация на хуманност и гражданственост, а славата Пушкинова и талантите на осталите негови другари създадоха ореола. Едно по-точно изследване ще покаже усвоявали ли са в тогавашний лицей такива възгледове на човеческата личност, на разликата между възвишеното и дребното в обществения живот, които биха съвсем отличавали това прославено училище от друго привилегировано заведение — школата на гвардейските юнкери, дето попадна Лермонтов, без да довърши университета, и дето другарството го вмъкна в чужда среда, във висока степен неблагоприятна за неговата гениална природа.

Ний виждаме само последствията и те се явиха твърде сходни по отношения към Пушкина и Лермонтова. У двамата съществуваше природен велик инстинкт, свойство на възвишена душа, който се яви в техните първи поетически стъпки, като протест против твърде

тесните рамки и тежките условия на тогавашния живот, и имà за последствие тяхното изгонване в южните краини на Русия. При това и възпитанието с време взе своето: то ги завлече в средата на хора, които по-горе от всичко туряли са кариерата, външните отличия, разкошеството, удоволствията и които не бяха способни да разберат, че Пушкин и Лермонтов, великите руски поети, трябваше да стоят на неприкосновена височина както за народа, тъй и за всички онези, които заемат своя блясък само от златния шев на дрехите.

Другото се свършѝ само по себе. Неразбрани от своята най-близка среда, взаимно и постоянно възбуждани против нейната дребнавост — и раздражавани от нейните убодвания, те и двамата намериха един край.

Не е ли за чудене, че когато ставаха сплетните, а после и преговорите, които застрашаваха с нелепият и глупав куршум славата на Русия — Пушкина и Лермонтова, — окръжавшите ги не намериха в себе си енергия, настойчивост, убедителност, па макар и самопожертвование, за да предупредят позорното събитие — убийството на двама велики поети, техни съграждани? Знае се, че Дантес беше само оръдие, а Мартинов бе излязъл из себе си не толкова от шегите на Лермонтова, колкото от претълкуванията и подстрекаванията на тогавашната офицерска среда и на провинциалния бомонд, който сполучливо подражаваше тогава на петербургският бомонд, понеже няма нищо полеко, отколкото да подражаваш на шаблонните външни обноски и на пълната душевна пустота.

Не можем да кажем дали дълго време ще трябва да чакаме всестранна и справедлива обществено-литературна история, за каквато споменахме. Но във всеки случай нашето време още не е напълно благоприятно за нейното появление; при празнуването паметта на Лермонтова и Пушкина можеше още да чуе човек около си случайни отзиви от онази отдавнашна вече, но не съвсем още минала епоха, която ни даде тия гении, може би твърде рано, та затова ги и затри.»

*

По съществуващий в Русия закон подир изтичането на петдесетгодишний срок от смъртта на един писател свършва се и правото на наследниците му върху произведенията му, на които принадлежи изключителната привилегия на издаването им. Вследствие на това изведнъж бликнаха едновременно многобройни евтини издания на Лермонтовите трудове, които се пръснаха със стотина хиляди екземпляра и направиха гениалний руски поет да стане достъпен всекиму и навсякъде в обширната руска империя. Така също се случи, не преди много, и с Пушкина.

Но тоя продължителен срок се вижда твърде дълъг и приносящ голям ущерб на името и влиянието на писателя, затова руский печат, като указва на несправедливостта на закона, апелира към правителството за изменението му в смисъл на съкращение срока на изключителното право на сродниците на умрелий, в полза на обществото и на славата на самия писател, на което той принадлежи.

[Кн. 11—12, ноември—декември 1891]

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Лъча (Луча), научно, литературно и обществено списание, излазя на 1-й и 15-й всеки месец, редактор Б. Величков, Брой 1-й (ноемврий) 1891. Т. Пазарджик. Год. абон. 12 лева.

Първий брой на това ново списание съдържа доста интересни научно-обществени статии, оригинални и преводни и написани на един гладък език. Между другите с особено наслаждение прочетохме Музеят на статуите във Ватикан, статия от г. К. Величкова. Ние сърдечно желаем успех и дълъг живот на Луча.

Светлина, журнал за наука, търговия, книжка X. Октомврий 1891 г. София, редактор И. Михайлов.

Последната книжка на Светлина свидетелствува за усилията, които си дава редакцията, за да я направи един добър илюстрован журнал български. Четирите фотолитографични картини, представляющи пейзажи из нашата природа, дават на тая книжка особен интерес за нас. Тия картини са: многовековий дъб в Горублени, видът на Искър при Куриловский манастир, видът на Рилский манастир и на Сандровский дворец, тоя последний — с краски. Всичките са извършени по фотографическите снимки на софийски фотограф г. Ив. А. Карастоянов, който усердно обогатява колекцията си с фотографии от български пейзажи.

Сама-китка, други стрък (съвременни мисли и разправи), от Т. Н. Шишков. Варна, 1891 г. Цена 60 ст.

Това е продължение от известната вече на българската читающа публика поетическа сбирка Сама-китка (първи стрък) от г. Шишкова. Тая книжка, както и названието ѝ показва, състои от две различни половинки, едната в проза, другата в стихове. Първата (съвременни мисли и разправки) съдържа биографически бележки от живота на Алфред де Мюсе и отчасти — на самия автор. Тия последните, носящи названието «Апология», са всячески любопитни. За втората, поетическата половина на Сама-китка, ще се задоволим да приведем пред взора на любопитните си читатели XXIII-то стихотворение, носящо название: Аспарух во Варна.*

То ще послужи за илюстрация както на поетическият талант на г. Шишкова, така и на напредъка, който прави съвременната българска Муза.

---

*Това поетическо произведение е придружено с много пояснителни бележки, от които преинтересна е етнографическата бележка в четвъртата страница, носяща внушителното звание «A propos: Нещо за нашите гагаузи във Варна».

Аспарух во Варна

(Преди 1212 години)

Ой Варна, Варна,
Одеса стара,
близу Каварна
ти се докара. . .

В твои предели
Аспарух с време
щял да засели
със свое племе.

Кубратов син бил
не тъй предвидлив:
не са заселил
на твой бряг красив;

доволен салт бил
от негова вид
и го заградил
на-около с зид!

Пак я нарекъл
Одесус — Варна,
и са завтекъл
къде Каварна.

Там, дето Бизон,
стар град, отдавна
съсипан бил он,
Каварна стана;

там днеска, дето
мис Калиакра
на-дълж в морето
проточен до̀край,

А сам Кубратич
върна̀л се тозчас
назад у Добрич —
Скития тогаз

тя се зовяла!
И там той скоро
кат одовяла
страна природно

богата здрава,
Останал сам-си
покрай Дунава
с малцина свой-си

най-вярна банда,
Повеч изпраща
навред с команда:
«Да са не враща

дружина вярна,
пред'да обсебе
Мизия цяла
не ради себе;

а за славене,
за цяло племе,
със общо име —
ний българи сме!..»

Вижд как отдавна
града, наречен
с името Варна,
нам бил обречен.

На Петровден 1891 год.

Г. Шишков е стар и заслужен труженик по народното възраждане. На тая титла той има нашето уважение, както и мястото си в историята на българската образователна литература. Но той се не е задоволил с това и се домогва за лаврите на поет. Това е една прискърбна грешка, за която съжаляваме и ние, и всички навярно, които ще прочетат го̀рнето стихотворение.

[Кн. 11—12, ноември—декември 1891]

ВЕСТИ

ПОВЕСТИ И РАЗКАЗИ. Към края на текущата година ще излезе от печат първий том прозаически съчинения на Ив. Вазова, състоящи в повести, разкази, очерки из българский живот и природа и пр. Предполага се в началото на идущата година да бъде турен под печат друг том — със стихотворения и поеми на същия автор.

ФИЗИЧЕСКОТО ИЗПИЧАНЕ (КАЛЯВАНЕ) КАТО СРЕДСТВО ЗА ВЪЗПИТАНИЕ. Един руски педагог обнародва доста интересна статия, в която изказва някои идеи по горний предмет, които заслужват внимание. Като възпитателно средство физическото изпичане се е практикувало още в глухата старина, та и днес доста широко се практикува в много европейски места. Но както справедливо забележва авторът, то става, макар и систематически, но съвсем не рационално поради незнанието физиологията на човешкий организъм и най-простите изисквания на хигиената и затова не е чудно, дето то докарва често голям и непоправим вред на организма. Такова систематическо и извънмерно закаляване има за следствие пълното изтощение на организма. Защитниците на усиленото закаляване обичат да посочват на селското съсловие, което е преминало през училището на суровий живот, затова е най-много преносливо и най-много физически развито. Но ако вникнем добре, ще дойдем до заключение, че това съсловие не е и най-здравото. Едностранното развитие на тия или ония органи е явление твърде обикновено у селяните. Не свидетелствуват още за здраве силните ръце, способни да подигат големи тежнини; то не говори още в полза на това, че обладателите им имат така също здрави дробове, силно сърце, здрав желъдък. Здравето от научна точка зрение се заключава в хармоническото развитие на органите и в съвършено правилната им деятелност. Ако няма такава хармония, няма и здраве. От друга страна, неволното каляване организма у селското население, което му е наложено изключително от тежките условия на съществованието му, костува твърде скъпо: организмът, за да се приготви за физическа приспособляемост към тия тежки условия, принуждава се да губи много жизнена енергия и не е чудно, дето статистиката на поболяването и смъртността у селското население (особено сред децата) дава по-големи цифри, нежели същата статистика за градските населения. Авторът завършва статията си с указание на разумните хигиенически правила, при варденето на които само изпичането може да стане силно средство за физическото възпитание.

СКУЛПТОРЪТ БРИАН. В Париж, в «Ecole des Beaux Arts», привлича вниманието на ценителите на изкуството бронзовата статуя на «Меркурий, който вади тръне из петата си». Мнозина, едно, за това, че ѝ липсува една ръка, а друго — за благородството на линиите взимат я за произведение на старогръцкий мир. А в действителност тая статуя е последнето творение на нещастний френски ваятел Бриана, който, при своята гениалност, цял живот прекара в нужди и лишения. Бриан получва първата римска премия, а остава без залък хляб! Манзардът (стаички, направени в таванът на големите къщя) му служила за жилище, спалня и работна стая. Тука в жестоките мразове той работил своят «Меркурий». Стаичката му се топлила с въглища, купени с последните му средства, и то само в ония работни часове, когато е присъствувал човекът, който е служил за модел. Осталата част от деня Бриан прекарвал без огън. Една нощ станало толкова студено, щото Бриан никак не можал да се сгрее в постелката си, макар че натрупал въз себе си всичките си дрехи. Внезапно се сетил, че мокрия гипс на статуята му може да се повреди от действието на студа. Той скочил и с всичките си дрехи обвил почти довършената статуя на богът, а сам остал да зъзне. Когато на заранта приятелят му Кавалйе дошъл у него, той намерил Бриана вкочанясал, а на статуята дясната ръка паднала от студа. Бриановите приятели решили да излеят из бронза Меркурия, но за вечно напоминание за сиромашията на ваятелят, те излели статуята без дясна ръка, както я нашли при смъртта на твореца ѝ. Тая статуя днес е едно от първите украшения на «Ecole des Beaux Arts».

В КНИЖКАТА ОТ МЕСЕЦ НОЕМВРИЙ НА СЛОВАЦКОТО СПИСАНИЕ «SLOVANSKY POHLADI» видяхме продължението от превода на «Немили-недраги», за които бяхме известили вече по-преди. Намираме в същата книжка следующата бележка от редакцията до преводача: «Вазов е твърде симпатичен нам. Българските събития преди Освобождението, както ги той изобразява, дълбоко се врязват в душата на словака: засрамяват го, ободряват го, после го въодушевляват. Ний, които се оплакваме от положението си, добре е да се запознаем с такива като Левски, Ботев, Каблешков, Бенковски!»

ИСТОРИЯТА НА МАРСИЛЕЗАТА. Любопитна е историята на известната французка революционна песен, която е направила голям шум в цял политический свят. Тя е съставена от един инженерен офицер французин на име Роже де Лил, който я изпял първий път през нощта между 24 и 25 априлия 1792 год. в Страсбург. От него самаго тя била наречена «Le chant de guerre de l'armée du Rhin»— «Военна песен на Рейнската войска».

По онуй време, в големия разгар на революционерите в Париж, марсилските федератисти (или жирондисти), които бил повикал в Париж техния виден съотечественик от тази патриотическа партия — Барбару (1767—94) — пеяли тази чудесна песен при влязането си във французката столица на 30 юлия 1792 год.;

а защото тогаз още не се знаяло добре нейното произхождение, възторжения народ ѝ дал названието «Hymne des Marseillais» — «Химн на марсилците» — и оттогаз тя се нарича La Marseillaise — Марсилезата.

В периода на първата империя и през Реставрацията Марсилезата се считаше за революционна демонстрация и чак по Юлската революция на 1830 и пак в 1884 при Луи Филипа тя отново излезе на сцената, за да се прекрати през всичкото време на втората империя, насила създадена от Наполеона III. . .

По мнението на Мейста в своето съчинение «Версайлски писма», печатани през 1872 год., мелодията на въпросния химн почива върху една немска народна песенчица; а по F. Hamm той бил идентичен с Credo-то (Верую) на една Messa (католич. литургия) от Holtzmana

«ГРАДИВО ЗА БЪЛГАРСКИЙ РЕЧНИК». Г. Н.. Начев, директор на Варненската мъжка гимназия, е предприел един доста интересен филологически труд под горнето название. То е сбирка от 4—5000 областни и въобще малоизвестни или неизвестни в книжовний ни език думи, преимуществено от македонските говори. Тълкуванието на думите се придружава повечето с примери от живата народна реч, записани въз основа на фонетиката и често изразяющи някоя битова черта. Всяка реч е обяснена освен на български още на руски и французки, а имената на животни и растения са определени и със съответствующите им латински. Покрай лексикологический материал в сбирката се съдържат пръснати и доста сведения по българската етнография.

Същий работел и над един «Пълен руско-българский речник».

МОХАМЕДАНСКИЙ ПЕЧАТ В РУСИЯ взема през последните години силно развитие. Всяка година в Русия излазя голям брой книги на татарски, турски и туркестански езици. На 1890 година са били обнародвани около триста съчинения на тези езици. Някои от тях са били печатани в 200 000 екз. Издателите са мохамедански книжари, те ги разпращат по Крим, Кавказ, Туркестан и другаде. Вестникарството обаче е слабо развито. Имат само два вестника: «Терджуман» («Тълмач»), който излазя в Казан, дето се типосват по-многото книги на тия езици, а други лист излазя в Туркестан.

АЛГИЕРО ДЕ КВЕНТАЛ. Знаменитий португалски поет Алгиеро де Квентал не преди много се е самоубил на един от Азорските острови, Сан Мангуело. Той е прекратил насилствено живота си на 48 г., за да се избави от една люта и неизцерима болест в гръбнака. Португалския народ оплаква в него един от най-даровитите си и любими поети и го е наричал Камоенс.

АЛЕКСАНДЪР ЕКЗАРХ, един от най-старите ветерани по Българското възраждане, се помина не преди много в София в преклонна възраст. Покойний екзарх заедно с Ивана Богорова е родоначалникът на българското вестникарство. Той е бил редактор на «Цариградский вестник» и в продължение на 12 години в колоните на тоя лист той енергично е воювал за българските правдини, както е бил един от първите пионери на нашето възраждане и духовно емансипиране.

ПРЕЗ МИНАЛИЙ ОКТОМВРИЙ ПОМИНА СЕ ИВАН ДАНЕВ, на 38-годишна възраст. Покойният беше един от образованите членове на столичната интелигенция и симпатичен на всички по благородство на характера, сериозния си и развит ум. Той е автор на драмата «Ангел и Миланка», издадена на 1879 г., а по-после на една поема, «Богдан», обнародвана в Пер. списание на Бълг. кн. дружество.

АИДА. В края на месец ноемврий се даде в Славянската беседа пред една отборна и многочислена публика, която едвам побираше залата, операта «Аида», разкошното музикално творение на Верди. Оперната трупа изпълни доста добре ролите си, особено главните роли излязоха успешно. За жалост, операта беше така окастрена, съкратена и сиромашка с ефекти, щото изгуби половината от прелестта си за ония, които са имали щастието да присъствуват на тая опера в някои от европейските театри. Декорациите бяха доста прилични, но не отговаряха на ожиданието, което бе възбудила рекламата в афишите. Но онова, което е най-непозволително, то е липсването на оркестър. Представете си опера без оркестър! Едно глухо пиано го замещаше. На това отсъствуване на оркестър се дължи и това, дето публиката се лиши от удоволствието да чуе великолепният триумфален марш на фараоновото шествие. Тия небрежности и опущения, диктувани донейде си и от дребнави сметки на оперната трупа, са непростителни, когато тя намира такова жежко насърчение от столичната публика.

[Кн. 11—12, ноември—декември 1891]

1896—1912

СПИСАНИЕ «БЪЛГАРСКА СБИРКА»

1896

КНИГОПИС. СЦЕНКА НА КНИГИ И СПИСАНИЯ

Г-н Вазовата «Нова Земя» и критиците ѝ по въпроса на Съединението и пр. (Бележка)

Жално е, че досегашните критики на г. Вазовата «Нова земя» стъпват в оценките си на неговото знаменито произведение все на неверни становища. Това ни се случи да видим даже в критики по Нова земя, печатани в сериозни издания, като Бълг. преглед и Ден: те и двете се поставят на едно невярно становище, особно относително главната задача на романа. Именно г. Б. Цонев в Български преглед и «Есхил» в Ден вземат за такова Съединението. Застанали веднъж на такъва странна гледна точка, и двамата критици се вмъкват в безпочвени размишления и дохаждат до криви заключения както за главната задача на Нова земя, така и за господствующата мисъл в нея. Те биха лесно избягнали това блуждение, ако погледнеха само на предната корица на творението на г. Вазова и видеха словата: роман из живота на българите през първите години след Освобождението. Именно, това е целта на Нова земя, това е задачата ѝ, това рисува тя: живота на българите — във всичките му по-главни проявления през цял период, през първите осем години от тяхното независимо политическо съществуване. Революцията за Съединението беше само един момент, макар и най-важният, в тоя период; но тя беше само момент, в нея не се концентрираше целия обществено-политически живот на нова България — свободното Княжество и Източна Румелия. Съединението е най-последний акт, който сключва *Нова земя* и завършва пълнотата на картината, която вместява широката ѝ рамка: българский живот през първите години след Освобождението. В тая рамка пред нашите очи изпъкват едно по друго, в повече или в по-малко релйефни контури, цял низ типове, събития, характери, идейни течения, сцени из семейний и общественний живот, фигури и явления разнообразни и характерни, продукт на новите условия, в които развитието на българското общество биде поставено.

Повтаряме: Съединението не можеше да служи за централна точка на *Нова земя*, та и нелепо би било такова нещо. Първите манифестации на народа за Съединението станаха в Източна Румелия през 1884 г., а на следующата, в която се завършва и романа, това народно желание стана дело. Животът на България през всичкий предидущи период от шест години си е текъл независим из своя нормален път, без да има никакво отношение към пловдивската революция и с политическата идея за нея, изскокнала из разгара на румелийските партийни борби едвам в началото на 1884 год.

Съединението прочее у г. Вазова роман, това е най-очевидно, стои не като цел, а като част, и знаменателна част, на една широка, многообемлюща картина, нужна за нейната изразителност и хармония. Понятно е тогава защо поменатите двама критици, застанали на едно лъжливо становище, фатално падат в скръбно заблуждение и правят заключения, лишени от почва и критичност.

За да довършим по тая точка, нека прибавим, че в *Нова земя* г. Вазов е изобразил Съединението епизодично, той му е изрисувал само една, най-показната страна, той повидимому не е искал да изобрази самото историческо събитие, взето във всичкото си развитие и съвкупност на обстоятелствата и факторите, които го машинираха и създадоха. Според нас добре е сторил г. Вазов — инак романа му би страдал от несъразмерност и не би избягнал и неудобството да получи тенденциозен характер. Това велико събитие — Съединението — само би могло да бъде предмет на един особен роман, какъвто йоще е невъзможен по причина на близостта и сравнителната преснота на събитието и на което йоще безпристрастна и обективна история нямаме, а и мъчно ще бъде написана скоро при йоще неутихналите страсти и антагонизми на партиите, до интересите на които Съединението се е докоснало тъй или инак. Пред вид на тия мъчнотии, съпряжени с предмета, г. Вазов се е ограничил да изобрази тамо един момент от революцията, толкова занимателен, колкото и характерен: вмъкването на конарците в Пловдивский конак сутринта на 6-ий септемврий 1885 г. и развождането на главния управител, г. Кръстевич, из пловдивските улици. Този епизод от революцията г. Вазов е изобразил с майсторска вещина и със скрупулозно вярно предаване на фактите. Този епизод от революцията може би и за това е съблазнил г. Вазова, че е твърде малоизвестен и съвсем нов за голямата част от българский народ*. Съзнавайки деликатний характер на една такава задача, като *обстоятелното* изображение революцията на Съединението, г. Вазов е избягнал необходимостта да се умъкне на тая гъделна за един романист в неговото положение област и с това трябва да си обясним това, гдето той, заедно с героя си Стремски, пренася действието на романа в Швейцария и Париж, гдето изпъкват пред читателя ред образи на наши студенти, всички взети целиком из действителността и присъствието на които в романа не дисхармонира нито с целта му, нито с развитието му. Пак с тая цел, именно да избегне всяко изкушение за тенденциозност и едностранчиво гледание на описаний епизод, г. Вазов ще да е турил да му бъде свидетел едно посторонно, външно, незаинтересувано лице: Хаджи Евтим, и през неговата душа на добър българин и честен човек авторът гледа на събитието.

Имаме да направим йоще една бележка по повод критиката на г. Б. Цонева. Уважаемий професор, както по въпроса за главната цел на романа, подхлъзнал се е също към криви заключения и по друг един въпрос: единството в Нова земя. Той и тука пада в нова грешка, която има същия извор, който и по-горнята му: побърканото схващание главната мисъл на романа. Той търси яка свръзка ту между Съединението и осталите събития в Нова земя, ту между тях и главния герой Стремски, като предполага, че г. Вазов е имал главна цел или Съединението, или Стремски. И понеже Съединението стои отделно, само по себе си, а героят Стремски не държи в ръката си нишката на всичките събития, за да ги разиграва като марионетки, то г. Цонев дохожда до заключение, че в Нова земя отсъствува свръзка и единство, без които един роман не може да бъде роман. Веднъж допипал тая дълбока истина, г. Цонев на цели страници с най-голяма сериозност се върти и суети на тая едничка точка, като се губи в куп дреболии, които му отнимат възможност на по-широко поглеждание предмета. Г. Цонев наумява българската пословица: «Видяла баба иглата в купàта, а купàта не видяла.» Г. Вазов, както и по-горе посочихме, изобразява новия български живот. Съединението е един момент в тоя живот. Стремски е един тип в него и той не може да се тури в зависимост ни от първото, ни от другия. Строго единство, по преценките на учебниците, могло би да се търси в една повест, която има за цел изображението на един тип, на една среда, на един момент, на една идея, но не както романа на г. Вазова — цяла една епоха, един осемгодишен период из живота на един народ. Строгото единство не е възможно по самото естество и план на романа, както, за да схване по-широко и в разнообразните му проявления живота, мени театрите на действията си от Стара планина в Русе, после — в Бреговец (северните поли на Балкана), после в Бяла черкова — Южна България и най-после го пренася в столицата ѝ, в Пловдив. Заедно с местностите и времената се меняват, и лица излазят нови, защото тая пъстрота и разнообразие се налага на романа от самата цел, която му е поставил автора. Единството в Нова земя се съдържа в единството на господствующата мисъл, в целокупността на картината, а не в материалната свръзка на събитията със Стремски или Съединението. Г. Цонев така би трябвало да погледне на Нова земя, той трябваше да усвои широкия поглед на г. Вазова, а не да натрапва на свободния творчески полет условностите и веригите на някакви учебничета. Ако се съгласяхме на миг с г. Цонева, трябва да признаем, че и такива гениални произведения като Клетниците от Виктор Хюго и Война и мир от Толстой не са романи, понеже в тях липсва г. Цоневото единство. Дека е единството в Клетниците? Какво общо, каква свръзка имат стотините страници там, изобразяващи обществено и политическо революционния живот на Франция през един десетгодишен срок, с главния герой Жан Валжан? Той се съвсем заличава, изгубва, не види: там, дето се покаже, той не е главна фигура, не ръководи действието, а играе бледна роля и отстъпва предния план на други лица и картини, защото Хюго не Валжана е имал да изрисува главно, а епохата. Война и мир пък съвършено се лишава от условното г. Цонево единство. Там героят княз Андрей се мярка като сянка тук-там из грандиозните картини и събития и неговата роля е нищожна, а свръзката му с действието на романа и главните фактори в него е йоще по-невидима. Защото и Толстой — не княз Андрея има за цел, а цяла епоха на руския живот. При все това никой критик на света не се е сетил да шиканира ни Хюго, ни Толстоя за отсъствие в романите им единството, което предписват учебниците.

---

* За разкарването из пловдивските улици и пред консулатата г. Кръстевича с една девица никъде йоще не е се писвало у нас. Тогавашните вестници нито дума споменаха, а Зах. Стоянов в известната си статия «Кой върза пашата в конака?» (във в. «Самозащита») също го замълча.

Тия бележки счетохме особено нужно да направим на г. Цонева, защото той напразно си е изгубил толкова труд да учи г. Вазова какво нещо е единство, кое е роман и кое не, вместо да вникне в съдържанието и във вътрешната стойност на Нова земя, оценката на които трябва да бъдат главната задача на един сериозен критик.

[Кн. 8, октомври 1896]

1899

КНИГОПИС. КНИЖОВНА БЕСЕДА

БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИК ПОД ЧУКА НА НАШИТЕ ПОЕТИ

Няма съмнение, че нашият език все повече и повече се изглажда, пречистя и даже, може да се каже, облагородява. От езика на Раковски, на Петка Славейков, до езика на новите ни поети, разликата е вече голяма. Една плеяда млади дарования дадоха на литературата ни стихове добри, понякога даже изящни. Не ща да повтарям тука преизтърканата истина, че добрият поет непременно има и добър стих, и добър език; че без хубава форма няма хубава поезия — даже няма поезия. Хубавата форма е необходима даже и на прозата. Школата, че доста е да има мисъл, идея в писаното — то е достатъчно, то е добро, отдавна отживя времето си, умря заедно със своите апостоли. . . Захванаха да пишат гладко, елегантно даже нашите социалисти, които отричат изкуството.

Ето защо нам винаги ни става криво, когато срещнем и днес поети, които мислят, че може да се пише на български с лош език, без ясност и без простота. Например, съвсем не ни се харесва, когато четем такива стихове:

> Природата изчезва пред очи ми
> кат вещ и става в миг
> на някакъв живот дълбок и несловими
> вълшебносгрений лик
> на някаква душа разпръсната в безкрая.

Тия стихове са, за жалост, от г. Венко, който е писал по-добри. Преди всичко тия стихове грешат с тъмнота, или по-добре, с безсмислие. Как така природата изчезва като вещ и какво значи всичкото остало, ако не една галиматия? После, думите: несловими вместо неуловими и безкрая вместо безкрайност, са съвсем лошо изчукани и дядо Богоров би бил в отчаяние — тоя път справедливо.

Това в списанието Живот (последната книжка). Друг някой си поет «Mentor» пише там следующето:

> Бе нежно твойто лице майно.

Майно (!) вместо омайно. Господи, доде достигнахме! Тоя ментор сам има нужда от такъв по българский език.

По-нататък, от същия «ментор»:

> И с рана сладостна и тайна,
> пред тебе седнах на колене,

Съвсем некрасиво. Може да е сладостна и тайна раната, но тя е рана и не е хубаво да я показва на своята любима, особено когато е от категорията на «тайните» рани. . . Не е хубаво и положението: «седнах на колене». Ако да беше г. ментор поет, той би казал: «паднах на колене».

Някой си друг поет, Кунев, пише пък следующите стихове:

> Сълзата — плод от спомените мили
> от око ще слети.

Слети е употребено вместо: слезна, капна, порони се. Г. Кунев е употребил руска дума, а на български слети значи: нападне, връхлети. Слетяха го грижи.

Руският език е помогнал много на нашия в изразителност и в обогатяването му. Но той е страшен враг на бездарните писатели или на незнающите добре родния си език. Един писател може в краен случай да употреби русизъм, но това не е простено, когато си имаме наша дума, а е отвратително, когато тоя русизъм изопачава мисълта. Истина, че мислите на подобни поети малко губят от това, защото те сами по себе си са убоги и нехелни.

Примери за осакатяване на езика и развалянето му срещаме и в едно стихотворение: «Съдбата на един цар» (във в. «Христо Ботйов», брой 20). Ето, в първий куплет:

На трон висок се пъчи гордо царя,
вцедил на лоб плешив корона.

Ний не знаем дали съществува на български такава дума: вцедил. По-просто и естествено беше: турил, нахлузил. А сега изглежда, като че тоя горд цар е наложил някаква корòна мокра или от шкембе на главата си, която се изцежда по плешивия му лоб. Впрочем един тиранин цар и не заслужва по-добри стихове. . .

Във втория куплет:

Но ето че се трона му полюшна.
Дал не се земя сама разклати?
Метеж! Тълпи навалят към палата.

Тука глаголът дал се е заблудил на едно място, дето съвсем няма работа. И метеж се е присламчил съвсем глупаво тука: какво метение има там? Защото метеж само от метение може да произхожда, както ламтеж — от ламтение, летеж — от летение и пр. Авторът е просто цапнал руската дума мятеж, като я побългарил на метеж. Колкото за ритмуването на разклати с палата, това е фалшиво ритмуване. Но в поезия всякак може у нас — за лошия поет.

В третия куплет:

Реките, както язове разкъсват
веригите си разорва народа.

Тука читателят добива доста опуйчен вид, как могат вериги да се разорават? Може да се каже: «Той три пъти разорвà нивата.» Но как вериги ще се разорават? Те могат да се разкъсат, строшат. Но авторът е турил руския глагол «разорвать», без да му мисли много.

В четвъртия куплет:

И с тез вериги наместо оръжье
се спусна в бой за скъпата свобода

Тука, по прозодията, подчертаната от нас дума: наместо трябва да се чете нàместо, макар че никой българин не произнася така. Също и по-нататък трябва да произнасяме, за да уйдише на ритмата: останà (вместо: остана), изрòди (вместо: изроди).

По-нататък:

Един-едничък останà при царя
от стръвния метеж неизненаден
джелатинът. . .

По-горе се обясни, че метеж е руска дума, която на български се провожда бунт, смут, въстание (на фр. revolte), а употребена български значи: метение. А стръвен какво е? Народът казва «стръвен път» (вм. стръмен), «мечка стръвница». Но стръвен бунт или стръвно метение — ще бъде безсмислица. Колкото за неизненаден, то по български е: неизненадан; но понеже по-долу има ритма: кръвожаден, четете тъй, както ви го дават. Без шикани!. . . Бедният български език заслужва всичката ни симпатия!

Тогас намръщен царя го попита:
«Защо и ти си дърмите не хвана?. . .»

Изречението «дърмите не хвана» е твърде банално и грубо за едно сериозно, написано на трагически сюжет стихотворение. Но то е казано на един джелатин, а на един джелатин не се пада да се говори по-деликатно. . . После, тука поне езикът не е изкълчен.

Всички тия оскърбления на езика, ясността и добрия вкус ги намираме само в горнето кратко стихотворение, състояще от осем куплета, и ние без мъки отгатнахме, че под подписа С., който стои под него, се крие г. Славейков (Пенчо) — затова се и спряхме. Тия уродливости са свойствени въобще на Пенчовите поетически произведения. Те изглеждат като органически недостатък на неговия талант — защото той има талант. И на тоя недостатък се дължи обстоятелството, че него го не четат, не могат да го четат, даже и при най-добрата воля. Тоя поет притежава във висша степен изкуството да бъде тежък и грапав и да отгонва читателя. А това е неговата присъда. Волтер е казал: «Tous les genres littéraires sont bons, hors l'ennuyeux». А г. Пенчо Славейков е отегчителен, много отегчителен.

В една друга книжка на сп. «Живот» (юнската) намираме превода на едно Пушкиново стихотворение от г. Дим. Подвързачов. Това име пръв път срещаме в нашата литература, но нам се хареса гладкия му и хармоничен стих. Четеме:

О Делия прекрасна,
побързай, ангел ти.
Звезда любовна, ясна
в небето веч блести,

Безмълвно месецът заплува;
побързай; Аргус те не чува,
във сън дълбок той вече спи,

В леса под сянка скрита
в дълбока тишина,
де песен жаловита
пей сребърна вълна, и пр.

Но като преводно стихотворение, не може да се съди още за дарбата на г. Подвързачов, която може да е никаква. Ние цитувахме тия стихове като пример на гладкост, естественост, простота — качества, които липсват на по-горния поет.

Тук же срещаме пак «Ментора» под едно стихотворение. Той захваща така:

Недейте спомени далечни
пред мене сладостно лети (!)

Думата летя, която се пада да стои там, е направена на лети, за да отговори по-долу на сиромашката ритма: буди. Варварско осакатяване на езика и на мисълта.

В същата книжка срещаме стихотворение Молитва, преведено от г. Кирил Христов. Този млад поет, обладающ чист стих, тоя път пише тъй:

Ох, вяра дай ми, господи, омраза за да смажа,
пред твоето разпятие смирено да се спря,
та без подслон и без опора гордо пак да кажа:
аз силен съм, защото вяра ми сърце огря,

Като оставим настрана прекалената дължина на стиха, която го прави тежък и прозаичен, г. Христов турнал е спря за ритмуване с огря. Глагола спирам в подчинително наклонение може да бъде само спрж или ако щете спра (по новото правописание), но не спря. Това е осакатяване на речта, странно у един поет, скрупульозен по отношение на езика.

Преравям стихотворната част, тоя път богата, и в последните книжки на сп. «Българска сбирка». Аз намирам и чета с удоволствие музикалните стихове на г. Церковски, който си е избрал и завладял вече свой самобитен жанр, за да ни даде в него стихове, често прелестни по звучност и милозливост.

Полско цвете аз набрах,
китка свих;
и на нея не без страх
дар пратих.
Полско цвете, слушай мен:
«Хубавей!
На страна й всеки ден
червеней.
А по вечер с листовце
затрепти
и спомни й туй сърце
как трепти.»

Мило, просто, свежо, нали?

В същите книжки се срещаме пак с г. Пенча Славейков — преводи от Пушкина и Змай Йовановича. Срещаме го пак такъв, какъвто си е. Ето някои извлечения, откъслечни:

Сякаш нивга не е било ден,
стръвен (!) вихър пее разярен
и е мътно зимното небо. . .
И през тая тма се взирам аз
във небесни простори високо
в туй мъгливо бездънно небо. . .
И сякаше аз дочух въздъх
на потайната ѝ жалба няма. . .
Сякаше ли нещичко добро
то от слънце не е ни видело
сякаше ли слънце никой път, и пр.

Не, Змай Йованович пише по-хубаво. Подчертаните думи не би трябвало да стоят в това Змайово стихотворение, което ни се дава като образцово и което те, напротив, обезобразяват. Първият стих е безсмислен, тъй както е у Змая, трябва да е: «Сякаш нивга не е било ясен ден» — тъй само може да има смисъл. Стръвен също е лошо: у Змая трябва да е хубавата дума буен или бурен вихър; простори по прозодията трябва да се произнесе неестествено: прòстори — и бездънно — бездъннò! Три пъти повторената дума сякаше хвърля безсмислие в стиховете; правилно беше да се каже: сякаш че. Всички тия съзнателни изкълчвания и разваляния на думите показват, че г. Пенчо Славейков води жестока борба с езика, кога пише стихове; и в тая борба той е все победен.

Длъжен съм да завърша с нещо по-отрадно, подир всичко това. В същите книжки на «Бълг. сбирка» намираме стихотворения от г. Ив. Грозев. Пръв път четем тоя поет, а може би и пръв път печати стихове, но ние с чувство на жива радост го прочетохме и не се двоумим да видим в тях предвестници на едно свежо, пъргаво дарование. Каква жива поетическа струя, каква енергия на езика, какво ясно схващане идеята и вярно, плавно водене стиха в стихотворението На един баща:

Ти имаш право! Да, такъв е века —
че всяка светла искра веч се губи
от тази вяра във доброто, в человека —
че тъмни са душите, а сърцата груби;

че иде ден, когато хора честни
по улиците ще умират гладни:
защото видиш: люде най-безчестни
успяват днес с коварства низки, задни:

дори поетите възпяват днес разврата
и с туй поженват лаври срамни — слава;
те позорят поезията свята,
тям любовта наложница им става!

И ти—животът дава ти уроци —
в тоз дух си възпитавай ти децата,
днес доблест е да имаш вси пороци —
така герой ще минеш пред тълпата,

Възпитай ги да бъдат лицемерни,
кат хищници да бъдат кръвожадни,
и ще избягнат те неволи черни,
за Правдата не ще умират гладни,

За правдата не ще висят на въже,
нито ще ги изпъждат голи, боси. . .
Сал (?) техний бог не ще да ги излъже —
Не ще ги мъчат никакви въпроси,

не ще усетят грозните вериги,
с кои светът сковава Свободата,
и хорските безбожни, зли интриги
не ще да им отровят с яд душата!

Обличителната мисъл в това стихотворение наистина не греши с най-свежа оригиналност, но тя е облечена във форма оригинална, тя е одухотворена в смели. енергични и поривисти стихове, които неволно наумяват за ямбите на Auguste Barbier. Впрочем, върху вътрешната, идейната страна тяхна няма да се спираме, защото бихме излезли от рамките на статията си, която има за цел главно формата. В нея и г. Грозев греши на места, като употреблява неоправдано думи чужди, като салт (вм. само), палач (вм. всеупотребляемото джелатин) и пр. Трите му остали стихотворения: За нашите превзети поети, Нощно мъртвило, Вълни и скали са послабички. Първото обаче, което цитирахме цяло и което може да се назове бляскаво, е сигурно поръчителство за нас, че поетът, който тъй хубаво дебютира, ще ни зарадва с разцвета на един млад и истински талант, тъй ялова от такива днес нашата духовна почва.

[Кн. 15—16, октомври 1899]

1900

ЯНУАРСКАТА НИ ПОЕЗИЯ

Списанията: «Звезда», «Български преглед», «Светлина», «Българска сбирка», «Летописи», «Надежда», от януарий 1900.

Разбира се, че през студените и снежни дни на януария на българския пегас не е много топло. Вдъхновенията мъчно поникват в неблагоприятната за разцвета им атмосфера на тая студена зима и невесел обществен живот и прегледавачът на песните, нагласени през това време, трябва да има пред вид това, ако иска да бъде справедлив без строгост и без нервозност... Теновата и Сент-Бьововата критически теории могат отчасти да се приложат тука.

Ний имахме само горните списания под ръка и на това ще се дължи непълнотата на нашия бърз преглед.

Случаят туря под окото ни най-напред Звезда, както вероятно е турил в началото ѝ и стихотворението Моряци от г. М. Теофилов. Както самото име на автора, и стиховете са гладки. Но странно, мисълта им остая тъмна за нас и целта непонятна. Авторът захваща тъй:

Със двойна сила дигнахме веслата
и лодката ни полетя по път. . .
Прощавайте! Ей, чезне в далнината
любимий бащин кът,

а свършва тъй:

Ах, нека с идеали да живейме,
далеч от низко-блудкавий кипеж. . .
Глави дигнете, мили, да запейме
към висшия стремеж,

В какви идеали поетът ще живее *вън от отечеството* и кипежите му и защо ще да запява към (?) висшия стремеж (!), това остая малко неясно.

Романсът на г. Арнаудова, един от младшите ни поети, за когото е позволено да се хранят надежди, като всеки романс, е хладен и фриволен по чувствата, що изказва, при това — изтрити и изкуствени. Ние сме срещали по-добро нещо от г. Арнаудова.

В *Нощната картина* на г. Чокойски има две хубави народни думи, рядко употребявани от нашите поети: *светлик* и *чуки* — и една груба грешка против езика: «Тихичко (месецът) над *ней* (!) забди». (!)

Кога ще се сетят нашите поети, че е престъпление да се осакатява езика и че ковачът, който не владее добре чука си, не е роден за ковач?

Стихотворението *Лудата* от М. И. Х. има тема добра (легендата за полудяването на дъщерята на Асеня I, убит от Иванка); но самото то се чете много мъчно поради размесените ямби и хореи, чудатост, която сега виждаме у нас. После, как може да се ритмува *молят* с *покоя*? Добре е нашите млади поети да прочетат *Ръководството за стихосложението* от г. Н. Начева.

Български преглед тоя път е обилен с поезия. На първа страница виждаме стихотворението на г-жа Роза Ст. Попова *Следа* (Слѣда?). При всичкото ни желание да се съобразим с кавалерската френска поговорка: «Aux femmes les compliments, aux hommes la vérité», дългът ни заставя да кажем че това произведение е бледно и мотивът му доста изтрит. После, как може да се пише такъв стих:

Така и ти в живота мой се *весна*?

турено, за да ритмува с *блесна*, когато на български от *вестявам се* става *вести се*, както от *явявам се*: яви се, а не *явна* се.

Пò е добро другото ѝ стихотворение: *Зимен ден*. Но пак е изкуствено и то!

Но свива им стъблата (на дърветата)
над тесните пътеки
снегът, натрупан леки,
тъй както мен тъгата
превива им стъблата.

И въздишам аз за нашите народни песни, за живий извор от поезия, избликнал из душата на българската селянка и за простата ѝ ясна реч:

Мама Куна рано буди:
Стани, Куне, стани, мама,
че слънцето изгреяло.
Ще да идим на манастир,
на манастир при кулата.

Хубавички са и мили преводните стихотворения от гръцките поети Рангабе и Дросинис, особено на първия: *Желание*. И преводачът С. Сребров е сполучил; но по една българска орисия той е мушнал там една грозотия, която разваля всичко.

В злата коса бѣ* турила
рудо цвете мойта мила.
Дай туй цвете, дай го мен,
друго веч не ща посем,

Даде ми го зачервена,
с ръка, *кат с млеко полена*...

Представете си колко е изящна и привлекателна една ръка, която е обляна с мляко!

Стихотворението *Хекзаметър* от Ив. Арнаудова е добро. Така също е хубаво преведеното Змай Ивановичево стихотворение *Мамина тъга за първенец*, пълно с простота и задушевност.

Добро впечатление правят *Сломените мечти* от г. Ст. М. Попов, гдето прониква хайневски дух. Но и

---

*Ние турихме пак буква ѣ, която редакцията на *Български преглед* изхвърля и заменя с е, за да не се уморява непривикналия на това нововедение взор.

тука — пак орисията! Авторът е употребил непотребната нам руска дума лелее, когато си имаме: милува, гали и пр.; също е написал такъв стих:

И как ѝ от вчера сърцето,
прибива (!) дволно честито.

и тоя лош стих:

Но нещо я сдуши, затàи (!)

А между това, г. Ст. Попов другаде показа, че е съвладял стихотворната реч.

Илюстрованото списание Светлина, ценно за нас по много добри работи, печата, въобще, с малко изключения стихотворения, повечето убоги по мисъл и клипави по форма. Сега съдържа само едно — доста дълго: Екатерина Авксентиева Симитчиева, епопея от г. Ил. Венов. Това е едно творение, написано с патриотическо въодушевление, но претрупано с много баласт, без който тая силно разтегната епопея би станала наполовина и на три четвърти по-малка и двойно би спечелила... А сега ние срещаме там фрази и мисли, прилични за колоните на един вестник, гдето подир такива добри стихове:

Поклон пред тебе, жено, героиньо славна,
с Ботева и с Левски по юнашство равна,
Поклон! Твойто име с развълнуван глас
и с благоговенье произнасям аз,
Колчим твоя образ, цял обзет в сиянье,
енергично дишащ, с позив към въстание и пр.

сблъскваме се неприятно с други, будещи непоетически и неблагородни чувства, и грозни по езика:

Жертва тя (Македония) на алчний апетит стана,
не саде (?) на дивий турчин, зъл тиранин
не саде на гърка, общ враг на славянин,
но й (?) на сърбин брат наш. . . На страна

що славянин чисти нея обитава.
Но уви — днес сърбин веч не проявява
ни славянско братство, ни славянска чест!
Подлост, лицемерье, низости и лест —
ето днешний сърбин!. . . Със тирана диви
във съюз захване, с грижи треперливи
за да присвоява, ту с насилье, с власт,
ту с измама, с откуп (подкуп?) тайничко без глас (?)
училища, църкви български, та тъй-ка а(?)
македонци, чисти българи — на вънка
във Европа той за сърби да представи.

Повтаряме, «епопеята» щеше много да спечели без тоя блудкав баласт. Това е за съжаление, защото епопеята към свършъка си заключава с топли редове, като тия:

Поклон героиньо, наша гордост, слава!
До кат Македонья майки таквиз дава,
нейните неволи скоро ще престанат
и дни на свобода сладка ще настанат,
Ти със своя подвиг, кат че ли крила
стори да израснат ней от тез тегла. . .

Ний се повече спряхме тука, защото бихме желали да обърнем вниманието на нашите поети към такива сюжети, като отечеството и историческите ни идеали, сюжети, способни да вдъхнат най-възвишени въодушевления и благородни чувства на пресния талант, вместо разните «сломени мечти», ахкания за «пропадналата младост» и подобни слободии на хора, които не са захванали още да живеят.

Българска сбирка ни дава едно хубаво нещо в областта на истинската поезия: Лермонтовата знаменита песен за Калашникова в един сполучен превод от г. Ст. М. Попов. Тоя поет, владеющ поетическата реч, сега е употребил всичките усилия на дарбата си и волята си, за да ни предаде Лермонтовото творение в прилично българско облекло, завидна съдба за един поет, когото превождат, особено у нас. У нас досега добър преводач на поети е бил г. Д. К. Попов. И покойний Алеко Константинов направи в тая област един хубав опит с превода на Пушкиновите Цигани; за жалост, той не запази на поемата оригиналната ѝ спретната форма и тя на български излезе малко разточена, и в амфибрахия вместо ямб. А. Константинов обаче даде добър превод на Молеровий Тартюф. Г. Ст. Попов иде сега да ни зарадва с един още добър превод от руски, като е завардил руския народен епически стих на поемата.

За пример ще приведем един откъслек, взет на случай от първата страница и след който идат много още, и по-хубави.

Нит е слънце, що по небо свети,
нит е облак, що се чудом чуди —
на трапеза под венец от злато
седнал грозний цар Иван Василич,
А зад него трапезари верни,
срещу него князе и болери,
отстрани му опричници верни;
цар пирува, божа слава слави,
слава слави и сърце весѐли.
Па засмяно той им заповяда
в чашата му царска позлатена
да налеят вино прекоморско,
до почерпят опричници верни.
Всички пият, царя благославят,
сал един си чаша не поема
и мустаки в чаша не потапя;
черни очи долу си навежда
и глава си на гърди отпуща,
а гърди му страшна мисъл мъчи. . .

Кратичкото стихотверение Надявай се от г. Ив. Арнаудова предава простичко една проста мисъл и е сполучено; то би се нарекло хубаво без една техническа небрежност: ритмуването на пристигат с идат, волност в случая неизвинителна, защото стихотворението има само осем стихчета.

Стихотворението Алпите от Г. Г. е слабичко нещо и по форма, и по идея. Незначително е и другото

му стихотворение: На парахода, гдето Г. Г. ни казва, че парахода се люлеел по морето, а нему «бистри сълзи пълнели очите» и «черни мисли владат му главата!»

Тук има превод и на Гетевото стихотворенийце Планински върхове от г. Н. Д. Юрданова. Понеже е късо, ще го приведем:

Планински ротлини
в нощна спят тъма,
в пустите долини
хладна е мъгла.

Прах се в път не дига,
листец не трепти
много не ще мине
млъкна щеш и ти.

Бихме нарекли добър тоя превод, ако не ни идеше на ума руския превод, от който очевидно г. Юрданов е превел стихотворението. На руски е тъй:

Горныя вершины
Спят во тьме ночной,
Тихыя долины
Полны свежей мглой.

Не пилит дорожка,
Не дрожат листи. . .
Подожди не множко,
Отдохнеш и ты.

Читателят забелязва разликата в двата превода и непълната вярност на българския, гдето «върхове» (вершины) е станало «рътлини», а «тихите» долини са станали «пусти», както и неверността на последния стих, понеже млъкването не е синоним с отдих, успокоение — заключителна идея на Гетевото стихотворение.

Краткото стихотворение от Хр. Венковски Защо се вие изпокрихте, насочено към съвременни явления, диша гняв и истина.

Милата и проста песен на Бърнса, Орач, е предадена сполучено от Н. Д. Юрданова, в издържан дактил.

Летописи обнародва две стихотворения, първото от Франсоа Копе, добре преведено от К. В. — едно задушевно и с деликатна мисъл стихотворение,— а другото от г. М. Георгиев: Облаци, написано по мотив от Змай Иванович. Г. Георгиев леко и гладко предава, макар и с малка неправилност в стиховете, в това стихотворение добродушния хумор, на знаменития сръбски поет, хумор, от какъвто и г. Георгиев се не лишава — гдето игриво са сплетени физическите явления на облаците с други наши обществени. Изваждаме къс:

Един облак, кат го зърнах,
куче ми се сторѝ,
но дор с поглед се обърнах,
в стражар се претвори.

И стражарът за един миг
стана баба стара;
дор я гледах баба на лик —
вятър я подкара.

С рога, с нокте и с опашка,
други лик тя хва̀на:
промени се баба вражка,
тя цял дявол стана!

Промяната, че е права,
това не е чудно: —
от бабата дявол става,
но ангел — май трудно!. . . и пр.

Надежда, най-новото списание, излязло в Стара Загора, което трябва да приветствуваме като списание, по дух и по занимателност сочаще да заеме място в реда на добрите ни списания, съдържа в първата си книжка стихотворения от г. г. Ив. Вазова, Подвързачова, Грозева и Ц. Калчева. Със своето стихотворение До пролет! г. Подвързачов щастливо е подражал във формата някои от Скитнишките песни и ние четем такива звучни и картинни стихове:

Но до-ще пак май розов, месец царствени,
  тих ветрец ще повей,
природата във химни благодарствени
  наново ще запей.

Ще цъфнат пак в полетата цветята ни,
  живот ще дойде нов,
и пролет ще разбуди във сърцата ни
  пак песни и любов.

Нищо няма ново тука, но как свежо и как с музиката на стиха в сърцата ни прониква дух от младо! Г. Подвързачов обещава.

Нощ в Рилския манастир, сонет от г. Грозева, също е сполучен, там има смелост на речта и картинност.

Пробудих се, от силен гръм смутен,
и вслушах се: ревеше — планината. . .
Излязох вънка — вятърът студен
ме духна и разроши ми косата.

Фучеше нощна буря там ужасна,
ту с плач подхване мътен разговор,
ту екне, кат на арфа многогласна
в столетната гора на Бричебор.

Ние не привождаме целия сонет.

От Ц. Калчева преведеното Пушкиново стихотворение Бащин кът е преведено добре; оригиналното му Спомени, гдето си припомня ученическия живот, не блести с оригиналност и яркост на мисълта, но е гладко. За пример тия два куплета:

Млади момци с буйни сили,
жедни бяхме за успехи,
кръв кипеше в наште жили
под ония скромни стрехи.

И далеч от родни хижи
брахме разум и наука,

без да знайме скръб и грижи,
дневна злоба, яд и скука.

Истина, гладкостта не е доста, за да могат стихове да станат поезия.

Нашият беглив поглед се свърши. Както вижда читателят, отношението ни към разгледваните поетически трудове не е строго, даже на места е повече от снизходително. Причината на това е, че не можем да искаме от януария месец повече, отколкото може да даде. Топорът на безпощадната критика, която поваля нехелното в книжовното поле, рискува да свали заедно с него и добрите проблески, които само едно благосклонно и внимателно око може да види или да усети. А ние и това малко нещо трябва да тачим; доброто, колкото и да е малко, то е все добро и често задатък на истински талант. Историята на литературата ни е дала доста примери за това.

[Кн. 3, март 1900]

МАРТОВСКАТА НИ ПОЕЗИЯ

Списанията: Светлина, Звезда, Български преглед, Надежда, Мисъл и Българска сбирка, през марта 1900.

Илюстрация «Светлина». Шекспир драматургът е пакостен съперник на Шекспира — стихотворец — не казваме «поет», за да не стане недоразумение, понеже той е толкова поет и в драмите си, колкото е философ и психолог. Оня, който е чел Шекспировите сонети и се е взрял в тяхната сила и нежност, без друго ще каже горнето, без да съжали обаче, че геният е влял всичката си творческа мощ в драмата.

В мартовский си брой илюстрацията Светлина ни дава, както ни се чини, пръв път на български превод от няколко Шекспирови сонета, писани към някоя любима жена, на която биографите му още не са успели да открият името. Поетически бисери, които наумяват Тибула, Петрарка, Мюсе. Ние съветваме да се прочетат преведените, те са преведени от г. Подвързачова, комуто иде доста отръки поетическата наша реч — необходимо условие за такава работа, но не му стига, види се, търпение да запази навред добрата форма. А това е много жално в случая. Това би му се простило, защото и през тия небрежности прониква в душата ни аромата на поезията Шекспирова; но как да се прости изумителното нещо, което срещаме в тоя стих:

И кремът обвиних, че откраднал пак
от твоите ръце прекрасни белината,
с която се гордей, и кичестия мак,
че е откраднал твоите къдри от главата.

Ах, г. Подвързачов, не сте ли видели мак по нивята? Той е ясно червен, ален, а коси има ли такива? На поетите може да е простено да не знаят добре естествената история, но те са длъжни да знаят природата и да не пишат нелепости.

Търновското списание Звезда е богатичко със стихотворения в тая си книжка. На първо място стои едно от г-жа Роза Ст. Попова: В пирът.

Пирувах в забрава със весели гости
и всички приятели наши
где прибори(!) звънкат и вино се лее
кипяще в кристалните чаши.

Где смехове чудни и чудни акорди
ехтеха в нощта надалече!
Но ето зората от изток ни кани,
че трябва да ставаме вече.

Като четеш тия стихове, неволно си помисляш, че ги е писал някой великосветски човек, който излазя из пиршество в някой аристократски ресторан в Петербург. Тия прибори (!!), които звънкат, това кипяще вино (шампанското), което се лее в кристални чаши, тия чудни акорди (на роялът) — как всичко това диша на рабско преписване или подражание на руско стихотворение. Как това звучи фалшиво и смешно в дрипавата София, гдето е писано през януария 1900 година, както е забележил авторът — и той зюрт като нашего брата!

Кораб от Н. Д. Юрданов е стихотворение от две куплетчета, «алегория на един живот». То е написано гладко, но не диша с оригиналност: животът милиони пъти е сравняван с кораб в морето и от какви майстори още!

Кратичкото стихотворение Сълзи от М. Теофилов привождаме цяло:

В безконечно дългий път
от земята до небето
изтръгнати от сърцето
златни спомени летят.

О, поспрете се за час,
мили птички — останете
или мълком отнесете
и сърцето ми със вас!

Малко мъчно да се разбере защо и как отиват спомените към небето, когато те са обитатели само на вътрешния мир на човека, и ако тия спомени са «златни», защо трябва да отнесат и сърцето със себе си! Тайна сия глубока ест.

При това г. Теофилов ритмува път с летят, като пише тая дума с министерското правописание. Тия думи не ритмуват вече. Това впрочем е най-малкото зло, произлязло от тая последня правописна реформа, която писателите са длъжни да отблъснат като изнасилваща езика ни.

С благодарение се чете Гергина, народната песен, «слушал и записал М. И. Х.». Много ни се струва обаче, че това е една подделка на самия М. И. Х., инак странно стои как да има такива стихове и думи, които са достояние само на книжовната ни реч:

Засмя се Сечко лукаво...
Разцъфти (цветето) чашка алена...
Или се пиле въздържам
за баба Марта вещица,
за април и май богати?

Цъфти, гиргино, украси
моите дене пролетни...
Едвам що цъфна гиргина
изменник Сечко проводи....

Мистификация ненужна и глупаво извършена.

Пролетен мотив от Чокойски за жалост не можем цял да приведем, по теснотата на мястото, ще кажем само, че е слабо нещо и по-добре е било да не се печата това произведение, гдето има и такъв стих

И зреш(!) живот кат пъпли из (!) земята.

Ние искрено съжаляваме, че не можехме да кажем нещо добро за стихотворната част на тая книжка на Звезда, в която прозаическия отдел несравнено по-добре е нагласен.

Приятно се чете стихотворението от Стоян М. Попова Напуснатия певец, което намерваме начело на Български преглед. Привеждаме първите два куплета — с наше правописание:

Гордо, с демонски насмешки
ти отвърна се от мен
и към другиго обърна
твоя хубав лик, засмен.

Не отричам, че гърди ми
с туй жестоко нарани,
ала ти да тържествуваш
йощ е рано — престани.

По-нататък поетът разправя, че в замяна на любовницата той има утешение в хубостта на природата, която никога няма да му измени. Последний заключителен куплет свършва:

И ги вярвам, че когато
аз напусна тоя свет,
ще ми пращат (звездите, цветята и пр.) все към гроба
тия ласки, тоз привет.

Слаба и проблематическа утеха. При това не можем ли без руската дума «ласки»?

Другото му стихотворение Чуждо либе е игриво и музикално. Ето няколко куплета:

Що ли Гана тъй зафана
да линее,
сякаш вече се отрече
да живее!
Цяло лято по полето
не запея,
сякаш радост, хубост, младост
няма в нея!

Дружки викат дружки кликат:
Мари Гано,
заболя ли? Остаря ли
толкоз рано?

Та в селото на хорото
не дохождаш
и седенки и беленки
не спохождаш? и пр.

Две сълзи от Роза Ст. Попова е мило нещо, написано с чувство и простота, които не виждахме порано. Само по това стихотворение критикът може с удоволствие да съпикаса в г-жа Роза Попова живата искра на един талант, който с време ще може да разкъса оковите на подражателността и да светне със самостоятелно развитие.

Ето първите два куплета:

Аз чувах как сърце ти
туптеше в оня миг
и зърнах две сълзички
на мъжкия ти лик.

За миг или за дълго,
от обич или жал —
не ща да знам! — мен стига,
за мен че си страдал. . .

Същото нещо ще кажем и за другото ѝ стихотворение: На завехналото цветенце, проникнато с поетична меланхолия. Но колко би било добро да нямаше последния куплет, гдето авторката казва, че би се «щастливо къпала» в сълзите на възлюбления си! Това разваля впечатлението с неестетичната евокация. . .

Срещаме тука и превода на две стихотворения от тихия, уравновесен английски лирик Тенисона, почти неизвестен у нас, за когото г. Пенчо Славейков неотдавна даде хубав реферат в Мисъл. Г. Васил Узунов е превел горните стихотворения направо от английски, това е ценно и затова трябва да му се извинят някои стиховни грапавини, въпреки които преводът пак остая сполучлив.

Би било от полза за нашите поети да посветяват труда си и на превождане добри европейски поети. Като струват това, те, без да щат, ще съзрат тайната на творческия процес — поне формалната му страна; би съгледали оная картинност в образите и мислите, оная набитост в изражението, оная внимателна отборност на думите и епитетите, които съставляват вълшебната сила на формата в поетическото произведение. Щяха да съзнаят, че разточеността, каквато характеризира изобщо трудовете им, е главния враг техен пред читателя, който я мрази, даже и в прозата. Един от тия полезни учители е и Тенисон.

Мисъл в последнята книжка съдържа стихотворения от г. г. Андрейчин и Яворова. Първият е поет, чиито песни се отличават със съдържателност и са отзив на вътрешен душевен кипеж, ако не винаги симпатичен, то винаги искрен. Като г. Кирил Христов и Андрейчин се върти главно в областта на любовната страст, но винаги придружаван от неразделния си другар — песимизма. С изключение на небрежности в ритмуванието (разгулни (?) сдоволни, рамене с побеле и пр.) стихът му е плавен, лесен и чист.

И ти тъгуваш, да — и в твоята душа
скръбта е трайно гнездо свила.
Тогаз подай си грубата ръка
да сторим двама дружба мила.
Работник си, а аз съм учен,
ти чук въртиш, а аз чета;
ти с други поглед си научен
да гледаш случките в света.
Но що от туй? И ти кат мене
страдаеш, мъчиш се, не спиш,
неволята и в тебе стене,
кат свещ и ти се веч топиш и пр.

Хубаво е 6-то стихотворение, което захваща тъй:

Целуваш ме, прегръщаш ме любовно,
но ти си паднала жена. . .

което наумява по дух знаменитото Хюгово стихотворение:

Oh, n'insultez jamais la femme qui tombe...

Арменци, стихотворение от П. К. Яворова, диша дълбока скръб за нещастния народ-мъченик и е написано в непогрешима амфибрахия. Бърка само многословието и повторенията. Г. Яворов е обаче един от поетите, които пеят звучно и се четат с удоволствие.

Г. Подвързачов в Надежда пак ни се изпречва с един превод, тоя път от Надсона: Певец, и извършен с много по-голяма сполука нежели оня на Шекспировите сонети, в които на макът беше даден черен цвят! Но той не е умял да запази вред анапестът, на който е написано стихотворението, и ний срещаме подобни стихове:

Мре народът — от глад там оставен (?)
от огнището на̀ нищета и разврат. . .
За страдания тежки, за тру̀да суров. . .

Има обаче прекрасни места:

Захвърли тези призраци черни,
почини си сред тез миризми и лъчи,
сладък блян ще приспи твойте морни очи
в тез зелени морета безмерни. . . . .

С пълна сполука е превел г. Г. Данов Пушкиновия Пророк, като е предал заедно със силата на мислите и безгрешната форма на тоя шедевър, за което го поздравяваме.

Със значителен успех е преведено от г. Ц. Калчев и Лонгфеловото стихотворение На търг. Последния куплет страда от какофония поради еднаквото окончание и на шестте му стиха, гдето има и пресилената ритма: веднагà, за да отговори на сега. Тоя недостатък обаче е единствен в стихотворението, в цялост грижливо предадено.

Г. Арнаудов е превел Лермонтовото стихотворение Дъбов лист и явор, но той не е запазил формата на стиха и го е проточил, та тежичко се чете, което би могло да се избегне с повече обработка.

Лист дъбов от родно си клонче се тихо отрони
и буря го силно в далечна пустиня прогони.
Засъхне, завехне — ту глад го, ту жега обхване
и ето най-после до Черно море той достигна.

Много дълъг стих е отегчителен.

Българска сбирка. И сега с удоволствие се срещаме с един от сътрудниците на това списание г-н Ив. Грозев, чието стихотворение Разпни, разпни его! стои начело. Да приведем само първите звукове на тая песен:

Увисна на кръста, прободен в ребрата,
с пробити крака и ръце,
той климнал — със трънен венец на главата,
с обляно от кърви лице!. . .

Поетът се е ограничил само с простото изображение картината на Христовата смърт, без да притури никакви свои размишления, които само биха я отслабили: актът сам по себе си е велик и високо красноречив и всякакви коментарии и прикраси биха останали подолу от великата му поезия.

Преводът на няколкото Хайневи песни от г. Лютакова е доста сполучен. Но би могъл да бъде още по-сполучен, а Хайне заслужва това. Г-н Лютаков би спечелил от една преработка. Тогава би изчезнало и това въпиюще оскърбление на гласовития кос:

В гората аз ходя и плача,
а косът ми пей и шепти, (?)
на клоните живо кат пърха. . .

Пърха конят, но не птичката! Г. Лютаков навярно, като е превеждал от руски думата порхает (хвърчи, подхвръква), я оставил пърха, та косът добил конско качество — не му стига и че шепти!

Последньото обаче стихотворение е преведено мамсторски и ние ще поделим с читателя усладата си от него:

Защото те любя, аз трябва да бягам,
о миличка моя, недей се сърди!
Ти красна си, млада и теб не прилягам
със своите болни гърди.

Аз вече увяхвам и ще погрознея,
тогава не ще ме обичаш тъй ти;
макар безпрестанно за теб да копнея,
избягвам те, мила, недей се сърди.

Тоя път ний се срещаме с трети превод на г. Подвързачева, Гетевата студентска песен Ergo bibamus! (Прочее да пием!). И тоя трети превод е още по-хубав.

Волния размах в тая песен е предаден успешно, както и живата ѝ епикурейска безгрижност, и читателите ѝ са усетили несъмнено наслаждение от прочитането ѝ. Ето два куплета:

Отивам блажен аз при ангела мой
и мисля си: ergo bibamus! . . .
Отхвърлен от нея — намерих покой
пак в славното ergo bubamus! . . .
Държи ли ви тя все във своите ръце
или ви отблъсне, кат смръщи лице —
бъдете със весело сявга сърце
и пейте все: ergo bibamus! . . .

Отивам далече от родний си край
и пея си: ergo bibamus.
И мен ми е леко, сърце не страдай
със чудното ergo bibamus!
Сюртюкът ми вехти тук-там е пробит,
закърпен наново и лошо зашит —
но няма от нужда да бъда убит
аз с своето ergo bibamus!... и пр.

[Кн. 5, май 1900]

1901

ПОГЛЕД ВЪЗ ИСТОРИЧЕСКИЯ ЖИВОТ НА ГРУЗИНСКИЯ НАРОД

По южните склонове на исполинския Кавказ, в коритата на Чурак, Ингур, Рион и Кура живее от памтивека един планински, юнашки, жилав народ, грузинския, от православно вероизповедание. Отделени от него с цялото пространство на Черно море и от историята, ние почти не познаваме тоя народ с настоящето му и миналото му, минало, тъй много прилично по превратностите си с нашето.

Една превъзходна История на Грузия, издадена на френски, лани, от г. Рафаела Изарлов*, която прочетохме с жив интерес, ни дава възможност да запознаем в общи черти нашите съотечественици с историческите съдбини на тоя интересен народ, тъй далеко стоящ от нас по географическото си положение, по произхождение, език и култура, излезнал на историческата сцена много по-рано от нас — в седмия век преди Р. Хр. — приел християнството по-рано, в IV век след Р. Хр. — и слезнал от нея едвам в края на XVIII век.

През две хиляди години историята на Грузия състои от редица кървави борби за отбрана на политическото ѝ и национално съществуване; притисната до хълбоците на Кавказа и обиколена от врагове, Грузия е била изложена на безчислени нашествия, целият ѝ живот е върволица от героически сблъсквания, ту победни, ту нещастни, с козари, перси, арменци, араби, монголи, византийци, турци, и въпреки всичко това — съхранила непокътната своята народност, език вяра, духовна индивидуалност. Страданията на тоя народ се равняват само с любовта му към свободата и предаността му на бащиното огнище.

Ред имена знаменити и оставили дълбока следа в легендите и в сърцето на грузинския народ пъстрят с ярка светлина трагическите страници на историята му. Такива са — да ги споменем само от християнския период — грузинските царе Мириан, Вактан, Горгаслан, Багратовците, Давид Обновителят, царицитe Томара и Кетеван, Георги Светлият, Вактан VI, Иракли II, Соломон I и II. Завоеватели, герои бранители на вярата и мъченици за нея, като царица Кетеван, днес светица грузинска, мъже с високи доблести и със силни господарствени умове са покривали с ореола на славата отечеството си и са тиквали далеко границите му. Но това са били светли метеори, сменявани веднага с нов мрак, с нови нещастни времена за Грузия, изложена сама на съкрушителния натиск на страшни врагове, между които монголските завоеватели са отбележвали ударите си с най-ужасни разорения. Едно поразително сходство съществува със съдбините на България, която от върха на силата и величието при Симеона, Самуила, Калояна, Асен II веднага падаше при техните наследници. То е особено голямо през последните периоди на историята им, когато междуособиците и разцепленията са ги докарали до изтощение и са ги правили лесна плячка на неприятелите им.

Само с Русия, бързо растяща на север от Кавказ, Грузия е живяла в приятелски отношения, а по едно време в родствени. В края на осемнайсетия век по силата на неотразими исторически обстоятелства се извърши безкръвното ѝ единение с Русия и Грузия, през векове арена на крамоли и бедствия, придоби мир и сигурност срещу изгубената независимост.

Заедно с тоя интензивен политически живот и духовния живот на Грузия се е развивал. Това развитие е захванало доста рано, под тройното влияние на византийската, арабската и персийската култури. От Византия е приела, както и ние, съчинения изключително от религиозен характер, а на арабите дължи положителните науки: математиката и астрономията; още през осмий век е била основана обсерватория в Тифлис. Преводите от персидската литература я обогатили с поетически произведения. Цивилизацията ѝ достига до високо развитие в дванайсетия век, през славното царуване на могъществената царица Томара (1187—1211), съвременница на Асеня I и Калояна. От тоя период най-голям грузински поет е Шота Руставели, човек със силен талант и с обширно за онова време философско образование. На тоя класически период на грузинската литература туриха край ужасните нашествия на монголи, перси и турци, които през четири века задушиха почти всяко умствено проявление в смазаната страна. Политическото възраждание на Грузия през седемнайсетия век докара и възражданието на литературата ѝ. Рой талантливи писатели и поети, между които и царе, я обогатяват с поетически, философски, богословски и исторически трудове. Но нейния разцвет е в деветнайсетия век. Да споменем най-първите ѝ представители: княз Георги Еристов, Чавчавадзе, Орбелиани, княз Баратаквили, митрополит Гавриил, Киприан, княз Церетел, Николадзе, княз Гурели, г-жа Иравли, Бакратзе, професор Чубинов в Петербург и др.

---

* Histoire de Géorgie, publiée sous la direction de M. Raphaël Jzarloff. Aperçu geographique et abrégé de l'histoire et de la littèrature gèorgienne, par M. A. Khakhanoff, professeur. Paris — Tiflis, 1900.

Повърхностния преглед на грузинската история привожда в удивление читателя за голямата жизненост и жилавина на тоя малък народ, гуден от съдбата в най-тежките условия за съществувание. Както казахме, в продължение на двайсет века той е имал да се бори с безчислени неприятели; нож и огън са превръщали страната му в пепелища и развалини; били са минути, когато се е мислело, че той е загинал в урагана на политическите катастрофи — и пак е останал жив със своят език и национално съзнание, когато много по-силни държави в Азия са изчезнали безследно с цивилизациите си. Тая стойкост и жизнеспособност извиква уважение, както всичко, що е силно и жизнено, и гореща симпатия към този народ, твърд като скалите на Кавказ, до които историята го е поставила, и като тях преживял несъкрушимо блъска на бесните талази на

азиатските пълчища. Народ с такива нравствени задатки и с такъв запас от самородна сила има право смело да разчита на щастливо бъдеще.

София, 1 февруарий 1901

[Кн. 3, март 1901]

1906

КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

Из мрака, драматическа поема в четири картини от Александър Кипров.

Оскъдно от драматически конфликти, без поривисти действия, без ярка обрисовка на характерите, тая драматическа поема, ако не удовлетворява напълно изискванията на теорията за драмите, за оня, който с внимание проследи хармоничното развитие на авторовата идея, тя открива ред хубости, които може да не съгледа предвзетостта или повърхностното око. Мислим, че тая драма е по-малко годна за сцената и по-добра за четене. Диалозите в нея течат спокойно, главно в един чист, стегнат и кратък стих, богат с музикални ноти и с мисли, често дълбоки и поетически. Може не́гли да се спори върху историческата страна на предмета на драмата, който е възмущението на простия народ против болярството в първите времена след турското завоевание, но схващането на поета има изглед на правдоподобност, като се знае за съществуващия в средните векове гнет на боляри въз народа. В поемата добре са изрисувани монахът отец Евтими, Борил, Каран, Гърмил, който би могъл да играе по-важна роля и чието бързо самоубийство не е достатъчно мотивирано. При това, предметът на драмата и рамката ѝ би допуснали повече женски роли, те биха придали повече оживление на картината. Г. Кипров с младежка смелост е опитал силите си в най-мъчната литературна форма и това, което ни дава сега, е една гаранция за още по-завършени работи в бъдеще при това владение техниката на стиха и способност да се взира в душите.

Легендата за неугасаемото кандило, що е приплетена в драмата, е трогателна и поетическа.

[Кн. 6, юни 1906]

КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

Из живота, разкази от Евгения Марс, София, 1906 год. Цена 1 л. 20 ст.

Една известна несръчност още в техниката, една мила простота и безизкуственост в похвата у млад, новоначинающ автор, неусвоил още присъщите на опитен литератор приеми в творческата работа; никаква маниерност, никакво хитро съчетание на случките с цел за ефектност, голяма пестеливост, почти оскудия от лъскави обрати на речта, от богати фигури, от риторически цветя, които често подкупуват читателя, даже при бедността на вътрешното съдържание.

И при това каква жизненост, каква топлота вее из тия безхитростни творения, които се четат леко и увлекателно! Четеш ги и чувствуваш силата на нещо живо, право, искрено, което лъха от тях. Това са късове от живот, уломки от души и сърца, трептящи и живи, силуети на лица сякаш познати. Тия жени и мъже в разказите, ти си ги виждал някъде, сблъсквал си се с тях, може би ти си един от тях. . . Това не са измислени образи, създания на пресилено въображение, това живее, диша, въпреки несложността на средствата, употребени от автора при написването им, или именно за това.

После, има там някакъв аромат от поезия, интимна и же́нствена, звучи мелодия на душа млада, сантиментална, богата с блянове и живот, която чувствува ли́рически и говори искрено. И в тия свойства на таланта у писателката, в тая непосредственост на чувствата, в тая преснота и искреност лежи тайната на онова обаяние, що лъха из разказите на Евгения Марс.

И те се четат, и те услаждат, и те завладяват вниманието даже на един блазиран дух.

Разказите Из живота нямат, или почти нямат, социални тенденции, те не бодат очите с явни намерения за пропаганда на модни, ходящи идеи. Непретенциозни, но одухотворени картини из живота, срисувани без предвзетост и афектация, те ни разкриват без усилие душевни глъбини, трепети на сърца, ликуващи или страдалчески, онова, което е вечно в природата и вечна област на поезията. И чувства на благост, на хуманност, на любов, на дълг лъхат из тия скръбни картини на житейска суровост, нищета или трагичност.

Ето, в разказа Безотрадни два старика: баба Стойна и дядо Петър, два представители на старото време, бъбриво разменят възпоминания за младините си и горчиви мисли върху новото поколение. И то им се представлява в безутешен вид. През булото на критиката, която му правят, прозира горест на безотрадни души на старци, напуснати от живота, в който не могат и не искат да видят нищо светло. Контраст на тая картина, дълбоко правдива и с гнетущо впечатление, е другия разказ: На балът. Младата, суетната хубавица Вяра е занята цяла с важните мисли за балния си костюм и за чарующия ефект, който ще произвежда на бала с красотата си и с вкуса в облеклото си. И тя постига това; но се връща у дома си неудовлетворена, разбита от скръб, поради тържеството на една съперница. Тая незначителна и тщеславна душа е начертана вярно. С леки и тънки щрихове е срисувано и появяването в бала на княза. Разказът Честита нова година! предава трагедията на едно любяще сърце, разбито от циническата безсърдечност на любимото същество. Това разказче оставя дълбоко впечатление, както и другото Угасна, трогателно изображение на една безнадеждно болна мома, жаждуща живот, мъчително вълнувана ту от мигновена надежда за оздравяне, ту от зловещо предчувствие за неминуемата близка смърт, която и не се забавя. Прекрасен психологически етюд, от него вее дълбока тъга. В Козноде йство се разказва сърдечната трагедия на девойката Надя, жертва на низка и вулгарна машинация на една коварна завистница. Има в тоя разказ болезнени викове на разбита душа, страстни стонове на ранена любов, бунтуване и резигнация на попарено сърце, което най-после се и пръсва. Той е написан с много чувство и правдивост. Един ден в Панчарево са леки бележки за една разходка, прошарени с пейзажи от нашата величава природа. В разказа: Там — в Македония, патриотическото чувство заместя качествата, които му липсват. Краткото разказче На молитва е прелестно по топлота на хуманното чувство. Отхвърлена от обществото грешница се моли пред олтара за здравето на умиращото си незаконнородено дете. Тя рони сълзи на покаяние и ней се чини, че кротките очи на спасителя ѝ шепнат: «Иди си, дъще, ти си простена, и твоето дете ще оздравя. . .» С рядка задушевност е написано това малко нещо. Последният разказ е един монолог: Тъгите на морския бряг. Той е безсъмнено найхубавият по високия лиризъм, по дълбочината и силата на чувството, това е една лирическа поема в невезана реч на любяще сърце, безнадеждно сломено, живуще в парливите спомени на изгубеното щастие, което поверява на шумящето и безучастно море бляновете си и мъките си.

Книгата Из живота е една от ония книги, които ще се четат у нас.

В нея има душа.

[Кн. 8, октомври 1906]

1907

КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

Сън за щастие от Пенчо Славейков.

И в тия лирически стихотворения се натъкваме пак на оня тежичък стих на г. П. Славейков, на оная вяла, лишена от ясност и волен полет реч, често натегната и неестествена, които сякаш са органически недостатъци в творбата на поета.

Четем още в първите страници подобни неща:

В зори ранил на път, аз дишам
на лятно утро свежестта —
и милва ми душата бодра
за лек път охолна мечта. (стр.1)

Или:

И зина на среща ѝ старчески зев
и блъска я с рев. . .
Но шалаво чедо не ще и да знай. . . (стр.4)

Подчертаните думи не са български: зев е руска, шалаво — сръбска.

Пролетес буйно дървесата
шумиха и цъфтяха,
на борът само листовете
пак същи останàха. (стр. 6)

Шумиха, шумих никъде не казват българите, а шумяха, и шумях, както казват: остàнаха; останáха, както е турил г. Сл., за да ритмуват с цъфтяха, произнасят дебърци, а г. Сл. не пише на дебърско наречие.

Нощ преваля зад гори,
ясний месечко се скри,
ей зора ще сипне скоро!...
Скоро пак ще притъмней
славей песен щом запей,
ти възчакай ме тогива,
сбогом,желбо моя жива. (стр.7)

«Зора се сипва» казва народът, и «зора ще се сипне». Тая поетическа фигура в народната реч г. Сл. я развалил, като кара зората да сипе нещо. А тогива е похабена форма на тогава. Ами нали езикът чака от поетите да го пазят и облагородяват?

Само тук-таме починал
трепне лист в гъстежа клонен (стр.10)

В българския език съществителните, окончаващи на еж, с изключение на едносложното еж (животното), изразяват действие: вървеж, ламтеж, гърмеж, растеж и пр. С изковаване думата гъстеж г. Сл. изнасилва и тук духа на езика.

Не старостта — о, аз съм още млад —
косата ми тъй посребри. На свят —
с нелека често рисан ази бях (стр.16)

Мисъл проста и ясна, предадена в измъчена и замъглена форма. И все тъй нататък. . .

Г. Сл. е въобще грижлив за чистотата на езика и ние срещаме у него сума хубави и изразителни български думи; но той се е видял принуден да загрози стиховете си с развалени речи и измъчени фрази поради безсилието си да съвладее формата на ясен и естествен стих, какъвто се вдава с такава леснина на много по-млади поети.

За вътрешното съдържание на «Сън за щастие» ние можем да кажем по-добро нещо. Много от тия стихотворения крият, при доста добре срисувани картинки на природата, деликатни мисли или са подгрени от тихо и меланхолично чувство. Вяло и без яркост изказани, те обаче не са лишени от поетичност. Музата в тия стихотворения по-благосклонно се е усмихнала на поета. Те далеко надминуват мъчносмилаемата му «Кървава песен» с дългите задръстени немски периоди, тежка за четене и за разбиране, студена и с изкуствено патриотично въодушевление. И ето защо г. Сл. може да се поздрави със «Сън за щастие». Истина, той не притежава ни крилатия стих, ни лирическата сила, ни вдъхновението на нашите първостепенни поети. Но г. Сл. ни е дал онова, което е можал, и неговата поетическа индивидуалност, с всичките си качества и кусури, най-релйефно се е изразила в книгата му «Сън за щастие».

[Кн. 1, януари 1907]

КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ ЗА «НАШ ЖИВОТ»

(ОПРОВЕРЖЕНИЕ)

Някакъв си безимен рецензент на списанието *Наш живот* пуска на два пъти в страниците му нелепата инсинуация, че книгата *Из живота*, подписана с псевдонима Евгения Марс, книга, която аз похвалих в *Българска сбирка*, намирайки я написана талантливо и топло, била съчинена или стъкмена от самаго мене! Този господин открил, че стилът на някои пасажи в книгата приличал на моят. И като се преструва да не знае, че печатът на моя стил се съглежда в трудовете на толкоз още млади писатели, формирали вкуса си и писателския си похват на моите произведения, счита, че е намерил достатъчно основание за подмятането си. Аз отхвърлям с негодуване тази инсинуация и скърбя, че редакцията на «Наш живот» тъй лекомислено ѝ е дала място в списанието си.

[Кн. 3, март 1907]

1909

КНИГОПИС, ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

***Лунна нощ*, разкази от Евгения Марс. Издание и печат на Петко Беловеждов, Пловдив, 1909 г. Цена 1,50 лева.**

Трябва да поздравим появяването на тая книга. Евгения Марс завоева вече своето място между новата генерация писатели със своите разкази *Из живота*, излезли преди две години и намерили такъв добър прием у читающата публика. С тоя си нов сборник разкази младата писателка оправда надеждите, будени от по-първия. Защото и по замисъла на сюжетите, и по вярно вникване в живота, и по художествено обработване *Лунна нощ* още повече изтъква силата на един симпатичен талант, който се развива бързо и обещава да се разцъфти пищно, ако следва добра и права посока. Предметната книга, написана с език ясен, прост и естествен, с мироглед светъл, ни дава живо и вярно изображение на нашия живот, неизопачен от тенденциозна предвзетост или едностранчиво представен от тесни и книжни литературни становища. Защото едно от достойнствата, и то от най-главните, на *Лунна нощ* е и това, че тя съставя едно от честитите изключения в художествената ни литература, тъй скръбно наводнена от произведения, задръстени с мъглява и усукана фразеология, написани под рабското влияние на нелепото и болно декадентство или на непонятния, непотребен у нас символизъм.

И ние с услада четем тая добра книга, ние я разбираме, ние намерваме в нея ясен отзвук на нашите души и сърца и понеже авторката я е написала с тая цел; тя ни дава онова, което е преживяла с духа, което е предчувствувала със сърцето. И затова чувствата, които тя просто, но доста поетически изобразява, ни са понятни и близки, нам са сродни тия действуващи лица, които се вълнуват, любят, страдат, радват се или плачат, и ние следим съдбата им с растящ интерес.

Малко са разказите със социална или идейна тенденция; повечето черпят сюжета си из живота на човешкото сърце. Както в Из живота, така и сега в Лунна нощ авторката главно борави в областта на сърцето, на трептежите и копнежите на сърцето. По тая причина тя, като се рязко отличава по своя жанр почти от всички нувелисти, има възможност да разлее в творенията си оная кристална струя от женствена грация и интимна поезия, които са присъщи на таланта ѝ.

Ние нарочно напираме въз това качество на произведенията на Евгения Марс. В нашата нувела сантименталният, лирическият елемент почти отсъствува. Сякаш нашите млади писатели не умеят да бъдат такива и в творенията си, сякаш не са живели със сърцето. Социално-борческата тенденция или гнетущият песимизъм, възприети от чужбина, задушват или изместят всяко топло чувство в творенията им, те са може би дълбоки, но са сухи и хладни, в тях няма лучи от слънце. Интимният живот на човешкото сърце, извор неизчерпаем за поетите, неговите трепети, вълнения и пориви не ни се разкриват в своята вътрешна сила и красота.

Между десетината разказа в Лунна нощ несъмнено най-добри по своето художествено развитие, по своята поетичност са разказите: Лунна нощ, дал името си на сбирката, разказ за една глуха семейна трагедия, силен по чувство и с трогателна развязка; Първият глас, прелестен по простотата и деликатността на изложението си; Разбито сърце, трептящ психологически етюд на едно мълчаливо страдание, облагородено от високия героизъм на самоотречението; Майка, тъжна, мила историйка на една материнска скръб в чаровната обстановка на есента; Във вълните, не съвсем нов по тема, но непобедимо завладяващ с трагизма си сърцето; сладостната и лучезарна, като майската песен на славея скица Идилия на младостта. Но перлът между всичките е разказът Еловото клонче. Всички, които са го чели в «Българска сбирка», дето бе печатан най-напред, ще помнят силното впечатление от жизнена правда и нежна, животрепещуща поезия, които са ги увлекли. Финалът на разказа подига още повече достойнството му чрез триумфа на доброто чувство. Доброто чувство впрочем е душата на всички разкази на Евгения Марс. Тия качества правят да забравим някои леки недостатки в стила или в нарацията, що се срещат тук-там в разказите, които обаче почти никъде не грешат против психологическата истина.

Останалите разкази са: Фарисейство, рязка и правдива сатира на общественото лицемерие, взела сюжета си от една случка, позната на мнозина столичани; Убий се, много оригинален по замисъл и отлично написан разказ; Наследство и Великденска нощ, и двата с чисто анекдотически сюжет, непретенциозни и занимателни.

Книгата се свършва с доста обширни пътни бележки и впечатления на авторката: Разходка из Цариград. Тоя труд изобличава у Евгения Марс и наблюдателен дар. Читателят ще прочете с увлечение хубавите и пълни с поука описания на разните забележителни кътове и оригинални видове, както и страни от живота на турската столица. Макар близък до нас, Цариград не ни е познат — доколкото знаем, описание за него не съществува у нас и авторката принася истинска услуга, като първа ни дава подобно художествено описание.

Тая интересна книга г. П. Беловеждов е издал доста луксозно.

[Кн. 1, януари 1909]

Лучи и тени, очерки и паралеллы В. В. Уманова-Каплуновскаго.

Г-н Уманов-Каплуновски, съвременен руски талантлив поет и белетрист, не е съвсем непознат на нашите читатели: по-рано «Българска сбирка» беше дала превода на някои негови поетически произведения; днес пък дава един от разказите му «Среща в снеговете», извлечен от горнята му книга «Лучи и тени». Уманов-Каплуновски е от здравата школа на Толстоя, Полонски, Тургенева, той е писател реалист, който долавя с вярно чутье и възпроизвежда художествено явленията на живота, като облича концепциите си в изящна и поетическа форма. Освен горепоменатата книга разкази той е издал още сбирка разкази «Незаметные драмы» и ред други още, печатани в руските журнали и несъбрани още в отделна книга. Повечето от тия произведения, отличаващи се с наблюдателност и психологическа правда, се четат с наслада, те са написани увлекателно и неодолимо наумяват вълшебното перо на Мопасана. Той е издал и няколко стихотворни сбирки, дето при музикалния стих се чувствува лъхът на жива поетическа душа.

Уманов-Каплуновски има право на нашия интерес и за това още, че е един от твърде малкото руски писатели, които по реален начин изказват топли симпатии към другите славянски народи и не щадят таланта си и труда си, за да запознаят своите съотечественици с литературите им. Нему се дължат сума хубави преводи и от български поети и вещи оценки за тях, напечатани в книгите му «Баян», «Славянска муза» и в разни руски списания. Той и сега продължава тая благородна работа.

На 15 януари тая година г. Уманов-Каплуновски отпразнува 25-летието на своята литературна деятелност.

[Кн. 10, декември 1909]

1910

КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

Битие, Стихотворения от Стоян Ватралски, София, 1910.

Г. Ватралски пръв път излазя като поет у нас с горнята си сбирка. Ония, които считат за поезия гладки и безукоризнено ритмувани стихове, които да пленяват с музикалност ухото, или нарочно хвърлена мъгла въз мислите, за да им се предаде някаква дълбочина или мъчноуловима философска тенденция, или пък — я намират в безпредметността и безсмислието на декадентското стихоплетство, няма да останат доволни от г. Ватралски. Неговото творчество обладава обаче качества ценни. Ако стихът му на места е тежичък, то затова пък съдържанието е винаги хубаво. Бихме желали, щото нашите млади поети-лирици да го последват в посоката, в която неговият безсъмнен талант се развива. В книгата му навсякъде са прокарани мисли, чувства, идеи еднакво възвишени и чисти. Любов към доброто, към дълга, към правдата, към отечеството, любов към природата. Г. Ватралски има душа, запазена от влиянието на модните западни течения в литературата. Той мисли и чувствува като здрав човек и като здрав българин, чрез собствения си ум и чрез собственото си сърце. И затова онова, което пише, е надъхано с искреност и жива мисъл. Неговите стихотворения могат с еднаква полза и наслада да се четат от стари и млади и по своето възпитателно значение са от категорията на хубавите, но тъй редки у нас книги, които могат смело да бъдат препоръчани като четиво на днешното поколение.

Светские фарисеи

Под това заглавие руското сп. «Исторический вестник» е дало в януарската си книга превода на разказа «Фарисейство» от нашата белетристка Евгения Марс, извлечен от книгата ѝ «Лунна нощ». Преводачът, руският писател и поет У.-Каплуновски, е прибавил при превода и портрета на авторката и статия с кратки биографически черти, и интересна литературна оценка за произведенията ѝ. Даваме тука някои извлечения от нея. «Тия художествено написани разкази, казва Каплуновски (които най-напред са се печатали в едно от по-добрите български списания «Българска сбирка», а също и в «Духовна пробуда» и др.), не закъсняха да обърнат вниманието на широките читателски кръгове; и не е чудно: те почти винаги са проникнати с топъл лиризъм и дишат с непосредствеността на гореща, искрена душа,одарена с поезия. Сюжетите на нейните разкази са отражение на българския живот през последнето десетилетие. Животът на човешкото сърце дава на изящния талант на Евгения Марс богат материал за наблюдение и обобщение, толкоз повече, че тая психологическа страна досега беше някак си малко изследвана от битописателите на стара и млада България, разбира се, с изключение на чуткия Иван Вазов, който умее да схваща вътрешния мир на хорските отношения, пълни с неочаквани контрасти. Простотата на изложението придава на идеята на всеки разказ изпъкналост и нагледност и по тоя начин леко сближава читателя с автора. Тази анализа не охлажда, а привлича. Всяка черта на лицето, драсната от живота, всяка сянка, замъглеща очите, тайния трепет на измъченото сърце — всичко това става понятно в повествованията на Евгения Марс. Нищо недоизказано, нищо кошмарно, една небоядисана действителност, понякога страшна със своя реализъм. . . А нищо така не трогва, както искрената печал. И Евгения Марс не измисля и не фотографира, а твори като художник, който се отнася сериозно към задачата на изкуството. Ни измъчени образи, ни лъжливи положения вие няма да намерите у нея. И няма многословия, обичани тъй много от жените-писателки. Най-хубави от нейните разкази са «Еловото клонче», «На молитва», «Тъги на морския бряг» и пр. Тя е написала няколко неща и на социални теми, като например ескиза: «Светски фарисей» («Фарисейство»), дето ярко и не без хумор ни представя новите нрави на растящата млада българска столица, които някак си не се схождат с културния XX век.»

[Кн. 2, февруари 1910]

КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

Буря, социална повест от Евгения Марс. Издание на Чипевата книжарница в София. Цена 60 ст.

Подир сбирката разкази «Лунна нощ», излязла миналата година, г-жа Евгения Марс ни дава в началото на настоящата година нов свой труд под горнето название. «Буря» ни рисува една скръбна история из новия обществен живот на нашата столица, история потресающа по своя дълбок трагизъм, в която се срещаме пак с познатите качества на таланта на младата наша писателка. Не търсете там извънредни приключения, ни изключителни, уединени и болезнени патологически типове на модерната нувела, нито опит за разрешаване по тоя или оня начин сложни социални проблеми. Повестта ни описва просто живота на едно семейство, размътен и затъмнен от втурналите се в него външни пагубни влияния на столичната среда. Разказването върви гладко, естествено, увлекателно, с всяка нова страница то залавя повече сърцето на читателя, вълнува го и слива го със съдбата на героите и той се разделя с тях на последната страница силно покъртен и с дълбока тъга, заседнала в душата му. И той отнася впечатлението, че е присъствувал при една трепещуща драма на живота, предадена правдиво, с верен психологически похват, и главно, увлекателно и прочувствовано.

Георги Иванович Цанко-Килчик от Комрат, Бесарабия, написал Йов Титоров, София, 38 стр.

Недавно посетилият столицата ни наш богат сънародник от Бесарабия г. Цанко-Килчик, познат вече чрез щедрите си пожертвования за България, много заслужено е бил почетен от г. Титорова с издаване биографията му. Интересът на тая книжка се увеличава за нас чрез прибавените там сведения за бесарабските българи, за които авторът и по-рано написа специален труд. Тук намираме едно любопитно стихотворение от Пушкина, непознато още никому в България, в което поетът описва състоянието на бесарабските българи, които той посетил в 1823 година. Ето го:

В степях зеленых Буджака,
Где Прут, заветная река,
Обходит русские владенья,
При бедном устье ручейка
Стоит безвестное селенье:
Семействами болгари тут
В убогой дикости живут,
Храня родительские нравы. . .
Питаясь. . . и трудом
И незаботятся о том
Как ратоборствуют державы
И мирно правят их судьбой.

Тая книжка е издадена луксозно и е илюстрована с образа на г. Цанко-Килчик, както и с типове и носии на бесарабски българи. Приветствуваме горещо г. Титорова за идеята, що е имал да почне това дело, и за прекрасното му изпълнение.

Библиотека за самообразование, книга VI. Издава Ст. Атанасов.
Мозайка от знаменити съвременни романи, книга V. Издава С. Д. Юрукова.

Ето две издания, заслужващи внимание и насърчаване. Първото от тях вече подкара 4-та си година. То ни даде ред книжки с най-избрано съдържание от областта на литературата и науката. Втората библиотека ни запознава с прекрасните романи на Прево, Анатол Франса, Акера, Едуард Рода и Рене Базена.

При наплива на книги, несъстоятелни, безполезни, или вредни, както оригинални, тъй и преводни, що препълнят нашия книжен пазар, появата на тия две ежемесечни библиотеки със смислено подбраното си съдържание, с добре определена възпитателна цел е явление, което може да се поздрави. Защото на нашето читающе общество трябват не болнавите произведения на чужди и наши писатели с направления отрицателни и сектантски-тесногръди, а здравата духовна храна на автори, към които ни приобщават поменатите библиотеки, които заслужават гореща препоръка. Независимо от умело избраните материали, все крайно интересни, те се отличават още с добрия превод, който почти навред има език чист и стил гладък.

[Кн. 4, април 1910]

НАЦИОНАЛИЗМЪТ В НАШИЯ ТЕАТЪР И ИЗКУСТВО

. . . Това настроение, тая жажда у нашето общество да иска да види в литературата, особно в драмата, отражението на народния живот, минал и сегашен, обяснява едно явление, въз което малко ще се поспра. От откриването на нашия Народен театър са се играли в него стотина драми преводни,драми из живота на чуждите общества и народи. С изключение на няколко само — те се четат на пръсти, и то руски — почти всички тия пиеси са били снимани от репертоара след няколко представления, които най-много са достигвали до седем, осем. Зрителите ги гледаха, ръкопляскаха на артистите след всяко сваляне завесата, после излизаха от театъра хладни или отегчени, впечатленията се изличаваха веднага из душите им и те забравяха пиесите. И театралната зала при всяко тяхно повторение повече и повече се обезлюдяваше. А доста от тия пиеси са написани от драматурзи с име в Европа. И въпреки това апатията на публиката растеше и тя бягаше. Напразно бяха гръмливите реклами в печата, написани от хора, едни, искрено възхитени от пиесите, други, по мода, по привичка, хвалящи чуждото само затова, защото е чуждо: драмите изчезваха от сцената. И веднага — вопли за безвкусието и неразвитостта на публиката. . .

Аз ми се чини, че тия господа се мамеха, а публиката имаше право. Тя отиваше в Народния театър да дири заедно с естетическа наслада и храна за душата си, да дири онова, което е близко до сърцето ѝ, което би тълкувало нейните собствени чувства, би отражавало живота ѝ. Но ней се даваха на сцената чужди хора, чужди души, чужди характери, всичко чуждо, нищо българско; драми, писани за други среди, за други култури, не за нас. Разумява се, това беше по нужда, защото нямаме почти домашна драма, драма в истинския смисъл на думата. Не може да се натяква никому, не може да се натяква и на публиката. Тя си има свой вкус и свои потребности и не могат изкуствено да ѝ се наложат други. Донякога, с еволюцията на идеите, с подигането на културното равнище, може да бъде другояче. Но засега ние се намираме пред един факт, с който трябва да разчитаме.

Какво тряба да се прави прочее? Отговорът е прост: дайте ни българския живот на сцената. Ето една широка задача за нашите писатели. Нека се опитат да ни изкарат на сцената картини от него, било из миналото му, било из настоящето му. Нека вложат таланта си в художественото му изображение, но освободени от всяка подражателност на чужди модели, без символистическа мъгла и без модернистически тенденции, които им пречат да бъдат естествени и верни. И нека не бъдат скучни. Неуспехът на малкото пиеси из народния живот, дадени досега*, се дължи главно на тия грешки, при отсъствие, може би, на драматически талант.

Да, на драматически талант. Това се забележи особно в дадената напоследък пиеса от г. Д. Страшимиров «Врази», над която ще се спра мимоходом, това е нужно.

---

* «Първите», «Зидари» и «Невеста Боряна» от П. Тодоров, «Свекърва» и «Вампир» от А. Страшимиров.

Лошото впечатление от тая драма, снета след третьото представление, почти при празен театър, ще е прясно още у зрителите, които го посетиха и излязоха дълбоко разочаровани. Пиесата беше нетърпима, върху това няма две мнения. Мога да резюмирам в няколко думи въпиющата нехудожественост на «Врази». Те имаха всички елементи, за да не успеят на нашата сцена и на никоя сцена: построение зле извършено, драматизъм никакъв, изложение сухо, натегнато, скучно; фабулата, взета от някакво събитие в един провинциален наш град през 1867 год., е разработена неправдоподобно и неумело, и смутолевено, та при досадата дава и лъжливо представление за оная епоха. И езикът е чепат, тежък, пресилен, лишен от изразителност и изящество, главно от естественост*. Тая драма, пропита с фалш, от единия край до другия, изобличава не вече липса на драматичен талант, а пълна писателска бездарност. И ако в нещо тя бе полезна, то само в това, че показа как не трябва да се пишат българските драми. Прося извинение от г. Д. Страш. за тая откровеност. «Amico Plato, sed magis amica veritas.»

Тия факти неволно ще породят у читателя въпроса: «Е, тогава? Значи, безсилен е българският дух да създаде нещо хубаво в областта на драмата?» Не, безсилието не е у него, аз показах де е. Емнаха се за драмата лица, лишени от дарбата за нея. Нашата българска драма е нещастна, тя и преди години пострада тъй, когато с нея се заловиха Войников, Тодор Станчов, Г. Живков, па и Любен Каравелов с известния си «Хаджи Димитър». Щастливо изключение направи Друмев. Неговата драма «Иванку», макар и опит,изтъкваше мощен драматически талант, който не продължи развитието си, и въпреки това «Иванку» остана за дълги години едничката национална драма, способна да раздвижи българската душа. След тях драмата биде изоставена.Даровитите писатели бягаха към стиха и разказа. Обяснява се туй чрез липса на условия, които би насърчили морално и материално писателя. Тия условия днес се подобриха. Имаме великолепен народен театър, имаме и трупи. И драмата е вече застъпена от няколко души у нас. За жалост, не успяха и казах защо не успяха.

---

*Диалогът е изпъстрен с надути и кухи реторически фрази, смешни в устата на българи от онова време. Отбелязвам няколко от тях, които долових: «Аз душата от душата си отчекнах!» «Невидими цербери с огнени мечове пазят вратата». (Церберите според митологията са кучета. С какво са държели мечовете?) «Сребро жадува да се накиче с твоето присъствие.» «Случаят гачели е царствена дреха, скроена от първите майстори за тяхната снага.» «Ни черният опашат цар на ада да изскочи не може да разплете тънките плетове (?) на кроежите им. . . И тези сметки — червейни ежби. . .» «Никой на земята от безкрайните брегове на един океан до друг не е още познавал подобно право.» «Глашатаи на света от звезда на звезда ще викат по цялата вселена.» «Безплатният глашатай на екзархийски съница, на патрихиля и читалищните прахове.» «Понесе ме и роди радост да те виждам днес пред мене.» «Един миг и дъждовният мехур се пръсва. Дъждовният мехур — ето моя живот. . . Тук нищо, тук дъждовен мехур!» «Аз във ваший град оставих светлия венец на живота си.» «Нека пламти в тебе пожара на копнежа. Аз гасна на смърт, душа ми чезне за нови незнайни зори.» «А твоята сестра? Нека бисерът проси от нея чисто и ясно лице,» «А коясновидството ви е тъй напразно, трябва наистина да носи нещастното име слепота.»

Но този неуспех на поменатите драматурзи не трябва да обезсърчава другите писатели; той е даже поучителен за тях, като ги предупреждава да избягват пътя на първите. Не трябва да се обезсърчава и театралното управление, а съчувствено да посреща новите трудове, когато се предлагат от писатели надеждни, а такива имаме. Може на сцената да излязат слаби тия трудове, но все ще бъдат по-интересни за българина от десетки преводни пиеси, които го оставят хладен. При това, как ще се създаде българската драма, ако ѝ се закриват вратата на театъра и я лишават от преценката на самата публика, върховен съдия там? Край слабите драми ще се явят и добри, но те ще се явят такива само след изпита на сцената. Защото, каквото и да се казва, само този успех санкционира достойнството на една драма и ѝ дава право за вниманието на публиката; драмата, която не може да завладее душите на зрителите, била и най-майсторски написана, е годна само за четене. Скуката е най-опасния враг за едно произведение, особно от сцената. Припомнете си Волтеровите думи: «Tous les genres sons bons hors l’ennuyeux»,

Истина, че драмата е най-високия род литература и изисква много качества у писателя. Но защо да губим надежда в появяването и на драматически таланти у нас? Ние имаме вече добра нувела и роман, имаме и такава епика, имаме лирика с безспорни достойнства, в която поетическата реч достига до висока красота. Това е залог, че можем да имаме и добра драма. И тя ще се яви.

Същото явление, същата грешка се забелязва и в развитието на нашето зараждаще се изкуство, живописта. Там вее дух на козмополитизъм, на подражателност и увлечение от теми небългарски. Посещавайки ежегодните художествени изложби в столицата, аз съм бил петимен да зърна някакво платно, вдъхнато на художника от българската история и живот. Мяркат се пред очите ти стотина жанрови картини, някои носещи печата на истински талант, но всички тия картини наумяват чужди картини, изглеждат като копиране или предъвкуване на онова, което си видял безброй пъти в европейските живописни галерии и изложби. И излазяш оттам равнодушен, разсеян, без да е стоплило нещо душата ти. Никоя картина не спира погледите по-силно, не прави шум. И бедните художници обезсърчени гледат тая апатия на обществото. И тука то излазя виновно в безвкусие и малокултурност! А никой от тия художници не се сеща, че той може да завладее вниманията, като посвети таланта си и усилията си на сюжет български, оригинален, взет например из нашето историческо минало, пребогато със събития, способни да вдъхновят артиста за истински прекрасни национални произведения. Разбира се, че думата ми се касае за артист с талант. Една такава сполучена картина би му спечелила име, би го възнаградила с успеха си стократно за мъките и пожертвуваното време. Но никой не пипва историята, никой не се опитва да използува едно непокътнато поле и всички си продължават в рутината на жанровите картини и си хабят таланта в труд, който няма да им донесе слава, ни материални облаги, два от стимулите за развитието и напредъка на истинския художествен талант.

Но ще кажат някои: мъчно е това, защото е съпроводено с много труд, изисква особна подготовка, изисква изследвания и пр., и пр., неща, които жанровите картини не искат. Извинение смешно и лекомислено. Никое важно произведение в която и да е област на духовната човешка деятелност без упорити усилия, без титанически труд не се създава. Допущам, че много опити в това отношение ще излязат слаби; но един само художник да ни дадеше хубава историческа картина, и то би било голяма печалба за нашата национална живопис. Ние бихме могли с любов и гордост да се любуваме на произведението, каквито не би му спечелили стотина жанрови картини, които би написал през животът си, чужд на творческия огън и вдъхновение.

Когато посетих пръв път Търново, при една от разходките си из «Асенова махала» аз седнах на един мраморен камък на черквата «Св. 40 мъченици», углъбен в исторически спомени. Там ме приближи един млад, мурголик господин и се препоръча. Обади ми, че е художник. На въпроса ми какво работи сега, отговори, че е много занят с изображението на едно циганче просяче, което позирало пред него, и че току-що довършил друга картина, представяща убит заек и намерена твърде хубава от познавачите. И двете работи щял да прати на предстоящата художествена изложба в София. И той говореше с искрено въодушевление за тях. В погледа му светеше особения хубав плам на художник, залюбен в изкуството си. Може би той беше наистина талантлив.

Аз го изслушах, па му казах: «Млади художнико, вие сте в Търново, населено с величави исторически възпоминания. Нема́ нищо от тях не съблазни четката ви, та я отдадохте на циганчето и на убития заек? Не се съмнявам, че са много добри тия творения, но като тях в столицата стотина ще бъдат изложени и в тях ще се удавят вашите и никому нищо няма да кажат. По-добре вдъхновете се от мястото, дето се намирате. Погледнете например тоя храм. Не говори ли ви той нещо на въображението, на душата ви? Не изкушава ли художническата ви природа? Ето, тоя скромен храм е свързан с велики спомени. Представете си Ивана Асеня II, когато влиза в него, по завръщането си от Клокотнишката битка, при народното ликувание, да благодари бога за победата? Какъв бляскав момент ще озарите на платното си!. . . Представете си, че тук става венчаването на гъркинята Мария с овчаря Ивайло; или там, в оная кула при Царевец, затворения от Калояна император Балдуина. . . Наумете си още толкоз прелестни сюжети, толкова събития, с които гъмжи нашата история, свързани с Търново и народните предания, чудно пригодни за вдъхновение на художника, за творческа работа (и аз му изредих записаните вече в бележника ми сюжети, които щяха да влязат в «Легенди при Царевец»). Помислете си каква богата жътва от благодарни сюжети имате пред себе си. Съживете това минало на платното си, възкресете пред нашите очи образи исторически, събития знаменити. За тая цел работете година, две, три, но създайте ни нещо родно, българско, мило на душите ни. Възможно е да излезе от вас един български Матейко, един Верещагин, един Рафие, един Мейсоние. . .»

В тоя тон говорих на младия художник. Той ме слушаше внимателно, моите думи очевидно му направиха впечатление и той каза, че ще мисли за това.

Какво е после намислил, не знам. Но аз не видях досега нещо подобно от него. Аз обаче не губя надежда в нашите талантливи художници и ако тия ми бегли редове подгреят творческото честолюбие на някого от тях, за да опита таланта си в тая област, аз ще се считам за честит, че съм дал мъничък тласък към това.

[Кн. 9, ноември 1910]

КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

Български народни песни, от Елена В. Янкова, записал и издал полковник Янков.

Тая сбирка народни песни е един ценен принос в съкровището на нашия фолклор. Г. полковник Янков (понастоящем председател на военния съд в София) с голямо внимание и разбиране на специалист е записал от устата на майка си голямо множество песни: 333, една от друга по-интересни по битовото си значение и по-вътрешната си хубост. Там има исторически и според нас, най-любопитните, лирически, обрядови, жетварски и пр. Почти всички са нови. Трябва да изкажем съчувствие и искрена благодарност на г. полковник Янков, че не е пожалил труд да обогати нашата фолклорна и филологична наука с тая маса умствени творения на народа, без което обстоятелство биха останали непознати и изгубени. В предговор г. Янков дава кратка биография на майка си, изселеница в Бесарабия, дето е живяла и дето той е записал от устата ѝ песните. Трудът на г. полковника свидетелствува още и за неговата жива любов към народната поезия и за литературни интереси, които е запазил, въпреки своето специално звание на военен човек. Руското списание «Этнографическое обозрение» дава една похвална оценка за книгата.

[Кн. 9, ноември 1910]

1911

ВИДЕНИЕ

ТЪРНОВО ПРЕЗ ЮНИ 1411 Г.

Тъкмо петстотин години оттогава.

Осемнайсет години вече как Търново беше подпаднало под турска власт. Иван Шишман беше умрял в пловдивския затвор безславно и трагично. Георги Страцимир, брат му, бе забягнал из столицата си Видин, паднала шест години подир Търново; последният патриарх Евтимий, заточен в някакъв далечен манастир, доживяваше гаснеющата си старост, самотен и забравен.

Търново, покрито още с развалини и пепелища, със съборени дворци и потурчени черкви, тръпнеше от ужасите на завоюването и от пресните спомени за изгубената независимост, глъхнеше в тежкия сън на робството, изгубило вяра в съдбата си, в синовете си, в живота. Изкланите му първенци след превземането гниеха в земята.

Зловещо стърчаха останки от стените на изпепелените дворци на Царевец.

Мерзостта на запустението царуваше там, дето беше кипял буен двувековен политически живот. Зелени гущери се припичаха сред бурените по мраморните плочи и византийски капители, натъркаляни по темето на царствения връх; кости оглозгани на изровените из гробовете им велможи и йерарси белееха се из пусталите треви. От минарето, издигнато над прославната светиня «Св. Параскева», гръмливо се разнасяше вофициален гласът на мюезина.

Страшно време. Нощ. Безнадеждност. Търново приличаше на гроб, гробът на България, на нейната независимост и бивше величие. Никаква луна от надежда. Нищо, нищо! Гроб на един труп, заровен в забравата на вековете.

Такова мрачно видение, такава трагическа картина възставаше във въображението ми, пред умствения ми взор оня ден, когато в търновското читалище шумно се узаконяваше от едно Велико народно събрание третьото българско царство.

22 юни, Търново

[Кн. 7, юли 1911]

1912

КНИГОПИСІ. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ

Стихове от Люба

Тия песни, избликнали из една мека, женствена душа, приобщена към пъстрото битие на природата и живота, дишат свежест и някаква неуловима нега. Люба — поетът е жена — обладава душа и сърце, сякаш другояче създадени, в тях животът и природата засягат други тайни струни, извикват трепети, непознати на душата и сърцето на обикновените хора. Навред една загадъчност, странност, дълбочина; в тоя поет живее философът, който гледа на жизнените явления през своя особена призма, мисли по особен начин, чувствува различно от нас. Може би по тая причина песните на Люба да не заразяват с непосредствеността на чувството, но затова имат някаква странна прелест за деликатните души с онова ново и дълбоко, с оня аромат от поезия съкровена, които веят от песните ѝ.

Главният мотив в тая лирическа сбирка е скръбта. Скръбта вее почти навсякъде, скръб тиха, задушевна, поетическа. Поетесата и въз тая скръб мята таинствено було; тя страдае тихо, въздиша тихо, копнее и жадува безшумно, като оставя на читателя да проникне в дълбочините на душата ѝ, които остават за него малко прибулени. Аз бих желал да ни разкриеше поетесата съдържанието на своя духовен мир с по-подчертани ноти, с по-силни акценти, за да се приобщим по-добре към душевния ѝ живот. Но тя има свой маниер, тя е деликатна, почти свенлива в проявите на чувствата си и това ѝ придава оная самобитност и новост на творчеството, които пленяват. Нека си остане такава, каквато е. Тъй по-ярко се отделя от другите. Тъй е по-своеобразна и оригинална.

Люба владее техниката на стиха. Но тя е модернистка и понякъде отстъпва волно от утвърдените правила за стихотворна реч. И стихът, без да губи в музикалност, печели в свобода и смелост. Би могло да ѝ се препоръча само избягването на многото чужди и непонятни думи, би могло да ѝ се препоръча и повече ясност и простота. С тях биха само печелили в сила тия пълни с тънки и деликатни настроения песни.

Люба е писател с лирически темперамент. Тя е симпатичен талант, който при разцвета си ще я постави в първия ред на младите ни лирици. Залог за това са настоящите ѝ песни. В тях блестят истински бисери, които ще красят нашата лирика. Между най-хубавите са и ония, вдъхнати от майчинската любов.

[Кн. 6 — 7 юни — юли 1912]

ВЕСТНИК „МИР“

1897

БЪЛГАРСКИЙ ПЕГАС В ПРЕДВЕЛИКДЕНСКИТЕ СПИСАНИЯ

(ЛИТЕРАТУРНИ БЕЛЕЖКИ)

«Не четат вече стихове у нас — думаше ми един приятел при разговора, който имахме върху днешната българска поезия. — Аз помня времето — добави той, — когато едно добро стихотворение, било навреме написано, било по друга причина, привличаше общественото внимание, интересуваше, извикваше критики, хвалби. Сега излазят цели книги и сбирки със стихове и съществуванието им остая почти неизвестно! Никой не говори за тях, печатът мълчи, публиката не купува. Това равнодушие само у нас може би става. И разберете, че аз подразбирам книги делни, произведения, които имат качество да не минат незабележени. Настал е у нас един прозаически час, една ледна апатия към поезията подрязва крилата на поети и писатели въобще.»

От какво произхожда, наистина, това настроение на нашето общество? Де да се дирят причините на ледното безучастие, което срещат стиховете — и даже добрите — защото ний имаме вече *добри* стихове. Дали не отговарят на жаждата на нашето съвременно общество, дали то е изтъркано, затъпяло и чувството към хубавото е атрофирано в него сред калните политически крамоли? Или що?

На тоя въпрос аз не смея веднага да дам ответ, та и не това е целта ми. Аз исках просто да хвърля един бръз поглед на поетическата част в нашите априлски списания, излезли пред Великден; може би от този преглед да се уясни донейде си горния въпрос, а може би никак — това ми е все едно. Разходката ми из областта, из която препуска балканския пегас, няма да ми бъде по-малко приятна и нова. Нека се не зловиди на Боянец, че не следвам съвета му да ида в клисурата на Искъра.

A tout seigneur tout honneur. На стола ми стои новата (априлската) книжка на Български преглед. Първото нещо което стои напред, е едно едро поетическо произведение, превод на Пушкиновата поема «Кавказский плѣнник» (според шутия правопис на списанието: «Кавказки пленник»). Който е чел знаменитото творение на руския поет, не може да не признае, че преводачът г. И. Д. Юрданов е спечелил една победа — техническа повече, — като е преодолял трудностите на такава една работа, без да измени стегнатата и лека форма на стиха на оригинала. Разумява се, вътрешните красоти на поемата далеко не са предадени в своята пълнота, та това е и невъзможно почти в българския език. Очевидно, г. Юрданов, чието име за пръв път срещам под стихове, е един поет не без дарование, който ще може и оригинални работи да ни даде. Аз ще свърша бележките си за превода, като кажа, че Български преглед е направил една важна печалба с превода на Кавказский плѣнник, а читателите, които знаят руски, ще посъветваме да го четат на тоя език.

По-навътре срещам стихотворението на г. Д. П. Полянов Утеха и го четох с наслада. Като запазвам за себе си подозрението в оригиналността на тоя трудец, аз ще кажа, че и превод да беше, той не губеше нищо за българския читател. Но каква жалост! Поетът, като кара хубаво отначало, та дори докрай, в най-последния стих, ама в най-последната дума, куцнува и разрушава безжалостно всичкото впечатление. Това е истинско нещастие за г. Полянова, който ни даде да се съмняваме в неговия поетически вкус или в искреността на чувствата му. Мястото ми е малко да приведа цялото стихотворение, та ще го предам в кратко: г. Полянов разказва, че в една лятна нощ той и любезната му си изливат меланхолически сърдечната любов и говорят за нейната безконечност, като сравняват душите си със звездите. Най-после, препълнени от нежни чувства, те както се

следва да вършат всичките любовници, се целуват сладостно. Но да приведа цял последния куплет. Полянов дума на любезната си:

> Не се страхувай, любовта ни
> е вечна като тях! (като звездите)
> И сля целувката уста ни
> с любовен, страстен. . .

Какво мислите, читатели, че следва? Любовен, страстен какво: възторг? воздих? вик? страх? пламък? Не, по-добре четете целия стих:

> В любовен страстен смях!

Значи, в такъв тайнствен, меланхолически, тържествен момент на целувание под звездните небеса тези разчувствувани любовници са могли да се кикотят гевендийски! Пхюй, каква плоскост!

Ах, господин Полянов, победила ви е вас, братко мой, ритмата тях, затова имаме тая поетическа чудовищност.

Идете си! Вий не сте поет!

Българската сбирка на г. Бобчева, като едно цветоносно панерче, всеки месец ни дава куп разновидни цветя, които ѝ се изпращат от всичките краища на българската поетическа флора. Заедно с тия лалета, карамфилчета и очици предателски се промъкват често и бурени, и копривица, и щир.

На стола ми свети и приятно милува с портокалоцветните си корици окото последнята книжка на Българска сбирка. И тя захваща със стихотворение преводно, то е на Ф. Копе, а преводача е известний вече у нас млад писател г. А. Узунов. Стачката на работниците е една от ония поемки на Копе в които най-дълбоко се отразила неговата поетическа душа със своя неизтощим извор от любов, кротост и милост към слабите. Г. Узунов сполучено е предал поемата, но защо не мога напълно и безусловно да похваля превода му? Г. Узунов често напуща прозодията, която така е лесна днес за един човек, който години борави със стиховете, да избегне неправилности, вредни за музикалността на стиха. Но защо толкова придирчивост? Г. Узунов със своя труд ни донася истинско наслаждание, и това е важното. Той ще заслужи на читателите, ако ни запознае и с други прекрасни поеми на Копе, но да бъде така мил да не ги дава със свойствените си кусури.

Следующето стихотворение Есенна песен от Добри Данев е един бледен набор от думи, гдето срещаме и руската дума лелей (вместо: гали, милува, котка), и стихът Пръска позлата над светът страден. Аз моля г. Данева три пъти да изговори едно след друго тоя сладкозвучен стих. После г. Данев ни обажда, че тъга скръбна (!) в душата му имало и сърцето му се свивало от болки. Аз бих се съгласил да повярвам тия изтъркани плоскости на тоя скръбен поет, ако той се обещаеше никога да се не явява със своя бъзунек в цветоносното панерче на г. Бобчева.

Следующето стихотворение. Що си цвете принадлежи на перото на г. Д. Иванов. И тоя господин като първия плаче като сиромах Лазаря и е много кахърен, той говори на цветето:

> Що си, цвете, ти станало
> като мен тъжовно?
> Знам тъга ти, ох! ти жалиш
> за време дъждовно.

Ох, тъжовний г. Иванов, това цвете е жално още и от друго: че му говорите глупости.

Безвредно, зарарсъз е стихотворението на Церовски Скотовъдец.

Баладата на г. Ив. Белева не изобличава у автора си познание на езика и обичаите народни, както и обладание поетически речник, но тя за жалост е написана грапаво, та с труд се чете. Сонетът на същия г. Белева, който иде по-нататък, ми е твърде симпатичен за живата енергия, която блика от него, от него вее младост и бодрост! Каква разлика от съзливото стихоплетство на по-горните господа!

Скромната, трудолюбивата и сериозната Искра изобщо ни дава стихотворения сериозни и скромни, които тъй хармонират с духа на осталото ѝ съдържание. Тоя път Искра е отстъпила малко от честното си правило и ни дава едно стихотворение от г. З. Кирова, което се отнася към Сърцето! Искал е да каже хубави и дълбоки неща поетът, но ги казал съвсем не поетически. А за сърцето ли няма какво да се пее, то ли не е извора на горещи чувства и младежки пориви! Очевидно, сърцето на г. Кирова се е отказало да вземе участие в съчинението на стихотворението му и затова той в съзнание на творческото си безсилие свършва със следующето отчаяно, нелепо и малко безграмотно възклицание:

> Сърце, сърце! Защо творецът те създа (де)?

Второто стихотворение на същия поет състои от три куплета с пресилени стихове, макар мислите да бъдат добри.

Г. Киров отдавна пише стихове и той още за дълги години вероятно ще ги пише, без да узнае тая елементарна истина, че хубавите мисли имат нужда от хубава форма.

Пишете, пишете, г. Киров, с това никому вие вред на принасяте.

Сатирата на г. Венова, която захваща със стихът

> Да практични хора, имате в туй право!

е доста сполучена и по развитие, и по форма. Тя може да се прочете цяла, макар че сюжета ѝ не е от обезпокоителна оригиналност.

Нападките връз практичните и егоистичните хора, които за постигание лични облаги си служат с всякакви нечестни средства, са нещо твърде разпространено, повтаряно и изтъркано. Те могат да поразят само ако поетът е внесъл в тая филипика своя личен огън и самобитни черти. Г. Венов много често употребява думата идеали — също тъй изтъркана и незначуща нищо вече у нас, от безместно употребление, а което е още по-нещастно — ритмува идеали с останъли. Без тия грехове и без тая дължина — творението се е простряло на три страници — стихотворението би спечелило.

Априлский брой на списанието Мисъл няма стихотворение. За да не остане прегледа ми непълен, аз взимам мартовската книжка на това списание. Признавам си, не без колебание я взех в ръката си, защото пак паднаха под погледа ми на първата страница ония осъдителни порнографически и клеветнически редове, написани в минута на изступление от г. д-р Кръстева против един от най-чистите и благородни обществени деятели в България. За щастие не всичко в тая книжка е гнусота. Аз намирам Песните на отчаянието на г. Кирил Христов и с удоволствие се спирам на тях. Г. Христов още в най-първите си напечатани стихове доказа, че има талант на поет. Тоя талант следва да се развива и аз с вътрешно удоволствие съм готов да поздравя това младо, многообещающе дарование, с каквито е тъй ялова и оскъдна почвата на нашия духовен живот, само злокобни влияния да не би да попречат на правилното развитие на това дарование. Например, г. Христов, който напълно и безукоризнено владее формата, чието философско прозрение съвсем не ми се харесва, както се рисува в мантията на такъв безнадежден песимист, придобит не толкова от живота, колкото от книгите, които е чел. Лошо и фалшиво звучи, например, стиха, с който ни казва, че Никой два дена не го обичал, че Носи цял век на гърба си, че Вън бил той от общата съдба! Защо са тия отчаяни преземки и извехтял, обезмоден байроновски демонизъм! Та никой не вярва вече на това, г. Христов: нито, че вас никой два дена не ви обича, защото само един лош и проклет човек може да привлече такива омрази против себе си, а вие сте симпатичен млад момък, който по-нататък ни обажда, че се либят с някоя девица. Явно е, че г. Христов иска да си поиграе с думи или да се пошегува с нас, твърдо уверен, че ние няма да му повярваме, както няма да бъдем толкова наивни да повярваме, че той носи цял век на гърба си! Ние обаче го видяхме, че не цял век на гърба си носи, а моден жакет фасоне, купено от Наймана, и с който изглежда доста самодоволен. . .

Песните на отчаянието на г. Христова са проникнати все с тоя дух на мрачна байроновщина и подражателно самообожание, които изглеждат да са главните мотиви на поезията му и които, като укорявам, аз с готовност му прощавам за прекрасните форми и мисли, що срещам в нея, и за хубавите надежди, които ни дава младия поет.

Илюстрованото списание Светлина заедно в картините, които често са хубави, не преминува брой да не ни даде и младежки пресен плод от българската муза — стихове, които често са лоши. Априлската книжка обаче прави изключение и за да намерим стихотворение, трябваше да отворим по-предишната. В тая г. Москов дава превода на Лермонтовата поема Боярин Орша. Този поет понякога пише хубави оригинални стихотворения; превода му, напротив, не е удовлетворителен. Стиховете му са до немай-къде пресилени и грапави, да беше покойний Захарий Стоянов, би ги сравнил, по своя образен език — на турски гробища, в които се препъва човек. Г. Москов нито ямба е запазил, нито в ритмите е внимателен, нито в думите придирчив. Така, той ритмува бил с наследил, драг с бархат (!) и пр.; употребил е думи чужди или развалени, като последнята от подчертаните (бархат), кругом, салт, година полвин, нег'вата (неговата), поглей (погледай) и пр.

И бедний Лермонтов не е избягнал участта на повечето руски писатели, които днес протестират от дъното на гроба си против обезобразяванието, на което ги подлагат немарливи или бездарни български преводачи.

Ето още един поет, който се обръща Към сърцето в следующето стихотворение! Поетът г. П., който трябва да е твърде безгрешен и добродетелен господин, обажда на сърцето си, че хората са лоши. . .

Хората са лоши — що им се откриваш?
Зарад тях ти чезнеш мъртво и безследно (?)
всред злини, тревоги, поразено сгниваш.

Твойте болки тайни и желанья страстни
никой не разбира, никой не досхваща,
твоите ламтежи, пориви безгласни
на по дяволите грубо всяк изпраща.

И много добре правят хората, г. П.!
Скромно, безшумно, без крещливи реклами спи-

сание, но крайно интересно и поучително се представя Библиотеката, което е назначено специално за нашите братя в Македония. Ако да имах задача в тая статия да се спирам на разните му прозаически статии, то бих посочил между тях такива, които по своето достойнство не виждаме в най-предните наши списания. Чест и похвала заслужва съвестливата редакция на Библиотека! В последнята ѝ книжка поетическата част се представлява от превода на един уломък из Гетевия Фауст. Съжалявам, че преводачът не е излязъл с цялото си име, защото искам да го поздравя и да привлека върху името му вниманието на обществото. Човек си отдъхва при този прочит, след прочитанието на толкова недосмислени стихове, що̀ кичат списанията ни. Аз моля и г. Москова да прочете този прекрасен превод из Фауста, може би ще се ползува нещо.

Цвят. Априлската книжка на това списание, скоро изникнало с всичките задатки на едно скоро увяхване, се захваща, по печалния пример на Мисъл, с лични разправии, които никого не интересуват. Освен това неочаквано предисловие на редактора г. Бонев тая книжка съдържа една чрезвичайно ползовита и от висок интерес статия, която усърдно препоръчваме на всичките хора, на които лекарствата на Гица Берберина в Търговска улица не са спомогнали да си запазят космите — Паданието плешиви на косата и средства за съхранението ѝ! Ония, които пък страдат от главоболие, могат да прочетат друга една аптекарска статия — Мигрена и лечението на тая болест. Подир такова едно съдържание на Цвят нямаше ли право г. Бонев да тури на корицата му тържествена реклама: Научно-литературно списание за млади! Аз ще очаквам в идущата книжка да се даде, като литература, статията: Вреда от гризението и гълтанието на ноктите, или пък още по-важна: Лек против хапението на дървениците.

Но в тая книжка има и стихотворение Ранната пролет от г. Ко̀коло, за което има да кажа само това, че е написано, както казват русите, исправно.

Пролет, пролет споменах! Тя чука на прозореца ми и ме кани, и ме мами навън и аз държа перото, нетърпелив да бягам на широкото зелено поле и широко да всмуквам в разширените дробове божествения сладък, упоителен въздух на младостта на природата! За поезията пиша! Каква поезия може да се сравни с дивната поезия на пролетта! През прозореца ми Витоша се гледа величава и хубава със своя снежен още гръб и със своите раззеленели поли, дето се усмихват приветливо теменужки като усмивките на първата любов. . . Хвърлям аз перото и бягам в природата, под небето, на свобода!. . . Каня и вас, бедни мъченици на ритмата, излезте навън, за да получите урок за поезия от великия и вечен майстор поет — природата! Излезте и вий всички, които сте щастливи, и вий, които сте нещастни; излезте и вий, политически словоборци, и научете се от природата, че истината и правдата, и благородството съвсем не се намират в поразената област на егоизма, омразата и лъжата! Ще почувствувате колко са мизерни и фа̀лшиви тия чувства пред великата природа. . . А как слънцето хубаво грее; акациите и тополите на Княз Борисовата градина любовно шумят и бъблят своите блажени сънища на възроден живот и таинствени блянове. . . при цвърченията на птичките. Навред зелено! Тихо обаяние невидим ангел носи из вселената и пръска любов, радост и сладки мечти и умиротворяющ балзам!. . .

Разхубавяла, разцъфтяла,
природата се е разпяла.
Шуми долът, шуми гората
и воздухът, и небесата.

И сякаш тоя шум омайни
е на вселената душата,
ил химн от някой струни тайни
между небето и земята.

София, 19 априлий 1897 г.

[Бр. 376 и 379 от 20 и 27 април 1897 г.]

БАЛКАНСКИЯТ ПЕГАС В ПОСЛЕДНИТЕ ПЕРИОДИЧЕСКИ СПИСАНИЯ

(КРИТИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ)

Българска сбирка. — Мисъл. — Ново време. — Цвят. — Светлина

Много политика, много крамоли, много вихрове от злост и страсти.

Дай да се поразходим из ясната област на поезията, дето шумотевицата на денят няма достъп. Душата жадува за по-благи ощущения, умът търси отмора, мислите — кръгозори. А дека всичко това може да се найде по-добре, отколкото в изкуството, изкуството, за което ческий поет Връхлицкий казва, че то е в бъдещите времена Араратът, дето ще се спаси човечеството от растящата пошлост и тъги на живота?

*

Имам пред очи новите книжки на нашите списания. Българската муза и тоя път е намерила на техните страници широко и почетно гостоприемство. В тях се изражава напредъка на нашата поетическа мисъл и нейните направления най-добре могат да се схванат, ако съществуват, разбира се. Но нека да погледнем в първото списание, което стои в началото на тая ни статия: *Българска сбирка*.

На първата страница са *Момините сълзи* на г. Пенча Славейков. Осем стихотворения съставляват тия «Момини сълзи» и прочетът им оставя впечатление благоприятно за г. Славейков. Г. Славейков пише в духът на Хайне и много от стихотворенията му носят така силно отпечатъка на неговото влияние, щото при прочета им не можем да се освободим от мисълта,

разумява се, неоснователно, че са копирани от немския поет.

Г. Славейков си е спечелил почтено място в ликът на нашите нови поети; неговият стих винаги облича някоя мисъл, някакво чувство, благо и мило; истина, тая мисъл и това чувство не грешат с голяма оригиналност, защото тя е атрибут на поетовия творчески темперамент, а не плод на усилена деятелност и напрежение.

Той е от ония поети у нас, които предпочитат сюбтилните и нежни, и фини мисли и чувства, назначени да бият на такивато също струни на човешката душа. Това би било прекрасно, ако поетът не падаше, от излишно силяне да бъде тънък, в някаква си, тъй да кажем, ситничавост, futilitè, безпредметност. Например, г. Славейков би могъл да не пише такива «Момини сълзи» като следните две стихотворенийца:

Майския месечко грей засмен. . .
Мярка се моята сянка пред мен.
Кърти се, снишa, изправя, извива,
с другите сенки крайпътни се слива,
там, где стръмният път криволи
покрай горица от тъмни ели.
Спра ли се — мигом и тя се запира;
свърна ли — тя ми отзади сподиря.
Гневно с бастоня замахна ли аз,
ето и тя замахва завчас:
а ето небето с звездици обсяно,
майския месечко гледа засмяно,
как си играят две сенки в нощта —
в сянка, що сам е метнал над света!

Всичко това е много бледно, нищожно и непотребно. Подобно безполезно и слабо нещо е и тая «сълза». И тя говори за нощ и за сенки:

В полунощи (?) дим се вий
из високия комин
и подобно млечен стълб
тъне в небосвода син.

А от него други стълб
се отсеня отстрана
върху покрива повит
в снежна бела пелена.
Замечтан го гледам аз
посред улицата спрян.
В мен и в мойта сянка той
като че ли сам е взрян!

Такива дремливи и вяли стихотворения са впрочем свойствени на таланта на г-н Пенча Славейков; види се, че в крилата на неговото вдъхновение, както се изразява д-р Шишманов, е налян куршум. . . Странно е как г. П. Славейков намира средство да прави стиховете си тежки и напънати. Един приятел, който се интересува с поезията, ми каза еднаж следующето: «Двадесет души съм питал какво мислят за поезията на Пенча Славейков и всеки отговаряше: «Не мога да ги чета!» Може би тия господа да са твърде строги съдници, но истината е, че Пенчовия стих се влачи, не хвърчи. . .

Стихотворението на Д. Т. Страшимиров В усоите горски прочетох с удоволствие, макар че края на тия превъзходни амфибрахии, тъй тържествено-величаво захванати, е бледен и незначителен. Той разваля впечатлението, възприето от предните куплети. Г. Страшимиров е поет с мечтателна душа, но той би много спечелил с повече краткост и повече економия в епитетите. После, защо ни кара да четем думата бѐздни безднѝ?

Гражданското стихотворение на г. И. Белева, което се начина със стиха: О, сладкое във безнадежен час. . . е доста добро. Г. Белев върви по Некрасовите стъпки, но нека бъде предпазлив в тоя хлъзгав път, в който прекаленото и пресилено, de papti pris, оплакване всичко рискува да се превърне на уморно хленчение. . .

*

В Мисъл срещаме пак стихове от г. Пенча Славейкова: прелюдия из втората песен на Кървава песен. Тука стихът отива хубав и могъщ, у поета се открива епическа жилка. Има тук пасажи и картини

просто възвишени. Но една тъмнина, претруп[ан]ост и неясно открояване господствующата мисъл на поета разслабват вниманието въпреки изрядните отделни неща. Тежкотата, сродния недостатък на Пенча Славейков, и тук охладява читателя. «Кървава песен» обещава обаче, въпреки това, да бъде една добра поема и ний я чакаме, като препоръчваме г. Славейкову повече ясност, краткост и простота. Те са така възможни на един съзнателен и трудолюбив талант като неговия.

С удоволствие се срещаме в тая книжка на Мисъл пак с г. Кирил Христова, поет безспорно по-даровит и топъл от горния. Идеята и възпроизвеждането ѝ в баладата му Обсадата на Солун не ни се виждат сполучени. Г. Христов е много хладен тук, такъв оставя и читателя може би и за това, че историческото събитие, което е предмет на баладата, е осветлено от несимпатична страна.

Но стихът, колко е смел и енергичен!

Стихотворението на г-н Церковски Сазът е една сантиментална песница, доста вещо стъкмена и напета. Авторът кани сазът си (а отде е допипал тоя азиатски инструмент? Впрочем аз съм уверен, че ако се направи полицейски обиск в къщата му, никакъв саз няма да се намери) да звънти и да разнася по целий свят страданията му.

Как във скръб живот скъп
трови (?) и пилей,
как сърце за лице
ангелско милей,

как душа за душа
искрено трепти —
за любов, живот нов
как му тя шепти.

Трябва да кажем, че не само сазът е агентин на поета за разнасяние жалбите му; той има особен куриер, който е натоварен в случая с тая извънредно важна мисия:

О звънти, о кънти,
мой яворов саз,

вефир лек нек далек
носи твоя глас...

Гиздава дреболийка, но не поезия.

*

Ново време. В това социалистическо списание се е появил един славей, някой си В. Ив. Ненов, който ето как сладко каканиже под громките ръкопляскания на Карл Марксовите апостоли в България:

Ощ (?) има отглас на скърбите, теглата,
и огън, който не тухне,
не, да н'бъдем глухи и пусти в главата,
в гърдите бухал да н'глухне.
(Стихотвор. Не викайте!)

Социалистите отричат правото на собственост и проповядват дележа на всичко. Техния славей в тоя случай не само че е ограбил собствеността на нещастния Надсона, но с едно неподражаемо безвкусие и варварщина я е обезобразил, види се, да докаже нагледно и другият тезис на социалистите: безполезността на изкуствата и поезията. . .

*

В 6-та книжка на Цвят има стихотворение Облаци от Босилко. Предмета му е присъствието на надеждата в човешката душа. Но за да докаже тая всеизвестна истина, как много труд си е дал поетът! Какви сравнения, метафори, тропи и риторически стрити фигури е набрал и нанизал в незвучни стихове: тук има и облаци, и дъждове, и гърмежи, и тъмни лесове, и свод «поронен», и бледни звезди, и тъмнина — всичкия гнил багаж, който заместя вдъхновението у непоетите.

Чудно е едно нещо и то озадачава всекиго, който дири да узнае съдържанието на сърцето на днешния младеж! Пустотата и незначителността на чувствата, които съществуват в това сърце, се равняват само с безсилието на душевните пориви, винаги заети, изкуствени или дребни. Може би средата, може би самия живот действуват тъй неблагоприятно и обезличават нравствените сили у нашата младеж. Поне това явление е неотрицаемо, че тя не намира пътя си и се лута в мъглите на жизнената безцелност. Например, този Босилко, ако да гледаше ясно пред себе си, не би ни дал горе споменатата варена поезия, а би се заловил за плодотворен труд, в който би нашъл вътрешно удовлетворение и прехрана.

Едно време един наш писател съветваше социалистите, вместо да садят у нас ученията на женевските брошури, да садят гори! Тая обида още не могат да му простят тия господа. Е добре, същия благодетелен съвет и аз бих се осмелил да дам на автора на Облаци. Защо непременно в облаците да се щураме, когато земята ни представя толкова широко поле за умен труд и развивание енергия?

*

Илюстрованото списание Светлина (кн. V) ни дава няколко стихотворения от г. Ф. Панайотов, пратени от Швейцария. Г. Панайотов е един млад момък с гореща кръв и с пориви младежки. Той е неуравновесен ентузиаст, би създал добри неща с тоя изключителен поетически темперамент, ако да му не липсваше, и то в голяма степен, похватът или чувството за изящната форма, тъй нагло пренебрегната и в тия стихотворения...

Те са любовни, очевидно е, че г. Панайотов люби и изпитва дълбоки сърдечни вълнения, из които би изкарал перли и ако би бил способен да оцени и завладее всичката сила и омайност на речта, която е божествена... Защото любовта е и ще бъде завсегда най-живия извор на поезията и поетът, който не го оползотвори с успех, не е поет. За г. Панайотова обаче има още надежда.

Пушкиновата песен Талисман, преведена от Alter Novus из Дремиград, е посредствено, слабо преведена. При това преводача ритмува коварни с прегърне!

Много мило е стихотворението на г-н М. Ив. Ханджиева Кокиче. То е написано малко по духа на народните песни и колко аромат иде от прелестната му простота!

Зимно слънце е припекло,
намалели студовете,
млада трева поизрасла
по горите, хълмовете.

Белоликото кокиче
тук-таме е нацъфтяло,
из глогини, из тревици
бяло чело си подало.

И на тревки думи дума:
«Дружке моя мила вярна,
не глуши ме, за да може
малка мома да ме зярне,

да ме зярне, нали аз съм
на цветята първенчето?
Нека с мене да увие
китката си и венчето.

С мене първен да накити
свойто чело, ухо, пазва,
мен на либе да ме връчи,
щом го срещне, заприказва. . .

Дай ми място да се мерна:
моя живот малко трае,
ази дойдох сал да кажа,
пролетта че тук дошла е. . .

Чуваш ли, читателю, благодетелната услада, която полива сърцето ти при тая прелестна поезия? Не мирише ли ти от нея свежия дъх на народната песен? Защо нашите нови поети не четат народните песни? В тях е извор неизчерпаем за поетическо възпитание на душата!

Млади поети, четете народните песни, те ще ви научат да мислите просто и да пишете сладко. Нашите най-добри поети са обичали народната поезия и са черпали от богатствата ѝ.

Истина е, че един от епигоните, от представителите на младата поетическа школа, беше писал с презрение тия думи: «Народните песни ги пеят сополивите просяци!» Това стремление да се отскубнем от родната почва, това отчуждение от народната мисъл създават у нас поети на измъчени, изкуствени и уродливо скърпени стихове, за които поети нашето общество за дълго време ще има още скръбното право да говори: «Не мога да ги чета!»

А това е ужасна присъда!

[Бр. 396 от 8 юни 1897 г.]

ЖИТЕЙСКИ СИТНЕЖИ

Когато бях овчарин
и овците пасях,
бях много благодарен,
макар и сиромах.

Тия думици тананиках по-оня ден, когато, излегнат на зелената морава при манастира, в гористите поли по планината, аз гледах стария, седемдесетгодишния овчар, който караше стадото си насам. Гледах го аз и си мислех как лъжат поетите. Де има отражения на благодарение и доволство по това изорано от неволите и лишенията лице! Сухата му сбърчена кожа, хлътналите дълбоко очи с безсмислен и немислещ поглед, изпусталелите ръце и крака и ужасните дрипи, които обвиваха тая прегърбена снага, говореха съвсем за друго нещо, отколкото за това, което говори песнята. Но тя неволно ми пълнеше устата и аз несъзнателно следвах да си тананикам с поглед, впрян в овчаря.

И времето бе кратко —
със шарен ми кавал
и никога тъй сладко
не съм ни ял, ни спал!

Защо лъжеш, г. Вазов? Сладко се яде и се пие на оня, който има какво да яде и на какво да спи. Що за блудкава пасторала! Тревата, сенките и въздуха на балкана заслужват всяка похвала от поетите, но аз им предпочитам моят на пружини креват, покрит с бял като сняг чаршаф, който вика за почивка сладострастна. Моята трапеза. . . да, лъжат поетите: щастието и радостта се намират само в удобствата и комфорта на живота, за които са работили цивилизациите на толкова векове. . .

И никога тъй сладко
не съм ни ял, ни спал. . .

Пхюй!. . . Що за лъжа!

*

Впрочем и аз недотам сладко ям и често не мога да спя на своят пухов на пружина креват, покрит с белоснежен чаршаф, когато тоя клетник овчар вкушава, може би, в това също време сладък сън на коравата земя, нечувствителен на слънчовия пек, мухите или дървениците. Не мога да спя, защото имам една мъчителна жажда. Да кажа ли? Искам да стана министър. А знаете ли какво значи това нещо: искам да стана министър? То е страшно мъчение, то може да се сравни само с танталовите мъки. Енергията и силата, и таланта, които хабя, за да постигна тая цел, са колосални, низостите, които одобрявам или поръчвам, враждите, с които тровя поколението, са неизразими, величествени, сатанински. . . Вие, които ме корите, не познавате човешката душа. Ако бъдете психолози, ще разберете всичко, а да разберете, значи да обясните, а да обясните, значи: да простите. Аз ви бих желал и вам тоя демон — и тогава ще ми стиснете ръката съчувствено. Но каква усмотрителна и веща тая гръцка митология, която е измислила танталовото мъчение! И как Данте е забравил да го причисли между мъките на своя ад? Какво страшно зрелище би се представило!

*

Аз видях такова едно снощи; но то не беше никак адско, ни ужасно: намерих се в «Люксембург», дето гледах испанската оперетка «Grand Via». Тая испанска музика, тия испански танцове, песни — колко оригинално всичко това! Рядко е ехтяла от толкова залпове искрени ръкопляскания градината на «Люксембург». Както се види, операта «Grand Via» е сатира на испанския живот, люто са подиграни мадридските улици, градския съвет, донжуаните и стражарите. Ох, как уморително смешни бяха тия стражари, жертви на гавренията и на глупостта си. И неволно си спомних нашите стражари от «спасителния режим». «Де, де, помислих си, нека г. Донизети (или кой беше композитора на тая оперетка?) да бе дошъл тогава в България и да видеше какво значи един стражар. Спасителен ужас щеше да го сполети и той никога не би помислил вече да подиграва стражарин, макар и испански. . . Един мой приятел, който преди години бе сторил запознанство със софийските участъци, ми казваше тия думи преди няколко дена: «Три години минаха, откак се катурна Стамболовский режим, и аз още неволно треперя, като срещна стражарин!». И кой филолог у нас измисли на тоя скромен полицейски служител такъво гръмотевично и поразително название: Стражарин! Само като произнесеш тая ужасна дума, от усилието настръхват ти космите. Много по-добре правеше един поминал се вече поп от нашето село, който четеше в черква славянското евангелие по простобългарски, за да бъде понятно на богомолците. Той прочее в предвеликденските вечерни преведе изречението: И рек страж Петру, така: «И сейменина рече на Петра.»

Бог да те прости, дядо попе, за твоята честна филология.

*

Като споменах за филология, да кажа, че току вчера, и случайно, видях списанието на нашите филолози Български преглед. Видях и третята правописна реформа на списанието и не можах да се не зарадвам весма, като видях, че имам право да пиша: хляб и хлебове, лято и летни, ляк и лекар; истина е, че цяла Западна България и цяла Македония ще продължават довека да изговарят хлеб, лето, лек (понеже за тях ѣ ще бъде *е*, както за осталата България — *я*), но това ще означава само, че ние сме народ опърничав и невежествен. . . Сега обаче реформаторското буйство на Български преглед се е обрушило само върху многогрешната буква ѣ: нея я ампутират от тялото на българската азбука, тя, която има безочливостта да минува за белег съществен, неотемлем, органически на нашата народна реч. . .

Е, право да ви кажа, в дядовата попова реформа има повече здрав разум..

*

Докоснах се до езика. Вчера прочетох в един местен лист следующия рапорт на един старши стражар:

До Господина Горски Инспектор
на чисто воздушната България.

РАПОРТ №3

Чест имам, господине Инспекторе, да ти донеса, че през богородичните пости като обикалях моя частък в който се намират високи и прави дървета и като стигнах до едно място в средата, намерих 5 души дървени злодейци с брадви в ръце немилостиво сечаха гората дверения ни участък невинните дървета за които сърцето ми заскака, които дървета миналия петък като бях по обиколка за да им видех върховете хем от коня си, калпака ми падаше от земъта. Като им възразих и исках да ги узаптисам с дървета наедно и ги конфискувам, единя от тях дигна брадвата и щеше да ме цапне в главата, и аз като видях зор, щипнах да бягам: Г-не инспекторе, без малко щях да стана жъртва от тези злодейци, затова вземи мерки да се уловат тези пладнешки хайдути и най-строго да се накажат, а пък и ти ако обичаш ела на мястото и да видиш как лежат спокойно хубавите прави дървета насечени и вярвам че и твото сърце ще заплаче.

Поздравлявам всички в канцеларията * * ведством Старши.

Архисладчайше, както би казал г. Михайловски.

*

Едно нещо обаче ми се хареса безусловно в това държимордовско произведение — думите дървен злодеец!. . .

А propos, колегата Боянец в един от миналите подлистници говори за Великсина и ни даде някои хубавички куплети на несъбрани в едно песни. Аз знам някои наизуст, които Боянец не цитира, но те заслужват това. Ето началото на един обличителен сонет, адресиран на една девица, и който не губи своята прелест на съвременност. Той носи това мото:

> Aglāe, belle et poête, a deux petits travers
> Elle fait son visage et ne fais pas ses vers
> Le Brun

Твърдоглава си, девице, но и аз съм твърдоглав.
Аз ти казвам, че е гнусно да се цапаш със белило,
ти по-много ставаш маска и нравствено плашило,
а сега оста да видим кой от нас е по-корав:
ти не щеш да разумееш, че е срамно за мома
ученичка колко-годе със белило да се маже
и с това фалшиво лице пред света да се покаже —
знак, че е фалшива в нея и душевната страна . . ,

И тъй нататък. . .

Без съмнение подир прочитанието такива стихове всеки ще съжали, че във Великсина е умрял без време един роден поет.

Може би и нашите хубави дами да се позамислят. . . те знаят защо.

София, 13 юни 1897

[Бр., 399 от 15 юни 1897 г.]

1899

СИТНЕЖИ

Читателят ще се измами в ожиданието си, ако търси в долния кат на днешния брой на вестника апетитната духовна пища за всеки българин — политиката. Нека да прощава, че внасям един дисонанс на това място и една друга нота в общия концерт, за която ухото му не е приготвено, нито вниманието му е заострено. Трябва тутакси да изповядам, че немалко мъжество ми трябваше и на мене да удържа перото си от политика в един политически вестник и в един политически час. Това го говоря без лъжлива афектация. Политическите интереси днес стоят на първо място в нашия обществен живот, дават най-силен тласък на нашата умствена работа; те застрастяват, увличат. Особено на тая минута! От софийските шумни кафенета, дори до тъмните механи на честния Коз бунар, ураганът на политиката бухти с пълна сила, опива, електризирва, умопомрачава духовете. Днес България прилича малко на Атинската република в най-бурните дни на своя политически живот, когато рояци площадни демостеновци са разпаляли страстите на народните маси, ожеднели за ново, нетърпеливи за промененията. Да се опитваш в такъв час да говориш за друго нещо освен за политика, значи да не намериш слушатели, значи гласът ти да бъде «глас вопиющий в пустине». При всичко това, аз ще поговоря за други неважни и неинтересни работи, например за природата. . .

*

Колко беше хубава тя днес, как слънцето радостно светеше от ясното си небе и заливаше с живот, с топлина и с песни рояците софиянци, които отиваха весело на разход до ханчето! Широкото поле, още мъртво и без зеленина, но странно хубаво със своя гладък простор, мълчание и светла свобода; въздухът тих и прозрачен, и сладък, като една утринна песен; Витоша, тая Витоша хубавица. . . но аз ще дойда в патос, както винаги, когато говоря за планината с величавия открой и армоничните линии. Моя другар, г. Х., който е человек трезен и сериозен, час по час хвърляше пияни от наслаждение погледи на това слънце, на това поле, на тая Витоша и казваше: богато! богато! Тая дума г. Х. употребява винаги в минути на възторг и адмирация. В това «богато» се съдържа цяла поема, цяло море от нежни душевни излияния. Как изкусно може тоя Х. да изрази с една невинна дума цял свят! Не, поет е моя приятел. Аз обаче за негово добро не бих желал да прочете тия редове: той би се замаял от комплимента и би се съблазнил да пише стихове — в канцеларията си. А това би било нещастие за нея, защото би изгубила един добър работник, и за България — че ще спечели един лош поет. А малко ли ги има тя?

*

Впрочем говорехме за Витоша. Аз всеки път жалея, че не съм живописец. Какви платна бих изрисувал от нея! Витоша под лучите на слънцето взима най-разнообразни видове, добива най-сладки тонове, според часът и времето. Тя мени своя цвят, контура и плътност под влиянието на дневното освещение. Тя е изменчива като повърхността на морето; тя е нещо живо, подвижно, вълшебно. Особено сега, под бялата покривка на снеговете си, когато тя на часове става някак си прозрачна, дори призрачна. . . Ние видяхме само веднъж в столичната живописна изложба един хубав зимен вид на Витоша от Мърквичка, но после нищо не виждаме. Но ако нейното появление е рядкост в изкуството, то е постоянно в природата и аз винаги гледам из прозореца си картината на Витоша, на която самото небе е рамка.

*

Казах: рядкост, а ние видяхме през дене си една рядкост в столицата: крал Милана. Крал Милан беше предмета, който за един час събра всичките погледи и всичките внимания. Строен още, с бодра стъпка, той има доста войнишки и войнствен вид под своята червена униформа на сръбски генерал и бяла шапка с висок султан. Появлението в София, по случай погребението на покойната княгиня, на отставния сръбски крал извика общо учудване. Именно учудване, а не злоба. Победения при Сливница може би е очаквал изражение на последньото чувство и трябва да е бил доста удивлен, когато в очите на българите той съгледа само едно учудване, смесено с живо любопитство. Българският народ има много недостатки, но никой не може да му откаже толерантност и благодушие спрямо чужденците, даже и недоброжелателите. Крал Милан би дошъл в София във всяко друго време и ни един вик от гняв и злопаметност не би се раздал върху него. Това е вярно. Не знам впрочем дали тая добродетел — прощението — ни е така лесна, понеже в случая сме победителите. . . Пò е интересно да се проникне в психологията на високия гост, който носи в душата си незаспивающите черни спомени от поражението, гризенията за братоубийствената война, предприета вероломно и завършена безславно. . . Кралят обаче никога и нийде не се издаде. Вежлив, говорлив, остроумен, той е произвел впечатление на добър гост и на добър човек на всички, с които се е приказвал. На г. Н. И-в той е казал в двореца: «Дойдох самичък в България, за да опровергна мълвата, че съм бил български враг, и да докажа, че аз желая приятелството и братски сговор между българския и сръбский народ.»

И ние от все сърце желаем същото.

*

Дойде ми сега на ум за българската литература. Как така? — ще попитате. По проста асоциация на идеите: крал Милан ми напомни названието на безсмъртната Живкова драма Крал Милан без уши, както занапред ще ни напомня за успеха на литературата ни и всеки нов министър на вътрешните дела, вие знайте — по знаменитата първа телеграма на господина Радославова по случая смъртта на княгинята. «Господин управитело, чест имам да ви съобщя. . .» Такива произведения са симптоматически, те свидетелствуват за бързото развитие на българската мисъл. Впрочем, в леса на нашата литература не искам сега да се впущам, трябва ми по-свободно време и да бъда въоръжен с безжалостен топор, с който сега не ми се ще да работя и да тровя мислите си с жлъчка сред радостта на тая пролетна, празнична природа. . . Дòпъти.

*

Впрочем да не мина съвсем сухо такъв богат предмет. От вчера чета Мопасановите разкази, превод от г. Д. Х. Иванов. Хубав тоя Мопасан, магесник на перото, увлекателен, чародеен, но болен, болен, чувствува се зародиша на недъга, който заведе гения в лудницата. Но при всичко това чародеен! Преводачът не е болен, но не е и чародеен. Той ни угощава на двайсет места с тунгуските думи: никаквецът ниедний, никаквицата; боклук, диване с диване. Ако г. Иванов е прибягнал до тия турски деликатеси по нямание равнозначущи в нашия език, то той нанася смъртна обида на народното ни самолюбие. Ако това не е безвкусие, то без друго е влияние на българский политически печат, който е заронил цветята на своята аргументация и в душата на българския учител. В турско време дядо поп Спас в наше село, като четеше евангелието — на страстната неделя, — превождаше така: «И дойдоха заптиетата, и поведоха Христа.» Но дядо поповата популяризация беше по-смислена, ние думата «стражарин» подир Освобождението я приехме. Тя особено се вълпи в сърцата ни при Стамболова и българският стражарин ни направи съвсем да забравим турското заптие. . . Но аз се увлякох в тия приятни размишления и чаят ми изстина на масата. При това и новия вестник, който току-що ми донесоха, стои неразгърнат още и ме блазни с неодолима сила към себе си. . . Политиката, политиката!

София, 2 февруари 1899

[Бр. 642 от 6 февруари 1899 г.]

ЛИТЕРАТУРНА БЕСЕДА

В книжовното ли поле? — И тамо няма слава.
Доктрини има много, една са против друга,
една едного, друга другиго задоволява,
и тъй и тук цари на състезанието недъга.

В едно свое стихотворение, сладкозвучно и дълбокомислено, както личи от горния куплет, напечатано в списанието му *Съкровище*, г. Йонков-Владикин търси де е славата. И търси я навсякъде г. Йонков-Владикин, търси я наляво, търси я надясно, щуря се разтревожен да види дека се намира тая пуста слава, какво нещо е тя, за да осветли и нас, невежествените. Ах, втелявате се, г. Йонков-Владикин, втелявате се като габровец. Вий ли не знаете какво нещо е слава? Вие ли търсите де е тя? Вий, който. . . То значи китът да пита де е океана, океана, в който сам плува, значи, орешковчето да търси въздухът, из който свободно пляска крилцата си, значи. . . розовото червейче в калта. . . Ах, голям шегобиец сте, г. Владикин, но не нас ще измамите с ангелската си скромност. Да. . .

Една едного, друга другиго задоволява
и тъй и тук цари на състезанието недъга.

О сладчайший Йонков-Владикин, вий ли питате де е славата? Вий, който сте автор автентичен на тия небесни симфонии и на красотите в *Нов отзив*?

По-несполучлив беше някога г. Франгя, защото и г. Франгя беше някога поет, ако и по-наивен от г. Владикина. Той беше написал своя *Венец на българската Муса* и в тоя *Венец* и той диреше славата и питаше какво нещо е тя. Но г. Франгя в поетическото си увлечение имà неблагоразумието да каже, че тя се продава, като п. . . чна жена, извинете. Именно тъй нарече славата г. Франгя, даже не тъй, ами съвсем цинично име ѝ тури! И оттогава славата се разсърди и още по-далеч бегà от г. Франгя, от него и от *Венеца* му. Оттогава той стана адвокат и пише постни прошения и антрефилета с удивителни. Тия занятия го утешиха за изгубената слава.

Един горещ славогонец и опасен състезател на Йонкова-Владикина в нашето литературно поле е и д-р. . . Вий се сетихте кой, нали? Бедният тоя доктор Кръстев! Няма по-нещастлив човек от него и по-достоен за нашето християнско състрадание. Цели години пот и напрежение, цели томове дълбоки философии и надоблачни летения — пак остая д-р Кръстев. Нищо повече. Даже няма кой да го изпсува — защото славата състои — нали го беше казал някой — от шум, съставен от похвали и магарешки ревове. Уви, нищо! Не трогна д-р Кръстев сърцата нито тогава даже, когато заяви в едно свое списание, че «той е готов да се жертвува за българската литература и да понесе тежкия си кръст за нея»; нито извика човеколюбиви симпатии поне когато по-лани ни обади, че «умът му е парализиран и душата му е мъртва!» Защото не знам по светът какво сътресение причини това трагическо известие, но в нашата махала никаква кокоша жалба не стана. . .

Тонът на моя подлистник стана май унил, като заприказвах за тия печални неща. А аз искам да бъда лек и слободен, и ясен. Ясен да бъда ме кани това топло февруарско слънце, което от няколко дни насам с живителните си лъчи изтегли из земята белите кокичета и минзухарчетата. Душата, жедна за ново и младо, търси наоколо в живота признак от настъпающа пролет, от обновление. Но в живота няма това. Дайте литературата. Литературата, нейна благородна задача е да повдигне мисълта, да освежѝ. Като казвам литературата, разбирам специално поезията. О, благодетелна поезио! Не ти, която извираш из разхлопчените или болни глави на горните скърпвачи на безжизнени и дървени фрази, а ти, поезио на вдъхновението, която произтичаш от извора на искреното чувство, в която говори истината, доброто и любовта.

Аз разгръщам новата книжка на Мисъл. Поетическият ѝ отдел се представлява от г-н Кирил Христов. Г-н Христов е несъмнено млад талант, но едва ли ще цъфне добре в отровната атмосфера на д-р Кръстева, в която се души сега и така безволният и слабият Пенчо Славейков. Преводите на г. Кирил Христова из Мицкевича са добри. Но аз ценя повече оригиналните му стихотворения, макар че с повече удоволствие срещам стиховете на г. Андрейчина. Тоя поет ми се нрави по широтата на погледа и мирозрението си и по неуловимото изкуство да бие на интимни струни на сърцето. И той е песимист, но песимизмът му е по-човешки и верен. И двамата владеят с еднаква виртуозност стиха. Аз обаче по̀ обичам Андрейчина и тая слабост добих, откато прочетох стиховете му «Блянове» в Българска сбирка.

Понеже имам на масата си новата книжка на това портокалево списание, то да се спра и на него. Начело стои стихотворението на г. А. Узунов В есен. Аз чета:

До езерото там, при екът на вълните,
   самичък аз стоях
и в сладка тишина, под сводът на върбите
   мечтателен аз бях.

Веднага *в* близкий бряг там зърнах, като слезе
   бял лебед горд и ням,
и с жадност на душата той плувна и навлезе
   във езерото сам.

На цели две страници все с такива куплети г. Узунов иска да ни разправи, че наближавала есен. Аз не можах да се насладя от такива стихове, защото те ми бъркаха да видя поезията под тях. Екът е турено неточно, вместо шумът; мечтателен аз бях не е българско; *в* трябва да се замени с на или при; жадност на душата е непотребно и неправилно; ням и сам са съвсем ненужни. Не, това не е поезия, не е и български език. Любопитното е, че г. Узунов пише от години стихове, но никакво улучшение, поне в отношение на техниката, не се забележва в творчеството му. Безсилие и свършено.

И г. Церковски по-нататък възпява есента. Г. Церковски се появява почти във всички наши списания със своите пасторални стихотворения, които са много скромни, много игриви и не причиняват никому вреда. Каканиже постоянно музата на г. Церковски и тя се слуша с удоволствие, без да буди в душата някакво чувство от по-особен характер. Г. Церковски го четеш без скука и неговите куплетчета, леки и естествени, не влачат тежките топузи на напъванието и безсилието, както на Пенча Славейкова, което е едно голямо достойнство.

Настоящето: Есенни мотиви е също хубавко и е писано под влиянието на Вазовите Песни за май.

Прелистям и третето списание, Живот (кн. III, януарий). Това ново списание прави добро впечатление. Превода на Три палми на Лермонтова от г. Стаменков не е ни лош, ни добър, преводачът много се е трудил и е сполучил, доколкото може да сполучи в такава работа г. Стаменков. Това стихотворение на руския поет съдържа една вярна психологическа истина за неблагодарността человеческа, но изглежда разтегнато и дълго. Може би за такова едно впечатление да е виноват преводът, не оригинала: чудната музика на руския стих, която на българския липсва, би галила сладостно слуха ни и омайвала душата до опиянение.

Следват три италиански сонети на г. К. Величкова. Аз чета с услада първото: В Колоссея. Широк е размахът на стиха и на мисълта в сонета и образа на един свят изпъква пред нас, свят, който възкресяват спомените на грандиозния паметник на стария Рим. Вам ще бъде приятно да ви приведа нещо тука:

Когато смисля посред свойто удивленье,
че целий паметник опръскан е с петна
от кръв, и в зверский оргий тука, с бясно рвенье
наслада е търсила хилядна тълпа;

пред моя взор тогаз неволно се рисуват
пълчищата на варварите и безброй,
аз виждам Алпите високи кат минуват
и въз Италия се спущат с гневен вой.

От тая величава и малко студена картина аз попадам на жизнерадостното стихотворение на г. Венко Вечер. Любовта гука своята песен в тия стихове. Сякаш те са написани в един мах, под упоението на великото чувство:

Дене; грижливост, работа и грубост,
цинизми, бурни мисли, трезвина.
Настане вечер и завчас със нея:
утеха, упоенье, сладчина.

Разбити сме: тя пак ни съживява,
не, груби сме: ей ставаме деца;
циници сме — тя нежности създава
и трогнато разтупа ни сърца. . .
От тоя свят на грубост и страданья
откъсва ни и в чудни небеса
понася утешена ни душа;
там, дето всичко в сладки излиянья
говори ѝ: живей, живей, живей!
Люби, мечтай и сладки песни пей.

Неравен е стиха на сонета и загрозен с думата цинизми, и завършен с прекалена възторженост, но аз го прочетох с благодарение и вкушавам толкоз простото и топло чувство, което е дало идеята на сонета. Г. Венко трябва да е млад: нека пее прочее. Тоя симпатичен поет се вести и в други списания и аз ще имам случай пак да говоря за поезията му, при разглеждането им.

София, 10 февр. 1899 г.

[Бр. 645 от 19 февруари 1899 г.]

СИТНЕЖИ

Подир петдесет години София ще има своя Топчидерски парк, или своето Чишмеджиу, а може би и своя Бульонски лес. Под гъстите сенки на старите и широкостволи акации, брези, борики, явори, тополи в Княз Борисовата градина ще седят старци белобради, които днес са юноши и момчета зелени; и тия старци в блажена полудрямка ще тънат в спомените за миналото, което е настоящето, и ще прекарват през ума си чудесата,що са видели в нашите дни, и невероятните произшествия, в историята на които тогавашното поколение ще черпи назидателни примери и политически морал. Защото и тогава, нека се надеем, политиката ще бъде. . . Но аз се отклонявам. Княз Борисовата градина и сега е много хубава, дори богата. Под магесническата ръка на г. Нефа пустата голина на Курубаглар ежедневно се изменява. Зелени дръвчета, алейки, моравки с борикови горици постоянно правят завоевания на изток от столицата и разширяват зелената област на разходките ѝ. Расте тая разкошна градина, заедно с ръста на София; а като гледа човек всичко онова, което е изкуствено и лъжа в нейния видим напредък, си казва, не без задоволствие, че поне един напредък има София, без петно, действителен, благодетелен и радостен — напредъкът на тая млада акациева и елова гора.

*

Истина, има хора, които ще се навъсят тука. Думата гора прави нашите карлмарксовци и ласаловци да побледнеят. Как, не беше ли канил някой си едно време нашите социалисти да сеят гори вместо социализъм? Гори ли да сеят? И справедлив гняв обхваща при тоя спомен симпатичните человеци. Глупави гори не трябват на България! Ней трябват ученията на Бакунина, доктрините на Маркса и книжките на Плеханова, печатани в Женева. Там е спасението. И сеят нашите социалисти, ръсят звучни фрази, развяват червени знамена из улиците, пеят победоносно Ботевата молитва за «православните скотове»! Тия православни скотове наистина са такива. Защо им е сеене и садене, защо им е груба работа и труд? Нека погледнат на самите социалисти. Работят ли те? Орат ли? Сеят ли? Те сеят социализъм!

*

За жалост, гонението против труда, повдигнато от тия герои на фразата и на маймунствуванието, би било без резултат, оставено изолирано и неподпомогнато от други условия на съвременния обществен живот. Живия, полезния, честния труд всеки ден губи своите привърженици и ръцете, които работят, намаляват прогресивно с растящите охоти за лек поминък, за лесен труд и паразитно съществувание. Числото на безделничествующите у нас нараства застрашително; умовете, които мъдърствуват, устата, които политикуват, стомасите, които лакомеят да бъдат гости на държавната трапеза, се намножават. Едно поколение от «врагове на труда» се създава у нас и думата «трудолюбив народ» скоро ще изглежда като ирония. . . Нашите училища са лаборатории за чиновници, казармата е машина, която превръща орачите в охотници за разсилни и стражари или ги разучва от полския труд, градовете са минотаври, които поглъщат здравите мишци, енергията и силата народна, потребни тъй много на българските нивя, на българските занаятчийници и на българския труд. Толкоз по-добре: ние имаме повече навалица на митингите. . .

*

Тя беше голяма на 13 февруарий в салона на «Славянска беседа», Имаше много дами и ученици; имаше и гости от провинцията с бамбукови тояги — дошли да поздравят г. Радославова. Представлението на драмата «Отело» беше събрало тая грамадна публика, жедна вероятно за по-други ощущения подир скърбите и траурите, които ознаменуваха началото на тая година. Трябва да се призная, че Шекспир ме е оставял хладен. Удивлявам се на тънкостта на психологическия му

анализ човешките страсти, на дълбоката му философска мисъл и на всичко шекспировско у него, но при гледането неговите пиеси съм остаял хладен. Такова, ми се чини, е чувството и на другите. «Отело» обаче на 13-й февруарий ме измъчи. Тоест не Шекспировский Отело, а оня, който се криеше под маската на г. Щърбанова. Боже мой, за да изобрази припадъците на ревността, какъв злочест урод умя да се престори тоя актьор с почерненото си като на дявол лице, с неестествените си и грозни кривления и страшни пуления на човек луд или който е турен в мъките на инквизицията! Това мъчително зрелище беше изтезание за публиката! Изтезаваше се и добросъвестния актьор, който си знаеше добре ролята и очевидно я разбира. У него липсва чувството на мярата; а това е една от причините, дето не можа да предаде естествено нито едно движение на човешката душа. Дездемона беше просто мила, но не трагическа. Г-ца Игнатиева има хубава физиономия, която се не покорява на волята ѝ. Когато тя рече да заплаче, лицето ѝ се засмива. Тая странност на лицевата ѝ мускулатура наумяваше Виктор Хюговия «Homme gui rit». Тая актриса трябва да се гримирува, когато ще изпълнява трагически роли, както другарите ѝ на сцената трябва да се извръщат към зрителите. Но дека е мадам Канели? Как много се чувствува отсъствието ѝ.

Аз оставих театъра с петте трупове на сцената душевно сломен и разнебитен, и енервиран, и недоволен. Не, класически пиеси у нас още е рано да се играят. Що не ни дават Съгревачка? Поне ще се смеем. Груб смях наистина, но весел. Ние нямаме комедии български. Зла орисия виси над нашата драматическа литература. Тя се захвана едно време с комедии и свърши почти с нищо. Нейната яловост и безсилие в това отношение е поразително. Има часове, когато съжаляваш, че нямаме поне един Станчев. Та Станчевските панаирски комедии днес би имали повече оправдание от ония чужди уродливи и цинични фарсове, които сегиз-тогиз се дават на нашата сцена. Изключение прави Гоголевия Ревизор, пиеса вечно хубава, дишуща висок комизъм, горната струя в който е понятна само на руския човек. . . Истина, че и Гогол, и другите чужди драматурги са забележително нещастни у нас: те попадат в ръцете на преводачи, лишени от вкус или невежествени. Така в «Ревизор» г. Ив. Иванов кара един от героите да казва на други: «бе диване»! В «Отело» преводачът г. Райнов кара слугите да казват на главнокомандующия: «г-н лейтенант», което значи на български «поручик»! вместо «г-н заместник», а Дездемона наричат «синьоро»! вместо господарко. В друга една драма — Железната маска, г-н Ил. Миларов кара едного на няколко пъти да изпраща «депеши», когато събитието на драмата е от седемнайсетий век, а телеграфа се измисли в средата на деветнадесетий! Преводачът не знае, че думата «dèpêche» на френски значи и писмо.

*

Чета последните вестници. Чета новините от Македония и онова, което чета, не вярват очите ми. Това ли са македонците! Ние сме си съставили лъжливо мнение за тях по ония безчислени алчни Гáкьовци и Йордовци у нас и намирахме правдоподобна духовитата насмешка на Бойка Нешов за двамата честни македонци. . . Заблуждение! Онова, което ни иде от Македония от няколко време насам, е от естество да ни учуди и да ни порази. В тая братска страна стават удивителни работи. Подигането на националния дух се равнява само с големината на деспотизма на безизходните страдания народни. Преди няколко месеци скопското население в борбата си против сръбската пропаганда се вълнувà и правѝ политически манифестации, дръзки до невероятност; преди един месец една битка става при Прилеп между българските ученици и сръбските учители и гавази. Разменят се камъни, револверни гърмежи, куршуми. Едно от ранените българчета е сега в Александровската болница, дето му е изваден куршума от гушата. Чуйте го с какъв огън разправя, с какъв блясък в очите и ентусиазъм. Преди няколко дена в Прилеп стана един нов случай от патриотическа екзалтация, в която свирепостта се заглажда от величието на самоотвержението. Един прост терзия и един дървар, комуто занятието било да цепи дърва по къщите, намислюват, че не трябва да живей някой си там изверг и шпионин, намислюват и решават. Грабват брадвите си и посред пладне срещат точно между джамията и конака нещастника и го свалят с разсечена на части глава. Спогнати от турците, излезли из джамията, те гърмят, убиват четири души турци, а последния куршум на револверите си изпразнят в устата си. Дърварина пада мъртъв, терзията — полужив. Това са римски черти! Какво правят българите сред разяреното и фанатическо турско население? Изпозатварят дюкяните си. От страх ли? Не — демонстративно: отиват тържествено да погребат умрелия дърварин-герой. Всичко това, повтарям, е невероятно. В навечерието на Априлското въстание на 1876 г. се забелязваше подобно възбуждение в Тракия, но не до такава степен, каквото в Македония. Явен симптом на едно разположение на духовете, извънредно обезпокоително. Какво значи всичко туй? Какво крие бъдещето — може би близкото бъдеще? Никой не знае положително. Нека изпратим братски привет на ония, които са отвъд Рила. Нека бъдем нащрек.

[Бр. 648 от 20 февруари 1899]

ЛИТЕРАТУРНА БЕСЕДА

За да не стана еднообразен в подлистниците си, аз бях се наканил преди няколко дни да ида на лов по зайци и патици с един от знаменитите софийски немвроди, г. д-р М., и днес щях да пиша за това похождение. За жалост, хвана ме инфлуенца и аз се отрекох от намерението си. Благодарение на това неразположение аз неволно станах добродетелен човек: оставих живи няколко гадини, които сега продължават да се радват на божия свят и да се припичат на февруарското слънчице.

Но понеже се беше появила у мене жаждата за движение, аз пожелах, без да напускам топлата си стая, да походя на лов поне из нашата литература. Поисках от редакцията новите съчинения и списания, излезли през последните дни. Господи, какъв куп от книги се озова на писмения ми стол! Аз настръхнах от безбройните разкази, повести и драски, които трябваше да чета. Една боа би се пукнала от такава несмилаема храна. Такъв подвиг беше извън силите на едно живо същество. Аз сторих, както всичките честни и благоразумни хора: не четох нищо. И добре сторих. Аз нямам време да поглъщам тоя потоп от умствената производителност на България и да разрушавам здравето си. Защото, колкото и да я обичам, аз не мога да се принеса в жертва на българската литература като г. д-р Кръстев. Не!

*

Прочее, аз се ограничих да надникна пак само на последните стихотворения в последните списания. Това е по-леко занятие и даже приятно. Например, стиховете на Jean Castel, преведени от г. Ив. Кирилов в януарските книжки на Българска сбирка. Какви нежни чувства, каква поетическа меланхолия вее от тия кротки стихове на френския поет! И едно неодолимо желание се буди у тебе: да ги прочетеш в оригинала. Тия хубави мисли и чувства зле ги души и притеснява дрехата, в която ги е облякъл г. Кирилов. Защото, както щете, но бедний Жан Кастел няма да се чувствува добре в такива български стихове:

Упадам цял в трепети, вълненье. . .
В душата ми дълбок провал (?) настава
пред твоите очи!

В българския речник няма думата упадам. А думите: дълбок провал(?) настава, досущ безмислено стоят там. У Жан Кастела трябва да стои нещо съвсем друго и съвсем умно.

Той не е по-щастлив и в другите две свои преведени стихотворения: Бдение и В Гетсиманската градина. Четете:

Виторожко (?) изгрей ми на Балкана
под стария дъб отивам сам си аз
и в бдения душата ми съгряна
отдава се тогаз.

Г. Кирилов отива да мечтае нощем под старий дъб самичък той. Добре, че ни каза това, инак ний бихме помислили, че отива с голяма дружина там да мечтае. Но как може душата му да бъде съгряна в бдения? Това не е българско, нито е смислено. В краен случай разбираме: съгряна от бдения; но *в* бдение може да бъде само сварена.

По-нататък срещаме:

. . . Цветята оросени
изправяха свехна́ли (?) стръкове
на Юда сал помислите скосени
проклятие зове.

Лошо!

Не мога да се възхищавам чрезмерно и от превода на Павичичевата стихотворна драма Цар Симеон, напечатана в новата книжка на Български преглед (преводача не се подписва). И там българския стих и език са турени под лека инквизиция. Напр. отварям случайно стр. 48 и чета такива стихове:

Я виж (,) пред нази хиляди лежат
умрели млади, с които господ
наказва грозно (страшно?) техните роднини,
които нищо мож' да не са криви,
и по-праведни мож' би са от тебе,
които също си деца обичат.
А що си ти та ни изкушенйе
от бога не приимаш. . .?

И по-нататък:

Войната й (вм. ѝ) грозна (страшна?). Досега не мислех
за тез страдалци й майчини сълзи,
ду̀р ме не сети с думите си тъжни.
Ала недей ми злокобно дума . . .

Е хубаво, не мога да се възхищавам, макар и сам цар Симеон да говори тая сбутана проза. Може да е славен завоевател, но говори лошо български — нека колкото ще да го хвали Черноризец Храбър за неговата образованост и писателска дарба!. . . .

Затова с услада прочетох стихотворението Магия от г. Ст. Попов. Това стихотворение е написано с народния стих и възпроизвежда народен мотив. Г. Ст. Попов владее музикален стих и действителна дарба, при които се присъединява познаването народната поетическа реч, каквото обладаваше във висока степен Ботев. За жалост, г. Попов е възпроизвел просто една от многото народни песни за зла свекърва, която иска да отрови снаха си. Идеята на стихотворението е несимпатична и уродлива (не смея да кажа грозна, защото в новата ни литература тая българска дума биде порусена); по-добре щеше да е г. Попов да бе облякъл в народна форма някакво хубаво или благородно чувство. Хайдутите на Ботева ще живеят, но Магията на г. Попова ще си остане неизвестна.

В новата книжка на илюстрованото списание Светлина г. Илия Венов е посветил стихотворение на неотколе починалия ревностен деятел и учител в Македония Андрей Ст. Андрейчин. Загубата на такива хора се чувствува от всеки патриот и естествено е да развълнува душата на поета. И г. Венов е казал добри и прочувствувани думи за него. Но той е преминал границата и мярката на приличието, когато в последния куплет той вика към македонците-роби:

Плачете всички вий нещастни,
веч няма наший Прометей!

Съпоставянето тука Прометея с Анд. Андрейчин е нещо несериозно; както не е поетическо и следнето:

Умря! уви. . . от злобна радост
ликува грък фанариот,
а сърбин подъл, мерзска гадост
сияй. . . Низък, зъл-народ!

Това са грозоти, които биха развалили и омаловажили поемата даже на един Гете. Най-патриотическите ругателства си остаят ругателства. А горните епитети са цветя, взети от речника на българските вестникари, та г. Венов не е даже оригинален.

Следва една пасторална поема — идилия от г. Церковски: Руманѐ. И за тая поема на г. Церковски ще кажа същото, което бе казано друг път за творенията му: мило, гладко, незначително. Една невинна, бъблива вадичка в полето, която с удоволствие срещаш и като я минеш, забравяш я.

Списанието на българските художници Изкуство не дава стихове, но затова често ни донася снимки на прекрасни картини, които също са поезия. Такава една поезия, истинска, деликатна и силна, е картината Черноморе, която веднага приковава погледа. Как нежно и галено се плискат пенновърхите зелени вълни о брега! Какъв е необятен простора на морския гладък шир, който се слива с небето. Там се неясно мержелее силуета на един кораб. Чини ти се, че гърдите ти гълтат жадно свежите струи на здравия морски въздух, а слуха ти омайва шумът на играющите край брега талази, дето очакваш да изскокне из подвижното им лоно дружина млади наяди. Тая поетическа работа е от ръката на нейно ц. височество княгиня Мария-Луиза.

*

Не бяха поетически работи комедиите, дадени в «Славянската беседа» на 24 февруарий, но то не бърка да кажем две думи за тях. Първата, Очитена любовта, е доста постна и суха немска комедийка, основана на морална идея. Именно, че една мома при избор на мъж трябва да предпочита душевните дарби пред външната хубост и напетост. Поучение старо като светът. Я попитайте нашите софийски моми какво мислят за грозните и хубавите ергени. Ако се лишава от оригиналност и смеховитост, тая комедия обаче има една добра страна: можеш да заведеш челядта си на нея. Тя има и друго преимущество; даде възможност на г-ца Игнатиева да се прояви от най-добрата си страна, именно в ролята на ingenue, която ѝ се най допада.

Рецепта против тъщите е по-смешна комедийка, също немско произведение; но грубото и неправдоподобното ѝ квипрокво я обръща на фарс, назначен да разсмее децата и ипохондриците. Хубаво прави трупата, че подир несмления добре Отело даде ни кръмни и леки работи. Ние се посмяхме на Рецепта против тъщите, дето играха добрите сили: Р. Канели, Ив. Попов и В. Кирков. Каза се обаче, че идущий път ще се даде Шилеровия «Дон Карлос». Слава богу, ще идем да го видим.

[Бр. 651 от 27 февруари 1899]

СИТНЕЖИ

Ако да не беше запретена политиката в долния кат на тоя вестник, аз бих поделил с читателите избликът от чистите и светли вълнения, които политическите събития будят даже и в моята неполитическа душа. Аз бих им разказал за триумфалното и победоносно шествие сега из България на двамата наши министри, за неподелната и всеобща радост на народа, с която той поздравлява знаменитите пътешественици, които му спомнят с имената си такова хубаво и трогателно минало и му носят още по-хубаво бъдеще. . . Бих описал. . . но преди всичко бих описал искрения си възторг от мисълта, че България в своя прогрес няма вече какво да завижда нито на благословена Турция, нито на щастливия Египет, нито на Небесната империя, които тъй широко отварят вратите си на чужди гости и на чужди апетити и великодушно отдават земята си на цивилизующа Европа. Вие разбрахте, преди да довърша, от що е радостта ми. Да, ние отстъпяме на тия добри, на тия културни и тъй симпатични немци половината от нашата — Южна България — за 59-годишна експлоатация! Тя заслужва това предпочитане: не тя ли ни даде Раковски и Левски, и Ботева; не Южна България ли даде Априлското въстание и Батак, и човешките салхани на 1876—1877 год за нашето освобождение? Такава голяма чест е напълно заслужена. Ако южните българи не са доволни и от това, то ще каже, че тия господа са много мъчни хора. . . Но ние сме уверени в здравия смисъл и политическата зрелост тяхна и че ще умеят да бъдат признателни. . . Идете, братя мои, идете смело в Южна България: китки и триумфална арка ви очакват там. Идете!

*

Понеже е думата за експлоатация — една друга експлоатация се отстъпя сега у нас: рилските гори. Добрите рилски старци са решили да се избавят от вековните борови лесове на своята планина и са ги осъдили на изсичане. Четете обявлението в Държавен вестник. Скоро тая чудна и зелена Рила ще бъде попразна от софийската степ, по-гола и от плешивата глава на Бисмарка и на нашия общ приятел г-на Добриновича. Истина, че тогава Рила ще бъде малко привлекателна — нека му мислят поетите и туристите. Светите старци, които са осъдили на окелевяване Рила, и Св. Синод, който е одобрил това, малко се интересуват какво ще кажат празноглавците миряни. Малко се интересува и държавата: сега има по-важно нещо. Томина неделя иде. . . Впрочем и държавата не е особено нежна мащеха за тия злочести български гори. Не чухме ли преди време един неин орган, един началник на горското отделение, че съветваше официално изсичането на всичките дъбови гори из пролома на Искъра? Чудно е как това не се извърши досега. Ние държим на нашата слава на изтребители. Нали сме потомци на цар Крума?

*

Тоя почтен търновски окръжен управител, г. Драсов — и той е един потомък на изтребителния и зловещ цар. По случай смъртта на незабравимата ни първа княгиня, представете си, дава заповед по цялото окръжие да се служи благодарствен молебен! Благодарствен молебен за едно страшно народно нещастие! Светотатство нечувано, злорадство тигровско! Тоя Драсов е способен да пие вино из човешка кратуна, като Крума! За щастие, тая заповед не биде послушана: управителят, по класически реминисценции, беше казал не «благодарствен молебен», а Те deum, по латински. Но кметовете и поповете не знаеха латински и сториха онова, което приличаше. Ето още един случай, дето необразованието принесе полза. Ненапразно и г. Ст. Михайловски беше казал в някои свои стихове, че невежеството е щастие за человечеството.

*

Любопитните окръжни послания, впрочем, са на мода от 18 януарий насам. Едно друго такова беше и онова на новия министър на просвещението г. Т. Иванчов. Тоя симпатичен и благонамерен министър реши един прекрасен ден да направи народа нравствен и напечата във вестниците до българската интелигенция едно назидателно пастирско послание, по-дълго от деветдесеткилометровата линия Чирпан — Нова Загора, дадена на немците. Подир тоя подвиг, който костувал г. Иванчеву няколко бели нощи, отнети на по-интересни занятия, българския народ сигурно ще стане добродетелен. Ето какво значи да бъдеш пъргав министър!

*

И ние сме пъргави и редовно посещаваме представленията на нашия театър. Бяхме и на Дон Карлос. Представлението трая $7\frac{1}{2}$ часа; то беше по-проточено и сънотворно даже от посланието на г. Т. Иванчова. Да ценим достойнството на знаменитото Шилерово творение ние не можем — то е оценено вече от авторитетни хора, — но можем да кажем нещо за превода му. Той е иди-доди, но доста русизми. Например, ние чухме думите: шаткави загадки; чухме маркиз Поза, че дума на испанския крал Филипа II: «Ти, владико на Испания!» Ние знаем от историята, че Филип II е живял мрачен, полукалугерски живот, но никой историк не утвърждава, че той е бил подстриган и ръкоположен за владика! Преводачът не знае, че владика по руски значи и владетел, господар, властелин, а на български значи само владика. Но това са дребни работи, у нас всичко минува.

Комедията Библиотекаря(т?) се изигра весело, нито една прозявка нямаше.

*

Преди да ги докарам и аз, да свърша с литературата, понеже неусетно попаднах в нея. Познавате ли, г-да, поета Чокойски? Не знаете? Жално! Той е нов поет. Ето каква сърцераздирателна поезия е написал в последнята книжка на едно от добрите ни списания:

О не, не ща веч аз да крия
туй, що подяжда ми сърцето,
а ща, ща (!) аз да го разкрия
със глас да чуе и небето.

Далеч, далече веч оттука
ща ида аз по света. . .
Да диря кътче за разтуха,
где не цари там подлостта.

Скиталец беден нек аз бъда,
дор найда хора, общество —
тогаз и челяд нек развъда,
доброто где не е и зло. (!!?)

О, милий г-н Чокойски! Оженете се, оженете се, развъдете челяд, брате! Вие ще станете тъй честен човек, ще гледате фамилия, ще плащате данък и няма да пишете стихове вече.

Но какво разкошно име: Чокойски. Дявол го взел!

[Бр, 660 от 20 март 1899]

ЛИТЕРАТУРНИ СИТНЕЖИ

Пролетта влезе вече в своите права. Пъпчиците по акациите се развиха и ги обсипаха със ситна зелена шумица; прасковите се премениха с розов цвят; върбите зазеленяха; брезата в моята градина цяла трепери сега с рядката си шумица под лъхът на ветреца и прави слаба сенчица въз неутъпканата алейка. Две лястовички вчера видях, пръв път, цепеха въздуха, стоплен от сладкото априлско слънце. Вселената има нова декорация; захваща се драмата на живота и тайнствения трепет на великите сили. . . Но да поговорим за драми.

*

Бяхте ли на представлението на Г-ца Сейлер? Предполагам, че не сте били — защото твърде малко публика имаше нея вечер в Славянска беседа. Не помня де, някой си нарече тая френска драма «салонно-конверзационна пиеса». Очевидно това е много дълбоко нещо. То обаче няма да направи Г-ца Сейлер нито по-малко скучна, нито по-малко нелепа на българската сцена. Която щете Станчевска драма би имала повече смисъл и повече интерес. А превода? И той е много любопитен. Слушайте:

Г. Сейлер. Ах! Ventre-saint-gris!
Г-ца Сейлер. Но това е mesalliance!
Г. Шампли. Не тая alliance. . .
Г. Сейлер. Parbleu!
Баронесата. . . Той се намира в humeur. . .
Г. Шампли. . . A la bonheur! Тъй!
Г. Сейлер. Ventre-saint-gris!

Между многото тия запомнихме. Г. Ил. Миларов, неизтощимия подрядчик на преводни драми и комедии на трупата ни, е тука вече голям шегобиец и изумително безцеремонен към българския език и публиката. За щастие, тя беше твърде малко, а ние сме уверени, че Г-ца Сейлер няма да излезе втори път на нашата сцена.

*

Бяхме и на представлението на драмата на Сарду Отечество. Преводът е от г. Г. Начович — през времето, когато политиката му е давала отпуск — г. Начович е верен ученик на Хорация. Благодарение на

това ние дължим г-ну Начовичу две литературни произведения от най-противоположни характери, но от еднаква важност. Първото е Как да се прави хубаво вино? Второто е превода на Отечество. За първото — няма нужда да поясняваме на читателите от какво голямо икономическо и гастрономическо значение е да умеем да правим хубави вина и да пием хубави вина — а то сегашните фалшифицирани киселаши, които пием, да те пази господ! Питайте софийските попове. . . За Отечество ще кажем накратко, че идеята в тая драма е горещата любов към отечеството, която извиква чудеса от храброст и самопожертвования у нидерландците да избавят земята си от властта и експлоатацията на чужденците. Колко е навременно представянето днес на тая драма у нас! Желателно е да се даде сега във всичките български градове и села, особено в Южна България. Бедната, тя има нужда от нравствена подкрепа в тоя час на борба. . .

Г. Начович заслужва похвала, че е превел тая тъй потребна драма на език доста чист, разбран и човешки. Една бележка само: duc d'Albe той е превел «Албинский дук» вместо херцог Алба, както е познато и установено в славянските литератури името на мрачния испански деятел.

*

Един друг деятел, по-светъл и благотворен, в нашия век, великият Щросмайер, миналия месец е отпразнувал именния си ден много бляскаво, много царски. Целия славянски мир го е поздравил. България, която помни, че без неговата помощ Миладиновите песни не биха излезли на свят, та и самите Миладиновци надали щяха да бъдат, също е изпълнила дългът си на признателност и уважение към достойния хърватски владика. От нейно име «Славянска беседа» изпрати депеша — адрес със стотини подписа, при които е приложено едно стихотворение. Това кратко, натъпкано с хубави и отбрани мисли произведение, намираме възпроизведено в последнята книжка на Българска сбирка. Ние го привеждаме и тука, уверени, че ще даде ново наслаждение и на ония, които са го чели вече в Бълг. сбирка:

В този ден на слава, чиста, светла, сяйна,
не в Хърватско само тебе се покланят;
старче, към тебе днес любов безкрайна,
почит, уважение вси славяни хранят.

В теб не беше са̀мо: «ро̀дина и вяра!»
Ти направи много и заради нази:
солунските братя за светци прокара
и с това до тях си място ти запази.

С волята си твърда и с ума си ведър
чудеса, владико, вече си оставил,
като бѐше сявга безгранично щедър. . .
Цял народ едва ли повеч би направил.

Такива стихове правят човека да обича поезията. Нека прибавим, че те принадлежат на г. Д. К. Попова.

*

Едно също хубаво нещо, в проза, е едно разказче от г. Р. Канели — В болницата. Какъв скръбен патос и идеализъм дишат оттам!

[Бр. 669 от 10 април 1899]

СИТНЕЖИ

Вчера, празнуването на св. Георги победоносец, ми пак докара на ума милата и поетическа християнска легенда, свързана с неговото име, която е възпроизведена във всичките му икони. Тая легенда ни разказва как великомученик св. Георги отърва една прекрасна мома от устата на ламята, като убива с копието си тая ламя и я стъпква с копитата на белия си хат. Тоя победоносен подвиг е направил навярно толкова славен и обичан в православния мир св. Георги, нежели мъченическата му и еднакво геройска смърт за вярата. Защото победата и тържеството над злото винаги поразяват въображението на народите; и самото възкресение Христово из гроба в голяма степен способствува да увеличи обаянието на разпнатия на Голгота. Победи над смъртта и победи над паметта! Не съществуват в християнските вярвания по-светли и величествени представления, такива не се намират даже и във високопоетическата митология на елинския мир.

*

Една ламя предлежи да се убие и утре, 25 априлий. Великомъченикът, който ще се сражава с нея, е българския народ; ламята — вие знаете коя е. . . Истина, че борбата тоя път изглежда неравна; сегашният великомученик не разполага със средствата и с оръжията на първия. Той разполага само с волята си (която никой не може да му отнеме) и с избирателната си карта (ако му са я дали); крилатия аждерхан, мечът, боздуганът, камата, сопата ги има ламята при ужасната си пламенспускающа челюст и острите си хищнически зъби. Подир един ден ние ще да знаем кой е победил и прекрасната девойка — честта на България — спасена ли е, или не. Някои са маловерни и предсказват, че безоръжният народ ще бъде победен. Може би — ще бъде победен, но не глътнат! Слаба е, малка е челюстта на ламята за такава работа. И окървавения народ-мъченик ще оживее и ще може скоро да празнува новия си 18 май. В това само никой не може да се съмнява. Даже и самата ламя.

*

Датата 18 май непобедимо ми напомня Стамболова. По тоя случай нека да спомена колко бях умилен и покъртен до сълзи, когато в. Нов век преди няколко дена учеше българската интелигенция и българските писатели да въздигнат в култ Стамболова и да си го поставят за идеал и образец за подражание. По-справедливо подсещане не може да бъде! Нашите писатели и поети не искат да пишат за Стамболова и да славословят подвизите му. Зле правят. Те се не ползуват от един сюжет колкото богат, толкоз и поучителен. Те търсят из облаците други извори за вдъхновение и не видят под носът си една национална слава, за която всичко им говорѝ и напомня: и полицейските участъци в София, и гробищата на Орландовци, и катакомбата при Русе, и изгорените ръце на Тюфекчиева, и спомена за веригите, в които българската свобода осем години пъшка̀! Това игнориране е престъпно и аз заедно с Нов век съм препълнен от скръб. Ние и така нямаме велики хора, от които да се въодушевява интелигенцията, литературата ни, училищата ни!

*

За повдигането на училищата ни впрочем новия министър на просвещението г. Т. Иванчов доста се грижи. Не четохме ли неотдавна окръжното му, с което препоръчва на учителите да се посветят всецяло на дълга си и да се не месят в политика? Но ето един куриоз. Няколко дена подир разпращането окръжното г. Иванчов отиде в Цариброд по избирателна агитация. Посреща го, начело на тълпата, директора на училището, някой си Николчов, и му държи партизанска реч и бълва огън и жупел против бившето правителство, точно според предписанието на знаменитото окръжно! Министърът изслушва благосклонно учителя Николчов и му отговаря, че новото правителство има намерение да натъпче в орехова черупка консерваторите, или нещо подобно. . . Печатът на опозицията дигна шашарма за това просто нещо и посочи противоречието между думите и делата на министъра-морализатор. Голямо чудо! Г. Иванчов, който е хитър човек, знае защо и за кого е писал окръжното си и когато го е писвал, навярно се е усмихвал под мустак, като е повтарял думите на Хаджи Ахила: «На прости хора тъй се казва.»

*

Трябва да бъдем справедливи и да се съгласим, че пред настъпающите избори не можеше да се не оползотвори за агитационна цел един елемент като учителите. Пред тая съблазън не би устоял даже г. Радославов. A propos. Г. Вълко Нейчов е насочил стрелите си против г. Радославова и в едно писмо до княза подозира го в желание да стесни свободата на изборите. Трябва да бъде човек оригинал и пернат, като г. Нейчова, за да си позволи такова едно подозрение към г. Радославова и да безпокои с клеветите си против него княза, в навечерието на 25 априлий, даже в самата Рилска планина, в недрата на която човек може да каже заедно с поета:

Сега съм у дома, в сърцето съм на Рила.
Световните злини, тревоги са далеч —
за тях е тя стена до небеса турила. . .
Вкушавам сладък мир във песни и молитва.

Г. Нейчов е много безпокойна натура.

Като напанагон друг един вироглавец, г. Ризов, праща ѝ той писмо в Рила планина и набежда пред н. ц. височество г. Грекова, че не знаел географията на България! Хубава и тая! Като че сега е непременно нужно човек да познава България, за да бъде български президент-министър! Брадвата на г. Ризова удари на камък. По-добре този македонец да си гледа македонските работи, а ние си се харесваме.

[Бр. 674 от 24 април 1899]

ТРЕПЕЩУЩА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

«Все обстоит благополучно, Ваше Превозходителство. . . только казарма сгорела». . . Под трепливите листя на моята млада бреза стоя, обиколен от разхвърляни и разгънати вестници, и тия думи на честния руски пристав ми идат на ума под впечатлението на онова, което прочитам за завчерашните избори. С трогателно благодушие и величествена наивност правителствените вестници ни разказват как изборите били «мирни, редовни, свободни»... «английски избори»! «Всеобстоит благополучно!» — казват тия вестници. Имам всичката добра воля да ги вярвам и да ликувам заедно с тях за «английските избори» на 25 априлий, станали в България. Но... «только казарма сгорела»... — обаждат се опозиционните вестници и ме обсипват с град подробности за бити, убити, ранени, опушнати, арестувани, пропъдени, тероризирани граждани от стражари и шайки. Чорт го взел, действително «казарма сгорела». А как бих желал и аз да запея дитирамби като Нов век за английските избори и за победата, одържана от г. г. Мантова, Стокова и Сакънтията.

*

«Пировска победа»! — мълвят някои си, които са чели римската история. «Въпреки шашките, сопите, насилията, труповете, кръвнините министър-председателя е бит в два главни центъра, министърът на просвещението е бит в три и заклан, министърът на земеделието и търговията бит в Свищов и съмнително избран в София, шефовете на опозицията избрани по на три и четири места, заедно с 60 души опозиционери! Да, «пировска победа»! Така мълвят тия простодушни люде, които са чели римската история. Очевидно, те не знаят българската, новата... Те забравят неотдавнашното минало, с осемгодишното царуване на Стамболова. Един умен русин, писателят Водовозов, на един банкет в София, даден наскоро след падането на Стамболова, беше държал тост и казал тия разхладяющи думи: «Господа, присъединявам се към вашите ликувания за падането на тиранина; за жалост, аз се съмнявам още, че той или неговите след 10 години няма да се върнат и да ви душат пак. България за дълго време ще остане почва благоприятна за разни политически експерименти.» Бог да го прости Водовозова: той сбърка с цели пет години.

*

Сред трясъка на борбите за изборите тихо и безшумно се отпразнува в столицата по инициативата на Българското книжовно дружество юбилея на г. Дринова. Хубави реферати по деятелността му и по заслугата му на българската история, топли приветствия към юбиляря, прост и скромен до висша степен в своя отговор, награждение с първа степен орден за «Гражданска заслуга», една улица в София, кръстена с името Дринов. Сигурно това име никога няма да се дигне с негодувание и ярост, както други имена на 18 май, защото то е една национална слава, слава, дадена от заслугата към отечеството, а не от партийна заинтересованост... Един приятел ме попита по тоя повод какво би било положението на Дринова, ако вместо в Харков той обитаваше София. И същия прибави меланхолически: оплют, окалян от беснующия печат, унизен и опозорен от партийната сляпа злоба. Приятелят имаше право: защото Дринов, като преден гражданин, би имал свое мнение по политическите въпроси и като доблестен мъж не би крил възмущението си... Не, по-добре стойте далеко, г. Дринов, от България, във вашият доброволен остракизъм. Защото тежко ви, ако попаднехте в колоните, например, на Нов отзив; не може ви изми и Боянския водопад.

*

Едно друго добро явление в нашия духовен живот е и художествената изложба, открита сега в столицата. Ако шантаните, кафенетата, крамолните сборища намират много посетители, изложбата е тиха и малолюдна, казват. Аз ще я посетя днес и допъти ще кажа впечатленията си. А сега да ги кажа по друг един предмет: вестникарската литература. Ето отварям, все под брезата, софийския «Currier des Balkans» и чета, че г-жа Панайотова в Германия била много ръкопляскана. Редакторът на тоя вестник, макар и арменец, можеше да бъде по-галантен и да не пише такова неприличие спрямо една уважаема и талантлива дама. Друго е да ѝ бяха ръкопляскали, но да бъде ръкопляскана, т. е. да я пляскат с ръце, това съвсем не може да бъде ласкателно за певицата, нито кавалерско от страна на германците. Редакторът на тоя вестник, ако и арменец, можеше, казваме, да бъде по-галантен към една дама.

*

Аз бих ви издирил и други куриози от нашата вестникарска литература, ала дъждецът ме пропъди, заслона на брезата не можà да ме запази. Но след половин час слънцето още по-ярко светна от лазурното небе и аз излязох, придружен от един приятел, на разходка по курубагларската голина. Видът на София беше чуден, а въз Витоша — възхитителен. Гледката ме направи да забравя и вестници, и избори, и българска литература. Но на връщане, минавайки през една алея на Княз Борисовата градина, една случка пак ми науми за нея: дружина студенти вървяха и пееха под клоните на акациите куплета от Ботевата молитва:

На когото се покланят
калугери и попове
и комуто свещи палят
православните скотове. . .

Пак тия стихове, безброй пъти премласковани, избити, банални, идиотско ругателни! И на това се възпитава нашето юношество! На тая точка е замръзнала мисълта му и развитието му и тя е последния предел на науката и на поезията за учащето се поколение. . .

И комуто свещи палят
православните скотове

носеше се песента из алеите, блудкава, тъжна, оваляна, като вестник, пипан от хиляди ръце. . .

Ние седнахме на едно столче и послушахме песнята на един славей.

[Бр. 677 от 1 май 1899]

СВЕТА СОФИЯ

Казват, че отличния наш художник, г. Мърквичка, колчем заминувал край тоя старовремски храм, веднага изгубвал спокойствието си, ставал ядосан. По това му настроение у дома му тутакси познавали, че той е минал край «Света София».

За успокоение на благочестивите души бързам да приложа, че гнева на живописеца възбуждала не самата светиня, а качулката ѝ, оная дъсчена полукитайска лимонаджийница, издигната от безвкусието на един градски съвет въз гърбът на почтената светиня, за да нарушава хармонията на линиите ѝ и целостта на впечатлението, което получава душата на артиста и окото на обикновения зрител от тая грандиозна византийска развалина в столицата.

Тая смешна, уродлива качулка, пригодена така добре за метеорологическите наблюдения на г. Вацова, извиква протеста на високите треви и антични бурени на покрива и на полуразсипаните стари зидове, и на зелените акации, израснали из тях като из една мъховита скала. Тоя чардак грози «Св. София», като палячовски каук, турен на главата на един стар владика!

Когато влязох в храма, внезапна хладина лъхна въз мене и погледа ми успокои приятен полусвет във вътрешността. Първото чувство, което изпитваш от тия голи стени и висок свод, тоже гол, на десния придял на черквата, не е благочестието, а любопитството. Обзет от това чувство, ти изгледваш изпокъртените и излупени стени, търсейки, разочарован, някакъв признак от старината, някакво изображение, фреска или надпис, вместо които очите ти бодат глупавите, надраскани с въглен имена на жедните за обезсмъртяване посетители. Тогава чак се обръщаш към куностаса, дето са изложени икони за целуване и горят вощеници на светилници, и се сещаш, та си сваляш шапката.

Там до зида стоят мълком куп жени богомолки; богомолци има винаги тука от заран до вечер, когато другите храмове пустеят. Вярата в целителната сила на тоя божи дом привлича тука много поклонници; жени, граждани и селянки — клечат и отвън храма, пред олтара, и палят свещици пред стари икони. Из входа постоянно се подават фигурите на нови богомолци или посетители и ревниво пазещия достолепието на светото място свещеник прави знакове на разсеяните от тях да свалят шапки. Някои палят свещи; и аз правя като тях и минувам в средния придял.

Тука изгледа е по-широк. Голите стени се дигат сурово и мълчаливо към високия свод; на запад той е срутен и стената е продънена, та се показва небето през пролома. Един голям балван от стената, чиито слепени с цимент големи кирпичи вкаменени ще противостоят още много векове на разрушителната сила на времето, се е откъртил навътре в храма и поразява със своята огромност. Един бъз, разкошно израсъл из кирпича, хвърля със зеленината си радостна нотка в това тъжно място. Той прибавя при меланхолията на самотията и поезията на живота.

За да се опошли и извътре храма, както е отвън, един чердак от греди грубо сковани, на който се опира пак такава стълба, е надвиснал над главите. Чрез него се излазя през тесни врачкà на метеорологическата обсерватория на г. Вацова. Пойсках да възляза, та да се възнаградя с широката гледка, която ще се отваря оттам, но дядо поп не държеше ключа на врачкàта.

В дъното, дето е бил олтара, цялата стена е покрита с щамби светогорски с гръцки и български надписи, подарени, както ми каза дядо поп, повечето от македонци. Сам дядо поп е от Охрид. Той ми разказа част от биографията си. Викат го Константин; пет години е бил в орландовските гробища, а от шест месеци е тука, по назначение от Митрополията.

— Каква длъжност извършвате?

— И тук четем.

— За душите? . . .

— Не, за здраве.

— Какво ви се плаща? — питам.

— Нищо. От четенето каквото сдобием. . . Който желае. . . Ваша милост. . . ако. . .

Аз преглеждам щамбите. Най-много изобилват светци-конници, облечени в брони, които убиват с маждраците си дракони, лами, великани с римски доспехи, дяволи, всичките паднали в краката на конете им.

Много войнствен вид има този куностас. Тук са и св. Георги, и св. Теодор Тирон, и св. Архангел Михаил, и св. Димитър Солунски, според легендата убиец на нашия цар Калоивана. Оня, който лежи под коня му, е един военен. Дали не е Калоиван? Аз искам някои подробности за подвизите на тия свети мъченици и за жертвите им. Но дядо поп ми отговаря все: «Не знаем.»

— Не четете ли житиетата им?

Той климна с главата си отрицателно.

— Не четем.

Една щамба особено привлече вниманието ми. Тя представляваше един светец, дългобрад старец, изправен между два прави лева, които са захапали рамената му с широките си челюсти.

— Св. Игнатий Богоносец — ми подсказва моят поп, понеже не мога да прочета гръцкия надпис. Питам дяда Константина да ми обясни защо са тия левове тука.

— Не знам.

— А житието какво казва?

— Нещо ще биде, види се. . . Ама не сме го чели. Ако сакате да знаете, четете Ксинаксара. . .

Прекрасен старец тоя дядо Константин!

Но той ме остави веднага, понеже го викат да чете на една баба шопкиня на ръце с болно дете.

Тук се свършаше и за мене всичко, каквото имаше любопитно да видя и да узная.

Ако никакъв исторически спомен тя не съхранява във вътрешността си, «Св. София» няма такъв и в народното предание, което мълчи за нея. Никой нищо не знае за миналото на тая светиня, освен това, че тя е била превърната в джамия и в турско време още парясана. В подробното описание на София, в алманаха на г. П. А. Петрова, е казано само, че «Св. София» е «стдавнашно здание»! Може би г. Иречек да е писал нещо свястно за нея, но не съм чел. Лишена от легенди и от историческо значение, софийската «Св. София» не наумява нищо от величието на цариградската и няма нищо особено в стила, ординарен византийски стил.

Това се касае за вътрешността ѝ. Отвън обаче тя е величава, грандиозна, като старовременна развалина, с червеникавите и грамадни зидове и обрасъл покрив. Издигната на най-високата точка на столицата, тя отдалеко привлича погледа с масивния си корпус, който рязко се откроява, суров и мрачен, в небето, по-високо от всички околни здания. Там е и прелестта на тая сграда, наумевающа сама миналите векове, сред баналността на новите столични постройки. Тя е единствената живописна развалина на София и блазни неодолимо молива или четката на живописеца. За жалост, прибавената ѝ лимонаджийска постройка разваля впечатлението. Отчаянието на г. Мърквичка е основателно!

Аз минах пак в южния придял и прекръстяйки се, си излязох, след като разменихме приятелски погледи с дяда попа, който четеше над главата на болното шопче своята монотонна и целителна молитва.

Отвън срещнах нови посетители. Майското слънце светеше весело от запад и правеше още по-жива зеленината на тревата по покрива; няколко врабци цвърчаха радостно там и веселяха монотонното мълчание на огромния паметник, който хвърляше сега широката си сянка възпложада и Московската улица.

София, 6 май 1899 г.

[Бр. 680 от 8 май 1899]

СВЕТОВНИ СИТНЕЖИ

Голфстремът. — Колумб. — Царят на критиката. — «Воскресение» и граф Толстой. — Стогодишнина

Американците не са скромен народ. Подир победата си над Испания сега искат да нанесат победа над. . . Атлантический океан! Именно, над Атлантический океан. Тъкмят да изменят направлението на могъщественото морско течение в този океан — Голфстремът. Голфстремът е топлата океанска река, широка от двеста до хилядо километра, тръгнала от екватора и от Мексиканския залив, която пресича Атлантический океан, доближава или мие западните брегове на Европа и изстива в ледовете на полярния океан. Благодарение на това топло течение климата на цяла почти Европа е мек, влажен, а растителността богата. Без това течение, влияюще благотворно на климата, Европа би била по-студена, безплодна и покрита с лед, както са Камчатка и Сахалин, с които тя е на еднаква северна широчина. Особено Англия би пострадала, защото течението дава всичкия живот на природата ѝ. Северна Америка обаче е намислила да накара течението да напусне досегашният си път и да върви покрай нейните източни брегове, да ги стопли по-добре и оживотвори. За тая цел ще изкопаят широк канал на полуостров Флорида и изградят безконечни зидове в океана, за да се измами течението. . .

Такова колосално предприятие, съпряжено с колосални усилия и с колосални разноски, можеше да се роди само в предприемчивия ум на чудовищно егоистическия американец! Пред смелостта на това предприятие, на вид безумно и неосъществимо, разумът остая поразен, а резултатите му ще изменят природата, климатическите условия на Европа и на Северна Америка. Европа се вече тревожи. . . Мнозина мъдри политици са предвидели, че рано или късно една война между новия и стария свят е неизбежна. Никой обаче до днес не бе предположил, че Америка ще хвърли ръкавица на Европа чрез такъв невъобразим начин — да ѝ отнеме Голфстремът, тоест: топлия въздух, плодородието, зеленината, красотата! Ако тоя проект — за щастие, това е още проект — се осъществи, Европа ще покрие паметта на Колумба с вечни проклятия, както сега севилските жени хвърлят камъни въз гробницата му, донесена от остров Куба, открит от Колумба, виновник за великите нещастия на Испания. . .

*

Едно нещастие претърпя и френската литература тия дни. Умря «царят на критиката» Франсиск Сарсе, «Дядо Сарсе» — с каквито имена го наричат французите.

Тоя величествен, кормест, белобрад старец, духовит и добродушен, се е поминал на 71 година, при писмения си стол, пишейки своите остроумни статии за «Фигаро» Grains de bon sens (Зрънца от здрав смисъл). Сарсе е упражнил голямо влияние на френския театър. Той ценеше високо френската драма, чиято слава разнесе по света с умните си статии. Чуждите литератури не зачиташе особено, нито ги разбираше. Ибсена и Хауптмана намираше крайно мъгляви. Той беше истински представител на френския bon sens. В ковчега му не се е намерил ни един орден: той всичките ги връщаше. Крайно скромен, Сарсе е просил в завещанието си да турят тоя прост надпис на гроба му: «Сарсе, професор и журналист». Последния титул е особено справедлив: той трийсет години наред е писувал във вестниците. От няколко години беше директор на френския театър. Парижката публика беше привикнала на всяко представление да вижда с удоволствие пълното му белобрадо и добро лице в известната ложа, лице характерно, любимо на френските илюстратори и карикатуристи, което сега особено европейската публика среща с почит и любов във всичките периодически издания.

*

Европейската публика среща с любопитство днес и друго едно явление в областта на литературата — Толстоевия роман Възкресение. Той сега се печата в Нива и веднага се превежда на всички езици. От Петербург в Ню Йорк го предават по телефона! Новия художествен роман на графа Толстоя надниква в нови сфери, темата му е съвсем друга от оная на Анна Каренина и Война и мир. Романистът още с първата страница ввожда читателя в мрачната и зловонна стая на тъмницата, посред грозния свят на злодейци и престъпници. Владеющата нота е великото чувство на милост и справедливост към окаяните на тоя свят; в изображението и краските владее дълбок и силен реализъм, който по нейде стига до грубостта на Золовия. Двете главни фигури: развалената жена, Маслова, и княз Нехлюдов, са релиефно изваяни и застрастяват читателя с дълбокия трагизъм на душите си. Тоя роман навярно ще дигне още по-високо ореола на Толстоевата литературна слава. Толстой изобразява тъмните ъгли на руската душа и на руския живот. А има ги още много той своите тъмнини и горчивини. Една велика скръб е дадено само на един велик гений да изобрази. Преди няколко време един българин го беше посетил на Ясная поляна и в разговора го молил да напише нещо за света в полза на Македония. Графът решително отказал: «Имаме много, много наши неволи, приятелю, да посочим, да лечим. Аз съм руски син и не мога да прескокна Русия. . . дето толкоз горещи въпроси висят. . .» Русинът счита своя Толстой най-светлата си национална слава.

*

Една друга своя слава Русия се готви да празнува на 26 май — Пушкина. Него ден е стогодишнината от рождението му. Странно е обаянието на тоя поет. То расте постоянно и Русия повече се залюбва в Пушкина. Плеяда талантливи отрицатели на Пушкина се появяваха, цели школи завистта или западния либералнически дух създадоха за тая цел — понижението на Пушкина — и той повече светлей, и те изчезнаха. Неговия чисто руски гений и магията на словото му надвиха. Той е предвиждал това, когато е писал знаменитото си стихотворение Паметник:

> И буду тем народу я любезен,
> Что чувства добрые я лирой пробуждал. . .

Нам е драго да явим, че Славян. беседа в духовно съзвучие с Русия и славянския свят ще отпразнува също тая славна стогодишнина. Уви, ние имаме нужда от такива освежителни събития сред раздразжителните тревоги на политиката, що ни поглъщат и ни морят днес.

[Бр. 982 от 15 май 1899]

ШЕТНЯ

ИЗ НАШАТА ЖИВОТРЕПЕЩУЩА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Най-великото събитие, което се случи тия дни, беше. . . падането на дебел сняг. Събитие съдбоносно за нашето земледелие, от три години изложено на гнева на неблагосклонните стихии. И аз, заедно с орачите и селяните, изпитвам задушевна, сърдечна радост, която поражда в мен надеждата за добра жетва идущата година. Да бях поет, без друго щях да възпея, разбира се, в сладкозвучни и грапави стихове това благодатно събитие, с риск да повдигна злъчката на нашите млади поети. . . Та и в проза като изказвам радостта си, аз знам, че си навличам негодуванието на красния пол, много по-опасен и злъчен от поетите: представете си, градините са недостъпни сега и блестящите и скъпи тоалети, изписани от Printemps и Bon Marché в Париж, нямат възможност да блещят из алеите и да опленяват очите. Има впрочем и между мъжете недоволници, с постни и кисели лица, които видът на благословената снежна покривка оставя равнодушни. Вчера например аз поисках да поделя чувството си с г-на Х., вечно сериозний господин, придружен от две кучета, за падането на дебелия сняг. Той ми отговори, че само едно падане, много по-честито за България, би го зарадвало: падането на кабинета.

⁂

En attendant, ний присъствуваме на едно друго голямо падане: падането на престижа на Англия. Трансваалската война извади наяве слабите места на тоя колос. От два месеца човечеството е зрител на гибелта на английската сила и на английското високомерие в планините на Южна Африка. Шъпата юнашки орачи на Трансваал зачудиха света с победоносната си борба против величайшата държава, каквато някога е видяло слънцето; трябва да се повърнем в най-дълбоката древност, за да намерим нещо прилично на тая неравна борба, във времената на Ксерксовците и Леонидовците. . . Като гледаш безсилието на английския кит на сухо, питаш се в недоумение как са били възможни победите при Тореас — Вердас и при Ватерло. Ний, българите, по-малко се чудим, а повече се радваме. Радваме се и ликуваме — заедно с цял свят — за позора и унижението на нацията, представителката на неправдата и жестокостта, която измисли куршумите дум-дум и която бе родила лорда, който на 1876 г. бе извикал в английския парламент: «По-добре да изгинат 100000 българи, нежели да се наруши мирът!» Провидението дава един страшен урок на човечеството и оръдие на волята си тоя път е избрало една африканска Черна гора, един дядо Крюгер, неостриган, кормест холандец, с тънък ум и с железен юмрук. Доктор М. ми каза, че напоследък е усвоил една нова метода за лечение, която е дала превъзходни резултати: той дава на болните си да четат телеграмите за Трансваалската война и те оздравят!

⁂

Една война от други род произлезе на 26 ноемврий в София, ако не толкова героическа, то поне много привлекателна: война в Народното събрание, при разискване законопроекта за десятъка. В това сражение гранатите се замещаха от язвителни апострофи и шрапнелите — от величествени ругателства, тупания по банките и псувни — много или малко заслужени. Жално е, че нямаме Аристофана. . . Обичате ли няколко образци от тая великолепна драма? Правя извлечения от вестниците. Това ще ви достави удоволствие:

«Мантов искаше да улови Таслакова, но тоя последния със сила отблъсна нападателя и като го заплю в лицето, му каза: «Мерзавец, ти си отдавна осъден за Мантовата гробница! . . .» Гласове: «Защо не пребихте това чудовище, Мантов?» Глъчката се усили; нищо не се чува, освен шум, който трая 20 минути непрекъснато.»

Още:

«Титоров (подпредседател): «Много се разпространихте. . .» Краев: «Тук е парламент и трябва да ни слушате; ний сме представители . . .» Титоров: «Ами ний какво сме, не сме ли представители и защо сме турени тук?...» В. Нейчев: «За да се огледваме на голата ви глава...» (Смях.)

Още:

»Хр. Ив. Попов (от трибуната): «Приемането на този законопроект трябва да стане, защото това го изисква властта, т. е. съвестта.» (Отляво ръкопляскат и викат: «Браво!... Право си казваш, вам властта ви диктува да приемете законопроектът... Надуват ви като гайди... »(Смехове.)

Таслаков: «Я запей оттам Радославовия марш!»

Още:

«Цялата опозиция започва да тропа по столовете. От болшинството мнозина изваждат *Народни права* и четат. Мнозина се карат. Б. Раданов отива при Гудева и посяга да го бие. Мнозина наскачват и викат, но нищо не се чува. На министрите носят вестници да четат. Чукането на столовете продължава оглушително. С. Иванов стои на трибуната и гледа. Чуват се викове: «Долу!... Долу сопаджилъкът!.. Долу председателят!...»

Още:

«В 3 ч. 25 м. заседанието се продължи. Щом С. Иванчов седна на председателското място, опозицията започна да тропа отново. Ст. Иванов стои на трибуната. Хр. Попов отива към трибуната. Гласове: «Долу Попов!... Долу сопаджията!... Долу крадецът на солдашкия хляб!...» Болшинството става на крака и заплашително вика на оратора или да говори, или да слезе от трибуната. Опозицията седи на местата си и тропа. Радославов вика нещо на председателя, но шума се усилва и нищо не се чува»... «Ст. Иванов говори нещо, но не се чува. Болшинството загражда трибуната и масата на стенографите. Министър Тенев се качва на министерската маса, подпира си брадата с ръка и слуша ораторът.»

Още... Но стига толкова... Думата ми бе, че никога галерия не е присъствувала на по-вълнующа комедия.

⁂

Присъствувах и на комедията от Бесона *Контрольора (ът) на спалните вагони*, дадена от трупата «Сълза и смях» в «Славянска беседа». Комедия тая пиеса е наречена по евфемизъм, а то е най-чистокръвно и мило булевардно фарсче, написано с цел да разсмива блазираните булевардни шетачи и demi-monde-ът на Париж. Тоя фарс, като всеки фарс, който се почита, е лишен от всякаква смисъл и идейна подкладка, но той прави фурор в Париж и печели от няколко месеца насам неотслабно ръкоплясканията на лекомислените французи. *Контрольора (ът) на спалните вагони* е доста разгологащена пиеска и много смешна. Има там една «лека жена», която с дяволити и многообещающи кимания с глава раздразня млади и стари и кара на сцената четири мъже едно по едно да я целуват в еротически екстаз. Аз гледах и нея, па гледах и двете гимназистки зад мене, с какви жедни и възхитени погледи поглъщаха това съблазнително зрелище... Право имаше покойният Войников, дето туряше на драмите си неизменното мъдро мото: «Театърът е училище за народа.»

⁂

Лош-добър г. Бесон — той си е за френците; а ний си имаме нашите литературни гордости, от които една е вам непознатия (също и на мене) г-н Борис Арнаудов. Вчера ми падна на ръка поетическото му съчинение *Вековните окови*. Ще ви бъде приятно да ви преведа първите редове от предисловието му:

«С настоящата книжа, която носи название *Вековните окови*, днес за пръв път път имам честта да представя на читателя този си скромен труд по поезията — плод може би на твърде слаби дарования, — над който съм се усърдно старал, доколкото мога, да оползотворя своето слабо перо, в което читателя ще види излиянието на горещите ми стремителни чувства — към родното си отечество и еднокръвните ми братя. Но не съм останал хладнокръвен и от впечатленията, и пр.»

Прекрасно, а? А ето първият куплет на първото стихотворение:

Повейте и се разнесете,
о вий стихи южни ветрове,
стенението на мъченика придружете,
до рилските свещени гористи върхове!

Оттам в'скалите зъбови ударете
на гранитна горда Стара планина.
Гръмен ек кат'молния разпилейте
из Тракийската красна равнина.

Дъбовете средногорски ниско приклонете,
по водите дунавски бързо се плъзнете
и вълните черноморски бурно разпенете!

Индири-миндири. . . Дявол го взел тоя Арнаудов! Безподобен! Ако беше жив Любен Каравелов, той би помолил тия «вълни черноморски» да извършат една по-съществена услуга на българската поезия, но поета изглежда, че живее в София. . . Нейсе. . .

[Бр. 762 от 4 декември 1899]

1900

ТЪЖНО!

(БЪЛГАРСКА ЕЛЕГИЯ В ПРОЗА)

Тъжно, тъжно!

Вятърът усойни бучи и блъска дъжда в прозореца ми. Капките плющят по стъклата и по ламариневия покрив, унило, меланхолично, с един шум глух и плачевен, който навява смъртна тъга на душата ми.

По разкаляната улица измокрени возачи отпреде на файтоните си, измокрени коне, които нервно треперят от влажния студ, потънали до глезнове в гъстата кал на разтопения сняг; омбрели разпънати се мяркат по мокрия тротоар, дето шуртят води от тръбите; слугини търчащи, покрили главата си с престилките или с кърпи, войници-вестови, непокрити, с пълни кошници в ръка или с бохчи, които са носили на банята.

А дъждът все бие в прозорците, клепе по покрива, пада в локвите на улицата, дето зеят при купове пръст черни трапове от канализацията, приличи на гробове, ожидающи някого. Ето минува един пригладен и гоен господин с цилиндър — вероятно големец, който се връща от аудиенция или от парад някакъв, или от друг някой знаменит подвиг, непременно нужен на България, и не знам защо, аз чакам да го видя да падне в трапа, но той не пада.

Тъжно, тъжно!

*

Паричната криза е в разгара си. Тя се е отразила в живота, във вкусовете, в потребите на обществото. Оплаквания отвред се чуят, немотия и безпаричие навред.

Отразила се е паричната криза в потребите, във вкусовете и в живота. Чиновникът е усърнал и устата му вечно пазят едно клисаво и кисело изражение, като че искат да произнесат думата «криза». Наложил си е всевъзможни лишения, отказал се е от всяка радост на духа, от всяка храна на ума. Книги не чете, вестници не плаща, списания връща, театъра не посещава. Криза!

При всичко това, взимам чадъра и излазям, защото имам работа до един моден магазин. Намирам го пълен. Отивам при Месера — пълен все с прекрасни купувачки, които ми не дават път. Отивам на трети, и там те, завоевали мястото, превзели го с юруш, един истински грабеж на ръкавици, сатени, сортидебалове, тантели, боа, пелерини, кадифета, дамски платове и дамски украшения. Едно истинско зайчарско разграбване. . . А тоя дъжд, дето плющи навън! А тая криза, дето върлува сега!

Тъжно, тъжно!

*

И гладът, и гладът — и той!

Погребално-тъжни възвания се явяват във вестниците, вик за помощ към умиращите от глад в Хасковско се носи из въздуха. Там, в подножието на Източните Родопи, хиляди човеци изпитват страданията на тоя бич, щастливи, ако могат през два дена веднаж да погризнат коматче хляб, замесен от пръст и сламен ситнеж, чер като земя и корав като витошки сиенит. . . А разсилни кръстосваха столицата с някакви покани, напечатани на луксозна хартия със златни букви. Моят приятел Z. ми обясни, че тия покани са приглашения за бала, който се даваше в Министерството на външните работи. Бал бляскав и тържествен, казваше Z. (той имаше вече такава покана), бал извънредно богат и разкошен: цветята са докарани от Венеция и от Парма, декорациите за котильона са донесени от Вена, букетите с орхидеи от Париж. . . Втор по блясък не е бил. . . и тъй нататък, и тъй нататък. . . И за да ме порази съвършено, заключи описанието си с красноречивото пошепване за многото хиляди български левове, похарчени с цел да се развесели колкото е възможно по-добре висшето

столично общество, което, решително, не може без такива балове. И аз го слушах със завист. . .

Тъжно, тъжно!

*

И аз не бях на бала! И аз не можах да видя блясъка на тоя разкошен празник, да подъхам опияняющите миризми от ефирните тоалети и голите рамена! И аз умирах от злоба и досада, че не бях от реда на щастливците, които с душевен трепет издебваха да получат някой милостив поглед, хвърлен небрежно отвисоко, да целунат с ниско преклонение подадената като милостиня ръка, която с едно махване, магически, прави чудеса и метаморфози, каквито и Овидий не е сънувал. . . И аз бях жеден да се радвам и с всичките тия щастливци, да забравя простите смъртни с техните грижи и нищожество. И никога не съм ронил толкова трогателни сълзи.

Тъжно, тъжно!

*

Аз пиша това, а дъждът все вали.

Вятърът плаче и блъска дъждовните капки в стъклата на прозорците и по ламарината на покрива. Измокрените пайтонджии седят на мокрите си седалища, конете нервно свиват кожата си, лъснала от вода, дупките от канализацията все зеят като празни каси, които очакват да бъдат напълнени. . . Ето пак мина един господин с цилиндър, ето една слугиня, която тича през калта, ето един пиян, който се опрял до стената и ликува, вероятно за бурските победи.

Носят ми вестници, опозиционни, явствено, защото аз съм опозиционер, винаги, по принцип, както толкова честни хорица са винаги в лагера на правителството. И, чини ми се, не се лъжат: в тоя лагер им е винаги топло и сито. О, тая добра България! Чета: кървавата трагедия в Бургас, митинги за десетъка, глад в Хасковско и Шуменско, срутване на линията някъде си, полицейски произволи другаде си и притурка на всичко — все тая ужасна Желязна маска, която се дава в «Славянска беседа». Нема всичко е черно в България и трагическо, та тия вестници не могат да ни зарадват с нещо хаирлия? Да дадат поне описанието на министерския бал, да кажат, че хората пак се женят, ядат, пият и се плодят по прежнему. . . А дъждът плющи по-силно в прозорците. Вятърът плаче и пияният, спрян до стената под срещния балкон, един ликува и пей. . .

Тъжно!

[Бр. 788 от 12 февруари 1900]

«ЗАЕМНИЦИТЕ»

На тая минута се намираме в пълната власт на «заемниците».

И какви люти и бесни!

Вий ще помислите, че говоря може би за ония, които заемат пари на ония, които ги нямат?

Може би ще помислите, че говоря за заемниците, за кредиторите на България, които ни заеха преди няколко месеци 25 милиона лева с 20% лихва?

Съвсем не.

Народът такива минотаври на пота на човеците и бюджета на държавите нарича просто лихвари, а правителствата своите наричат: Банки, Лендер Банк. Тоя ужасен Лендер Банк! Как зловещо звучи това име!

Когато се гласуваше първият 140-милионен заём при Стамболовия кабинет, тогавашния финансов министър, г. Салабашев, за да не изплаши депутатите със зловещото име, преведе го на български: «Банката на австрийските земи». Само под това хитро прикритие заемът можа да мине и да се утвърди от Народното събрание. . . В българския текст на контракта така и днес стои: Банката на австрийските земи.

Има неща, които плашат с имената си. Думите «управление с десница в ежова ръкавица» са благи и

дишат на нещо философско, а синонимът им сопа е грозен и възмущава.

«Сифилис» — е отвратително; «целувките на Венера» — милости просим: яде се. Даже приятно гъделичка ухото. . .

«Шарлатанин» — грубо; неговият евфемизъм «лукав» — звучи по-инак. . . Аз знам хиляди човеци, които се биха счели полъстени от тая титла.

«Честен» — това е унизително, защото е равносилно у нас с глупец. Трябва при «честен» да се прибави «и не краде».

«Разбойник» — и това е оскърбително; промени го в «човек с практически ум» — то е ласкателно.

«Развратник» е опозорително; «донжуан» — е игриво и никого не конфузи.

*

Но какво исках да кажа?

Да, за «заемниците.»

Заемници народът нарича последните три дни на февруария: 30, 31 и 32 му ден.

Как така? — ще кажете.

За да си обясните това чудо, трябва да си припомните, че простият народ има една своя особена физика и една особена космография, в пълно противоречие с ония, които се преподават в училищата и се изработват в кабинетите на учените. Ако последните считат за аксиома неподвижността на планините, бездушието на реките, безсловесността на времето, то народът им е дал и подвижност, и душа, и слово.

Народът кара горите да се оплакват, че ги сечат за хурки овчарите — сега трябва да се оплакват, че ги сечат за спекулация големци и депутати; той кара Дунава да плаче, а Тунджа, Арда и Марица да се надпират и надпреварят; той е чул как февруари и март еднъж си приказвали.

Малки Сечко казал на Баба Марта:

— Малък съм, а ти си голяма. Дай ми няколко дена от твоите.

А Баба Марта му рекла:

— Добре, Сечко: да ти заема първите си три дена.

— Като не ги даваш, добре: заеми ми ги.

И тя му ги заела.

И оттогава Малък Сечко порасъл с три дена.

Но какви дни, боже господи! Студени, снежни, фъртунести — вий сами виждате! Всичките минзухарчета и кокичета, които Малкия Сечко изкарал, измръзнали, изгорели. Уплашил се той и поискал да повърне нещастните тия три дена на владетелката им. До днес обаче не ги е приела, втелява се, хитрата Баба Марта. Нали е женско?

Оттогава и народът 1-ий, 2-ий и 3-ий Март счита за дни, натрапени на простодушния Малки Сечка и ги нарича: заемници.

* * *

Аз загазих в областта на българския фолклор и сега не знам за какво да говоря.

— Как не знаете? Говорете за каквото всичкият свят сега говори: за политиката.

— Невъзможно, тя е изключена из долния кат на вестника!

— Тогава говорете ни за нещо пак съвременно, например за кометата, която на 1-ий ноем. лани щеше да направи на прах Земята.

— Ако беше се случило това интересно събитие, заслужваше да пиша за нея. Но то, за жалост, не стана.

— Защо «за жалост»?

— Това е просто една елегантна форма за изражение, както беше и знаменитото «имам чест да ви съобщя. . .» на г. Радославова,с което се захващаше циркуляра до подчинените му с печалната вест за смъртта на княгинята.

— Но нема всичко се изчерпа? Говорете ни макар за гладующите.

— Правителството казва, че няма гладующи.

— Ами митингите за десятъка? Десетките хиляди селяни, които протестират?

— Не вярвайте в тая врява. Всичките селяни са подкупени от Мир.

— Но съгласете се, господине, че състоянието на народа е плачевно, народът пищи под товара на сиромашията и произвола на дерибеевците. . .

— Съвсем не е вярно: народът е щастлив. Доказателство — балът в Министерството на външните работи, за който котильона бе докаран от Париж, букети от Венеция, дарове от. . . Но вий коварно искате да ме тласнете пак в политиката, да пиша политика в долен кат, а аз виждам оттука бръчките на редактора. . . Прочее, исках да ви говоря за това, че зимните виелици се пак повърнаха и че Витоша пак. . . Как, не сте доволни?

— Никак. Оставете на поетите, у които няма идеи. . . да говорят за времето и за планините. . . Това даже е смешно в едно време, когато страната цяла е нащрек. . .

— Вий пак за митингите? Казах ви. . . те са изкуствени, ако не са съвсем измислени от партизанската фантазия на опозиционните вестници. Впрочем, подир малко няма никой да ги прави, ако някъде ги правят.

— Защо?

— Правителството издаде заповед за запрещението им, като противоконституционни.

— Циркуляр за запрещението им? Но на 1898 год. Народни права пишеха: Правете митинги! — със слова едри колкото телеграфни стълбове.

— Вий сте наивни. Тогава правителството не беше правителство, а опозиция и считаше митингите законни.

— Но как сега са противоконституционни?

— Защото са против него.

— Но тук няма никаква последователност!

— Най-голямата последователност и ако вий говорите тъй наивно, това доказва, че нямате понятие от психологията на българската политика. . . Впрочем, аз и не желая да пиша за нея, та и място не остава във вестника.

2 март 1900.

[Бр. 798 от 9 март 1900]

КЛЕЩИТЕ И «ДИВАКЪТ»

(ТЕАТРАЛНИ БЕЛЕЖЧИЦИ)

«Les tenaelles» — ако не помня добре — се наричаше на френски драмата Клещите, що се игра преди няколко дена в нашия театър — и преди няколко години в парижката Comedie Francaiçe. В стълповете на френските вестници тогава тая драма повдигна известен шум, като всяко ново драматическо дело, що засяга някои от деликатните обществени проблеми, що очакват разрешение, и после тоя шум утихна. Драмата имà съдбата на всичките «drames à thèse», при всичката майстория на Халеви и таланта на тълкувателите му върху сцената.

Не е моя работа да питам сгодно ли беше да се даде тя и на нашата, нито да оценявам играта — според мене тя беше добра, — това е задача на компетентните человеци. Мене ми е по-лесно да кажа какво чух не от сцената, а извън нея — във времето на представлението на Клещите, какви впечатления произведе драмата. . . Но по-напред нека кажа в две думи съдържанието ѝ.

Някой си господин Ферган — тъй ли беше? — и една мома се оженват. След няколко месеца съпружески живот госпожата се насища на мъжа си, понеже е влюбена в един русокос студент, въси се, мъчи го, терзае го със своята хладина и най-после, в минута на една кавалерска откровеност, явява му, че го мрази и иска да се разведе. Мъжът ѝ е дълбоко обиден от тая изповед, но той е твърдоглав и не ѝ дава развод. Той има закона на страната си.

Жена му тогава се покорява на съдбата си и остая в къщата му, с омраза и отвращение в душата. Па да си отмъсти по-добре, вдава се на студента и опозорява съпружеското си легло. След десет години в едно скарване — тя обажда на мъжа си, че му е изменила и че син им не е негов син! Нещастният мъж е в отчаяние и решава веднага да се разведе; но тогава жена му не му дава развод, като се опира и тя на закона, и му заявява, че иска да го мъчи, както той нея е мъчил. Драмата се пресича на тоя трагически момент.

Две госпожи зад мене — едната стара и другата млада — се разговарят тихо в минутата, когато госпожа Ферган на колене моли непреклонният си мъж за развод.

— Жесток човек! Звяр — бъбли младата, като изтрива една сълза, бликнала на окото.

— Защо го е взела, защо го не ще сега? Слободия! — казва по-старата госпожа. — Тя говори само за своето щастие, а за неговото нещастие и срам не мисли!

— Мамо, каква си! Но тя го не обича!

— Да го обича! — отговаря сурово майката.

Подир свършването на представлението разговорите продължават и в бюфета. Един пита адвоката Х. да каже мнението си върху нелепата строгост на закона за бракоразвода.

Адвокатът отговаря доктринално:

— Dura lex, sed lex! Законът по бракоразвода е жесток, но трябва да бъде такъв: той охранява института на семейството, който е главната подпорка на обществото. Жертви се дават наистина, но интересите на обществото са по-горе от личните.

— Това е лесно да го кажеш — възразява му друг. — Но тури се на тяхното място. . .

— А, тогава ще си помисля. . .

Един чернолик, грапав господин, с наежени мустаци и прошарена коса, който слуша, казва намръщено:

— Ако се случи с мене това, знам какво да правя.

— Какво? — питат го.

— Ще взема една кюския, па ще ѝ строша кокалите. Магарицата, хляб ли няма, дрехи ли няма, та се е разлигавила такава!. . .

— Пуста кюския! . . . — обажда се и друг pater familia.

— Не видяхте ли я? Пременена е като принцеса. Какво иска повече? — каза един господин с голямо чувство.

— Нали го рекли? «Неволия се трай, но слободия се не трай. . .» — забележи друг, като изгледа победоносно окръжающите, доволен, че намери такава убедителна пословица.

— Кюския! Кюския! — повтаряше човекът с наежените мустаци, като отиваше към вратата.

Болшинството на мъжете беше на това мнение. Мненията на жените, естествено, не можах да събера — узнах само мнението на младата, която стоеше зад моя чин. Впрочем, за вярване е, че тя е била тълкувателка и на всичките други от своя пол и възраст.

«Дивакът» на Чехова е една дивичка комедия. Един сълудничав, груб и бедно облечен помешчик обажда на една нежна и сантиментална младичка вдовица, че е напуснал дванайсет жени и девет — него са напуснали, и ѝ предлага ръката си. Сантименталната вдовичка се убеждава от тоя неотразим аргумент и склаunion да му стане жена! Това психологическо salto mortale не е мотивирано и изненадва справедливо зрителя. Талантливият руски писател, за да си почине, написал е един бледничък фарс, който даже няма едничкото качество, което би го оправдало — хуморът. «Дивакът» съвсем не е смешен, а кресливият актьор, който имаше ролята му, го направи противен. . . Но на Чехова, който ни е усладил с куп прелестни разкази, прощава се това драматическо недоносче, от темата на което един Островски, един Кропивницки, даже един Крилов би направили много по-скопосно нещо.

Ролята на вдовицата обаче биде изиграна хубаво от гъвкавата и знающа мярка артистка.

Една покорна забележка към театралния комитет.

Няма ли възможност да се повърне на старата традиция и да ни даде пак оркестъра? Без оркестър сега театралната зала е глуха, унила и тъжна, като душата на един уволнен разсилен, а дългите антракти правят дългото чакане още по-досадно. Една каква да е музичка, макар оная с трите барабана, би услаждала с шума си нашите слухове, които все продължават да са ориенталски. . . Тъй ли?

И не може ли комитета да си позволи още един малък харч — запалването на повече електрически ламбици? Както е сега, с осем убоги ламбици — зрителите се чувствуват в полумрака на една манастирска църква. . . Истина, това слабо осветление има нещо тайнствено и настроява душата към молитва, към покаяние и мисли за задгробния живот, наумява ѝ за меланхолията на една стая в Черната джамия; но тя никак не развеселява. . . А не помните ли как предава възхищенията си Белински от заляната с блясък театрална зала и високият подем душевен, който това «море от светлина» е извиквало у него?

Давайте представленията си при музика и при светлина! Театърът ще се пълни винаги от шума на повече ръкоплясканета, ще се пълни сигурно и от повече публика. . .

Давайте също повече Лудетини и по-малко Диваци. Ние в комедиите искаме да се смеем. Животът и така е тъжен,

[Бр. 1044 от 27 октомври 1901]

СТОЛИЧНИ СИТНЕЖИ

Връщах се от разходка до Курубагларската голина, дето бях ходил да се порадвам по-отблизо на Витоша, в новата ѝ снежна премяна. Тя и сега пак беше хубава с побелелите си хълбоци и рамена, със своето чело, потънало в талазите на черни вълнуващи се облаци, които даваха на гледката намусено величие. На любителя на планинските видове Витоша дава най-богати с тонове и впечатления картини. Окото ти с наслада бяга от прясот сипеи на скала, от връх на връх и душата ти не може да се отърве от потисканото чувство на дива мощ, безкрайност, строга суравщина, което вее от тая планина. Дремливо чернеят ореховите гори в полите ѝ, сред които се крият Драгалевци и Бояна. Белият Боянски водопад, неподвижен, като вледенял, спуска своята бяла отвесна черта по тъмния склон, като потъва в тъмната урва. Иска ти се да чуеш заглушителния му гърмеж, но той се не чуе оттука. . . Процепената скала на чуката Кекеш, една остала свободна от мъгли, стои сега най-високия връх, обрасла отдолу с повехнали тъмночервени гъстаци, сега образуващи черни петна сред снеговете. Чудесна е картината и заслужва четката на художника. И аз неволно се озърнах дали няма да видя някой художник да я рисува. Но нищо живо нямаше наоколо по голината. Само стадо овце, отдето няколко кучета гневно лаеха по мене, вероятно караха ми се защо не стоя в кафенето сега, както всички честни хора, а се лутам тука, изложен на влажния и студен есенен вятър.

* * *

Минувам по мостче Перловската река, за да вляза в Алабинска улица. На отсамния бряг някакви хора и един от тях, който е прострял жица от бряг на бряг и мери нещо.

Понеже не беше твърде късно, за да ме е страх, че това може да са разбойници, които кроят да турят ръка на джеба ми или на живота ми, аз ги приближавам и питам какво правят там. Единият ми отговаря, че по поръчка на градския съвет измерват мястото, дето ще стане мост, за да се съобщава Алабинска улица с полето. Но, гледам, мерят на петдесет метра по-нагоре от точката, дето се свършва тая улица и дето с време е оставено място за него в корекционните зидове, които обтачат реката.

Питам защо не там, а тука настрана ще се прави моста.

— Така е решил градския съвет — отговаря ми инженерът. — На това място — той ми посочва приготвеното за мост място — ще се строи моста, по който трамвая ще минува за Самоков.

— А като се направи сега тоя мост, какво ще направят с онова мостче? — и аз посочвам мостчето, по което минах.

— Ще се развали.

— А когато се направи трамвайния мост, тоя, новия, какво ще стане?

— И той ще се развали.

Не съм се кръстил отдавна, но сега се прекръстих.

— Ами защо още сега не се направи постоянния мост, който няма да костува по-скъпо от този?

Един от присъствуващите подигна рамене с лукава усмивка, която сякаш искаше да рече:

— Кажи ни — да ти кажем. Това е дълбоко питане...

Свети Трифоне Зарезане! Ела ни на помощ! И ако нещо е паднало в петите ни, повърни го пак в главата!

* * *

Почти в самото начало на Алабинска улица се издига величественото кубе на Черната джамия. Както е известно, благочестието на тукашните махалени обръща тоя грандиозен монумент на турското владичество в християнска черква: «Свети Седмочисленици». Отбивам се в двора. Там грамади дялани камъни от прекрасен бял гранит из Врачанско, работници, майстори македонци рушат стени, отварят проломи в тях, градят нови християнски постройки до тях. Величавата усамотеност на огромната джамия изчезва. Влазям вътре и се възхищавам от грамадния свод, който никакъв стълп не подпира.

Едно чудо на зодчеството, на което секрета нашето време не знае! Настойникът на работите ми обяснява усърдно, че оригиналните, във възточен вкус прозорци в свода ще бъдат изкъртени и заместени от нови.

— Защо? — питам. — Никакви нови прозорци няма да бъдат по-хубави от сегашните.

Той ми отговори авторитетно:

— Така е в плана.

Той ми разправя още, че според тоя мъдър план четири кубета щели да бъдат издигнати около външното кубе.

то го слушам възмутен.

— Та това е цял вандализъм, цяло светотатство против вкуса! Тия нещастни и непотребни четири кубета ще заглушат голямото, ще загрозят необикновено величествения му изглед, като се натрупат около тоя свод, направен по образеца на «Света София» в Цариград!

Настойникът дига рамена:

— Такъв е плана, господине.

И ме поглежда учудено, като че иска да каже:

— Тоя господин защо е дошъл да плаче на чужд гроб?

Аз не попитах кой е архитекта на тоя нещастен план, но той би заслужил първата премия, ако се даваше такава по конкурс за архитекторско безвкусие. . .

*

По улиците зелени афиши разгласяват, че на 4 октомврий се отваря театралния сезон на трупата «Сълза и смях» с представянето на Иванко. Аз няма да ида на това представление, сигурно. Няма да ида, за да не изнеса пак тежкото гнетуще впечатление, което винаги е оставяла на душата ми тая талантлива драма. Не искам да видя пак два велики пълководци и хитри дипломати като Асена и Петра, които в многогодишна упорита борба освобождават България от гръцко иго, представени, че въздишат само или се молят по гробищата, а калугерът, отец Иван, чиято работа е това, играе ролята на пълководец и дипломат! Тежко ми е да видя тия тщедушни и жалки духовно два исторически героя, както и пламенния и лукавия Иванко, марионетка в ръцете на пленника Исака. Даровитият автор е развил характерите им вярно психологически, но ми се чини, че те стоят далече от историческите. Аз искам да ги уважавам или адмирирам, но тъй не мога. . . Не, аз няма да ида да преживея още веднаж чувството на национална скръб и срам. . . Но при все това, и въпреки немотивирания успех на Иванковия заговор в двореца — каква сила и грандиозност вее от тая драма, какво дълбоко разчувствуване изпитва душата, даже предубедената. . . Причината? Причината е, че в тая драма е вложено голямо сърце и мощен талант — а с тия две работи се изкупуват големи недостатки.

[Бр. 1032 от 6 октомври 1901]

СТОЛИЧНИ СИТНЕЖИ

Откогато, по едно честито вдъхновение, сегашният градски съвет махна гълъбарника от гърба на църквата «Света София», строение уродливо, издигнато от един по-предишен градски съвет, което загрозяваше почтената величава в развалините си старина, нашият даровит художник г. Мърквичка може да спи вече спокойно и да диша щастлив под божието слънце. . . Светата старина, освободена от тая палячовска качулка, пак мами молива на артиста, остайяйки едничкия почти паметник от миналото на столицата ни, която нововремските строежи, къщи, улици, трамваи, електричество всеки ден преобръщат в град по-угледен, по-красив, по-европейски — и по-банален пред очите на чужденеца и на артиста.

За щастие, те намират в нея следи от миналото, които никакви реформаторски бяс не може унищожи: то са нашите добри шопи, които я кръстосват. В своята позната, майсторска картина «Ръченица» г. Мърквичка е обезсмъртил тия шопски типове, носии и физиономии, физиономии сурови, груби, сериозни — във всичките минути на живота: на пазара, във веселби на хорото, при погребение. Вековете от тегло и робство са метнали своя неизличим печат въз образа на това неславянско население, коренно на Балканския полуостров, посрещало с еднакво равнодушие и хуни, и готи, и вандали, и печенеги, и римляни, и българи, и гърци, и турци! . . .

Един ученик на Лафатера би забъркал тука науката си. . .

Аз ги видях, същите, на Димитровден на мегдана пред «Свети Крал», дето ставаше пазар на слугините.

Добрите бащи бяха изкарали своите чеда на показ, със същата сериозност и равнодушие, с каквато продават на говеждия пазар добитъците си.

— Колко сакаш? — питаше общият наш приятел П-шата, един висок, горделив в дрипите си, мрачен шоп, като изгледваше изпитателно подбрадената с кърпа дебела, червенобуза мома с напет сукман, с ярки нашивки по краищата.

— До Гергьовден десет лева — отговори късо бащата.

— Шест лева? — казва купувачът.

Шопът го изглежда презрително.

— Немам мома! — и се извръща нататък.

— Осем лева?

— Немам мома.

Нашият приятел отива при други куп.

— Байно, знае ли твоето момиче да пере?

— Ако знай — знай, ако не знай — ще го научите.

После, като го изглежда подозрително, пита:

— Ти ергенин ли си?

Тук разбрах от нашия приятел, че нямал намерение да си хваща слугиня на пазара, а просто дошъл тъй, да позяпа, да се намеси в пазара. После тръгна и отиде у Клоучека, дето имал бърза работа. . .

Аз оставих човешката търговия, тръгнах подир приятелят и влязох в Панаховото кафене, да се сгрея с чай.

На масата чета в един местен вестник предложение от някой провинциален патриот да се празнува всёнародно близката трийсетгодишнина от погиването на Ангела Кънчов в парахода «Германия».

Името на героя Ангел Кънчов извиква чувство на благоговение у мене. Но предложението за празника ме смущава.

Пак празници!

Още празници!

Един търпелив статистик изброяваше, че миналата година сме имали 148 неделни, господски, царски, национални и суеверни празници, ваканционните дни не влазят. Половината година е отишла в празници! Нали има в цялата вселена народ по-празнуващ, по-празен от българският! Това е ужасно! Франция, освен неделните дни, Коледата и Пасхата, има само един държавно-национален празник — 14 юлий. Англия няма ни един такъв. Истина, в 1821 год. една група депутати направиха в английския парламент предложение да се празнува ежегодно денят на Ватерло, но тогавашния английски пръв министър, херцог Велингтон — победителят при Ватерло — стана и каза:

— Няма нужда! Ние ще прославим по добре Ватерло, като работим за Англия!

И предложението падна.

При всичко, че тия два народа нямат празници, те не са нито по-малко родолюбиви от нас, нито по-малко достоуважаеми, даже смея да кажа, че са малко по-културни от нас. . .

Няма ли и у нас един властен глас да извика:

— Доста празници! Да работим!

Ние прахосваме времето си с една разточителност, която би зачудила и бискайските испанци, които се славят за най-празнуващия и най-ленивия християнски народ.

Тия работи ги казвам antre nous — не бива чужденците да ги знаят. Нека разпространяват легендата, че сме примерно трудолюбив народ. Ние особено сега имаме нужда от кредита на Европа. . .

*

Тя обаче го дигна от нас по отношение на нашата хрисимост. Нещастният мис Стонин плен накара стария и новия свят да ни мислят за един народ, съставен от влъхви.

Аз съм уверен, че почтеният мистер Дикенсон във всеки непознат българин, когото среща по софийските улици с малко навъсено лице, все му се иска да открие един от грабителите на мис Стон и мисли дали не е по-добре да го повика настрана и да влезе в преговори с него за откупуването на пленената мисионерка!

Нали кореспондентинът на един американски вестник преди няколко дни беше търсил из Самоков портретите на разбойниците, като обещавал за всеки портрет една лира стерлинга?!

Със своята оназгодишна врява румъните, ако не успяха да превземат Видинския окръг и «четвероъгленика», сполучиха да убедят Европа, че отечеството на хаджи Ставроса сега е България: тя сега е пълна с гръцки клефтета и с шилеровски разбойници — без техния романтизъм. . .

И докато става всичкия тоя шум, много вероятно е, че мис Стон, облечена във фередже, пие кафето си в някоя турска къща в Серския санджак и даже чете вестници, подсмивайки се под мустак.

А хилядите български жертви в Македония, които сега пищят безпомощни и забравени от света? Но света няма работа до тях!

Не една мис Стон е там сега: цяла Македония е пълна със стон!

Една стихотворна сбирчица, отнасяща се до тия македонски страдания, ми падна на ръцете тия дни: Македонски мотиви от И. Д. Венов.

Мене ми привлече вниманието предговора, много остър и много горчив. Авторът казва между другото:

«Някои строги критици (наспорил ни ги е господ) ще се покажат спрямо вас толкова безпощадни, щото ще ви разпънат даже на кръст!. . . Нещастна българска литература, нещастна критика, а още по-нещастни млади, начинающи литератори! Зоили — паплач, готови с едно безподобно остървенение да те убият, разкъсат, да те направят невъзможен — още повече, ако се проявява от малко-малко способност!»

Тука говори авторско сърце, което носи кървави рани, и аз искрено му съчувствувам. . . Но г. Венов забравя две неща — първо: че животът е борба, борба, върлующа свирепо във всичките му отрасли; второ: че ние сме в България и в нашата кръв има примес от татарска суровост и тихоокеански канибализам. . . Бъдете храбри, г. Венов, особено ако чувствувате у себе си талант. Талантът е един Херкулесов кривак, една Гедеонова челюст, която поваля всичките литературни филистимляни. Тъй ли?

За самата сбирка ще кажа, че тя съдържа доста добрички неща, които би били още по-добрички без дълготата, от която страдат, и голямата разпливчатост на мислите, рядко оригинални и свежи, поради което тая малка книжка от 30 страници се вижда дълга на снизходителния читател.

[Бр. 1048 от 3 ноември 1901]

СКУЧНИ ЧАСОВЕ

(РАЗМИШЛЕНИЯ ПРИ ПРОЗОРЕЦА МИ)

Скучно!

Да, скучно.

«Скучно» казвам даже с риск да разсърдя дружеството «Българска реч» и да мина пред него за еретик или невежа в нашия бащин език.

Трябвало би негли да кажа: дотегна ми.

Или: мъчно ми е.

Или: омръзна ми!

Всички тия думи идат близко до понятието на «скучно», но не са съвсем същото нещо. Казват например: «Дотегна ми шумът на софийските улици или логодиарията на нашите депутати»; «мъчно ми е да гледам раздорите на македонците»; «омръзна ми да чета нашите вестници».

Но скучно е съвсем друго. Скучно ти е например, когато от слободия не знаеш какво да правиш или как да убиеш времето; скучно е, когато се спрем върху произведенията на нашата съвременна поезия, поражающа със своята ужасна безпредметност, безцелност и безобидност; скучно е, когато навън зимната мъгла пълни въздуха и набагря всичко с отчаятелна студена безцветност, а ти, инфлуенцав и хремав, гледаш от прозореца си, осъден от доктора на затвор в стаята си, без да имаш охота да четеш, да спиш, даже да плачеш. . . както е сега с мене. . .

*

И цял час стоя при прозореца и гледам, без да виждам нещо в пустата улица. Ето по едно време вниманието ми привлече един дрипав господин със сноп червени свити хартии под мишница.

Той се спря до ъгъла на срещната къща и хвана да лепи там една от червените хартии. Това е афиша. Оттука виждам първите големи слова:

XX вековен бал в салона «Одеса»!

Гледам с бинокъла си и чета по-нататък. Афишът обещава чудеса от забавления, веселби и радости за посетителя и за да направи съблазънта неодолима, завършва с уверението че тоя двайсетвековен бал в кафене «Одеса» ще бъде също като баловете в парижкия Moulin Rouge! (Напечатано е: Мулен руж.) И има още злослови, които се осмеляват да подмятат, че ние не вървим напред в културата и цивилизацията!

Аз обаче съм инфлуенцав: няма да отида там да погледам канканите на полуголите нимфи, избликнали из тунелите.

Ах, тоя безбожен доктор!

Скучно, скучно!

*

Слугата влазя и ми донася Вечерна поща.

Преглеждам вестника и взорът ми пада на едно антрефиле за тазвечерашното представление в цирка.

Представлението е ужасно съблазнително: в цирка ще се бори с мечката един народен представител!

Кой ще бъде тоя герой? И хващам в ума си да прекарвам всичките депутати с атлетическо телосложение и със здрави юмруци. Познавам десетина такива, но един от тях обладава още и ревът на мечка, в камарата... О, как бих желал да присъствувам на дивното, небивалото във вселената зрелище! И бутам неволно копчето на електрическият звънец. Влазя слугата.

— Иди веднага да ми купиш в касата на цирка един билет, защото може да се изпродадат до довечера.

Но сещам веднага, че съм арестуван!

Докторе, от бога да найдеш!

*

Задоволявам се само с въображението си да се любувам на борбата в цирка. Ето виждам героическият депутат, че сграбчва с мечката. А циркът пълен със свят: яйце няма де да падне! Там е винаги тъй. . . пълно, препълнено. Па, не знам как, мисълта ми прелетява в нашия Народен театър, в тъжната полупуста зала, дето Отело неистовствува в пъклените мъки на любовна ревност и души в леглото ѝ прелестната невинна Дездемона при двайсетина души зрители!

O great Shakespeare!

О великий Шекспире! Кому трябваш ти?

Аз съм възмутен от непростителното нехайство на театралния комитет: защо не доведе една мечка в театъра?

Даже без народен представител. . .

Скучно, скучно!

*

Слугата пак влазя.

И носи. . . какво друго — пак вестник.

Въпреки традицията, която владее в кабинета ми, той не полетява тоя път в коша, неразгърнат.

От скука аз и не го разгръщам, силно убеден, че той ще я увеличи, при всичко, че носи прелъстителното име Идеална борба (бр. 10). Ненадейно разсеяният ми поглед пада върху една статия по зоологията, не Бюфоновата, а оная на г. Шишеджиева — тая статия, носеща заглавие Рогато животно, съдържа следующите редове, образци от висока културност и префинен естетически вкус.

Читателите ми ще бъдат хора с много мъчен [вкус], ако им се не насладят и ми не бъдат благодарни за удоволствието, което желая и те да изпитат.

Ето буквално, без никакви изменения, статията:

От всичките умове, които се движат по разнообразни политически направления, в бъл. княжество, най-гениалния е на редактора на в. «Вестник» И. Хер. . . псссссст (ж. . . I качество).

Този его рода господин, между другите си тепегьозлуци и аблекциозни разсъждения е насочил главно стрелите си върху мен, като главен редактор на в. «Идеална борба».

В бр. 110 на вестника си в едно атрефиле под наслов «Необходими реформи в държавния строй» се докосва косвено до Негово Царско Височество и с ирония рони крокодилски сълзи по мой адрес, като още се опълчава да обвинява мен и вестника ми в безграмотност, и то всичко за туй, защото не му се харесвала статията ми под наслов «Где е спасението» (глас от народа).

Г-н редакторе, калния Ви живот, лекото Ви поведение и пр. долни качества, които са главните причини да бъдете изхвърлени от колоните на армията, за да не пятните другарите си и деморализирате строя на армията — не ви дават възможност да виждате по-далече от носът си, а камо ли да се занимавате с критики, които не са достояние за Вашите безцензурни уста.

Вашата грамотност и логика е по-скоро в краката Ви, отколкото в главата Ви.

Но, уви, какво приказвам аз!? Този рядък елемент, по особен само за клона на безнравствеността, това рядко обществено плашило, природно, пардон, светило; това погрешно природно същество; това хищно животно; това магаретарно, пардон гениално сътворение и др. такива качества не могат да бъдат другаде освен в главата на редактора на в. «Вестник».

Ей звер, в человеческа маска; демон в человечески образ; твар долен; хищно вонящетворение, изрода человеческа, излезте с подписа си, да Ви види обществото що за гад сте, а не под чузда маска да пеете дивотии, които могат да бъдат достояние само на маскарите, от родът на които сте и Вие. Илия Хр. Командиров.

След прочита на това идеално нещо аз инстинктивно потърсих в кабинета си машата на Мишеморова.

Скучно!

[Бр. 1061 от 27 ноември 1901]

1902

СЛЕД ПРАЗНИЧНО НАСТРОЕНИЕ

(СЕРИОЗНИ ДРАСКИ ИЗ СТОЛИЧНИЯ ЖИВОТ)

Празниците минаха.

Мина Христово рождество, Св. Стефан, Васил, Юрдановден, Ивановден, минаха визитите.

Доктор Христо, адвокат Стефан, депутат (ex) Васил, търговец Юрдан, инженер Иван свършиха подвига си.

Чак догодина пак ще го повторят, посрещайки и изпращайки гости. Пак ще се повторят стереотипично разговорите:

— Добре дошли. Как сте? Добре ли сте?

— Merci!

— Днес времето добро (или: лошо, или кално, или студено).

— О, да, да. . . Такава зима. . .

— Ами защо ставате тъй бързо? Молим!

— Не, не, имаме още много приятели да посетим. Сбогом.

— Моля, чакайте да ви подържа палтото.

— А! Не, не!

— Моля, моля!

— Извинете.

— Тази ли е вашата шапка?

— Merci. Ах, аз съм обул чужди галоши!

— Няма нищо.

— Сбогом.

— Довиждане. Мерси.

Кой казва, че няма дълбока поезия в нашите български обичаи?

А между това поздравителните картички пристигат на купове, с лаконическите букви: Ч. И. Д. Някои са

по-щедри с благопожелания. Има щастливци, които получават цветни пощенски карти с чудати поздравления, даже със стихове.

Аз видях и една такава, без подпис. На нея имаше буквално това:

Г. Х.

Нови сили имам: всемирния предлог
любете се, защото ний всички сме залог.

Истории по-страшни защо ли ще разкривам?
Завинаги нещастен, съдбата не разбирам.

Търпение голямо! живота ще оценявам
и борбата най-славна за туй аз завещавам.

Някой шегобиец или Семков е писал това? Тия дълбоки абсурдности ми вдъхнаха следнето меланхолично размишление: «Ако под тия стихове да стоеше името на Гете или на Верлена, или на Хюго? Каква дълбока и неразгадана философия умните хора щяха да подозират в тях!»

*

Впрочем, тоя път визитните разговори бяха освежени от злобата на деня: крадените гербови марки.

И всеки почтен човек имаше да каже някое свое разсъждение или мнение. Хлевоустите пък намериха приятен случай да пръснат непостижими клюки, които никой не диреше да проверява, а се считаше длъжен да разпространява, тъй, добродушно, без зла умисъл, и малко нещо — със злорадство: каквото щат и да казват мислителите — в дълбочината на човешката душа се таи едно мръсно зверче, което се храни с чуждото нещастие. . .

Когато пишех тия редове, обадиха ми за самоубийството на Дика Йовев и причините, които са предизвикали трагическото му решение.

Да ви кажа ли правото? Тая развязка ми вдъхна известно примиряюще чувство към жертвата, друг изход за чувствителен човек нямаше, и той извърши дълга си. Но това впечатление се разруши от прочета на предсмъртното му писмо, дето се опошляваше чрез хитрувания тоя мрачен героизъм.

После размислих, че неговът пример ще остане уединен и няма да се последва от други «честни» лица, които днес се радват на щастие и на общо уважение, имайки на съвестта си по-тежки грехове, и които днес в благородно негодувание присъединяват възмущението си към всеобщото. Но «неуловен крадец и от царя е по-голям», дума поговорката.

Но нека оставим тия кални работи за грубите ръце на полицейските стражари, а ние да се отбием в по-ясна атмосфера. Естествено, че не в кафенетата, не в партийните клубове, не в шантаните — сега пусти по причина на кризата и разтурянето на камарата, — а в Мелпоменения храм: в нашия столичен театър.

*

Собствено и там няма ясна атмосфера при мътното осветление на жумящите електрически лампици, но аз казах в преносен смисъл думите, както ще е разбрал догадливия читател.

Даваше се там миналия понеделник оригиналната комедия *Тъй било писано* от Милановски (псевдоним) и преводната немска комедия *Женският въпрос* от Фулда.

На първата заварих само четвъртия акт. Чести избърбуквания от смях в публиката показваха, че тя не бе лишена от комизъм, едно от главните неща на една комедия, ако се не лъжа. Защото Гоголевото твърдение, че неговият *Ревизор*. . . Впрочем, както и да е. . .

Фулдовата комедия беше една комедия, в която нямаше смях. Да го търсиш у студения немец аслъ е напразен труд. Ето защо пò обичам сериозните драми на Зудермана, на Хартмана (?), даже на Ибсена: те са важни, студени като якутска зима, тежки като обвинителен акт и предизвикват възторжени похвали с бъзхитителни прозевки у дебелите българановци, какъвто съм си и аз. . . . Не помогна ни невероятното продължение на квипроквото, ни извънредната сложност и необикновеност на сценичната обстановка при съве-

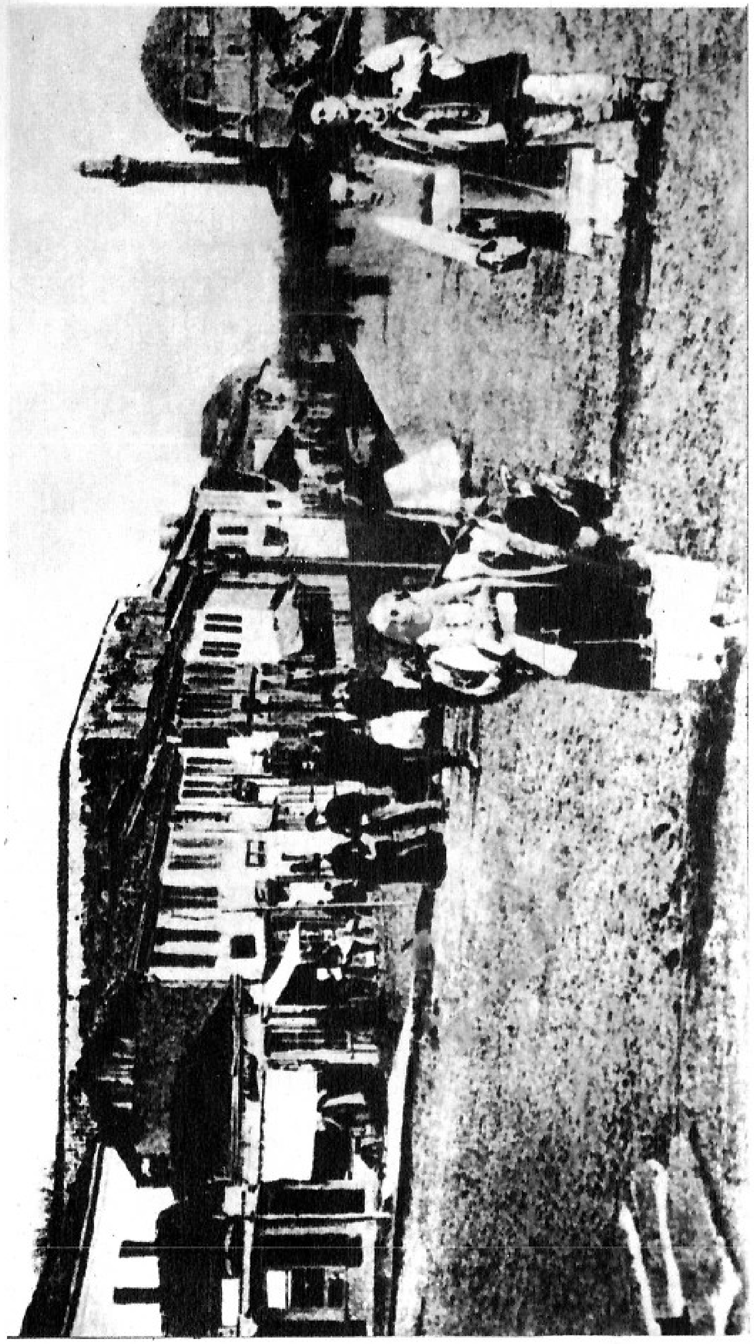

София. Изглед от улица «Търговска» през 1890 г.

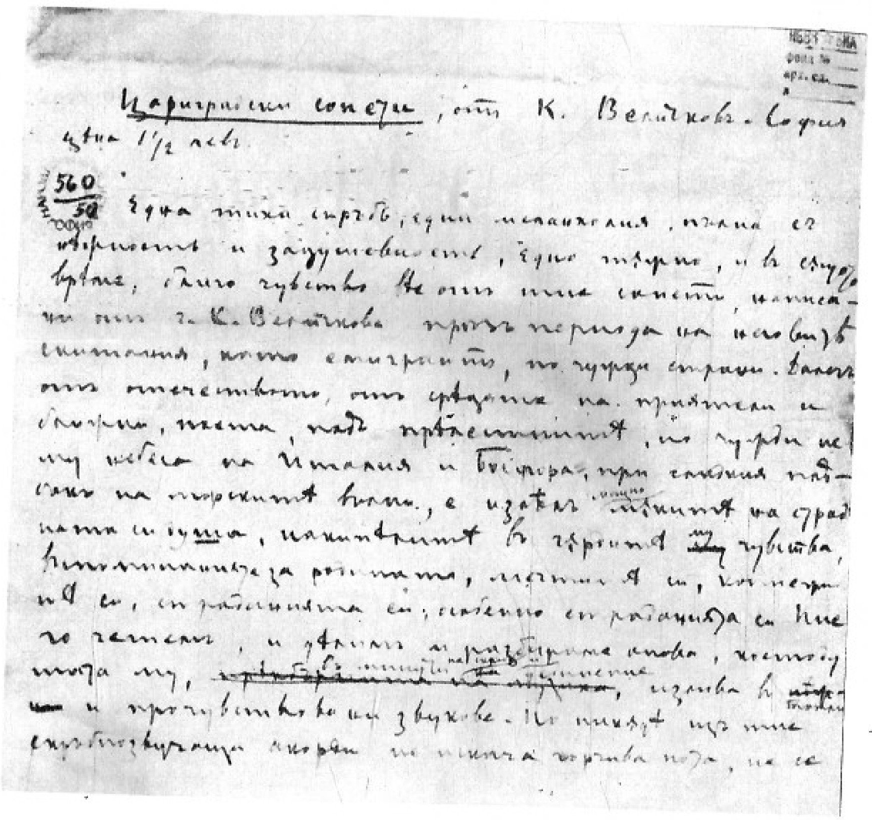

Цариградски сонети, отъ К. Величковъ. София
цѣна 1½ левъ

560
50

Една тиха скрьбь, една меланхолия, пълна съ обаянието и задушевность, едно тъжно, и въ сѫщото врѣме, сладко чувство вѣе отъ тия сонети, написани отъ г. К. Величкова презъ периода на неговото скитание, като емигрантъ, по чужди страни. Далечъ отъ отечеството, отъ срѣдата на приятели и близки, тамо, подъ прѣкрасното, но чужди нему небеса на Италия и Босфора, при сладкия плясъкъ на морскитѣ вълни, е изказалъ [illegible] на страдащата си душа, [illegible] въ [illegible] чувства, [illegible] за родината, [illegible] ѝ си, [illegible] ѝ си, [illegible] и [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] и прочувствено [illegible] звукове. Но [illegible] акорди не [illegible] поза, не се

Факсимиле от ръкописа на Вазовата рецензия
за стихосбирката на К. Величков «Цариградски сонети».

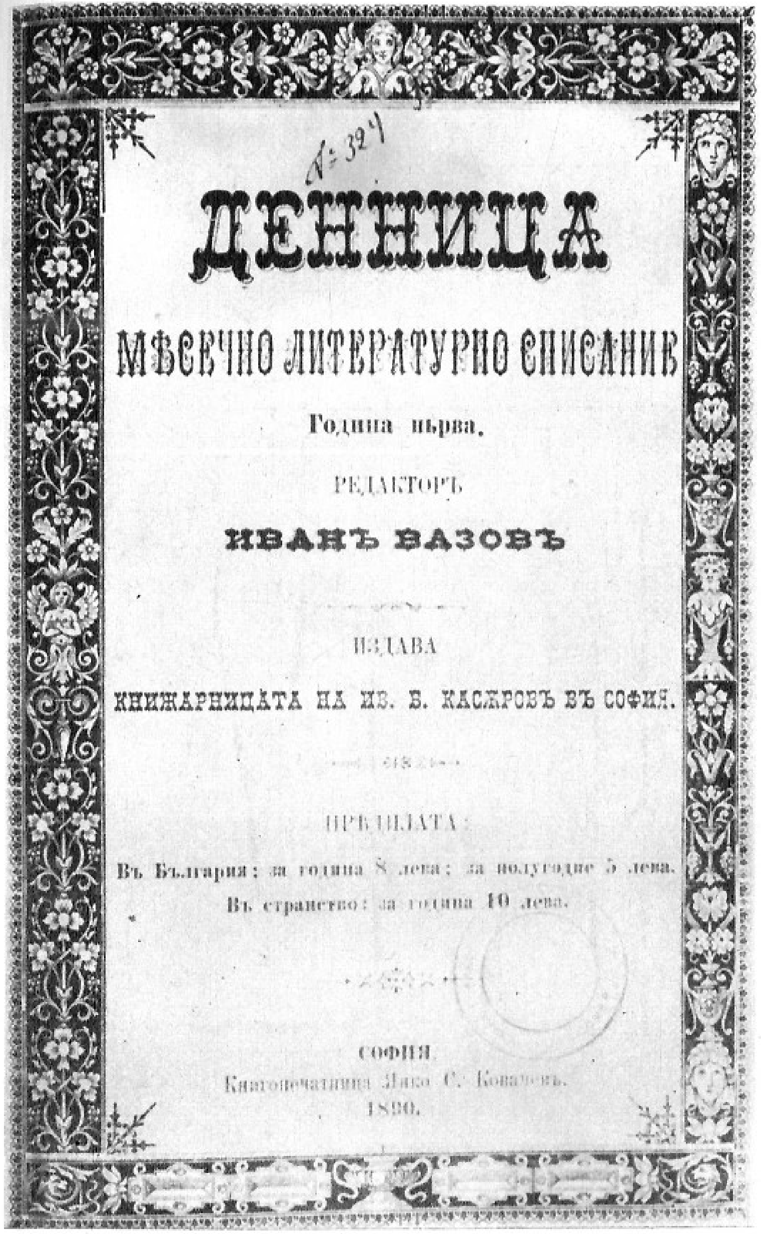

№ 324

ДЕННИЦА

МѢСЕЧНО ЛИТЕРАТУРНО СПИСАНИЕ

Година първа.

РЕДАКТОРЪ

ИВАНЪ ВАЗОВЪ

ИЗДАВА

КНИЖАРНИЦАТА НА ИВ. Б. КАСЪРОВЪ ВЪ СОФИЯ.

ПРѢДПЛАТА:

Въ България: за година 8 лева; за полугодие 5 лева.

Въ странство: за година 10 лева.

СОФИЯ.
Книгопечатница Янко С. Ковачевъ.
1890.

Заглавна страница на списание «Денница»,
редактирано от Вазов.

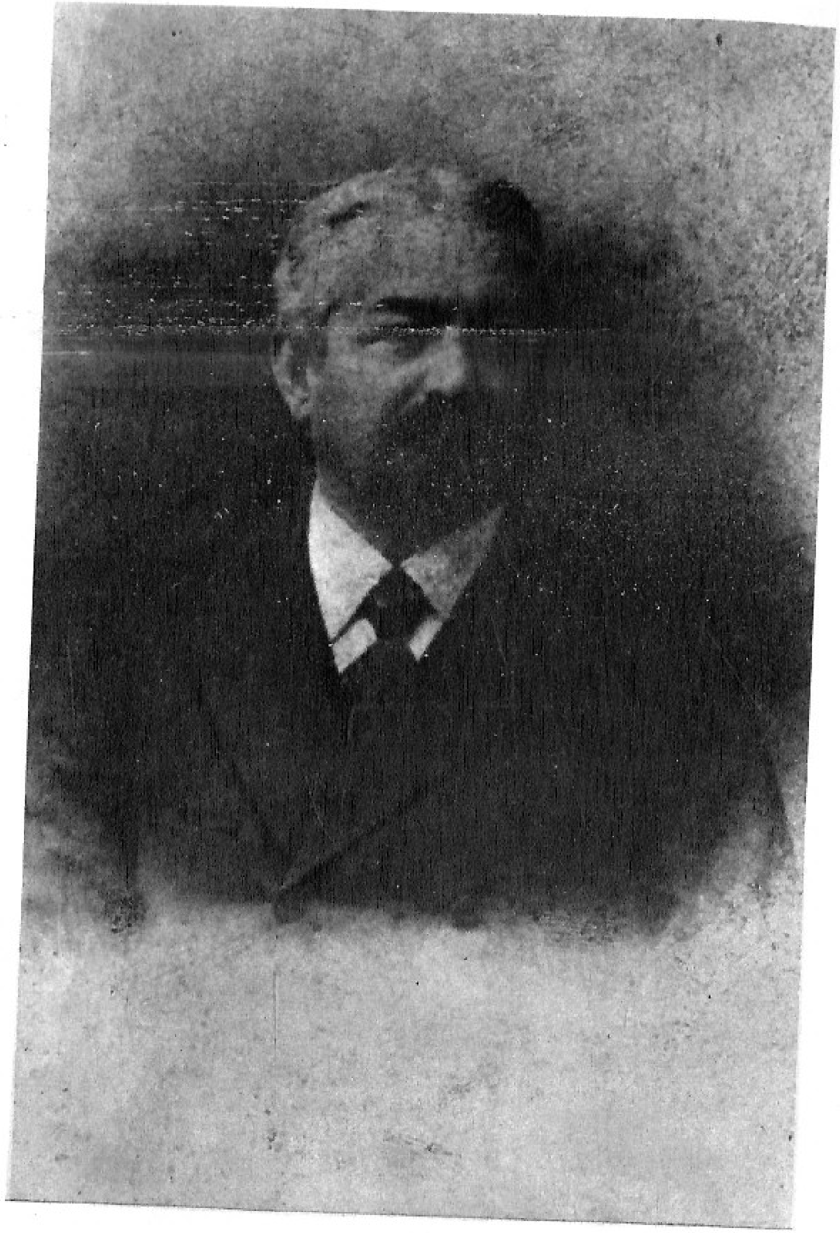

С. С. Бобчев, редактор на списание «Българска сбирка».

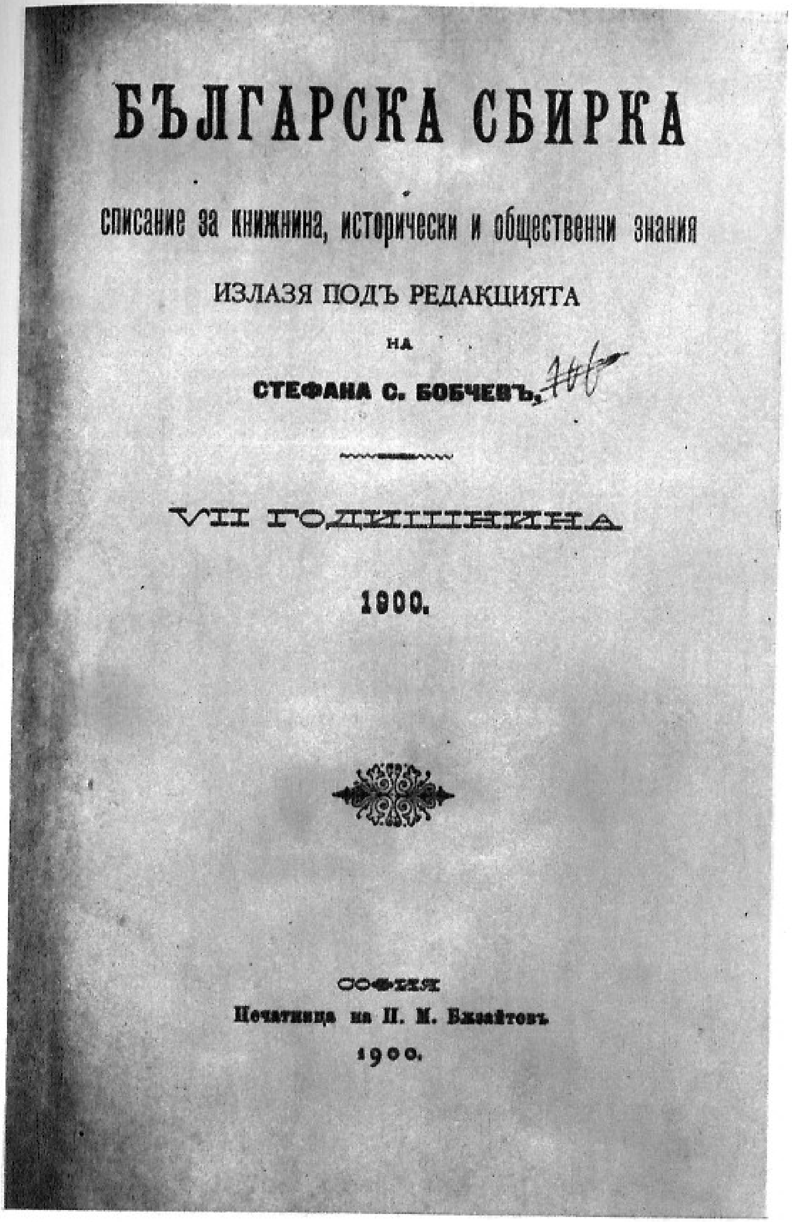

БЪЛГАРСКА СБИРКА

списание за книжнина, исторически и общественни знания

ИЗЛАЗЯ ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА

НА

СТЕФАНА С. БОБЧЕВЪ,

VII ГОДИШНИНА

1900.

СОФИЯ
Печатница на П. М. Безайтовъ
1900.

Заглавна страница на списание «Българска сбирка», в което Вазов редовно сътрудничи.

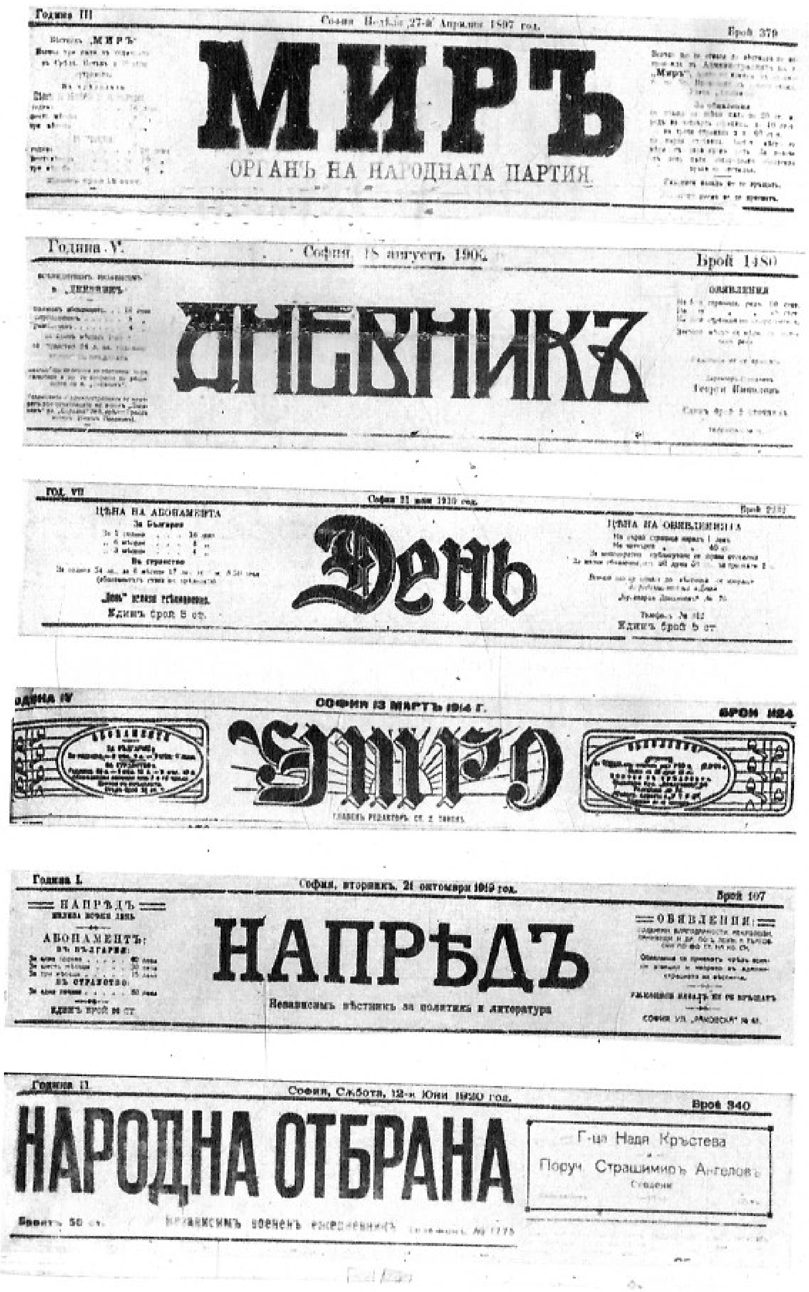

Година III

София Петъкъ, 27-й Априлий 1897 год.

Брой 379

Вѣстникъ „МИРЪ“

МИРЪ

ОРГАНЪ НА НАРОДНАТА ПАРТИЯ

Година V.

София, 18 августъ 1906.

Брой 1480

ДНЕВНИКЪ

ОБЯВЛЕНИЯ

ГОД. VII

София 21 юни 1910 год.

ЦѢНА НА АБОНАМЕНТА

За България

Въ странство

Единъ брой 5 ст.

ДЕНЬ

ЦѢНА НА ОБЯВЛЕНИЯТА

Единъ брой 5 ст.

ГОДИНА IV

СОФИЯ 13 МАРТЪ 1914 Г.

УТРО

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ

Година I.

София, вторникъ, 21 октомври 1919 год.

Брой 107

НАПРѢДЪ

АБОНАМЕНТЪ:

ВЪ БЪЛГАРИЯ:

ВЪ СТРАНСТВО:

НАПРѢДЪ

Независимъ вѣстникъ за политика и литература

ОБЯВЛЕНИЯ:

София ул. „Раковска“

Година II

София, Сѫбота, 12-и Юни 1920 год.

Брой 340

НАРОДНА ОТБРАНА

Г-ца Надя Кръстева

и

Поруч. Страшимиръ Ангеловъ

сгодени

Брой 50 ст.

Независимъ военен ежедневникъ

Телефонъ № 1775

Заглавия на вестници, в които Вазов сътрудничи:
«Мир», «Дневник», «Ден», «Утро», «Напред» и «Народна отбрана».

Михаил Маджаров,
Вазов приятел и дългогодишен редактор на в. «Мир».

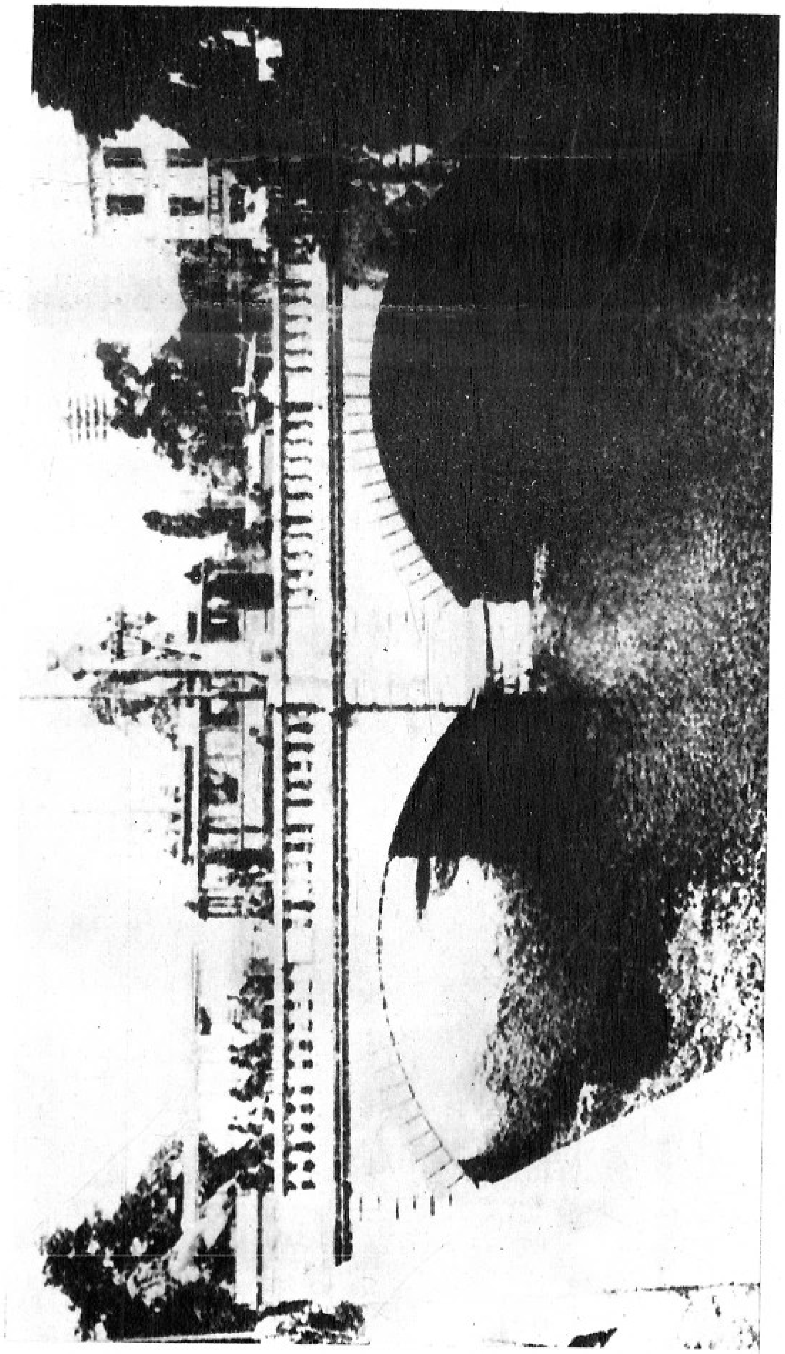

Изглед от Шарения мост (днешният Лъвов мост) в София.

стната игра на актьорите. Но кой знай, може би в Берлин или в Грац да се смеят! Свят голям. . .

Ето защо Молиер ще остане вечен у всичките народи. Може да е остарял, но е вечен. . .

* * *

На масата ми стои новата книга на г. Н. Начева Дядо Генко Севдата в София, която чета сега. Каква силна наблюдателност у този автор, каква вярност и простота в рисуването на един оригинален тип от провинцията, който постепенно измира в талазите на нововременния живот, непонятен и неугоден нему. Г. Начев, както в другите си разкази, и тука е същият: умее да направи да го четеш — а това не е едничкото достойнство, и то е голямо! — у тоя симпатичен талант. Бедният дядо Генко! Какви още грозотии има да видят очите му в нашата съвременност. Той добре бърза да бяга от столицата: там, в тихия кът на родното си гнездо, той с по-малко мъка ще доживее века си посред спомените на миналото му старо време, в което не е имало ни нашия шумлив прогрес, ни нашите подлости.

София, 10 януарий 1902.

[Бр. 1083 от 19 януари 1902]

ИЗ СВЕТА И У НАС

СИТНЕЖ

Мирът в Портсмаут (както го нарича «В. поща») се заключи вече. Човечеството си отдъхна с облекчение. Слава богу. Ние, българите, живяхме в продължение на 19 месеца в постоянна тревога, страшен кошмар беше налегнал нашите измъчени славянски сърца. Ужасните имена: Ялу, Ванкафу, Ляоянг, Мукден, Порт Артур — и ужасно, и славно се запечатваха в сърцата ни, като с нажежено желязо. . . Имаше минути на малодушие и на изгубване вяра в провиденциалното предназначение на Русия; допуснахме си в унинието и срамът да отречем славянството, да се усъмним в историческите му идеали. . . Уви, ние нямаме даже и куража да се удържим от да изречем лют укор към великия народ, когото бог е лишил от велики хора. . . И когато там, в проклетите полета и бърда на Манджурия, гинеха с героизъм небивал, колкото и безполезен, тия сиви, добри русначета, тласкани в една безсмислена война, без да знаят защо и без да им кажат защо, ние тук мълчаливо проклинахме имена, които проклинаше и цяла Русия, изпитвайки чувства на хора, смазани от скръб, затъпели от получените удари, унищожени, деморализирани. . . О, тия манджурски войни! Тая ужасна резня, която би могла с малко здрав разум и добра воля да се отстрани! Кой демон насочи взора на руската дипломация към студените пустини при Тихий океан, когато историята, цивилизацията, провидението бяха начертали пътя на руската политика в Ближний изток, в Европа.

*

Но светът си отдъхна. Отдъхна и Светата Русия. Слънцето на надеждата и на новия смислен живот огря над великата земя. Русия има конституция. Мечтата на поколения борци, загинали в затворите и в сибирските пъкли, се осъществи, ако и не напълно. Руският човек, потиснат от вековното иго на бюрокрацията и автократизмът, може вече да издаде гласа си. И тоя глас ще бъде чут. Тежко на безумните, които се опитат да свържат пак духа, израснал до великанска сила, до стихийна мощ. О, бедните и дивни герои на декемврийската революция от 1825 година! О, благородните руски жени, възпявани от Некрасова, отишли с мъжете си в каторгата!. . . А техните въжделения би било така лесно да се осъществят! И колко напредък оттогаз би се реализирал, какъв стихиен изблик на сили и идеални пориви би превърнал руската земя в светло царство на свобода, прогрес и човещина! Но великият акт е извършен на 6 август. Нека цъфти братската Русия в щастието на мирът, обновявайки гигантски сили не за разрушение и за безсмислени завоевания в света, а за тържеството на прогреса, за което провидението я е сторило тъй мощна, а историята тъй велика.

*

Завчера посетих музея. Богато и рядко скривалище на свидетелства от миналото. Твърде хубаво и грижливо нареден! Профан съм, но съм чувал, че чужденците, които го посещават, са възхитени от колекциите му. Там стои черешовий топ на панагюрци. Той извиква добродушна усмивка по всичките устни. Тоя топ — това е цяла епопея на детинството и героизмът на нашия народ. Тия две колелета, носещи един пробит черешов дънер, са една Илиада. . . На друго място е нещастното платно на Холарека представляюще ослепената Самуилова войска, която се лута из снежно поле. И за какъв дявол е турена тая илюстрация на един наш национален позор на най-видното място? Този Холарек е можал прекрасно да намери великолепно вдъхновение в други светли моменти на нашата история: Симеон пред Цариград, Асен II при Клокотница, Самуила като разгромява Василия II в Ихтиманската клисура. И колко още? Но за мене е непостижимо защо е избрал Беласица! Още по-непостижимо е защо не хвърлят тая вещ в склада на музея. Представете, че френското правителство би допуснало в Лувърския музей картината на седанския срам! Целият Лувр би бил превърнат в пух и прах от френския народ. Картината на Холачека в народният ни музей е едно светотатство във чувствата ни. Махнете я, господин Добруски! Тя и като вещ художествена е по-долу от посредствена и чешкия художник, с нея само, би остал неизвестен в Чехия.

И защо са тия костюми, натъкнати на прътове около галерията, това сборище плашила от вехти дрипи, килаво и некрасиво накачени? Те положително загрозяват музея. По тях никой няма да оцени всичкото богатство от разнообразие и живописност на нашите селски носии. Те са хубави и драги за гледане само в превъзходните багрени картини на г. Мърквичка в Министерския сборник или на живите снаги на нашите напети булки и девойки. . .

* * *

Понеже от изкуството до поезията има една стъпка — Лесинг в своя *Лаокоон* твърди, че са едно и също нещо, — аз ще кажа няколко думи и по поезията. Тия дни ми падна на ръце една сбирчица — *Нови дни*, от г. Венковски. Стихотворения пъстри, разнообразни, доста звучни и с добри тенденции. На места добри и като поезия. Но г. Венковски е доста хром на места и не ще утвърди мнението у отрицателите на българския език, че той е език мелодичен и гладък, и кадърен да предава в стегната форма най-тънки мисли и сюбтилни усещания. Но като прелистих книжката, пернаха ме по лицето тези първи стихове в пиесата *На работника*:

Режи, режи — безспирно над хаванът,
по-силно ти натискай тоз кинжал,
а щом усетиш сили, че захванат
да гаснат, то не падай ти в печал.

Режи! Че труд упорен те убива,
като мъничко дете, недей плачи (плака)

(А, г. Венковски, вземам си половината от думите назад!)

Нек трепне в теб, в ръка ти костелива,
тоз тежък нож . . . нек вяра в теб личи.

И тъй нататък. . .

Ех, г. Венковски, втикнахте и тютюнджийския хаван във воплите си за човечеството! На колко хиляди души у нас «гаснат силите» «в упорен труд» над хавана? И защо считате труда нещо като позорно и несправедливо, достойно за оплакване от поезията? Но вие не вярвате това, г-н Венковски, защото личи, че сте интелигентен човек, вие само се втелявате — понеже сега е на мода да се оплакват трудещите си и да се бяга от труда. Днес не само канцеляриите и кафенетата насърчават леността, тя намира горещ защитник и у българските млади поети!

Книжката е украсена с едно добро предисловие от г-жа Благоева, в което си е платила лукса да изругае хубаво Пушкина!

[Бр. 1633 от 21 август 1905]

СТОЛИЦАТА И ЖИВОТА Й

* * *

Нашето поколение е щастливо (говоря за поколението, което доживя и изнесе на плещите си Освобождението и което е *още младо*, защото все работи, а не за новейшето поколение, неизпитало турския камшик и озовало се в слободия само защото си дало труд да се роди подир Освободителната война), нашето поколение, казвам, е щастливо: то видя изграждането независимостта на България и видя как изникна из земята столицата на България, столица млада, шумяща, жизнена, един брилянт, изпъкнал над една старо турско купище. И като казвам това, аз съзирам усмивката по румените бърни, засенени от мъх вместо мустаци, усмивката на пренебрежително съжаление от това възхищаване за една София, когато Европа има Париж, Лондон, Берлин, Петербург. . . и даже Цюрих. . . Тука му е мястото да се каже, че който цени миналото, разбира настоящето, което е бъдещето. И помним ние резиденцията на Махзар паша, грухналий нечист конак, на чието място е сега двореца, какъвто няма ни в една от новопоникналите държави на Балканския полуостров; помним ние сметта и блатата, дето се красува прелестната Градска градина, и нещастните и мизерни улички, заменени сега от засенени с акации булеварди. Помним и издигнатата за Левски бесилница във буренясалата крайнина на тогавашна София, която сега е европейски квартал с величавите паметници на Левски и Царя Освободителя. И като гледаме тоя жизнерадостен успех на прогрес и на творческа работа, тая хубава наша столица, изхвръкнала като феникс от пепелта, ние сърдечно се радваме с плода на дружни усилия и оставяме гордите усмивки на съжалението да трептят волно по румените устни. . .

*

Пред Градската градина сега расте зданието на Народния театър. Скоро гордият му купол с фронтона и гранитната аркада на преддверието му ще омайват очите; столичните жители ще изпитат справедливо гордост от това ново труфило на града си; любителите на сцената ще изпитат очарованието на вълшебството, което тя обладава. Чел съм някъде Белински да казва, че колчем се е намирал в театър, пред чудесата на осветлението и декорациите, той се усещал като в някое сказочно царство. Ние не можехме да изпитаме това чувство в тясната сравнително, инак хубава зала на «Славянска беседа», не можехме да го изпитаме не само поради техническите несгоди на постройката, но още за господствующата у нас тирания на. . . horibile dictu — дамските исполински капели. . . Тая дреболия извиква смях на пръв път, но тая дреболия отравяше душата на всичките ония нещастни зрители, които не стояха на първия чин. Който е изпитал тая мъка, ще ни отдаде право, че я посочваме на милостивото внимание на театралната дирекция при бъдащия Народен театър, та и при сегашния. . . Мене ми олекна на сърцето, като казах това.

*

Между алеите на булевара Цар Освободител и северните стени на Зоологическата градина празното сега място се превръща в градина за публиката, оградена с ниски пармаклъци, по заповед на княза. Ето още една причина за радост на ревнителите за разхубавяването столицата. Тия излюблени алеи на софийския high-life, Елисейските поля и Unter den Linden-ът на София, едни са остали вече, от които погледа може да обхване изцяло чудната панорама на Витоша. Как се страхувахме да не би това празно място да се застрои от високи здания, които и колкото хубави да бъдеха, щяха да лишат софиянци от най-голямата хубост на София — Витоша. За щастие естетическата природа на княза ни спаси от тая беда.

Още какво остава?

Бих желал да говоря и за паркът «Княз Борис», парк, какъвто няма не само в столиците на балканските държави, но какъвто не обладават и много европейски столици. Има ли по-голяма разтуха за очите и душата от тия сенчести вити алеи, от тия зеленеющи се дървосади, дължими на вещата ръка на тоя швейцарски чудотворец Нев и наследника му, сегашния градинар? Сега имаме и очарователен цветник при вътрешните езерца с шадравана. . . Сега се навърта в столицата ни един достопочтен арабски шейх, чиято библейска носия, обшита със сърма, и важен ход из улиците радват погледите. Той е дошъл в София и не иска да се върне вече в пясъците на Недж. Казват, че попитан какво мисли за нашата София и градините ѝ, той дигнал ръце към небето и рекъл само «Джиннет!» А джиннет на езика на халифите и на «Хиляда и една нощ» значи рай. Моята реч полека-лека сдоби дитирамбически тон, но прося извинение: за праховете и калта на столицата оставям вестниците да говорят и съдят когото трябва. . . аз само исках да кажа за добрите работи на столицата, защото е добре да се виждат и добрите страни на нещата в едно време, когато у нас и сляпо, и сакато счита за подвиг да търси само лошото, да отрицава и кори.

* * *

Аз споменах по-горе Витоша. Една книжка с чески стихотворения под заглавие Pod Vitosi от нашия съгражданин господин Владислав Шак ни рисува красотата на добрата ни планина и за нас беше и любопитно, и приятно да чуем от външни хора възхищение за нея. Но тая книжка е нацъстрена и със сонети от други характер, еднакво мили нам по съдържанието си. Г. Шак, чиято гореща славянска душа живо чувствува нашите радости и скърби, е възпял в тия майсторски сонети, в стегнатия и изящен калъп на чешката реч, Ботева, Левски, Волова, Каблешкова и куп други имена или събития, видни в новата ни история. Ние на чехите има много да благодарим за културното им дело у нас, като захванем от Иречека, който ни даде научна и документирана Българска история, подвиг неоценим при оскъдността на паметници. Г-н Шак, както и толкова други негови сънародници, с ред трудове е запознавал Чехия с умствения живот на България. Истина, ние не отвръщаме с подобното спрямо неговото симпатично отечество, от което имаме толкова хубави работи да научим. Ние имаме петдесетина чески възпитаници и никой почти не е седнал да ни напише две думи за тоя чески славянски народ, удивил света с наглия си прогрес по всичките отрасли на човешката култура. Впрочем ние сме си такива. Ние също нищо почти не знаем за близката Сърбия, която знае повече за нас. Но какво да се прави? Студенаци сме малко и свършено.

* * *

Един друг чех, също горещ любител на нашия народ, е сега гост у нас: г. Алфред Рудолф. Жарка славянска душа, г-н Рудолф се радва у нас на искрени симпатии и почет. Той е вече почетен член на Славянското благотворително дружество в София, а тия дни почитателите му дадоха интимна гощавка, стоплена от много сърдечност. Г-н Рудолф пише за България и е дошел да я види, за да я обикне още повече. Нека и ние да обичаме това име.

* * *

Щяхме да забравим насмалко една предизвикана бележка. Г. Ал. Божинов, чийто млад талант на художник у нас спечели всеобщо оценение, в една статия във в. «Ден» намира, че нашето желание да се махне от музея Холарековата картина, поради сюжета ѝ, било неоснователно, и хвали картината като твърде хубава. Нашите главни мотиви защо я не щем в Народния музей той избягва да оспорява, значи, намира ги уважителни. Ние обаче не се убедихме от това, че картината не трябва да се махне: ако той, като художник, гледа на нея с очите на художник, хилядите посетители на музея гледат на нея с очите на българи. Ето де се не разбираме. Впрочем и като художествено произведение Холарековото дело е кусурлия, поне от фактическа страна, даже за профаните в живописа. Катастрофата на Самуиловата войска е произлязла в края на август или в началото на септемврия (1015 година), не помним добре — а Холарек е представил тая войска в рамката на един зимен, снежен ден. Каква зима през лятото в Южна Македония? Явно е, че художникът е биел на трагически ефекти в ущърб на историческата истина. При това, по сведение на самите чехи, с които по-рано бяхме говорили, това платно е останало незабележено в Чехия. А смее ли да оспори някой, че чехите разбират от изкуство поне колкото нас? Ние се намерихме мъдри да откупим картината и да я закачим в музея си!

Не, тая картина няма място там.

[Бр. 1639 от 28 август 1905]

БЕСЕДИ ПОД ЗИМНОТО НЕБЕ

Зимата. — Руската революция. — О. Махони. — Народния театър и българската драма. — Изложбата на г-жа Островска-Наумова. — «Художник» и поетическия език.

Зимата влезе вече в своите права. Плещите, хълбоците и главата на Витоша се белеят от снежен саван, разкъсван тук-там от тъмните зъбери на скалите и от черните храсталаци. Един мразовит лъх от намусения великан ближе лицата ни. Небето куршумено-пепеляво виси над нас и сякаш ни помазва със студената тежест на плътността си. По обезлюдените улици на столицата минувачите с дигнати вратници на палтата бързат да изчезнат в някоя канцелария или кафене. Алеите — та кой ходи вече там? — алеите на Борисовата градина зъзнат самотни и безмълвни, без шум и без птици. И градската градина е в траур. Мразовития вятър хапе лицата, зачервява носовете, изкарва сълзи из очите и на най-твърдосърдечните люде. Завчера моя зиморляв приятел г. Е. П., обвит в богатата си шуба с бобров вратник, ми каза меланхолно, като влазяше в кафене «България», и с едно ангелско удивление:

— И как могат, как се решават в Русия да правят революция в такива студове?

* * *

А тя бухти сега, революцията, тя е в разгара си. Революция непозната, нечута, първа по рода си, откак свят съществува. Светът, смаян, гледа на тоя феномен и не знае какво да мисли. Даже не знаят дали революция може да се назове тоя хаос. Сигурно никой друг народ в света не би бил способен на такава революция. Само в Русия политическите и социални принципи могат да приемат такива кратки формули в развитието си. Петър Велики преди два века нещо удиви света със своя вратоломен преврат. Де се е повторил в Европа деспотизмът на Николая I? Европа роди либерализмът, в Русия той се изроди в нихилизъм — цвете, непознато дотогава в света. Днес ѝ се даде конституция, тя иска да въдвори демократическа република, пролетариатско правителство и дявол знае още какво! Руския интелигент не знае предел, ни мярка. Руският човек все си е оня Крали Марко на картините на «Papagallo», който с огромните си чизми прави крачки чудовищни. Г. Хардюен в «Matin» най-вярно характеризира това състояние във великата империя: «Руският народ е, каже той, в XVI век още, а руската интелигенция живее в XXII век!» Немецът би се задоволил с акта от 17 октомврия и би тръгнал към мирен прогрес и забогатяване под знамето на конституционната свобода; англичанинът също това би сторил — той го стори преди няколко века, когато революцията и Кромвел му дадоха след много кръвопролития онова, което русите добиха сравнително лесно на 17 октомврий от благостта и свободолюбивата душа на Николая II. Но русинът не може да се спре, дето трябва. Преди две години думата «свобода» не би могла да се извика на Невския проспект; днес делото се даде, свободата изгря над руската земя и вместо радост, нечуван ужас и разрушение там! Най-големите врагове на Русия, обзети от жалост, дават ѝ съвети за умереност. И в самата Русия един Плеханов даже, един Милюков, един Струве, един Гапон призовават към свестяване. Не, потокът на анархията и безумието бухти в неудържимата си ярост. Как ще се свърши всичката тая буря? Предсмъртната конвулзия ли е тя на една умирающа империя, или трепет на млада гигантска сила, която иска да се устреми в нов живот?

* * *

Но ние отидохме много надалеко. А у нас вчера стана нещо добро и утешително и ние бързаме да го кажем. Свърши делата си македонската конференция. И делото на Македония се пое от нови ръце. Любопитно е, че този патриотически събор в столицата не свърши, както всичките други: вместо да се фотографира и да изгуляе радостта си в Дълбок зимник при пиянски речи и гръмовити ура, съборът се разотиде мирно, като прати комисията, избрана от него да ръководи делата на Благодетелния съюз, да изрази благодарността му към г. Махони за любовта и жертвите му към македонските сирачета. Комисията намерила благородния ирландец в къщата му при стария Руски паметник. Удивленият человеколюбец, почти забравен от всинца ни, бил покъртен от това внимание. Той показал на комисията сиропиталището си, което имало образцова обстановка, питомците си, опитомени, червенобузи македончета с чистичко македонско рухо, на които той е провидение и повече от баща. Някои от питомците му вече са постъпили в други училища и дори на служба из провинцията. Той води с тях кореспонденция — той научил и българския език! — и те в писмата си продължават да се обръщат към него като към баща. Той е честит, че върши едно добро дело, тихо, безшумно. Този човек, идеалист на дело, не на думи, както сме си ние всички многошумящи человеци, е зарязал отечество, околност, покой, конфорт и се е заточил доброволно със съпругата си накрай София в служба на человечеството. Има ли нещо по-високо от това? И той е уединен у нас, живее като чужденец, не търси хвалбите ни, ни помощта ни. Ние сме си студенаци и той ни прощава. Казват, че една госпожа Каравелова дружи с това ирландско семейство и прави го да не се чувствува съвсем чуждо у нас. Сполай ѝ.

*

А в самото сърце на столицата Народният театър привлича дваж в неделята многолюдна публика. Защото развлечението е приятно, колкото е суха добродетелта. . . И ние драговолно аплодираме на играта на трупата. Там има действително даровити сили. Между тях блещи г-жа Звонарева. Всяко нейно излизане на сцената е един триумф за нея, триумф е и за изкуството. Бърка ни още малко акцента ѝ. Но и у царската дъщеря има кусур, казваха старите хора. Но и тоя кусур с време ще изчезне. Г-жа Звонарева даде вече доказателство за непобедима воля и памет, като успя в няколко месеца да изучи български и да говори почти като българка. През тоя сезон пиесите са преимуществено из немския репертоар, пиеси повечето психологически и философски, някои от перото на знаменити драматурзи. Интереса, който им дава публиката, постоянният ѝ наплив в театъра свидетелствуват за пробудилия се у нея вкус към драми сериозни, които имат за предмет морални и социални проблеми. Но нас ни сърби езика и ние ще си кажем мисълта: желателно е да видим на сцената и български пиеси.

Слаби са, ще кажете? Но какво от това? След слабите ще дойдат силните. Нашата литература даде хубави неща в областта на повестта, лириката, сатирата и пр. Защо да не е способна да даде и в драмата? Нима Иванко, едничката, която се представлява, не е една слаба драма? А вижте с какъв възторг се посреща и днес представлението ѝ. Защо това? Защото е българска. Колкото хубави и да бъдат чуждите драми, колкото и съвършени да бъдат по техника и психологически анализ, те изобразяват чужди хора, чужди среди, чужди атмосфери. Българската душа жаднее да види и своя, да се повълнува от радостите и скърбите, които пълнят нашия живот. A propos, снощи се даде драмата на Сарду Добрите приятели. Френската драма се различава от немската по лекост, бляскава духовитост, сръчна интрига, приятна концепция. . . и кой знай още по колко работи, свойствени само на френския дух. . . И особено по веселост, когато тя има за цел да развеселя. А снощната ли не беше весела? Боже мой, колко смях снощи, колко здрав, приятен, кипящ смях разширочи гърдите. О, давайте по-често френски комедии между намусените немски драми. Животът и така е намусен, като това зимно небе, като тая Витоша, като тая оголяла и пустинна Градска градина. . .

*

Но когато минувате из алеите ѝ, не бързайте да излезете, а свърнете и влезте в буфета на градината.

Има какво да видите там. Там сега е изложбата на г-жа Островска-Наумова. Г-жа Наумова, както и г. Михайлов, на чиято изложба се любувахме не отколе, е блестящ портретист. Една галерия от произведения на нейния талант извикват наслада и удивление у профан и у познавач. У нас пръв път се излагат картини, писани с пастел. А пастелът в ръката на тая деликатна художница е направил редки неща.

*

Споменах картини и художество и по асоциация сетих за сп. Художник. Ето сега имаме на масата последния му брой (5-й). Художник гони цел чисто естетическа с изяществото на своята форма и избора на картините и това прави с успех. Между тия хубави неща често има и хубави стихове. В тоя брой има няколко къси стихотворенийца от поети, които повечето ми са непознати. Художник обаче не би изгубил нищо, ако се лишеше от някои. Защото, ако в тия стиховце не липсват емоции, нито истинска меланхолия на чувството, липсва нещо друго и тая липса ми отравя впечатлението: чистота на езика и ясност на мисълта. И наистина, какво значат тия стихове?

> Откройте се сега в мъглите сиви,
> на есента от мойта първа младост?

Какви са тия небългарски или осакатени думи, като: чайка; болна гръд (чисто руска реч: грудь, вместо гърди, а гръд у народа значи цица), свехнали надежди (вместо: увехнали), втънали (вместо потънали), руини (!), лишеи скалисти (галиматия!) и др.?

И г. Симеон Радев, този чародеец на словото, съветваше в една своя беседа пред Alliance française нашите поети да бъдат малко небрежни в избора на думите! Тоя съвет, понятен, когато се дава на поети, владеещи до виртуозност инструмента на езика, е опасен към стихотворци, които само това очакват. Художническият усет на един Кирил Христов, на един Яворов никога не би им позволил такива нескопосности. Песента на [Ал. Балабанов Охрид син е хубавка.

Истинско поетическите и досущ безукоризнени неща в тая книжка са две поемки — в картини. Те са картините Очакване от К. Ф. Коха и Циганка от Филип Цезаря.

[Бр. 1724 от 11 декември 1905]

ВАЖНА ИСТОРИЧЕСКА НАМЕРА

ГРОБЪТ НА ПАТРИАРХА ЕВТИМИЯ

В една от най-разкошните усои в недрата на Родопите, през която шуми и се пени кристалната река Чай, недалеко от Асеновската крепост, се гуши в сенките на един склон прочутия Бачковски манастир.

Една българка често дохаждала на богомолие в старата светиня и всеки път се отбивала на едно място в черковния зид и там се кръстела набожно.

Понякога тя се обръщала към калугерите, като показвала това място;

— Джанъм, защо не палят тука кандило? Тук е светец.

Питали я кой светец е, отде знае това, а тя отговаряла, че от баба и прабаба чувала това.

Тъй вървяло с години и никой не обръщал повече внимание на думите на благочестивата жена.

Едвам преди няколко дена игуменът, отец Паисий Пастирев, калугерин очевидно развит и просветеничък, се заинтересувал за тоя неизвестен и забравен гроб, на който народния глас отдавал такова значение, и заповядал да копаят там.

И тогава в разкопания гроб се намерило, което ни оповестиха вече вестниците: кости, панафори и патрахил. На една оловена плоча със славянски букви било отбелязано, че тук бил погребан българския патриарх Евтимий, умрял на 1414 година, сиреч 21 година след падането на Търново под султан Баязида Илдъръм.

До днес никой не знаеше де е починал великия светител и патриот.

*

Едно трагично обаяние окръжава личността на последния Търновский патриарх.

Неговата съдба е яко свързана със съдбата на България в последните моменти на съществуването ѝ като свободна държава.

Монах, скитник най-напред в Цариград, Атон, остров Лемнос и другаде, той седнал на търновский патриаршески престол на 1375 година. Завоевателните орди на турците като бурни талази приближавали към България. Всяка година тя губела по един къс земя на юг от Стара планина, всяка година опасността и неизбежната гибел на отслабналото царство ставали понесъмнени.

Когато и Северна България била наводнена от турски войски, Шишман напуснал Търново, за да се опълчава на напора им в други укрепени градове и местности. И когато на 1393 година турците обсадили самата столица — Търново, в него се намерила само една авторитетна личност, която да поддържа духа на изплашения народ.

Това бил патриарх Евтимий. Но след тримесечно геройско съпротивление Търново било превзето с юрюш.

Ожесточения победител бил възпрян от всеобщото изтребление на гражданите само чрез самоотвержеността на Евтимия. Той без страх и мъжествено се упътил към турците, за да проси пощада за паството си. Историята разказва, че когато Баязидовия син, Челеби, вожд на турските орди, видял патриарха, като отивал при него безстрашлив, то той му станал на крака, приятелски го посрещнал, поканил го да седне и изслушал внимателно молбата му. . . Изпъден от патриаршеския палат на Царевец, Евтимий се настанил в стаите при църквата, «Св. апостоли Петра и Павла», в днешната митрополия, що е в Асеновска махала.

Но след няколко време след отиването на Челеби турците коварно изклали 110 боляри в една църква, «която потънала в кръв», а самаго Евтимия затворили в тъмница. Пашата заповядал да му съблечат духовните дрехи, да го покачат на една крепостна стена «на стену града» и там публично да го обезглавят. Благочестивото предание добавя, че когато джелатинът издигнал секирата над главата на стареца, ръката му се вдървила и остала неподвижна. Това чудо заставило пашата да помилва патриарха.

«После се получила заповед от Баязида, щото всички търновци, забележителни по произхождение, богатство и красота, да се преселят на изток. Тогава и Евтимий бил изпратен в Тракия. Патриарха оставил Търново, вървял заедно със своите изгонени братя, опирайки се на патерицата си, и проливал горчиви сълзи за съдбата на отечеството. Това било такова зрелище, което и камъните на града е можело да разплаче. Деца с родителите си, братя със сестрите си се прощавали навсегда. Отвъд Балкана турците, които придружавали това печално шествие, заповядали на Евтимия тука да се отдели. Тогава изгонените паднали в краката на патриарха, целували му ръцете, наричали го баща, а жените натъркаляли децата си пред него. Щастливи се считали онези, които са можели да се допрат с устните си до дрехата му; други пък скубели трева от мястото, гдето той е седял. Някои вече отдалеч получавали, обливайки се със сълзи, неговите последни благословения. Евтимий ги увещавал да останат верни на християнството, коленичил заедно с тях и се молил, после станал и ги благословил за последен път. Когато едни захванали да викат: «На кого ни оставяш, отче светий!», той им отговорил: «На пресветая Троица ныне и во веки», и турците тогава го закарали.

Изгонените из митрополията Асеновци изчезнали безследно във вътрешната част на Мала Азия; може би те наскоро са погинали под сабите на дивите орди на Тимура, които превратили полвината Азия в пустиня. Евтимий доживял своите последни дни в «Македония», т. е. в Тракия, дето той непрестанно е проповядвал по градовете, по селата, в къщите и под открито небе, предпазвал народа от исляма и го поучвал на нравственост. Парите, които щедро му давали болярите и болярките, той раздавал на бедните, евангелието му било единственото съкровище. Тоя последний търновский патриарх умрял в изгнание и бил причислен към националните светци на своя народ.»

⁂

Позволихме си тия извлечения из Българската история на г. Иречека по повод намирането гроба на патриарха Евтимия, едно, защото твърде рядко са ония у нас, които познават перипетиите на нашата бурна история, а друго, защото този гроб със съдържанието си е едничкият почти материален исторически паметник, доколкото знаем, от епохата на Търновското царство.

И каква меланхолия навява на нас тая дата: 1414 година, година на Евтимиевата смърт! Царството загинало, независимостта изчезнала, болярството избито или потурчено, всеобщ траур над балканите, ужас, смърт и черна робия!

Загиването на България произлезе, когато, подир дълги политически конвулзии, господарствения живот на страната, под управлението на Ивана Александра и на Ивана Шишмана, царе сравнително не бездарни, бе почнал да се развива из по-правилна посока, а духовното просвещение да добива нова сила и полет при грижите на високонравствения и ученолюбивия патриарх Евтимия, чиито ученици занесоха светлината на просветата в Сърбия, Русия, Литва и други славянски земи.

Ужасен катаклизъм на народния и политически живот на България донесе турското завоевание. Бедният Евтимий! И той е преживял, зрител безсилен и окаянен, сгромолясването на двувековната държава, съсипията на трон, на столица, на народ! Трагизмът на тая двайсетгодишна агония на тая велика и крепка българска душа, агония завършена в тоя Бачковски манастир, диша с мрачното величие на Есхиловите трагедии.

Металическата плоча, която носи кобната 1414 година и която ще украсява музея ни, ще бъде за нас такъв скъпоценен паметник, какъвто е надписът въз колоната на Ивана Асеня II, при който има датата 1230 година, дата, ознаменуваеща един от най-славните моменти на Търновското царство.

И колко размишления, колко мечтания възбуждат тия две числа, велики и тайнствени, като апокалиптически видения!

[Бр. 1729 от 18 декември 1905]

1912

ЕДНА КНИГА ЗА СВЕТИТЕ МЕСТА

(«Светите места на признателна България» от Стоян Сен-Жан д'Акарски)

Под псевдонима Стоян Сен-Жан д'Акарски г. Стоян Заимов, известния революционер и книжовник, дава на българския народ горепоменатата книга. Една книга добре написана, пълна с висок интерес за всеки българин, у когото чувството на признателност към великата освободителка на България е живо. А то е живо, с малки скръбни изключения, у целия български народ.

Както е всеизвестно, г. Заимов е главният инициатор, истинският виновник, за да проникнат в България ония великолепни и скъпи за българското сърце паметници, като паметникът на Царя Освободителя в столицата, къщите-мавзолеи в Плевен, Пордим, Бяла и Горня Студена, на които днес хиляди и хиляди руси, българи и чужденци отиват благоговейно да се поклонят.

С тая си книга г. Заимов спечелва нова титла за нашата благодарност, като ни дава най-подробни описания на всичките тия реални изрази на благочестивото чувство на България към героите, върху костите на които се зида нейната свобода, политически и духовен напредък и бъдеще.

В тоя том на книгата (тя ще има още два тома) г. Заимов се ограничава само с паметниците в Плевен и със Скобелевския парк там — едно истинско райче, насеяно с велики възпоминания. Авторът повежда читателя от София. Пътьом той се ползува от случая да дава духовити и къси бележки за чудната природа на

Стара планина из Искърския пролом и за местностите по-нататък. Заедно с тия ярки описания дава ни и исторически сведения за разните събития, било из съдбата на Ботевата чета, било из борбите на русите с турците. И в рамката на тия прелестни природни картини той възкресява пред нас една героическа епоха, и то с жарът на участник в нея и на горещ патриот и славянин.

Главната част на тома обаче е посветена на паметниците в Плевен, описание, крайно любопитно и занимателно както за ония, които са ги посетили, тъй и за ония, които не са имали това щастие още.

Приложени са и по-важните бележки, вписани в Златната книга от българи, чужденци, руси, между които личат имената на много знаменитости. Четенето на тия бележки, особено ония на русите, пропити с ентусиазъм и жежка благодарност и похвала към България, че е увековечила с тия паметници спомена за жертвите на Русия, са покъртителни по дълбочината на чувството и извикват сълзи от умиление.

Г. Заимов, повтаряме, е дал една хубава книга. И по начина на изложението, и по съдържанието, и по идеята, вложена в нея, тя е ценна за нас и е едничката по рода си в нашата книжнина. Ние ще очакваме с нетърпение и другите два тома, а засега препоръчваме най-горещо тоя, като стискаме с жива благодарност ръката на г. Заимова.

[Бр. 3561 от 24 май 1912]

ВЕСТНИК «ДЕН»

1906

БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ ПРЕДИ И СЕГА

ЛЕКЦИЯ НА Г. П. СЛАВЕЙКОВ

Завчера, неделя, в една от аудиториите на университета по покана на Женското образователно дружество г. Пенчо Славейков държа втората си лекция върху «Българската поезия преди и сега». На миналата му сказка, когато г. Славейков е говорил върху «Българската поезия преди», аз не присъствувах и затуй няма да се спирам на нея. Малкото място, с което разполагам, ме заставя да предам само в най-кратко резюме говореното от него.

Г-н П. Славейков говори… за себе си и за още дваматрима български поети. И то говори за тях тъй, че да се разбере колко са те малки в сравнение с него. Впрочем, това, както и останалото в лекцията на г. Славейкова, не е ново. Ний сме го чели вече в неговите статии, печатани преди години в списанието «Мисъл». Преди да ни заговори тъй нахално-самохвалски за себе си в една публична лекция, той ни процитира всички мнения за него, изказани от немци и хървати, от които бил наречен «един от най-добрите български поети». Цялата му лекция бе изпъстрена с остроумия, твърде често пиянски и вулгарни български изрази (които, впрочем, отдавна ни бяха известни).

Ето накъсо и лекцията на г. П. Славейкова. В нашата поезия преди 10—15 години, както и в нашата тогавашна Източна Румелия съществуваше живот, но такъв живот, временността на който всички чувствуваха. Намериха се пакостници, които отърсиха праха на тоя привиден живот. Намериха се също пакостници, които отърсиха праха и на тогавашната поезия или на Източната Румелия в нашата поезия*. Един от тия пакостници съм и аз, затова ще говоря за себе си.

Подире следват куп унищожаващи епитети по адреса на скромността, на традицията, която не позволява на инженера да показва плановете си, на политика да говори за програмата си, а на поета — да говори за себе си! По-нататък г-н Славейков разправи най-подробно за младежките си опити в стихотворството, за влиянието, което са му оказали руската, немската и пр. поезии, за разните етапи, по които е минал, докато дойде до съзнанието, че поетът трябва да изобразява ония борби в живота, целта на които не е временното, и оная страна от човешката душа, която ни представлява истинския човек. Не забрави да прибави при това г. Славейков и известното вече на всички, «че той взима своето оттам, откъдето му е сгода»**. Освен това г. Славейков процитира мнението на критици за него, опроверга ги и продекламира едно доста дълго свое стихотворение. Аз не зная дали другаде хората си устройват публични събрания, в които да се самохвалят, но струва ми се, че такова нахалство е позволено и възможно само в страната на «каналиите» и на «фасуланковците»...

Сказката на г. Славейкова трая тъкмо два часа. Един час той говори за себе си. За 1/4 от часа той говори за К. Христова, Михайловски и Яворова, а в останалите три четвърти за П. Ю. Тодорова и за невежеството на българския читател, който не може да разбере тези гении: Славейкова, Яворова и автора на «Скучната лира». Едно не мога да разбера и не зная дали парнасците около сп. «Мисъл» са се помъчвали да разберат: защо в България има немалко хора, които разбират най-тънките, най-символичните руски и западноевропейски поети, разбират Ибсена, Толстоя, Зудермана, Хауптмана, Метерлинка, а нито един, ама буквално нито един човек (освен д-р Кръстева, Славейкова и другите около сп. «Мисъл») не може да разбере г. П. Ю. Тодорова и неговите «Зидари» и «Самодиви». Защо драмите и скучните идилии на този господин не се четат от никого, когато у нас има хора, които четат и разбират западноевропейските символисти? Г. П. Сл. далеч не е в състояние да си зададе тези въпроси*.

Върху К. Христова г. Славейков се спря само за да каже, че той е «опоскал» българската народна поезия и че не принадлежал към младите поети, към които принадлежал сам той, г. Славейков. Това, струва ни се, не се нуждае от никакви коментарии. Достатъчно е само да се констатира факта: за себе си г. Славейков говори най-подробно, хвали се, превъзнася се и на тоз, и на онзи свят, а за един поет като г. Христова, който е дал на нашата поезия толкова много, г. Слав. не намери какво друго да каже, освен туй, че «разпасал» и «опоскал» бълг. народна поезия.

След себе си г. Славейков туря Яворова. Той е от «новите» и стои на широко поле — модерен, символистичен талант. От бързи пророчества, струва ми се, няма нужда: възможно е, щото това широко поле да се окаже твърде широко за г-на Яворова и тогава да се загуби из него заедно със своя «символизъм».

Женското образователно дружество едва ли услужва някому с подобни лекции. Ако някой иска да бъде разсмиван от изрази и сравнения като тия за «човъркането на носа», «за арабския жребец», за «кораба, който си взима хъза» и пр.,и пр., то ще ги намери в много по-голямо изобилие и по-добре казани в известно на софиянци място, а ако иска да слуша такива разхвърляни, несистематични, повърхностни и изпълнени с чужди афоризми лекции, ще може да ги намери и без да се души в тясната университетска аудитория № 10.

---

* Тук г. П. визира литературната дейност на Вазова и Величкова в румелийско време. Бел. м.

**С това навярно е искал да каже на аудиторията си, че даже и откриването на плагиати, като оня на «Фрина», ни най-малко не го смущават.

* За да се популязира г. П. Ю. Тодоров в страната на «фасуланковците», е направено и продължава да се прави много от корифеите около «Мисъл»: г. д-р Кръстев е разглеждал из провинцията достойнствата на творенията и езика на П. Ю. Тодорова, като е събарял Вазова; писани са маса рецензии из разни вестници и списания, а ето сега и устроените от Жен. др. сказки са обърнати в самохвалски реклами на хората около «Мисъл». Ний предлагаме едно по-сигурно средство г-ну П. Славейкову: символични пиеси от общеизвестни европейски автори са давани с успех в нашия театър; нека се опита и г. П. Ю. Т. със своите «Зидари». Нашите актьори може да са «фасуланковци», ама все вярваме да ни предадат г. Тодорова поне толкова успешно, колкото ни предават Чехова, Ибсена и Зудермана. Ний настоятелно молим г. интенданта да направи тая услуга на кръжока «Мисъл». Друго средство: нека се опита г. П. Ю. Т. да издаде своите «Идилии» в отделна сбирка; белким се намерят читатели, които да го разберат и оценят.

[Бр. 756 от 8 февруари 1906]

ЛОШОТО ИМЕ НА Г. ПЕНЧА СЛАВЕЙКОВ

ЛИТЕРАТУРНА БЕЛЕЖКА

Има у нас една поговорка: «Око да ти излезе, лошо име да ти не излезе.» А на г. Пенча Славейкова е излязло именно такова лошо име у нас. Утвърдила се е една упорита легенда в читающия свят, че поменатият български писател пише лошо, тежко, та не могат да го четат, не искат да го четат. Последното е вярно: сам поетът меланхолически неведнъж е признал това. Но вярно ли е първото твърдение — че пише лошо, тежко? Не е ли то едно вкоренено заблуждение? А за жалост, това вярване се споделя и от най-близките — политически и лични — приятели на г. Славейкова. Един от тия му приятели, гост в недавно дадената в чест на г. Славейкова вечеринка от приятелите му, който беше държал пламенен тост за тоягата на Пенча, на въпроса защо не е говорил за самата поезия на Пенча, отговори с една жестока развязаност, като се смееше: «Защото не съм чел нищо от него, предпочитам да го хваля, отколкото да го чета». . . Същия добър Пенчов приятел добави, вече с цинична откровеност: «Слава богу, той хвърли тоягата, но стиховете му още ходят с нея.» Това е фатално за Пенча. Напразно д-р Кръстев кръстосва България, държи сказки да слави и венчава поета си, хората не четат Пенча, и туй ти е то. Тия дни сам Пенчо се завзе да разкрие очите на света и в сказките си в салона на университета разхвали се, че пишел дълбоко и високо, а съвременниците му, по причина на ниския си уровен, не били в състояние да го разберат. А присъствующите се питат: «Ами как разбираме Толстоя, Горки, Хюго, Ибсена?» — и съжалително клатят глава. Не помня кой философ казваше, че от най-слепите слепци самообмана на писателите е най-големия слепец или подобно нещо. . . Несъмнено, обществото има право, а г. Славейков е крив. И изглежда, че той ще бъде крив винаги, защото из крив път е тръгнал, криво мисли и криво пише. Впрочем, една дума за самохвалството му. Има ли по-голяма наглост, имало ли е някъде другаде наглостта на г. Пенчо Славейков: сам публично и печатно да се възвеличава като талантлив поет? Кой истински поет си е позволил такъв тепегьозлук и такова неуважение към публиката? Па да беше онова, което се мисли, че е, би му се простило. . .

Но на думата си. Аз съм един от ония грешни българи, които бягат от Пенча. И спеша да кажа защо. Може да е дълбок и висок, и широк, но той е несносен. Някой беше казал, мисля г. Страшимиров, че стиховете му влачат томрук. Това е много малко казано. Стиховете на Пенча не само са тежки и отегчителни, но и мислите в тях са тъмни, безцветни, водянисти. Мислите му са измъчени. Сякаш че са колове, които с мъка изскубва из земята. Той навява скука, той те пъди. Редките добри мисли в стиховете му са задръстени с ненужно многословие, затъмнени с прозаически мрак.

Ето, прочетох, например, в последнята книжка на «Мисъл» осмата песен от измъчената му поема «Кървава песен». Мъгла, задръстеност, тежкотия; разплявчатост, отсъствие на каква-годе искрица, която да те стопли; безконечна вялост, трябват ти сериозни усилия, за да изчетеш до края творенията му. Предавам тук последните пасажи на тая песен и ви моля да ги прочетете:

Все още бодър дух в юнашки поглед грее,
макар понякога око да замъглее

родена в замисли неволница сълза,
макар че неведнъж невяра тям в гласа
да се обаждаше високо и да смърщи
с рой бръчки челото. Те бяха все пак същи
и всред неволите на устните им смях
бе често гостенин. Намръщения влах,
единичък той бе двойно по-намръщен,
кой знай дали от свития прекръщен
резец, получен дар в старозагорски бой
тамам (!) срещу челото. И тая вечер той
пак нещо мъмреше и винаги за свада
готов. И сбраната наоколо му млада
дружина гледаше сърдития юнак,
как той си рунестий широкодън калпак
ту крехваше назад, ту схлупваше изново
над вежди свъсени, подкарал пъстро слово
и го увърташе, без някой сам да знай
така поведено какъв ще вземе край.
Словоохотлив, горд и сприхав бе юнака
и, пази боже, в миг отплесваше на всяко
противоречие с що дойде на уста,
затуй и рядко му пребираха (?) речта,
изпитаната реч юнаку в бой изпитан.

Цялата тая песен — с малки изключения на ясност и поетични образи, е такава.

И ето защо българите не четат Пенча.

[Бр. 758 от 9 февруари 1906]

1909

УНИЩОЖЕНИЕТО НА ИВ. ВАЗОВА

ПО СКАЗКАТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

Отдавна се говореше в литературните кръгове, че се готви някакъв поход против драмата на г. Ив. Вазова и че за тази цел се съчинява сказка от г. г. д-р Кръстев, П. Славейков и П. Ю. Тодоров, в която сказка Вазов щял да бъде разбит в пух и прах. И действително, приготовляваната от дълго време с общи усилия сказка под наслов «Български национален театър» вчера биде прочетена в салона на «Славянска беседа» от г. Пенчо Славейкова, избран за тази цел поради познатото му красноречие.

Салонът бе добре посетен и първите редове бяха заети от приятелите и съмишлениците на горнята троица.

Както и трябваше да се очаква, сказката бе интересна в много отношения и ний тука ще изложим накратко, но правдиво нашите впечатления от нея.

Преди всичко г. Славейков скромно заяви, че той бил познат на всички като сериозен и умен човек и не обичал да говори необмислени работи, но сега ще се възползува от случая и ще изкаже всичко, което му тежало на сърцето. И започна той тричасовата си сказка.

Имаме ли ний история на нашия театър? — се запита г. Сл. и отговори, че има и няма, като поясни мисълта си, че история на театъра има, но театър всъщност няма.

След това той разгледа надълго и широко какви са били нашите драматични пиеси в турско време и наскоро след Освобождението и прочете извадки от мемоарите на дядо Блъскова за Шуменския театър по онова време. Особно се спря върху драмите «Изгубена Станка», «Райна княгиня», «Драндавела» и Друмевия «Иванку». За да покаже, че тези пиеси нищо не струват и са отживели времето си, г. Славейков направи сравнение между тях и драмите на Есхила, Софокла, Лопе де Вега, Калдерона, Гете, Шекспира, Шилера, Ибсена и много други велики драматически писатели, с което подчерта дълбоката си ерудиция. Против «Изгубената Станка» той приведе и някои цитати от Нитче.

След като победи «Изгубената Станка» и «Драндавела», а бедните Войников и Друмев бяха унищожени, дойде редът и на Ив. Вазова.

Тук г. Сл. бе великолепен. С гръмлив глас, с вдигнат и разтреперан юмрук той започна филипиките си срещу Вазова — истинската цел на сказката.

Каквато е била, каза г. Сл., нашата драма във Войниково време — преди 50 години, такава е и сега при Вазова: глупава и безсмислена, тя се намира като кокошка в един омагьосан кръг и не е направила нито крачка напред. Аз това ще го докажа ей сега.

При тези думи всички присъствующи наостриха вниманието си, за да чуят един авторитетен и обстоятелствен разбор на Вазовите драми, където да се покажат нагледно недостатъците и добрите им страни — ако такива има.

Обаче за голямо недоумение на всички, г. Славейков избра един много оригинален начин да опорочи и обезцени Вазовите драми.

Да направим, каза г. Сл., едно сравнение между Войниковите драми с Вазовия «Борислав». Там има оркестър, който свири маршове — и тук има такъв; там има паузи между действията — и тука също; там има царе с царици и царски дъщери — и тука има; там се говорят безсмислици — и тука също; и там публиката ръкопляска и се разотива доволна — както и тука; и там в края на представлението излиза на сцената прочутата баба Тона, за да каже: «Да живее цар Александру» — и сега виждаме да издърпват насила Вазова на сцената, отгдето той измърморва няколко несвързани думи; и там касата на театъра е пълна — както и сега! От горнето виждате, че аналогията е пълна и затова, убеден съм, всички ще признаете, че «Борислав» не струва

нито лула тютюн. Аслѣ от един сомнамбул като Вазова нищо свястно не може да се очаква. Вземете например драмата му «Към пропаст»! Това е една безобразна пиеса, без концепция, без живи хора, без смисъл! В нея Вазов е изковеркал българската история и ако ний, българите, не си знаем историята, за това е крив Вазов, гдето пише калпави исторически драми!

Но не е само това. В драмите си Вазов е обезобразил хубавия български език! Тук г. Сл. се задоволи да спомене буквално само две думи от «Борислава» и една зле дочута от него фраза от «Към пропаст» и това счете за достатъчно да поддържи тезата си — че Вазов не владеял българския език.

Когато г. Сл. забележи, че публиката очаква по-сериозно разглеждане на Вазовите пиеси, а не само подобна тенденционна, повърхностна и крайно недобросъвестна оценка, той каза, че засега няма да говори повече върху това, защото той, като сериозен мислител, не иска да си губи времето напразно за подобни очевидни работи.

Но, прибави той, ето ви още едно поразително доказателство за негодността на Вазовите драми: това е техният успех! У нас успехът на една драма може да служи за сигурен знак, че тя нищо не струва. Защото нашето общество е една тълпа просташка, безсмислена, некултурна, не разбира разумът на историята (sic!), и колкото една пиеса по-малко се посещава, толкова тя е по-добра. Вземете напр. художеств. драми от някои от нашите млади талантливи поети (тука г. Сл. погледна ухилено г. П. Тодорова). Те не се посещават от публиката, тя не ги оценява, не ги разбира, театърът е празен, но това не бива да обезкуражава техните автори. Ще дойде време — след 50 — 100 години обществото ще ги оцени и ще им въздаде заслуженото. Подобни случаи в Европа има често. Иска се само търпение. Па в сегашното глупаво време и младите наши таланти изглеждат глупави!

Тези на място казани думи се посрещнаха с ръкопляскания от някои приятели на г. П. Тодорова, между които особно немилостиво пляскаше ръцете си г. д-р Кръстев.

По-нататък г. Сл., възбуден до крайност в справедливото си негодувание против Вазова (а може би и против «несправедливото» общество), даде воля на поетическия си език и ний чухме от него, че за Вазовите творения е една чест, ако ги наречем даже, че са идиотски; че Вазов е станал причина да се обърне нашия театър на конюшня, яхър и шантан. Че в театралното дело той представлява една мършава крава, като египетските; че Вазов трябва да се захвърли в архивата заедно с рибния буквар и Паисиевата история. Па и пиесите му били патриотически, което е грях за сегашното просветено време.

Не стига това, ами Вазов бил причината, гдето от 30 години — откогато съществува български театър — ний още нямаме добри актьори и че те всички са покварени и изхабени. Защото, продължи г. Славейков как ще има добри актьори, когато те са длъжни да играят драми като Вазовите еднаж пред ученици и ученички, друг път пред юнкери, ту пред касапи, ту пред народняци, ту пред буржоазна публика! При такива условия актьорите не могат да се проявят, да се развият. Затова при подобни драми не е справедливо да се осъждат актьорите, както несправедливо е да се обвиняват дюлгерите за падналата къща на ул. «Алабинска». Па и сам царят даже не удостои тези драми с посещението си.

Ний не знаем дали, че сам г. Сл. чувствуваше слабостта на аргументите си или по други съображения, той хитро загатна,че и самото театрално здание е тъй зле направено, че ако избухне пожар, всички ще изгорят в него, щом той е пълен. . . В това отношение ний напълно се съгласяваме с него, че безопасността е много по-голяма, когато театърът е празен. . . както беше през време на неговото управление. . . .

През течение на сказката г. Слав., за да бъде по-духовит и верен на своята природа и възпитание, няколко пъти говори с патос за публичните домове в София, за приходите от тях, за шантаните и др. под., от което сказката, струва ни се, малко спечели, па и присъствуващите дами не бяха дошли да слушат подобни бисери от Славейковско остроумие.

След като Вазовите драми бяха унищожени по такъв блестящ начин, г. Славейков се постара да обясни

как е искал той да реформира театъра — в битността си управител на Народ. театър през миналата година, и при какви обстоятелства е бил изпъден оттам.

Той приел да управлява народния театър при условия, щото никой да не му се бърка в работата и той да може свободно да разпорежда и върши, както той разбира. Щом встъпил в управлението на театъра, той използувал най-широко дадената му инициатива. (Вероятно г. Сл. искаше да загатне за двумесечната командировка с по 80 лева дневно, която той сам си даде.) Работил по 24 часа в денонощието, изпълнявал двадесет длъжности, бил едновременно режисьор, машинист, драматург, а понякога даже и метач, и всичко това вършил само и само да принесе полза на Народния театър. Обаче министърът на народната просвета не устоял на обещанието си, започнал да се бърка в работите му, да го контролира, пращал го в Македония, карал го да отстъпва театъра на Оперната дружба и най-сетне си позволил да го изгони от театъра като непотребна вещ. С тази си престъпна намеса в работите на театъра министърът и неговите чиновници — всички глупци и канцеларски мишки — доказали за излишен път, че в празните им глави имало ум колкото в главата на едно магаре!

Още дълго време г. Славейков измъчва слушателите със своите разсъждения за режисьора, за машиниста (който според г. С. бил едно животно), за управителя и други, като най-после свърши със следните гениални мисли: Трябва да се постави кръст на нашата драма досега и да се започне театралното дело съвършено отначало, като се постави начело на театъра човек с възвишен ум, с култура и вкус, напълно самостоятелен, който добре разбира тази работа. Г-н С. скромно предостави на слушателите да се догаждат сами кой е този велик човек.

В театъра държавата не трябвало да се меси; тя трябувало само да дава субсидията и нищо повече.

Репертоарът, според г. Сл., трябвало да състои изключително от преводни пиеси, защото български пиеси ний нямаме и Шекспировци няма да се родят скоро у нас. (При тези думи г. П.Тодоров изглеждаше, че остава на особено мнение. . .) При това той каза, че всички преводи трябва да се направят отново, защото сегашните нищо не стрували. (Тези думи, не знаем защо, не се понравиха на г. д-р Кръстев и той отрицателно поклати глава. Предполагаме, че тези думи не бяха вписани в сказката, а г-н Сл. ги изказа от себе си.) От всички преводни пиеси г. Славейков хареса само «Дяволът», обаче и тя пропаднала, защото от глупава економия на дяволът не били направени чепици с остри върхове и редингот с червена подплата.

Относително режисьорът г. Слав. след дълго мъдруване изказа мнение, че той не бива да е българин, защото ний нямаме хора способни за тази работа, но не бива и да е чужденец, защото чужденците не знаели добре българския език.

И когато г. Славейков, изпотен, разтреперан и с пресипнал глас, хвърли последните си стрели върху българската драма (по-добре срещу Вазовата драма — защото сказчикът събираше вода от девет реки с единствената цел да опорочи Вазова), ний със съжаление си помислихме: колко трябва да страда този нещастен човек от успеха на Вазова, каква завист и злоба го заслепява, че той вижда сламката, а не вижда купата! И рекохме си: добре е сторил г. Мушанов, като изрина из театъра този. . . метач.

София, 15 ноември 1909 г.

[Бр. 2026 от 18 ноември 1909]

Историята на старобългарското право от Стефан С. Бобчев

Това е един капитален труд, който съставлява богато градиво за историята на правните понятия и на законодателството в нашето историческо минало. Г. Бобчев е събрал и систематизирал всичко писано от чужденци за културния бит на нашите прадеди и ни го поднася в тая си крайно интересна книга; чрез нея той хвърля голяма светлина в една тъмна област, почти незасегната от нашите учени. Книгата му, макар и да е специален учен труд, е написана популярно и ясно, тя се чете с интерес и от обикновения читател, който извлича от нея безброй важни и ценни знания за нашия културно-исторически живот. Особено ценни са изследванията за причините на продаденото Второ българско царство под турците. Трудът на г. Бобчева е важна заслуга, принесена на българската наука, плод на многогодишна търпелива работа, извършена с много вещина и добросъвестност.

[Бр. 2037 от 29 ноември 1909]

ЕДНО СКРЪБНО ЯВЛЕНИЕ

В един от миналите броеве на «Ден» споменахме, че в повечето от мненията за най-добрите славянски писатели, които «Балканска трибуна» печати в «Литературната си анкета», посочва се полския писател Пшибишевски, наравно с Толстоя. Както е известно, участие в тая анкета взимат най-много ученици и ученички. Трябва да прибавим, че на тяхната симпатия се радва още един писател: Арцибашев. Оня, който би пожелал да разгада причината на тая нежност на нашето учаще се юношество към Пшибишевски и Арцибашева, ще намери лесно отгатката, като кажем, че и двамата тия писатели третират главно «половата проблема» и я решават по начин крайно възмутителен. Така Арцибашев в своя роман «Санин» препоръчва «чувствена» любов между брат и сестра; така и Пшибишевски се занимава главно с еротиката и като Арцибашева пледира за законността на любовни свръзки между братя и сестри. И тия умствено извратени и умствено недъгави, макар и талантливи писатели обайват нашата младеж, извикват възторга ѝ, а техните произведения се разграбват и четат с болезнена жадност от нея. В руската, полската и чехската литератури има цял рой много по-талантливи писатели и поети, както са Сенкевич, Връхлицки, Короленко и др., но за тях никой нехае, макар че те във високохудожествени творения дават за душите храна здрава и облагородяюща!

Тъжни размишления наистина възбужда това явление, тежки мисли ни нападат за психиката на нашата учаща се младеж. Къде отиваме? Какво поколение нараства? Какви граждани се готвят чрез гълтането на тия скверности, носещи подписите на Арцибашева и Пшибишевски? Не е ли време печатът, критиката, училището да реагират срещу това зло, като стигматизират, както подобава, подобна мерзка литература, назначена да убие всяко чисто и човешко чувство в младите, възприемчиви души на младежта ни? Арцибашева с негодувание го отхвърля здравата критика в Русия; Пшибишевски в самата Полша го считат за человек изроден, полуумопобъркан: сам граф Толстой в една беседа с кореспондента на един английски вестник напоследък нарече последния «талант, отрасъл в помията», а нашата младеж го величае и туря на една висота с Толстоя! Това е кощунство, това е осквернение на най-чистите трепети на човешката природа. Вие сърадвате «Балканска трибуна», че с откриването на тая литературна анкета е дала възможност да се изтъкне една духовна язва у нашата младеж. Не би ли сторила още по-добре «Балканска трибуна» — да спре печатането на тази нещастна анкета, сиреч да не издава пред чуждия свят тоя срам, това духовно разтление в нашата младеж, от което трябва да се червим?

Аз впрочем оставям открит въпроса. Нека той занимае умовете на компетентните кръгове.

[Бр. 2219 от 7 юни 1910]

ПРОТЕСТЪТ НА Г. ИВ. ВАЗОВ

Г-н редакторе,

В позива за митинг против славянския събор се обажда, че между другите оратори ще говори и г. Пенчо Славейков от страна на българските писатели.

Питам г. Славейкова, кога са го упълномощавали писателите да държи реч от тяхно име на митинга? Никакво писателско дружество не съществува у нас, за да може да го упълномощава, и доколкото ми е известно, голямата част от писателите в София не са били сондирани от него за тая цел.

Г-н Славейков е свободен да говори само от свое име и за своя сметка, но няма право да злоупотребява с името на българските писатели.

София, 19 юни 1910.

[Бр. 2232 от 21 юни 1910]

ПОСЛЕДОВАТЕЛНОСТТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ

В своето ругателно писмо към гостите на България г. Пенчо Славейков беше нарекъл русите Гучков, Соболевски, Хомяков и др., които идат на събора, «черносотници» и «сухофлотници» и им сочеше юмруците си. Спомняме си, че същият Пенчо Славейков лани ходи в Русия като делегат на българското правителство за Гоголевския юбилей и в Москва е присъствувал на обедите, дадени на гостите от Гучков, тогава кмет на старата руска столица. На тия обеди г. Славейков лакът до лакът е седял наред със Соболевски, Хомяков и др. и е чукал чашата си с техните. И тогава черносотничеството и сухофлотничеството съществуваха. Защо г. Славейков прие да яде на трапезата на г. Гучкова наред със Соболевски и други, а сега иска да им затвори вратата на България? Сега те по-мрачни ли са, отколкото бяха лани? И въобще, защо Пенчо Славейков, който и без това не е годен за тържества и речи, прие да иде като български делегат в Русия при управлението на омразните му реакционери? Само за това ли, че му се плащаха по 80 лева дневни?

Как се препоръчва един «поет» с такива действия?

Какъв характер, какво възпитание трябва да има един човек, за да може вчера да седи на трапезата на някого, а днес да го ругае като реакционер и да му отправя обиди?

От похода на «поетите» от кръжока на д-р Кръстев излезе тая полза, че и широката публика разбра с какви дребни души са тия поети.

[Бр. 2232 от 21 юни 1910]

1912

НЕОБХОДИМО ОБЯСНЕНИЕ

В шума, подигнат в печата по случай дадената с успех драма Божана на г-жа Евгения Марс, аз с възмущение видях, че някои вестници, истина, не от най-сериозните, пускат подмятането, че аз съм бил авторът на драмата!

Сеячи на тая нелепа инсинуация, доколкото чух, са главно пропаднали на сцената автори, озлобени от успеха на драмата. За да попречат на тоя успех, те дигнаха и известната злобна хайка против драмата още преди даването ѝ и без да са я чели — явление възможно само у нас при свирепостта на нашите литературни нрави. Но драмата се прие много добре от публиката, тогава пуснаха мълвата, за която е думата.

За да не се утвърдява чрез умълчаването ми тая идиотска клюка, считам за дълг високо да протестувам против нея и заявявам категорически, че нямам никаква намеса в казаната пиеса и че нито характера ми, нито достойнството ми не би ми позволили безсъвестно приписваната ми низкопробна мистификация.

Впрочем, всеки, който е вникнал, е видял, че драмата Божана нито по похват и стил, нито по строеж, нито по патосът си не наумява в нещо онова, което характеризува моите драматични работи. Прилика има само в езика, прост, естествен, ясен, но този език е общ на всичките ни добри писатели.

Истина е, че аз се отнасям съчувствено към книжовните творби на Евгения Марс, аз давах и печатно похвални оценки за разказите ѝ. Подобно насърчение съм давал и на други от младите ни писатели, считайки, че е добро да се подкрепят проявилите се таланти, вместо чрез ругателство, както е заведеното у нас правило.

А и сега твърдя, че разказите ѝ са хубави. На същото мнение съм и за Божана. Намирам я драма добре сглобена, с яка връзка в действията и вярна обрисовка на характерите, и главно, напоена с онова топло, непосредствено чувство, свойствено на писателката, което повдига цената и на разказите ѝ.

И. Вазов

София, 2 април 1912 год.

[Бр. 2783 от 3 април 1912]

ДРУГИ СТАТИИ ОТ 1893—1912 г.

1893

ПО ПРАВОПИСНИЯ ВЪПРОС

Не подлежи на съмнение, че г. Дриновото правописание, прието днес, с малки изменения и разлики, почти от всички интелигентни българи (изключаваме нерадивите и ексцентриците), има нужда от някои реформи, които би го направили съвсем еднообразно.

Почитаемата правописна комисия се нагърби с удовлетворението на тая от всички съзната нужда и днес сто́им пред резултата на нейната деятелност.

По нашето мнение, комисията, в усърдието си, е минала оттатък задачата си, тя е прекрачила Рубикона на необходимото и приемливото — без обаче честта на Цезаря, — защото излазя пред нас с проект от реформи, някои от които са много радикални, а други съвсем незащитими.

Оставяме на нашите граматици и филолози да продължават да обсъждат всестранно въпроса. Ние ще се ограничим само с посочването на една точка от него, недостатъчно засегната от критиката, без да се спираме на доводите и основанията на комисията, оборвани вече с голям или малък успех от напечатаните досега възражения.

Именно: *изнасилването народния говор, какофонизацията на думите, което* е все едно — посегателството на езика — което се постига чрез някои от новите реформи.

Да покажем:

1) Комисията е взела за правило да изхвърля ѣ из всички ония думи, дето ударението не *падало* върху него, и дето той (ѣ) се чувал *само* като е. Тя пише прочее: *цветове, брегове, светове, вре-*

ме, век, зловещ, зле, добре, през, пре, петьтѐ, стотѐ и пр. Това правило е несъстоятелно: има стотина хиляди българи днес, най-много тракийците — приучени още от люлката да произнасят: цвятове, брягове, святове (с ударение на първия слог); в Баташко казват вряме, ряка, в Стремска долина казват: дълговяк, челяк, в Панагюрско: чевяк, пряз-море, пряз-глава, пряз-ръка, в цяла Южна България петьтя, стотя и пр. Ние сме наклонни да си обясним тая грешка на комисията най-много чрез обстоятелството, че в нейния състав е липсвал «тракиец», който би я осветлил по-добре върху наречието, на което преимуществено се гради нашия книжовен език.*

Въобще, както пак ще видим, комисията като че се стреми да прогони из езика ни тоя хубав, ясен и сладък звук *я*, който го възнаграждава богато за голямото изобилие в него на затворени, тъпи гласове. Тя не е взела във внимание, че с изхвърлянето ѣ из голямо множество думи, тя не заменя една буква с друга, а унищожава един глас!

Бихме остали благодарни на комисията, ако тя се ограничеше да замени ѣ с *е* в корена на ония думи, дето ѣ в никой случай не се чуе като: решение, север, стена, вътре, горе, утре, после дреха, крепост и пр. Но защо ѝ е трябвало да отива по-нататък и да изнасиля народния говор?

2) Като е изхвърлила буква ѫ отвред и я заместила с ъ, комисията е била принудена да замени с друго нещо ѫ и ѭ в края на известни глаголи. Прочее, тя кара стотини хиляди българи от днес нататък да пишат и четат: чета, мра, неща, спра, спа или спя, ора(!), пера(!!)*, вместо: четѫ, мрѫ, нещѫ, спрѫ, спѫ, орѫ, перѫ, и ако се случи (в литературата, та и в половината още България, останала под турците) да се употребят турски думи, като туна-яйласѫ, авлѭ хавасѫ, кавгасѫ (Мора-кавгасѫ и пр., трябва да ги пишем: туна-яйласу, авлу, хавасу, когато ще бъдем принудени всъщност да ги изговаряме, както ги изговаряме днес.

С изхвърлянето ѫ съвсем нашата азбука не само че изгубва един необходим, присъщ ней глас, но още едно преимущество над всичките европейски езици. Защо това?

3) Комисията не се задоволила да прогони хубавия звук **я** там, дето той се представлява от ѣ: тя го е изпъдила и там, дето той сам по себе, самостоятелно, и правилно съществува. Занапред нямаме право да четем моят, раят, добрият, геният, първият, а трябва да си стискаме зъбите и да изговаряме; мо-ѫт, раі-ѫт, добриі-ѫт, гені-ѫт, първиі-ѫт! На комисията беше твърде лесно да ги остави пак с *я*, както ги пише във вин. падеж: моя, рая и пр., но на това ѝ пречеше изменението мъжкия член от *тъ* на *ът* (гордиевият възел в цялата правописна реформа на комисията) и ето защо, докарана в безизход, тя се реши на такава невъзможност и без никакво разумно основание осакатява и озлозвучва толкова хубави и гладки думи като горните; не казваме, че им покваря още и външната лепота*.

Впрочем белегът *я*, за който дигаме толкова шум, не съществува в азбуката на правописната комисия. *Я* е разчленено, както и ю и ѭ (іа, іу, іъ). Сами по себе си тия нови букви не засягат, истина, езика, а само служат да затрудняват писането и да оприличават силно правописанието на сръбското. На доводите на почитаемата комисия ще отговорим, че не си струваше труда да откриваме изново Америка. . .

4) Комисията е постъпила против евфонията на езика, дето е възкресила изоставената вече руска форма на думите: гдѣ и гдѣто вместо дѣ и дѣто, както и за съхранението в окончанието на глаголните съществителни нечувания и неудобния мек звук іе ходеніе, даваніе, владеніе, спаніе: народът изговаря просто: ходене, даване, владенѐ, спанѐ, това е по-естествено и по-звучно. Така също срещаме в издадените книжки на «Бълг.

---

* Читателят забележва още какви двусмислености и бъркотии произлазят от така писаните речи.

* По правописа на комисията тия думи се пишат така: моіът, раіът, добріът, геніът, първіът(!).

пр.» едносложните думи: смърт, пръв, кръст, чевръст, писани смрът, първ, кърст, чевърст, на които мъчното произнасяне се придружава с пръски от плюнки. Това е твърде грозно. Геният на езика обича и намира евфонията. Той мрази две или повече съгласни да висят на края на думите. По същата причина народът изговаря и: нош (нощ), хубос (хубост), кръс (кръст) и пр.

Ограничихме се тук само с ония изменения, внесени от правописната комисия, които са противни на духа на езика, а още и в ущърб на неговата лепота, благозвучие и музикалност — каквото ги има. А тàченето и запазването тия неща и на така обидений от историята наш език е длъжност света на всички, дето боравят с него, писатели били, граматици, филолози или реформатори негови.

За осталите изменения на комисията, които намираме приемливи, ще се повърнем да поговорим дòпъти.

[Сп. «Български преглед», кн. 3, ноември 1893]

1896

[ПРЕДГОВОР КЪМ КНИГАТА НА ГЕОРГИ ХАДЖИБОНЕВ «РАЗКАЗИ ИЗ БЪЛГАРСКИЯ ЖИВОТ»]

Помолен от един по-млад другар да напиша няколко уводни думи към първата му сбирка разказчета, аз се усещам и умилен, и смутен: умилен, както може да бъде един кръстник от свещений акт, който го свързва с отецът на чуждата, при всичко това — тъй близка нему рожба; смутен, както може да бъде един саморасъл и несмел писател, който не е имал в живота си случай да напише и най-малкото предисловийце към чужд някой труд.

«С един предговор от. . .!» Ах, младий писателю и добрий друже! Колко си излъган, ако си очаквал от мене един предговор по всичките правила на френското изкуство! Не, аз предпочитам да си остана скромният, скъплив на думи български кръстник и като такъв, без много фрази, да ти кажа:

Наблюдавай! Животът, в който ти тъй опипом и нерешително още забучваш своя писателски скалпел, за да ни го изрисуваш, какъвто е, е арена богата, е рудница неизчерпаема за мисълта на философа и художника. . . .

Мисли! Размишлението отрастява, уякчава, циментира душевните сили, кристализира творческите блянове и образи.

Работи! Трудът е велика сила, най-ценен съюзник на крилата, чук на творчеството, брат на таланта. Бюфон би казал: сам е талантът.

Талантът? У теб го има. Млад, новак още, несъмнен.

Тая книга е доказателство.

Какво сега може още по-хубаво да прибави кръстникът на първата ти рожба, о младий книжовнико, освен горещо да я препоръча, а на тебе да пожелае, щото другите ѝ братя и сестри, що ще дойдат подир нея, да бъдат пак тъй живи, здрави и читави, и все по-хубави и по-добри!

Но за това: наблюдавай, мислѝ, работѝ!

Стискам ти ръката:

Иван Вазов

София, 19 януарий 1896

КАТО СЕ ВРЪЩАМ ОТ ГАРАТА...

Връщам се разплакан от гарата сега.

Аз ли? Хилядите българи, които посрещаха днес братята сърби, могат да кажат като мене: плакахме!

Сълзи от радост, от възторг, сълзи свещени, сълзи от любов!

Бог не забравя славянството.

Посрещнахме ний днес гости драги и мили, гости скъпи за нас, пред които се откриха широко нашите обятия, нашите сърца.

Видях как два народа, създадени и назначени да бъдат дружни, скарани неотдавна, разделени от скръбно недоразумение, че пак си подават ръка и с усмивка на уста, със сълзи в очи целуват се нежно и си казват: Да забравим, братя! Да се обичаме, братя!

Два народа млади, хубави, добри, пълни с жизненост, пълни с велик запас от сили, със сърца кипящи от великодушна славянска кръв, се прегърнаха и стиснаха в една беззаветна любов. В тая прегръдка се удушиха тежките спомени, из тая прегръдка се изхлупва цяло бъдеще на братско обичане, бъдеще на задружна деятелност, на благотворен труд, на мир, свобода и правда.

Благословен да бъде днешния ден.

Ден велик, ден незабвен! Ден, в който плаках тъй сладко, ден, в който се възгордях, че съм славянин, и почувствувах, че ставам по-добър.

Добре дошли, братя сърби!

София, 13 май 1896 г.

[В. «Братски лист», 14 май 1896]

1898

[ТЕЛЕГРАМА ПО СЛУЧАЙ СТОГОДИШНИНАТА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ФРАНТИШЕК ПАЛАЦКИ]

Като поднасям своите поклони и поклоните на българските учители и учаща младеж пред паметта на великия чешки възродител и труженик за славянската идея, Франтишек Палацки, по случай стогодишнината от рождението му, спомням си отеческите думи, които той дава в завет на своя народ в последнята си реч, когато отвсякъде е бил заобиколен от врагове. «Аз не се отчайвам, казал той; надявам се, че народът ще успее да надвие на всички мъчнотии, стига да иска, за това не е достатъчно да се казва само «искам», но всеки трябва да участвува в борбата, да работи, да жертвува, каквото може, за общото добро и особено за съхранение на нашата народност». Тези думи ще въодушевяват и ще насърчават и нас българите, вашите братя, по пътя на прогреса и културния напредък.

М-р на Нар. просвещение: Иван Вазов

[В. «Изток», бр. 34 от 2 юни 1898]

ГАВРИИЛ КРЪСТЕВИЧ

Той се помина завчера при бреговете на Босфора.

Това тихо, безмълвно и гордо съществуване, затворено в една непристъпна скръб, далеко от шума на

обществения и политически живот на България, сякаш чуждо на въпросите и интересите, които повече от десетина години я вълнуват и пълнят, и нижат страниците на новата ни история, угасна. Историкът и философът би казали «угаснало бе», защото действително Гавриил Кръстевич беше направил да се забрави от оня паметен и съдбоносен ден, когато той произнесе знаменитите си слова: «И аз съм българин»!

Това бяха последните думи на тоя народен деец, жилав ратник по пробужданието на българский народ, на тоя книжовник и политически вожд и по едно време почти държавен глава. Тия толкова скромни и велики думи запечатиха свършекът на неговото дълго и честно поприще. Подир това млъкна. Той се сам погреба в тишината на забравата.

И при все това какъв ек произведе неговата смърт! Държавата, Църквата, Народното събрание, представителите на науката и представителите на литературата и безчислените български сърца, които още честно мислят и човешки тупат, отдадоха дан на уважение и на памет към покойника, чието име тъй рязко изпъква, тъй светло личи между имената на ония, с които България се гордее.

И много ли са тия имена?

Много ли са? Защото ние не говорим и не мислим тука за рояците наши нови «знаменитости», за ефимерните и рекламните герои на шума, които страстите на политиката изтеглиха из мрака на неизвестността и предадоха на равнодушието и на скептическата усмивка на общественото съзнание, винаги способно да отличи бутафорската щамба от действителната природа, и празнословното самохвалство от заслугата. Истинската заслуга е скромна и достойна и когато остане непризната, тя умее да мълчи и печели дваж повече сърцата и право на нашето почитание. И понеже Кръстевич умря, то вече името му ще завземе онова място в историята, на което то има неоспоримо право. И когато изреждаме имената на всичките синове на България, на Славейковци, на Раковскевци на Ботевци, на Паисиевци — поменикът на тия слави би изглеждал непълен и шут без името на Гавриила Кръстевича.

*

Защо неволно мисълта обича да се върне и да се спре назад, много назад, в отдалечени епохи, когато Гавриил Кръстевич е работил и се е борил за България? Защо умът, уморен от яловите сътресения на настоящето, обича да застане в тия полупризрачни предели на миналото, като че изпитва успокоение и благодатно отморяване от нервозните вълнения на минутата? Кой от нас не си спомня с услада Българските книжици, списанието, основано преди половина век от Кръстевич, което се четеше с възторг и на което се възпитаваха умовете и сърцата на цяло поколение? Тогава се повдигаше борбата за черковна независимост и в тая борба измежду първите ратници изпъкваше благородната фигура на Кръстевича. Тоя светъл и дълбок ум, надарен с методичност и такт, тоя висок и неподкупен характер, тази пъргавина на душата и упоена мощ на волята бяха така нужни на делото, в борбата в ония времена на незаякнали вери и полупробудени съзнания! И все такъв горещ родолюбец, добър българин и верующ работник Гавриил Кръстевич остана до последните дни на своята обществена и политическа кариера. Политический преврат, който й тури край, я намери пак тъй чиста от петна и достойна за подражание.

Но ний би настъпили правото на биографа и историка и би излезли из тясното кръжило на една бърза статия, ако искахме да осветлим всестранно тоя образ и тоя живот. Ние бихме желали да говорим повече и дълго за тоя угаснал деятел, тъй скромен по своята простота и тъй голям по своите заслуги и по своята героическа преданост към труда и към дълга. Има животи безукорно светли, които хвалата не може повече да прослави, както и ненавистта не може да помрачи. Такъв е животът на Кръстевича. Пред гроба негов почтително млъкват зле утихналите страсти и гневът на политиката, и българското общество, начело с българската интелигенция, с едно единодушие, което прави чест на нашата гражданска зрелост и чувство на справедливост, отдава данъка си на признателност и благодарен спомен на знаменития българин, слезнал, уви, при толкова други подобни, в гроба и във вечността.

Лека ти пръст, Гавриил Кръстевич.

*

Вчера председателят на Народното събрание получи следната депеша от Цариград:

«Цариград, Арнаут-кьой.

«Дълбоко сме трогнати от съчувствията, изразени от българското Народно събрание. Заедно с нашата признателност поднасяме ви и ръкописите на скъпия наш покойник.

Вдовица и Стефанаки Кръстевич».

Нашите горещи съчувствия и съболезнования на благородното и опечалено семейство, покъртително деликатно в тия тежки минути на скръб!

[В. «Изток», бр. 83 от 20 ноември 1898]

1899

Цариградски сонети от К. Величков. София, 1899 год., стр. 156. Цена 1,50 лева.

Една тиха скръб, една меланхолия, пълна с нежност и задушевност, едно тъжно и в същото време благо чувство вее от тези сонети, написани от г. К. Величков през периода на неговите скитания като емигрант по чужди страни. Далеч от отечеството, от средата на приятели и ближни, поетът под прелестите на чужди нему небеса на Италия и Босфора, при сладкия плясък на морските вълни, е излял мощно мъките на страдната си душа, накипелите в гърдите му чувства, възпоминанията за родината, мечтите си, копнежите си, страданията си, особено страданията си. Ние го четем, и делим, и разбираме онова, което душата му, в минути на скръб и уединение, излива в топли и прочувствувани звукове. Но никъде из тия скръбнозвучащи акорди не изскача горчива нота, не се чува вик на роптание и на гняв против съдбата, ни злобно проклинание против живота. Бодрост, вяра, нравствена сила диша от тези песни, преживели и престрадани. Скръбта им е чиста до величие и от тях дъха аромат на висока поезия.

Цариградските сонети са скъп принос към нашата поетическа литература, тъй изобилна с гръмлива и тенденциозна фразеология и тъй оскъдна от благородство и искреност на чувствата.

Цялата сбирка съдържа 87 сонети, от които собствено «цариградски» има 49, а другите са отбелязани с отделни названия в текста на сбирката: 21 са «италиански», 14 са «сонети от Петрарка» и 3 «сонети от Хередия». Цариградските и италианските сонети, 70 на брой, са оригинални, а осталите 17 само са преведени от италиански.

[Сп. «Надежда», кн 1 от февруари 1899]

1903

ПРЕДГОВОР

Благодарение на крайната любезност на автора на тая поетическа сбирка аз имах възможност да я чета, преди тя да излезе на свят.

Още под прясното впечатление от тоя прочет аз изпитвам душевна потребност да споделя в няколко думи с българския читател мислите и чувствата, що буди у мене тая книга.

И преди всичко, нека кажа, че те бяха силни; и преди всичко, нека честитя на поета идеята да ни даде в тоя богат отбор на песните си най-разкошните цветя на своя душевен мир. Честитя и на българската литература това.

Когато г. К. Христов напечата първите си лирически песни, всякой каза: «Ето един талант!» Това беше едно всеобщо признание и то беше много у нас, дето тъй мъчно признават. . . Последвалите оттогава до днес трудове на поета, от които всякой беше голяма крачка към напредък, бяха една тържествена санкция на горнята присъда.

Сред рояка поети и стихотворци от младата генерация, у повечето от които суетата и самомнението заменят дарбата, душата с услада се спира на тоя силен, свеж и самобитен талант.

Избраните стихотворения заедно с изтъкването пред нас етапите на развитието на тоя талант разкриват ни и богатото съдържание на поетовата душа, и широките кръгозори, в които волно размахва крила неговата мисъл.

Кирил Христов е поет по душа, по природа, по темперамент; поет по чудесното подаденѐ да владее до върховност формата с изяществото на образите и тайната на речта, с които поезията е само пълна поезия. Красотата на вътрешното съдържание в областта на изкуството иска и красотата на премяна. Кирил Христов владее и двете.

В Избраните стихотворения Кирил Христов е рисувал, мислил и чувствал по самобитен начин. Той е вред оригинален. По тая причина възможно е да не споделяме навсякъде мировъзрението му, даже да не съчувствуваме навред на бляновете му и поривите му, но ние не можем да се удържим да не изпитаме силата им; не можем да се не увлечем от тока на техния устрем, от тяхната искреност и свежест, и смелост на непосредственото чувство. Там е и магията на истинската поезия.

Стъпил твърде млад на поетическото поприще, твърде млад още в живота, той, както е и естествено, най-напред ни зачудва с поток страстни звукове на любовта, на сладостите, разочарованията ѝ, вълненията ѝ. Аз и сега прочетох с първата наслада тая редица химни на една млада и жадна за силни ощущения душа, в полудата на страстни и парливи копнежи, които се илюстрират в песни като Черните очи (стр. 51), Елегиите (стр. 97) и толкова други.

Лирик нервен и отзивчив, песните на К. Христова са запечатани със силен субективизъм, неговата личност е цяла отразена в тях. А понеже животът не е галил ни детинството му, ни младостта му, в тия песни вее таласът на песимизма, суров, необуздан, често демонически поривист. Силен със съзнанието на онова, което той струва, окръжен от леденящата апатия на едно общество, оплуло в материализъм, неспособно или нежелающе да сгрее високите пориви; или — от пошлостта на известен кръг озлобени безсилия, в чиято отровна атмосфера е имал нещастието няколко време да се върти и задушва (Доктор Ставри, стр. 259, Пустинник, стр. 300, Сонет, стр. 283) — всичко това извиква у поета горчиви и величествени избухвания от гняв. Тоя гняв се изразява в куп песни, редки по силата на сатирическия си лъх, дето злъчката и язвителността се равняват само с духовитостта и тънката наблюдателност на един бистър ум с философска подплата. Четете например и тия перли от сатири: «Станси»,

«Сонет» (стр. 150) «Аз казвал съм си» (стр. 150), «Призраци», «Игра на мъртвите», «Съдба», «Поети, мъдреци — на пръсти ги броиме...», «Орала мухата на вола на рогата» и пр. В тоя певец на любовта и на деликатните ощущения се съвмещава такъв рязък сатирик! Тая сатирическа жилка у Кирила най-изразително изпъква в много игривата и духовитата група епиграми: «Чемерика» (стр. 223).

Но тая богата природа ни готви изненади. Тия язвителни сатири, като да ни се услади душата, се чредуват с прелестни картинки, тънко и майсторски срисувани, от покойния или буен живот на природата, в който поетът намира тайнствен отзвук на своята душа. На това поле той е рядък майстор. Но венец на песните, вдъхнати от природата, безсъмнено е тая чудно хубава песен, наречена «Хорът на туристите» (стр. 243). Какъв лъх ни иде от високи планини, от лазур, от безкрайност на небесата! Какъв орлов полет на духа! Това стихотворение е елмаз в нашата лирика. Но нека веднага се споделя с читателя, като го приведа тука изцяло:

Балкани, дигайте се в небесата!
Обвивайте се в бури и мъгли!
Ний идем ви на гости със крилата
на вашите орли!

Българио, потайвай в планините
ти девствените свои красоти:
в пещери крий ги, крий ги при звездите —
яви-щеш ни ги ти!

Безгрижие и радост чиста — тука
са те! Ний дирим тях! Напред!
О, дивен край, от всяка твоя чука
ти пращаме привет!

Родопи, Рила, Витоша, Балкана —
къде не стъпи още наший крак?
За нас тук нищо скрито не остана —
до облаците чак!

Летим ний с песни: хубости безмерни
пресрещат ни отвред. — Ала кога
от някой чукар нам Пирин се мерне —
сърца ни свий тъга.

Ний гледаме го отдалече само —
сияе той кат блян непостижим! —
Ех, няма ли България оттамо
веднаж да поздравим!

Майстор в анализа на собствената си душа, Кирил Христов познава и умее да изкаже добре и народната. Той е схванал заедно с нея и поетичността на безизкуствената народна реч и духа на народната песен. Сбирката е посипана от прелестни песни и поеми по народни мотиви. Прочетете там тия очарователни по наивната си поезия неща: «Хоро», «Колибарските песни» и други от същия род: там звънти шумът на балканското поточе, дъха ароматът на полската теменужка. В противоположност почти на всичките ни млади поети, които се чуждят от народната душа, К. Христов с внимание и с любов изучва народното творчество, той къса от народната чудна лирика нежни цветя от неуведаема поезия и ни ги поднася, облагородени и префинени през душата му, в ароматни китки. Само старите певци — Ботев и Козлов, могат да му съперничат на това поле, в което ги е и надминал.

Удивително, до съвършенство владее поетът езика и техниката на стиха. Този език под неговия майсторски похват издава всичкото си богатство от неподозирани хубости, от нюанси за изражения най-деликатните душевни движения, от самородна сила и кристална звучност. Хубостта на тоя български език хармонира с изяществото на стиха, гладък, свободен, крилат, поражающ с изненадите на съчетанията и на ритмите, рабски послушен на своеволната мисъл на поета. . . Как далеко стои Кирил Христов от тълпа други млади наши поети, посредствени или изкуствени: каква разлика между тоя истински поет и поети от типа напр. на тоя инак трудолюбив Пенча Славейков, чиито песни, измъчени и пресилени, неподгрени от божествен огън, отгонват даже въоръжения с най-добрата воля читател!

В желанието си да не отнимам на тая си беседа характера на стегнат и бегъл преглед, аз въпреки силното изкушение се одържах почти от цитати и от посочвания на още цяла грамада песни в тая сбирка от хубави по-хубави и по замисъл, и по художествено изпълнение, както и на епическите късове — плод на един мощен и оригинален талант, който обещава в бъдеще — а истинските таланти не мамят — нови съкровища от творчески красоти.

Едното, което бих пожелал за младия поет, то е песимизмът му да се заменеше с повечко жизнерадостност, повечко ясност да озареше отзивчивата му душа. Нека черпи сила в хубавия си талант, нека вярата в призванието му поддържа у него куража, необходим при несгодните у нас условия за всеки служител на идеала във вярата, за която сам ни говори в тия стихове:

Да, иде време по-спокойно, по-честито,
озърна-щат се вси учудено назад —
и паметниците незиблеми, които
въздигнали сме ний, тепърва ще дивят.

Що значи, че не ще да бъдем ние живи?
Че рано ще сломи нас нуждата, глада?
Ний сé пак ще умрем спокойни, горделиви
за жертвите кои сме дали на труда.

Награда? — Стига нам съзнаньето, че с време
потомците ни ще да се учудват как
посред несгодите, в кои живейм и мреме
и туй не много ний създали сме сé пак!

А Кирил Христов и сега е гордост на нашата поезия!

София, 3 ноемврий 1903 г.

1906

КНИГОПИС И РЕЦЕНЗИИ

Ад от Данте Алигиери — със 76 илюстрации от Гюстав Доре и биографически очерки за Данте. Преведе К. Величков. София, издание на «Художник». 1906.

Появяването в български превод на прочутата Дантева поема, която сега е в ръцете на българските читатели, може да се счете за истинско събитие в нашата литература. Известен досега у нас само по име, а за твърде малцина и по откъслечни преводи из А д в руските христоматии, благодарение на труда на г. Величкова безсмъртният италиански поет ни става достъпен и интимен, открива ни се с всичкото богатство и блясък на своя гений, та имаме възможност да се опиваме, така да кажем, непосредствено от насладата на тая дълбока поезия, дето полетът на най-богатата и стремителна фантазия се съчетава хармонично с дълбочината на мисълта, с пищния разкош на картините, със силата на велики чувства, избликали из една велика душа, порасла по неимоверност и пречистена в горнилото на страданията.

Но ние губим всеки кураж при мисълта да охарактеризуваме творчеството на Данте и да осветлим самата личност на поета при онова, което сам г. Величков е казал за тях в прекрасния си предговор на книгата. Обладан от една благоговейна любов към поета, от една безконечна адмирация към тоя рядък гений, той е надарил литературата ни с петдесетина хубави страници за Данте, за неговата творба, за неговия живот, за неговите безкрайни страдания — трагически извор за вихрени вдъхновения, страници, които сами са един

богат склад от стилистически и мисловни красоти в нашата литература.

И ние ще се спрем в тоя си кратък отзив само върху превода на А д.

И нека кажем още отсега, че е истинско щастие за нашата литература това, дето тая поема се превожда именно от г. Величкова. Г. Величков съединява в себе си три условия, необходими за успешното извършване на дело, бихме казали, на подвиг, какъвто е превождането на родния ни език колосалната италианска поема: първо, той сам е поет, второ, той владее добре италиански език, и трето, той е влюбен в Данте, влюбен с болезнена любов в него, заразително действующа и на нас. И благодарение на тия обстоятелства ние можем справедливо да се похвалим, че обладаваме един превод в стихове на А д, с какъвто не всички, та и много по-напреднали литератури от нашата могат да се гордеят.

Г. Величков е превел А д от самия оригинал. Оня, който познава мъчнотиите и тъмнотиите на италианския народен диалект преди шест века, по който е писвал Данте поемата си, ще си представи какви грамадни усилия, търпения, възторжена упоритост, умение, ерудиция е трябвало да тури в дело г. Величков, за да ни даде приблизително вярно представление за творческата самобитност, за духа и техниката на Данте. Заедно с тях той ни е предал и оня оригинален аромат и свежест на поезията му, които могат да се предадат в границите на възможността, на един чужд език от един майстор преводач. Стегнатата и своеобразна форма на куплетите, терцети, с които е написана поемата, сврързвайки свободата на един преводач, ревнив за строгото запазване Дантевата форма, представлява особена мъка за предаване: преводачът е имал да води упорна борба с тия технически затруднения, както и с езиковите обрати, и той е излязъл въобще победоносно из нея. Тук-там срещнатите натегнатости, засуканости на фразата са отражение на тая борба с трудностите на Дантевския текст и стих, но те не биха избягнати и във всеки други език. Без да изобилуват с особено разнообразие на ритмите, инак всякъде правилни, стиховете са плавни и с изразителна краткост; езикът е чист и хубав. Нашата стихотворна реч по музикалност, разумява се, не може да се сравни с италианската — италианската реч е музикална и в проза, но българската реч по тоническа подвижност, гъвкавост и синтактическа свобода, след руската, стои по-напред от всичките остали славянски езици, тя надминува в това отношение и някои от западноевропейските. И с тоя добър инструмент г. Величков добре си е послужил.

При тия вътрешни достойнства на превода не са пожалени жертви и усилия от енергичния издател г. П. Генадиев, за да се предадат и вънкашните качества на едно изящно и луксозно издание, и в това отношение Ад стои усамотен в нашата литература, ненадминат от никое друго издание. Благодарение на артистическия дух на преводача и страстното му желание да направи във всяко отношение превода си достоен за голямото име на Данте, страниците на Ад са украсени с чудесните илюстрации на Доре, които сами съставляват една величествена поема в живопис и озаряват с такова поразително освещение текста.

Г. Величков е завършил достойно задачата си, която не само в нашата литература, но и в европейските литератури, по значението си и мъчнотията си, минува за подвиг.

Трябва да му честитим за това и да му благодарим.

[Сп. «Духовна пробуда», кн. 8 от 15 юни 1906]

СТЕФАН С. БОБЧЕВ

(Първият председател на Югославянския съюз на книжовници и публицисти)

Името на г. Бобчева е добре познато не само в нашенско. Той носи на гърба си един товар от 35-годишни книжевни и обществени трудове. Сега г. Бобчев е народен представител, адвокат, редактор на две списания и занимава катедрата по историята на българското право в нашия университет. И ние знаем, той се труди да бъде най-акуратен изпълнител на работата, която му се възлага. Той сам се нарича ренжперит (чернорабочий) на

перото и на обществеността; ние бихме го нарекли подвижник.

С. С. Бобчев е роден в Елена (1853 г.) в небогато, но почитано и видно семейство. Когато свършил еленското трикласно училище, той станал «даскал» в основното училище на родното си място и същевременно редактор-издател на ръкописния вестник Утро. Бобчев е бил тогаз 15-годишно момче.

Когато по-късно се срещаме с него в Цариград, в Медицинската школа, той като студент е вече сътрудник на в. в. «Македония», «Право», «Напредък», редактор на «Читалище», редактор на в. «Ден», председател на първата «Македонска дружина», в каквото си качество (1873 г.) той е обходил цяла Македония и изпитвал ученици от училищата, подпомагани от казаната дружина.

В 1876 год., една година преди да получи лекарска диплома, Бобчев, компрометиран в тогавашните смутни времена и предаден на турски полицейски съд, бил принуден да бяга. Той емигрирва и се озовава найнапред в армията на генерал Черняева в Сърбия като представител на Одеското настоятелство, а покъсно — в Букурещ, гдето основава и издава до Освободителната руско-турска война в. «Стара планина». Той отива след това в Москва, за да свърши юридическия факултет, гдето за професори е имал: С. А. Муромцев, М. М. Ковалевская, Чупров, Янжул и др.

Редом със студентческите си занимания в Москва Б. не спрял любимите си книжовни трудове: той сътрудничил в някои руски вестници и списания: «Русский мир» (на генерал Черняева), «Современния известия» (на Гилярова-Плетенова), «Московские ведомости» и «Руский вестник» (на Каткова) и др. Като завършил курса на правото и получил диплом на кандидат прав, г. Бобчев се върнал в Пловдив, гдето преди и след Съединението (до 1899 г.) игра видна рол в книжнината и обществения ни живот. В периода на съединението редом със своите служебни занимания (председател на окръжно съдилище, съветник на върх. съдилище, председател на върховно админ. съдилище и директор (министър) на правосъдието в Южна България г. Бобчев беше и редактор на в. «Марица», сътрудник на сп. «Наука».

Към южнобългарския период на негова живот принадлежи грамадната му работа по приготвяне програма и материали за българското обичайно право. Тоя негов труд биде награден с първи сребърен медал от руското географическо общество и от него досега са излезли два големи томове (Сборник на българск. юрид. обичаи).

След Съединението и след емигрантството си в Цариград и Русия г. Бобчев се посвети на частно занятие, адвокатството, основа (с г. М. Маджарова) «Юридически преглед» (1893 г.) и «Българска сбирка», които урежда и издава и досега редовно и непрекъснато. За народен представител в Южна България и в Княжеството той е бивал сам избиран винаги, когато си е поставял кандидатурата, освен един път.

От 1899 г. Бобчев се пресели в София. Тук той беше поканен да поеме катедрата по историята на българското право в нашия университет, катедра, която занимава пет години; той взема участие в съставлението и управлението на юридическото ни дружество; от четири години насам той е председател на Славянското дружество в България.

Неговите книжовни трудове по правото, историята на правото, историята на Българското възраждане, по просветата и нейните дейци в миналото съставляват една дълга редица и биха напълнили десетки томове. Едното им изброяване е невъзможно в една статия като тая; особено са забележителни неговите по-нови трудове по историята на правото, обичайното право и по историята на възраждането ни.

Откогато е основано дружеството на българските публицисти, г. Бобчев е негов председател. Идеята да се състави един съюз от южнославянски книжовници и публицисти е поникнала при неговите първи срещи с. г. Бабич-Джалски, първи хърватски белетрист, и г. Одавич, сръбски книжевник. Свикването на първия южнославянски в София конгрес принадлежи главно на неговото настояване.

За да придаде на конгреса истинския му южнославянски облик, г. Б. не пожали ни труд, ни средства да обиколи Сърбия, Хърватско, Словенско, Далмация, Черна гора, Херцеговина и Босна и да ангажира посетители от всички казани краеве.

Присъствуващите на конгреса най-видни представители на южнославянската мисъл знаеха председателя си, оцениха го още повече и те приеха с акламация провъзгласяването му за първи председател на Южнославянския съюз на книжевници и публицисти. Смеем да се надяваме, че г. Бобчев и тоя път ще оправдае големите надежди, които му се възлагат.

[В. «Дневник», бр. 1480 от 18 август 1906 г.]

Из живота, разкази от Евгения Марс, София. Цена 1 лв. 20 стот.

Под псевдонима Евгения Марс се крие една млада българка, която пръв път излязя с тая си книга на литературното поле. Ние прочетохме разказите ѝ и впечатлението, което получихме, ни налага длъжност да кажем няколко думи за това литературно дело. И тия думи ще бъдат похвала. Книгата «Из живота» е написана с много задушевност, тя се чете открай докрай с услада и изобличава в авторката си един млад и хубав талант, голяма наблюдателна способност въз живота. Евгения Марс умее да ни заинтересува с най-дребните явления на обикновения живот, като ги възпроизвежда художествено и с поетическа простота. Тя не дири сюжетите си в извънредни събития, в потресающи случки, нито стъкмява драматически ситуации, за да ни възбуди вниманието. Тя черпи разказите си из ежедневния живот, като изкарва дълбок смисъл из него. Въобще, картините, които ни дава из живота, са тъжни, както е сам той. Такива са разказите «Безотрадни» — в тоя разказ има една справедлива критика въз тъмните страни на възпитанието у нас; «На балът», друга критика на суетността на нашите дами от висшето общество; «Угасна» и «Честита нова година», са разкази напоени с тиха меланхолия; «Кознодейство», който покъртва дълбоко с изображение перипетиите на една злочеста любов. Особено силно впечатление произвожда разказът «На молитва» заради високите чувства на човеколюбие и всеопрощение, които го вдъхновяват. Това разказче може да се назове едно бисерче в нашата повествователна литература. Друг един разказ «Тъги на морския бряг» пленява със своята поетичност, но той би спечелил още повече, ако не бе задръстен по някъде с излишна фразеология. Но той и така е едно дълбоко и прочувствовано произведение. Щяхме да забравим «Един ден в Панчарево». Тоя разказ е написан леко, но е украсен от хубави описания на нашата дивна природа, от която авторката се възторгва с такъв искрен патос в началото му.

Ние смело препоръчваме разказите «Из живота», като сме уверени, че всякой ще се наслади от прочита им. Писателският талант на Евгения Марс е несъмнен и много обещава в бъдеще, стига развитието му да отива правилно. А в това ни гарантира настоящата ѝ хубава книжка, за която искрено поздравляваме новата, почти единствената наша даровита писателка.

[Сп. «Духовна пробуда», кн. 11, октомври 1906]

1909

ЕДИН БОГАТ ПРИНОС В НАШАТА НАУКА

Тия дни излезе на свят от дълго време работения учен труд на г. Ст. Бобчев: «История на старобългарското право». Тая обемиста книга от 560 страници може да се нарече едно съкровище, спечелено от българската наука. Г. Бобчев, който обладава рядка ерудиция по предмета и е понастоящем професор по обичайното право в университета, с една непобедима настойчивост и дълбока вещина е изследвал и използувал, след внимателна проверка, всички съществуващи данни в научната литература, за да хвърли чрез тая си книга ярка светлина в една област, останала тъмна до днес и незасегната почти у нас. Тя е едно откровение, тя дава почти ново освещение на сума факти от социално-културния бит в нашето историческо минало. След тая книга ний гледаме ясно в него. И бъдещият историк на това минало, социологът, който би желал да работи по него, писателите, които би желали да го възпроизведат художествено, ще намерят богата жетва, ще почерпят безброй ценни и интересни сведения по материята у г. Бобчевата книга. Даже за обикновения читател, жеден да се запознае с миналото ни, тя представя неотразим интерес, бидейки написана популярно, незатъмнена от педантската мъгла на претенциозна ученост. И заслугата на автора е голяма. Нашият учен свят ще му е признателен, както и културното общество. Един грамаден труд, плод на несъкрушима енергия, добродетел, каквато до висша степен обладава г. Бобчев, писан добросъвестно, с любов, в продължение на години и завършен по бляскав начин. В него г. Бобчев дава мярката на своята обширна ерудиция и на майсторско боравене на опитен изследвач в научната дейност. Ние можем искрено да го поздравим с успешно изнесената задача, приветствуваме и българската наука със скъпото приобретение, с което я обогатява многозаслужилият наш книжовник, учен и обществен деец.

[В. «Нова балканска трибуна», бр. 83 от 22 ноември 1909]

1911

ЕДНО ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА НА «ВОЛЯ»

Получихме следното писмо от г. Ив. Вазова:

Уваж. г. редакторе,

С възмущение прочетох даденото интригантско антрефиле във Воля, че аз съм бил авторът на отзива в Мир за пиесата «Боян Магесника» от г. Кирил Христов. Заявявам, че аз съм съвсем чужд на казания отзив и че недобросъвестен човек е злоупотребил доверието ви с тая клеветническа инсинуация, насочена да ме оскърби и да развали добрите ми дружески отношения с г. К. Христова, на чийто висок поетически дар съм бил винаги горещ адмиратор.

Моля ви в името на честта да поместите това ми опровержение.

София, 13 дек. 1911

С почитание: И. Вазов.

[В. «Воля», бр. 233 от 15 декември 1911]

1912

УЖАСНИЯТ БИЧ ЗА ЧЕЛОВЕЧЕСТВОТО ОЩЕ НЕ Е ПОБЕДЕН

Изгубена ли е надеждата за унищожението му? Бъдещето отговаря: не! Науката, която покори мълнията, скъси пространството, завладя въздуха, извърши чудеса, ще открие разрешението и на тоя въпрос и ще облагодетелствува човечеството с едно от най-великите си благодеяния: убиването туберкулозния бацил. Дано бъдем честити да доживеем скоро и това тържество на човешкия гений.

[В. «Утро», бр. 413 от 27 март 1912].

1913—1921

1913

ЗА БЪДЕЩЕТО НА АНХИАЛО

Анхиало е изгорено. Това гръцко гнездо на бреговете на Черно море е превърнато на развалини, които още димят. В продължение на 14 века този градец, разположен на територията на България, е образувал една непристъпна крепост на елинизмът, бил е държава в държава, както са били и Месемврия, и Анхиало. Гръцки закони, гръцки интереси, гръцки дух са царували там. По нехайство или по политическо недоглеждане, или по други причини — Анхиало е продължавало да остая неприкосновен остров на гърцизма всред българското море и при Крума, и при Симеона, и при Асеновците, и до вчера. Нашият черноморски бряг е бил и днес остая гръцко владение. По силата на не знам какви привилегии, гърците са придобили правото да се вчитат в Анхиало като в Елада. Държавният глава, когото признават, комуто се кланят, чието име с почитание се произнася в църквите и в училищата, не е българския княз Фердинанд, а атинския крал Георги. Името България е изгонено из училищата, то се ненавижда, то се споменува с отвращение. Сега, когато по силата на стихийни събития това яко гнездо на елинизмът е унищожено, време е да излезем из многовековната си слепота и да поискаме да станем ние господари у дома си. Правителството има длъжност да спечели за България и тоя български кът, като не остави да се възроди и усили пак това враждебно гнездо, дето се възпитават безнаказано духът на омраза и ненавист против всичко българско. Да се възпрети вече на гръцки владика да се настанява в Анхиало е малко, трябва да се попречи на самия елински дух да се загнезди там изново. В Атина едно кафене с български надпис не може да съществува, нека в България направим да има една гръцка крепост по-малко — ние сме господари в страната си. Какво трябва да се направи? Според нас правителството може и има право на законно основание да отчужди землището под изгорелите анхиалски къщи, да разпланира нов град по модерните изисквания и продаде местата преимуществено на българи. Нека добри българи се заселят там, нека се възроди Анхиало, но като български град, дето български дух, български интереси, български живот да завирее. Ако това средство се покаже непрактично, друго да се измисли. При малко добра воля, при малко повече патриотизъм, а той не липсва на днешните властници, може да се завоевае по мирен начин тази гръцка държавица за българското отечество и култура. Нека даже са заличи срамния спомен на нашето многовековно нехайство и слепота и се даде на новия град едно българско име, например Крумовград. Повтарям: нека България бъде българска, нека се почувствуваме господари и в тоя приморски край и занапред в него да царува не крал Георги, а българский княз, и името на България да бъде тачено и обожавано, а не произнасяно с омраза и отвращение.

Не заслужава ли да се помисли върху това, доде е време?

София, 4 август 1906 г.

[«Седмична илюстрация «Принос», бр. 4 от 26 октомври 1913]

[РЕЧ НА МИТИНГА ЗА МАКЕДОНИЯ]

Почитаемо събрание,

Дълбоко трогнат от високата чест, която ми правите с тоя избор, аз ви изказвам своята благодарност. Аз благодаря на отзивчивата наша студентческа младеж, носителка на българската национална мисъл и национални идеали, че и днес, в тоя най-съдбоносен час за България, тя става изразител на болките и трепетите на народната душа.

Да, съдбоносен и велик час. Българският народ е изправен пред събития от колосална важност. Подир нечуваните триумфи на нашата доблестна войска, която е целият народ, подир безбройните жертви, дадени в епическите битки по тракийските поля, ние днес с горест се озоваваме пред един страшен факт; виждаме родната Македония, за която водихме и славно завършихме великата борба, подпаднала под нов ярем, по-страдуща днес, по-изгубена за нас, отколкото беше под сломеното вече турско иго.

Каква изненада, какво разочарование! Ние очаквахме да посрещнем нашите герои, нашите хубави млади герои с цветя и венци, да ги окичим със заслужените лаври, да им се радваме, да ги прегърнем, да ги целунем по челата. И вместо това, какво виждаме? Не в нашите разкрити обятия ще дойдат от бойните поля, а ще идат може би да леят благородната си кръв по нови бойни поля, за да довършат великото дело — освобождението на Македония.

България не желае война. Идеалът на България беше мирно и сговорно живуване с нашите съседи, за да може да се предаде на културна и творческа работа. Но възможно ли е това, когато нейното живо тяло се реже на късове, когато сърцето ѝ е обляно с кръв? България жадува за мир, но за мир почтен, мир, основан на правдата и честта, мир, който да ѝ обезпечи плодовете на великите ѝ жертви на безсмъртните ѝ победи!

Но такъв мир за нещастие не ни се дава. Хищническата алчност на нашия съсед — уви, аз не смея вече да го назова брат! — разби надеждите ни. И докогато нашите храбри войски спираха с железните си гърди потока на турските орди при Чаталджа и Булаир, нашите съюзници, възползувани от сгодната минута, заграбиха Македония. Заграбиха най-българските краища на България! Грабнаха ни цялата благодатна долина на Вардара, дето е най-жив бълг. дух: Миладиновата Струга, Самуиловия Охрид, Кирил и Методиевия Солун! Не стигаше това: додето войските ни стояха заковани пред цариградските стени и при Мраморно море, те, съюзниците ни, натрупаха и трупат още войските си на границите, за да се бият против войските, на които дължат лесните си победи и безопасни разходки из Македония. Разчитахме на съюзници и приятели, попаднахме на влъхва, мислехме ги левове — излязоха хиени!

Не желаехме война, но вероломството на нашите съюзници ни я налага! Е, добре, ние не се боим, защото нашето дело е свято, защото вярваме в правото си и в силата на меча си. Ние вярваме още по-крепко в нашия бог, в българския бог. Той, великият български бог, който ни запази от погибел през петвековното робство, който ни пази при Шипка и при Сливница, който даде левска сила на нашите юнаци при Лозенград и Люлебургас, който подкрепи мощната им десница при Чаталджа и Булаир, който им даде крилата при щурма на Айвазбаба, и тоя път няма да ни остави, той ще бъде с нас. С тая увереност аз викам: Да живее надеждата на България, да живее нашата славна непобедима армия.

. . . .

[Народният поет г. Ив. Вазов, като председател на събранието прочете следнята резолюция, приета с акламации]

Българското студентство, най-младия клон от българското гражданство, събрано в тоя съдбоносен за отечеството ни час, изказва преди всичко своя привет към българската армия, великият подвиг на която то ще носи и култивира в себе си като залог за славното бъдеще на целокупния български народ.

Българското студентство, отзивчиво към по-високи национални и общочовешки културни идеали, е прегръщало винаги идеята за един Балкански съюз, ала днес особно то е длъжно да подчертае, че никога то не може да допусне това да стане с цената на едно разпокъсване и разграбване на българската национално съкровище;

българското студентство,смятайки висшият държавно-организационен идеал на България преди всичко в националното обединение на българина (до Шар, Пинд и Егейско море), готово е да пожертвува себе си най-напред и приканва всички народни сили към това!

[В. Мир, бр. 3890 от 20 май 1913]

[ОТЗИВ ЗА КНИГАТА НА Д. ГАВРИЙСКИ «ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕННОСТИ В ПОЕЗИЯТА НА ИВ. ВАЗОВ]

«Искате мнението ми за тоя Ви труд? Отговарям с една дума: великолепен. Ние нямаме още книга в нашата литература като тая, дето дълбоката ерудиция тъй добре се съчетава с верността на погледа по въпроса, който третирате, и правилното му схващане. . . Но повтарям: книгата Ви е във всяко отношение ценна и от голямо значение».

[Сп. «Знание», кн. 1 от септември 1913]

1914

ЕДИН ПОЗИВ КЪМ БЪЛГАРСКОТО СЪРЦЕ

Позволявам си да споделя с българското общество някои мои впечатления.

Завчера бях в държавния съд. На високата естрада стояха върховните съдии, очевидно всецяло погълнати от тежката задача, възложена от закона върху тяхната съвест и доблест. Срещу съдиите стояха подсъдимите, между които се мяркаше бледната, но все още мъжествена фигура на генерал Савов.

Не чувах какво говори защитата; вниманието ми бе увлечено другаде. В моето съзнание на човек и българин аз бях силно потресен от една парлива мисъл.

Генерал Савов, генералисимусът на българските армии във войната против турците, е на подсъдимата скамейка. Обвиняват го за деяния, извършени от него преди десет години в битността му на военен министър. По начало нищо не може да се каже против едно дело, заведено въз основа на законите на нашата страна, за да се даде заслуженото на ония, които са гледали небрежно на своите обязаности като държавници. Законът е закон.

Но тоя същи генерал Савов, макар и подсъдим, на 17 септември 1912 година биде повикан и назначен вожд на българското войнство. Очите на цял народ се впериха в него. Всички знаеха, че той е подсъдим, и всички с одобрение посрещаха неговото поставяне начело на българските войски. Към възторга на нашата армия се добави и доверието към началника, който ръководи. Създаде се увереност в победата. България нему повери своите чада и нему възложи надеждите си.

Пред героизма и самопожертвуването на българина нищо не можеше да устои. В страшния люлебургаски бой — турската империя биде сломена.

Хвала и чест на героите, които одържаха победата! Вечна памет на загиналите! Но в тая грандиозна битка имà участие преди всичко стратегът, който бе насочил армиите и ръководил операциите. А той е генерал Савов!

Подсъдимият генерал Савов изнесе една победоносна война срещу турците. Историята справедливо ще свърже победата срещу турците и вечната слава на България с името на тоя човек. След войната срещу турците — за тоя пълководец само похвали можеха да се чуят у нас. Велико беше доверието към него.

По онова време всеки знаеше, че генерал Савов е подсъдим. И всеки си казваше, че тоя човек със своите заслуги през войната напълно изкупи прегрешенията си като военен министър, ако има такива. Кой тогава допущаше, че пълководецът ще бъде изправен пред държавен съд? Никой. Защото над правосъдието има човещината. Еднаж държавата поставила генерала начело на войските да побеждава и му поверила съдбата си, тоя генерал е вече опростен, хвърля се було върху неговите непохвални деяния. Кой допуща държавата да е казала в оня момент:

«Генерале, поставям те начело на моите армии да ги водиш към победи и слава, но не се безпокой: след свършването на войната ще те изправя пак пред държавния съд и ще те опозоря!» Не, България не е била тъй жестока!

Няма съмнение, че тогавашното Народно събрание, ако времената позволяваха да заседава по-продължително, би извършило нужното, за да се хвърли булото на забравата.

Но съдбата на народите е изменчива. Започна се войната против съюзниците. Нещастията се струпаха едно след друго — и нашата държава едва не загина. Генерал Савов още в самото начало ненадейно биде уволнен от главното командуване; не беше ли това уволнение една страшна грешка? Но в най-мъчните минути на втората война — държавата пак се обърна към генерал Савов и му повери ръководенето на три армии. В тая нова длъжност той — според сведущите хора, е спасил положението, което е било безнадеждно.

Но в България, особено след нещастията, мъчно се признават заслуги, каквито и да било. Народът е начумерен. Дребнавостта и тесносърдечието надвиват над добрите чувства. Онова, което вече се считаше безспорно справедливо — днес се забравя. Никой не се осмелява да напомни! Ние преживяваме минути на слабост и можем да бъдем несправедливи.

България победителка, България щастлива, не мислеше да съди генерала Савова — организатор на победата. Щеше наистина да бъде едно петно такъв един съд — върху светлото лице на България.

Но сега, понеже България е сломена, нещастна, омърлушена, заровена сто педи под земята, съди своя славен пълководец, когото отдавна в душата си бе простила. За една щастлива България тоя процес щеше да бъде едно зло. Ще бъде ли той едно добро за една нещастна България?

Ние сме ожесточени. Ние сме коравосърдечни!

И утре, други ден е годишнината на падането на Одрин и България ще празнува с гордост тая велика дата. Когато всички, които със своята кръв, мишци и ум създадоха 13 март, се съберат в църква, за да отправят молитвите си към всевишния, оня, под чието върховно ръководство българското оръжие спечели най-бляскавата си слава, стои на подсъдимата скамейка, унизен, изоставен, нещастен! Друг народ би акламирал героя си с възторг.

В грамадната арена, която се казва Тракия — генерал Савов беше оня Урзус, който, начело на българската армия, сломи турската империя. България може да загине, но славата на нашия народ няма да изчезне от земята след горния подвиг. Пред такъв подвиг един римски народ би вдигнал ръка и би наложил на самия Цезар да прости. Днес времената са други: мястото на Цезаря е заето от народа.

Ето защо аз се обръщам с молба към тоя народ, към неговите водители, към неговите законодатели и вдигам ръка. . . за прошка и за забрава!

Народите, ако искат да бъдат велики, нека се пазят от жестокост.

И нека с един нов устрем към напредък, към добродетели и мъжество — създадем едно ново поколение, по-способно, по-дисциплинирано, което да избегне нашите грешки, запази държавата и осигури бъдещето величие на България.

Аз вдигам ръка. . . за забрава!

[В. «Утро», бр. 1124 от 13 март 1914]

ЕДНО ПИСМО ОТ ИВ. ВАЗОВА

Читателите ни са прочели, уверени сме, с възмущение оскърбителните нападения и подигравки за Ив. Вазова във вчерашната «Балканска трибуна».

Народният поет е изпратил следното късо писмо на директора на този вестник:

Уважаемий господин И. Икономов,

Вие сте допуснали във вестникът си недостойни нападки въз мен, загдето съм издигнал глас за генерал Савов.

Аз направих същото и за вас, когато подписах прошението за помилването ви. Помните, вие лежехте в затвора за убийство.

Аз тогава бях руган от неприятелите ви. Днес съм руган от вас за един великодушен позив на сърцето си, какъвто беше и първия.

Аз не се кая за постъпката си. Извърших това, което ми диктуваше човешкия дълг и съвестта.

Продължавайте да каляте във вестника си. Нека всичко да бъде оплюто и охрачено у нас. Тъй България съвсем ще цъфне!

Ив. Вазов

[В. «Утро», бр. 1127 от 16 март 1914]

Г. ВАЗОВ ЗА МАНИФЕСТАЦИЯТА НА 13 МАРТ

Позивът на г. Вазов извика голям шум в пресата и в обществото. Засипаха се възторжени похвали и заедно с това страшни осъждания и укори върху поета. Последните станаха особно силни след овацията, която се направи г. Вазову, когото множеството понесе на ръце от църквата до Военния клуб, както носеше и генерал Савова.

Интервюиран от един наш сътрудник за мнението си върху манифестацията, г. Вазов заяви следното:

«Не предполагах, че моя позив ще подигне такава буря. Казах своето мнение като частен човек. Не съм се движил от каквито и да било лични чувства към генерал Савова: с него едвам се познавам, не го бях виждал от много месеци; видях го преди няколко дена на скамейката на подсъдимите в Държавния съд. Защо издигнах глас в негова полза — отговорът на това се съдържа в самият ми позив и считам излишно да се спирам на това. Така ми продиктува моето българско сърце.

Колкото за овацията из улиците, направена на мене, аз я намерих тогава, намирам я и днес неуместна. Тя бе една изненада за мен. И ако да бих най-малко подозирал това, което се случи, аз своевременно бих се измъкнал из навалицата. Но попаднал ненадейно на ръцете на няколко еки господа, аз бях понесен към Дондуков булевард, всред приветствените викове на народа и на учащата се младеж. Напразни бяха усилията ми да се отърва от това положение. Аз се чувствувах в плен, безпомощен, в ръцете на непознати хора, които ме носеха някъде против волята ми защо. . .

Тази е истината по шумния въпрос за устроената на мен овация.»

[В. «Утро», бр. 1129 от 18 март 1914]

1916

КНИЖНИНА

За род и чест, стихотворения от Ст. Чилингиров

В гладки и пластични стихове младият и талантлив поет г. Чилингиров възпява своите или народните преживявания през тая бурна епоха на напън и титанически борби за освобождението на поробена понапред от турците, а после — от сърбите Македония. Книгата му състои от три отдела: «Подем», «Скръб» и «Към Шар». Всяка песен е един трепет на българска душа, един стон или един вик на триумф. При все това, изразите на тия настроения са предадени със забележително спокойствие, вред преобладава някаква душевна благост на нежна и мека натура. Никъде нервност и поривистост. Любовта към родината, към нашия войник, към страдалческия наш народ осветлява душата и сърцето на поета и му вдъхва прекрасни чувства, които заразяват читателя с искреността и свежестта си. И забравят се под топлото им веяне мъничките, твърде редки впрочем, недоглаждания във формата. «За род и чест» е една от хубавите лирически сбирки, с които сегашният героически период обогати нашата книжнина. Поетът потвърди за лишен път истината, че отечеството си остая един от най-благородните и непресушими извори за поетическо вдъхновение у нас. Поздравяваме сърдечно певеца за ценния му поетически труд.

[В. «Мир», бр. 4886 от 21 юни 1916]

1917

ПРЕДГОВОР [КЪМ «СПОМЕНИ» НА АРСЕНИ КОСТЕНЦЕВ]

Спомените на г. Арсени Костенцев се четат с истински интерес и увлечение.

Учителствувал дълги десетилетия по села и градове в Македония и Одринско в епохата на турското владичество — преди и след освобождението на България, — пламенен борец за Българското възраждане, г. Костенцев — сега вече в преклонна възраст — е успял в тая книга да опише своите патила, поражения и победи с една трогателна, непристорена простота, която пленява и умилява.

А в борбите и приключенията на нашия просветител по онова време има толкова романтизъм, че тия спомени могат да се четат и просто като един занимателен разказ.

Но книгата има и друго значение. Тя е едно историческо повествуване, което ще бъде назидателно за по-младите поколения: още еднаж те ще видят в една живописна картина с каква чудна, корава упоритост техните бащи и деди в тъмното робство са се борили и са жертвували мило за драго за просветата и засилването на българщината и запазването ѝ от пагубни влияния.

При това и времето, избрано за издаването на тия спомени в отделна книга, е най-сполучливо. Аз бих желал те да се преведат и на чужди езици, за да се чуе решителният отговор, който те, без да са имали това пред вид, дават на въпроса до каква степен имат сърбите право да претендират за Македония. Защото нашият борец, отворил с добром и със зло толкова български училища, надзърнал в толкова турски затвори, победоносно изнесъл денонощни борби с толкова противобългарски козни в Македония — никъде в спомените си не ни среща нито с един сърбин!

Пожелавам, щото тая книга да се прочете от колкото може повече българи.

Юлий 1917 г.

1918

ПРЕДГОВОР [КЪМ КНИГАТА НА Г. МИТОВ «НА ВОЙНА С 28 ПЕХ. СТРЕМСКИ ПОЛК»]

«И почна се живота, суров и тежък. Ден след ден, вървим. Не спряха ни високите планини, не отчая ни умората. Родино, ний само за тебе мислим оттогава! Изходихме много твои краища, видяхме много твои хубости. Ний милвахме побелялата брада на Пирин; ние чухме да шъпне Беласица за Самуила; Вардар не една песен ни изпя. Много пъти отчаянието тропаше на нашите врата, но ний не му отворихме. Неведнаж разочарованието се опита да ни излъже, но ний излязохме по-хитри. Скръбта не можа да ни отрови и тежкият кръст на мъките, който ний носим отгава за тебе, не можа да ни превие. Много бяхме ний тогава! Едни остаха в самотни гробове по стръмните урви на Беласица, други завинаги ще слушат в гробовете си тихия плисък на вълните на Дойранско езеро. А по каменистите чуки край Черна, безплодни досега, ще цъфнат цветя, защото с много кръв ги запоихме ние. Колко много имена записахме в твоята история, Родино!»

В тия прочувствени редове, страстни и силни като една молитва, които цитираме из настоящата книга, се съдържа цялата история на храбрия 28-й Стремски полк, прославил се с беззаветния си героизъм през войните за обединението на отечеството, дал може би най-големите жертви в неравната борба със свирепите неприятели.

Аз прочетох с напрегнато внимание и с вълнение цялата книга. Но тя е тъй хубаво написана, тъй навред пламти огъня на младия борчески дух и на любовта към родината, към идеалите ѝ, към жертвите ѝ, към красотата ѝ. . . Всичко добро, каквото бих могъл да кажа за нея, ще е бледно и студено. Тя трябва да се прочете. Тя е писувана сигурно от поет, от истински поет, който е преживял всичките мъки, теглила и въодушевления на героическия полк и е делил всякой сърдечен трепет негов из кървавия и славния му път към голготата, из който е оставил по-голямата си част. При страниците, оживени от трепещущи разкази за живота и подвизите по бойните поля на юнаците, редят се страници от прелестни, напоени с дълбок лиризъм описания на природата. Мисля, че всяка наша христоматия занапред е длъжна да се украси с някои от тия поетически бисери.

Това само мога да кажа за тая книга.

1919

ПРЕДГОВОР [КЪМ «РАЗКАЗИ И ХУМОРЕСКИ» НА М. ГЕОРГИЕВ]

С две ценности, скъпи и редки, се отличават разказите на М. Георгиев, две ценности, неотбелязани достатъчно от нашата критика — уви, ние все още я очакваме! — но разбрани от обществото, когато се появиха тия разкази и те спечелиха на покойния писател живи и единодушни симпатии и го туриха веднага в реда на ония самородни и хубави таланти, с които историята на нашата книжнина е длъжна да разчита: правдиво възпроизвеждане живота и хуморът.

И в това възпроизвеждане живота М. Георгиев е тъй оригинален и самобитен, неповлиян от никакви чужди навеи и превзетости, както рядко други писател у нас.

А хуморът му, добродушен, спокоен и очарователен, сипан разточително в някои от разказите му, осветлява с лъчи на радост и живот нашата изящна литература, изобщо навъсена, както сме и ние всички.

Условията на живота попречиха да ни надари с още повече духовни ценности тая богата натура; но и това, което имаме от М. Георгиев, е доста да запази ненакърнима паметта му в нашите души и завидното му място в литературата ни.

КАРТИНКИ ИЗ ДНЕШНАТА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

На писалищната си маса имам книгата «L'année terrible» от Виктор Хюго. И често я прелистям пак, а чел съм я с жажда преди трийсет години.

Куп поеми на скръб и негодувание. Кипяща злъчка на френския поет, възмутен от суровостта на германското нашествие във Франция през 1870—1871 година.

Историята, която е едно колело на съдбата, често обича ирониите. Днес в България има едно чуждо нашествие, нашествие от синовете на Виктор Хюго. Тогава Франция я късаха;сега, късаните тогава, България късат. И главно, не й късат месата за себе си — да те изяде лъв или леопард пак е в известно отношение чест, но те раздават треперящите ни меса на чакалите, на котките и на плъховете.

Ох, как звучи сега меланхолно крилатия марш на Rouget de Lisle: «Allons, enfants de la patrie!» На 1871 година император Вилхелм I заповяда при преминуването на войските му под Триумфалната арка германската музика да свири тоя марш. Една жестока подигравка на жесток победител. След това Виктор Хюго нагрози марша и се закле да си запуши ушите при неговото пение. Защо и нам сега е противен той и болезнено ни се свива окървавеното сърце при самия спомен за него? Никога вече в България той няма да се чуе! Френската култура, френската книга, френското име беше у нас на висока почит. Ние се възпитавахме на френската литература, наравно с руската. Уви! Завоеванията на френския гений, извършени в нашите души, ги заличи френската дипломация.

Дали завинаги или временно? Може би. Защото френския афоризъм: Dans la politique il n'y a jamais е верен повечето пъти.

Неволно засегнах литературата. И погледнах на нашата. Търся в нея отражение на страшните събития, които преживяваме — нали литературата във върховни моменти като днешния не може да не бъде, и трябва да бъде, отражение на живота? Особено лирическата поезия. Но нашите поети, нашите млади поети, препускат на своите пегаси в области милиони километри далеч от живота ни. Те са щастливи хора. Те са велики писатели на чистата поезия. «Еснафската» поезия не е достъпна за лирата им. Ето например що чета в едно списание, излязло тия дни:

В край суров, в страна безцветна
слезе кротката Иштар,
там де мъка безответна
бремени и роб, и цар.

Тая Иштар, сигурно — по името личи — е някоя жена в Арабия или в Индия! Прекрасно, прекрасно!. . . А ето една друга поезия, дълбока и ефирно-неземна, също така далеч от еснафска България:

Аз нося сърцето на плаха и нежна девица,
и злобата — присмех на демон коварно-жесток,
в душата ми крее копнежа по Синята птица
и светлата вяра на черния земен пророк.

Добре, че в душата на поета крее копнежа по Синята птица. Какво му трябва нему нашия живот, с неговите необятни като море скърби? Великолепно. Някога покойният Пенчо Славейков нарече ония, които предпочитаха понятната поезия, «фасулковци». Защо, наистина, да пишеме за фасулковците, т. е. за стотините хиляди четци, които търсят храна за душата си в книгата?

О, колеги, пишете, пишете за кротката Иштар и за Синята птица!

*

По-горе споменах думата «еснафска». Не аз си я измислям. Думите «еснафски чувства», «еснафски мироглед», «еснафска поезия» са изобретение на модерните ни критици и литератори. Защо да нямаме и ние прилагателно «еснафско», както русите имат «мещанско», както немците имат «филистерство»? А думата «еснафско» има смисъл на банално, на долньо, на просташко, на полуграмотно. И тия наши братя, що позорят с еснафството, имат пълно право. Еснафщината, сиреч института на еснафите, под турското владичество се занимаваше освен с търговия и занаят, с други прости работи. Градеше черкви, поддържаше училища, записваше се «спомоществовател» на книги и на вестници; имаше свой съд за скараните си членове и не ги пращаше по кадии и мюфтии; даже грешеше малко и с патриотизъм: даваше парични жертви за революцията, па и сама участвуваше в нея. В дълбокото си невежество не беше чула ни за Иштар, ни за Синята птица.

Дявол го взел, и аз нищо не знаех за тях!

Уверяват някои клеветници на българската чест, че в средата на нашата интелигенция тронува мързелът. Тези хора преди всичко са невежи. И какво значи мързел? Мързела е благодатно занятие. Чрез мързела възпитаният човек отбягва грозотата на пошлия труд, има време достатъчно да съзерцава красотите на живота, да обсъжда въпросите на политиката, на изкуството, на идеите. Има гениалната изобретателност да живее, без да се унизява до низката работа на простака, който мисли, че работата е нещо потребно и необходимо за живота. Мързелът може благородно да живее на широкия гръб на държавата или на гърба на имотните простаци.

Мързелът даже е, в известен смисъл, двигател на прогреса: той има време да цени работата на другите, да осъжда лошото, да хвали доброто, да критикува и прочее. Ако всичките хора работят, кой би изпълнил задачата му? После, и нашият полубог Оскар Уайлд нали е писал черно на бяло: «человек не трябва да работи»? Това евангелие държим сега.

Вестниците са пълни сега със съобщения за алчността на нашите съседи: гърци, сърби, румъни. Искат български земи. Пораснали три пъти по-големи и пак искат. Искат, искат! Румъния даже се очетвори, но ето точи зъб за цяла Добруджа, даже е сърдита, че не ѝ тласнаха «стратегическата» граница до Шумен и Русе. И защо я обижда парижката конференция? Тия добри румъни имат здрав апетит. През 1912 година, когато нашето оръжие освобождаваше нашите братя-роби, румънските вестници печатаха цели месеци уводни членове все с това грамадно заглавие: Lacomia bulgareska. Сега за тях няма «Lacomia». Акулата не мисли, че е лакома, когато поглъща всичко живо, каквото се мерне пред разтворените ѝ челюсти. Тя просто има добър апетит.

Няма ли да ѝ се задръсти някоя ръбеста риба в гърляна?

Вестниците ни обаждат още, че Беломорска Тракия и Струмишко, по висша заповед, трябва да се изпразнят от нас, и надават врява: ами условията на предварителния мир в Солун не предвиждат това! ами в Париж още окончателен мирен договор не е подписан!

Деца, деца! Деца сте вие, вестникарите!

Ако вълкът разкъсва агнето, той има за това уважителни съображения.

Дигайте шум, ако си нямате работа.

Октомври 1919 г.

[В. «Напред», бр. 107 от 21 октомври 1919]

ЕДИН ИЗЛЕТ ИЗ СЕНКИТЕ НА НАШИЯ ЖИВОТ

След Солунското примирие ние прекарахме цяла година в тревожни лутания из бъдещето, което очакваше България.

Много гадания, много предположения и зли, и добри. Последните бяха повечето. Едно пиянство от доверие в съдбата, едно сляпо доверие във великодушието на нашите победители. И какви слухове не се носеха в София и оттам в провинцията. Видите ли — България няма да пострада, България няма да изгуби нищо, след като изгуби войната: Добруджа, повече от половината, ще ни се повърне, Македония — автономна, източната ни граница даже до Мидия — Енос, даже Драма и Кавала — български! Из незнайни източници идеха слухове сладостни, по тайнствен начин се предаваха новини ободрителни, една упоя от афион бе заразила атмосферата ни. . . И правителството съдействуваше, и публиката съдействуваше. Банкети на победителите, изрази на любов, при всеки случай, рабска коленопреклонност, унизителни ласкателства. . . О, големи работи очакваха България! Даже гърците се разтревожиха и печатът им нададе вик, че «тия хитри, коварни българи» са успели да замаят гостите си и да ги направят от врагове свои приятели! И във Версайл, и в Париж вече е друго, хубаво настроението. . . И слуховете следваха все приятни и ободрителни. Афионът произвеждаше своето зашеметително действие.

Додето, додето. . . един прекрасен ден, в края на миналия септември, прочетохме проектодоговора за мира, връчен на нашата делегация в Париж.

Пробуждане ужасно!

Сега се чудим как сме могли да се лъжем, как е била възможна тая самоизмама!

Уви, тя бе много глупава и много естествена. Самоизмамата на оня, който е изправен пред съд, за да бъде осъден на смърт, и все вярващ, че ще бъде помилван, и даже милван!

Днес сме вече на чисто. Ударът с млат по главата ни направи да се изпарят всичките лъжи из нея. Той е за предпочитане пред афиона. Сега се сещаме сякаш посилни и готови да се борим със съдбата. . .

*

Който би помислил, че ние днес сме много нещастни, се лъже много.

Погледайте на разкоша из софийските улици! Погледайте лукуловските пиршества в разните вертепи на гуляи и веселби! Афионът изчезна, но пиянството продължава. Пиянство на похабени души, пиянство на покварени сърца. Даже властта се видя принудена да ги обуздава. Ето, преди няколко време един местен вестник ни порази с едно съобщение за нравствената грозота, която не би се намерила в никой друг народ по земното кълбо. Но по-добре да предам думите на вестника. Сцената, която описва, е в Банки. Времето, в което произлазя, е в дните на всенародния траур, който почерни цяла България, една септемврийска нощ.

«Отидох, казва вестникарят, в един близък хотел. Тук траур няма. Всички маси са заети. На една страна чужди офицери с неизбежната женска гарнитура от българки, разбира се. . . Най-веселата компания е в средата. Млади мъже и млади жени — всички пият, пеят из Чардаша и пушат цигари. И жени пушат.

Най-веселата компания след малко става и с песни и шеги отива на станцията. Местата в трена са вече заети. Решават да се настанят във вагона за багажи. Мъжете се нахвърлили първи. Дамите, с помощта на френските войници, които товареха нещо, също се качиха. И се почна луда игра в тъмния вагон. Хорà, песни и ръченици. И чуждите войници се хванаха на хорото при дамите и те играха кючек! За тяхно щастие и тренът не тръгваше.

Набрала се беше доста публика да гледа веселието. И да се възмущава. Най-после един от множеството се обади:

— Не ви ли е срам поне пред чужденците! Цялата страна е в траур!

Той трябваше с всичкия си глас да вика, за да бъде чут.

Но вместо да млъкнат засрамени, един от веселещите отговори за всички:

— Знаем ви вас патриотарите! Аз съм бил две години на фронта. . .

Като че ли пребиваването на фронта е дало право на всяко кощунство!»

Тоя срам, който покри челото ми, който ще го покрие и на всеки честен българин, като прочете то̀я разказ, едва ли би бил възможен у други народ! И да би бил извършен от долни хора, а то (аз направих справка у вестникаря), а то от видни софийски граждани и гражданки!

Във Франция биха им строшили главите, в Сърбия биха ги съсекли — тия сърби не си поплюват на ръцете — и циганите би се възмутили.

Някога у римляните, мисля, е имало «позорен стълб» за позора.

Издигнете поне него, ако не щете да издигнете бесила!

*

Нашият живот се усложни. Събитията изискват нови усилия, създават нови потребности, никнат и нови вестници, сред тая нечувана скъпотия на хартията, но понеже се появяват, значи, нужни са. И трябва да признаем, днес вестниците са единствената душевна храна на обществото и добре изобщо се списват. Само че потопът от чужди думи залива нашия беден език, повече и повече. Завчера един земеделец, народен представител, ми казваше угрижено: «Защо не ни пишат по български нашите вестници? Защо не пишат и за неучените — да ги разберат? Нали пишат за българите»? На тоя наивен въпрос какво можех да отговоря? У нас е сега мода да се употребяват чужди думи. Много нови понятия и предмети нямат в езика и съответните думи и по неволя, докат ги намерим или измислим, служим си с чуждите думи. Но кой се ограничава с това? Потопът от чуждици залива, залива, а хиляди наши хубави български думи подсмърчат зад вратата. На масата си имам сега един сръбски вестник. Там «Антанта» навсякъде се пише «Спорàзум». Ние си имаме «съглашение», но «антантата» царува, както и хиляди други езикови нечистотии. И не се вижда краят на това грубо варварско нашествие. На 1879 год. пътувахме с Дринова през Стара планина за към Берковица. Стана дума за чуждиците в езика ни и аз му споменах за странностите на Богоровия «чисто български език». Знаменитият наш учен ми каза: «Ние трябва да благодарим, че има един Богоров!» Да, тогава Богоров трябваше, сега сто богоровци трябват — те ще ни разсмиват, но ще ни стряскат, ще ни поправят, защото всички сега — турям и себе си в това число — грешим против чистотата на езика.

За щастие, нашият днешен поетичен език не може да се укори (щях да кажа: да се упрекне). Плеядата млади поети и повествователи, от Яворова до днес ни дава една чиста българска реч, която постоянно се усъвършенствува и обогатява. Само затова аз прощавам на модернистите поети — а сегашните, с малки изключения, са модернисти. Техният модернизъм рано или късно ще изфиряса, както всяко неестествено и фалшиво нещо, но езикът им ще остане, скъпо достояние на бъдещите самобитни, не подражатели на Самена и Брюсова поети.

⁂

Попаднах в областта на дневния печат. Да се спра още малко в нея. Напоследък се подигна доста шум по въпроса: имаме ли талантливи писатели и въобще имаме ли литература за пред хората. Разумява се, отрицателните твърдения бяха много. Само един-два гласа, самотни и боязливи, се обадиха и казаха: да! Произнесоха ги писатели. Тия бедни хорица си кривиха душата. Как? В България да има нещо добро? Как? Нещо българско да бъде добро? Добро е само чуждото. Тая нещастна България е достойна само за бичът на своите синове. Нека сърби, нека румъни се хвалят със своето — даже с отрепките си, — те са шовинисти. Нека чуждите народи да тачат своите поети, писатели, художници — то е тяхна работа. Ние сме българи и трябва да се отричаме. Това е полезно, даже приятно. Спомням си, че и в Русия, във времето на Пушкина и Гоголя, явил се бе някой критик — Булгарин ли беше или други, не помня добре, — който прогласяваше, че Русия няма още литература! У нас ги има легион.

Покойният Алеко със своя неподражаем хумор, рисувайки характера на българина в «Бай Ганя», прикачи му куп смешни недостатки и нравствени грозоти, каквито са присъщи почти на всички народи. Как не се досети, как изпусна да отбележи само една оригинална черта в характеристиката на българина, един недостатък «само» български, архибългарски: самооплюването! И гръмкото възклицание в банята на Бай Ганя: «Я булгар!», което у нас извиква презрителен смях, аз считам великолепен, макар и груб израз на самоуважение и национална гордост, добродетели, които на учените байганьовци липсват.

23 октомври 1919 г.
[В. «Напред», бр. 113 от 28 октомври 1919]

ЕСЕННО НЕБЕ

Една голяма вълна от студ, дошла, според метеоролозите, от Скандинавския полуостров, заля Германия и съседните ѝ страни и след няколко дена оттам дойде и нам на гости. Прекрасната обикновено софийска есен се превърна на навъсена зима. Навъсено небето, навъсена Витоша, без време побеляла от снегове; навъсени челата, навъсени душите. Ето сега че сеизмографът на г. Вацова ни обажда, че и земетресения, или «землетръси», както пишат учените вестникари, заплашват Балканския полуостров. . . Униние, мраз, печал навсякъде под нашето софийско небе. Едно високо «ох!» трепти из въздуха. Вие ще го видите изписано по лицата, ще го срещнете по улиците, ще ви прободе в стълповете на ежедневните вестници и ще ви отрови, заедно с тютюневия дим, в кафенетата. И ето защо аз престанах да посещавам последните, рядко се осмелявам да дочета трагичните членове във вестниците, избягвам среща с добри хора, които след «добър ден» ти извикват едно страдалческо «ох!», което никому вече не е нужно, защото е безполезно. Вчера обаче излязох на улицата да подишам здравия студен въздух, но ме срещна един приятел, познат почти на всички граждани по своята вечна шеговитост, той даже ми не каза «добър ден», но се превърна на цяло «ох!», което се изобрази по челото му, просълзи се в очите му и обви цялото му същество, добре обвито с топлия си кожух — и плачеше това «ох» над България, разкъсана, унизена, обезчестена, покварена, развратена, убита! И «охът» ме попита насълзен: «Кажи, брате, какво да се прави?» Аз му рекох възмутен: «Остая ни едно нещо с тебе: да си изкопаем гробовете и живи да легнем в тях!»

⁂

Да, инфлуенцата на песимизма, «испанката» на отчаянието! Но какво добро от песимизма? Каква полза от отчаянието? Де в света те са дали поне един благодетелен тласък на енергиите, де са подигнали мъжета и на младостта човешкия дух? О добри хорица, погледнете по-внимателно наоколо си. Животът не е тъй тъмен, както е тъмно в душите ви. Но вие ще кажете: вижте каква поквара, всеобща и безнадеждна! Вие ще ми посочите новия затвор, ще ми посочите възмутителния разкош на женските накити по улиците, пиянствуванията във веселите вертепи на София, ужасния бяс на хищничеството, растящо въпреки всички драконовски мерки на властта, безумните борби на политическите честолюбия и охоти. . . А аз ще ви посоча процеса на обновлението и на духовния подем, изпъкнали като пролетни цветенца из развалините на нашите надежди, из гробищата на нашите мили национални блянове: никнещите всеки ден почти нови културни и просветни дружества, натъпканите от жадни слушатели помещения, дето се държат сказки по наука, изкуство и стопанство; напливът на множеството във всеки кът, дето се разнася словото на светлината и бодростта: нашите картинни изложби; младите ни таланти в музиката; препълнената зала в рисувалното училище, в която Митов държи сказки върху живописта, аудиторията на професор Шишманов, дето се притискат до издушване жадни слушатели на лекциите му по европейските литератури през XVIII век! И в другите области на живота ни бие същия пулс на сила, на младост, на вяра в живота и в бъдещето. О, недейте охка — каква полза от милиони безполезни и безсмислени охкания? Дайте ни лучи в тоя мрак, дайте ни надежда в тая скръб!

Охът не е живот, а е смърт!

*

Една радост, тъй дългоочаквана от нашите копнеещи души:

Пленниците си идат!

Пленниците, храбърците, милите наши и свети герои на дълга и честта! Ще видят, най-после — уви, колко живи са остали! — свещената родина. Ще ги види и тя, радостна и плачуща. Ще си дойдат нашите герои и левове, покрили България с неувяхваема слава, и хвърлени от нашето безумие в едногодишен тежък и опозорителен плен. Ние ще видим с трепетно сърце титаните на героизъм, измахнати, бледни от дълги страдания, но вървящи пак горди и величествени в своята духовна красота. И чини ми се, че в техните очи ние ще четем страшното укорно слово: «Що сторихте с нас?»

*

В беседата с един приятел по днешните събития неволно засегнахме историята на Първото и Второто българско царство и ни се наложи едно сравнение между тях и Третьото царство. И събеседникът ми каза: «Корим тогавашните българи, че, храбри, войнствени, поради своята ниска култура или отсъствие на всяка култура, поради неразумността на управниците си, поради безразсъдната си жажда на царете за ненужни завоевания и вечни борби с византийците, чрез които изтощаваха народните сили, па ако щеш, поради глупостта си, два пъти доведоха България до робство. Па напанагон, и богомилските секти, които разяждаха народната душа, се присъединиха към разрушителното дело на тия управници и царе. О, да ги не корим тъй безжалостно, о, да не хвърляме камъка на гнева си върху тия неразумни прадеди! При всичките си недостатки и безумия, те успяха да задържат независимо — Първото царство три века, а Второто—два века! А ние, просветените техни внуци, които ги клеймим, подир 40-годишното съществувание на Третьото царство, на дваж рискувахме да го заровим в гроба: първия път — с 16 юни на 1913 год., а втория път. . .» Той не щя да се доизкаже и млъкна.

*

Тия дни излезе сборника «Жътва».

Прелистих го, прегледах го. Сбор от произведенията, с малко изключения, на нашите млади писатели, около 50. И образите им. Стихове и проза. Той е цяло откровение. Колко хубави дарования, непознати или пренебрегнати до днес, красят страниците му! Колко млади сили, колко вдъхновения, колко откриляещи се полети! Това наистина е цяла жътва от хубостта, от сочни и жизнени класове на нашата млада духовна нива. За големия труд по съставянето на тоя сборник, както и за самата идея, хубава иоригинална, трябва да се благодари г. Добринову. Той принася истинска услуга на книжнината ни.

*

Есенното небе е навъсено. Витоша, побеляла от ранния си сняг, хвърля суровата си и строга нота в неприветливата картина на природата. Софийските улици пак гъмжат от народ. Хлапаците с вестници под мишници крещят раздирателно. Всеки грабѝ вестник и чете проклети новини из пътя, а студеният вятър свива листата на вестника; той разнася из въздуха пожълтелите листа на дърветата. Гарваните, накацали по стрехите или по телеграфните жици, зорко следят минувачите или кой знае какво гледат. Есен е вече, влазяме в зима. Господа, пак ще дойде пролет!

Вярвайте в пролетта!

България вярва в нея!

29 ноемврий 1919.

[В. «Напред», бр. 1410 от 2 декември 1919]

ДО ГРОБА НА ЯВОРОВА

Една дълга върволица от гимназистки и студентки из Търговска улица. С ярки есенни цветя и с училищни знамена отиваха по посока към Шарения мост. Беше 27 октомври, 5-та годишнина от смъртта на Яворова — разбрах, че шествието отива на гроба му, да отдаде дан на любов и признателност на нежния наш лирик. Реших да сторя като тия девойки, хранещи жив и светъл образа му в младите си души, взех си фаетон и стигнах в Орландовските гробища. Заваля дъждец. Двама младежи, вероятно студенти, също почитатели на поета,ми посочиха гроба му. Как бе тъжен, неуреден и изоставен вечния дом на тленните му останки! Как сиротен и загубен, тъжен под намусеното дъждовно небе! Няколкото отдавна положени от благочестива или нежна ръка повехнали цветенца плачеха приплюснати до черната пръст. Небето продължаваше да ръси студените си и шумящи капки и сякаш и то плачеше.

И печален стоеше запустелия и забравен почти гроб на незабравимия певец на съкровеното в човешката душа, на вдъхновения художник-ваятел на българската поетическа реч!

А дъждът валеше.

Как беше тъжно!

[«Яворов споменик», София, 1919]

ЕДНО ОБЕЗПОКОЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАЖДАНИ

Нема си работа Народното събрание, ами гласува закон за задължителното гласоподаване.

И не стига това, ами в два дена вътре тоя закон влезе в сила, така щото всички трябва да идат на урните при общинските избори!

Напразни бяха благородните усилия на някои политически групи в камарата да попречат на това грубо нарушение на конституцията.

Напразно верни блюстители на неприкосновеността ѝ протестуваха красноречиво против това изнасилване личната свобода на българските граждани!

Законът се гласува̀ и влезе в сила, с оня отвратителен член, който наказва с глоба от 20 до 500 лева негласувалите.

Възмутително насилие!

Но нямаше що да се стори. Като всички ония, които бяха изгубили или неполучили избирателните си книжки, и аз трябваше да побързам вчера да получа моята.

След справка отидох за нея в изборния отдел на кметството.

Но стълбите [illegible] върволяк на обезпокоени граждани.

В коридора пред стаята на изборния отдел гъмжило пак от такива.

В самата стая един ужасен натиск и навалица на обезпокоени хора.

Защото днес беше последния ден за получаване избирателни карти, после — глоба от 20 до 500 лева.

Тук още повече разбрах всичката неуместност на тоя насилнически и бърз закон.

Толкова ли беше притупал тъпанът за него?

Стоя смутен, или по-добре — възмутен.

Как да си оправя работата при тоя наваляк?

Един чиновник при кметството случайно ме видя и ме съжали в моето окаянство. Той взе образа на провидението, мушна се и изгуби в наваляка, и след четвърт час се завърна с една бележка в ръката. На нея стоеше номерът на името ми в избирателните списъци. Значи, записан съм бил, но не съм получил или изгубил избирателната си книжка. Препоръча ми по-скоро да ида при комисаря в моя участък, за да помоля да ми се даде такава.

Хайде сега из калните улици, под дъжд към участъка. Там — тихо. Никакви безпокойни граждани. Един служащ ме праща в една друга, отдалечена улица, дето работи комисаря. Отивам.

Пред вратнята — тълпа хора. Вътре — друга тълпа обезпокоени граждани. И там натиск. Прониквам с мъка вътре в канцеларията. Един чиновник, който ме позна, прибърза да ми услужи и след малко получих желаемата карта.

Щастлив, аз сядам в съседната стая да си почина и изпуша една цигара. Чиновникът — второто мое провидение — ми говори:

— Слава богу, слава богу! Тоя закон беше тъй нужен, тъй навременен. Представете си, досега около две хиляди граждани дойдоха като вас. Те никога не са се заинтересували да узнаят има ли ги в избирателните списъци, или пък да запазят избирателните си карти, ако ги имат, защото никога не са ходили на урните да пущат гласовете си. Важното е, че тия граждани не са от простите; бедняците, безимотните, работниците — до един — отдавна са си уредили работата и не ни безпокоят. Те са дисциплинирани, имат организация. . .

— А какви дойдоха? — питам.

— Какви ли? Попове, богаташи, професори и, извинявайте, писатели!

Същия ден срещнах се с г. Ц. Н., принадлежащ на една от горните категории обезпокоени граждани, и му разказах какво съм видял и чул.

Той ми каза:

— Дявол го взел тоя закон за задължителното гласоподаване! Аз никога досега не бях гласувал, сега пръв път ще ида при урната.

— И защо не ходехте?

— Защото нямах доверие в никоя партия. Която и да дойдеше на власт — все това е — хеписи бир. . . (да ми простят читателите, че не мога да туря и третята турска дума).

И така, нашата буржоазна интелигенция не ходеше досега да гласува, оправдавайки се пред съвестта си с тая философия: «Хеписи бир. . .» И само незначителна част си разваляше спокойствието да иде да гласува. Така беше и в провинцията, защото. . . «Хеписи бир. . .»

*

Читателят нека бъде добър да повярва — ако сам не е схванал това, — че негодуванието ми против тоя закон е притворно. Аз сам, от дълги години, съм го желаел. Желаели са го почти и всички благомислящи българи пред гледката на нашата гражданска разпасаност и нехайство, с които сме се отнасяли към едно от най-святите права, осветени от основния ни закон. Нужно беше да бъдем **задължени** да упражним това право. Чувствували са това и много правителства, но не са имали волята или решителността за такава смела реформа. Страхът от изгубване популярност ги е сдържал. Не казвам: страхът пред нарушение на конституцията. Уви, кое правителство повече или по-малко не се е поддавало на тая съблазън! Но животът е по-силен от всякакви писани закони. Доброто на отечеството изискваше това изнасилване над законите на отечеството. Ония, които някога в Търново написаха конституцията, имайки за образец белгийската, нито са помислили, че я пишат за един народ-дете, неспособен да се ползува от правата, що му дава тя... Казах— белгийската конституция. . . Та и в Белгия, неимоверно по-просветена от България и с народ, възпитан в култа на свободата и политическите си права, видяха се принудени най-после да въведат закон за задължителното гласоподаване!

Нека да не плачат ония, що държат за конституцията. Животът я надрасна и тя трябва да се покори на живота. Не съм привърженик на днешното правителство, но обичам смелите и целесъобразни мероприятия. Много негодувания, много обвинения те предизвикват. Но що от това? Едно правителство, което се бои от тях, няма право да бъде такова. Помня ред подобни постъпки, осъждани на времето, но после признати за благотворни. Някога покойният Д. Петков, като кмет, просече софийските улици, унищожи цели махали, срина даже църкви, подигна против себе си митинг, който разпръсваше чрез помпите на пожарната команда. Да не беше тая Петкова ръка — тя му беше едничката! — кой знай дали и днес щяхме да имаме тия прави и широки булеварди и улици на столицата, сега най-хубавата от всички балкански столици и с която се гордейме пред чужденците.

Днес цял народ реве от скъпотията, реват градовете ни от хищничеството на спекулантите.

Ще се намери ли ръка, която по един или друг начин да ги обуздае?

Ако се намери, би трябвало да я благославя благодарното отечество. Salus populi suprema lex. . .

6 декемврий 1919

[В. «Напред», бр. 145 от. 6 декември 1919]

1920

АСЕН I

ШЕТНЯ ИЗ ИСТОРИЯТА

> «В 1190 г. Асен поразява гърците при Верея. Императорът едвам успял да избяга.»

Тия думи прочетох днес в блок-календара «Житейска мъдрост» на листът му от 30 януарий т. г.

И тъжен, и чаруващ спомен отнесе мислите ми в далечните предели на нашата бурна древност. И при днешната действителност — ох, нашата скръбна действителност! — с още по-голяма яркост, с още по-красиво величие засвети пред мен великият образ на Асеня I. И душата ми с мистическа любов се спира на тая благородна фигура, която осветлява с неугасим блясък историята ни в края на XII век.

Когато си припомним при какви тежки времена, при какви трудни политически условия този силен човек е повдигнал българския народ и го е повел на отчаяна борба за освобождението му от византийското 170-годишно оскотяюще иго, когато следим страшните перипетии на оная дълга борба, увенчала се с освобождението на България, не можем да се не изпълним с благовейно чувство към духовната му мощ, към стихийната енергия, събрала в себе си енергията на цял народ.

*

Аз настоявам с твърдението си за необикновеността на Асеня I.Гръцките летописци се пазят да го обрисуват във всичката му духовна красота. Но от онова малко, което ни са казали за него, от подвизите му, от гръмотевичните удари, нанесени над гръцките войски, от умението му да въодушеви цял народ, от проявлението на бистър политически ум, на гъвкавост на характера, на желязна упоритост на волята, ние можем смело да кажем, че той е бил не само велик пълководец и велик цар, но и гениален човек! Да, един гръцки съвременен летописец — не помня сега кой беше — даваше в хрониката си накратко съдържанието на една Асенова реч пред войската му. Но тая реч ми направи поразително впечатление. Толкова съобразителност, толкова пълководческа предвидливост, толкова способност да влее в душите доверие в победата и в себе си! Един модерен пълководец не би могъл по-добре да каже. . . Да, един велик човек, и дипломат, и омагьосвач от тълпите!

И тоя дивен човек, след деветгодишно бурно и славно царуване, биде убит вероломно от необузданиячестогонец Иванка. Каква съдба! Какво нещастие за България! А да беше живял по-дълго този гениален човек. . .

*

Когато посещавах някога драмата на Друмева «Иванко», аз винаги излизах с очи насълзени от печалния и нежен лик на Мария, кающа се и плачуща за смъртта на баща си; с ярост в душата против Исака, с възмущение против вероломния Иванко. Излазях и с тежко чувство на обида от слабия и безволен образ на Асеня, какъвто ни го е представил Друмев. Един Асен, какъвто не допуща ни психологията, ни историята. Защо ни го е представил такъв Друмев?

Днес вече не ходя на «Иванка» от страх, че още посилно ще изпитам чувството на тая национална обида. . .

Спомням си, че и Войников тогава във Влашко в една своя критика за «Иванко», излязла в отделна брошурка, при многото натяквания, повечето от тях спорни, беше отбележил основателно, че Асен в драмата е «повече калугер, нежели цар». Петко Славейков от Цариград защити горещо драмата във в. «Македония», но по тая точка се умълча. . . С изключение обаче на тоя

недостатък и други по-малки, драмата обладава ценни литературни достойнства; тя носи печата на таланта и завинаги ще остане скъпа на българското сърце.

*

И тъй, Асен I бе убит сред триумфите на оръжието си и на делото си, след като простря далеко границите на освободена България, която имаше нужда да бъде укрепена и уредена пак от такава здрава десница. Но той падна мъртъв в търновския дворец след деветгодишно царуване.

Една злобна съдба е висяла в миналите векове над България. Най-великите ѝ синове са били без време покосявани, Крум едвам живял като владетел 12 години; достойният Асенов брат Петър след едногодишно царуване също бива убит от някой идиот болярин; Калоян, храбър като Крума, хитър политик, с широк ум, като брата си Асеня I, биде убит от своя воевода при обсадата на Солун и царува само 11 години.

И като на зло, с изключение на Бориса, Симеона и Самуила, останалите наши царе, които са живели подълго, са били или нищожни, или посредствени. Така слабодушният Симеонов син Петър, който допусна да пропадне великата бащина му империя под ударите на Светослава и ц. Цимисхия, царува 41 година.

Иван Александър, хитрият, но женолюбивият и нещастен разкъсвач на царството си — 34 години; недостойният и страхлив Иван Шишман, който не даде ни едно сражение на турците и се задоволяваше да се крие в крепости — 30 години. А в ония времена личните качества на царя бяха всичко: държавата се засилваше или пропадаше според човека, който я управляваше. Пак ще да кажа: какво би било, ако вместо Шишмана би бил един Симеон или един Самуил!

*

Но тия са напразни и непотребни съжаления. Историята си е история и да задаваме въпроси на съдбата или да я обвиняваме, е безсмислено. Слепият случай, който играе такава голяма роля в живота на отделните хора, играе такава и в живота на народите. . . Тя се е разгуляла с особена жестокост над миналото на България.

Моето възбудено въображение ме отнася далеко в мраковете на изчезналите времена. Но моята душа е угнетена. Тя живее в днешната действителност, въз мислите ми тегне мората на вчерашния и утрешния ден — какъв непрогледен мрак! Но ето завчера — една луча и една свещена радост: при Градската градина срещнах половин рота войници, отиващи някъде под звука на военната музика. Половин рота от шепата българска войска, останала още на България! Момчетата вървяха бодри, весели, бих казал: крилати. И мина ми през ума, че тия войници са били участници във великата епопея, в която българският дух се надрасте и остави в наследство на грядущите поколения безсмъртни примери от героизъм и самоотрицание. Ох, тия добри момчета, ох, тия български деца!. . . . Аз се просълзих. . .

О, младост, поздравлявам те! Твоят синоним е: надежда. Ти си способна да поклатиш земното кълбо: ти би изтъгнала жертвата из обятията на ада, както пее Мицкевич!

30 януарий 1920 год.

[В. «Напред», бр. 189 от 3 февруари 1920]

ВЧЕСТ НА ПРОФ. ИВ. ШИШМАНОВ

Сред скръбта, която е обладала душите ни — един луч от радост; сред болнавий вой от самоотрицания и самоохулвания — едно освежающе чувство на гордост, което подига сърцата ни — това е днешното тържество на велики качества и — нека смело кажа: на велик гражданин.

Аз поздравлявам професор Шишманова!

Поздравлявам в него не само учения, кабинетния работник с големи заслуги към българската наука, а и светлото, и хубавото, което България можа да даде, богатата и блестяща мисъл, чаруващата сила на живото слово, българската енергия, вечно бодра и несъкрушима в него — да, енергията — голямата добродетел, която прави чудеса и дава крила на всички благородни полети.

И от професорската катедра, и от държавническия пост, и от тихата област на науката, и от шумната сцена на обществения живот — все това проявление на духовна мощ и енергия, които ни очароват и удивляват. Историята на българския умствен напредък знае кое място да даде в страниците си на човека с тая тридесетгодишна многостранна и грамадна дейност и тя няма да има по-благодарна работа, когато ще трябва да посочи една от най-чистите слави на родната наука, едно от най-хубавите имена, с които България може да се гордее пред себе си и пред чуждия свят.

И аз ще бъда къс. Красноречиви похвали са слаби да изразят силните чувства в душата ми пред тая богата със заслуги дейност по полето на българската култура, нито изблика на любов и признателност, що съединява тука душите на присъствуващите, та и на цяла мисляща България днес, към нашия скромен, мил и велик юбиляр.

Слава на професор Шишманов!

[В. «Мир», бр. 5992 от 8 май 1920]

ДНИТЕ, ВКОИТО ЖИВЕЕМ

(МИСЛИ НА ЕДИН ЗРИТЕЛ НА НАШИЯ ЖИВОТ)

Когато вървях из булеварда «Цар Освободител», чух една госпожа да казва на един господин, другарят ѝ:

— Като гледа човек колко е весело в София, колко изложби, колко концерти, колко състезания по всички клонове на изкуството, колко книги се печатат, не би повярвал, че България преживява една катастрофа, една катастрофа, каквато частно лице не би изтраяло.

Другарят ѝ отговори:

— Недялке, това е добро.

— Защо? — попита госпожата.

— Защото това е изблика от живот и младост. Един съсипан от нещастията човек се отчайва, но един народ не се отчайва: той иска да живее.

Разговорът продължи нататък и аз го не чувах вече, но думите на господинът ми се видяха верни и стана ми добре на душата.

*

Преди няколко дена умря един заслужил генерал. И едно мълчаливо шествие се проточи из софийските улици подир погребалната колесница.

И чух мнозина, и млади, и стари, пред вида на това погребално шествие да казват с въздишки:

— Добре, че умря!

Друг един прибави, пак с въздишка:

— Щастлив е! Избави се от нашите мъки!

А трети — кой беше: военен ли, гражданин ли, или пишущия тия редове — не важи — издума:

— Защо не умрях и аз, и още по-рано, преди да дочакаме тия дни!

Погребалната колесница отиваше нататък, почернената погребална колесница, пред която се сваляха шапки.

Видях и войниците, кавалеристи и артилеристи, които я следваха.

По техните очи, блестящи от младост и сила, нямаше това униние.

Младостта е неспособна за униние.

Младостта не може да мисли за смърт, освен когато я среща на бойните полета, даже и тогава не мисли за нея!

И младостта не казва: «Защо не умра и аз!» Защото младостта иска да живее!

И бодро, и ясно чувство изпълни душата ми.

*

И стори ми се, че в тия млади хора аз видях България, която също е млада.

България, която работи, надява се, диша с всичката

сила на крепките си дробове; България, която иска да живее, която глада напред, и вярва в себе си и в живота.

Нека е мрачен небосклона ни, нека траурна покривка да се чернее въз нашите надежди и мечти, нека. . . България иска да живее.

Аз поздравлявам тая България. Поздравлявам я във всичко младо, жизнено и здраво, във всичките души, що имат крила, във всичките яки ръце, които коват живота ѝ.

*

Бяхте ли на Игрището преди десетина дена, на Игрището, дето многохилядна младеж правеше, весело, буйно, щастливо, своите спортни упражнения?

Видяхте ли тия стройни, млади, пъргави тела? Това проявление на душевна и телесна енергия!? Тоя млад ентузиазъм във всичките очи и във всичките движения?

Там беше новото поколение.

Поколение, незаразено от унинието, а пълно с неизчерпаема нравствена мощ, дишуще здраве и сила, озарено от лучите на слънцето и на радостта. . . Не, за него не съществува тъгата. То сякаш дума: «Отечество, не губи надежда, моите мишци, моите устреми, моите сили ти принадлежат. Виж колко гореща кръв обикаля из нашите жили и разширява нашите сърца!»

*

Ох, благородна проява на вяра в себе си, на вяра в силите си! Те са не само тук, те са в нашите планини и поля, в градове и села, и в колиби — вред, дето виреят млади тела и млади възторзи!

Един наш запасен генерал бе ходил далеко в провинцията в едно село, да бъде кум, да венчава един запасен войник, обичан от него. Посрещнат с възторг от селяните, носен на ръце сред велико опиянение от радост сърдечна и детинска, ми казваше, като се завърна:

— Не, аз вярвам пак в тоя народ!

И колко смисъл, дълбока и велика, имаха тия прости думи!

*

Чух звучен и размерен тропот на улицата и погледнах из прозореца.

Вървеше една рота войници.

Тропаха с чизмите си, вървяха живо, бодри, мълчаливи. Кои бяха тия войници? Може би някои са били при Одрин, при Люлебургас, може би при Тутракан... Може би са прескачали македонските и албански планини?

В погледа им светеше младост, и колко сила!

И вървяха стройно из улицата, поздравлявани с любовни погледи от минувачите, даже гледани с благоговение.

И очите ми се изпълниха със сълзи.

*

И нека се радват враговете,
Нека неправдата и жестокостта тържествуват,
Но България е млада.
България не иска да умре.

Хубава е тая България със своето ясно чело и със своята крепка нравствена мощ — хубава е в младостта си.

«Нека гние, милост няма!
Чух аз викове безжалнн; —
«Ний изрихме й гробна яма:
блъскай, звоно погребални!»

Не, не гине сила млада,
пет столетья в мъки расла,
не гасней в тоз мрак лампада
в нощ вековна не угасла;

не гасней живот спечелен
с жертви страшни, с кръв порои,
не мре край свещен, населен
със гробове на герои!

Не се мре, когато мрътви
из гробовете си стават...

Чувам, небеса, гласът ви:
«Дни на правда наближават!»

10 юний 1920

[В. «Народна отбрана», бр. 340 от 12 юни, 1920]

ИВАН ШИШМАН

(ЩЕ СЕ ПОВЪРНЕМ ЛИ КЪМ МИНАЛИТЕ ЗАБЛУДИ)

Една тъга ни обхваща, когато четем последните страници от историята на Второто българско царство.

Именно, царуването на Ивана Шишмана.

Каква скръбна личност в извънредно скръбни обстоятелства!

Съдбата искà, щото в най-опасните времена на търновския трон да седи един слаб човек.

Турските орди вече нагазваха край граничните области на държавата. Град след град падаше под властта им, област след област минуваше в ръцете им. И никакво съпротивление, нито опит за борба с дивите пълчища на Мурада и Баязида.

Де е Шишман?

Не го виждаме никъде да води войска за отбрана на държавата.

Той се занимава с дребни разправии. Ту с добруджанския княз Иванка, ту с византийските интриги, ту с влашкия войвода Дана. За да спаси Видин от маджарите вика там — можете ли да си представите? — даже един турски отряд на помощ, и безполезно, защото тоя отряд бива разбит.

А Евренос бег, а Лала Шахин, Баязидовите пълководци, се ширят из българските предели, завземат Тракия без борба, като в една разходка, минуват даже Стара планина, а Шишмана не виждаме пред тях!

Де го?

*

Легендата за някакъв бой при Самоков, в който геройски е загинал, е само една легенда, защото ни турските историци, ни европейските нито дума казват за такъв бой.

Легенда трогателна, мила, създадена от народното въображение. При липса на факти от героизъм, пред които се кланят народите, нашият народ е намирал в тая легенда утеха и нравствено удовлетворение. Иречек също отрича да е имало такъв съдбоносен бой при Самоков. А как беше добре да го имаше. Гърците имат своя Константин XI, който пада под стените на Византия, сърбите имат епопеята на Косово поле, дето загинва кралят им Лазар. Ние нямаме такваз.

А ето какво знаем достоверно от историята: Шишман при наближаването на турците към Търново, което оставя беззащитно, се скрива в Никополската крепост. Потиснат там от турските войски, той се предава и се признава васал на султана. След известно време обаче той се отмята от султана и се затваря в друга крепост, за да капитулира пак и да бъде отведен от турците в Пловдив, дето умира в затвора, както твърдят турските историци.

Какво значи всичко това? Как да се обясни това отсъствие на войнствен дух?

Историята не дава ответ на това питане.

Но ние му намираме ответа, първо: в душевната нищета на последния български цар, второ: в разпокъсването на България на три части, и трето, най-голямото: в умората, в отпадналостта, в отчаянието на самия народ, неспособен вече за борба и решил да се отдаде с покорство на съдбата си.

И Шишман загина, и царството загина, и народът умира за историята.

Страшен исторически урок.

*

Завчера от един достопочтен гражданин в София получих едно наскърбено писмо. Привождам от него следните редове:

«Бях на представлението на пиесата ви «Към пропаст».

Там изкарвате трима селяни. Единият съди двамата и ги укорява, че те нямат отечество, защото гледат

с равнодушие на опасността, която заплашва държавата от приближаването на турците. Единият от укоряваните селяни казва: «Нека дойдат. Какво губим ние? Ако ни завладеят агарянците, и тям ще слугуваме, както слугуваме на сегашните си господари.» Пък другият добавя: «Нема́ тегло от свои е по-леко тегло?» Знаете ли, г. Вазов, че вие, без да искате, изобразявате днешното време? Че у нас има хора, които мислят и говорят като тия двама лоши и заблудени българи!»

О, знам, знам: има, за жалост, тоя гибелен дух, който е обладал някои среди от нашия народ.

«Какво губим ние, ако България загине?» — думат някои отчаяни или равнодушни.

А аз ще им отговоря, като им посоча ужасите, които слетяха отечеството на ония, които също казваха някога: «Какво губим ние, ако България загине?»

Наистина тегло, хиляди пъти по-тежко, и то през цели пет века. Настана робство. Имота, честта, живота на българите станаха плячка на чужденците; биде убито в душите всяко човешко чувство и всяко благородно движение за човешки живот и независимост. Оковаха се волите, разума на цял народ бе доведен до скотско състояние. Всеобща мизерия, мрак безпросветен, унижения и мъки нечувани през пет века. Гърбовете посинели под бича на турския спахия, който е завладял нивите и имотите, жените и момите безчестени или в харемите, черквите затворени или превърнати в джамии! Пет века нощ!

«Какво губим ние, ако България загине!»

Всичко, всичко! Тежки са сегашните времена, но когато България загине, милион пъти ще станат по-тежки!

Името българин, въпреки катастрофата ни, въпреки омразите на враговете ни, не е опозорено. То повдига злъчка, но пак се уважава. Додето духът ни бъде здрав и мишците силни, ние все вдъхваме почит у ония, които ни ненавиждат. Но когато изгубим човешкото си достойнство, когато легнем на земята и кажем: «Ние сме труп, тъпчете ни!», името българин ще се удави в едно море от позор, както и самата България!

*

За щастие, това няма да бъде, никога, никога! Да, има българи, недостойни да носят името българи, но те са безкрайно нищожно малцинство. Грамадната част от народа ни е здрава душевно, както е яка физически. Тоя народ, който зачуди света с велики добродетели, и в мир, и във война, който катурна турската империя и таи в душата си страшен запас от морални сили и от жилавина, няма да се сдаде на отчаянието. Той ще вярва, той ще работи, той ще се надява, ще се уповава на едно бъдеще справедливо. Правдата може да бъде временно погазена, но правдата пак ще дигне глава, защото тя е безсмъртна. . . От всички злини, които могат да постигнат един народ, унинието е най-страшната, то убива волята, парализира енергиите, понизява духа и носи смърт.

Безславното време на Иван Шишмана е минало безвъзвратно.

Нова България кипи от младост и сила.

Малодушните й и недостойни синове ще умрат — те и днес са мъртъвци — но тя ще живее.

Има бог правдив. Той дига, сваля,
бди над слабий, силния струпаля. . .
И ти, Майко, героиньо мила,
вярвай в себе, вярата е сила!

Подигни главата! Не унивай,
твоята звезда високо свети,
тя ще свети и през вековете,
знамето в душата си не свивай!

Имаш в що да вярваш: в твойта младост,
в твойто здраве — на живота радост,
в твоите мишци, труд, полети смели,
в силите духовни, в теб назрели;

имаш нещо по-велико: Твойто
право! Правото, мощ несломима
херувима с огнен меч, чрез който
в бой и с ада си непобедима!

20 юни 1920 г.

[В. «Народна отбрана», бр. 349 от 23 юни 1920]

КРЪЧМАРНИЦА «ТУТРАКАН»

(ДУХЪТ НА ГОЛЕМИТЕ СПОМЕНИ)

Разхождах се с един случаен другар извън Княжево, из клисурата, в която шуми бистрата Владайска река.

Недалеко от Александровския мост, край пътя, зърнахме една полуразсипана и запустяла малка постройка, мъртва и печална, като един забравен гроб.

Над дупката, която е била врата, едвам личаха по олупената стена, полуизмити от дъждовете, тия две думи: «Кръчмарница Тутракан».

Другарят ми се усмихна горчиво, гледайки на тоя нещастен надпис, и каза:

— Вижте: «Кръчмарница Тутракан»!

— Та що от това? — попитах.

— Мразя да срещам вече тия имена на битки и победи, на които дължим гибелта си. Не, стига вече. Да ги забравим. Тоя нещастен кръчмар сигурно чрез това име е искал да привлича минуващите оттука селяни, за да си харчи киселото вино. Щом видя такива исторически надписи и из затънтените улици на София, аз чувствувам някое отвращение. . . Експлоатация на народната простота, въдица, поставена от алчни продавачи за невежествените хора. Беше време през войната, когато тия имена често се срещаха в песните на нашите поети, позволете ми да кажа — и във вашите,— но тогава бяхме опиянени от гръмовете на битките; но сега, слава богу, литературата ги забрави. Не ги забравят още някои простаци и пак ще видите в София на кръчми и бакалници: Люлебургас, Одрин, Булаир. . . Даже видях неотдавна там на едно просто кафене: «Кафене Капша!» Знаете, в спомен на букурещкото най-елегантно кафене, дето нашите офицери през войната с победена Румъния имаха квартирите си! Що за глупост! Не, отвратително! — и той гневно удари с бастуна си клончето на една тръносливка край пътя.

— Не виждам в това нищо страшно, нито отвратително — казах му. — Тия имена са спомени за велики събития и никому не вредят. Защо да се възмущаваме от тия спомени? Те са наше скъпо наследство от пролятата кръв на героите ни. . . Одрин, Люлебургас, Лозенград, Булаир, Тутракан — имаме ли нещо по-свято в новата си история? Да ги забравим? Можат ли да се забравят? Ни днес, ни в бъдещите векове! Казвате, че тия победи са донесли гибел за нас. Не победите донесоха гибел, те само със слава покриха народа ни, а умът на нашите управници. Умът на нашите управници не беше на висотата на духа на нашия народ. Народът ни беше велик, водителите му бяха малко — ето де е нещастието.

— Но съгласете се, отвърна другарят ми, споменуването на тия имена докарва тежко чувство. Те са като един дрезгав дисонанс днес, сякаш една ирония на нещастието ни. Да беше се свършила войната благополучно за България, о, тогава друго.

— Не сте прав: и в нещастието те трябва да ни бъдат скъпи, с тях ще се гордеят идните поколения, по тия спомени ще се възпитава духът и сърцето на нашата младеж; те ще ѝ дават крила, те ще ѝ вдъхват доверие в себе си, защото България ще живее и тя има нужда от хубави спомени, от светли примери на родолюбие и самоотверженост. Наполеон I падна след Ватерло, Франция беше унизена, погазена от неприятелските войски; но имената Ваграм, Аустерлиц, Иена, Айлау, Фридланд и толкова други Наполеоновски победи оцеляха във всичкия си блясък в душите на французите, въпреки нещастието. Чели ли сте Виктор Хюго? Той половина век след разгрома на Франция продължаваше да възпява Наполеоновските победи, макар че не беше ни бонапартист, ни империалист. Той се гордееше с тия славни спомени даже когато стана социалист. Той не казваше като вас: «Отвратителни ми са тия спомени!» Но френците са горд народ.

— Вярно, французите са горд народ — възрази другарят ми, — но те са горди не с Наполеоновските победи, а с великите придобивки, които са дали на човеческия дух, на цивилизацията. Те са горди и с Пастьора, и с Кюри, и с Молиера, и с Волтера, и със своята Велика революция. Ние не можем да се мерим с тях, а да се свиваме и да гледаме сиромашията си. Скромност, смирение и упорен труд, за да заздравеят раните ни — ето кое ни трябва.

— Съгласен съм с всичко това — казах му, — ние сме бедни, бедни! Толкоз повече трябва да ценим едничкото морално богатство, което историята ни даде: подвизите, извършени от нашия народ в геройските борби за идеалите му. Ние само това имаме сега, само с това можем да се похвалим, само по тия подвизи светът привикна да ни зачита като народ жизнеспособен, да ни зачитат дори самите ни неприятели. Тежко̀ на оня народ, който се самоотрича и самоунищожава. Народ без доверие в силите си, без обич към своето, колкото скромен и да бъде, е народ нещастен. Защо да се срамим от славата си? Ние българите и така сме наклонни да се отричаме, да се самооплюваме, ние не признаваме нищо добро в себе си, а видим добро у чужденците само. Помните ли гневните възклицания на Паисия пред вид на духовната ни нищета някога? Тия гневни възклицания и сега могат да ни се приложат. Вие негодувате, например, против Тутракан. Знаете ли какво е Тутракан? Най-бляскавата, най-светлата победа през цялата всемирна война. А тая победа е спечелена от българския дух, от българските мишци. . .

— Както щете, но аз не обичам шовинизма.

— Мразя го и аз. Но тука няма шовинизъм. Ние не страдаме от тая болест, свойствена на нашите съседи. Даже ние падаме в друга крайност от липса на самоуважение. Не казвам, че нямаме патриотизъм, но той у нас е умерен, хрисим, и на часове — бледен. Нужно е даже да се инжектира, ако това е възможно, повечко това чувство в душата на интелигенцията, особено днес.

Няколко време настана мълчание.

⁂

Ние се спряхме отвъд моста, под сянката на големите дъбове и брястове край Владайската река. Тя шумеше гръмливо, удряйки бистрите си вълни в белите балвани, натъркаляни в нея. Прохладният ветрец, клатейки клоните над нас, пееше в тях непонятната си и тиха песен, каквато е пеел през вековете. Склонът на Витоша, цял облечен в гъста зелена непроходима гора, се спущаше в самата река; той пленяваше очите със смарагдовата си мантия и с дивната си хубост, запазена щастливо от зъбът на добитъка и от брадвата на селянина. Слънцето, отиваще вече на запад, позлатяваше с ярка радостна светлина склона с девствената му гора; то минуваше и през клоновете по дърветата, под които стоехме, и играеше с лучисти петна по шумящата река. Някакво чувство на мир и облекчение обладаваше душата сред тая буйна и свободна природа. Разговорът ни се пренесе на друга тема и ние дълго, с погледи, взрени в бистрите блестящи струи и при растящата прохлада на предвечерния час, продължавахме беседата.

На връщане пак минахме край запустялата кръчма «Тутракан».

Тоя вид ни повърна на първия разговор.

— Вие казахте одеве, подзех аз, че стопанинът на тая кръчма е турил тоя надпис само с цел да привлича охотници до киселото му вино. Уверени ли сте в това? Отде знаете, че не друго чувство го е ръководело? Може би тоя прост човек наистина се е гордеел с победата при Тутракан; може би той има син умрял в тоя бой, може би сам е вземал участие в него. Не е ли тоя надпис израз на едно благочестиво чувство на българин и патриот? Аз по̀ вярвам, че това е движило простата му душа. Да, ние изгубихме Тутракан, но славата му остана наша. А народът, който не чувствува чрез ума, а чрез сърцето, додето трае България, ще обича това име и ще потрълва, като го чуе. . . Нашите разочарования, на нас, просветените хора, не засягат тъй дълбоко душата му, не я тровят с нашия скептицизъм.

В това време една пееща дружина от девойки и момци замина някъде на разходка и с песента си прекъсна разговора ни. «Сигурно някоя любовна песен или куплет от Царицата на чардаша пее тая безгрижна младеж», помислих си аз и се вслушах. Не, песента беше военна, патриотическа и с една хубава мелодия. Аз схванах тоя куплет сглобен от неправилни стихове, които направиха да се дигне косата ми:

От Дунав до Бялото море
българска войска снове
от Вардар до Черното море
златогривий лъв реве!

Кой незнаен и неизкусен поет беше съчинил последния дивен стих?

Юлий 1920 г.

[В. «Народна отбрана», бр. 369 от 17 юли 1920]

[ЗАДАЧАТА НА ПИСАТЕЛЯ]

Каква е задачата на българския писател днес?

Мъчно може се да̀ положителен отговор на тоя широк въпрос.

Писателят (разбирам в тая дума и поета) няма задача, нито може да му се възложи такава.

Той е послушен само на вдъхновението си.

Стига това, което пише под вдъхновение, да бъде искрено, красиво по форма и идея, и главно — талантливо написано.

[Сп. «Обществена обнова», кн. 10 от юни 1920]

МЕЖДУ ДРУГИТЕ СИЛНИ ЧУВСТВА, които вълнуват душата ми по случай юбилея ми, е и горещото желание България да има случаи по-често да посреща подобни празници на мисълта, на духовния ни напредък.

[В. «Напред», бр. 399 от 23 октомври 1920]

ПО СЛУЧАЙ ПРАЗНУВАНЕТО МОЯ 50-ГОДИШЕН ПИСАТЕЛСКИ ЮБИЛЕЙ аз бях почетен с безбройни поздравления чрез писма и телеграми, из всички кранща на отечеството, било от частни лица, било от учебни заведения, дружества, съюзи, просветни и културни корпорации, така и от моите еднородци в чужбина. Тия изрази на почит и съчувствие колкото сърдечни, толкоз и ласкателни за мене, много от тях придружени от драгоценни художествени подаръци, дълбоко ме умилиха, покъртиха. Душата ми е препълнена от чувство на гореща благодарност. Аз бих желал, аз трябваше да я изразя, писмено на всички поотделно. За жалост, моята; възраст и умората от преживените през празненството вълнения ми пречат да изпълня тоя приятен дълг. Принуден съм да се огранича с изказването обща благодарност към всички сътечественици, удостоили ме с вниманието си. Благодаря им за тяхната доброта; благодаря за почетта им и за честта, която ми сториха с такава задушевност. Трогнат, аз приех привети не само от всички кътове на България, но и от всички съсловия и политически и литературни среди, щастливо обединени духом през празника ми. Нека знаят, че техните мили поздрави и красноречиви засвидетелствувания на топли чувства са запечатани дълбоко в душата ми. Те ще стоят пресни там до края на живота ми, заедно с дълбоката признателност, каквато изпитвам сега. Благодаря, благодаря на всички!

С почитание: И. Вазов

[В. «България», бр. 277 от 1 ноември 1920]

НАШИЯТ ПОЕТИЧЕН ЕЗИК

(БЕЖЛИВИ БЕЛЕЖКИ)

Аз винаги следя с удоволствие напредъка му, на нашия поетичен език.

Той се изглажда, префинява, обогатява.

Думите «заник», «изгрев», «здрач», «багра», «зара», «ухание», «двери» и толкова други народни и старобългарски думи красят прозата и стиховете. Такива думи са хубави. Хубави са и съкратените съществителни: «заблуда», «пробуда», «забрава», «проява», «развой», особено в стиховете, които правят по-стегнати и годни да побират повече думи, значи, повече мисли.

Но думите: «упрек» (вместо укор, натякване), «намек» (вместо загатване), «пърха» (вместо хвърка, подхвърка — пърха конят), «притома» (умора, отпадане), «тормоз» (вм. спъвало) и др. подобни, са лоши чуждици и нямат работа в книжовния ни език.

Влезли са обаче в езика ни чисто руски думи, почти добили право на гражданство. Такива са «погром», «тревога» и доста още други, повече изразяващи нравствени състояния. Пуристите може да се въсят, но аз мисля, че можем да ги запазим, едно, че мъчно можем да намерим съвсем съответни тям в езика си, а друго — и то е важно, когато се касае за нашата поетична реч — те са кратки и звучни. Това същото ще кажа и за думата «спор». Тя е съвсем руска, но е кратка и производните от нея: «спорен» и «неоспорим», «безспорно» не могат да се заменят, ако задържим само «прение».

Можем ли да заемаме думи от славянския — старобългарският език? Не само че можем, но и сме длъжни. Русите с кривачи гребат от това езиково съкровище. То си е наше, можем свободно да се ползуваме с богатството му. Разумява се, и там трябва мярка и вкус. Михайловски твърде сполучливо си служи със славянски форми и речи. Но най-голямото съкровище, което ни отваря вратата си, е нашият народен език и народните умотворения. Добре е писателите по-често да шетат из тях.

Българският език е много богат, но му липсват думи за нюанси на мисълта, за отсенки. По неволя ще се ползуваме от чуждици, додето нашите филолози, поети и писатели изнамерят или сътворят български, в духа на езика ни. Трябва да забележа, че това вече и става. Някои наши млади поети, истина, неуверено, пускат такива нови думи. Нека бъдат по-смели: несполучливите им новизни ще пропаднат, а добрите ще сцелеят. Днес се гради нашият поетичен език. Трябва само зидарите да обладават верен вкус и тънък филологичен усет при избора на материала за градивото.

Хубав ли е нашият език? Хубав. Звучен ли е? Да. Но поради отпадането на падежите и на неопределеното наклонение речта ни се лишава от стегнатост и в това отношение другите славянски езици имат предимство над нас. Тоя органически недостатък е слабостта на езика ни. Но аз повтарям: той е хубав и звучен. Той е гъвкав, преливен, ярък в звуковете си, разнообразен в интонациите си, енергичен, бих казал — мъжествен. А поради падането ударенията не на същи слогове на думите, той, както и руският, обладава богата ритмичност, годен е за всички стихотворни форми, ползува се с безкрайно богатство от рими мъжки и женски и е способен за най-музикален стих. Останалите славянски езици не разполагат с тия средства, стихът им по неволя е еднообразен.

Натякват на езика ни чужденци, па и наши, присъствието на членовете. Вярно е, че членовете предават на фразата разточеност. Но каква яснота и определеност дават на мислите! Те са почти едно богатство. Истина, че излишната им употреба не е добро. В народните песни те до крайност са намалени. Избягват го и нашите поети, там, дето допуска духа на езика. Ботев в своите стихотворения е най-добрият майстор в умно боравене с членовете.

Тук ме сърби езика да кажа нещо и за правописанието, защото то е яко свързано с речта. Но правописанието е един болен въпрос: през цели десетилетия той е извиквал прения, полемики. И сегашното правописание, наложено от Министерството на народната просвета, не може да се счита съвършено, без кусур. Но то е вече прието, нека го задържим такова — няма защо да хабим нерви и енергия в правописни препирни.

Искам да кажа само едно нещо: това правописание,

нагласено главно за педагогична сгода, притеснява малко свободата на поета. То изхвърля неусеченото окончание *ий* на прилагателните и оставя вместо него само *и*. Така поетът е длъжен да пише: учени мъж, други брат, прави път. Това е изнасилване на езика и затъмняване на мисълта. И как грози сред хубави стихове! Мисля, че поетите могат смело да погазят повеленията на правописанието, ако щете, и на граматиката, и да пишат, когато имат нужда от прилагателни с кратко окончание, «учений мъж», «другий брат», «правий път». Няма да стане световен катаклизъм от това невинно погазване на правописа. Той стои по-долу от поезията. . .

Езикът е жив организъм. Той расте, развива се, видоизменява се. Навярно в бъдещите времена под усилията на големи таланти той ще се усъвършенствува повече, ще се облагороди. Някои казват, че днешният книжовен език ще изглежда тогава, както руският от времето на Ломоносова пред Пушкинския. Това едва ли ще е вярно. Аз мисля, че днешният книжовен език ще остане по хубост същият, само — по-префинен и по-богат. Той ще носи печата, който му даде длетото на талантливи майстори — от Ботева до Яворова и Кирила Христов.

В това отношение и нашите поети модернисти, поклонници изключително на формата, имат заслуга в усилване гладкостта на езика.

Покойний Яворов ме канеше да пишем предлозите «в» и «с» «во» и «со», когато предхождат думи, що зачеват с буква в и с за да се избегне мъчното произнасяне. Аз намерих това предпочитително, но не се реших да пиша така: привичката ми пречеше. Някои поети подир Яворова възприеха тия во и со. Малко глождù това на непривикналото ухо, но е в полза на благозвучието. Не приехме ли от македонското наречие прелестната форма «чакайки», «мисляйки»? Как е жалко, че в някой кът на България не е се запазило неопределеното наклонение в пълната му форма!

Но и тъй, както е днес, езикът ни е, както казах, пак великолепен по звучност, по изразителност и по енергия. И ние си го обичаме като едно от най-скъпите наследства, завещани нам от дедите ни.

ПИСМО ОТ ИВАН ВАЗОВ

Господин редакторе,

Между оригиналните неща, които намирам във вашия интересен лист, е и това: вие поместяте критики против себе си. Искам да се възползувам от вашето гостоприемство и да ви пратя една такава.

Защо допускате тия върли отрицателни статии в «Развигор» против Народния театър? Всичко лошо, всичко грозно, всичко сбъркано там! Вярно ли е това? Турете ръка на гърдите си и признайте, че тия нападки са в голяма степен несправедливи. Подобни се сипят въз храма на нашата бедна Мелпомена още от откриването му, а напоследък най-много. Как? Нищо ли няма добро в живота на нашия театър? От 13 години насам той е доставял душевна храна на столичното общество, възпитавал е по силите си естетическия вкус, будил е хубави чувства, извиквал е благородни вълнения в душите; той е дал възможност да се зароди и развие нашата домашна драма; отрасъл е рояк таланти на истински артисти, с които можем да се гордеем и пред чужденците. Значи, бил е полезен.

Българска, архибългарска черта е да се самоотричаме, да не признаваме нищо свое — добро е само чуждото, макар и да е най-нехелното.

Чини ми се, че аз съм първият, който взимам смело и открито защитата на охуления и опсувания Народен театър — поне аз не съм срещал ни един път топла и съчувствена дума в страниците на нашите списания и вестници за това многозаслужило културно-национално учреждение.

Имам само един укор да направя на Народния театър: защо той ни дава и пиеси като «Мъртвешки танц», «Адам, Ева и змията», «В ноктите на живота» и други подобни символически дивотии — извинете за изражението! Кому са нужни те? Кой разбира тия мъгливи шаради? Какво възпитателно, облагородяюще влияние могат да упражнят те въз сърцето и душата на българина? Защо се изтезава вниманието на зрителите, които си дават парите за друга духовна храна, отговаряща на развитието им и на нашите нравствени народи? Защо се трепят с тях и силите на артистите, които се мъчат като дяволи да предадат живот на безжизнени и нелепи творения, родени от болнави въображения, жадни да поразят с нещо ново, чудато и страшно блазираната публика на Запад? Нека си ги играят там. Нам не трябват. Нам е нужно нещо здраво, човешко, действително художествено. Пòврага тия чужди пиеси!

Истина, има хора у нас, които ги хвалят и издигат до небесата. Но Народният театър за няколко хора ли е, или за голямото множество, жадно за нещо разбираемо и свястно. Да, разбираемо и свястно. Ето например тоя Хамсунов психологически булгур — «В ноктите на живота. . .» Убеден съм, че всички почти, които са видели тая пиеса, са скучали, недоумявали и са си били главите да отгатнат кое е достойнството на тая забъркана символизация на нещо непонятно нам и като мене са излазяли от театъра разочаровани и отегчени. Такъв е случая и с другите символически пиеси, даже и с някои от Ибсеновите, изгонени вече из повечето театри в Европа*. Убеден съм, че всички споделят моето «еретическо» мнение, но не дръзват да го изразят гръмко от страх да не минат за малокултурни — бай Ганю е много честолюбив!

Това исках да кажа.

И. Вазов

[В. «Развигор», бр. 3 от 23 януари 1921]

---

* (Символизмът, това извратено чувство за хубавото, е заразил не само театъра, той е нахлул и в нашата поезия. От него тя е станала чужда нам, болна и непотребна. Жал за толкова таланти, поробени от тая мода!)

УВОДНИ ДУМИ
[НА МИТИНГА ЗА ТРАКИЯ]

Почитаемо събрание!

Както трябваше да се очаква, но много по-рано, отколкото можеше да се вярва, договорите, с които се уреждаха въпросите на Близкия изток, почнаха да се признават дори от самите техни автори като несъстоятелни да създадат условия на мир и ред на Балканите и в Мала Азия. Пристъпя се вече към ревизия на един от тия договори, Севърския, с който се уреждаше окончателно съдбата на Тракия и нашия достъп до Бяло море. На конференцията, която ще се събере за тая цел в Лондон на 21 т. м., гдето ще бъде разискван и тракийският въпрос, ще присъствуват и турски и гръцки делегати. България, за жалост, не се кани да защити своите права върху Тракия, чието отнемане причини най-тежката рана, нанесена на българина и на България. Столичната интелигенция счита за свой дълг да каже своята дума, която, нека вярваме, не ще остане глас вопиющий в пустине. Затова, по почин на Съюза на българските учени, писатели и художници, Съюза на запасните офицери, Съюза на търговските дружества, Съюза на индустриалците, Съюза на българските адвокати, Съюза на българските съдии, Съюза на учителите от средните училища и прогимназиите и Тракийския комитет, се свика това събрание, за да се апелира към просветените държавници на Великите сили от Съглашението да се даде справедливо разрешение на тракийския въпрос. Моля, след като изслушате ораторите господа генерал Т. Марков, Ст. Караджов и д-р Борис Вазов, да одобрите приготвената резолюция, която ще бъде проводена на правителствата на Великите сили от Съглашението.

ПРИВЕТ КР. САРАФОВУ

Драги господин Кръстю Сарафов,

От трийсет години Ви следих. От дълги години гледах в Народния театър как растеше, наякваше, разцъфтяваше един рядък артистически талант — Вашия.

Въпреки многото несгодни условия, Вие вървяхте напред, движим от вътрешен творчески тласък и от една страстна любов към изкуството.

Могъщата природа бе Ви богато надарила с всички преимущества, които правят голям един роден артист.

Вашето появяване на сцената беше за нас предвкушение на една деликатна наслада. Вие властно ни завладявахте и ние изпитвахме неотразимото обаяние на Вашия талант.

Народната сцена се гордееше и гордее, че обладава във Вашето лице един славен представител, с какъвто би се гордяла всяка друга сцена вън от България.

Днес Народният театър тържествува 30-годишния юбилей на Вашата бляскава артистична дейност. Тоя празник е не само Ваш, а и празник на народната сцена, която Вие прославихте и разхубавихте.

Горещ почитател Ваш, мене ми е мило да чувствувам, че споделям възхищението и признателността на всички очаровани като мен от Вас.

Привет на нашия голям артист!

София, 20. II. 1921

Ваш предан: Ив. Вазов

НАРОДНИЯТ ТЕАТЪР
КАРТИНА

(Посвещава се на Кр. Сарафов)

Изкуството е дар небесен
за човешкий род и слава;
народите велики прави,
сърцата облагородява;

то сила крие всемогъща,
в живота лей наслада скъпа,
в безсмъртен смъртния превръща;

изкуството другар е вечен
на всяк напредък, всяко щастье,
под неговия дъх любовен
духът човечески порасте,

И тука в дивните балкани,
приюти нявга на Орфея,
то в изблик нов, с чаровна сила
зацъфна, завиря, загрея!

Тия горещи строфи бяха изречени на сцената на Народния театър от една прелестна елинска Муза, дошла от Олимп на 13 януари 1907 г.

Тя бе поканена на гости от нашите балкански вили за тържественото откриване на Народния театър.

И оттогава той съществува, работи, живее.

И изкуството, по думите на елинската Муза, «зацъфна, завиря, загрея».

Вечер, при електрическото осветление, от фронтона му двете бронзови богини в своите колесници, возени от лъвове, гледат мълчаливо на гладната за духовна наслада тълпа, която бърза към театъра.

Светят, горят прозорците.

Голямото безмълвно здание се одухотворява. То се превръща на едно чудовищно, апокалиптическо животно, чийто ярко осветлен търбух диша, пъха, тресе се от шумни ръкопляскания, от възторзи.

Вътре става някаква литургия — защото това е храм, — литургия в чест на едно велико божество, бога на изкуството.

Вътре се притискат страстни поклонници на тоя бог, невидим и чаровен.

Вътре се подвизават вдъхновени жреци на тоя бог; те пеят молитвите, които душата на твореца-поет е родила; те предават тая душа на други души, те ги заразяват с вълшебното си слово, те будят в тях най-могъщите вълнения, най-нежните трепети.

София слави днес един от тия боговдъхновени жреци, гордост на нашата сцена, любимец на нашите благодарни сърца и души.

Аз назовах Кръстя Сарафов.

Привет на великия наш художник!

21 февруари 1921

ДАНТЕ

О мисъл, твойте вихрени крила
не знаят бездни, висоти, прегради,
кометата, гръмовната стрела,
летежът твой оставя ги назади;

пространство, тайни, векове, числа,
във твойта власт съдбата ги отдади —
вдън ада влазяш и щом чуйш «Ела!»,
фърчиш, летиш с небесните лампади!

Алигиери, де се взираш ти?
Що гони твойта мисъл — демон бесен?
Какви там гледаш духове, мечти?

На Беатриче лика ли чудесен?
На ада грозните ли тъмноти?
Или се вслушваш в някой химн небесен?

Тия стихове изхвръкнаха из душата ми, когато на 1884 г. в Рим, на хълма Пинчио, стоях пред статуята на Данте; стоях в благоговение пред това чело, сега мраморно, което преди шест века бе родило гениалната «Божествена комедия», плод на една велика и необятна творческа мисъл.

Данте го нямахме тогава още на български. Малцина бяха запознати с него по руските преводи, също и аз, като бях остал очарован от дивните хубости на произведенията му. За жалост, Данте дори до началото на тоя век остана познат на по-голямата част от нашето просветено общество само по славата си, но не и по творението си. Но ето един наш вдъхновен поет, един горещ поклонник на безсмъртния италиански поет, непрежалимият Константин Величков, влюбен в Италия, в нейната култура, език и минало, в гениите, с които тя огря света, преведе на български «Адът», най-хубавия дял от «Божествена комедия»! Преведе го и ни го подари в едно великолепно издание, обогатено с много ценни пояснения за поемата, за живота на Данте, на епохата му, и украсено с чудесните илюстрации на Густава Доре.

Труд колосален, вършен в продължение на няколко години, почти един подвиг, на който бе способен само поет висококултурен, обладаващ при благовейната любов към Данте и прекрасното знаяне на италиански език.

И благодарение на Величкова съкровищницата на нашата поезия се обогати с тоя величествен вклад; вклад, какъвто нямат още, доколкото зная, ни един от народите на Балканския п-ов, всичко интелигентно в България можа да се запознае с Данте, можа да разбере всичкото величие на неговия дух, всичката дълбочина на неговата мисъл и да се удивлява на могъщата му фантазия, която, подхранвана от духа на един мистичен век, ни води из неземните области на очарованието и поезията.

И днес България, покрусена, унизена, но пак кланяща се пред силата и полета на човешкия дух, може заедно с целия образован свят да изкаже съзнателно почитта си към безсмъртния син на Италия, склопил очи преди шест века, но останал жив в сърцата и умовете на човечеството, да изкаже почитта си нему и на благородното му отечество.

Поклон на Данте! Поклон на Италия!

[В. «Мир», бр. 6320 от 27 юни 1921]

НЕПУБЛИКУВАНИ ПРИЖИВЕ СТАТИИ, РЕЦЕНЗИИ И ДР.

(ОТКЪСЛЕК ОТ ЕДНА СТАТИЙКА ЗА ОТНОШЕНИЯТА МИ С КРЪСТЕВА)

. . . на парливи болки на уязвено честолюбие. Нашите нрави са май с африканска кръв, нашият въздух е напоен с електрически токове от благородна нетърпимост, от величествени гневове. И моята бедна глава неведнаж изпита деликатните им удари. Ето, завчера например, прочетох в едно списание статия за един наш критик, с авторитетно име, уважаван за своята ученост. Мога да се похваля, че доста време бяхме добри приятели. И той, верен на приятелски дълг, пишеше, че Вазовата поезия винаги го е «възхищавала, пленявала, въодушевлявала и изпълняла с високи чувства». Но един петъчен ден, в мъгливо време, аз се скарах с приятеля. През нощта той съвсем измени мнението си и от заранта ето какво захвана да пише за Вазовата поезия: «Тя е лишена от всяко литературно значение!», «Вазов е полукултурен човек», «Вазовата култура е примитивна», «той живее още в опълченската епоха на нашата литература», «Вазов пише на теми и по начин да бъде понятен и интересен на всички!» «Драмите на Вазова ли? Те са цяла семковщина: за тях не би се простило и на петостепенни поети!. . .» След като изброи тия престъпления на Вазова, справедливият гняв на критикът се простира и по-нататък, той хвърля мълнии над нашата публика. «Популярността на Вазова, казва той, се дължи на крайната некултурност на нашата публика» — извинете, господа, но това го има черно на бяло; «тя се дължи още на невежествената паплач критици, на невежите си в рабо. . .

Борислав! Никога не мога да си спомня за Кирчева, без да свържа с него това име. . . Истина, Кирчев се прояви като силен художник и в други роли, но в Борислава той беше недосегаем, величествен. Когато пишех тая роля, аз имах него пред вид, аз почти за него я пишех. Каква пламенна буйност, каква стихийност, каква вихрена сила вееха от него на сцената. Това беше образът на един класически Ахил под бронята на един български юнак от XIII столетие; това беше въплотената душа на България през най-славните дни на нейния политически живот, живият израз на духовната мощ на българина, когато той е любел до самозабрава отечеството си и е умеел да го създава велико. . .

И сега — Кирчев го няма, смъртта ни го отне в най-цветущата възраст, при разцвета на неговите необикновени дарования на рядък артист и страстно чувствующ човек. Казвам страстно чувствующ, защото той не представяше на сцената героите си, а живееше в тях, влазяше в душата им и с искреността на чувството, сгрявано от голям талант, с неотразима сила завладяваше сърцата и душите на зрителите, подчиняваше си ги, заразяваше ги с настроението си или с ентусиазмът, от който сам гореше.

Кирчева го няма. Чаровникът изчезна. Мощният самороден художник, комуто всички дължим толкова изпитани душевни наслади, такива силни или деликатни емоции, не го виждаме между другарите му, и те чувствуват отсъствието му, както се чувствува липсата и на другия чаровник въз сцената — Христо Ганчев.

И когато в осветления салон на Народния театър зрителите ръкоплещят с възторг на играта на толкова добри артистически сили, неволно искат да зърнат и енергичната фигура на Кирчева и несъзнателно се питат: Де го?

Питам се и аз с въздишка: Де го?

София, 11 ноември 1913

ЗА ПАМЕТТА НА ГЕРОИТЕ

ПОЗИВ

Героите — паднали в борбите за отечествените идеали — какви скръбни и горди чувства буди спомена им у нас! Какви дълбоки вълнения раздвижват душата ни при мисълта, че България в лицето на тия синове жертвува най-благородната си кръв, най-буйните си сили, най-вихрените си пориви, за каквито бе способна нейната младост! Ще минат години, ще минат векове и България в тях ще вижда най-ярките си слави. В самопожертвувателността на тия храбреци бъдните поколения ще виждат светли примери на любов към отечеството, ще черпят вяра и нравствена мощ при отстояване независимостта и щастието на родината — многострадалната и велика в новата си история наша родина...

Да, ние живеем в тежки времена, ние стоим натъжени пред развалините на нашите разбити надежди, но това дава ли ни право да останем безучастни към светите сенки на нашите герои?

Може ли честно българско сърце да забрави каква дан на почет и признателност дължим на великите жертви на дълга, на доблестните синове на България, отдали младост, кръв, живот за нея?

Между тях са и ония доблестни борци, възпитаниците на Военното училище, които полетяха като орли към бойните полета, за да си намерят ранния гроб.

Ето защо офицерите от Военното училище, по едно хубаво вдъхновение, са взели починът за образуване фонд за увековечаване паметта на загиналите възпитаници на това училище и с тая цел дават празник на 25 юни.

Мисъл хубава, мисъл благородна, която ще найде отзвук във всяко добро българско сърце. Нашето общество не отказа подкрепата си на толкова добри културни начинания; то се отзовава великодушно на всеки позив, имащ цел духовния му подем, нека се отнесем с пълно съчувствие и към позива на нашите непрежалими юнаци, като внесем своя дял, та имената им, издълбани на мраморна плоча в пантеона-мавзолей, който ще се съгради, да останат вечно запечатани в сърцата ни и в сърцето на потомството и тъй да се изпълнят пророческите Ботеви думи:

«Тоз, който падне в бой за свобода, той не умира!»

КОНСТАНТИН ВЕЛИЧКОВ

Дух възвишен, благороден,
дух заробен в красотата,
син велик на края роден
по сърцето, по делата.

Живописните изложби се редят от няколко години в столицата. Трупат се граждани и гражданки пред картини, пред портрети, пред пейзажи, любуват се на успеха на едно ново изящно изкуство, назначено да обогати с нови благородни емоции душите ни, да възпита естетическия ни вкус, да ни достави тънко наслаждение за очите, каквото музиката дава на слуха и поезията на душата. Станаха известни и обичани доста имена на даровити художници на четката и на длетото, с които се гордеем, които са почти народна слава и публиката щедро награждава тия работници, като разграбва произведенията им. Стотина семейства живеят вече от труда на тия работници — вдъхновени жреци в храма на изкуството. Създаде се една нова индустрия, индустрия възвишена, аристократическа по същността си, неизвестна у нас преди двайсет и пет години.

Рядко някой се пита днес кому се дължи тоя разцвет на народната живопис, кой извика на живот толкова млади таланти, кой вълшебник, като с един замах на магическа пръчка, изкара на мегдан толкова смели дарования, без което те и днес може би щяха да глъхнат, лишени от въздух и крила, изгубени може би безвъзвратно за отечествения напредък.

А този вълшебник беше Константин Величков!

Един ден, като министър на народното просвещение в кабинета на Стоилова, той откри в София рисувално училище.

И от това рисувално училище стана огнище и разсадник на рой художници.

Никога начинание не е било по-смело подхванато и с по-големи последици.

*

Сам художник по душа и по техника, залюбен в изящното и високото, с вкус изтънчен, с душа богата с висши и широки полети, школуван при италиански художници, Величков извърши дело, което обезсмърти името му. Бъдещите поколения нему ще бъдат признателни за тоя разкошен разцвет на един клон на изящните изкуства у нас.

*

Трагедията «Измяна» е извлечена из грузинските предания. Тя ни предава картината на страданията на грузинския народ под игото на персите. Зейнаб, съпругата на последния грузински цар, убит в боя от поработителите на царството му и сега жена на Сюлеймана, наместника на персийския владетел, подготвя тайно едно въстание на грузинците против завоевателите им. Син ѝ Ерекле, измамен от любовницата си, неволно издава майка си, минува към страната на тираните, по-после видял заблуждението си, умира в борбата за свободата на отечеството си.

Тая трагедия не ми се види интересна за нашата публика. Събитията, които изобразява — събития недействителни исторически, а повече предания, — са много чужди за нас; многото географически названия са неизвестни у нас; езикът е образен, но високопарен, маниерен, действията са ефектни, но грешат с невероятности. Има много изкуственост в чувствата на някои от героите. От последните най-силно са изрисувани ренегатите Отар-бей, Зейнаб и Сюлейман.

Както казах, пиесата при все това е ефектна, но тя би се понравила на руситe, на които грузинский живот е по-близък, за българите тя ще бъде малко понятна и безинтересна. От друга страна, няма смисъл да се мъчим да се запознаем с миналото на грузинците, когато още нашето минало, много по-важно и поучително, не познаваме добре и то е почти незасегнато от литературата ни.

При това, поставянето ѝ на нашата сцена би изисквало за сценични и декоративни принадлежности значителни жертви, тъй като всички действуващи лица ще са облечени в разни[. . .] костюми и пр. Това обстоятелство впрочем е от второстепенна важност. Главното е, че пиесата у нас не ще произведе ожидаемото впечатление, и поради съдържанието си, и поради композицията си — по моето мнение.

Преводът е доста добър.

[РЕЧ ПРИ ОТКРИВАНЕТО НА КАРТИННАТА ИЗЛОЖБА НА П. МОРОЗОВ]

Уважаеми госпожи и господа,

Стоим пред художествената творба на г. Морозова, един от славите на нашето родно изкуство. И тая изложба, както и някои други преди нея, свидетелствуващи за подема на творческата мощ на младите таланти по живописта, има качествата да плени взора ни и да ни възхити с хубостите си. Присъствуваме пред произведения на четката, която, както поезията, както музиката, говори с могъщия си език на нашите души, пренася ги във вълшебния мир на красотата.

Ние, българите, от вродена скромност или по-добре от вроденото чувство на самоунижение, сме наклонни да се отричаме, да не признаваме онова, което имаме добро у нас си. Някои мислят, че това е една добродетел, не, това е една рабска черта! Да се самоотричаш, значи да не вярваш в себе си, да се прекланяш изключително пред чуждото, защото е чуждо, значи да чупиш крилата на вдъхновението, да се съмняваш в

правото и силата на личността, да увираш прът в колесницата на напредъка. А ние можем справедливо да се гордеем с постигнатите успехи във всички области на нашия духовен живот, особено с очарователните произведения на нашата млада живопис, каквито са платната на г. Морозова.

Господжи и господа, с тия кратки думи обявлявам днешната изложба за открита.

София, 19 юни 1921

ПРИЛОЖЕНИЯ

I. [ИЗКАЗВАНИЯ В ОБЛАСТНОТО СЪБРАНИЕ В ПЛОВДИВ

ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ. X ЗАСЕДАНИЕ, 27 ОКТОМВРИ 1881 Г.

[РАЗИСКВАНИЯ ПО ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПЕЧАТА]

Господа! Както някои от предговорившите, тъй също и аз не мога да откажа нуждата на един закон за свободата на печата. Доколкото зная, почти във всичките образовани господарства, дето печата е в неограничена свобода, пак има закон, който поставя известни предели на тая свобода, закони, които, като позволяват на печата да принесе всичките ожидаеми ползи за правителството и населението, в същото време да гарантират личностите против нападенията на ония, които разполагат с това силно, всемогъще оръжие, називаемо печат. Затова по принцип съм съгласен да има закон за свободата на печатът, но не съвършено такъв, какъвто ни се представя днес за одобрение. Органический устав ясно гласи, че «свободата на печата е посветена». Това е едно начало, за което трябва да се придържим и което трябва да ценим. Но в този закон, който ни е представен днес на разглеждание и одобрение, аз виждам някои членове, които стесняват твърде много тая свобода. Тук се виждат някои формалности и условия, чрез които печатът губи голяма част от своята независимост. Предвижда се такова наказание и такива престъпления, щото, ако ние имаме нещастие да приемем това без изменение, тогава нашият печат не ще да бъде вече една голяма сила, един съдия неподкупен и безпощаден, а просто една играчка в ръцете на някой, това ще да бъде една пародия на свобода, а не свобода. Аз казах няколко думи само да характеризирам най-общо тоя законопроект; а когато му дойде време да се разисква член по член, тогава ще кажа моите взглядове, ако видя за нужно. Засега ще кажа изобщо, че в глава първа членове 3, 4, 6 и 9 трябва да се изхвърлят като съвършено излишни. Втора глава трябва цяла да се изхвърли, с изключение ония членове, които гарантират частните личности от нападение на вестниците. Тъй също и член 18, именно първата част от тоя член, трябва да се отхвърли. Тоя член казва (чете го): «Докачението чрез същото средство срещу владетелят на отоманската или на друга коя да е държава, или срещу главний управител на Областта се наказва със затвор от 2 недели до шест месеци и с глоба от 100 до 3000 гроша или само с едното от тия две наказания.» Това нещо, чини ми се, че е отхвърлено от комисията. Аз мисля, че някои вестници в Румелия ще си позволят да напечатат нещо противно за кой да е господар, било на нашата, било на едностранна държава. Но когато стане нужда, когато един чужд владетел си позволи да посегне върху нашата целокупност, върху нашата самостоятелност и народно достолепие, когато един владетел като княз Батенберга в България например поиска да тури вериги на свободата, тогава никой не може да възпре един честен, либерален орган да осъжда тая постъпка и да произнася приговорът си, когато съдилището не смее и не може да произнесе. А според тоя законопроект редакторът или издателят, който би си позволил да стане тълкувател на общото негодувание, ще бъде наказан доволно строго, т. е. със затвор 6 месеци или глоба до 3000 гр. Ако би да се приеме, тогава то не ще да бъде закон за свободата на печатът, а закон върху натиска на печатът. Сега вече предлежи на почитаемото събрание да приеме или да отхвърли тоя закон. Но във всеки случай, г-да, да имате на ум, да мислите, че в цялото наше отечество, нито в Добруджа, нито Пиротско, нито в г. България, нито в Македония, нито в Турция е свободно словото, само на едно място е останал свободен печат, то е — в Румелия. Нека пазим във всичката неприкосновеност тая свобода, толкова безценна и която ще да ни бъде нужна и днес, и занапред. Аз, като приемам по принцип един такъв закон за свободата на печатът, съм на мнение, че може да се приеме, но да се измени радикално.

ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XVI ЗАСЕДАНИЕ, 15 НОЕМВРИ 1884 Г.

[РАЗИСКВАНИЯ ПО ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ВРЕМЕННИТЕ ИПОТЕЧНИ КНИГИ]

На много места се споменува думата «вписница»; аз моля създателя на законопроекта да обясни какво нещо е това «вписница»? Рубрика ли е, партида ли е или друго нещо. Това е една нова дума и трябва да се разясни.

. . . .

[Следва разяснение от дир. Бобчев.]

. . . .

Аз съм удовлетворен от обяснението на г-н Бобчева.

. . . .

Аз мисля, че г. Гендович, като говори втори път, щеше да каже нещо по-съществено. (Гласове: Какво ще каже, като го е страх.)

Г. директора на финансите каза да му покаже няколко имена на лица състоятелни, които не са платили данъците си. Г. Гендович два пъти говори, а нищо не каза. Аз ще улесня задачата на г. Гендович, а в същото време ще удовлетворя г. директора на финансите, като му спомена няколко лица, които не са си платили данъците си от 4 години. Предварително казвам, че не съм нито главен контрольор, нито съм бирник, нито какъв да е чиновник от финанциите, за да можа да зная положително тия лица, но като депутат имах случай да чуя многажди да се мълви из публиката, че някои лица, много богати, не са платили данъка си. Тия слухове се поддържат и желал бих г. директора на финансите да обясни, защо става така? Именно тия имена са : г. Цоко Каблешков, който не е платил от 4 години данък и не зная защо финанциалните власти не са направили потребното за събирането на тоя данък; второ, Тодораки Искров Кесяков и, трето, Иванчо Х. Петров.(Ръкопляскания).

ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XVII ЗАСЕДАНИЕ, 17 НОЕМВРИ 1884 Г.

[РАЗИСКВАНИЯ ВЪРХУ РАПОРТА НА КОМИСИЯТА ЗА ПРОШЕНИЯ]

Подир това, което каза г-н Кювлиев и което чухме от някои други почитаеми събратия, мисля, че Обл. събрание е осветлено върху този въпрос и няма нужда да се дискутирва по-нататък.

Просителят сам казва, че понеже нямал работа, той иска да се учи в Европа. Само тази причина той навожда, за да му се даде една стипендия. Ако събранието иска да се заинтересува с участта му, нека му намери работа, а не да го праща в Европа. Прочее, аз съм съгласен да се отхвърли това прошение и да не се приема предложението на комисията, но да се мине на дневен ред.

ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XX ЗАСЕДАНИЕ, 22 НОЕМВРИ 1884 Г.

[ПЪРВО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА АДМИНИСТРАТИВНО ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ] НА ОБЛАСТТА

Щях да отговоря на доводите на г-н Юрукова, чрез които иска да докаже, че този законопроект не е нужен и че трябва да се отхвърли; но за щастие г-н Величков доказа доколко са слаби доводите на г-на Юрукова, тъй щото на мен остава да кажа само няколко думи. Аз мисля, че Източна Румелия си има граници и тии са определени най-точно и ясно в Берлинския трактат.

Ако има 20 села непредадени, то не значи, че ние не трябва да имаме закон за административното разпределение. Това е съвършено други въпрос. И много е слабо възражението на г-н Юрукова против този законопроект. Освен това Орган. устав задължава областното представителство още в първата сесия да изработи един законопроект за административното разпределение на Областта. Това го е вече два пъти представило, но за жалост не се е приел такъв законопроект. А това за нас не е резон да не гласуваме такъв законопроект.

Ние много пъти гласувахме изново и други законопроекти, които бяха отхвърлени от Високата порта, и пак ги пращахме на утвърждение. Г-н Матакиев каза, че имало много неточности и криво разпределени села в разни околии; но мисля, че именно по тая причина се представи този законопроект, ако видим някои неправилности, да ги поправим. Може би има повече такива неправилности. Нашата обязаност е да поправим тия неправилности, а не да отхвърляме законопроекта. Ето по кои причини аз моля да приеме почитаемото събрание този закон по принцип. В заключение ще кажа, че съм за законопроекта и моля да се тури на разискване.

……

Понеже повече от г-да предговорившите мислят, че този законопроект не е твърде добре изучен, и желаят да се препоръчи на почитаемото правителство да изучи по-добре въпросът и бъдещата година да внесе един законопроект, който да бъде по-верен и по-правилен. Правителството е имало 4 години време, за да изучи въпросът и да престави законопроектът, който трябва да е действително справедлив. Аз съм уверен, че ако дадеме и повече години време на правителството, то ще има все същите източници по тази част и мисля какъвто и да бъде законопроектът, който би ни се представил, пак не ще бъде камарата напълно задоволна от него.

Има тук 32 депутати, които представляват 32 колегии, и сякога ще намерят тия някой център, за който ще се видят обидени и ще представят изменения; аз самичък можа да наведа даже сега един пример, че селото Трън го откраднала комисията. (Веселост.)

Затова в каквото състояние и да бъде този въпрос, всеки от депутатите може да знае своят окръг и нуждите му и може всякогаж да осветли правителството. Ето по кои причини е желателно да се разгледа в камарата този законопроект и всеки депутат да каже върху него каквото мисли. Затова моля да се приеме този законопроект по начало.

ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XXIX ЗАСЕДАНИЕ, 3 ДЕКЕМВРИ 1884 Г.

[РАЗИСКВАНИЯ ПО ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ГОРИТЕ]

Господа! Тук разгледваме един законопроект, който има специална цел да тури един ред в експлоатирането на горите, както в общинските, така и в правителствените и частните. Тоя законопроект вече няколко сесии се внася в камарата и не може да стане закон. Главната му цел, както казах, е да се тури ограничение на ония лица, които по един или друг начин, по неразбиране или алчност опустошават частните или общинските гори.

Г. Груев каза даже, че едно частно лице винаги се интересувало да пази своята собствена гора и че никой закон не може да го накара да бъде по-внимателно към своята гора. Може г. Груев и някои други господа, които съзнават всичката важност на гората, да знаят това, но по-голямата част от нашето население не се грижи за тяхното съхранение. Аз зная села, които са притежавали гори, но против своя интерес, против интересът на цялата страна изсекли са горите си. Такива случаи има много. Зная други села, които владеят една гора, и няколко души, като отидат вечер в гората, наклаждат огън, оставят го да гори и цялата гора изгаря.

Всичко това става просто по невежество, че не разбират хората как да запазват гората си. Има цели балкански пространства, които преди 2—3 века са били покрити с богати лесове, а днес представляват една пустиня. Сега минуваш един цял час и не виждаш един трън. Причината е голямото невежество на нашите селяни. Аз затова моля да употребим драконовски закон над тия, които по своето невежество не знаят да запазят интересите си. Затова да се приеме тоя член, само за да може да се постигне целта, която гони тоя законопроект.

. . . .

Ония господа, които са против чл. 118, много говориха за неприкосновеността на частната собственост и за основний закон на страната.

Не зная дали само у нас има частна собственост и основен закон; но да погледнем към съседните нам страни как се практикува в такива случаи. Във Влашко например един сайбия на гора не може да я експлоатира или да отсече какво и да бъде, ако не повика правителствений контрольор, който да му покаже колко да отсече, на кое място и как. Да вземем България; и там съществува закон за горите. Няма ли там конституция, не е ли тоже осигурена частната собственост? Там един сайбия на гора не може да я експлоатира, както иска; но трябва да повика лесничаря, който му показва где да сече. По тия причини мисля, че не ще направим голямо престъпление, ако приемем и ние такъв закон. Нека най-сетне сегашното поколение се малко онеправдае в полза на бъдещето процъфтяване на страната.

Жално ми е, г-да, че г. дир. на общите сгради каза, че това нещо било много маловажно. Да казваме, че горите нямали за нас значение, това значи да се отричаме от първите условия, които може да послужат за нашето обогатяване.

Аз мисля, че комисията се е справила с подобни закони в други страни и можеше да ни осветли. Повтарям, че има в съседните нам страни такова ограничение и че трябва тоже у нас да има такова, инак не ще да има гори.

. . . .

Аз ще отговоря на г. дир. на общите сгради и пр., че сега се разисква 118 чл., а аз само взех думата по повод на други някои депутати, напр. г. Консулов, който се тоже повърна на няколко членове, както и г. Груев. (Гласове: Изчерпано е.)

II. [РЕЧИ И ИЗКАЗВАНИЯ В IX ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ]

ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, VIII ЗАСЕДАНИЕ, 28 ОКТОМВРИ 1897 Г.

[ПО ПОВОД ЗАВЕЩАНИЕТО НА ЕВЛОГИ ГЕОРГИЕВ]

Г-да народни представители! На 5-й юлий т. год., както ви е известно, нашето отечество има скръбта да изгуби един от своите най-предни и най-благородни синове, г-н Евлогий Георгиев, от Карлово. Тази тежка загуба се почувствува още по-силно, още по-болезнено от представителите на България, от нас, г-да; защото, заедно с великия български гражданин, ний изгубваме и един най-достоен другар, чието име правеше чест на нашето народно представителство, както би правило и на всяко друго. Смъртта го отне на България, преди той да тури крак в нея, преди да влезе в тая свещена ограда, гдето народната обич беше го пратила.

Той се помина в странство, но неговата мисъл, до последнята минута на живота му, беше за България. Нито чужбината, в която бе прекарал по-голямата част от своя живот, нито времето, нито занятията разслабиха връзките, които го съединяваха с България. Със своя безпримерен акт на щедрост, в полза на нашата народна просвета, той доказа колко силно е обичал и мислел за България. Няма нужда тук да правя оценка на тая висока благородна личност. Самото име Евлогий Георгиев е за нас, както и за бъдещите поколения, изражение за най-горещ патриотизъм. Имена, подобни на неговото, пробуждат чувство на национална гордост; те са редки и у другите народи. И България навеки с признателност и благоговение ще си спомня това име, което, преди да бъде изрязано на мраморния паметник, е вече дълбоко издълбано и запечатано във всяка българска душа. Аз не бих могъл, г-да, да очертая по-силно този голям патриотизъм, освен като приведа последните слова от завещанието на покойния Евлогий Георгиев, слова, написани в тържествения момент, когато той умствено е стоял на предела на тоя живот и на другия живот, вечният, непознатият. Ето тия слова: «Само надеждата ми, че ще мога и аз да участвувам за преуспяването и величието на Отечеството ми, ме прави да умра спокойно, защото, ако съм работил през всичкия си живот и съм спестявал, както аз, тъй и брат ми, ние сме били одушевени само от това желание, което сега остава да се осъществи от наследника ми и от изпълнителите на завещанието.»

От тия слова, г-да народни представители, написани още на 18-й юний 1882 година, се вижда, че идеалът на покойния Евлогий Георгиев през целия му живот е била България, нейното преуспяване и щастие. Аз съм дълбоко покъртен от тоя светъл образ на благороден и велик нам съгражданин и каня народното представителство да изрази своето уважение към паметта му със ставане на крака.

ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, XXV ЗАСЕДАНИЕ, 1 ДЕКЕМВРИ 1897 Г.

[ПЪРВО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПРИЗНАВАНЕ В КНЯЖЕСТВОТО НА ДИПЛОМИТЕ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА]

Аз благодаря на всички г-да предговоривши, които с такова съчувствие посрещнаха законопроекта, който имах честта да представя на одобрението на почитаемото народно представителство, и приеха принципа му. Това единодушно изказване в полза на законопроекта свидетелствува от каква голяма нужда е била тая реформа. Подир онова, което обясних в мотивите му, и онова, което казаха г-да ораторите, на мен не остава да прибавя нещо особено. Тъй като този законопроект се прие вече по принцип единодушно, аз мисля, че върху отделните му части, за които станаха някои възражения, може да се повърна, когато законопроектът ще се разглежда член по член. Засега мога да дам само малки обяснения по бележките, които се направиха върху някои от членовете на законопроекта. Например по чл. 7-й, който особено привлече вниманието на г-да ораторите, ще кажа, че той няма ретроактивна сила. Аз разбирам, че тоя закон влиза в сила от 1-й януарий 1898 год. и ще се прилага само за ония дипломирани лица, които свършат после тая дата.

Колкото за онова, което каза г-н Теодоров, че има наши гимназисти, които постъпвали във Висшето училище, без да имат свидетелство за зрелостен изпит, ще кажа, че това не е вярно. Според нашия закон, всички гимназисти трябва да имат свидетелства за матуритетен, за зрелостен изпит, че са свършили пълен гимназиален курс, и само тогаз може да постъпят във Висшето училище.

ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, XXIX ЗАСЕДАНИЕ, 5 ДЕКЕМВРИ 1897 Г.

[ВТОРО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПРИЗНАВАНИЕ В КНЯЖЕСТВОТО НА ДИПЛОМИТЕ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА]

Ще кажа само две-три думи. Целта на този законопроект, както ви е известно, е тази: да се премахне една въпиюща нередовност в нашето образователно дело, да се тури край на една вредна и опасна съблазън у нашата учаща се младеж да се стреми по лесен начин да печели университетски титли и дипломи, без да е получила систематическо образование. Моят уважаем другар, г-н Нейчов, много хубаво отговори на пирдопския народен представител, г-на Теодорова, както и на г-на Габровски, върху възраженията, които направиха по чл. 7-й. Аз ще прибавя от моя страна още, че един ученик, който е посветил 4—5 години да се учи в Европа, като дойде в България, за да може да се нарече човек със систематическо, въобще със солидно образование, за него няма никак да е трудно да пожертвува още 5—6 месеци да се приготви, да положи матуритетен изпит, за да се съобрази със закона и да се ползува с ония права, които дава законът.

Един от предговорившите оратори казваше, че трябвало да се направи едно снизхождение зарад тия, които свършат тая година в странство. На какво основание ще

направим това снизхождение зарад тях? Как ще откажем подобно снизхождение и на тия, които идущата година ще свършат? Целта на този законопроект е да се тури край на едни злоупотребления или, позволете ми да употребя едно изражение, една рязка дума: на един калпазанлък. Ако отложим приложението на закона още за една година, с това ние ще дадем възможност да се продължат още тия нередовности; и целта не се постига.

Прочее, аз мисля, че не ще бъде добре да се отлага срокът от 1-й януарий идущата година до 1-й септемврий, защото с това няма да постигнем целта. Само ще предложа, щото чл. 7-й, както и по-напред имах честта да кажа, за да няма в него никаква тъмнота и неясност, да бъде така допълнен: «Настоящият закон влиза в сила от 1-й януарий 1898 год. и се прилага само на ония, които свършат след тая дата.»

. . . .

Г-да представители! За предложението на г-на Папанчева ще кажа, че Законът за народното просвещение предвижда държавен изпит; тъй щото той не предлага нищо ново. Законът задължава всички, когато пожелаят да получат служба, да положат държавен изпит, а настоящият закон се касае само за матура.

ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, XXX ЗАСЕДАНИЕ, 8 ДЕКЕМВРИ 1897 г.

[ТРЕТО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПРИЗНАВАНЕ В КНЯЖЕСТВОТО НА ДИПЛОМИТЕ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА]

Г-да представители! При голямото число младежи, които днес следват във висшите учебни заведения в Европа, които не са свършили пълен гимназиален курс, нито пък курс по някое специално средно учебно заведение, има и доста такива, които са свършили такъв курс, които обладават тези условия, които имат завършено средно образование, но, за жалост, не са положили зрелостен изпит. Понеже тоя закон е насочен главно към първите, които са отишли в Европа, преди да са свършили у нас пълен гимназиален курс, аз мисля, че ще и справедливо, щото той да бъде смекчен по отношение към онези младежи, които като по-способни и по-трудолюбиви са придобили систематическо средно образование, и да приемем да бъдат освободени от държание зрелостен изпит. По тая причина, аз имам чест да предложа на почитаемото Нар. събрание да се съгласи, щото подир чл. 7-й в законопроекта да се притури следующата забележка: «Младежи, постъпили до 1-й януарий 1898 г. в чуждестранни висши учебни заведения със свидетелства за свършване последния клас на гимназиите или последния курс на специалните средни учебни заведения, се освобождават от държанието на изпита, предвиден в чл. 2-й, т. е. от зрелостен изпит.

ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ. XXXII ЗАСЕДАНИЕ, 10 ДЕКЕМВРИ 1897 г.

[РАЗИСКВАНИЯ ПО РАЗХОДИТЕ ОТ БЮДЖЕТА ЗА 1897 г.]

Г-да представители! Не без скръб и не без силно колебание аз се съгласих да се махнат тия кредити от бюджета на Министерството на народното просвещение и да станат тия намаления. Но ако допуснах това, то беше пред вид на мъчнотиите, в които се намираме, благодарение на лошавата финансова година. Затова по необходимост бях принуден да се съглася или да допусна да се намалят някои пера от моя бюджет; но това е само временно, само за тази година. В случай обаче, че народното представителство пожелае още сега да се възстановят изцяло или отчасти тия кредити, аз нямам нищо против, аз ще му бъда благодарен, защото това ще е в интереса на учебното дело.

. . . .

Аз мисля, че г-н Цанов ни уверяваше одеве, че според закона не трябвало да се дават помощи на мюсюлманските общини. Той даже каза, че било противозаконно. Но аз ще му посоча чл. 192-й от Закона за народното просвещение, който гласи: «Ни едно частно училище не може да получи държавна или общинска помощ. Само на мюсюлманските общини се отпуща ежегодно държавна помощ за училищата им.» Така щото, както виждате, вашето твърдение, г-н Цанов, беше безосновно.

. . . .

В тая сума има предвидени 5000 лева да се дадат на г-на Мусевича, съдържателя на мъжкия пансион в столицата. Такъв пансион е необходим, защото, както виждате, няма друг пансион, а нашата учаща се младеж ходи да се скита и да живее из махалите в най-лошата част на града и между най-лошото общество, безконтролно, което се отразява тъй зле върху нравите й. Трябваше, прочее, да насърчим това заведение и по тая причина сме отпуснали малката сума от 5000 лева, за да не се затвори пансионът.

[РЕЧ, ПРОИЗНЕСЕНА ОТ МИНИСТЪРА НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ ИВ. ВАЗОВ ПО ПОВОД ИНТЕРПЕЛАЦИЯТА НА ПАВЛИКЕНСКИЯ НАРОД. ПРЕДСТАВИТЕЛ Г. ГАБРОВСКИ В ЗАСЕДАНИЕТО НА НАРОДНОТО СЪБРАНИЕ ОТ 13 ДЕКЕМВРИ 1897 Г.]

Почитаеми господа народни представители! Бъдещето на един народ, е казал един велик мислител, зависи от неговите училища, а душа на училището е самият учител. Ето защо през последните години ние виждаме такава трескава деятелност по учебното дело във всички просветени страни; ето защо отвсякъде се препоръчват и навсякъде се взимат особени мерки, за да се въздигне учителят на подобаеща висота. Днес, господа представители, учителят не е достатъчно само да знае своя предмет и да умее да го преподаде; от него се иска още да бъде по характер образец на нравствена чистота; защото, както децата слушат постоянно думите на своя учител, тъй те се и стремят постоянно да подражават неговите дела. Учителят, за да може да отговори напълно на своето назначение, трябва да стои високо над всички обществени разпри и сплетни, над всички партизански борби, гдето кипят калните страсти и злобата. Учителят не трябва да бъде, както се е изразил един прочут съвременен педагог, ни консерватор, ни либерал, ни буржоа, ни социалист; изобщо, не трябва да бъде поклонник на личното и частното, на дневното и мимолетното. Той трябва да бъде само жрец на чистата наука и носител на ония идеали, които не умират скоро, които са вечно нови и вечно стари, общи на всички партии и съвременни на всички времена.

Като схващам в такъв именно смисъл високото назначение на учителя, аз благодаря на почитаемия павликенски народ. представител, че със своята интерпелация той ми дава възможност да поискам вашето авторитетно одобрение, господа представители, за известни мерки, които са взети от подведомственото ми министерство с тая именно цел, да се огради учителят от вредни изкушения, да се предупреди той да не пада в такива грешки, каквито са простени на обикновения гражданин.

Инструкцията за управлението на народните училища, за която говори г. запитвачът, е промулгирана преди една година, преди да приема Министерството на народното просвещение; но аз напълно споделям съображенията, които са диктували 24-и чл. в нея, та наместо да ви кажа, че ще го отменя и с това да удовлетворя и самия интерпелатор, заявявам, че ще поддържам тоя член от инструкцията и ще посрещна с пълна готовност всички последствия, до които ще доведе неговото прилагане, с пълно съзнание, че с това аз правя само добро на народния учител, частно, и на учебното дело изобщо. (Ръкопляскания)

В своето запитване г. Габровски ни казва, че с чл. 24-и от инструкцията се отнимали някакви си права, «права на най-интелигентната част от българските граждани, на възпитателите и просветителите на народа». Това не е истина. Чл. 83-и от нашата конституция позволява на обикновените граждани у нас да съставят дружества без предварително разрешение; но същият тоя член на конституцията дава право на държавната власт да разтуря и преследва всички вредителни дружества; в края на тоя чл. е изрично казано, че българските граждани са свободни да съставят дружества, «стига те да не принасят вреда на държавата и обще-

ствения порядък, на религията и на добрите нрави». В какво противоречи на конституцията чл. 24-и от инструкцията? С тоя член на учителя-гражданин се позволява пак истата свобода да съставя дружества, като му се дава при това възможност, като на обществен служител, предварително да узнае от своето началство, което се грижи за неговото образование и назначение, за неговата заплата и повишение, както и за неговото пенсиониране — кои именно дружества не отговарят на втората половина от чл. 83 от нашата конституция, т. е. кои дружества принасят вреда на държавата, религията и добрите нрави.

Вам сега, господа народни представители, предлежи да се произнесете по повод интерпелацията на г. Габровски: по-добре ли е на учителите да се позволява да съставят всякакви дружества, а после тия дружества, като се окажат вредни, да се затварят със скандал, или е по-добре предварително да се спира съставянието на вредни учителски дружества; с други думи: по-добре ли е по отношение на един обществен служител, какъвто е учителят, да се наказва престъплението и с това да се компрометира учителят, или е по-добре да се предупреди престъплението и с това да се задържи жрецът на чистата наука, носителят на идеалите на своята недосегаема висота.

Господа представители, преди една минута ви казах как високо се схваща днес назначението на училищата и учителя. Съгласно с това високо схващание, днес цялата училищна система се гради върху това златно начало, че в училищния живот по-добре е злото да се предупреждава, отколкото да се наказва. В името на това именно начало, Министерството на народното просвещение е рекло с чл. 24-и от инструкцията да се натовари с немалкото главоболие да преглежда предварително всички устави на учителските дружества и да избави учителите от изкушението да съставят дружества против интересите на държавата, религията и добрите нрави, с което те може да се компрометират, да изгубят обаянието си над своите ученици и доверието на техните родители, както и да изгубят по едно случайно подлъзване своята служба. Сгрешило ли е Министерството на народното простава, господа представители, да съдите.

Както виждате, измамата на г. Габровски, който мисли, че е нарушена с чл. 24-и от инструкцията нашата конституция, се състои в това именно, че той не прави разлика между един обикновен гражданин и гражданин-учител, който е служител на своя народ. В деня, в който обикновеният гражданин се нарами да носи кръста на народния учител, в тоя ден той представа да бъде тъй неограничен, както обикновеният гражданин. За да може да изпълни вярно и удовлетворително задачата, която му се възлага от името на цялото общество, на целия народ, той е длъжен да се подчини, като всякой обществен служител, на известни задължения и ограничения. Така, от чиновника по железниците и телеграфите, за да може изпълни длъжността си, се изисква да работи дене и ноще, на войника със същата цел се забранява да си дава гласа за избиране депутати, а на учителя ето какво между друго предписва инструкцията за основните училища:

«Чл. 5-и. На учителите е забранено да осъждат един другиго и да се злословят пред учениците и пред обществото.»

«Чл. 23-и. Учителят е длъжен да се държи между обществото с достолепие и да се не меси в обществените раздори.»

За всички тия ограничения както на другите обществени служители, тъй и на учителя никому не идва на ум, нито на г. Габровски дори, да прави интерпелация тука пред нас, господа представители; а искането на министерството да прегледва предварително уставите на учителските дружества не е ни повече, ни по-малко от едно подобно ограничение, то е едно от условията, без които учителят не е възможно да се задържи на своята висота, без които той рискува да се увлече в деяния, недостойни за неговото призвание.

Във втората част от своята интерпелация г. Габровски иска да знае защо досега Министерството на народното просвещение е отказвало да утвърди Устава на учителския съюз. Отговаряме: защото тоя устав предвижда съставянието на един съюз, който може да принесе вреда на държавата и обществения ред, а това е против чл. 83-и от конституцията, и такъв съюз не само не трябва да се одобрява, а и не трябва да се оставя да съществува.

Г-н Габровски цитира в своята интерпелация целта на съюза. От формулировката обаче на тая цел г. Габровски не би трябвало още нищо да заключава. Тая цел съвпада с целта на целия наш обществено-държавен организъм, особено както тя се изтълкува от последния социалистически учителски конгрес; защото грижата за умственото, нравственото и икономическото положение на народа, която се поставя за цел на съюза, е грижа на всички наши политически и обществени учреждения. Не, прочее, в целта на съюза ние трябва да дирим характеристиката на самия съюз. Тая характеристика ние трябва да дирим в средствата именно, с които съюзът предлага да работи. Тия средства, както ги изброява г. Габровски, са дори девет. От тях само с едно се предвижда да се спомогне с нещо на народа, за когото е дума в целта на съюза. Това едничко средство се състои с давание сказки, уреждание народни четения и библиотеки и отваряние вечерни и неделни училища. И тук собствено не се предлага нещо ново в нашия живот, което да може да се брои като лична черта на учителския съюз; защото библиотеки, вечерни и неделни училища се предписват и от нашите училищни закони и инструкции; а да се държат от учителите сказки — у нас е обичай още от турско време.

Останалите осем средства на съюза, които го отличават от всяко дружество у нас, са постановления за изключителното защищавание интересите на една специална класа обществени служители в нашето отечество, и то главно за защищавание интересите на една класа обществени служители против нейните определени от закона началници.

Така в алинея *а)* на чл. 2-и от устава се предвижда умственото, нравственото и материалното подобрение не на народа, а на народния учител; в алинея *б)* се иска да се гарантират правата и независимостта не на народа; а на народния учител, дори и в клас, когато преподава; в алинея *в)* се препоръчва застъпване за онеправданите не в обществото, а измежду учителите, и то учители, членове на съюза (нечленовете, разбира се, ще се преза бедни ученици или за бедни членове на обществото, а за съюзните учители; в алинея *д)* се говори за издаването на вестник и разпространението на книги за защита все пак на съюза; в алинея *ж)* се предвижда съставяние на дружества, а с последнята алинея се препоръчва критикувание на мерките, взети от началството.

Остава ли тогава някакво съмнение, че инициаторите на учителския съюз са искали да учредят една коалиция не за просвещението на народа, както ни казва г. Габровски, а за защита интересите на една класа обществени служители срещу техните началници и министерството, от което те зависят? Целта на съюза, господа представители, стои в устава само да маскира средствата, с които се предвижда да действува съюзът. Тук ние имаме най-груб класов или кастов егоизъм, маскиран с няколко звучни фрази за доброто на народа.

Е добре, съвместимо ли е съществуването на подобни службашки дружества за самозащита с държавното право и с понятието за служебната дисциплина и организация? Да се приеме такова едно начало не значи ли да се съгласим предварително за едно бързо разпокъсвание на училищната организация, не значи ли това да се допусне държава в държава? Каква ще бъде тогава тая държава, на която служителите не ще зависят от нея за друго, освен за да си получават, докато са на служба, редовно заплатите, а когато се оттеглят — пенсиите? Уверени бъдете, господа, че нито бъдещата социалистическа държава, за която бълнуват другарите на г. Габровски, не ще позволи подобна държавна дезорганизация.

За едно общество като нашето, което е готово да вярва много повече конкретните резултати, отколкото абстрактните разсъждения, трябваше, наистина, да се търпи една-две години един съюз, подобен на сегашния учителски съюз, да действува при пълна свобода, та да се види нагледно до какви печални резултати може да се стигне със сдружавания на известна класа обществени служители, направени за защищавание интересите на тая класа.

Двегодишната деятелност на учителския съюз ни представя следните картини:

I. Едно ту прикрито, ту явно противодействувание на Министерството на народното просвещение във всичките му начинания.

II. Едно стремение към независимост, която се поиска от един външен корифей на движението да се простира дори дотам, че учителят да има право да си задържи своята метода на преподаванието дори когато е тя най-лоша.

III. Едно разслабване на дисциплинарните връзки между управляващи и управляеми по народното просвещение, придружено с всички лоши резултати от такова разслабване.

IV. Едно стремение да се узурпират правата на обикновените съдилища, по отношение на спорни въпроси, между Министерството на народното просвещение и нему подведомствените.

V. Едно поробване на учителския ум, като за убежденията на хилядите учители се оставят да говорят само неколцина членове на един редакционен комитет, и то по всички въпроси, повдигнати от катадневния училищен живот.

VI. Едно отвличание интересите на учителите от сериозните педагогически въпроси за сметка на въпроси по заплата, възнаграждения, отчисления и пр.

VII. Едно възбуждание на чувства и страсти покрай полемичното разискване на подобни въпроси и вследствие на това разваляние на добре дисциплинирания характер на учителя и неговото благородство.

VIII. Едно разцепление на учителите на съюзисти и несъюзисти и на законни и незаконни съюзисти, наричани помежду си капитани и революционери, с всичките вражди, хуления и низкокачествени гонения, свойствени на такива разцепления.

И най-после IX. Едно приравняване на учителя с обикновените партизани, които в полемиката си не знаят никаква мярка и приличие, и вследствие на това — изстудяване на доверието на обществото към учителите и жалостно разочарование от тия жреци на науката, в лицето на които обществото с право очаква да види наставници мъдри и пастири благи, стоящи високо зад злобата, низката борба и калното кипение на страстите.

Минувам, господа представители, на останалата част от интерпелацията. На третята част от тая интерпелация е почти излишно да се спирам. Г-н Габровски иска да знае на какво основание е забранено на председателя на Ломското учителско дружество да не свиква дружествените членове на събрание. На какво основание е направено това, г. Габровски и приятелите му добре знаят. Основанието е една инструкция, издадена от Министерството на народното просвещение, минала за одобрение през Министерския съвет и утвърдена с указ от негово царско височество. За да може да функционира едно учителско дружество, уставът му, според тая инструкция, както се каза, трябва да бъде одобрен. На Ломското дружество уставът не е бил одобрен; затова и на председателя е било забранено да свика членовете. Ако с тая част от своето запитване г. Габровски иска да каже, че учителите не трябва да се подчиняват на разпорежданията на своето началство, когато, според тяхно тълкуване, те се не съгласяват с предписанията на конституцията, то той се бърка твърде много. Никой обществен служител няма право да се противи на разпорежданията на своето началство под предлог, че те, според неговите тълкувания, противоречили на конституцията. Да се позволи на обществените служители подобна автономия, не значи ли да се отворят врата на анархията? Чудна ще бъде, наистина, тая държава, в която всеки чиновник, откакто получи едно разпореждане от своето началство, седне да мъдрува над това разпореждане и да го разчепква ту от една страна, ту от друга страна, за да види дали не съдържа нещо противно, по негово разумяване, на конституцията, па след като си направи всичките адвокатски тълкувания, тогава да се реши да изпълни ли, или не това разпореждане! Навярно това няма да бъде, както казах и по-преди, нито дори в социалистическата държава. Според член 49-и от нашата конституция, подобно тълкувание не е позволено нито дори на частните граждани, а не и на обществените служители. Тоя член гласи: «Само Народното събрание има право да решава спазени ли са всичките показани в тая конституция условия при издаванието на някой закон.» Принципът, господа, да се не изпълняват разпорежданията на началството, докато се не убедим, че те са съгласни с конституцията, е принцип чисто и просто анархически.

Най-после, г. запитвачът пита защо са уволнени множество учители, понеже уж били членове на съюза и взимали живо участие в деятелността на съюза? При всичко, господа представители, че Министерството на народното просвещение, след като е установило с една инструкция за интереса на учителската служба, че никакви дружества, без одобрени устави, не са позволени, и след като е отказало да утвърди устава на един съюз, който предвижда средства, вредни за държавния и обществен ред, то имаше право да отчисли всичките учители, които продължават да бъдат членове на подобен съюз; аз заявявам тука, че всички уволнения на народни учители, от съществуването на съюза досега, са направени съвсем по други мотиви; при това те са направени почти всички в края на учебната година, когато народните учители се уволняват не от министерството, а от настоятелите, с одобрението на окръжните училищни съвети, без да се иска от министерството повторно одобрение за тия уволнения. Мотивите, по които са извършени тия уволнения, не са тайна. Те се съдържат в особени постановления, направени от настоятелствата, и се връчват, още щом се направят, на учителите, до които се отнасят, та да могат последните да ги обжалват пред окръжните училищни съвети. Нека г. Габровски ми каже едно постановление, дето е казано, че тоя и тоя учител се уволнява, защото е член на учителския съюз, при всичко, че всяко настоятелство има право да издаде такова постановление, щом уставът на един съюз стои непотвърден, понеже е вреден за държавата и обществения порядък. За уволненията, господа представители, които зависят изключително от настоятелствата и окръжните училищни съвети, няма какво повече да говоря. Ще се спра малко на един много експлоатиран случай на уволнение, който е станал през средата на изтеклата учебна година, когато решенията на окръжните училищни съвети трябва да се одобряват и от министерството. Тоя слуедна с ломските народни учители. И тия учители, господа представители, са уволнени не като членове на един съюз, а за техните буйства и незачитание на училищната власт. На тия учители, събрани в училището в Лом, отива инспекторът и им съобщава, че докато не се утвърди уставът на тяхното дружество, те не би трябвало да заседават въз основа на тоя устав, съгласно с § 24-и от инструкцията. Вместо да се покорят на пряко дадената заповед от училищната власт, те се улавят, та нагрубяват най-неприлично тая власт при изпълнението на нейните служебни обязаности. Едни пляскали с ръце на подсмив на инспектора, а други викали «долу», и тъй изпъдили своя началник. Кажете ми, господа представители, де другаде за подобно незачитание на своето началство не биха наказали един обществен служител с уволнение?! Ако има да се обвинява за нещо Министерството на народното просвещение в дадения случай, то е за това, че не се е съгласило да се уволнят, според решението на Ломския окръжен училищен съвет, всички 24 души виновници, а е потвърдило да се уволнят само 5-ма от тях, които са били най-виновни, и то в края на учебната година, когато престъплението беше извършено през месец май. Ето, господа, за какви несправедливи уволнения говори г. Габровски.

В заключение позволете ми да ви привлека вниманието и на друго едно обстоятелство. Всичкото това движение, което прави у нас толкова шум от няколко време насам, не е ни най-малко рожба на домашни нужди, създание на самородната импулсивност на нашето общество. То е копие на чужди действия. Има страни, господа представители, като Англия, Америка и Швейцария, в които учителите всецяло са изоставени на частната инициатива и на инициативата само на общините. В Америка напр. често, според известния статистик E. Levasseur, учителите се главяват с контракт за една по-голяма или по-малка, неопределена от един общ закон заплата, и то само по за три месеца; след три месеца общината може да ги уволни. А в някои пък кантони в Швейцария учителят съвсем се и не назначава. Събира се селото и с гласоподавание избира за учител Петка или Стояна за една, две или повече години. Ето, господа представители, при какви условия цъфтят учителски дружества за самозащита. И у нас едно време учителят живееше с годишни пазарлъци, и у нас той бе поставен и по отношение на своя образователен ценз, и по отношение на своето назначение и неговото трайние, и по отношение на своята заплата, повишение и пенсиониране на произвола на частни лица, които случайно можеха да заемат длъжност в общината. Но тогава, в тия тежки за учителя времена, нямаше кой да си издигне гласа за учителя. Тоя глас се издига, и то против държавата, след като се създаде у нас от тая държава, по нейна собствена инициатива, един подробен училищен закон, който дава решение на всички чающи разрешение въпроси и спечелва за нашия учител ред приобретения, които са още идеал за страни като Англия. Не изглежда ли тогава, че тука имаме папагалско подражание на един чужд институт? За да се убедите, господа представители, че всичко това е така, аз ще ви приведа, най-сетне и тоя факт, че учителският съюз след двегодишно скитание днес стои установен върху кърмилото на нашите социалисти.

Да, управителният съвет на тоя съюз се намира вече в ръцете на приятелите на г. Габровски, който затова именно и прави своята интерпелация тая година, когато инструкцията е в сила отпреди година, много по-рано от закриването последната сесия на Народното събрание. Не вярвам и сам г. Габровски да мисли, че вие ще се съгласите отсега нататък българските учители да се управляват и защищават не от Министерството на народното просвещение, а от някакъв си централен комитет, състоящ се от неколцина социалисти. А срещу роптанията на г. Габровски и неговите приятели аз има да ви съобщя, господа народни представители, че голямото мнозинство от народните учители стоят трезви на своите постове и държат високо, за да се не опетни мандата, с който са натоварени от името на народа и за доброто на народа, като гледат с пренебрежение на своеобразните ласкатели и своеобразната защита, която им поднася една шепа недоволници чрез своя печатен орган.

Тия учители изпълняват своя дълг. Министерството на народното просвещение и то ще изпълни своя. Нивлияят на неговата решимост да изпълни задачата си и да извърши онова, което мисли, че е добре за подигането на нашето училище, за честта на нашия учител. Моето дълбоко убеждение е, че в България, и сега, и завинаги, училището трябва да има само едно назначение: да дава здрава наука, а учителят трябва да има само една задача: да бъде честен възпитател — не политикан. (Силни и продължителни ръкопляскания).

. . . .

ТРЕТА РЕДОВНА СЕСИЯ, XLII ЗАСЕДАНИЕ, 18 ДЕКЕМВРИ 1898 Г.

[РАЗИСКВАНИЯ ПО РАЗХОДИТЕ ОТ БЮДЖЕТА ЗА 1898 Г.]

Г-да представители! На запитването на г-на Козарова има да кажа следующето. Свищовското трикласно мъжко училище фигурира в бюджета на Министерството на просвещението като държавно от няколко години. Аз го намерих така, и защо е турено като държавно — не зная. Сега кои са били съображенията на моите предшественици — на мене не са известни; но предполагам, че трябва да са били твърде вески. Някои от г-да представителите ме запитаха днес и поискаха мнението ми и аз им казах, че може да се приравни към другите трикласни училища, които досега плащат 1/3 от заплатата на учителите, а занапред ще плащат по 1/2. Сега обаче г-н Данков дава някои обяснения, върху които заслужва да се обърне внимание. Той каза, че в техния градски бюджет не била предвидена никаква сума за тоя нов разход, с който сега се иска да се натовари Свищовската община. Затова мисля, че Народното събрание трябва да види сега: дали трябва, или не трябва да вземе във внимание тия обяснения на г-на Данкова и да остави, щото трикласното мъжко училище в Свищов и занапред да мине в категорията на държавните класни училища.

. . . .

Разсилните, каквито и да бъдат, трябва да бъдат с хубави, прилични дрехи облечени. Ако се оставят да бъдат със свои дрехи, прочни дрехи, те ще бъдат такива, че да ги е гнус хората да ги гледат. Заради това, моля, да се приеме параграфът да си остане тъй, както е представен.

. . . .

Г-да! Г-н Гаврилов има право. Действително било е време, преди няколко години, когато стипендиите са били отпущани по личното благоусмотрение на министъра; но от няколко години насам стипендиите се отпущат по конкурс. Онзи ученик, който положи конкурс изряден, той получава стипендия. Прочее, тук не може да става дума нито за фаворизиране, нито за някакви привилегии. При това, ще прибавя, че отпуснатите вече стипендии, като се довършат, нови няма да се отпущат занапред.

. . . .

Г-н Папанчев повдига един принципиален въпрос. Той повдига въпрос за променение на цяла една система и въвеждание на нова. Сега аз не искам да разглеждам неговото мнение по тоя въпрос, за да ви кажа дали то е основателно или не, но аз искам да кажа, че ако приемете това, което той предлага, тогава ще трябва да се измени Законът за народното просвещение, а пък ние нямаме време, нямаме възможност да направим сега това нещо, защото, ако речем да бързаме в това отношение, ще сбъркаме и не ще можем да направим онова, което трябва. Ето защо, аз ви моля да се не спираме сега върху тоя въпрос, защото нямаме време. Министерството има грижата да изучи тия въпроси и своевременно ще ги предложи на Народното събрание за одобрение.

Колкото за страха, че ще се увеличи с 1/6 част разхода на общините за поддържание на класните училища, ще ви кажа, че Министерството на просвещението е предвидило едно облекчение, един нов доход на тия общини, за да могат да посрещнат новите разноски, които има да правят. Това ще може да видите в проекта, който тая вечер ще бъде подложен на второ четение и в който се предвижда, че общините ще имат право да налагат една такса от 15 л. на тия ученици, които ще постъпят да следват в класните училища, и с това ще могат да посрещнат една част от разходите, които ще им се наложат.

. . . .

дчикът направи едно опущение. В комисията се прие да се прибавят подир думите: «откупуване оригинални и преводни съчинения по науката и литературата» и думите: «и периодически списания». Това беше прието от комисията по мое предложение, но г-н докладчикът е изпуснал да го прибави в тоя параграф на бюджета. Затова, моля, да се забележи.

. . . .

И тук г-н докладчикът направи опущение. Бюджетарната комисия прие, по мое предложение, да се увеличи тоя параграф на 24 000 л., т. е. с 5000 л. повече, отколкото е било предвидено за 1898 год. Не зная как е изпуснато това.

. . . .

Подир това, което казаха г-да предговорившите, няма какво друго да прибавя относително полезността и необходимостта на мъжките пансиони у нас. Аз бих желал да имахме още десет мъжки пансиона и вместо 7000 да отпуснете 70 000 л. За жалост, у нас няма охотници да устройват пансиони. Единственият е на г-на Мусевича и аз му благодаря и от страна на Министерството на народното просвещение, дето е прибрал в подслон толкова ученика, вместо да се скитат по улиците и да отиват по места неприлични. Пансионът на г-на Мусевича е одобрен и от Министерския съвет, заявлението е препоръчано на бюджетарната комисия и тя с удоволствие прие това предложение. Касае се да се дадат 7000 л. за наемание помещение за пансиона. Ще прибавя още и това, че преди няколко дни, преди да се впише този кредит в бюджета, накарах да направят ненадейна ревизия, да видя дали г-н Мусевич полага грижи за пансиона, и констатирах с удоволствие, че г-н Мусевич се е трудил и че пансионът му действително стои на една добра нога. Затова, моля, да се приеме и да се не отказва този кредит.

БЕЛЕЖКИ

В този том са събрани Вазовите литературно-критични и публицистични творби, писани и обнародвани от 1890 г., когато писателят се установява в София след няколкогодишното изгнаничество в Одеса, до смъртта му през 1921 г. На първо място поместваме печатаната първоначално в сп. «Денница» Вазова студия за Христо Ботев — единствената, която той по-късно е включил в своите събрани съчинения. Материалите са подредени хронологично в рамките на три основни периода: а) 1890—1891 г. — когато Вазов редактира списание «Денница»; б) 1896—1912 г. — когато сътрудничи редовно на сп. «Българска сбирка», вестниците «Мир», «Ден» и др.; в) 1913—1921 г. — когато продължава своята литературно-критична и публицистична дейност, без обаче да се свързва продължително с определени периодични издания. На края печатаме няколко статии, рецензии и речи, които са останали по едни или други причини непубликувани приживе на писателя. Като приложение към двата тома, съдържащи Вазовата критика и публицистика, поместваме неговите речи и изказвания в Народното събрание: на първо място — в пловдивското Областно събрание през 1881—1884 г., а след това — в IX обикновено народно събрание в София през 1897—1898 г.

1890—1891

СПИСАНИЕ «ДЕННИЦА»

Веднага след завръщането си в България Вазов, зажаднял за активна литературна дейност, замисля и започва подготовката на едно ново литературно списание. Пристигнал в София на 9 март 1889 г., в края на същия месец той вече пише на д-р Кръстев за бъдещото списание, отбелязвайки, че разчита на неговото сътрудничество. През следващите месеци писателят продължава да живее с мисълта за новото списание, чието издаване се забавя единствено поради слабостта на зрението му. Към края на годината здравословното състояние на Вазов се подобрява и той вече предприема решителни стъпки за издаване на списанието, започвайки за целта преговори със столичния книгоиздател Ив. Б. Касъроз. Във връзка с това на 29 ноември той се обръща към своя близък приятел К. Величков, установил се няколко месеца преди това в Цариград, и към младия по онова време литературен критик д-р К. Кръстев. «Тия дни — съобщава той в писмото си до д-р Кръстев — водя преговори с един местен книжар за предприемането на едно списание вроде «Зора». Преимуществено литературно, от новата година. Чини ми се, че ще опече работата. Затова бързам, въпреки първите си писма, да Ви съобщя тая приятна новина и да Ви помоля да се не ангажирате с изданието, което се предприема в Казанлък, и да бъдете сътрудник наш, особено по критический отдел в списанието. Аз разчитам единствено на Вас в това отношение и затова рискувах да изляза пак с едно списание пред българский свят. Аз нито искам да помисля, че ще се отречете да подкрепите морално делото ми, като зная с какво настояване Вие сами ме насърчихте за него. Ще очаквам прочее от Вас критики (от готовите или от по-новите, които бихте написали). Отговорете ми по-скоричко за Вашите намерения. Аз ще се отнеса и към други приятели, като Величкова и пр., да ми окажат съдействие» (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 118). Особено мюго е разчитал Вазов на съдействието на своя близък приятел К. Величков, с когото няколко години преди това съвместно са издавали сп. «Зора». «Именно за да се избавя от тая убийствена скука — споделя в писмото си до него писателят — тия дни водя преговори с един местен книжар (Касърова) за подхващане едно малко литературно списанийце, вроде нашата «Зора». Вярвам, че това ще ме поосвежи и посъживи, за да не плесенясам съвсем в бездействието. Моля те, прочее, да ми не откажеш съдействието си и да вземеш живо участие в делото ми. Ако рискувах да изляза със списание пред бълг. свят, то е, че най-много разчитах на тебе. Искам в първий брой, който ще излезе на 1 януария (разбира се, ако се опече работата), да туря твоите «Писма от Рим,» както и някои твои стихове оригинални или преводи от италиански. Аз имам някои малки разказчета, писани в Русия, и от тях мога да туря нещо. Ще се обърна и към други приятели за съдействие. Не се съмнявам, че няма да ми откажеш на просбата. . .» (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 119).

Една седмица по-късно, на 6 декември 1889 г., Вазов пише две нови писма до К. Величков и д-р К. Кръстев. В писмото си до Величков той повторно настоява за «Писма от Рим» и изобщо за неговото сътрудничество. Вазов съобщава, че е имал желание новото списание да бъде продължение на ненадейно спрялото списание «Зора», издавано от двамата в Пловдив през 1885 г., но издателят не се съгласил, тъй като това означавало да поеме върху себе си старите сметки на затъналата в дългове «Зора». Тогава Вазов решил да се спре на синонимното название «Денница», запазвайки обаче формàта и насоката на «Зора». «Ще се мъча да туря журналът високо по съдържанието си и да не се посрамя» — подчертава в писмото си той (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 120). Междувременно д-р Кръстев вече бил дал съгласието си да сътрудничи, защото в новото писмо Вазов му благодари за готовността и му съобщава, че списанието започва да се реди още на следващия ден, за да излезе в началото на януари (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, с., 1957, стр. 121).

Във връзка с основаването на списание «Денница» по-късно Вазов си спомня в разговор с проф. Ив. Д.Шишманов следното: «И ето един ден предприемчивият софийски книжар Касъров ми предложи да редактирам едно ново списание. Имайки пред вид нуждата от такова списание, няколко приятели на бълг. книжнина се събрахме, ако помниш, една вечер в твоя дом заедно с Касърова. Решено беше да се възложи редакцията на мене, а всички присъствуващи да вземат участие в него като сътрудници. Тъй се основа «Денница», която нарекох по името на Априловата. Още първият брой на списанието се посрещна със съчувствие. Величков, който тогава живееше в Цариград, на драго сърце обеща сътрудничеството си и побързм да ми изпрати своята хубава критическа студия за Л. Каравелов.»

Относно своето участие в новооснованото списание Вазов отбелязва в същия разговор: «Първите ми разкази в «Денница» («Дядо Нистор», написан още в Одеса, Златната планина», хумореска, «Изборът», в който описвах впечатленията си от Сопот под името Данчев, «Сладкодумен зост на държавната трапеза», «Тъмен герой», «Епоха — кърмачка на велики хора» писани също в Русия, и др.) се четяха с увлечение. Стихотворения както обикновено, когато съчинявах повести, аз не пишех. Някои от разказите ми не се харесаха обаче на властта. Особено разказът «Тъмен герой», в които се изобразява една терористическа сцена в затвора, предизвика голямо негодувание. Каров бе повикан в полицията, повикаха и мене и ми заповядаха грубо да не смея да пиша повече против полицията. Уплашеният издател поиска вследствие на тая заплаха да преглежда предварително всеки мой разказ, на което естествено аз не се съгласих, обаче все пак престанах да поместям тенденциозни повести, за да не компрометирам цялото списание. В «Денница» списах и своите пътувания из Русия. Но за да не шокирам известни настроения, нарекох статията си «Пътуване извън България» (а не «из Русия»). «Денница» съдържа и доста рецензии от мене, под псевдонима Ц. Ф. [фактически Ц-в — б. р.] Списанието следва две години, след което, уморен, аз спрях. Особено ме измъчваше коректурата» (Ив. Д. Шишманов, Иван Вазов, Спомени и документи, второ допълнено издание, С., 1976, стр. 120—121).

През двете години, когато излиза сп. «Денница», Вазов помества в неговите 24 книжки около 50 свои оригинални и преводни стихотворения, 15 разказа, 6 пътеписа, няколко статии и голям брой рецензии, отзиви и съобщения, включени в постоянните рубрики «Критика и библиография» и «Вести из книжовний свят». Сравнително малка част от тези творби са подписани с името му; повечето са напечатани анонимно, или пък са подписани с различни инициали (Х., В., Z., Д., И., Ц-в, Х-ов) и псевдоними (Е. Перов, Бръчков, Георги); понякога вместо подпис под текста се поставят звездички. Може обаче да се счита, че Вазовото авторство на публикуваните в сп. «Денница» произведения вече е установено — както на художествените, така и на литературно-критичните и публицистичните творби.

В приложения библиографски списък към книгата си «Ivan Vazov. La formation d'un écrivain bulgare» (Paris, 1938) П. Христофоров за пръв път посочи като Вазови голяма част от рецензиите, публикувани в сп. «Денница» с подписите «Д.», «Х.» и «Георги». По-късно Е. Стефанов аргументира Вазовото авторство на тези материали, като същевременно значително разшири представата за участието му в списанието: към установеното от П. Христофоров той прибави няколко анонимни рецензии, няколко рецензии, напечатани с подпис «Х.», и статията «Ян Неруда», носеща същия подпис; освен това Е. Стефанов включи във Вазовите събрани съчинения материалите от рубриката «Вести из книжовний свят», основавайки се на Вазовото признание пред проф. Ив. Д. Шишманов (вж. И. Вазов, Събрани съчинения, т. 18, С., 1957, стр. 996—1000).

Във връзка с подготовката на настоящото издание ние още веднъж прегледахме внимателно пълното течение на сп. «Денница». Към посочените от двамата изследователи Вазови публикации тук прибавихме няколко нови: анонимната бележка «По съвременната руска литература» (г. I, 1890, кн. 10, стр. 468), двете редакционни бележки към статията на д-р Кръстев «Столичний театър» (г. II, 1891, кн. 2, стр. 91) и статията-реферат «Петдесетилетие от смъртта на Лермонтова» (г. II, 1891, кн. 11—12, стр. 560—561), напечатана без подпис. По стилно-езиковите си особености и по съдържанието си тези материали според нас са също Вазови. Несъмнено Вазова е и кратката бележка под линия за сръбския поет Змай-Йованович, поместена в третата книжка от първата годишнина на «Денница» във връзка с преведеното от Вазов негово стихотворение (тази бележка печатаме в коментара — вж. тук, стр. 541).

Стр. 9. ХРИСТО БОТЕВ (КРИТИЧЕСКА СТУДИЯ) — г. II, 1891, кн. 6, юни, стр. 274—282; кн. 7—8, юли—август, стр. 314—325; кн. 10, октомври, стр. 442—454, с подпис под текста: Х. Всъщност Вазов е разкрил своето авторство още в годишното съдържание на списанието, където се посочва: «Христо Ботев-студия от И. Вазов». Тридесет години по-късно студията е поместена с известни поправки в т. 13 на Вазовите съчинения, подготвен и издаден приживе на автора и при неговото непосредствено участие (И. Вазов, Съчинения, т. 13, С., Книгоиздателство на Ал. Паскалев, 1921, стр. 49—91).

Печата се по текста от втората публикация със следните поправки:

Стр. 10, р. 25: «той да роди» вм. «то да роди» (по смисъл).
Стр. 12, р. 30: «броят» вм. «бранят» (по *Д*).
Стр. 12, р. 35: «юношество» вм. «божество» (по *Д*).
Стр. 13, р. 31: «Молитвата» вм. «Молитва» (по *Д*).
Стр. 13, р. 33: «отчислението» вм. «изчислението» (по *Д*).
Стр. 16, р. 8: «славата му» вм. «славата» (по *Д*).
Стр. 16, р. 8—9: «личното» вм. «логично» (по *Д*).
Стр. 18, р. 31: из един път» вм. «из път» (по *Д*).
Стр. 20, р. 11: «в задушения» вм. «с задушевния» (по *Д*).
Стр. 20, р. 22: «пред който» вм. «пред които» (по *Д*).
Стр. 20, р. 26: «миртът» вм. «мирт» (по *Д*).
Стр. 20, р. 38—39: Възстановяват се по *Д* думите: «щастливо групиране на обстоятелството, за да оставят едно».
Стр. 22, р. 33: «за сами нас си» вм. «за самия нас си» (по *Д*).
Стр. 23, р. 15: «леснотията и техническото владение» вм. «леснотията на техническото владение» (по *Д*).
Стр. 24, р. 37: «спряна музикалността ѝ» вм. «спряна, музикалността ѝ» (по *Д*).

[illegible] вм. [illegible] (по *Д*).

Стр. 26, р. 22: «темен» вм. «тъмен» (по *Д*).

Стр. 27, р. 13: «що може то да стори» вм. «що може да се стори» (по *Д*).

Стр. 27, р. 34: «ги родили» вм. «го родили» (по *Д*).

Стр. 28, р. 26: «в който» вм. «и в който» (по *Д*).

Стр. 28, р. 34: «обсипат» вм. «обсипват» (по *Д*).

Стр. 30, р. 19: «като» вм. «кога» (по *Д*).

Стр. 32, р. 5: «нито първите» вм. «нито на първите» (по *Д*).

Стр. 37, р. 10: «Като обяснява» вм. «което обяснява» (по *Д*).

Стр. 39, р. 12: «да припознаем» вм. «да познаем» (по *Д*).

Стр. 39, р. 14: «образ» вм. «образът» (по *Д*).

Стр. 40, р. 28: «особено в социалисто-анархическите» вм. «особено социалисто-анархическите» (по *Д*).

Стр. 42, р. 13: «с чувство» вм. «с чувството» (по *Д*).

Стр. 45, р. 15: «мисии» вм. «мисли» (по *Д*).

Стр. 47, р. 9—10: «претендентът» вм. «претендент» (по *Д*).

Стр. 48, р. 8: «обезмоден» вм. «обездомен» (по *Д*).

Варианти в сп. «Денница»

Стр. 10, р. 5: за свободата /за свобода * р. 16: несимпатични черти/ много несимпатични черти * р. 20: ненаситни, лакоми и груби ламтения /ненаситни лакомии и груби ламтения * р. 21: във вреда на /във вред на * р. 25: демагози /демагоги * р. 26: *след* ни Ботева *стои:* ни Левски * р. 31: борбата за свобода /борбата за свободата * р. 36—37: и всеки ден ни дава/ и всеки ден почти ни дава *

Стр. 11, р. 6—7: за всекиго /на всекиго * р. 15: с която/ с които*

Стр. 12, р. 8: патриотическо явление /патриотическо веяние * р. 17—18: и да не бяха се /и да не се бяха * р. 24: мъченици на / мъченици за * р. 39: пленяват ума /упленяват ума *

Стр. 13, р. 9—10: се заменява /се заменя * р. 26; до екзархийски трон /до екзархийския трон *.

Стр. 14, р. 3: се явяват /се явяват * р. 12: но тоя /но и тоя * р. 17: много по-дребен/ по-дребен *

Стр. 15, р. 24: увличаща се /увлекающа се *

Стр. 16, р. 21: *след* окната *има знак за препратка под линия, където е обяснено:* Румънската каторга * р. 35: безумна рицарска/ безумно рицарска * р. 42: освобождението на /освобождението *

Стр. 17, р. 8: ръкопляскаше /ръкоплещеше * р. 15: още по-непостижен/ още по-непостижим * р. 25: космополитическите /козмополитическите * р. 27: отзоваваща се/ отзивающа се * р. 35: в характера/ в характерите *

Стр. 18, р. 3: по пламенност и смела решителност/ по пламенност, смела решителност * р. 16—17: на двамата/ и на двамата* р. 22: по-горе/ по-горце*

Стр. 19, р. 2: със себе си/ със себе * р. 17: всички бивши/ всичките бивши * р. 23: *след* целта си *следва:* идеала си * р. 35: на нов един дух/ на един нов дух *

Стр. 20, р. 10: *към думата* Филарет *има знак за препратка под линия, където стои следният текст:* Болница в Букурещ, дето издъхнал на 1867 г. Раковски, пропаднал и изоставен * р. 14: влизане /влазяне * р. 17: отношенията му/ отношението му* р. 19—20: тя е най-важната/ тя е и най-важната * р. 20: то е и главната /тя е главната * р. 33: ако да не я/ ако да я не * р. 34—35: едва ли би /едва би * р. 35: за нас/ на нас *

Стр. 21, р. 6: *след думата* биография *има знак за препратка под линия, където се съдържа следния текст:* Опит за биография на Христо Ботев, от З. Стоянов; Критика на същата книга с допълнителни сведения, от Ст. Заимов; характеристика на Ботева в разказа «Неотдавна» (сп. «Наука»,год. I) и пр.*р. 21: *след думата* Безконечен *има знак за препратка под линия, където се посочва:* Ст. Заимов * р. 33: *след* обикновените хора *има знак за препратка под линия, където е отбелязано:* З. Стоянов * р. 36: *след* Бонапарт! *има знак за препратка под линия, където се отбелязва:* «Неотдавна» * р. 40: *след израза на френски* Du sublime ∾ qu'un pas *има знак за препратка под линия, където се цитира неговият превод на български:* От великото до смешното има една стъпка * р.40—41: по-горе споменатият /по-горце споменатий *

Стр. 22, р. 5: заслужава да бъде даже /заслужва даже да бъде* р.19: самобичуването /самобичеванието * р. 38—39: да оставим настрана и гения-поет, и поета-гений, и Байрона и пр./ да оставим настрана и гений-поет, и Лермонтова, и Байрона и пр. * р. 41: пред нас/ пред нас и зад нас* р. 42: Той няма/ Той и няма *

Стр. 23 р. 8: всичко на всичко /всичко-всичко * р. 14: неподелно искрено/ неподелно и искрено * р. 19: в най-първите/ и в най-първите * р. 35—36: чисто художествените/ чисто изкуствените *

Стр. 24, р.12—13: на един /в един * р. 13:Това редуване/ Това чредуване * р. 32: при пеенето / при пението *

Стр. 25, р. 5: иде куплетът /иде куплет * р. 31: *след* стихотворение *има знак за бележка под линия, където се посочва:* Виж. сбирката от Ботевите стихотворения, издадена от З. Стоянов, стр. 18 *

Стр. 26, р. 8: *след* поправки *има знак за обяснение под линия, където се уточнява:* Ботевите стихотворения, обнародвани най-напред във вестници, бяха препечатани в поправен вид, в отделна книжка («Песни и стихотворения на Хр. Ботев и Ст. Стамболов», 1875 г.)

Стр. 27, р. 1: на хубавото /хубавото * р. 3—4: талантлив художник поет/ талантлив и художник поет * р. 31—32: не всякога/ не всегда * р. 32: покъртващи и хармониращи/ покъртеващи и хармонирующи*

Стр. 28, р. 19: и последващите /и в последующите * р. 25: горният куплет/ по-горният куплет *

Стр. 30, р. 7: умял да мрази / умял и да мрази *

Стр. 31, р. 8: и пр./ и др. *

Стр. 32, р. 20: *след* народ *има знак за препратка под линия, където е добавено:* Хубаво написана в духа на народната поезия имаме още «Песента на Бойко войвода», от неизвестен автор; също и хумористическата поема «Долабан войвода» от Ст. Стамболова, друг популярен поет на революцията. *

Стр. 35, р. 27: проявява /проявлява * р. 34—35: нравствената физиономия на Ботева-гражданина/ нравствената физиономия на Ботева, да ни обрисува Ботева-гражданина *

Стр. 36, р. 4: *след* живот на мислите му *стои*: В това отношение Ботев, както и Каравелов, както и Раковски, е всецяло син на своето време, цял е погълнат от интересите му; * р. 13: другите народи /други народи * р. 15: копнения /копнеяния * р. 19: теснота в мировъзренията / теснота на мировъзренията * р. 21: тази окраска /тая окраска * р. 32—33: или песимистическа/ или пък песимистическа *р. 36—37: индивидуално-человечески физиономии/ техните индивидуално-человечески физиономии * р. 40: на Ботев/ на Ботева *

Стр. 37, р. 1: сърдечни привързаности/ сърдечни привязаности * р. 12—13: изменение условията на /изменение на условията на * р. 37: не е вечен елемент/ не е общечеловеческо и не е вечен елемент *

Стр.38, р. 30—31: свободния човек /свободний человек * р.31: единствен мъстител /единствен мстител * р. 32—33: песента му/ песнята му*

Стр. 39, р. 25: Тая разлика /Тая разница * р. 31: не само да води/ не само, за да води *

Стр. 41, р. 32—33: носят общочовешки/ носят чисто общечеловечески * р. 39: всички народи/ всичките народи *

Стр. 42, р. 28—29: по-нататък /нататък * р. 35: заповядва/ заповядa *

Стр. 43, р. 9: прави един /прави същевременно един * р. 16: не е било написано / не е било написвано * р. 29: целият страдалчески народ/ целият му страдалчески народ *

Стр. 44, р. 1: се е срещнал /се е срещал * р. 2: не можал да/ не е можал достатъчно да * р. 29: писал един/ писвал един *

Стр. 45, р. 10: на новопросвещен/ на един новопросвещен * р. 14: неоправдана /неоправдаема * р. 17: когато тя беше /когато тя още беше * р. 35—36: за някое друго/ за друго някое *

Стр. 46, р. 14: окърпените раса /окърпените им раса * р. 26: Така низко поставени /Находящи се така низко поставени * р. 36: на изток/ на въсток * р. 38: материална изпадналост/ материална и умствена изпадналост *

Стр. 47, р. 18: да бъде социалист и / да бъде и социалист, и * р. 40: който беше/ той, дето беше *

Стр. 48, р. 11: да знаем /да узнаем * р. 16: на науката, светлината /на науката, на светлината *

Стр. 49, р. 2—3: не е свиреп /не е ни свиреп * р. 17—18: *след* изедниците *има препратка под линия,където се посочва:* Вижд Христо Ботев, стр. 400 *

Стр. 50, р. 2: в дадения /в данний * р. 7: да се сдържи/ да се удържи * р. 10: а не да ги / а не и да ги * р. 10—11: по Борованската/ в Борованската *

Стр. 51, 14: искаме да разберем /искаме да разбираме *

Стр. 52, р. 18: *след многоточието има знак за бележка под линия, където стои:* Биде пропуснато осталото от тая глава, дето в свръзка с предмета на студията, третират се някои съвременни обществени явления и въпроси. Б. р.» * р. 20—21: се свършва /се свърша *

Стр. 53, р. 7: и недосегаем /и за недосегаем * р. 15: и тъмните петна/ или тъмните петна *

Критическата студия на Вазов за Христо Ботев е една от най-значителните негови прояви в областта на литературната критика и същевременно едно от първите по-подробни изследвания на Ботевата поезия. Подтик за нейното написване студия на К. Величков за творчеството на Л. Каравелов, поместена в първата годишнина на сп. «Денница». Днес, разбира се, ние не приемаме отношението на Вазов към някои страни от Ботевата революционна идеология и дейност, както и някои от оценките му на неговите стихотворения (особено грубо тенденциозната оценка на «Моята молитва»), но все пак не можем да не признаем, че в общи линии той е успял да очертае един ярък портрет на поета-революционер.

Стр. 12—13. *Маджарската история е по-поетична и грандиозна със своите Гергеевци, Кошутовци, Зриниевци, отколкото с Андрашевци и Калайевци*: Артур Гергей (1818—1916) — един от главните водачи на унгарската въстаническа армия по време на революцията от 1848—1849 г.; Лайош Кошут (1802—1894) — унгарски политически и държавен деец, организатор на борбата на унгарския народ по време на революцията от 1848—1849 г.; след погрома на революцията емигрира заедно с група унгарски революционери в Шумен, където живее от 21 ноември 1849 г. до 16 февруари 1850 г.; през 1859 г. организира унгарски легион, който се сражава на страната на Гарибалди; граф Миклош Зрини (1508—1566) — унгарски и хърватски държавен деец, известен с участието си в много сражения срещу турците; загинал е в сражение при крепостта Сигетвар; Гюла Андраши (1823—1890) — австроунгарски политически деец, министър на външните работи на Австро-Унгария от 1871 до 1879 г.; по време на Априлското въстание и Руско-турската освободителна война заема антибългарски и антируски позиции; Вениамин Каллай (1839—1903) — австроунгарски държавен деец и дипломат, дългогодишен генерален консул в Белград, а след това — министър на финансите на австроунгарската империя и управител на Босна и Херцеговина; автор на книгите «История на сърбите» (1877—1878) и «Източната политика на Русия» (1878).

Стр. 13. . . *сръбската — с хайдут Велка, с Карагеоргя, с Милоша и сподвижниците им, нежели с Ристича и Милана:* Хайдут Велко Петрович (ок. 1780—1813) — известен сръбски национален герой, отличил се в борбата срещу турците; Кара Георги (1752—1817) — ръководител на националноосвободителното движение в Сърбия в началото на XIX в.; Йован Ристич (1831—1899) сръбски държавник и историк, водач на либералната партия и автор на книги за външната политика на Сърбия; бил министър на външните работи през 1876—1878 г., а по-късно регент при княз Милан Обренович; Милан Обренович — вж. т. 3, стр. 420.

Стр. 13. . . *гръцката с Мяули, Канарис, Бацарис:* Андреас Миаулис (1769—1835) — главнокомандуващ гръцките морски сили по време на националноосвободителното въстание от 1821—1829 г., станал широко известен с поредица от победи над турската флотилия; Константинос Канарис (ок. 1790—1877) — гръцки държавен и политически деец, участник в националноосвободителната революция; Маркос Боцарис (1790—1823) — герой от гръцкото националноосвободително въстание от 1821—1829 г., загинал в сражение с турската войска.

Стр. 15. . . *прочутите италиански «bravi»* — в миналото в Италия «брави» са се наричали шайки от разни престъпници, злодеи и наемни убийци.

Стр. 15. . . *да коря Захария Стоянов~Ботевия авантюристки живот в Румъния* — първият Ботев биограф З. Стоянов тенденциозно го изобразява преди всичко като една крайно авантюристична натура, люшкана от случайните събития и неспособна за сериозен труд и редовен живот.

Стр. 16. *Окната* (рум.) — мина, солна мина; затвор с принудителен труд, каторга.

Стр. 17. *Ботев ръкопляскаше на пожара в Париж и плачеше над разгрома на комунистите* — Вазов има пред вид известната Ботева статия «Смешен плач», поместена във в. «Дума на българските емигранти» (г. I, бр. 2 от 25 юни 1871 г.).

Стр. 17. *Домбровски* — Ярослав Домбровски (1836—1871), полски революционен демократ, военен и политически деец на Парижката комуна; през 1862 г. възглавява партията на «червените», която подготвя полското въстание от 1863—1864 г.; през май 1871 е назначен за главнокомандуващ на въоръжените сили на Парижката комуна и загива на една от нейните барикади.

Стр. 18. *Прозелит* (фр.) — новопокръстен.

Стр. 20. *Cui qui suum* (лат.) — всекиму своето.

Стр. 20. *Кернер* — Теодор Кьорнер (1791—1813), немски поет от школата на романтизма, взел участие като доброволец във войната срещу Наполеон и загинал в сражение; в стиховете си призовавал към борба за независимост.

Стр. 20. *Петефи* — Шандор Петьофи (1823—1849), унгарски поет, певец на революцията от 1848 г. и участник в нея, загинал при едно от последните сражения.

Стр. 21. *Du sublime au ridicule, il n'y a qu'un pas* (фр.)—от великото до смешното има само една крачка; това изречение е приписвано на Наполеон I; твърди се, че било произнесено от него на 21 юли 1798 г. преди известната битка за пирамидите в Египет.

Стр. 22. *Трескучий* (рус.) — шумен, гръмък, голям, но безсъдържателен (за думи).

Стр. 32. *Козлов* — Н. Козлев (вж. т. 9, стр. 530).

Стр. 36. *У чехите Колар ~ у сърбите Радишевич, у гърците Цуцу:* Ян Колар (1793—1852), словашки поет, деец на чешкото и словашко национално възраждане, известен преди всичко като певец на борбите на южните и западните славяни срещу поробителите; Бранко Радичевич (1824—1853), сръбски поет, сподвижник на Вук Караджич; в някои от своите най-известни творби изразява високите идейни стремежи на младежта и нейната готовност за борба срещу поробителите; може би П. Суцос (1806—1868), гръцки поет-романтик от така наречената атинска школа.

Стр. 43. . . *миризмата на петролеят, с който комунарите заливат Тюйлерите и Парижката библиотека* — след 21 май 1871 г., когато версайлската армия навлиза в Париж, въстаниците, изтегляйки се от барикадите, запалват с петрол някои сгради и съоръжения: на 23 май-те опожаряват двореца Тюйлери, на 24 май — Пале Роял и кметството, на 25 май — доковете на Ла Вилет (квартал в 19-и Парижки район).

Стр. 43. . . . *трясъка на бомбата на руския нихилист* — вж. т. 9, стр. 492.

Стр. 43. *Libre-penseur* (фр). — свободомислещ човек.

Стр. 44. *В един член на «Дума» ~ казва следующето. . .* — става дума за известната Ботева статия «Решен ли е черковния въпрос?», поместена във в. «Дума на българските емигранти», г. I, бр. 4 от 17 юли 1871 г.; при цитирането на двата пасажа са допуснати известни неточности (срв. Хр. Ботев, Събрани съчинения, т. 2, С., 1976, стр. 31—32).

Стр. 47. . . . *богословци и златоустовци:* Григорий Богослов (328—390) — византийски писател и виден деец на източноправославната църква, константинополски патриарх, автор на слова, послания, стихотворения и други творби; Йоан Златоуст (347—407) — византийски писател, епископ, един от идеолозите на източноправославната църква, особено прочут с красноречието си.

Стр. 47. . . . *легитимизма във Франция* — реакционна монархическа теория,провъзгласена на Виенския конгрес от 1814—1815 г.,според която трябвало да се възстанови положението отпреди Френската буржоазна революция; обявявайки Наполеон I за узурпатор, нейните привърженици настоявали за възстановяване на старите законни («легитимни») династии, като се позовавали на божествения произход на кралската власт.

Стр. 47. *Дон Карлоса,, претендентът испански* — вероятно става дума за мадридския херцог дон Карлос (1848—1909), претендент за испанския престол под името Карл VII; преди това претендентът за испанския престол е бил дон Карлос Старши (1788—1855), брат на крал Фердинанд VII.

Стр. 48. *Ваал* — един от главните богове във Финикия, древна Сирия и Палестина (II—I хилядолетие пр. н. е.); първоначално бил почитан като закрилник на определен град или местност, после като бог на земеделието, а по-късно като покровител на царската власт.

Стр. 48. . . . *отвратителен като главата на Медуза* — в старогръцката митология една от трите сестри горгони; според някои легенди Посейдон отсякъл главата ѝ и си служил с нея срещу противниците си, тъй като погледът ѝ вкаменявал всекиго, който я погледне.

Стр. 49. *«Зорлян гюзеллик олмас»* (тур.) — насила хубост не става.

Стр. 54. БИБЛИОГРАФИЯ. [СБОРНИК ЗА НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА] — г. I, 1890, кн. I, стр. 47, с подпис: Д. Вазовото авторство на материалите от библиографската рубрика в тази книжка посочва най-напред П. Христофоров. Може да се приеме, че в случая подписът Д. представлява съкращение на псевдонима Добринов, използуван от Вазов в аналогичния отдел на списание «Зора».

Стр. 54. *Атанас Т. Илиев* — вж. т. 4, стр. 503.

Стр. 55. *Конст. Иречек* — вж. т. 10, стр. 531.

Стр. 55. . . . *казаний труд се превожда вече на български* — книгата на К. Иречек «Пътувания по България» е издадена у нас едва през 1899 г.; преводът от чешки е дело на Стоян Аргиров.

Стр. 55.ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ [М.Е.ЩЕДРИН]— г. I, 1890, кн. 1, стр. 48, с подпис: Ц-в. Своето авторство на материалите, подписани по този начин,Вазов е разкрил в цитирания разговор с проф. Ив. Д. Шишманов (вж., тук, стр. 528).

Стр. 56. *Аврелий Урбански* (1844—1901) — малко известен днес полски писател, драматург и преводач.

Стр. 56. *Г. Еж (полковник Зигмунд Милковски)* — Сигизмунд Милковски (1824—1915), полски белетрист и революционер, печатал своите творби под псевдонима Теодор Томаш Йеж; живял известно време в България и разработвал в романите си български сюжети.

Стр. 57. *Руский журнал «Труд»* — месечно списание, издавано от 1891 до 1895 г., като притурка към «Всемирная иллюстрация».

Стр. 57. *Превода на тая статия ще се даде в една от книжките на «Денница»* — по едни или други причини статията «Мотивы болгарских поэтов» не е била поместена на страниците на «Денница».

Стр. 57. *Г. Каплуновски* — вж. т. 5, стр. 593.

Стр. 57. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [СБОРНИКЪТ НА ЯСТРЕБОВА] — г. I, 1890, кн. 2, стр. 95—96, с подпис: Ц-в.

Стр. 57. *Г. Ястребов, известний руски горещ сърбофил* — Иван Степанович Ястребов (1839—1894), общественик и фолклорист, съставител на сборника «Обичаи и песни турецких сербов» (1886; 2 изд. —1889), автор на статии в «Гласник србског ученог друштва».

Стр. 57—58. . . : *школата на Милоевича и Сретковича* — Милош Милоевич (вж.т.19,стр.650); Пантелей Среткович (1834—1903), сръбски историк, професор по обща и сръбска история.

Стр. 58. *Дювернуа* — А. Л. Дювернуа (1840—1886), руски филолог и славист, професор в Парижкия и Московския университети известен като съставител на първия български тълковен речник, издаден под наслов «Речник на българския език по паметници на народното творчество и произведения на най-новия печат» (1885—1889).

Стр. 59. *«Пантеон литературы»* — историко-литературно списание, издавано в Петербург от 1888 до 1895 г. под редакцията на А. Чудинов и Ф. Трозинер; излиза първоначално месечно, а от 1891 г. — четири пъти годишно; в списанието са помествани много преводи от чужди писатели.

Стр. 59. *«Баян» ∾ преведена от г. Уманова-Каплуновский поемата «Грамада» и някои стихотворения от Вазова, също — и от Ботева, Москова и Пенча Славейков* — вж. «Боян. Сборник произведений современных славянских поэтов и народной поэзии. Перевод В. В. Уманова-Каплуновского». Спб., изд. журнала «Пантеон литературы», 1888, стр. 1—48 (второто допълнено издание на същия сборник излиза през 1892 г. под наслов «Славянская муза»).

Стр. 59. *Канини* (1822—1891) — италиански писател и преводач; неговата книга «Vita nuova» съдържаща преводи от 140 езика, била издадена през 1890 г.

Стр. 60. *««Vita nuova il libro dell'amore» обнародвана от г. Величков статия под название «Literatura bulgara contemporana»* — не открихме точни данни за статията на К. Величков, тъй като списанието липсва в българските библиотеки.

Стр. 60. *И. Д. Градовский* — очевидно става дума за Александр Дмитриевич Градовский (1841—1889), руски историк и публицист, привърженик на консервативния либерализъм, съчетан с европейски конституционализъм.

Стр. 60. *Г. Лавров ∾ готвил на руски обширна българска граматика* — П. А. Лавров (1856—1929), руски филолог и славист; може би в случая става дума за неговата докторска дисертация «Обзор звуковых и формальных особеностей болгарского языка» (1893).

Стр. 60. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [БЪЛГАРСКИ ПРИТЧИ ИЛИ ПОСЛОВИЦИ И ХАРАКТЕРНИ ДУМИ] — г. I, 1890, кн. 3, стр. 142, без подпис. Рецензията е посочена като Вазова и включена в събраните му съчинения най-напред от Е. Стефанов.

Стр. 60. *«Български притчи или пословици и характерни думи, събрани от П. Р. Славейкова* — втората част на рецензираната книга излиза през 1897 г.; в последно време сборникът бе преиздаден от издателство «Български писател» два пъти: през 1954 и през 1972 г.

Стр. 61. *В 1885 г. той е захванал да печата български народни пословици в «Цариградский вестник» и по-после в «Книжиците»* — вж. Пословици или притчи народни. Собрани и поизправени от Петка Р. Славейкова. — Цариградски вестник, г. V, бр. 255—264, 17 дек. 1855 — февруари 1856; Български народни притчи, събрани и записани от П. Р. Славейкова. — Бълг. книжици, г. II, кн. 6, 8 и 17—21, от март до ноември 1859 г.

Стр. 61. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СЕЯТ. [РУСКИЙ ВЕСТНИК «КИЕВСКОЕ СЛОВО»] — г. I., 1890, кн. 3, стр. 143—144, без подпис. Тъй като в съдържанието на годишнината тези материали са посочени като писани от Ц-в, Вазовото авторство не подлежи на съмнение.

Стр. 61. *«Киевское слово» ∾ разказът на К. Величков «Последне желание»* — «Киевское слово», литературен, политически и икономически вестник, е започнал да излиза през декември 1886 г. под редакцията на А. Я. Антонович (1866—1893); разказът на К. Величков «Последното желание» е бил публикуван в сп. «Зора», 1885, кн. 5, стр. 224—227, с подпис: А. И.

Стр. 61. . . . *любопитна статия от А. Шопова «Етнографията на Македония»* — А.П. Шопов (1855—1922), общественик, книжовник и етнограф, действителен член на Българското книжовно дружество; не открихме данни за посочената статия.

Стр. 61. . . . *за отговор на Ястребова и Гопчевича:* И. С. Ястребов (вж. тук,стр.538); Спиридон Гопчевич (1855—1936), сръбски дипломат, публицист и писател; в случая Вазов има пред вид книгата му «Македония и Стара Сърбия», издадена в Белград през 1890 г.

Стр. 62. *С. Веркович* — вж. т. 11, стр. 415; неговата книга «Топографическо-этнографический очерк Македонии» е издадена в Петербург през 1889 г.

Стр. 62. *Ив. Кукулевич-Сакцински* (1816—1889) — виден хърватски историк, писател и общественик; почетен член на Българската академия на науките от 1884 г.

Стр. 62. *Рачки* — Франьо Др. Рачки (1828—1894), един от най-изтъкнатите хърватски историци, основоположник на хърватската археография, организатор и председател на Академията на науките (1867—1886 г.)

Стр. 63. *Луи Леже ∾ пише напоследък «Историята на полската цивилизация»* — за Л. Леже вж. т. 10, стр. 575; не открихме данни за подобна негова книга.

Стр. 64. *П. Сырку* — Полихрон Агапиевич Сырху (1855—1905), известен руски славист, професор в Петербургския университет; в научните си занимания отделял особено внимание на средновековната българска литература и култура.

Стр. 64. . . . *при всичките си усилия да го види в Соф. нар. библиотека не е можал да сполучи* (?) — Евтимиевият служебник, съхраняван днес под № 231 в Народната библиотека «Кирил и Методий», на времето е бил изгубен. За него Б. Цонев отбелязва: «Тоя ръкопис, записан в библ. каталог под № 97, беше изчезнал дълго време, а лани (1908 г.) биде изпратен на библиотеката от Просветното министерство (вж. Б. Цонев; Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София, т. I, С., 1910, стр. 149).

Стр. 65. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [С УДОВОЛСТВИЕ СЕ НАУЧАВАМЕ] — г. I, 1890, кн. 4, стр. 191—192, с подпис: Ц-в.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 66, р. 34: «Нант» вм. «Мант».

Стр. 65. . . . *същата книга се превежда сега на български от г. И. Георгова* — вж. тук, стр. 537.

Стр. 65. *Господин У. Р. Морфил ∾ готви, както слушаме, и една българска граматика* — вж. Williade Richard Movfill. A scort grammar of the Bulgarian language with reading lessons London, 1897, 108 p.

Стр. 66. *Ригерова енциклопедия* — от името на Франц Ладислав Ригер (1818—1903), известен чешки обществен и политически деец; през 1858 г. предприел издаването на чешката национална енциклопедия «Slovnik naučny», която продължила да излиза до 1874 г.

Стр. 66. *«Ottuv slovnik naučny»* — 38-томна енциклопедия, издавана в Прага от 1888 до 1909 г. от известния чешки издател и книжар Ян Ото (1871—1916).

Стр. 66. *«La bêtte humaine»* — «Човекът звяр»; романът излиза през 1890 г.

Стр. 66.... *цикълът на Rougon-Macqart* — двадесеттомният цикъл на Зола «*Rougon-Maquart*» има подзаглавие: «Естествена и социална история на едно семейство в епохата на Втората имимперия»; той е грандиозна картина на социалните отношения във Франция през периода 1871—1893 г.

Стр. 67. *Змай Йован Йованович* (1833—1904) — сръбски поет, участник в Омладинското движение, един от основоположниците на реализма в сръбската литература; в третата книжка на сп. «Денница» за него е поместена следната кратка бележка под линия, писана очевидно от Вазов: «Змай-Йованович (роден на 1833 г.) е най-първий съвременен лирически поет на Сърбия. Стихотворенията му се отличават с нежност, с топлина на чувствата и с искреност. Идеалите му са чисти и във висока степен благородни. Той, както и всички югославски поети, преди всичко е патриот и неговата поезия носи отпечатъка на любов към отечеството и свободата. Той е написал доста прекрасни стихотворения, а също е превел много неща от европейските поети, а най-вече от Петефи, маджарский поет. Преждевременната загуба на жена му и дъщеря му е дала рождение на най-хубавата му лирическа сбирка: «Гюличи-увеоца» («Повехнали рози»). Под негова редакция излазя и литературното списание «Явор» и той сам участвува в разни сръбски и хърватски. Понастоящем Змай-Йованович живее във Вена, като волнопрактикующ доктор».

Стр. 67. *Тенисон* — вж. т. 7, стр. 433.

Стр. 67. . . . *стихотворението, в което маститий поет се прощава с живота* — това стихотворение е преведено на български под наслов «Завещание» (вж. Д. К. Попов, Преведени стихотворения, С., 1895, стр. 134).

Стр. 67. . . . *имаме преведено на български, в два превода прекрасната поема «Майска царица»* — единият от тези преводи е направен от Вазов и е поместен в издадената съвместно с К. Величков «Българска христоматия», ч. II, Пловдив, 1884, стр. 308—313 (вж. т. 5 от настоящото издание, стр. 430—436).

Стр. 67. *Лудвиг Батенберг готвил едно обемисто съчинение* *за България* — може би става дума за съчинението на Франц Еатенберг «Die volkswirtschaftliche Entwicklung Bulgariensvon 1849 bis zur Gegenwart». Naçht. Leipzig, 1891, 202 (отзив за тази книга вж. тук, стр. 105).

Стр. 68. . . . . *писмата на Станлея* — вж. т. 11, стр. 376.

Стр. 68. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [В ЗАЛАТА НА ПЕТЕРБУРГСКИЙ ГРАДСКИЙ СЪВЕТ] — г. I, 1890, кн. 5, стр. 239—240, с подпис: Ц-в

Стр. 68. *Петербургското славянско благотворително общество* — вж. т. 9, стр. 458.

Стр. 68. . . . *графа Игнатиева* — вж. т. 12, стр. 496.

Стр. 69. . . . *поетът Случевский* — К. К. Случевский (1837—1904), руски поет и писател, един от предшествениците на руския модернизъм.

Стр. 69. . . . *с горещина защищава българските права на Македония като изключително българска страна* — в статията си Л. Леже между другото заявява: «Областта Македония въпреки противоположните твърдения на гърците и сърбите е почти изцяло заселена с българи. Претенциите на гърците и сърбите не биха могли да вземат превес над точните констатации и на независимите етнолози като Лежан, Киперт, Ритих, Григорович, Хилфердинг, Макензи и др. [. . .] Македонските славяни се смятат за българи и говорят български диалект» (вж. La Grande Ençyclopèdie, t. 8, Paris, 1890, p. 401).

Стр. 70. *Безенщек* — вж. т. 19, стр. 646.

Стр. 70. . . . *преведената на чески и издадена от г. И. Ворачека сбирка стихотворения на Ив. Вазова* — вж. Vybor s basni Jvana Vazova. Z bulharského prelozil J. A. Voračék. Mlada Boleslav, Tiskem a nakladem Jos. Zvikla 1889, 175 p. (отзив за книгата вж. тук, стр. 56—57).

Стр. 70. *Веселин* — псевдоним на писателя Т. Г. Влайков.

Стр. 71. *Григор Крек* (1840—1905) — виден австрийски славист — ръководител на катедрата по славистика в Грац: първото издание на неговата книга «Einleitung in die slavische Literaturgeschichte» е излязло през 1874 г.

Стр. 71. . . . *знаменития П. И. Шафарика* — Павел Йосиф Шафарик(1795—1861), виден славист и деец на чешкото и словашкото националноосвободително движение през първата половина на XIX в.; по-известните му съчинения са: «История на славянския език и литература по всички наречия» (1826), «Славянски древности», т. 1—2 (1837), «Славянска етнография» (1842), «Разцвет на славянската литература в България» (1848).

Стр. 71. *В идущите книжки на «Денница» ще се направят някои извлечения от това съчинение* — Вазов не е успял да изпълни обещанието си за представяне пред българските читатели на съчинението на Григор Крек «Въведение в славянската история на литературата».

Стр. 71. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [НА 19 МАЙ УЧЕНИЦИТЕ ОТ ВИСШИЙ КУРС ДАДОХА В ЗАЛАТА НА ТЕАТЪР «ОСНОВА»] — г. I, 1890, кн. 6, стр. 288, с подпис: Ц-в.

Стр. 72. *Ив. Ев. Гешов* — вж. т. 10, стр. 566.

Стр. 72. *Луи Леже* — вж. т.10, стр.575.

Стр. 72 . . . *ний даваме превода й в «Денница»* — преводът на статията на Л. Леже «Непознатата България» е поместен в сп. «Денница», г. I, 1890, кн. 6, стр. 281—287; кн. 7—8, стр.365 — 374; той е дело на Вазоз, тъй като носи познатия негов подпис: Ц-в.

Стр. 73. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [НЕОТДАВНА С ГОЛЯМА ТЪРЖЕСТВЕНОСТ] — г. I, 1890, кн. 7—8, стр. 383—384, с подпис: Ц-в.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 75, р. 9: «историческото» вм. «историческия».

Стр. 73. . . . *гробищата Pére Zachaise* — известно парижко гробище, което носи името си от духовника на Людвик XIV; тук са погребани видни дейци на науката и културата.

Стр. 73. *Знаменитий пътешественик Станлей* — вж. т. 11, стр. 376.

Стр. 73. . . . *второ издание от книгата, издадена лани от И. Ворачка* — вж. тук, стр. 542.

Стр. 73. *Антон Калина* (1846—1906) — известен полски славист, професор в Лвовския университет, автор на двутомната «Studyja nad historyja jezyka bulharskego» (Kraków, 1891).

Стр. 75. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [Г. ВАСИЛИЙ ЖУК] — г. I, 1890, кн. 9, стр. 431—432, с подпис: Ц-в.

Стр. 75. *Ягич* — вж. т. 19, стр. 664.

Стр. 75. *Сырку* — вж. тук, стр. 540.

Стр. 76. *Фридрих Краус* — не открихме данни за това лице.

Стр. 76. *Същото било обнародвано на маджарски език* — стихотворението на Ст. Стамболов излиза в бр. 25 на в. «Vasarnari Ujsag» от 1890 г. под наслов «Acsorbadzei észjárása», Стр. 76. *Томбс* — очевидно става дума за град Томбстаун в щата Аризона (САЩ).

Стр. 77. *Василий Александри* — вж. т. 10, стр. 624.

Стр. 77. ПО СЪВРЕМЕННАТА РУСКА ЛИТЕРАТУРА — г. I, 1890, кн. 10, стр. 468, без подпис. Тази бележка се посочва като Вазова и се помества в събраните му съчинения за пръв път в настоящото издание.

Стр. 78. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [ИСТОРИЯТА НА ЦИВИЛИЗАЦИЯТА В ЕВРОПА] — г. I, 1890, кн, 10, стр. 473-479, с подпис: Георги. Материалите са посочени като Вазови най-напред от П. Христофоров.

Стр. 78. *Гизо* — Франсуа Пиер Гийом Гизо(1787—1874),френски държавен деец и историк, член на академията за обществени и политически науки; преведената на български негова книга «История на цивилизацията в Европа», която рецензира Вазов, е написана през 1839 г.

Стр. 78. *Гоголевий «Ревизор» в превода на Г. Христовича, печатан в «Българската илюстрация» на Я. Ковачев* — вж. т. 19, стр. 108—110.

Стр. 79. . . . *повтаряното двустишие на дяда Славейкова: мъж е всекой, който носи гащи, и писател, който знай да дращи».* Посоченото двустишие П. Р. Славейков е поместил като мото на своето автобиографично произведение «История Медникарова. Второ тозлушко писмо», обнародвано в «Цариградски вестник» г. VIII, бр. 363 от 26 януари 1858; след това то е публикувано в различни варианти и в други произведения. Вазов го цитира по памет и поради това неточно. Окончателният Славейков текст гласи»: Мъж е онзи, който върже гащи, а писател, който знай да дращи. (вж. П. Р. Славейков, Съчинения,т. 1, С., 1978, стр. 73).

Стр. 79. *Напразно г. д-р Кръстев~бичува безпощадно невежеството* — в редица статии и рецензии на страниците на сп. «Труд», «Литературно-научно списание на Казанлъшкото учителско дружество» и «Денница» младият тогава критик безкомпромисно воюва срещу всяка пошлост и срещу всяка проява на невежество в областта на литературата. «Жалко, че няма инквизиция и аутодафе» — провиква се той в една своя рецензия (Литературно-научно списание, г. I, кн, 6, стр. 8). Той жигосва безпощадно автори като Москов, Семков, Шопов, Люляков, Мирчов, Миранзов, Живков, Лобошки, Голчев, Ванков, Тентеров, Ваковчиев, Панайотов и др. отдавна забравени имена.

Стр. 80. *Д. Д. Бъчваров* (1862—1920) — публицист, автор на

политически брошури и на няколко бездарни опита в областта на литературата и драмата.

Стр. 80. *Сенегамбия* — област в Западна Африка (днес в границите на Сенегал).

Стр. 81. . . . *от Инокентия, архиепископ Херсонски и Таврически* — Инокентий (1800—1857), руски богослов и църковен деец, прочут като оратор; през 1848 г. е назначен за архиепископ Херсонски и Таврически; един от основателите на Българското настоятелство в Одеса.

Стр. 81. *Иван Ст. Визирев* — автор на посредствени произведения, повечето от които с религиозно съдържание.

Стр. 82. . . . *художествените преводи на Д. К. Попова* — за Д. К. Попов вж. т. 10, стр. 220—224, 562; през 1895 г. той издава книгата «Преведени стихотворения», съдържаща преводи от Лермонтов, Колцов, Плещеев, Майков, Козлов, Байрон, Худ, Тенисън, Якшич, Радичевич, Йованович и др., както и няколко негови оригинални стихотворения.

Стр. 87. *Т. Ц. Трифонов* — литературен деец, живял и работил към края на миналия век в Русе; освен посочените преводи той издал книгата «Сбирка от съчинения. Проза и поезия» (кн. I, Русе, 1893, 124 стр.); срв. също и Вазовата рецензия за неговия превод на «Фауст»,поместена в «Денница» (вж. тук, стр. 134—137).

Стр. 87. *Нам падна пред взора и друг превод (в ръкопис) на Моцарт и Салиер от А. Макавеева* — въпросният превод не е бил обнародван; вероятно той е дело на преподавателя в Държавното търговско училище в Свищов А. Макавеев.

Стр. 88. . . . *приготвил за печат преводите на стихове на «Цар Лира» от Шекспира, на «Дон Жуана»* — преводът на «Крал Лир» Т. Ц. Трифонов е направил от руски (издаден е в Русе през 1890 г.); за обнародването на негов превод на «Дон Жуан» не открихме данни.

Стр. 88. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [ДРУЖЕСТВОТО «СЛАВЯНСКА БЕСЕДА»] — г. I, 1890, кн, 10, стр. 479—480, с подпис: Ц-в.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 90, р. 14—15: «е обнародван» вм. «ви е обнародван».

Стр. 88. . . . *архиепископа Стросмайера* — Йосип Юрай Щросмайер (1815—1905), виден деец на хърватската култура, борец за културното и политическо сближаване на славянските народи, един от създателите на академията на науките и изкуствата, на университета и библиотеката в Загреб; у нас е известен главно с помощта, която оказал на братя Миладинови за издаване на техните «Български народни песни» (Загреб, 1861).

Стр. 89. *Пол Бурже* (1852—1935) — френски писател, член на Френската академия от 1894 г.; романът му «Mensonge» («Лъжа») е обнародван през 1887 г.

Стр. 89. *Г. Морвил* — професор по славистика в Оксфордския университет.

Стр. 89. *Иван Франк* (1856—1916)—украински писател, учен и общественик, автор на повече от 40 поеми и на редица разкази и повести; поемата му «Смъртта на Касен», за която става дума тук, е написана през 1889 г.

Стр. 90. . . . *в скоро време ще имаме възможност да запознаем читателите на «Денница», макар и накратко, с новата малоруска литература* — по едни или други причини, Вазов не е изпълнил обещанието си да запознае българските читатели със съвременната украинска литература

Стр. 90. . . . *превода на г. Вазовий разказ «Дядо Нистор»* — разказът е поместен в «Slovenskė pohlady»,1890,№8, стр. 378—387.

Стр. 90. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [СБОРНИК ЗА НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, НАУКА И КНИЖНИНА] — г. I, 1890, кн. 11, стр. 512—519, с подпис: Х. Рецензиите са посочени като Вазови най-напред от П. Христофоров.

Печатат се със следната поправка по смисъл:

Стр. 97, р. 6: «длъжко» вм. «длъжно».

Стр. 92. . . . *статията на г. Цонева* — Беньо Цонев (1863—1926), филолог, един от създателите на българското езикознание, дългогодишен професор в Софийския университет, член на Българската академия на науките; статията, която има пред вид Вазов, е озаглавена «За източнобългарския вокализъм».

Стр. 94. . . . *ако се появи и у нас един Караджич* — Вук Караджич (1787—1864), виден деец на сръбското национално възраждане, езиковед и фолклорист, известен преди всичко като реформатор на сръбския книжовен език и съставител на първата граматика на говоримия сръбски език и на първия сръбски речник.

Стр. 95. *Една бележка от редакцията ∾ конкретно възпроизвеждание на позивът на г. д-р Шишманова към «Нашите ветерани»* — редакционната бележка към статията «Материали за историята на българското възраждание» не възпроизвежда дословно поместената в сп. «Денница» статия на Ив. Д. Шишманов «Нещо за нашите ветерани» (г. I, 1890, кн. 6, стр. 262—265), а само изразява същата идея за необходимостта от събиране на спомени и документи, свързани с нашето Възраждане.

Стр. 95. *Разказ за леля Гена от Веселина* — повестта на Т. Г. Влайков «Леля Гена», обнародвана през 1890 г., е едно от първите негови по-значителни произведения, с които се налага като самобитен и надежден писател.

Стр. 97. *П. Андреев* — не открихме данни за този автор; освен рецензираната драма той е написал книгата «Опитани за неопитните или как да бъда полезен, любезен, почтен и примерен» (С., 1890, 98 стр.).

Стр. 97. *Т. Станчев∾ «Биконсфилд»* — вж. т. 19, стр. 26—29, 565; неговото съчинение «Биконсфилд», наречено в подзаглавието «Смешна позорищна игра в едно действие», е публикувано като отделна книжка, съдържаща 15 стр., през 1879 г.; след това книжката е преиздадена още два пъти — през същата година и през 1881 г.

Стр. 97. *Н. Живков ∾ със своята раздирателна трагедия «Крал Милан без уши»* — вж. т. 19, стр.576; произведението, за което става дума, наречено от автора «Комедия в две действия», е публикувано като отделна книжка, съдържаща 46 стр., през 1886 г. (второ издание — 1898 г.).

Стр. 98. . . . *султанските берати, с които се изпращат нашите владици в Македония* — през 1874 г. в резултат на извършеното допитване до населението от Скопска и Охридска епархия турското правителство установило, че грамадното болшинство настоява за изгонване на гръцките владици и за изпращането на българи (вж. Македония. Сборник от документи и материали. С. 1978, стр. 290).

Стр. 98. *«Разрушение на естетиката», от Д. И. Писарева* — книгата на руския революционен демократ, публицист, литературен критик и философ Д. И. Писарев (1840—1868)«Разрушение на естетиката» е написана през 1865 г; тук авторът защищава идеята, че при наличието на гладуващи класи обществото няма право да се занимава с литература и изкуство.

Стр. 98. *СпироГулабчев* (1852—1918) — обществен деец, създател на сиромахомилството (дребнобуржоазно течение в българския идеен живот от края на 80-те години с нихилистичен и народнически характер; буквално — «милеене за сиромасите»).

Стр. 101. *Авторът, който скромно се е подписал с буквата Д.* (*офицерин някой мислим*) — според служебния каталог на Народната библиотека «Кирил и Методий» авторът на книгата е Димитър Мамарчев.

Стр. 102. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [ПО-МИНАЛИЙ МЕСЕЦ СЕ ПОМИНА ФРАНЦУЗКИЙ ПИСАТЕЛ АЛ-

ФОНС КАР] — г. I, 1890, кн. 11, стр. 527 — 528, с подпис: Ц-в.

Стр. 102. *Алфонс Кар ∾ автор на прекрасний роман «Sous les Filleuls»* — Жан-Батист-Алфонс Кар(1808—1890), френски писател; неговият пръв роман «Sous les Filleus» излиза през 1822 г. (първоначално е бил написан в стихове, а после в проза).

Стр. 102. *Кар е редактирал и периодическото издание «Оси»* — става дума за «Les gûepes», сатирична поредица, основана от Алфонс Кар през 1829 г.; в началото излиза месечно, а след това с неопределена периодичност; спира през 1849 г.; през 1869 г. Кар я подновява — този път като подлистници на вестниците. «Opinion Nationale» и «Figaro».

Стр. 102. . . . . *братя Шкорпилови приготвят за печат. . .* — Херменгилд Шкорпил (1858—1923) и Карел Шкорпил (1859—1944) чешки археолози, дошли в България след Освобождението и учителствували в разни градове; работили са главно в областта на археологията и са автори на много трудове (за Карел Шкорпил вж. т. 12, стр. 479).

Стр. 102. *La découverte de monuments mégalithiqes en Thrace est un fait archéologique capita* (фр). — откриването на мегалитични паметници в Тракия е важен археологически факт.

Стр. 104. *«Новини»* — орган на Българската екзархия в Цариград, предназначен за българите в Турция и по-специално в Македония и Одринско; излиза от 27 септември 1890 до 9 октомври 1912 г.; насочен е против гръцката и сръбската пропаганда в Македония.

Стр. 104. *Л. К. Лазаревич* (1851—1890) — сръбски писател, известен като автор на битови разкази и повести.

Стр. 104. *Сима Матавул* (1852—1908) — сръбски писател, автор на очерци, разкази, повести и романи; в произведенията си от 80-те години идеализира тогавашната действителност; по-късно минава на позициите на реализма.

Стр. 104. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [ВИДЯХМЕ IX И ПОСЛЕДНИЙ ВИПУСК ОТ БЪЛГАРСКИЙ РЕЧНИК НА ПОКОЙНИЯ А. ДЮВЕРНУА] — г. I, 1890, кн. 12, стр. 572, с подпис: Ц-в.

Стр. 104. *А. Дювернуа* — вж. тук, стр. 538.

Стр. 105. *Франц Батенберг е напечатал напоследък готвената си отдавна книга* — вж. тук, стр. 541—542.

Стр. 105. *Д-р Н. Генадиев* (1866—1923) — виден общественик и журналист, един от водачите на стамболовистката партия; от 1903 г. до 1908 г. бил министър на правосъдието, а през 1913 г. — министър на външните работи в кабинета на д-р Радославов.

Стр. 106. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [МОЕТО ВЪЗПОМИНАНИЕ ОТ ЕМЕН] — г. II, 1891, кн. 1, стр. 41—46, с подпис: Х. Рецензиите са посочени като Вазови най-напред П. Христофоров.

Стр. 106. *Д-р И. П. Любенов* — вж. т. 7. стр. 404—405. От рецензираната книга на д-р И. П. Любенов «Моето възпоменание от Емен» Вазов е почерпил сюжета на своя разказ «Gronde Maritza teinte de sang» (вж. т.7, стр.176—183). При сравнението на разказа със спомените се вижда, че Вазов е използувал само една малка част от тях, като същевременно значително ги е преработил.

Стр. 107. *Сарай-Бурну* — вж. т. 7, стр. 356.

Стр. 107. *Лимнос* — остров в Бяло море, присъединен към Гърция след Балканската война.

Стр. 107. *Абдул Керим паша* (1807—1878) — главнокомандуващ турските войски, съсредоточени край Дунава, в началото на Освободителната война; поради успешния десант на русите изпаднал в немилост пред Високата порта и бил отзован.

Стр. 108. *Д-р Христо Стамболски* (1842—1932) — лекар, преподавател в Медицинското училище в Цариград, участник в църковно-националната борба и в революционното движение, заточен в Йемен.

Стр. 108. *Д-р Желяз Драганов* (1846—1910) — военен лекар в турската армия и градски лекар в Сана (Йемен) от 1873 до 1880 г.; награждаван за успешна борба с холерната епидемия в Цариград през 1868 г.

Стр. 108—109. *Д-р Васил Марков; д-р Петър Димитров; д-р Васил Карагьозов* — не успяхме да открием конкретни данни за тези лица.

Стр. 110. *«Цивилизацията, която днес цъфти в Париж ∾ Африка и Азия»* — същата идея, изразена по малко по-различен начин, откриваме в публикуваната в сп. «Денница» (г. II, 1891, кн. 10, стр. 475—484) статия «У Виктора Юго», преведена от Г. Занетов от американското списание «Montly Magazine», където е била напечатана под заглавие «Two visite of Victor Hugo».

Стр. 110. *«Записки на един осъден», от Ив. Ев. Гешов* — за Ив. Ев. Гешов вж. т. 10, стр. 566; първата част на спомените му излиза в «Периодическо списание», кн. 34, 1890, стр. 546—568, а втората — пак там, кн. 36, 1891, стр. 941—968.

Стр. 110. . . . *неговът затвор в Пловдив* — Ив. Ев. Гешов е бил арестуван на 12 август 1877 г. заради връзките му с английския в. «Таймс»; по настояване на английското правителство на 27 октомври същата година е изпратен в Цариград; през следващата година по силата на предвидената в Санстефанския договор амнистия бил освободен.

Стр. 112. *Аргус* — вж. т. 9, стр. 547.

Стр. 112. . . . *от Х. Г. Х.* — според «Български книгопис за сто години» на Александър Теодоров-Балан автор на рецензираният от Вазов критически разбор върху книгата «Горгулята, Брезник, Трън, Пирот или Брезничко-трънский отряд в Сръбско-българската война» е Христофор Георгиев Хесапчиев (1858—1938), военен деец, началник-щаб на армията по време на Сръбско-българската война, основател и редактор на първото у нас военно списание «Военен журнал», действителен член на Българското книжовно дружество.

Стр. 112. . . . *исторически разбор* — в подзаглавието на самата книга е означено: «Критически разбор».

Стр. 112. *П. Г. Х.* — според «Български книгопис за сто години» на Александър Теодоров-Балан автор на книгата е Христо Георгиев Попов (за него вж. т. 9, стр. 464).

Стр. 113. *Военно-исторически очерк на Българо-сръбската война през 1885 година от К. И.* — според «Български книгопис за сто години» на А. Теодоров-Балан автор на тази книга е Иван Иванов Фичев (1858—1931), военен деец, капитан в българската армия по време на Сръбско-българската война.

Стр. 113. . . . *началника на Брезничко-трънский отряд (капитан Попова)* — вж. т. 9, стр. 464.

Стр. 113. *К. П.* — става дума за капитан Христо Георгиев Попов.

Стр. 113. *Наполеоновите думи пред пирамидите* — вж. т. 9, стр. 467.

Стр. 114. *«Родопите и Рилската планина», от Ст. Георгиев* — точното заглавие на съчинението е «Родопите и Рилската планина и нихната растителност»; авторът Стефан Георгиев (1859—1900) е бил професор по ботаника във Висшето училище в София и основател на Ботаническата градина при него.

Стр. 114. *«Кресненската клисура» от В. К.* — авторът на рецензираната от Вазов статия е Васил Иванов Кънчов (1862—1902), известен етнограф, книжовник и обществен деец; започнал своята дейност като народен учител, той по-късно става министър на просвещението и подпредседател на Народното събрание.

Стр. 114. . . . *един чех, г. Шкорпил, да ни състави географията на България* — вж. тук, стр. 548, и т. 12, стр. 479.

Стр. 114. . . . *г. Иречек ни подари една добра българска история* — вж. т. 19, стр. 563.

Стр. 115. ВЕСТИ. [НОВИЙ РОМАН НА ЕМИЛ ЗОЛА] — г. II, 1891, кн. 1, стр. 47—48, с подпис: Ц-в.

Стр. 115. *Император Вилхелм* — вж. т. 9, стр. 461.

Стр. 116. *М. М. Стасюлевич* (1826—1911)— руски историк, журналист и общественик.

Стр. 116. *Погодин* — М. П. Погодин (1800—1875), виден руски историк, професор в Московския университет.

Стр. 116. *Костомаров* — Н. И. Костомаров (1817—1885), украински и руски публицист, историк, критик и писател, професор в Киевския и Петербургския университет.

Стр. 116. *Спасович* — вж. т. 12, стр. 576.

Стр. 116. *Солвовьев* — В. С. Соловьов (1849—1903), руски писател, известен предимно като автор на исторически романи.

Стр. 116. *Кавелин* — К. Д. Кавелин (1818—1885), руски историк, един от представителите на така нареченото «западничество»; между най-известните му съчинения е книгата «Взгляд на юридический быт древней России».

Стр. 116. *Пипин* — вж. т. 11, стр. 415—416.

Стр. 116. *Гилфердинг* — А. Ф. Гильфердинг (1831—1872), руски славист, историк и фолклорист, един от видните представители на славянофилството; в своите научни изследвания отделял значително внимание на южните и западните славяни.

Стр. 117. *Веркович* — вж. т. 11, стр. 415.

Стр. 117. . . . *д-р Янколова* — вж. т. 10, стр. 566.

Стр. 117. . . . *д-р Коховото изобретение* — Роберт Кох (1843—1910), немски бактериолог, основоположник на микробиологията, открил бацила на туберкулозата (1882) и вибриона на холерата (1883); изобретението, за което става дума, е по всяка вероятност въвеждането на туберкулина.

Стр. 117. . . . *г. Баламезова* — Гаврил Михайлов Баламезов (1857—1897), общественик и публицист.

Стр. 117. *Липиска* — старо название на гр. Лайпциг.

Стр. 117. *Зенефелдер* — Алоис Зенефелдер (1771—1834), открил през 1798 г. литографията като способ за печат.

Стр. 117. *Фридрих Кениг* (1774—1833), изобретател на бързопечатането, патентовал първата си скоропечатна машина през 1810 г.

Стр. 118. *Les palmes d' officier d' Academie* — академични палми, френско отличие, създадено през 1808 г. и присъждано на писатели, професори, артисти и др.

Стр. 118. *Григорий Данилевский* (1829—1890)— руски и украински писател и журналист, известен главно като автор на исторически романи и като дългогодишен редактор на официалния «Правительственный вестник»; в своите исторически романи изтъквал на преден план ролята на личностите, защищавайки възгледа, че историята е дело на отделни личности, а народните маси представял като рушители на цивилизацията и културата.

Стр. 118. *Октав Фейе* (1821—1890) — френски писател и драматург, твърде популярен през 50-те и 60-те години на миналия век в епохата на Втората империя; след 70-те години интересът към неговото творчество постепенно намалява.

Стр. 118. *Le roman d'un jeune homme pauvre — преведен на български от г. П. Р. Славейкова под название «Историята на бедний момък»* — романът е обнародван през 1858 г.; още на следващата година е преведен на руски под наслов «Приключения обедневшего дворянина»; българският превод на П. Р. Славейков излиза през 1870 г. под заглавие «Дневникът на един беден момък или размишление върху человеческий живот».

Стр. 119. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [НОВЕЙША ИСТОРИЯ] — г. II, 1891, кн. 2, стр. 83—85, с подпис: Х. Материалите от тази рубрика са посочени като Вазови от П. Христофоров.

Печатат се със следните поправки по смисъл:

Стр. 120, р. 24: «несъвършенства» вм. «исъвършенства».

Стр. 121, р. 4: «вм. при Плевен» вм. «при Плевен».

Стр. 122, р. 5: «безсвязен» вм. «безсвятен».

Стр. 119. *Димитър Д. Агура* (1849—1911) — историк и общественик, професор в Софийския университет и дългогодишен председател на Българското историческо дружество

Стр. 119. . . . *съставен пак по Григоровича, от г. Ст. Костова* — става дума за книгата на И. И. Григорович «Преглед на най-новата история (1815—1885»). Превел от петото издание Ст. Костов. С прибавление историята на Френската революция. Пловдив, издание и печат на Хр. Г. Данов, 1888, 370 стр.

Стр. 119. . . . *се е ползувал главно от Е. Маршала* — не открихме данни за този автор, нито за неговата история на френската буржоазна революция, за която споменава Вазов.

Стр. 120. *Венский конгрес* — вж. т. 10, стр. 285—286.

Стр. 121. . . . *граматиките на Т. Икономова и Момчилова* — вж: Иван Н. Момчилов, Граматика на новобългарския език. Русчук, 1868 (второ издание — 1873; трето издание — 1879; четвърто издание — 1881); Тодор Икономов, Българска граматика, издава книжарницата на Х. Г. Данов, Пловдив, 1881.

Стр. 121. *Барбаризъм* (фр.) — чуждица.

Стр. 122. *«Нал и Дамаянти»* — произведение на староиндийската ведическа литература, написано на санскритски език в края на второто или през първото хилядолетие преди новата ера.

Стр. 122. *«Рамаяна»* — староиндийска епическа поема на санскритски език, създадена през IV в. пр. н. е., състояща се от 7 книги; в нея фантастните мотиви се съчетават с реални черти от епохата, когато е била създадена.

Стр. 122. *Махабарата* — старинен индийски епос, създаден през втората половина на второто хилядолетие пр. н. е.; първоначалният текст, съдържащ около 25 000 стиха, нееднократно е допълван и преработван (най-значителните преработки са направени през IV в. пр. н. е. и през V—VII в. от н. е.); общо епосът се състои от 18 книги, една от които е «Нал и Дамаянти».

Стр 123. *Шлегел* — Август Вилхелм Шлегел(1767—1845), немски поет, литературен историк и преводач, теоретик на немския романтизъм; професор в Йенския и Бонския университет; занимаващ се със санскритология, той високо е ценял староиндийския епос.

Стр. 123. *П. Монтегаццо* — Паоло Мантегацца (1831—1910) — италиански лекар и антрополог, основател, на първата в Европа лаборатория по обща патология и на Флорентинския етнографски и антропологически музей.

Стр. 123. *Ж. Д.* — според служебния каталог на Народната библиотека «Кирил и Методий» преводачът на книгата на Паоло Мантегацца е Ж. Димитров.

Стр. 124. [БЕЛЕЖКИ КЪМ СТАТИЯТА НА Д-Р КРЪСТЕВ «СТОЛИЧНИЙ ТЕАТЪР»]— г. II, 1891, кн. 2, стр. 91, с подпис: Ред. Двете бележки се посочват като Вазови и се поместват в събраните му съчинения за пръв път в настоящото издание.

Първата бележка е направена по повод на изразеното от д-р Кръстев мнение, че освиркването на един актьор е допустимо само в случаите, «дето има преувеличено, невежествено пъчене и кривене, а никак там, дето липсува вярност». Неговите разсъждения се отнасят за представената на 15 януари 1891 г. в София драма «Иванко, убиецът на Асеня». След това представление бил освиркан актьорът Славков, който по преценката на д-р Кръстев бил изпълнил сносно ролята на цар Петър.

Втората бележка се отнася за критиката на д-р Кръстев относно изпълнението на ролята на отец Иван по време на същото представление. Тук рецензентът се е ограничил единствено със следната забележка: «Отец Иван трябваше да се държи по-старешки и да говори тежко и по-авторитетно.»

Стр. 124. *г. Попов* — вж. т. 10, стр. 579.

Стр. 125. ВЕСТИ. [ТЕРМИДОР] — г. II, 1891, кн. 2, стр. 95—96, с подпис: Ц-в.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 126, р. 5: «гениалний» вм. «гениално».

Стр. 125. *Викториен Сарду* (1831—1908), френски драматург, автор на повече от 60 пиеси: водевили, комедии, исторически драми и т. н.

Стр. 125. *Comédie Française* — френски национален театър, основан през 1680 г. по разпореждане на Людовик XIV.

Стр. 126. *Гладстон* — вж. т. 1, стр. 380; т. 10, стр. 541.

Стр. 127. *Guide. Mignon. Annuaire de Bulgarie, 1890—91* (фр.) — Малък пътеводител. Годишник на България 1890—91.

Стр. 127. *Хашек ∾ Добшова* — чешки музикални дейци, възпитаници на Пражката консерватория, поканени в България във връзка с първите представления на драматическо-оперната трупа и останали у нас до септември 1892 г., когато трупата окончателно се разпада (вж. Розалия Бикс, Български оперен театър, С., 1976, стр. 51).

Стр. 127. *Славков* — Иван Славков, тенор, възпитаник на Пражката консерватория, един от създателите на българската драматическо-оперна трупа и пръв неин режисьор; от 1899 до 1906 г. участвувал в различни оперни трупи в Русия.

Стр. 128. *Букурещлиев* — Ангел Букурещлиев (1870—1951), известен композитор, диригент и педагог, възпитаник на Пражката консерватория, един от създателите на българската драматическо-оперна трупа.

Стр. 128. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [ЖИВОТА(ЪТ) НА АЛЕКСАНДРА ВЕЛИКИ, МАКЕДОНСКИЙ ЦАР] — г. II, 1891, кн. 3, стр. 134—139 с подпис: Георги. Рецензиите са посочени като Вазови от П. Христофоров.

Стр. 128. *Знаменитото съчинение на старогръцкий писател Плутарха «Животът на славните мъже»* — между най-значителните произведения на гръцкия философ и писател Плутарх (24—127) са неговите «Успоредни животописи» — 46 художествени биографии на знаменити гръцки и римски държавници и пълководци; някои от тези биографии имат специално заключение — «сравнение», — където се разкрива отношението на автора към неговите герои.

Стр. 129. *Д. И. Писарев* — вж. тук, стр. 547.

Стр. 130. Fait accompli (фр.) — свършен факт.

Стр. 130. . . . *кой е този Хофман ∾ дали е немский баснописец, или е някой друг — руски писател* — произведението не е от широко известния немски писател и композитор Ернст Теодор Амадей Хофман (1776—1822); по всяка вероятност негов автор е Александър Фридрих Франц Хофман (1814—1882), немски писател за юноши.

Стр. 130. *Г. Н. К.* — инициалите на преводача в самата книга са Г. И. К. (може би зад тях се крие известният по-късно историк Гаврил Илиев Кацаров, който често се е подписвал с тези инициали).

Стр. 131. *Н. Бродин* — според «Български книгопис за сто години» на А. Теодоров-Балан зад този псевдоним се крие Вълчо Колев Русковски, автор на книгите «Начало» (Лом, 1893, 76 стр.) и «Свободни песни» (Плевен, 1897, 67 стр.); когато е издал първата си книга авторът, е бил ученик в Лом.

Стр. 131. *Хр. Карапетков* — освен рецензираната от Вазов малка книжка със стихотворения под наслов «Песни и сатири», съдържаща 42 стр., същият автор е издал поемата «Жертвите» (1892), триактната комедия «Учени и прости» (1896) и четириактната трагедия «Низ мрака» (1898).

Стр. 133. *Ние нарочно изоставихме един куплет (последния)* — изоставена е следната строфа:

Не можеш ти да си немилостива,
както е завистта над мен била!
Не ще й насмешката ти тъй горчива,
не ще е ласката ти тъй фалшива!
Ела, о ангел мой, ела, ела!. . ,

Стр. 134. *Т. Ц. Трифонов* — вж. тук, стр. 545.

Стр. 134. *други някои негови по-сполучени преводи* — по всяка вероятност Вазов има пред вид рецензираните преди това от него преводи на «Моцарт и Салиери» и «Скъперникът рицар» от А. С. Пушкин (вж. тук, стр. 87; по-късно); Т. Ц. Трифонов превежда Шекспировата трагедия «Хамлет» (вж. тук, стр. 150—152).

Стр. 134. . . . *от Губера и Холодковски:* Е. И. Губер (1814—1847) — руски поет и преводач, превел по съвета на Пушкин за пръв път на руски език Гьотевия «Фауст» (част I, 1838 г.); Н. А. Холодковски (1858—1921) — руски поет и преводач, зоолог по професия, автор на 180 научни труда в областта на биологията; известен преди всичко със своя превод на «Фауст», над който е работил повече от 40 години (1-о издание излиза през 1878 г., а 12-о издание — през 1914 г.). Цитираните от Вазов строфи от преводите на Губер и Холодковски се отнасят към финалната сцена в затвора, когато Фауст стои с връзка ключове и лампа пред желязната врата, а Маргарита пее отвътре.

Стр. 137. ВЕСТИ. [ДВИЖЕНИЕ НА ЖУРНАЛИСТИКАТА У НАС ПРЕЗ 1890 ГОДИНА]—г. II, 1891, кн. 3, стр. 142—144, с подпис: Ц-в.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 137, р. 32: «любопитни» вм. «любопитните».

Стр. 137. *Ю. Иванов* (1862—1907) — историк, библиограф и журналист, пръв изследовател на българския периодичен печат, автор на библиографско-историческия труд «Български периодически печат от възраждането му до днес» (т. I, С., 1893).

Стр. 140. *Л. Е. Мейсоние* — Ернест Месони (1815—1891), френски художник, известен главно като автор на батални картини.

Стр. 140. *Бендерев* — вж. т. 9, стр. 464.

Стр. 141. *Славков* — вж. тук, стр. 554.

Стр. 141. *Букурещлиев* — вж. тук, стр. 554.

Стр. 141. *«Тъга за юг» от Миладинова* — стихотворението на К. Миладинов «Тъга за юг» е публикувано най-напред във в. «Дунавски лебед», г. I, бр. 20 от 7 февруари 1861 г.

Стр. 141. *Август Дезон* — Огюст Дозон (вж. т. 11, стр. 377).

Стр. 142. *«Chansons nationales bulgares»* — точното название на сборника на Дозон е «Chansons populaires bulgares inedits» (Paris, 1875)

Стр. 142. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [СБОРНИК ОТ БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ УМОТВОРЕНИЯ, КНИГА I, СЪБРАЛ И ИЗДАВА К. А. ШАПКАРЕВ] —г. II, 1891, кн. 4, стр. 188—191, с подпис: Х. Материалите са посочени като Вазови най-напред от П. Христофоров.

Печатат се със следните поправки по смисъл:

Стр. 143, р. 30—31: «списания и вестници» вм. «списания вестници».

Стр. 144, р. 9: «посрещнат» вм. «посрещната»,

Стр. 146, р. 3: «изобразена» вм. «изобразено».

Стр. 146, р. 89: «поразителна» вм. «поразително».

Стр. 142. *Сборник от български народни умотворения. Книга I. Събрал и издава К. А. Шапкарев*—Кузман Шапкарев (1834—1909), виден български фолклорист, ученик и последовател на братя Миладинови; събраните от него фолклорни материали излизат през 1891—1894 г. в шест обемисти тома, разпределени в девет книги.

Стр. 142. . . . *биографиите на Миладиновци и Станишева, сбирка от македонски песни, приказници, полемически статии за Македония* — през 1884—1885 г. Шапкарев публикува три неголеми по обем книги: «Материали за животоописанието на Братя х. Миладинови Димитрия и Константина», «Русалки. Древен и твърде интересен български обичай, запазен и до днес в Южна Македония» и «Сборник от народни старини, кн. III. Български народни приказки и верования»; в края на първата книга е поместена кратка биография и на Нако Станишев (Вазова рецензия за тази книга вж. т. 19, стр.) 459—460, 518); същевременно Шапкарев печата в редица вестници и списания статии за Македония, както и многобройни записи на народни умотворения.

Стр. 143. *«Светлина»* — първото добре уредено илюстровано литературно и научно-популярно списание, излизало месечно от март 1891 до декември 1934 г.

Стр. 143. *Ю. Иванов* — вж. тук, стр. 556.

Стр. 144. *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина—книга IV* — рецензии за предходните книги на СбНУ вж. тук, стр. 54 и 90.

Стр. 145. *Н. Станев* — Никола Ботев Станев (1862—1949), историк и просветен деец, дългогодишен гимназиален учител и основател на Читалищния съюз в България; автор на няколко книги за Великата френска революция и на първата у нас «Методика на историята» (1895).

Стр. 146. *Блок* — вж. т. 19, стр. 564.

Стр. 146. *Тен* — вж. т. 10, стр. 566.

Стр. 146. *Шлосер* — Фридрих Христофор Шлосер (1776—1861), известен немски историк.

Стр. 146. *Гервинус* — Георг Готфрид Гервинус (1801—1871), немски историк, автор на «История на XIX в. след виенските договори».

Стр. 146. *Дрепер* — Джон Уйлям Дрепер (1811—1882), американски физик, химик, физиолог и историк, автор на книгата «История на умственото развитие на Европа».

Стр. 146. *Гизо* — вж. тук, стр. 544.

Стр. 146. ВЕСТИ. [ПРОФЕСОР МИКЛОШИЧ] — г. II, 1891, кн. 4, стр. 192, с подпис: Ц-в.

Стр. 146. *Професор Миклошич* — вж. т. 2, стр. 511; т. 19, стр. 647.

Стр. 147. *Ottuv Slovnik naučny* — вж. тук, стр. 541.

Стр. 147. *Vous êtes bone-hier un an, ma bien aimée Regardan homme aves lignorance de lanoe* — цитираните стихове в превод на български буквално означават: «Вие навършихте впрочем вчера една година. моя многообичана Жан, твоята уста е розова и в големите томове, чиито картинки предизвикват твоята радост и които аз трябва, за да ти хареса, да оставям да мачкаш с пръстите си, се намират хубави стихове, но нито един, който може да бъде равен на тебе. . . Най-знаменитите автори не са написали нищо по-хубаво, отколкото наполовина цъфналата теменужка в твоите очи и мрачната, разпиляна и странна мечтателност, гледаща човека с невежеството на ангела. . .»

Стр. 148. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [ПАРИЖКАТА СЪБОРНА ЦЪРКВА «СВ. БОГОРОДИЦА»] — г. II, 1891, кн. 5, стр. 234—237, с подпис: Георги. Рецензиите са посочени като Вазови най-напред от П. Христофоров.

Стр. 148. *«Парижката съборна църква «Св. Богородица»* — «Парижката Света Богородица» («Notre Dame de Paris»), първият значителен роман на В. Юго, написан през 1831 г.; обръщайки се към живота в Париж през XV в., авторът рисува със симпатия народните маси, които влизат в стълкновение с тъмните сили на средновековието.

Стр. 148. *Доколкото знаем, първо негово нещо, преведено на български, е повестта «Сиромах Клод»* — фактически първото художествено произведение на Юго, което се издава на български език, е преведената от К. Величков и Г. Николов негова драма «Лукреция Борджия» (Цариград, 1870); първият превод на повестта, за която говори Вазов, принадлежи на възрожденския поет П. Иванов (напечатан е под наслов «Сиромах Клавдий» във в. «Напредък», г. IX, бр. 28—33, 8 февруари — 15 март 1875 г.).

Стр. 148. *После се преведе «Деветдесет и трета година» от г. Ив. Ев. Гешов в сп. «Наука»* — преводът излиза през 1881 г., като приложение към първата годишнина на сп. «Наука»; за Ив. Ев. Гешов вж. т. 10, стр. 566.

Стр. 148. *. . . няколко стихотворения (от Ив. Вазов и К. Величков) в «Българската христоматия»* — в «Българска христоматия» (част II. Поезия) откриваме български преводи на три произведения на В. Юго: поемата «Америсто», преведена от К. Величков, стихотворението «Той», преведено от Вазов, и част от поемата «Ернани», преведена също от Вазов.

Стр. 148. *«Историята на едно престъпление»* — преводът на тази книга е направен от Д.Х.Иванов в Пловдив през 1884—1885 г.; в първата книжка на сп. «Зора» Вазов помества положителна рецензия за него (вж. т. 19, стр. 497—498).

Стр. 148. *«Клетниците»* — първият български превод на романа принадлежи на същия Д. Х. Иванов; издаден е в Пловдив през 1888 г. (второ издание — 1897).

Стр. 150. *Т. Ц. Трифонов* — вж. тук, стр. 545.

Стр. 151. *Буало* — Никола Буало(1636—1711),френски поет и критик, теоретик на класицизма; най-известното му съчинение, написано в стихотворна форма, е книгата «Поетическото изкуство» (1674).

Стр. 151. *«Vingt fois remmetter votre ouvrage sur le metier* (фр.) — двайсет пъти слагайте отново вашата творба на стана.

Стр. 152. *Мудрия хитрости височайшего Бертолда»* — пълното и точното заглавие на книгата е следното: «Високи умни хитрости Бертолдови, които се показува един селач хитър и остроумен; който подир с различните си страдания и с остроумният си ум стана царски съветник. При това остави си завета и достопаметните изречения с пословиците си (за спомен). Тия са весма приятни и любопитни за секиго человека. Преведена от грецкий на славяно-болгарский язик от благоговейнейшии отец г. папа Христо протопапа Василиев от Карлово. А напечатани с иждивението на хаджи Найдена Йованова, татарпазарджичанина. Издание първо. В Белград, в Княжеско-сербската книгопечатня, 1853, 92 с. (Книгата е напечатана с църковнославянски букви и е снабдена с 13 примитивни изображения.)

Стр. 152. *А. Шопов* — Не ни се удаде да идентифицираме с положителност този автор. В бележка под линия на стр. 153 Вазов изрично подчертава: «читателите не трябва да го смесват с известния наш писател г. А. Шопов, бивший секретар на Екзархията», но обикновено се приема, че рецензираната книга е негово дело (вж. 100 години Българска академия на науките, т. 1. С., 1969, стр. 827). Друг възможен автор със същото име не успяхме да открием.

Стр. 152. *Скайлер*—Юджин Скайлер (1840—1890), американски политически деец и дипломат; след Априлското въстание разкрива истината за турските зверства и изработва заедно с княз Церетелев конституция за проектираната от Цариградската конференция българска държава.

Стр. 152. *Мак Гахан* — вж. т. 1, стр. 368, т. 6, стр. 478.

Стр. 153. ВЕСТИ. [DAS FUHRSTENTHUM BULGARIEN], г. II, 1891, кн. 5. стр. 238—240, с подпис: Ц-в.

Стр. 153. *К. Иречек* — вж. т. 10, стр. 531.

Стр. 153.*Césty po Bulharsko* — срв. Вазовата рецензия за тази книга, поместена в сп. «Денница»,г. I, 1890, кн. 1, стр. 47, (вж. тук, стр. 55).

Стр. 153. *«Всеобщая история литературы» на В. Корша* — В. Ф. Корш (1828—1883), руски публицист и литературен историк, основател на поредицата «Всеобща история на литературата» и редактор (заедно с А. И. Кирпичников) на първите 15 тома от нея, издадени през 1880—1882 г.

Стр. 154. . . . *от цикълът на «Rougon- Maquart»*— вж. тук, стр. 541.

Стр. 154. *Жозефен Сулари* (1815—1891) — малко известен днес френски поет.

Стр. 155. *Явили бяхме по-преди голямо количество наши народни песни* — вж. тук, стр. 140.

Стр. 155. *Сарду* — вж, тук, стр. 554.

Стр. 155. *В литературната притурка на чешкий вестник Norodni Listy»∾очерк на новейшата литература българска*—тъй като вестникът не се намира в българските библиотеки,засега не бе възможно да се установят по-точни данни за тази публикация.

Стр. 155. *Йосеф Карасек* (1871—1951) — чешки литературен деец, известен като теоретик на модернизма, дългогодишен редактор (заедно с А. Прохазка) на сп. «*Modern revue*» («Съвременен преглед»), издавано от 1894 до 1925 г.

Стр. 156. *Г. Безеншек ∾ е приготвил научен труд* (*на словенски*) *«България и Сърбия в географическо, етнографическо, историческо и економическо отношение»* — за Безеншек вж. т. 19, стр. 646; не откриваме данни за издаването на подобна негова книга.

Стр. 156. *Б. Шкорпил* — вж. т. 12, стр. 479; също и тук, стр. 548.

Стр. 156. *Фелдмаршал Молтке* — вж. т. 12, стр. 494.

Стр. 157. . . . *румънската кралица ∾ под псевдонима Кармен Силва* — става дума за Елисавета, Полина-Отилия-Луиза (1843—1916),съпруга на румънския крал Карол I (1839—1914),авторка на стихове,повести и на трагедията«Майстор Маноле»; своите литературни творби тя е писала на румънски, немски и френски.

Стр. 157. . . . *знаменитата кантата на поета Александри* [illegible] *a Latina»* — вж. тук, стр. 77 и т. 10, стр. 624.

Стр. 157. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ [ГЕТЕ И НАПОЛЕОН] — г. II, 1891, кн. 6, стр. 302, с подпис: Ц-в.

Стр. 157. . . . *от маршала Лана* — Жан Лан (1769—1809), френски военен деец, маршал от армията на Наполеон.

Стр. 158. *Талма* — Франсуа Жозеф Талма (1763—1826), известен в миналото френски актьор-трагик, любимец на Наполеон.

Стр. 158. *Дюшенуа* — Катрин Жозефин Рафен Дюшенуа (1777 —1835), популярна на времето френска актриса, прочута главно с изпълнението на трагични роли.

Стр. 158. *Дюрок* — Жеро Кристоф Мишел Дюрок (1772—1813), френски генерал, велик маршал на двореца по време на империята.

Стр. 158. . . . *от Султа*—Никола Султ (1769—1851),маршал на Франция.

Стр. 158. *Талейран* — Шарл Морис дьо Талейран (1754—1838), френски политически деец, министър на външните работи при управлението на Наполеон Бонапарт; един от най-значителните представители на буржоазната дипломация.

Стр. 158. *Виртемберският крал* — Виртемберг е провинция в Югозападна Германия; неин крал след 1805 г. е бил Вилхелм I (1761—1864).

Стр. 159. «*Цина*» — «Цинна или милосърдието на Август», трагедия от Пиер Корней (1606—1684), написана и поставена за пръв път през 1640—1641 г., а издадена през 1643 г.

Стр. 159. *«Андромаха»* — първата значителна трагедия на Жан Расин (1639—1699), написана през 1667 г., открила нова страница в историята на френския театър.

Стр. 159. *«Британик»* — най-ярката политическа трагедия на Расин, поставена през 1669 г., а издадена през 1670 г.

Стр. 159. *«Смъртта на Цезаря»* — трагедия от Волтер, написана през 1735 г. според традициите на класицизма.

Стр. 159. *Vous êtes un homme* (фр.) — Вие сте човек (мъж).

Стр. 159. *Voilà un homme* (фр.) — Ето един човек (мъж)

Стр. 159. *Историята на Сръбско-българската война от 1885 г., съставена от българский офицер майор Попов (К. И.)* — по всяка вероятност става дума за книгата «Военно-исторически очерк на Българо-сръбската война през 1885 година от К. И. (вж. тук, стр. 113).

Стр. 159. . . . *майор М. Ст. Груич* — вероятно се касае за майор Сава Груич (вж. т. 9, стр. 458).

Стр. 159. *Мемоарите на Талейрана* — вж. тук, стр. 561.

Стр. 160. *Георг Брандес* (1842—1927) — датски литературен критик и историк, професор в Копенхагенския университет, един от най-известните критици в Европа през втората половина на XIX и началото на XX в.

Стр. 160. *«Записките на един осъден» от г. Ив. Ев. Гешова* — Вазова рецензия за това произведение, вж. тук, стр. 110—112.

Стр. 160. *Морвил* — вж. тук, стр. 546.

Стр. 162. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [РЕВИЗОР, КОМЕДИЯ В 5 ДЕЙСТВИЯ ОТ ГОГОЛЯ] — г. II, 1891, кн. 7—8, стр. 381—382, с подпис: Георги. Рецензиите са посочени като Вазови най-напред от П. Христофоров.

Стр. 163. . . . *първото издание е преди трийсет години* — първото издание на книгата излиза в Загреб през 1861 г. под наслов «Български народни песни, събрани от братя Миладиновци Димитрия и Константина и издани от Константина».

Стр. 163. . . . *да дочека и третó издание* — третото издание на сборника на братя Миладинови излиза през 1942 г. под редакцията на М. Арнаудов; за четвърти път той бе издаден през 1961 г. под редакцията на П. Динеков.

Стр. 163. ВЕСТИ ИЗ КНИЖОВНИЙ СВЯТ. [ИСТОРИЯ НА ВСЕОБЩАТА ЛИТЕРАТУРА] — г. II, 1891, кн. 7—8, стр. 383—384, с подпис: Ц-в.

Стр. 163. *История на всеобщата литература∾К. Величков* — от замислената тритомна «Всеобща история на литературата» К. Величков успял да издаде само първата част; книгата излязла през 1891 г.

Стр. 164. *Рене Миле* (1849—?) — френски публицист и дипломат; автор на книгата «Souvenirs des Balkans. De Salonique à Belgrade et du Danube à L'Adriatique» (Paris, 1891, 401 p.), написана с добро чувство към нашия народ.

Стр. 165. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [КРАТКИ БЕЛЕЖКИ И СВЕДЕНИЯ ВЪРХУ ЗЕМСКОТО ЧЕШКО ИЗЛОЖЕНИЕ В ПРАГА, 1891 ГОДИНА] — г. II, 1891, кн. 9, стр. 426—430, с подпис: Георги. Рецензиите са посочени като Вазови най-напред от П. Христофоров.

Стр. 165. *С. Ж. Дацов* — Сава Живков Дацов, известен в миналото стопански деец, автор на книги от рода на «Черниците и коприната» (1884) и «За живия плет, торът и торището» (1893).

Стр. 166. . . . *напечатана най-напред в «Държавний вестник» във вид на рапорт към г. министъра на финансите* — вж. Държавен вестник, г. XIII, бр. 164 от 30 юли 1891, стр. 4—15; по онова време министър на финансите е Гр. Д. Начович (за него вж. т. 19, стр. 586).

Стр. 171. *Иван М. Лилов* — вж. т. 19, стр. 601.

Стр. 172. ВЕСТИ. [НЕМИЛИ-НЕДРАГИ] — г. II, 1891, кн. 9, стр. 431—432, с подпис: Ц-в.

Стр. 172. *«Немили-недраги»∾«Slovenské pohlady»* — преводът на Вазовата повест излиза в кн. 9, стр. 560—571; кн. 10, стр. 607—622; кн. 11, стр. 655—670, и кн. 12, стр. 720—738.

Стр. 172. *Ив. Ангелов* — Иван Ангелов Стоянов (1864—1924), български живописец, известен предимно като автор на битови картини, в които се изобразява трудът на нашия селянин.

Стр. 172. *Молткевите мемоари* — за фелдмаршал Х. К. Молтке вж. т. 12, стр. 494.

Стр. 173. *Педро де Аларкон* (1833—1891)—испански писател, участник в така наречената «четвърта революция» (1854 г.), известен преди всичко като автор на повести и новели; скъсал с революционното движение, през последните десетилетия от живота си става монархист и открит проповедник на католическите идеи.

Стр. 173. *Камарата на кортесите* — законодателно събрание в Испания.

Стр. 173. . . . *като Текерея, Тенисона, Томас Худа* — Уйлям Мейкпис Текерей (1811—1863), английски писател, публицист и художник; Тенисон — вж. т. 7, стр. 433; Томас Худ (1798—1845), английски поет и хуморист.

Стр. 174. *Лорд Тенисон* — вж. т. 7, стр. 433.

Стр. 174. *Ян Неруда* (1834—1891) — известен чешки писател, автор на стихове, разкази, повести, романи, очерци, фейлетони и статии; днес съчиненията му са събрани в повече от 40 тома; за него вж. тук, стр. 175—178.

Стр. 174. *Някои негови неща бяха преведени и обнародвани в ланската «Денница»* — вж. «Йона Дивакът. Из «Арабеските» на Ян Неруда» (г. I, кн. 9 стр. 402—405); преводът е подписан с инициала Ц-в, зад който се крие самият Вазов.

Стр. 175. ЯН НЕРУДА — г. II, 1891, кн. 10, стр. 492—494, с подпис Х. Статията е посочена като Вазова и поместена в събраните му съчинения от Е. Стефанов.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 177, р. 14: «частния» вм. «честния».

Стр. 177. . . . *две кратки стихотворения* — цитираните две стихотворения на Ян Неруда са поместени без подпис на преводача в кн. 7—8 на сп. «Наука» от февруари—март 1883 г., стр.

821; приема се, че преводът е направен от Вазов, поради което те са поместени в т. 5 от настоящото издание, стр. 398 и 493.

Стр. 178. БИБЛИОГРАФИЯ. [ПЪТЕВОДИТЕЛ ЗА РИЛСКИЯ МАНАСТИР] — г. II, 1891, кн. 10, стр. 495—496, с подпис: Георги. Отзивите са посочени като Вазови от П. Христофоров.

Стр. 179. *Сборник от български народни умотворения. Част първа, книга IV и V. Два тома. Събрал и издава К. А. Шапкарев* — рецензията за т. 1 от същото издание вж. тук, стр. 142—143; бележките към тази рецензия вж. тук, стр. 557.

Стр. 180. *И. Пеев-Плачков* (1864—1942) — филолог и публицист, дългогодишен учител в Пловдив и София, а по-късно министър на народната просвета (1900—1901; 1912—1913); редовен член на Българската академия на науките; автор на статии върху българския език и българската литература.

Стр. 181. ВЕСТИ. [И. А. ГОНЧАРОВ] — г. II, 1891, кн. 10, стр. 496, с подпис: Ц-в.

Стр. 184. *Теодор Кернер* — вж. тук, стр. 535.

Стр. 181. ПЕТДЕСЕТИЛЕТИЕ ОТ СМЪРТТА НА ЛЕРМОНТОВА — г. II, 1891, кн. 11—12, стр. 560—561, без подпис. Статията се посочва като Вазова и се помества в събраните му съчинения за пръв път в настоящото издание.

Стр. 181. *«Русская мысль»* — научно, литературно и обществено-политическо списание, издавано ежемесечно в Москва от 1880 до 1918 г.

Стр. 184. КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ. [ЛЪЧА (ЛУЧА) НАУЧНО-ЛИТЕРАТУРНО И ОБЩЕСТВЕНО СПИСАНИЕ]— г. II, 1891, кн. 11—12, стр. 567—568, с подпис: Георги. Рецензиите са посочени като Вазови най-напред от П. Христофоров.

Стр. 184. *Лъча (Луча), научно-литературно списание~редактор Богдан Величков* — списанието е излизало от 1 ноември 1891 г. до 15 октомври 1892 г. (издадени са общо 24 книжки, след което се слива с в. «Правдина» и продължава да излиза под името «Прогрес» (г. I—V, ноември 1892 — септември 1897 г.), редактиран от Б. Величков, В. Т. Велчев и Рачо П. Косев.

Стр. 185. *«Светлина», журнал за наука, търговия, книжка X, октомврий 1891 г.* — друга рецензия за същото списание вж. тук, стр. 143.

Стр. 185. *Ив. А. Карастоянов* (1853—1922) — участник в националноосвободителното движение; след Освобождението — дългогодишен фотограф в София.

Стр. 185. *Т. Н. Шишков* — вж. т. 12, стр. 478.

Стр. 185. *XXIII-то стихотворение; носещо название «Аспарух во Варна»* — първата строфа от същото стихотворение Вазов цитира и в пътеписа си «Един наш черноморски бисер» (вж. т. 12, стр. 214).

Стр. 187. ВЕСТИ. [ПОВЕСТИ И РАЗКАЗИ] — г. II, 1891, кн. 11—12, стр. 569—572, с подпис: Ц-в.

Стр. 187. *Повести и разкази* — през 1891 г. е издаден т. 1 от тритомното издание «Съчинения на Ивана Вазов. Повести и разкази»; следващите два тома излизат съответно през 1892 и 1893 г.

Стр. 187. *Предполага се~да бъде турен под печат друг том със стихотворения и поеми на същия автор* — както изглежда, проектът за подобна сбирка по-късно е бил видоизменен; през 1893 г. са издадени две Вазови книги: «Звукове. Лирически стихотворения» и «Поеми. 1879—1884 г.»

Стр. 188. *Бриан* — Жан Луи Бриан (1805—1864), френски скулптор.

Стр. 188. *«Ecole des Beaux Arts»* — известно френско учебно заведение за изящни изкуства, основано още през 1648 г.

Стр. 189. . . . *продължението от превода на «Немили-недраги»* — вж. тук, стр. 563.

Стр. 190. *«Градиво за българский речник» Г. Н. Начов~предприел един доста интересен филологически труд* — не откриваме данни за издаването на този труд.

Стр. 190. . . . *същий работел и над един «Пълен руско-български речник»* — липсват данни за издаването на подобен речник.

Стр. 191. . . . *и го е наричал Камоенс* — вж. т. 19, стр. 577.

Стр. 191. *Александър Екзарх* (1810—1891) — общественик и книжовник от епохата на Възраждането, редактор на «Цариградски вестник» от 1850 до 1862 г., деен участник в църковно-националната борба.

Стр. 191. *Иван Данев* (1853—1891) — възрожденски просветен деец и книжовник, учил в Табор и учителствувал в Русе след 1873 г., участвувал в Освободителната руско-турска война; автор на стихотворения и поеми, печатани в «Периодическо списание на Българското книжовно дружество», сп. «Читалище», в. «Ден» и в други издания.

Стр. 191. . . . *една поема «Богдан»* — поемата е обнародвана в «Периодическо списание на Българското книжовно дружество», кн. 14, С., 1885, стр. 302—304.

1896—1912

СПИСАНИЕ «БЪЛГАРСКА СБИРКА»

В течение на цели две десетилетия — от 1894 г., когато е основано сп. «Българска сбирка», до 1915 г., когато то преустановява съществуването си, Вазов е един от неговите редовни сътрудници. Той помества тук много свои разкази, стихотворения, пътеписи, спомени, статии, рецензии и други творби. Вазов прекъсва сътрудничеството си временно само през годините 1897 и 1898 г., когато, огорчен от отрицателното, често дори враждебно отношение на критиката към романа му «Нова земя», за известно време захвърля перото.

При установяване на художествените произведения на Вазов, публикувани в сп. «Българска сбирка», не срещаме никакви трудности, тъй като всички те са подписани с името му или с някой от широкоизвестните му псевдоними. Не така стои обаче въпросът с неговите литературно-критични и публицистични творби, където, воден от понятни съображения, писателят често пъти е трябвало да скрива авторството си зад различни инициали (В. С., Х. Х., Д., Р., В.) или пък да ги печата анонимно.

Не би могло да се каже, че вече са установени напълно и окончателно всички Вазови статии, рецензии и съобщения, поместени на страниците на сп. «Българска сбирка». В тази насока досега е работено твърде малко — направеното се дължи главно на М. Арнаудов и Е. Стефанов, под чиято редакция излизат съответните томове в преходните две издания на Вазовите съчинения. Във връзка с подготовката на настоящото издание ние продължихме тази работа, като подложихме на внимателна проверка резултатите, до които бяха достигнали досегашните двама редактори на Вазовата критика и публицистика. Тук приехме като Вазови посочените от тях публикации с изключение на рецензията за стихосбирката на Васил Георгиев «Кавал», подписана с инициала «Д.» и поместена във втората книжка от третата годишнина на списанието, и на краткия отзив за антологията на Ив. Ст. Андрейчин «Цветя от всички полета», подписан с инициала «В.» и поместен в шестата книжка от седемнадесетата годишнина на «Българска сбирка» (и двете публикации са посочени като Вазови от Е. Стефанов и са поместени в т. 18 от неговите събрани съчинения, стр. 643—648, 668). Наистина Вазов е подписвал с тези инициали някои свои произведения, но това още не е основание да му се приписва всяка публикация, подписана по такъв начин. Както е известно, тези инициали се използват и от редица други автори от края на XIX и началото на XX в. (вж. Ив. Богданов, Речник на българските псевдоними, второ основно преработено и разширено издание, С., 1978, стр. 379, 391). Не можем да приемем рецензията за стихосбирката «Кавал» на В. Георгиев като Вазова, тъй като в стилно отношение тя стои далеч под неговите възможности, написана е тромаво и е изпъстрена с повторения и с несвойствени за Вазов думи и изрази; мисълта тук не тече гладко, речта не е образна и плавна; свойственият в подобни случаи Вазов хумор съвсем отсъствува. Що се отнася до отзива за антологията на Ив. Ст. Андрейчин «Цветя от всички полета», неговата краткост (състои се буквално от няколко реда) не ни позволява да открием следи от Вазовото перо; при това, както е известно, през този период отношенията между двамата писатели са били твърде обтегнати, поради което е малко вероятно Вазов да е авторът на този препоръчителен отзив.

Преглеждайки във връзка с работата над настоящото издание пълното течение на сп. «Българска сбирка», ние се натъкнахме на една крайно интересна обзорна статия под наслов «Българский език под чука на нашите поети» (г. VI, 1899, кн. 15—16, стр. 772—777), подписана с инициалите «Х. Х» и останала досега по едни или други причини извън полезрението на изследователите на Вазовото творчество. Ние приемаме тази статия като безспорно Вазова. В случая за неговото авторство свидетелствуват не само известните инициали «Х. Х.», с които писателят често се подписва по това време (същия подпис носят например двете аналогични негови статии «Януарската ни поезия» и «Мартовската ни поезия», поместени няколко месеца по-късно в «Българска сбирка»), но и съдържанието на статията — тук явно проличават добре познатите негови пристрастия: симпатиите към творчеството на К. Христов, от една страна, и подчертаната му критичност към поезията на П. П. Славейков — от друга. Освен това Вазовото авторство се потвърждава и от стилно-езиковия анализ на статията.

Трябва да се отбележи, че и след нашето издание въпросът за Вазовото литературно-критично и публицистично наследство на страниците на сп. «Българска сбирка» не бива да се смята за окончателно решен. Твърде възможно е в бъдеще да се открият и други негови статии, рецензии и съобщения, поместени анонимно или пък подписани с неустановени засега псевдоними и инициали. За съществуването на една такава рецензия става дума например във Вазовото писмо до С. С. Бобчев от 27 май г., където писателят изразява справедливото си негодувание от «безцеремонното отнасяне» с неговите две рецензии, «от които едната се изхвърля, а другата излязя в обезобразен и окарикатурен вид» (вж. И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 254). Отхвърлената по всяка вероятност е била рецензията на Вазов за К. Величковия превод на «Ад», поместена наскоро след това в сп. «Духовна пробуда» (вж. тук, стр. 417—418), но коя е била другата рецензия, все още не е установено. Разбира се, този случай не е единствен. Ето защо предстои внимателна и продължителна работа за разкриването на всички Вазови публикации в сп. «Българска сбирка».

Стр. 197. КНИГОПИС. ОЦЕНКА НА КНИГИ Й СПИСАНИЯ. Г-Н ВАЗОВАТА «НОВА ЗЕМЯ» И КРИТИЦИТЕ Й ПО ВЪПРОСА НА СЪЕДИНЕНИЕТО И ПР. (БЕЛЕЖКА) — г. III, 1896, кн. 8 (от 1 октомври), стр. 822—825, с подпис: В. С. Въпреки че статията е подписана с инициалите, зад които обикновено се крие самият редактор на «Българска сбирка» С. С. Бобчев, Вазовото авторство не подлежи на съмнение — в къща-музей «Иван Вазов» в София е запазен неговият собственоръчен ръкопис (инв. № 292). С. С. Бобчев само е прегледал ръкописа, внасяйки тук-там отделни поправки, поставил му е заглавие и го е подписал със своите инициали, ръководен очевидно от желанието да спести на автора, а и на себе си като редактор някои неудобства. Вазовото авторство на тази интересна статия е установено от В. Вълчев, комуто се удало да открие нейния ръкопис (вж. В. Вълчев, Иван Вазов. Жизнен и творчески път, С., 1968, стр. 401). След това тя е поместена в редактирания от Е. Стефанов т. 18 от предходното издание на Вазовите съчинения.

Статията на Вазов представлява отговор за някои от тенденциозните критики на романа «Нова земя» (по този въпрос вж. т. 14 от настоящото издание, стр. 463—464). Тя е напечатана като допълнение към обширната рецензия на Никола Бобчев, брат на С. С. Бобчев. Вазов изпраща ръкописа за печат на 27 септември 1896 г., придружавайки го със специално писмо до редактора на «Българска сбирка»: «Драгий Бобчев — пише му той, — изпращам ти ръкописа. Той ще състави половина кола печатна, но недей се скъпи, братко, и го напечатай цял, разбира се, ако го намериш съгласен с твоето мнение и с общия дух и тон на братовата ти статия. Аз съм написал така тия прибавки, щото могат да се турят на края на казаната статия и да я завършат. В случай, че в нея брат Ви говори за целта

на романа, то можеш да интеркалираш ръкописа ми там. Но по-добре е да се нареди на края — в бележка от редакцията е несгодно, защото е много обширно. Моля те яви ми по-скоро как мислиш да направиш, ако бъдеш тъй любезен да ми пратиш в коректура заедно с моята статия и братовата си, за да съгласа първата с втората, ако е нужно. Отговори ми, че си получил ръкописа ми, а също и как мислиш да го туриш» — настоява писателят (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 194).

Стр. 197. . . . *досегашните критици на «Нова земя»* — преди 27 септември 1896 г. рецензии и отзиви на «Нова земя» поместват в. «Зора» (г. I, бр.1 от 16 юли 1896 г.), в. «Народни права» (г. VI, бр. 105, 106, 108 и 110 от септември 1896 г.), в. «Мир» (г. II, бр. 267, 269 от юни 1896), сп. «Български преглед», (г. III, кн. 7—8 от юли—август 1896), сп. «Ден» (г. VI, кн.11—12 от юли—август 1896) и др.

Стр. 197. *Б. Цонев* — вж. тук, стр. 546.

Стр. 197. *«Есхил»* — псевдоним на известния социалистически деец, публицист и писател Георги Кирков.

Стр. 199. *Зах. Стоянов в известната си статия «Кой върза пашата в конака?»* — става дума за статията «Кой зароби пашата в пловдивския конак?», публикувана във в. «Самозащита», г. I, бр. 1 от 28 септември 1885 г.

Стр. 201. *Шиканирам* (фр.) — закачам, преследвам, дразня някого.

Стр. 202. КНИГОПИС. I. КНИЖОВНА БЕСЕДА, БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИК ПОД ЧУКА НА НАШИТЕ ПОЕТИ — г. VI, 1899, кн. 15—1 (от 1 и 15 октомври), стр. 772—777, с подпис: Х. Х. Посочва се като Вазова и се помества в събраните му съчинения за първи път в настоящото издание. За Зазовото авторство вж. тук, стр. 567.

Стр. 202. *Природата изчезва пред очи ми∾на някаква душа, разпръсната в безкрая* — цитираните стихове са от стихотворението «Привечерен захлас», поместено в сп. «Живот», г. II, 1899, кн. 9—10 (от юли — август), стр. 550, с дата под текста «1891».

Стр. 203. *Венко* — псевдоним на Стефан Гидиков (1871—1944), писател, общественик и журналист, един от основателите на социалдемократическия вестник «Сиромашки защитник» (1894—1895), а по-късно сътрудник на сп. «Общо дело»; от 1897 г., увлечен от модните по онова време на Запад спиритизъм и окултизъм, предприема издаването на сп. «Живот». в което се обявява против зараждащия се социализъм в България.

Стр. 203. *Mentor*—псевдоним на Стефан Йончев (1881—1904), социалист, един от сътрудниците на «Работнически вестник» и сп. «Ново време».

Стр. 203. *Бе нежно твойто лице майно∾пред тебе седнах на колене* — цитираните стихове са от «Сонет», публикуван в сп. «Живот», г. II, 1899, кн. 9—10 (от юли—август), стр. 549, с дата под текста «май 99».

Стр. 203. *Някой си друг поет, Кунев* — Трифон Кунев (1880—1954); завършил габровската гимназия през 1897 г., той започва работа като учител (1898—1903); първите му стихотворения — песни по народни мотиви — се появяват на страниците на сп. «Живот».

Стр. 203. . . . *от око ще слети* — цитираният стих е от стихотворението на Трифон Кунев «Връх таз страница бледна ще погледнеш», поместено в сп. «Живот», г. II, 1899, кн. 9—10, юли—август, стр. 549—550.

Стр. 204. *В. «Христо Ботйов»* — обществено-политически вестник, насочен против антиконституционните действия на Фердинанд; редактиран е от Димитър Ризов и излиза с големи прекъсвания през периода от август 1888 до юни 1900 г. (издадени са общо 23 броя); бр. 19—20, в който е поместено стихотворението на П. П. Славейков «Съдбата на един цар», е от 15 септември 1899 г. В същия брой са поместени пет стихотворения от Вазовите «Скитнишки песни»: «Той не умира», «Блян в стара черкова», «Елате ни вижте!» «Планинци» и «Изгнаници». Стихотворението «Съдбата на един цар» е подписано с инициала «С» и е придружено със следната редакционна бележка: «Под тая буква се крие един от нашите млади и талантливи поети, чиито стихове високо се ценят от нашата литературна публика. Стихотворението, което печатим, по своята тенденция е едно редкостно явление у нас, защото нашите поети избягват щекотливите политически теми. То показва, че нашият млад поет не хвърчи по небесата, а дели наедно с народа неговите стремежи и неговите страдания.»

Стр. 206. *Tous les genres littéraires sont bons, hors l'ennuyeux* (фр.) — всички литературни жанрове са добри освен скучните.

Стр. 206. . . . *превода на едно Пушкиново стихотворение от г. Дим. Подвързачов* — става дума за стихотворението «Песен», поместено в сп. «Живот», г. II, 1899, кн. 8 (от юни), стр. 468.

Стр. 206. . . . *срещаме пак «Ментора» под едно стихотворение* — касае се за стихотворението на Стефан Йончев «Ней», поместено в сп. «Живот», г. II, 1899, кн. 8, стр. 478.

Стр. 207. . . . *стихотворение «Молитва», преведено от г. Кирил Христов* — стихотворението е написано от Ст. Михайловски на френски език и е преведено от ръкописа на автора (вж. сп. «Живот», г. II, 1899, кн, 8, стр. 453).

Стр. 208. *Полско цвете аз набрах∾Как трепти* — цитираното стихотворение на Ц. Церковски е публикувано без заглавие заедно с три други негови стихотворения в сп. «Българска сбирка», г. VI, 1899, кн. 13—14, стр. 629.

Стр. 208. *В същите книжки се срещаме пак с г. Пенча Славейкова — преводи от Пушкина и Змай Йовановича* — става дума за превода на Пушкиновото стихотворение «Ехо», поместен в «Българска сбирка», г. VI, 1899, кн. 13—14, стр. 627 (преди това същият превод е бил напечатан в сп. «Мисъл», г. XI, 1899, кн. 5, стр. 483); от Змай-Йованович са преведени стихотворенията «Напътствие», «Звезда» и «Зимен ден», напечатани в «Българска сбирка», г. VI, 1899, кн, 13—14, стр. 627—628 (същите преводи са били напечатани наскоро преди това в сп. «Мисъл», г. IX, 1899, кн. 7, стр. 52—53).

Стр 208. *Ив. Грозев* (1872—1957) — писател, журналист и критик, дългогодишен учител в София; завършил славянска филология в Софийския университет през 1894 г., той дебютира като поет на страниците на сп. «Българска сбирка»; стихотворенията, които има пред вид Вазов в случая, са поместени в сп. «Българска сбирка», г. VI, 1899, кн. 13—14, стр. 660—661.

Стр. 209. . . . *ямбите на Auguste Barbier* — Анри Огюст Барбие (1805—1882), френски поет-романтик, получил литературната си известност благодарение на своята първа и най-хубава стихосбирка «Ямби» (1831), в която гневно изобличава буржоазията заради нейното предателство по време на въстанието от 1830 г.

Стр. 211. ЯНУАРСКАТА НИ ПОЕЗИЯ — г. VII, 1900, 1 март, кн. 3, стр. 182—187, с подпис Х. Х. Авторството си на тази статия Вазов разкрива сам в писмо до Ат. Илиев от 7 април 1900 г.; «Не можеш ли да устроиш някак, щото в някоя заможна печатница да типосваш «Надежда»? Аз бях дал за нея мимоходом един добър отзив в статията Януарската ни поезия в «Бълг. сбирка» — съобщава той. В събраните съчинения на Вазов статията е поместена за пръв път от Е. Стефанов.

Стр. 211. *Теновата и Сент-Бьововата критически теории* — Иполит Тен (1828—1893) — френски теоретик на литературата и изкуството, философ и историк, представител на културно-историческата школа; Сент-Бьов — вж. т. 10, стр. 566; в литературните му изследвания преобладава тясно биографичният метод, Стр. 211. *«Звезда»* — месечно литературно списание, издавано от група писатели и книжовници, намиращи се през 1900 г. в Търново (Ив. Кирилов, Стоян Н. Коледаров, В. И. Сребров, М. Ив. Ханджиев, Й. Маринополски, А. Страшимиров и др.); излизало е само през 1900 г. — издадени са общо 12 книжки (спира, след като голяма част от сътрудниците му напускат Търново); в списанието, което е било предназначено за младежта, са помествани оригинални и преводни стихотворения, разкази, статии, биографии, рецензии, съобщения и пр.

Стр. 211. *М. Теофилов* (1876—1942) — дългогодишен учител, журналист и литературен деец; редактор на ученическите списания «Венец», «Златно руно», «Професионален подем», «Родна песен» и «Труд».

Стр. 211. *Със двойна сила дигнахме веслата ~ към висиния стремеж* — Вазов цитира първата и последната строфа на стихотворението; то се състои общо от 5 строфи и е поместено на стр. 67 в първата книжка от първата годишнина на сп. «Звезда».

Стр. 212. *Романсът на г. Арнаудова* — Вазов има пред вид поместеното в сп. «Звезда» (г. I, 1900, кн. 1, стр. 79—80) стихотворение «Романс» на Ив. Арнаудов (1882—1960), известен в миналото поет и преводач.

Стр. 212. *Чокойски* — псевдоним на Тодор Късев, родом от Търново, автор на посредствени стихотворения.

Стр 212. *М. И. Х.* — Минчо Ив. Ханджиев, отговорен редактор на сп. «Звезда» и сътрудник на издаваното през 1900—1901 г. в Горна Оряховица детско илюстровано списание «Теменужка», автор на поемата «Янка» (1901) и на книгата «Италиански рози. Пътни впечатления от В. Търново до Рим» (1905).

Стр. 212. *«Ръководството за стихосложението» от г. Н. Начева* — Никола Начов (1854—1940), дългогодишен учител и литературен работник, автор на разкази и повести и на историко-литературни изследвания; неговото «Ръководство за стихосложението», съставено по руското издание на М. Бордовски, е издадено в Пловдив през 1894 г.

Стр. 212. *«Български преглед»* — научно, литературно и обществено списание, издавано от група университетски преподаватели (поради което е известно като «професорско»); излиза от септември 1893 до юни 1900 г.; помества литературни произведения на наши утвърдени и млади писатели, както и преводи от известни западноевропейски и славянски автори.

Стр. 212. *Роза Ст. Попова* (1878—1949) — известна артистка, режисьорка и театрална деятелка, директорка на пътуващ театър, който носи нейното име (1899—1912), работила е в театър «Сълза и смях» и в Народния театър в София, както и в театрите в Пловдив и Русе; авторка е на пиеси, стихотворения, критически статии и преводи.

Стр. 212. *Aux femmes les compliments, aux hommes la verité* (фр.) — на жените — комплименти, на мъжете — истината.

Стр. 213. *Рангабе* — вероятно Алекс. Ризос Рангави (1820—1892), гръцки държавник и писател, известен със своя опит да създаде литературен език, близък до старогръцкия.

Стр. 213. *Дросинис* — Георгиос Дросинис (1859—1951), един от представителите на битовия реализъм в гръцката литература, автор на стихотворения и разкази.

Стр. 213. *Ив. Арнаудов* — вж. тук, стр. 572.

Стр. 213. *Ст. М. Попов* (1866—1940) — детски поет и хуморист, широко известен под псевдонима «Чичо Стоян»; по-важни произведения: «Мехурко» (1900), «Чичовата китка» (1927), «Залъгалки за дечица малки» (1939) и мн. др.

Стр. 214. *«Светлина»* — вж. тук, стр. 557.

Стр. 214. *Ил. Венов* (1874—1960) — дългогодишен учител, журналист и писател.

Стр. 214. *Екатерина Авксентиева Симитчиева* — Героинята на «епопеята» е българска учителка в Куманово, родена през 1872 г. и станала жертва на турското варварство. Тя загива през 1899 г. в борбата за запазване от сърбите на едно църковно място, принадлежащо на българската община. Макар и бременна в осмия месец, тя застава начело на българските жени от тоя град, повежда ги срещу турските щикове и събаря забития сръбски кръст за построяване на сръбска черква в българското място. В неравната борба неустрашимата българка бива промушена от турски щик. Нейният подвиг вдъхновява и други поети. Наскоро след смъртта ѝ в София е съставено македоно-одринско благотворително дружество, носещо нейното име, което имало за цел моралното и материално подпомагане на българките от Македония и Одринско в борбата им за народни права.

Стр. 215. *Лермонтовата знаменита песен за Калашникова в един сполучен превод от г. Ст. М. Попов* — «Песен за цар Ивана Василевич, младия опричник и смелия търговец Калашников» — «Българска сбирка», г. VII, 1900, кн. 1, стр. 12—20; кн. 3, стр. 161—166; за Ст. Попов вж. тук, стр. 573.

Стр. 216. *Ив. Арнаудов* — вж. тук, стр. 573.

Стр. 216. *Г. Г.* — засега не успяхме да установим кой е авторът, скрит зад тези инициали.

Стр. 217. *Н. Д. Юрданов* — не ни се удаде да открием данни за този автор.

Стр. 217. *Хр. Венковски* — псевдоним на Христо Константинов Пунев (1879—1967), литературен деец, активен сътрудник на много вестници и списания в края на миналия и в началото на настоящия век.

Стр. 218. *«Летописи»* — двуседмично литературно списание, издавано от ноември 1899 до януари 1905 г. под редакцията на К. Величков, В. Т. Велчев и Д. Бояджиев. Вазов рецензира кн. 6 от първата годишнина с дата 1 февруари; разгледаните от него стихотворения са публикувани на стр. 110—111.

Стр. 218. *Франсоа Копе* (1842—1908) — френски писател, поет и драматург, известен предимно с интимната си лирика и със съчувственото си отношение към бедните и онеправданите.

Стр. 218. *К. В.* — очевидно зад тези инициали в случая стои писателят К. Величков, редактор на сп. «Летописи».

Стр. 218. *«Надежда»* — научно-литературно списание, издавано в Стара Загора през 1900 г. под редакцията на Ат. Т. Илиев и Ст. Момчилов (излезли са всичко три книжки); помества оригинални и преводни стихотворения, белетристични творби, пътеписи, статии, рецензии и др.; между сътрудниците: Ив. Вазов, Ст. Заимов, Д. Илков, Ив. Грозев, Ц. Калчев, Ив. Арнаудов, Г. Хаджибонев, Д. Подвързачов и др.

Стр. 218. . . . *стихотворения от г. г. Ив. Вазов, Подвързачова, Грозева и Ц. Калчева* — в първата книжка на «Надежда» са поместени Вазовите стихотворения «Двайсетий век», «Чети, говедарче!», «Трудът», стихотворенията «Не гледай, че трепери ти сърцето», «Рилски манастир», «Гнездо» на Ив. Грозев, «До пролет!» на Д. Подвързачов, «Бащин кът» и «Спомени» на Ц. Калчев, «Песента на чужденеца» и «Последният сън на цветята» от Ив. Арнаудов.

Стр. 220. МАРТОВСКАТА НИ ПОЕЗИЯ — г. VII, 1900, кн. 5, от 1 май, стр. 307—308, с подпис: Х. Х. Статията е посочена като Вазова и включена в събраните му съчинения от Е. Стефанов.

Печата се със следните поправки по смисъл:

Стр. 221, р. 1: «биографите му» вм. «биографиите му».

Стр. 225, р. 26: «поетическото» вм. «поетическо».

Стр. 221. *Тибула* — Албий Тибул (ок. 50—29 пр. н. е.),— римски поет, известен със своите изящни елегии с интимна тематика.

Стр. 221. *Роза Ст. Попова* — вж. тук, стр. 572—573.

Стр. 222. *Н. Д. Юрданов* — друг Вазов отзив за него вж. тук, стр. 217.

Стр. 222. *М. Теофилов* — вж. тук, стр. 572.

Стр. 222. *М. И. Х.* — вж. тук, стр. 572.

Стр. 223. *Чокойски* — вж. тук, стр. 572.

Стр. 225. . . . *Тенисона~за когото г. Пенчо Славейков неотдавна даде хубав реферат в «Мисъл»* — за Алфред Тенисън вж. т.7, стр. 433; в случая Вазов има пред вид статията на П. П. Славейков «Честит поет», поместена в сп. «Мисъл», г. X, 1900, кн. 1, стр. 13—26.

Стр. 225. *Андрейчин* — Ив. Ст. Андрейчин (1872—1934), поет и преводач; започнал в края на 80-те години с творби със социална тематика, в началото на века неговото име вече се свързва с появата на модернистичните течения в България; през 1907 г. започва редактирането на сп. «Из нов път», замислено като теоретически орган на модернизма в България.

Стр. 226. *Oh n'insultez jamais la femme qui tombe* (фр). — О, не оскърбявайте никога жената, която пада.

Стр. 226. . . . *извършен с много по-голяма сполука~на макът беше даден черен цвят* — вж. тук, стр. 221.

Стр. 227. *Г. Данов* — не открихме данни за този автор.

Стр. 227. *Ц. Калчев* (1870—1942) — дългогодишен учител и читалищен деец, известен предимно като детски писател.

Стр. 227. *Лонгфеловото стихотворение* — Хенри Уодсуърт Лонгфело (1807—1882), американски поет, продължител на прогресивните традиции на американския романтизъм, известен със съчувственото си отношение към американските негри и индианци.

Стр. 227. *Ив. Грозев* — вж. тук, стр. 571.

Стр. 228. *Лютаков* — псевдоним на Григор Чешмеджиев (1879—1945), писател, журналист и общественик, виден член на социалдемократическата партия; редактирал е списанията «Ново общество», «Съвременна мисъл», «Пролетна заря» и вестниците «Съзнание», «Епоха», «Народ», «Камбана», «Неделна епоха» и «Трибуна», автор е на исторически романи със сюжети от близкото минало.

Стр. 230. ПОГЛЕД ВЪЗ ИСТОРИЧЕСКИЯ ЖИВОТ НА ГРУЗИНСКИЯ НАРОД — г. VIII, 1 март 1901 г., кн. 3, с подпис: И. Вазов. Рецензията е поместена в събраните съчинения на писателя за пръв път от М. Арнаудов.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 232, р. 40: «що е» вм. «ще е».

Стр. 234. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. ИЗ МРАКА, ДРАМАТИЧЕСКА ПОЕМА В ЧЕТИРИ КАРТИНИ, ОТ АЛЕКСАНДЪР КИПРОВ — г. XIII, 1 юни 1906, кн. 6, стр. 399, с подпис: И. В. Посочена като Вазова и поместена в събраните му съчинения най-напред от М. Арнаудов.

Печата се със следните поправки по смисъл:

Стр. 234, р. 22—23: «Каран» вм. «Кирил».

Стр. 234, р. 26: «придали» вм. «предали».

Стр. 234. *Александър Кипров* (1880—1931) — писател и обществен деец, известен като редактор на сп. «Българан» (1904—1909); централна тема на неговото творчество е борбата на нашия народ срещу османското робство; рецензираната от Вазов негова пиеса в стихове «Из мрака» е издадена като отделна книга през 1906 г.

Стр. 235. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. ИЗ ЖИВОТА, РАЗКАЗИ ОТ ЕВГЕНИЯ МАРС — г. XIII, кн. 8, 1 октомври 1909, стр. 524—525, с подпис: И. В. Рецензията е посочена като Вазова и е поместена в събраните му съчинения най-напред от М. Арнаудов.

Стр. 235. *Евгения Марс* (1877—1945) — писателка и общественичка, свързана чрез дългогодишна сърдечна дружба с Иван Вазов, който оказва силно въздействие върху нейното развитие; сътрудничи с разкази в списанията «Българска сбирка», «Художник», «Духовна пробуда», «Слънце», «Сила» и др.; рецензираният от Вазов сборник разкази «Из живота» (С., 1906) е първата ѝ самостоятелна книга.

Стр. 238. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. СЪН ЗА ЩАСТИЕ, ОТ ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ — г. XIV, 1907, кн. 1, 1 януари, стр. 58—59, с подпис: Д. Рецензията е посочена като Вазова и е поместена в събраните му съчинения най-напред от М. Арнаудов. Всъщност Вазов е разкрил сам авторството си още на времето в две кратки писма до С. С. Бобчев. В първото от тях, от 12 декември 1906 г., той съобщава: «Пращам ти и тоя отзив за «Бълг. сбирка». Ти ще се учудиш, че е благоприятен, но avant tous la justice!» Няколко дена по-късно той добавя: «Навярно рецензийката за Славейковата нова книга не е още дадена да се реди. Пращам ти вместо нея настоящата, която е по-пълна и вярна, защото прочетох по-внимателно книгата му» (Ив. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 275).

В къщата-музей «Иван Вазов» в София (инв. № 415) е запазена следната първоначална редакция на същата рецензия, подписана с инициалите «Н. А.»:

Сън за щастие, от Пенчо Славейков.

В тая лирическа сбирка се натъкваме пак на тоя тежичък стих на г. П. Славейкова, на тая лишена от лекост и волен полет реч, често замъглена и задръстена, които сякаш са органически недостатки на творбата на поета. Повечето от стихотворенията обаче имат достойнството да бъдат кратички, стоплени са от искрено чувство и преживени и затова те далеко надминуват мъчно смилаемата «Кървава песен» с дългите ѝ немски периоди, студенина и патриотическо въодушевление. В «Сън за щастие» музата за пръв път се усмихва благосклонно г. Славейкову.

Стр. 240. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. ЗА «НАШ ЖИВОТ» (ОПРОВЕРЖЕНИЕ) — г. XIV, 1907, кн. 3 (1 март), стр. 203, с подпис: И. Вазов. Статията е поместена в събраните съчинения на Вазов най-напред от М. Арнаудов.

Първоначално Вазов е приготвил друг вариант на своя отговор на клеветническите нападки в сп. «Наш живот». Към края на януари или в началото на февруари 1907 г. той го е изпратил на С. С. Бобчев с молба да бъде поместен във февруарската книжка на «Българска сбирка» (вж. И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 281). На 8 февруари обаче той бърза да предупреди своя приятел: «Люб. Ст. Савич, Скъсай изпратений отговор за «Наш живот» и вместо него тури настоящото опровержение в «Българ. сбирка» от 1 март, някъде към края. При всичкото си отвращение да се разправям печатно с моите врагове аз счетох тоя път нужно да наруша правилото си поради възмутителността на тая инсинуация. Прочети опровержението и ако намериш, че трябва да се засили или допълни, прибави» (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 281—282).

В къщата музей «Иван Вазов» в София е запазена първоначалната редакция на Вазовия отговор до сп. «Наш живот» под наслов «Няколко думи за една безсъвестност» (инв. № 413). Над текста в самия ръкопис авторът е дал следното указание: «В съдържанието на външната корица да се отбележи само с: Няколко думи от Ив. Вазов.» Тази редакция бе обнародвана за пръв път от В. Вълчев в бележките към издадените от него писма на Вазов до С. С. Бобчев. (И. Вазов, Непубликувани писма, С., 1957, стр 153). Тук поместваме изцяло нейния текст:

Няколко думи за една безсъвестност

Лани излезе една книга с разкази Из живота, подписана с псевдонима Евгения Марс. Книгата ми се хареса, тя бе написана талантливо и топло, и аз я похвалих на страниците на това списание. Редакцията обаче на сп. «Наш живот», по мотиви мене неизвестни, но във всеки случай непочтени, пусна в

4-та и 5-та си книжка чудовищната по дързост и нелепост инсинуация, че автор на похвалената от мене книга съм бил сам аз! Редакцията подкрепя инсинуацията си единствено с това, че стилът на някои пасажи, които се и цитуват, приличал на моя стил. Чувствува ли казаната редакция всичката абсурдност на това си твърдение, всичката низост на клеветата си? Моят стил? Та печатът на моя стил се съглежда по-слабо или по-силно с вариации в трудовете още на десетки писатели от младата генерация, които са били мои ученици, които са формирали вкуса си и писателския си похват на моите произведения. И добре са сторили, защото само писаното със слог ясен и естествен и с художествена простота се чете и харесва у нас, може да действува на умовете, да говори на сърцата, сиреч — да постигне целта си. Редакцията на Наш живот се преструва, че не знае истината и без свян от себе си и от хората пуска своята безсъвестна лъжа. Един автор, награждаван от 30 години насам с вниманието на българский читающи свят, силен със съзнанието на онова, което е, чиито трудове се превождат на всички европейски езици, няма нужда от подобни нечестни фокуси за препоръчване себе си. У г. Антона Страшимиров, редактор на Наш живот и разпространител на тая нагла инсинуация, трябва да са свежи някои спомени от личното му минало и той знае твърде добре какъв тип литератори са способни за подобни шарлатански себерекламирания.

София, февр. 1907.

И. Вазов

Стр. 240. *«Наш живот» пусна на два пъти инсинуация, че книгата «Из живота» била съчинена или стъкмена от мене* — в краткия отзив, поместен без подпис в сп. «Наш живот», г. II, 1906—1907, кн. 4, стр. 63, книгата «Из живота» е представена така: «Сборник от оригинални разкази, който се рецензира навред и който, ако не беше рецензиран и от самия Вазов, могло би с твърде голямо право да се вземе за съставен от него. . . За нас е несъмнен фалша в тази печална история: авторката непременно има мустаки. За това свидетелствува всяка от тия малки, но тъй големи на брой драски». В следващата книжка същият анонимен автор цитира няколко пасажа, които според него твърде много приличат по стила и съдържанието си на Вазовите разкази, като заключава: «Тия са причините, които ме караха да допущам, че тоя сборник е, може би, стъкмен от самия Вазов, който го толкова рекламира» (сп. «Наш живот», г. II, 1906—1907, кн. 5, стр. 61—62).

Стр. 241. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. ЛУННА НОЩ, РАЗКАЗИ ОТ ЕВГЕНИЯ МАРС — г. XVI, 1909, кн. 1, 1 януари, стр. 76—78, с подпис: И. Вазов. Рецензията е открита и поместена в събраните съчинения на Вазов за пръв път от М. Арнаудов.

За Евгения Марс вж. тук, стр. 576. Рецензираният от Вазов сборник с разкази «Лунна нощ» е втората ѝ книга. Оценката на Вазов за първата ѝ книга «Из живота» вж. тук, стр. 235—237.

Стр. 244. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. ЛУЧИ И ТЕНИ, ОЧЕРКИ И ПАРАЛЕЛЫ В. В. УМАНОВА-КАПЛУНОВСКОГО — г. XVI, 1909, кн. 10, 1 декември, стр. 689, с подпис: И. Вазов. Рецензията е открита и поместена в събраните съчинения на писателя най-напред от М. Арнаудов.

Стр. 244. *Уманов-Каплуновски* — вж. т. 5, стр. 593. През 1902 г. Вазов помества в «Българска сбирка» (г. IX, кн. 4, стр. 234—235) преводите на няколко стихотворения на Уманов-Каплуновски под наслов «На връх Мащука», като в бележка под линия прави следната характеристика на неговото творчество: «Г. Уманов-Каплуновски е млад талантлив руски поет и белетрист. Долните стихотворения са извлечени от сбирката му «Мисли и впечатления». Стиховете на г. Каплуновски се отличават с изящество в обработката и музикалност, от тях вее свежест и топлота на искрено чувство. Г. Каплуновски има право на нашия интерес и затова още, че той е един от малцината руски литератори, които следят с жива симпатия литературното движение у нас и с ред статии, критики и преводи запознава руското общество с по-видните явления в нашия умствен живот.»

Стр. 244. *Полонски* — Я. П. Полонский (1819—1898), руски поет; през последните десетилетия на живота му в неговата поезия постепенно навлизат религиозно-мистични настроения.

Стр. 245. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. БИТИЕ, СТИХОТВОРЕНИЯ ОТ СТОЯН ВАТРАЛСКИ; СВЕТСКИЕ ФАРИСЕИ — г. XVII, 1910, кн. 2, 1 февруари, стр. 129, с подпис: Р. Рецензиите са посочени като Вазови и са поместени в събраните му съчинения за пръв път от М. Арнаудов.

Всъщност авторството на първата рецензия е разкрито още на времето във в. «Ден», който я препечатал от «Българска сбирка» с Вазовото име. Това е станало въпреки волята на писателя, защото на 6 февруари 1910 г. Стоян Ватралски му пише специално извинително писмо, където между другото заявява: «Късно тая вечер видях името Ви в свръзка с писаното от Вас за «Битие» в сп. «Българска сбирка». Мене ме измъчват две мисли: първо, нещо ще огорчи Вас лично; защото зная, че желаете засега да Ви се не изнася името с тая оценка; второ, че може да си помислите аз да съм поставил там името ви въпреки изразеното Ви пред мен предпочитание [. . .] Аз наистина се похвалих г. Велчеву, че отзивът в сп. «Българска сбирка» е от Вас, но като уговаряхме за препечатването му в «Ден» аз го уведомих, че Вие не желаете да личи там името Ви.» (Научен архив на Българската академия на науките, ф. 112, оп. 1, а. е. 104, л. 3—4). При това положение извън всякакво съмнение остава Вазовото авторство и на поместения в същата рубрика на същата книжка със същия подпис отзив за руския превод на разказа на Евгения Марс под наслов «Светские фарисеи», още повече, че за този превод се говори и в писмото на Вазов до В. В. Уманов-Каплуновски от 9 ноември 1909 г. (Вж. В. И. Злыднев, Неизвестные письма И. Вазова — Славянский архив, Сборник статей и материалов, М., 1961, стр. 241).

Стр. 245. *Стоян Ватралски* — посредствен писател и публицист, свързан с някои протестантски издания; съчиненията му са събрани в издадената от него през 30-те години «Библиотека Стоян Ватралски», т. I—XVII, С., 1933—1934. В стихосбирката му «Първом правда. Сбирка от рими и поеми върху благовестни теми» (С., 1921) има три стихотворения, посветени на Вазов: «Българско слънце», «Ивану Вазову» и «70-годишнината на Иван Вазов».

Стр. 246. *Евгения Марс* — вж. тук, стр. 576; Вазов е използувал всеки случай да популяризира творчеството на Евгения Марс. По всяка вероятност на неговото перо принадлежи следното кратко съобщение, което откриваме в сп. «Българска сбирка» (г. XVII, 1910, кн. 10, 763): «Cesky Svet. Илюстрованото това списание в Прага в един последен номер дава портрета на българската писателка Евгения Марс. Един чешки вестник съобщава, че г. Владислав Шак, бивши професор в нашия университет, превожда сега на чешки някои разкази на същата авторка из сбирката ѝ «Лунна нощ».

Стр. 246. *У-Каплуновски*—вж. т.5, стр.593; вж. и тук, стр.579.

Стр. 247. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. БУРЯ, СОЦИАЛНА ПОВЕСТ ОТ ЕВГЕНИЯ МАРС — г. XVII, 1910, кн. 4, 1 април, стр. 274—276, с подпис: Н-в. Трите рецензии са посочени като Вазови и са поместени в събраните му съчинения за пръв път от М. Арнаудов.

Стр. 247. *Евгения Марс* — вж. тук, стр. 576.

Стр. 248. *Цанко-Килчик* — Георги Иванович Цанко-Килчик (1854—?), български патриот от Бесарабия, дарител на народната просвета; посетил България през 1907 и 1910 г. и завещал значителни суми за стипендии на студенти и ученици.

Стр. 248. *В степях зеленых Буджака ∾ И мирно правят их судьбой* — цитираните стихове са от Пушкиновото стихотворение «Кирджали», написано през 1828 г. (вж. А. С. Пушкин, Полное собрание сочинений в десяти томах, т.3, Москва — Ленинград, 1949, стр. 92).

Стр. 248. *Ст. Атанасов* (1880—1964) — известен в миналото български книгоиздател; издателството му е основано през 1901 г., до 1948 г., когато то преустановява съществуването си. е издал над 700 книги.

Стр. 248. *С. Д. Юрукова* (1880—1918) — преводачка и книгоиздателка, основала през 1909 г. известната поредица «Мозайка от знаменити съвременни романи».

Стр. 249. *Втората библиотека ни запознава с прекрасните романи на Прево, Анатол Франса, Акера, Едуард Рода и Рене Базена* — в уредената от С. Д. Юрукова «Мозайка от знаменити съвременни романи» през 1909 г. са били издадени романите «Господин и госпожа Молок» от френския писател Ежен Марсел Прево (1862—1941) и «Престъплението на Силвестър Бонар, член на френския институт на науките» от Анатол Франс; през 1910 г. излизат «Войникът Бернар» на Пол Акер, «Белите скали» от Едуард Род, «Хенриета» и «Любовта към ралото загива» на френския писател Рене Базен (1853—1932), познат като битов писател, идеализиращ патриархалните отношения.

Стр. 249. НАЦИОНАЛИЗМЪТ В НАШИЯ ТЕАТЪР И ИЗКУСТВО — г. XVII, 1910, кн. 9, 1 ноември, стр. 607—613, с подпис: И. Вазов. Статията е поместена във Вазовите събрани съчинения най-напред от М. Арнаудов.

Публикацията в «Българска сбирка» е съпроводена със следната редакционна забележка: «Ив. Вазов е привършил един обширен етюд върху българската литература. На молбата ни той бе любезен да даде на «Българска сбирка» настоящия откъслек, който ние печатаме под горното заглавие.»

Стр. 250. . . . *Дадената напоследък пиеса от г. Д. Страшимирова «Врази»* — вж. т. 10, стр. 599.

Стр. 250. *Неуспехът на малкото пиеси из народния живот, дадени досега ∾ «Първите», «Зидари» и «Невеста Боряна» от П. Тодоров, «Свекърва» и «Вампир» от А. Страшимиров* — вж. т. 10, стр. 599, 604, Стр. 251. *Amicus Plato, sed magis amica veritas* (лат.) — Скъп ми е Платон, но истината ми е по-скъпа.

Стр. 252. *Тодор Станчов, г. Живков* — вж. т. 19, стр. 565, 576.

Стр. 252. *Tous les genres sons bont, hors l'ennuyeux* (фр.) — вж. тук, стр. 570.

Стр. 255. *Матейко∾Верещагин* — вж. т. 12, стр. 475.

Стр. 255. *Рафие∾Мейсоние* — вж. т. 8, стр. 448.

Стр. 255. КНИГОПИС. ОТЗИВИ И ОЦЕНКИ. БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПЕСНИ ОТ ЕЛЕНА В. ЯНКОВА, ЗАПИСАЛ И ИЗДАЛ ПОЛКОВНИК ЯНКОВ—г. XVII, 1910, кн. 9, 1 ноември, стр. 671, с подпис: В. Посочена като Вазова и поместена в събраните му съчинения от Е. Стефанов.

Стр. 255. *Елена В. Янкова* (1825—1901) — забележителна, необиковено надарена българска народна певица, родена в Ямбол и преселена в Бесарабия след Руско-турската война от 1827—1828 г.; през 90-те години нейният син полковник г. Янков записал от нея 333 песни, които издал в отделна книга (по-подробно за нея вж. : Елена В. Янкова, 1825—1901. Биографично-библиографски материали. Ямбол, 1967).

Стр. 257. ВИДЕНИЕ. ТЪРНОВО ПРЕЗ ЮНИ 1411 г. — г. XVIII, 1911, кн.7, стр.433—434, с подпис: И.Вазов.След смъртта на Вазов произведението е напечатано най-напред от Б. Вазов в «Библиотека «Ив. Вазов», № 116, стр. 32—34.

Стр. 257. *Мюезин* (тур.) — мохамедански духовник, който призовава от минарето към молитва.

Стр. 259. СТИХОВЕ ОТ ЛЮБА — г. XIX, 1912, кн. 6—7, юни—юли, стр. 473, с подпис: И. В. Рецензията е поместена във Вазовите събрани съчинения за пръв път от М. Арнаудов.

В архива на писателя е запазено благодарственото писмо на авторката за насърчаващата рецензия (Научен архив на Българската академия на науките, ф. 112, оп. 1, а. е. 613). То има дата: Красно село, 14. VII. 1912 г. и съдържа следния текст:

«Уважаемий г-н Вазов,

Благодарността в душата ми за Вашата рецензия на моите стихове расте с всякой нов ден и на сянка под нейната пълнота, авторитетност и велика психология аз се чувствувам под една мощна, благославяща пътя ми ръка!

Обсипах редовете Ви с възторг, с детински нежности, защото те възнаградиха моята смелост да настъпя в тази страшна борба с едно капризно и завистливо общество, с първа вяра в себе си.

Прочее, повярвайте в моята нежна и безкрайна благодарност!

С уважение, Люба.»

Върху самото писмо Ив. Д. Шишманов е записал в скоби предположително фамилното име на авторката Люба (Ковачева), придружавайки го с въпросителен знак. Според второто издание на «Речник на българските псевдоними» от Ив. Богданов този псевдоним принадлежи на Люба Драгиева Георгиева, сътрудничка на списанията «Демократически преглед» и «Художествена култура».

ВЕСТНИК «МИР»

Вазов помества на страниците на в. «Мир» много свои стихотворения, разкази, пътеписи, очерци, статии, рецензии, отзиви и съобщения. Докато стихотворенията са публикувани обикновено с името му, останалите материали са подписани като правило с различни псевдоними или инициали: Белчин, Боянец, Средногорски, P. Muntani, Н-чев, Н-в, И. В.,В., Л., Х., Х-в, Х. Х., Ц. и др. Твърде често вместо подпис писателят е означавал авторството си с една, две или три звездички под текста. Може също да се предполага, че той е печатал редица свои произведения анонимно, но засега тези публикации все още не са открити.

Трябва да отбележим, че за много от съвременниците не е било трудно да разберат кой е истинският автор на тези произведения. Показателно в случая е едно писмо на П. Ставрев до Вазов от 9 август 1905 г., запазено в архива на писателя: «Уважаеми г. Вазов — обръща се към него непознатият почитател от Пазарджик, — днес случайно прочетох подлистника на в. «Мир» от 9-ий того (номера не повна) под наслов «Лятна София» с удоволствие и разбрах веднага, че той е Ваша работа, като вярвам, че не съм излъган; познавам много хубаво стилът Ви и Мопасановия увлекателен начин на приказката Ви. . .» (Научен архив на Българската академия на науките, ф. 112, оп. 1, а. е. 483, л. 1). С течение на времето, колкото повече се отдалечаваме от епохата и от изобразяваните събития, разкриването на авторството на подобни творби става все по-трудно.

Най-голямата заслуга за установяването на Вазовото литературно-критично и публицистично наследство във в.«Мир» принадлежи на П. Христофоров. В библиографския списък, приложен към книгата му «Ivan Vazov. La formation d'un écrivain bulgare» (Paris,1938), са посочени за пръв път редица Вазови статии и рецензии, подписани с инициали или с неизвестни дотогава псевизползувал М. Арнаудов, когато през 1950 г. е подготвил за печат т. 21 от Вазовите събрани съчинения. М. Арнаудов обаче не се е отнесъл безкритично към работата на П. Христофоров. Той е изоставил няколко от посочените от него статии: «Оттук — оттам» (г. V, бр. 649 от 23 февруари 1899 г.), «Един образец на подражание» (г. VII, бр. 1045 от 28 октомври 1901 г.); «Поети» (г. VIII, бр. 1200 от 23 ноември 1902 г.) и «Литературни бележки» (г. XII, бр. 1981 от 29 октомври 1906 г.). От друга страна, М. Арнаудов е прибавил към установените от П. Христофоров Вазови статии две нови: «Българский пегас в предвеликденските списания. Литературни бележки» (г. III, бр. 376 и 379 от 20 и 27 април 1897 г.) и «Балканският пегас в последните периодически списания. Критически бележки (г. III, бр. 396 от 8 юни 1897 г.) — и двете обнародвани с подпис: Н-чев. Следващият издател на Вазовите статии Е. Стефанов се опира на постигнатото от П. Христофоров и М. Арнаудов, без да внася нещо ново в тази насока. Във връзка с настоящото издание ние също приехме направеното от двамата изследователи, изключвайки единствено рецензията за шестата книжка от десетата годишнина на сп. «Демократически преглед», поместена в бр. 3629 от 14 август 1912 г. с подпис «Z.», в чието съдържание и стил откриваме чужди за Вазов елементи.

Трябва обаче да се има пред вид, че както при сп. «Българска сбирка», така и тук работата по установяването на Вазовото литературно-критично и публицистично наследство не може да се смята за приключена. Няма никакво съмнение, че в бъдеще ще се открият и други, неизвестни засега Вазови публикации — главно рецензии или кратки отзиви и съобщения. Конкретни указания за съществуването на такива публикации се съдържат например в непубликуваната преписка на Вазов с дългогодишния редактор на в. «Мир» Михаил Маджаров, съхранявана в Научния архив на Българската академия на науките (ф. 44, оп. 1, а. е. 137, л. 1—22), която открихме след като настоящият том бе предаден за печат. В едно от тези писма Вазов съобщава на М. Маджаров: «Турете в утрешний брой онова, като го измените, както вие казвахте днес» (писмото е от 10 декември 1907 г.) В писмо от 5 януари 1908 г. той се обръща към своя приятел: «Любезний Маджаров, моля те бъди тъй любезен да туриш в днешний брой на «Мир» приложеното обявление» (в случая най-вероятно се касае за анонимното съобщение за излизането на първата книжка на сп. «Българска сбирка», поместено в рубриката «Книжнина» в бр. 2316 от 5 януари 1908 г.)

В друго писмо от 1909 г., но без посочена точна дата Вазов заявява: «Моля те бъди добър да дадеш да се помести в днешния брой на «Мир» приложеното от мене известие. Пращам ти също антрефиле за «Славян. мир». В недатирано писмо, очевидно пак от това време, Вазов съобщава: «Пращам ти с молба да го обнародваш в утрешния брой на «Мир» приложеното антрефиле за Андрейчина, който се е разджавкал против мене в подлистниците на «Възраждане». Фактите са верни.» Друг път той придружава изпратените ръкописи със следното писмо, за съжаление, също недатирано: «Драги Маджаров, добре дошъл от разходка! Аз не можах да взема участие, че се бях простудил (гърлото) и не смеех да рискувам. Моля да туриш в днешний брой на «Мир» приложените две новини; едната от тях, ако и да не хармонира със сериозния тон на «Мир», няма да е безинтересна обаче за столичаните (Бристол е нашият хотел).» В писмото от 14 януари 1910 г. Вазов настоява: «Любезний Маджаров, не отказвай да поместиш в «Мир» приложеното антрефиле. С това ще направиш задължение на мене, както и на писателката.» В случая се касае за следното съобщение, обнародвано без подпис в бр. 2899 от 16 януари 1910 г.: «Светски фарисеи». Под това заглавие руският писател Уманов-Каплуновски е превел на руски и напечатал в последната книга на журнала «Исторический вестник» разказът «Фарисеи» на нашата белетристка Евгения Марс. Преводачът е дал там и една доволно топла критическа оценка за литературните трудове на Евгения Марс, както и нейният портрет.»

От всичко това става ясно, че сътрудничеството на Вазов във в. «Мир» е било по-широко, отколкото обикновено се приема. Пълното установяване на неговото литературно-критично и публицистично наследство на страниците на тоя вестник е задача на бъдещето.

Стр. 263. БЪЛГАРСКИЙ ПЕГАС В ПРЕДВЕЛИКДЕНСКИТЕ СПИСАНИЯ (ЛИТЕРАТУРНИ БЕЛЕЖКИ) — г. III, бр. 376 от 20 април 1897 и 379 от 27 април 1897 г., с подпис: Н-чев и дата под текста «София, 19 априлий 1897 г». Статията е посочена като Вазова и поместена за пръв път в събраните му съчинения от М. Арнаудов.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 270, р. 14: «недосмислени» вм. «недосмаслени».

Стр. 264. *Нека се не зловиди на Боянец, че не следвам съвета му да ида в клисурата на Искъра* — Вазов има пред вид своя пътепис «Пътни драсчици по линията София — Роман», пубаприл 1897 г. (вж.т.12, стр. 41—46, 390—392). В първата публикация пътеписът завършва с призива: «Но каква величава, каква живописна, каква хубава е пустата му Искърска клисура! Господа, елате всички да й се порадвате. Недейте слуша моя старец!»

Стр. 264. *A tout seigneur tout honneur* (фр.) — всекиму заслуженото (френска поговорка).

Стр. 264. *«Български преглед»* — вж. тук, стр. 572. Вазов рецензира първата книжка от четвъртата годишнина на списанието.

Стр. 264. *Н. Д. Юрданов* — други Вазови отзиви за същия преводач вж. тук, стр. 217, 222.

Стр. 265. . . . *последната книжка на «Българска сбирка»* — тук Вазов рецензира четвъртата книжка от четвъртата годишнина на списанието с дата 1 април 1897 г.

Стр, 265. *Ф. Копе* — вж. тук, стр. 574.

Стр. 265. *А. Узунов* — известен в миналото поет и преводач, редовен сътрудник на сп. «Българска сбирка».

Стр. 266. *Добри Данев* — не открихме конкретни данн за този автор.

Стр. 266. *Д. Иванов* — може би в случая се касае за ранни стихотворни опити на Елин Пелин, който по това време се е подписвал с истинското си име.

Стр. 266. *Зарарсъз* (тур.) — добър, безобиден, безвреден.

Стр. 266. *Церовски* — в самото списание авторът е означен: Церковски (очевидно, известния по-късно поет Ц. Церковски).

Стр. 266. *«Искра»* — месечно научно-литературно и обществено списание, издавано в Шумен под редакцията на В. Юрданов от 1888 до 1897 г.; ползувало се е с авторитет сред тогавашната българска интелигенция.

Стр. 267. *З. Киров* — не открихме данни за този автор.

Стр. 267. *Венов* — Илия Димитров Венов (вж. тук, стр. 573).

Стр. 268. . . . *на първата страница ония осъдителни и порнографически и клеветнически редове∾против един от най-чистите и благородни обществени деятели на България* — Вазов има пред вид грубите нападки на д-р Кръстев срещу К. Величков, по онова време министър на народната просвета, поместени на първо място в третата книжка от седмата годишнина на сп. «Мисъл» от 15 март 1897 г. Тук между другото се казва: «Преди две години и половина някои софийски вестници писаха за г. Величкова, че той като учител в Солунската гимназия извършил сума блудства и обезчестил една учителка с обещание да я земе за законна съпруга.»

Стр. 269. *«Светлина»* — вж. тук, стр. 557; в случая Вазов рецензира третата книжка от седмата годишнина на списанието с дата март 1897 г.

Стр. 269. *Москов* — М. Москов (1864—1948), дългогодишен учител, общественик, писател и преводач, автор на много книги с най-разнообразно съдържание и от различни жанрове.

Стр. 270. *П.* — Зад този инициал очевидно се крие Филип Панайотов, който по това време е бил студент в Лозана; друг Вазов отзив за него вж. тук, стр. 277.

Стр. 270. *«Библиотеката»∾за нашите братя в Македония* — става дума за литературното списание «Библиотека», издавано в Пловдив от 1894 до 1897 г. под редакцията на Д. Мишев; през трите му годишнини са излезли общо 20 книжки с обща номерация; в случая Вазов рецензира последната книжка (№ XVIII—XX).

Стр. 270. . . . *превода на един уломък из Гетевия «Фауст»* — преводът, за който Вазов се изказва толкова ласкаво, принадлежи на Георги Д. Стрезов (1864—1938).

Стр. 270. *«Цвят»*—научно-литературно списание, издавано от януари до декември 1897 г. в София и Пловдив под редакцията на Г. Х. Бонев (първоначално съвместно с Н. Начов); издадени са общо 10 книжки.

Стр. 270. *Априлската книжка∾лични разправии, които никого не интересуват* — Вазов има пред вид съобщението на Г. Х. Бонев за излизането на Н. Начов от редакцията на списанието.

Стр. 270. *Бонев* — Георги Хаджибонев (1867—1909), известен в миналото писател, издал в края на 90-те години четири книги с разкази; към първата от тях «Разкази из българския живот» (1896) има предговор на Иван Вазов (вж. тук, стр. 399—400).

Стр. 270. *Коколо* — не ни се удаде да установим кой автор се крие зад този псевдоним.

Стр. 271. *Разхубавяла, разцъфтяла∾между небето и земята* — цитираното стихотворение е от Вазовата стихосбирка «Поля и гори» (вж. т. 2, стр. 157).

Стр. 272. БАЛКАНСКИЯТ ПЕГАС В ПОСЛЕДНИТЕ ПЕРИОДИЧЕСКИ СПИСАНИЯ (КРИТИЧЕСКИ БЕЛЕЖКИ) — г. III, бр. 396, от 8 юни 1897 г., с подпис: Н-чев. Статията е посочена като Вазова и е включена в събраните му съчинения за пръв път от М. Арнаудов.

Стр. 272. *Араратът, дето ще се спаси човечеството* — вж. т. 9, стр. 532.

Стр. 272. *«Българска сбирка»* — тук Вазов рецензира петата книжка от четвъртата годишнина на списанието с дата 1 май 1897 г.

Стр. 273. *Futilité* (фр.) — празна работа, дреболия.

Стр. 274. *Д. Т. Страшимиров* (1868—1939) — историк, публицист и литературен деец, брат на писателя Антон Страшимиров.

Стр. 274. *И. Белев* — друг отзив за същия автор вж. тук, стр. 266.

Стр. 274. *De parti pris* (фр.) — предумишлено, пристрастно.

Стр. 274. *«Мисъл»*—тук Вазов рецензира четвъртата книжка от седмата годишнина на списанието с дата 15 април 1897 г.

Стр. 276. *В. Ив. Ненов* (1876—1950) — общественик и литературен деец, лекар по професия и социалист по убеждения.

Стр. 276. *«Цвят»* — вж. тук, стр. 587.

Стр. 276. *Босилко* — псевдоним на писателя Антон Страшимиров.

Стр. 277. *Ф. Панайотов* — вж. тук, стр. 587.

Стр. 277. *Alter Novus* — вероятно псевдоним на Стефан Йончев (1881—1904), поет и публицист, един от сътрудниците на «Работнически вестник» и на сп. «Ново време».

Стр. 277. *М. Ив Ханджиев* — вж. тук, стр. 572.

Стр. 279. ЖИТЕЙСКИ СИТНЕЖИ — г. III, бр. 399 от 15 юни 1897, с подпис: Х. Статията е посочена като Вазова от П. Христофоров.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 282 р. 8: «има безочливостта» вм. «безочливостта».

Стр. 279. *Когато бях овчарин ∾ не съм ни ял ни спал!* — цитираните две строфи са от стихотворението на Вазов «Овчар» (вж. т. 2, стр. 335.)

Стр. 281. *Gran Via* — вж. т. 9, стр. 464.

Стр. 282. . . . *реформаторското буйство на «Български преглед»*—списание «Български преглед» (вж. тук, стр. 572) отделя значително място на правописния въпрос, застъпвайки становището за фонетичен правопис (за всеки звук да има отделен знак); своите възражения към въведения от сп. «Български преглед» правопис Вазов е изразил в статията си «По правописния въпрос» (вж. тук, стр. 395—398).

Стр. 283. . . . *колегата Боянец говори за Великсина* — тук Вазов има пред вид своя очерк за Великсин, публикуван с подпис Боянец във в. «Мир», г. III, бр. 393 от 1 юни 1897 г. (вж. т. 9, стр. 118—121, 473—475).

Стр. 283. *Aglae belle et poete∾ne fass* (фр.) — цитираните стихове се превеждат буквално така: «Аглае, хубавица и поетеса, има два малки недостатъка: тя се грижи за лицето си, а не се грижи за стиховете си.»

Стр. 283. *Le Brun* (1729—1807) — френски поет, прочут главно със своите оди, заради които бил наричан Пиндар.

Стр. 283. *Твърдоглава си, девице∾и душевната страна* — цитираното стихотворение е напечатано във в. «Дунавска зора», г. I, бр. 44 от 5 октомври 1868 г.

Стр. 284. СИТНЕЖИ. [ЧИТАТЕЛЯТ ЩЕ СЕ ИЗМАМИ В ОЖИДАНИЕТО СИ] — г. V, бр. 642 от 6 февруари 1899, с дата под текста «София, 2 февруари 1899» и подпис: Н-чев. Статията е посочена като Вазова най-напред от П. Христофоров.

Стр. 286. . . . *една рядкост в столицата: крал Милана* — за крал Милан вж. т. 3, стр. 420; той пристигнал в София на 26 януари, за да присъствува на погребението на княгиня Мария-Луиза (1870—1899).

Стр. 286. *Н. И-в* — вероятно полковник Н. Иванов, военен министър по онова време.

Стр. 286. . . . *безсмъртната Живкова драма «Крал Милан без уши»* — за Н. Живков вж. т. 19, стр. 576.

Стр. 287. *Радославов* — вж. т. 19, стр. 637.

Стр. 287. *Мопасановите разкази, превод от г. Д. Х. Иванов* — вж. Ги дьо Мопасан. Тридесет и два най-интересни разказа. Превел от френски Д. Х. Иванов. 3-то изд. С., 1898, 282 стр.

Стр. 287. *Тунгуски думи* — от тунгузи, племе от монголска раса в Източен Сибир; в случая — просторечни думи.

Стр. 288. ЛИТЕРАТУРНА БЕСЕДА — г. V, бр. 645 от 13 февруари 1899, с дата под текста «София, 10 февруари 1899» и подпис: Л. Посочена като Вазова от П. Христофоров.

Стр. 288. *В книжовното ли поле?∾и тук цари на състезането недъга* — цитираната строфа е от стихотворението на Никола Йонков-Владикин «Славата», поместено в «сп.«Съкровище», г. I, 1898, кн. 1—2, стр. 149—150.

Стр.288*«Съкровище»*—месечно литературно-научно списание, издавано в София от ноември 1898 до юни 1899 г. под редакцията на Никола Йонков Владикин; излезли са общо осем книжки.

Стр. 288. *Н. Йонков-Владикин* (1862—1918) — самоук книжовник и публицист, автор на популярни книжки, редактор на вестниците «Народен приятел» и «Драгоман» и на списанията «Дума» и «Съкровище».

Стр. 288. *Вий, който сте автор ∾ на красотите в «Нов от-*

е всекидневник със сензационна криминална хроника; излиза от юли 1898 до август 1900 г.; първоначално негов редактор е бил Никола Йонков-Владикин, по-късно заменен от Теодораки С. Тодоров.

Стр. 288. *Франгя* — вж. т. 8, стр. 459; т. 9, стр. 449.

Стр. 289. *Но г. Франгя∾съвсем цинично име й тури* — очевидно в случая Вазов има пред вид неговото стихотворение «Един сън», поместено на първо място в книгата му «Венец на българската Муса» (Виена, 1875), където славата е олицетворена като лекомислена жена, заобиколена от многобройни поклонници, и по-специално думите, с които авторът се обръща към славата:

Славо, злато нямам да ти дам,
ти го обичаш него, аз знам,
и небесното си име ти,
продаваш, да, на богатити.

Стр. 289. ... *д-р Кръстев ∾ заяви в едно свое списание, че «той е готов да се жертвува за българската литература и да понесе тежкия си кръст за нея»* — В статията си «Една литературна недобросъвестност», поместена в сп. «Денница» (г. II, 18 1, кн. 1, стр. 94) д-р К. Кръстев заявява: «Аз знаех още от ученическия стол, че моето призвание ми готви бъдеще пълно с мрак и с кал, но не се поколебах ни минута страстно да прегърна и да понеса Исусовия кръст, да стана изкупителна жертва за българската литература». Може би подобни изказвания той е правил и при други случаи.

Стр. 289. . . . *по-лани ни обади, че умът му е парализиран и душата му е мъртва»* — вероятно Вазов има пред вид статията на д-р Кръстев «Между народа», поместена на първо място в декемврийската книжка на сп. «Мисъл» от 1906 г. (г. VI, кн. 9—10, стр. 697—716), в която проличава неговото отчаяние във връзка с неотдавнашното му уволнение от професорската катедра в университета.

Стр. 290. . . . *новата книжка на «Мисъл»* — тук Вазов рецензира втората книжка от деветата годишнина на списанието от февруари 1899 г.

Стр. 290. . . . *по обичам Андрейчина* — за Ив. Ст. Андрейчин вж. тук, стр. 575; друг Вазов отзив за негови стихове вж. тук, стр. 225—226.

Стр. 290. . . . *новата книжка на това портокалево списание* — Вазов има пред вид първата книжка от шестата годишнина на списанието от януари 1899 г.; определението «портокалево» е във връзка с цвета на кориците на сп. «Българска сбирка».

Стр. 290. *А. Узунов* — вж. тук, стр. 586.

Стр. 291. *«Живот»* — месечно илюстровано научно-литературно списание, издавано от Ст. Гидиков в Сливен от септември 1897 до август 1899 г.; имало е задача «да запознае читателите със съвременните идейни течения и научни открития, а главно с магнетизма, телепатията, спиритизма и други подобни области»; през двете му годишнини са издадени общо 20 книжки.

Стр. 291. *Стаменков* — вероятно Вазов е цитирал по памет и поради това неточно; в сп. «Живот» преводачът е подписан Г. Стаматов (очевидно, известният писател Г. П. Стаматов).

Стр. 292. *Венко* — псевдоним на Ст. Гидиков (вж. тук, стр. 569—570).

Стр. 293. СИТНЕЖИ. [ПОДИР ПЕТДЕСЕТ ГОДИНИ СОФИЯ ЩЕ ИМА СВОЯ ТОПЧИДЕРСКИ ПАРК] — г. V, бр. 648 от 20 февруари 1899, с подпис: Н-в. Статията е посочена като Вазова и е поместена в събраните му съчинения за пръв път от М. Арнаудов.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 296, р. 24—25: «с големината» вм. «в големината».

Стр. 293. *Топчидерски парк* — прочут парк в Белград.

Стр. 293. *Чишмеджиу* — известен парк в Букурещ.

Стр. 293. *Бульонски лес* — любимо място за отдих на парижани.

Стр. 293. . . . *Не беше ли канил някой си едно време нашите социалисти да сеят гори вместо социализъм* — Вазов и друг път се връща към тази тема (вж. тук, стр. 277).

Стр. 293. . . . *пеят победоносно Ботевата «Молива»* — отношението на Вазов към стихотворението «Моята молитва» е изложено подробно в студията му «Христо Ботев» (вж. тук, стр. 43—48); по-различна е оценката му за безсмъртната Ботева творба в първата редакция на спомените «Неотдавна» — тук тя е наречена «гимн на човечеството, що страда» (вж. т. 6, стр. 473—474).

Стр. 294. . . . *дошли да поздравят г. Радославова* — Д-р В. Радославов (вж. т. 19, стр. 634) е бил назначен наскоро преди това за министър на вътрешните работи.

Стр. 295. . . . *под маската на г. Щърбанова* — Неделчо Щърбанов, участник в любителски театрални трупи към края на миналия век; от 1894 до 1897 г. участвувал в театър «Зора» на Българското благотворително театрално дружество.

Стр. 295. *Г-ца Игнатиева* — Вера Игнатиева (1875—1972), видна актриса, играла в трупата «Сълза и смях» и в Народния театър в София.

Стр. 295. *«Съгревачка»* — «Съгревачката», комедия в 4 д., от

Анри Мейлак и Машан, играна от трупата «Сълза и смях» в «Славянска беседа.»

Стр. 295. *Станчевските панаирски комедии* — вж. т. 1, стр. 26—29, 565.

Стр. 296. . . . *в «Ревизор» г. Ив. Иванов кара един от героите*. . . — вж. Н. В. Гогол, Ревизор. Комедия в 5действия. Превел И. Иванов. Шумен, 1891, 206 с. (2 изд., Варна, 1896); друг отзив на Вазов за негови преводи вж. тук, стр. 287.

Стр. 296. *В «Отело» преводачът г. Райнов* — вж. У. Шекспир, Отело. Трагедия в пет действия. Превод от руски език в проза. . . Под редакцията на Б. Райнов. Издание на «Театрална б-ка», Варна, 1896, 180 стр.

Стр. 296.*В друга една драма — Желязната маска»* — вж. Фурие. «Желязната маска», драма в 6 д.

Стр. 296. Ил. Миларов (1859—1948), брат на писателя Св. Миларов (вж. т. 9, стр. 457), автор на нашумялата на времето трагедия «Апостол» (1899) и комедията «Женени ли сме ний?» (1901); нему принадлежат и няколко историко-литературни студии, между които две критически студии върху творчеството на Иван Вазов «Иван Вазов като драматически писател» (1896) и «Иван Вазов като романист» (1896).

Стр. 296. *Чета последните вестници ∾ в Прилеп стана един нов случай*. . . — съобщения за посочените от Вазов събития се съдържат например във в. «Нов отзив» от края на януари и началото на февруари 1899 г. (вж. бр. 114, стр. 3; бр. 118, стр. 2, кол. 2—3; бр. 119, стр. 2, кол. 3

Стр. 297. ЛИТЕРАТУРНА БЕСЕДА.[ЗА ДА НЕ СТАНА ЕДНООБРАЗЕН В ПОДЛИСТНИЦИТЕ СИ] — г. V, бр. 651 от 27 февруари 1899, с подпис: П. Статията е посочена като Вазова най-напред от П. Христофоров.

Стр. 297. *Немврод* — легендарен халдейски цар; името му се употребява като нарицателно за означаване на ловджийска сръчност.

Стр. 297. *Д-р М.* — очевидно се касае за д-р Моллов (за него вж. т. 9, стр. 436).

Стр. 297. . . . *януарските книжки на «Българска сбирка»* — тук Вазов има пред вид фактически третата и четвъртата книжка от шестата годишнина на списанието, датирани съответно 1 и 15 февруари 1899 г.

Стр. 298. *Jean Castel* — в случая се касае за мистификация: Jean Castel е псевдомим на поета Ив. Кирилов, който се представя като преводач.

Стр. 299. *Павичичевата стихотворна драма «Цар Симеон»∾ (преводача не се подписва)* — авторът на историческа драма в 5 д. «Цар Симеон» е хърватският поет Тресич-Павичич; преводът е дело на известния филолог Б. Цонев (според съобщение в сп. «Българска сбирка», г. VI, кн. 2, стр. 96—97); преводът е поместен в петата книжка от петата годишнина на сп. «Български преглед» от януари 1899 г.

Стр. 300. *Ст. Попов* — вж. тук, стр.573; друг отзив на Вазов за негови стихотворения вж. тук, стр. 213—214.

Стр. 300. *Илия Венов* — вж. тук, стр.573; стихотворението в памет на рано починалия просветен деец от поробена Македония Андрей Ст.Андрейчин (1863—1898)е поместено в друга редакция и в издадената през 1900 г. негова книга «Стихотворения»; редакционните промени свидетелствуват, че авторът си е взел известна поука от отправената му от Вазов критика (например стихът «а сърбин подъл, мерзска гадост»е поправен така: «а сърбина в престъпна драгост»).

Стр. 301. *«Изкуство»* — списание за изобразително изкуство, излизало от юли 1895 до юли 1899 г. под редакцията на художниците А. Митов и Иван Мърквичка; през двете му годишнини са издадени общо 20 книжки; тук Вазов има пред вид първата книжка от втората годишнина от юли 1897 г.

Стр. 301. . . . *г-ца Игнатиева* — вж. тук, стр. 591; вж. също и Вазовата оценка за нея на стр. 295.

Стр. 301. *Ingénue* (фр.) — наивно, простодушно момиче.

Стр. 302. *Квипрокво* (лат.) — недоразумение, грешка.

Стр. 302. *Р. Канели* (1868—1913) — български драматичен артист и режисьор, поляк по произход.

Стр. 302. *Ив. Попов* — вж. т. 10, стр. 579.

Стр. 302. *В. Кирков* (1870—1931), известен драматичен артист, един от основателите на Народния театър.

Стр. 302. СИТНЕЖИ. [АКО ДА НЕ БЕШЕ ЗАПРЕТЕНА ПОЛИТИКАТА] — г. V, бр. 660 от 20 март 1899, с подпис: Н-чев. Статията е посочена като Вазова от П. Христофоров.

Стр. 302. . . . *триумфалното и победоносно шествие сега из България на двамата наши министри* — става дума за обиколката из страната на тогавашните министри Д. Греков (вж. т. 19, стр. 587) и В. Радославов (вж. т. 19, стр. 634), които са посетили всички по-главни градове и навсякъде са обяснявали своята програма и са прокламирали свободата на изборите.

Стр. 302. . . . *за 59-годишна експлоатация* — компанията на източните железници е предявила искане за 76 милиона лева, за да отстъпи на българското правителство експлоатацията на ж. п. линиите в Южна България за срок от 59 години.

Стр. 303. . . . *една друга експлоатация се отстъпа сега у нас: рилските гори.∾Четете в «Държавен вестник»∾* разрешаването за отдаване под експлоатация на Рилските гори за двадесетгодишен срок е прието три години по-късно от XII обикновено народно събрание в XIX му заседание на 24 юли 1902 г. (вж. «Държавен вестник», бр. 170 от 9 август 1902 г.).

Стр. 303. *Драсов* — Иван Т. Драсов (1848—1901), участник в национално-освободителните борби, сподвижник на Ботев и Левски; след Освобождението бил административен служител в разни градове из Северна България.

Стр. 304. *Любопитните окръжни послания ∾ от 18 януарий насам∾онова на новия министър-на просвещението Т. Иванчов* — на 18 януари 1899 г. на власт идва коалиционното радославистко-стамболовистко правителство в състав: Д. Греков — министър председател и министър на външните работи и изповеданията, д-р В. Радославов — министър на вътрешните работи М. Тенев — министър на финансите, П. Пешев — министър на правосъдието, Т. Иванчов — министър на просвещението Гр. Начович — министър на търговията и земеделието и др.; новият кабинет обявява своята програма на 4 февруари 1889 г., след което са публикувани няколко Окръжни (вж. например Окръжно на централните бюра на либералната и народно-либералната партия и Окръжно до г. г. директорите на пълните и непълни средни учебни заведения и училищни инспектори — и двете публикувани във в. «Народни права», бр. 27 от 14 март 1899 г.).

Стр. 304. *«Дон Карлос»∾знаменитото Шилерово творение∾ да кажем нещо за превода му* — дотогава у нас е бил публикуван само един превод на произведението, направен от Б. Белчев и издаден от Ив. П. Ангелов в Стара Загора през 1895 г.; драмата е била поставена в Славянска беседа от трупата «Сълза и смях» на 6 март 1899 г.

Стр. 305. *«Библиотекарят»* — комедия в 4 действия от фон Мозер, превел Ил. Миларов; играна от трупата «Сълза и смях» в «Славянска беседа» на 17 март 1899 г.

Стр. 305. *Чокойски* — псевдоним на Тодор Късев; друг отзив на Вазов за негови стихове вж. тук, стр. 212.

Стр. 305. ЛИТЕРАТУРНИ СИТНЕЖИ. [ПРОЛЕТТА ВЛЕЗЕ ВЕЧЕ В СВОИТЕ ПРАВА] — г. V, бр. 669 от 10 април 1899, с подпис: Н-в. Вазовото авторство на статията е посочено от П. Христофоров.

Стр. 306. . . . *представлението на «Г-ца Сейлер»* — драма в четири действия по едноименния роман на френския писател Леонар Силвен Жул Сандо (1811—1883), близък приятел на Жорж Санд, привърженик на школата на романтизма; романът се състои от две части и е написан през 1848 г.; драматизацията е дело на немския писател и драматург Хенрих Лаубе (1806—1884), а преводът ѝ на български е бил направен от Ил. Миларов (не открихме данни за издаването на този превод); драмата е била играна у нас на 28 март 1899 г.

Стр. 306. *Конверзационна* (фр.) — разговорна.

Стр. 306. *Ventre-saint gris!* (фр.) — по дяволите.

Стр. 306. *Mesalliance* (фр.) — неравен, неподходящ брак.

Стр. 306. *Alliance* (фр.) — бракосъчетание, сватовщина.

Стр. 306. *Parbleu !* (фр.) — Дявол да го вземе!

Стр. 306. *Humeur* (фр.) — настроение.

Стр. 306. *A la bonheur* (фр.) — на слука.

Стр. 306. . . . *драмата на Сарду «Отечество»* — за В. Сарду вж. тук, стр.554. Неговата драма «Отечество», написана през 1869 г., е в духа на романтичния театър на В. Юго и Александър Дюма — баща; според в. «Нов отзив» (бр. 164 от 1899 г.) тя е играна в «Сълза и смях» на 3 април 1899 г.

Стр. 307. . . . *ние дължим г-ну Начовичу две литературни произведения от най-противоположни характери∾«Как да се прави хубаво вино»* — за Гр. Начович вж. т. 19, стр.586; Вазов отзив за ръководството на Гр. Начович за правене на вино вж. т. 19, стр. 442—443.

Стр. 307 *Duc d'Albe* — Фернандо Алварец дьо Толедо, херцог Алба (1508—1582), генерал на Карл V и Филип II, управител на Фландрия.

Стр. 307. *Щросмайер* — вж. тук, стр. 545—546.

Стр. 307. . . . *в последната книжка на «Българска сбирка» ∾принадлежат на Д. К. Попова* — стихотворението на Д. К. Попов «На Йосиф Щросмайер (по случай именния му ден)» е поместено в «Българска сбирка», г. VI, 1899, кн. 7, стр. 297; за Вазовото отношение към Д. К. Попов вж. т. 10, стр. 220—223.

Стр. 308. *Р. Канели* — вж. тук, стр.593; разказът му «В болницата», за който споменава Вазов, е издаден като отделна книжка (С., 1899, 33 стр.).

Стр. 308. СИТНЕЖИ. [ВЧЕРА, ПРАЗНУВАНЕТО СВ. ГЕОРГИ ПОБЕДОНОСЕЦ] — г. V, бр. 674 от 24 април 1899, с две звездички под текста вместо подпис. Вазовото авторство е посочено най-напред от П. Христофоров.

Стр. 308. *Бона хамя предлежи да се убие и утре, 25 априлий* — Вазов има пред вид изборите за народни представители в X обикновено народно събрание, съпроводени с насилия и беззакония; на редица места още месец преди изборите са върлували шайки, за да сплашат гражданите, а в деня на изборите е имало кървави сблъсквания; изборите приключили с победа на управляващата либерална партия начело с д-р В. Радославов (били избрани 87 правителствени срещу 62 опозиционни народни представители).

Стр. 309. . . . *новия си 18 май* — на 18 май 1894 г. Фердинанд приел оставката на Стамболовото правителство и натоварил К. Стоилов да състави нов кабинет.

Стр. 309. . . . *в. «Нов век» преди няколко дена учеше∾да въздигнат в култ Стамболова* — в статията «Блаженството на българина под кринкарите», публикувана във в. «Нов век», бр. 23 от 15 април 1899 г., се прави сравнение между режимите на Стамболов и Стоилов и се възхвалява Стамболовият режим (броят на затворниците бил по-малък, унищожавали се разбойнически чети и пр.).

Стр. 310. . . . *катакомбата при Русе* — вероятно Вазов намеква за разстрела на офицерите, взели участие в Русенския бунт от 19 февруари 1887 г.

Стр. 310. . . . *гробищата на Орландовци* — в случая Вазов има пред вид убийствата по време на Стамболовия режим — вж. т. 9, стр. 452.

Стр. 310. . . . *изгорените ръце на Тюфекчиева* — вж. т. 9, стр. 452.

Стр. 310. . . . *новия министър на просвещението Т. Иванчов∾окръжното му, с което препоръчва на учителите∾да се не месят в политика* — вж. Окръжно № 33961 до г. г. директорите на пълните и непълните средни учебни заведения и училищните инспектори от 27 март 1899 г., поместено във в. «Нов век», бр. 18, 19 и 20 от 2, 5 и 7 април 1899 г.

Стр. 310. . . . *думите на Хаджи Ахила: «На прости хора тъй се казва»* — вж. т. 7, стр. 43.

Стр. 311. *Вълко Нейчов ∾ против Радославова* — за В. Нейчов вж. т. 19, стр. 612; за д-р В. Радославов вж. т. 19, стр. 634.

Стр. 311. *Сега съм у дома ∾ във песни и молитва* — цитираните стихове са от Вазовото стихотворение «При Рилския манастир», публикувано първоначално в сп. «Денница» под наслов «В лоното на Рила» (вж. т. 3, стр. 143).

Стр. 311. ТРЕПЕЩУЩА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ — г. V, бр. 677 от 1 май 1899, с подпис: Н-чев. Вазовото авторство на статията посочва пръв П. Христофоров.

Стр. 312. . . . *писателят Водовозов на един банкет в София, даден наскоро след падането на Стамболова* — засега не бе възможно да се идентифицира с положителност лицето, за което говори Вазов в случая.

Стр. 313. . . . *тежко ви, ако попаднехте в колоните, например на «Нов отзив»* — за в. «Нов отзив» вж. тук, стр. 589—590.

Стр. 313. *«Currier des Balkans»* — политически, литературен и икономически седмичник, издаван на френски език в София от януари 1898 до декември 1899 г.

Стр. 314. . . .*куплета от Ботевата молитва* — Вазов неколкократно е изразявал неправилното си отношение към Ботевото стихотворение «Моята молитва» (вж. тук, стр. 591).

Стр. 315. СВЕТА СОФИЯ — г. V, бр. 680 от 8 май 1899, с дата под текста «София, 6 май 1899» и подпис: Н-чев. Посочена като Вазова от П. Христофоров.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 315, р. 21: «грози» вм. «грози на».

Стр. 315. *Мърквичка* — вж. т. 10, стр. 602.

Стр. 315. . . . *метеорологическите наблюдения на г. Вацова* — вж. т. 1, стр. 415; т. 9, стр. 542.

Стр. 317. . . . *св. Димитър Солунски според легендата убиец на нашия цар Калоивана* — тази легенда е била съставена в Солун наскоро след оттеглянето на българските войски, веднага щом се разчуло за смъртта на Калоян; отначало тя се е разпространявала като слух, а после послужила като основа за 27-то от чудесата на св. Димитър, съставено от Иван Ставраки и прибавено към историята на Никита Акоминат (вж. В.Н. Златарски, История на българската държава през средните векове, т. III, С., 1972, стр. 256—257).

Стр. 317. *Може би г. Иречек да е писал нещо свястно за нея...* — К. Иречек е направил доста подробно описание на черквата «Св. София» (вж. К. Иречек, Пътувания по България. Превод от чешки Ст. Аргиров, С., 1974, стр. 66—68).

Стр. 318. СВЕТОВНИ СИТНЕЖИ — г. V, бр. 682 от 15 май 1899, с подпис: Н-чев. Статията е посочена като Вазова от П. Христофоров.

Стр. 319. *Франсиск Сарсе* (1827—1899) — виден френски театрален критик, печатал в продължение на 40 години статии и рецензии във френските вестници.

Стр. 322. ШЕТНЯ. ИЗ НАШАТА ЖИВОТРЕПЕЩУЩА

ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ — г. VI, бр. 762 от 4 декември 1899, с подпис: P. Muntani. Вазовото авторство посочва пръв П. Христофоров.

Стр. 322. . . . *скъпи тоалети, изписани от Printemps* и *Bon Marché* известни универсални магазини в Париж, разположени на двата бряга на Сена.

Стр. 322. *En attendant* (фр.) — чакайки.

Стр. 322. *Трансваалската война* — касае се за известната Англо-бурска война от 1899—1902 г., завоевателна империалистическа война против Трансваал и Оранжевата република, завършила с поражението на бурите и с включването им в състава на Британската империя.

Стр. 322. . . . *във времената на Ксерксовците и Леонидовците:* за Ксеркс вж. т. 4, стр. 467; Леонид (507—480 пр. н. е.) — спартански цар, застанал начело на обединените гръцки войски против персите, които нахлули в Гърция, предвождани от своя цар Ксеркс.

Стр. 323. *Тореас — Вердас* — град в Португалия, разположен северно от Лисабон; тук през 1810 г. Уелингтън построил ключово укрепление за защита на Лисабон.

Стр. 323. . . . *лорда, който на 1876. г. бе извикал в английския парламент: «По-добре да изгинат 100 000 българи, нежели да се наруши мирът!»* — цитираните думи принадлежат на лорд Дизраели Биконсфилд (за него вж. т. 1, стр. 371; т. 12, стр. 480; т. 19, стр. 47-49).

Стр. 323. *Дядо Крюгер* — Стефанус Йоханес Паулус Крюгер (1825-1904), държавен деец на бурската република Трансваал и неин президент от 1883 до 1902 г.; по време на англо-бурската война от 1899—1902 г. след падането на столицата Претория през 1900 г. заминал за Европа, където правил безуспешни опити за вмешателство на европейските държави в защита на бурите.

Стр. 323. *Доктор М.* — вероятно д-р Моллов, за когото Вазов често споменава в своите произведения (вж. т. 9, стр. 436, 502; т. 10, стр. 533.)

Стр. 323. . . . *война в Народното събрание, при разискване законопроекта за десятъка* — вж. Дневници (стенографически) на X обикновено народно събрание. Първа редовна сесия. XVIII заседание, 26 ноември 1899 г. С., 1900, стр. 820—880; повечето от посочените от Вазов действия и реплики на участниците в това скандално заседание са действителни.

Стр. 324. *Народни права* — орган на Либералната (радославистка) партия, създадена след второто разцепление в редовете на Либералната партия; редактиран е от д-р В. Радославов и Т. Иванчов и се е списвал на невъздържан език; излизал е от февруари 1888 до октомври 1932 г., когато радославистката партия се е сляла с Обединената национал-либерална партия.

Стр. 325. . . . *комедията от Бесона «Контрольора (ът) на спалните вагони»* — Александър Бисон (1848—1912), френски писател, автор на фарсове и водевили; поставената у нас комедия е една от най-известните негови творби; играна е за пръв път в Париж през 1898 г.

Стр. 325. *Блазиран* (фр.) — надут, надменен.

Стр. 325. *Demi-monde* (фр.) — общество с леки нрави.

Стр. 325. *Борис Арнаудов ∾ поетическото му съчинение «Вековните окови»* — освен рецензираната книжка същият автор е публикувал стихосбирката «Вечерни сцени» (Русе, 1904, 62 стр.).

Стр. 326. *Ако беше жив Любен Каравелов. . .* — намек за безкомпромисното отношение на Л. Каравелов към бездарните автори.

Стр. 327. ТЪЖНО! (БЪЛГАРСКА ЕЛЕГИЯ В ПРОЗА) — г. VI, бр. 788 от 12 февруари 1900, с подпис: Х-в. Вазовото авторство е посочено най-напред от П. Христофоров.

Стр. 328. *Омбрела* (ит.) — чадър.

Стр. 328. *Паричната криза е в разгара си* — по това време България е обхваната от тежка финансова криза; Народното събрание, правителството и обществеността оживено обсъждат мерки за ликвидирането ѝ.

Стр. 328. *Сорти-де-бал* (фр.) — наметка за бал.

Стр. 328. *Боа* (по името на змията боа) — дълга кожа, която дамите носят около шията си.

Стр. 329. . . . *тая ужасна «Желязна маска», която се дава в «Славянска беседа»* — драма в 5 действия от френските писатели Аугуст Арнулд и Луи-Пиер-Нарцис Фурние; преведена е на български от Х. М. Басан и П. Х. Генов и е издадена като отделна книга във Варна през 1897 г.; на 1 и 6 февруари 1900 г. е била играна в «Славянска беседа».

Стр. 330. «ЗАЕМНИЦИТЕ» — г. VI, бр. 798 от 9 март 1900, стр. 2, подлистник, с подпис: S. Вазовото авторство се посочва най-напред от П. Христофоров.

Стр. 330. . . . *кредиторите на България, които ни заеха преди няколко месеца 25 милиона с 20 $^0/_0$ лихва* — на 31 декември 1899 г. министърът на финансите М. Тенев сключва при тежки за нашата страна условия голям заем от осем западноевропейски банки: Парижката муждународна банка, Парижката и Нидергирована банка на австрийските земи във Виена, Германската банка в Берлин, Виенското банково дружество, Германското банково дружество във Франкфурт на Майн и Средногерманската кредитна банка в Берлин (вж. Държавен вестник, бр. 285 от 31 декември 1899 г.)

Стр. 330. *Минотавър* — митическо чудовище, което имало образ на човек с волска глава и ядяло хора.

Стр. 330. *Салабашев* — вж. т. 10, стр. 567.

Стр. 331. *Той кара Дунава да плаче, а Тунджа, Арда и Марица да се надпират и надпреварят* — вж. т. 12, стр. 155—156, 253—254; 445.

Стр. 333. *Котильон* (фр.) — вж. т. 9, стр. 496

Стр. 333. *«Народни права»* — вж. тук, стр. 598—599.

Стр. 334. *Les tenailles* — драма в три действия от Пол Ервийо (1857—1915), представена у нас за пръв път през 1895 г.

Стр. 334. *Comèdie flrancaise* — вж. тук, стр. 554.

Стр. 334. *Drames á these* — драми в защита на някаква идея или теория.

Стр. 334. *Халеви* — Людвик Алеви (1834—1908), френски писател, автор на романи, оперетни либрета и комедии.

Стр. 336. *Dura lex, sed lex!* (лат.) — строг закон, но закон,

Стр. 336. *Pater familia* (лат.) — баща на семейството.

Стр. 336. *Кропивницки* — Марк Лукич Кропивницкий (1840—1910), украински актьор и драматург, един от основателите на реалистичния театър, автор на повече от 40 драми, комедии и водевили.

Стр. 337. *Черната джамия* — вж. т. 8, стр. 427 и т. 9, стр. 461.

Стр. 337. . . . *как предава възхищенията си Белински от залялата с блясък театрална зала* — Вазов има пред вид статията на В. Г. Белински «Александринский театр», публикувана в «Литературная газета» през 1840 г. (вж. сб. «Белинский о драме и театре. Избранные статьи и высказывания», Москва—Ленинград, 1948, стр. 345).

Стр. 337. . . . *повече «Лудетини»* — «Лудетина», комедия в 3 действия от В. Крилов, играна на 25 ноември от трупата «Сълза и смях» в Славянска беседа.

Стр. 337. СТОЛИЧНИ СИТНЕЖИ. [ВРЪЩАХ СЕ ОТ РАЗХОДКА ДО КОРУБАГЛАРСКАТА ГОЛИНА] — г. VII, бр. 1032 от 6 октомври 1901, стр. 2, подлистник, с подпис: Х. Х. Статията е посочена като Вазова най-напред от П. Христофоров.

Стр. 338. . . . *Чукани Кекеи* — връх на Витоша, югозападно от Драгалевци.

Стр. 339. *Черната джамия* — вж. т. 8, стр. 427 и т. 9, стр. 461.

Стр. 340. *«Света София» в Цариград* — вж. т. 7, стр. 355.

Стр. 341. СТОЛИЧНИ СИТНЕЖИ. [ОТКОГАТО, ПО ЕДНО ЧЕСТИТО ВДЪХНОВЕНИЕ] — г. VII, бр. 1048 от 3 ноември 1901, стр. 2 — 3, подлистник, с подпис: Х. Х. Посочена като Вазова най-напред от П. Христофоров.

Стр. 341. . . . *гълъбарника от гърба на църквата «Света София» ∾ г. Мърквичка може да спи вече спокойно* — по същия въпрос вж. тук, стр. 315.

Стр. 341. . . . *това неславянско население, коренно на Балканския полуостров* — съществували са мнения, че шопите са от неславянски произход: според К. Иречек те били далечни потомци на някогашните печенези, а според А. Губернатис били от тюркски произход (вж. т. 10, стр. 531—532).

Стр. 341. . . . *един ученик на Лафатера* — Йохан Гаспар Лафатер (1741—1801), швейцарски протестантски философ, поет и богослов, създател на физиономиката, т. е. изкуството да се определя характерът на човека по чертите на лицето му.

Стр. 342. . . . *общият наш приятел П-шата* — вероятно Димитър Димов Папазов (Папашата) (за него вж. т. 10, стр. 559; т. 12, стр. 413).

Стр. 342. . . . *отиде у Клоучека, дето имал бърза работа* — известен собственик на месарница в София, чех по народност; Вазов и в други случаи споменава неговото име (например в разказа «В топлите вълни» — вж. т. 7, стр. 328.

Стр. 342. *Панаховото кафене* — вж. т. 9, стр 516.

Стр. 343. *Ватерло* — вж. т. 10, стр. 581.

Стр. 343. *Херцог Велингтон* — вж т. 10, стр. 582.

Стр. 343. *Entre nous* (фр.) — между нас.

Стр. 344. *Със своята оназгодишна врява румъните. . .* — вж. т. 9, стр. 472.

Стр. 344. *Клефтета* (гр.) — гърци, избягали в планините, за да водят въоръжена борба против чуждите завоеватели през време на османското робство.

Стр. 344. *Илия Д. Венов* — вж. тук, стр. 573.

Стр. 344. . . . *Гедеонова челюст, която повали всичките литературни филистимляни* — вж. т. 13, стр. 550.

Стр. 345. СКУЧНИ ЧАСОВЕ (РАЗМИШЛЕНИЯ ПРИ ПРО-

ЗОРЕЦА МИ) — бр. 1061, от 27 ноември 1901, стр. 1, подлистник с подпис: Х. Х. Посочена като Вазова най-напред от П. Христофоров.

Печата се със следната поправка:

Стр. 347, р. 31: думата «вкус» е възстановена по смисъл.

Стр. 345. *Логодиария* (гр.) — бъбривост.

Стр. 346. *Moulin Rouge* — известна парижка балнa зала, основана през 1889 г., а по-късно приспособена като музик-хол и киносалон.

Стр. 346. *Вечерна поща* — информационен вестник, типичен представител на жълтия печат у нас; излиза от август 1900 до март 1914 г. под редакцията първоначално на Стоян Шангов, а по-късно на Ставре Наумов (поради това до 1905 г. е наричан още «Шангова поща», а след това — «Наумова поща»).

Стр. 346. . . . *едно антрефиле за тазвечершното представление в цирка ∾ ще се бори с мечката един народен представител!* съобщението, което има пред вид Вазов, гласи: Искате ли забавление? Заповядайте в отоплений пространен цирк «България», гдето пристигнаха два нови палячовци, един катър кловн и 8 души нови артисти. Довечера с мечката ще се бори един народен представител! Побързайте да си вземете място» (в. «Вечерна поща», бр. 225 от 17 ноември 1901, стр. 4.).

Стр. 347. *Идеална борба* — седмичен вестник, издаван от юли до октомври 1901 г. под редакцията на Илия Хр. Командиров; бр. 10, за който говори Вазов, е от 26 октомври 1901 г.; след този брой вестникът фактически преустановява съществуването си (направеният две години по-късно опит да бъде възобновен се оказва несполучлив).

Стр. 347. *Бюфоновата* — от името на Жорж Бюфон (вж. т. 7, стр. 436).

Стр. 347. . . . *на г. Шишеджиева* — Вазов и в други случаи споменава в свои творби името на Никола Шишеджиев (вж. т. 12, стр. 158, 324).

Стр. 347. . . . *без никакви изменения статията* — Вазов наистина е предал дословно този долен пасквил, изоставяйки само следните две изречения в края, непосредствено преди подписа на автора: «Искате ли да поговорим за подвизите Ви по военщината? Друг път, ако стане нужда, и това ще сторим».

Стр. 348. . . . *редактора на в. «Вестник» Й. Хер. . .псссссст* — става дума за известния публицист и общественик Йосиф Хербст (1875—1925), който поема редактирането на «Вестник» от средата на втората му годишнина, т. е. от лятото на 1901 г. (това е първият редактиран от него вестник).

Стр. 350. СЛЕДПРАЗНИЧНО НАСТРОЕНИЕ (СЕРИОЗНИ ДРАСКИ ИЗ СТОЛИЧНИЯ ЖИВОТ) — г. VIII, бр. 1083 от 19 януари 1902, стр. 2, подлистник, с подпис: Х. Х. Вазовото авторство на тази статия е посочено най-напред от П. Христофоров.

Стр. 351. *Семков* — вж. т. 8, стр. 459.

Стр. 351. . . . *самоубийството на Дика Йовев* — д-р Дико Йовев (1867—1902), общественик и публицист, по професия адвокат; по време на Стамболовия режим е правителствен народен представител и един от редакторите на в. «Свобода»; от 1900 г. редактира в. «Свят», орган на политическата групировка на Рачо Петров; самоубийството му е свързано с парична афера.

Стр. 352. . . *оригиналната комедия «Тъй било писано» от Милановски (псевдоним)* — касае се за комедията на Георги Хаджибонев, представена на 7 януари 1902 г. от драматическата трупа «Сълза и смях» под псевдонима Г. Малиновски (вж. сб. «Иван Вазов в спомените на съвременниците си», С., 1966, стр. 473 — 475).

Стр. 352. . . . *преводната немска комедия «Женският въпрос» от Фулда* — Лудвиг Фулда (1862—1939), известен в миналото немски драматург и поет.

Стр. 353. . . . *новата книга на г. Начева «Дядо Генко Севдата в София»* — книгата на известния историк, писател и библиограф Никола Начов (1859—1940) «Дядо Генко Севдата в София» е била издадена през 1902 г.

Стр. 354. ИЗ СВЕТА И У НАС. СИТНЕЖ — г. XI, бр. 1633 от 21 август 1905, подлистник, с подпис: Боянец. Произведението е посочено като Вазово най-напред от П. Христофоров.

Печата се със следните поправки по смисъл:

Стр. 355, р. 2: «на надеждата» вм. «надеждата».

Стр. 355, р. 34: «Холарека» вм. «Холачека».

Стр. 355, р. 37: «Холарек» вм. «Холачек».

Стр. 356, р. 28: «хром» вм. «тром».

Стр. 354. *«Мирът в Портсмаут* — по предложение на американския президент Рузвелт на 27 юли 1905 г. започват мирни преговори между Япония и Русия за преустановяване на Руско-японската война; на 23 август преговорите завършили и бил подписан Портсмутският мирен договор.

Стр. 354. *«В. поща»* — вж. тук, стр. 602.

Стр. 354. *Ужасните имена: Ялу, Ванкафу, Ляоянг, Мукден, Порт Артур* — става дума за важни сражения по време на Руско-японската война: на 18 април 1904 г. Първа японска армия предприела настъпление на р. Ялу, срещу лявото крило на руския Източен отряд, който бил принуден да отстъпи; на 1 и 2 юни 1904 г. генерал-лейтенант Щакелберг претърпял поражение при гр. Вафангоу; в средата на август същата година генерал Куропаткин загубил сражението при гр. Ляоян; на 24 февруари японските войски пробили фронта източно от гр. Мукден; за Порт-Артур вж. т. 10, стр. 522.

Стр. 355. . . . *великият акт е извършен на 6 август* — датата на подписване на Портсмутския мирен договор фактически е 23 август 1905 г.

Стр. 355. . . . *нещастното платно на Холарека* — вж. т. 12, стр. 208, 475.

— Стр. 356. *Седанския срам* — вж. т. 19, стр. 584, 604.

Стр. 356. . . . *превъзходните багрени картини на г. Мърквичка в Министерския сборник* — в няколко последователни тома от «Сборник за народни умотворения, наука и книжнина» са поместени цветни репродукции от картини на Мърквичка, представящи български народни носии от различни краища на страната (вж. кн. XII от 1895 г., кн. XIII от 1896 г., кн. XIV от 1897 и кн. XV от 1898 г.)

Стр. 356. *Лесинг в своя «Лаокоон» твърди, че са едно и също нещо* — основната идея в труда на Лесинг «Лаокоон, или за границите между живописта и поезията, със случайни бележки за различни моменти от древната история на изкуството» (1766 г.) е да подчертае типологическата разлика между литературата и изобразителното изкуство.

Стр. 356. *Венковски* — псевдоним на Христо Константинов Пунев (1879—1967), писател и публицист, сътрудник на работническия печат; през 1896 г. същият автор издава първата си книжка с разкази под наслов «Из живота на бедните»; стихосбирката му «Нови дни» е издадена в Пловдив през 1905 г.

Стр. 356. *Сюбтилен* (фр.) — тънък, проницателен:

Стр. 357. СТОЛИЦАТА И ЖИВОТА Й — г. XI, бр. 1639 от 28 август 1905, стр. 2, подлистник, с подпис: Белчин. Посочена за пръв път като Вазова от П. Христофоров.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 361, р. 5: «за да я обикне» вм. «за да я обиколи».

Стр. 358. . . . *изхвръкнала като феникс из пепелта* — вж. т. 7, стр. 409.

Стр. 358. *Hóribile dictu* (лат.) — страшно е да се каже (иронично).

Стр. 359. *Highlife* (англ.) — хайлайф, висше общество.

Стр. 359. *Unter den Linden* (нем.) — известна улица в Берлин, любимо място за разходка.

Стр. 360. *Владислав Шак* (1860—1941) — чешко-български културен деец, публицист, поет и преводач, автор на чешко-български речник; точното заглавие на книгата, за която споменава Вазов, е «Pod Vitoşi. Bulharske sonety». (Tabor, 1905, 152 p.)

Стр. 360. *Алфред Рудолф* (1858 —?) — известен чешки публицист, приятел на българския народ.

Стр. 361 *Ал. Божинов* (1878-1968) — художник и писател, известен предимно като създател на съвременната българска карикатура; автор е на стихотворения, файлетони, критически статии и пр.; един от редакторите на в. «Българан».

361. . . . *нашето желание да се махне от музея Холарековата картина* — За Вазовото желание да се махне картината на Холарек вж. тук, стр. 355; вж. също т. 12, стр. 208.

362. БЕСЕДИ ПОД ЗИМНОТО НЕБЕ — г. XI, бр. 1724 от 11 декември 1905, подлистник, с подпис: Белчин. Посочена като Вазова от П. Христофоров.

Стр. 362. *Революция непозната, нечута, първа по рода си, откак свят съществува* — става дума за първата руска буржоазно-демократична революция от 1905—1907 г.

Стр. 363. . . . *акта от 17 октомврия* — за да предотврати революционния подем на масите в дните на Октомврийската всеобща политическа стачка, Николай II подписал на 17 октомври 1905 г. манифест «За усъвършенствуването на държавния ред», чрез който обещавал на народа основните граждански свободи: неприкосновеност на личността, свобода на съвестта, словото, събранията, съюзите и пр.

Стр. 363. *Кромвел* — Оливер Кромвел (1599 — 1658), виден английски пълководец от времето на английската буржоазна революция.

Стр. 363. *Гапон* — вж. т. 10, стр. 533.

Стр. 364. *Звонарева* — София Звонарева-Борщник, артистка от Люблянския театър, назначена през 1905 г. в Народния театър в София срещу задължението в непродължително време да изучи добре български език.

Стр. 365. *Сарду* — вж. тук стр.554; други отзиви на Вазов за негови творби вж. тук, стр. 125, 155.

— не открихме данни за тази художничка.

Стр. 365. *Михайлов* — Никола Михайлов Ненов (1876—1960), известен художник-портретист, нарисувал портретите на редица български писатели, между които Пенчо Славейков (1904), П. Ю. Тодоров (1908) и Иван Вазов (1909); след 1911 г. работи в чужбина.

Стр. 366. *«Художник» ∾ няколко къси стихотворенийца, които повече ми са непознати* — Вазов рецензира петата книжка от първата годишнина на списанието с дата: 1 ноември 1905 г.; тук са поместени стихотворения от Йордан Йовков, Христо Силянов, К. Поборников, П. Тодоров, Ал. Балабанов и др.

Стр. 366. *Откройте се сега∾първа младост* — цитираните стихове са от стихотворението: «Откройте се, о дни на пролет цветна. . .», подписано с псевдонима «Victus» и поместено на първо място в списанието.

Стр. 366. . . . *Какви са тия небългарски или осакатени думи∾лишеи скалисти* — повечето от посочените думи са от цикъла стихотворения на П. Тодоров, поместен на стр. 7, без заглавие.

Стр. 366. *К. Ф. Кох* (1761—1806) — холандски художник-портретист и график, работил в Париж.

Стр. 366. *Филип Цезар* (*1859—?*) — немски художник-портретист, възпитаник на Берлинската академия.

Стр. 367. ВАЖНА ИСТОРИЧЕСКА НАМЕРА. ГРОБЪТ НА ПАТРИАРХА ЕВТИМИЯ — бр. 1729 от 18 декември 1905, подлистник, с подпис: Белчин. Статията е посочена в списъка на Вазовите произведения от П. Христофоров.

На същата тема е посветен и Вазовият разказ «Великият заточеник», поместен в т. 10, стр. 94—98.

Стр. 367. *Гробът на патриарха Евтимия* — в края на 1905 г. в печата проникват съобщения, че под олтара на черквата «Св. архангели Михаил и Гавриил» в Бачковския манастир бил открит гробът на патриарх Евтимий (вж. т. 10, стр 535—536).

Стр. 367. . . . *кристалната река Чай* — вж. т. 12, стр. 509.

Стр. 367. *Панафора* (гр.) — връхна, горна дреха.

Стр. 368. *Остров Лемнос* — гръцки остров в Бяло море, присъединен към Гърция след Балканската война; свързан е с много митологически и исторически предания.

Стр. 369. *«Българската история» на г. Иречка* — вж. т. 19, стр. 563.

Стр. 371. ЕДНА КНИГА ЗА СВЕТИТЕ МЕСТА («СВЕТИТЕ МЕСТА НА ПРИЗНАТЕЛНА БЪЛГАРИЯ» ОТ СТОЯН СЕН-ЖАН Д'АКАРСКИ) — бр. 3561 от 24 май 1912, стр. 1, подлистник, с подпис: Ив. Вазов. В събраните съчинения на писателя рецензията е поместена за първи път от М. Арнаудов.

Стр. 371. *Стоян Заимов* — вж. т. 10, стр. 522; т. 12, стр. 452—453.

ВЕСТНИК «ДЕН»

Успоредно с участието си в сп. «Българска сбирка» и в. «Мир» в началото на века Вазов е обнародвал някои свои литературно-критични и публицистични творби в органа на прогресивно-либералната партия в. «Ден», който през първите си годишнини е отделял значително място на литературата. В своите спомени «Вазов политик и журналист» известният общественик и публицист В. Т. Велчев, редактор на в. «Ден», отбелязва: «Вазов ни сътрудничеше с къси съобщения, повечето за литературни новости, някои касателно негови трудове, отговори на критики и нападки по тях.» Тук той разкрива Вазовото авторство на интересната уводна статия «Едно скръбно явление», напечатана без подпис в бр. 2219 от 7 юни 1910 г. и цитира няколко Вазови писма, от които проличава неговото редовно сътрудничество във вестника (вж. Иван Вазов, Сборник от спомени, материали и документи. Под редакцията на акад. Н. Лилиев, С., 1949, стр. 110—113). За едно по-активно участие във в. «Ден» свидетелствува и Хр. Цанков-Дерижан: «Аз често виждах в редакцията Ив. Вазов, който донасяше своите работи, най-често къси литературни бележки, подписвани с буквата «В.» В тях той изказваше възторзи и похвали за нови и млади автори и за отделни книги. Спомням си, че там той бе похвалил Н. В. Ракитин, Д. Дебелянов, Евгения Марс и други, а от Стоян Дринов беше цитирал с особен възторг малко двукуплетно, пълно с поезия есенно стихотворение» (вж. «Иван Вазов в спомените на съвременниците си», С., 1966, стр. 601).

За съжаление Вазовото литературно-критично и публицистично наследство на страниците на в. «Ден» все още не е напълно и окончателно установено. Освен отбелязаната от В. Т. Велчев статия и няколко публикации, които излизат с неговото име, засега не е открито почти нищо друго сигурно. По-късно М. Арнаудов посочи като Вазова статията «Лошото име на г. Пенча Славейков», напечатана с подму съчинения три други статии: «Българската поезия преди и сега.Лекция на г. П. П. Славейков» (подписана: Един слушател), «Унищожението на Ив. Вазова» (обнародвана с подпис: «А.») и «Последователността на Пенчо Славейков» (без подпис), но във всички тези случаи Вазовото авторство засега може да се приеме само условно. Документално доказано е авторството на Вазов единствено на краткия анонимен отзив за книгата на С. С. Бобчев «История на старобългарското право» (вж. И. Вазов, Непубликувани писма. Подбор, редакция и коментар В. Вълчев, С., 1955, стр. 160).

Стр. 375. БЪЛГАРСКАТА ПОЕЗИЯ ПРЕДИ И СЕГА, ЛЕКЦИЯ НА Г. П. СЛАВЕЙКОВ — г. III. бр. 756 от 8 февруари 1906 г.,стр. 1, подлистник, с подпис: Един слушател. Посочена като Вазова и поместена в събраните му съчинения от Е. Стефанов. Съмнения относно Вазовото авторство на тази статия се пораждат от факта, че както личи от съдържанието ѝ, тя е писана от лице, което е присъствувало на лекцията на П. П. Славейков, а едва ли може да се допусне, че Вазов е посетил тази лекция.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 376, р. 21: «но» вм. «то».

Стр. 375. . . . *Пенчо Сланейков държа втората си лекция върху «Българската поезия преди и сега»* — през същата година П. П. Славейков обнародва статията «Българската поезия. I Преди. II. Сега. — Мисъл, XVI, 1906, кн, 2, стр, 73—90; кн. 6—7, стр. 353—375.

Стр. 376. . . . *Зудермана, Хауптмана, Метерлинка:* Херман Зудерман (1857—1928), немски писател и драматург, един от привържениците на школата на натурализма; Герхарт Хауптман (1862—1946), немски писател и драматург, смятан за главен представител на немския натурализъм; Морис Метерлинк (1862—1949), белгийски драматург и поет, привърженик на теорията за «чистото изкуство», символист.

Стр. 378. ЛОШОТО ИМЕ НА Г. ПЕНЧА СЛАВЕЙКОВ (ЛИТЕРАТУРНА БЕЛЕЖКА) — г. III, бр. 758 от 9 февруари 1906, стр. 1, подлистник с подпис: П-в. Посочена като Вазова и поместена за пръв път в събраните му съчинения от М. Арнаудов. Ние приемаме Вазовото авторство като вероятно.

Стр. 381. УНИЩОЖЕНИЕТО НА ИВ. ВАЗОВА. (ПО СКАЗКАТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ) — г. VII, бр. 2026, от 18 ноември 1909 г, стр. 2, кол. 1, 2, 3 и 4, с подпис: А, Статията е

посочена като Вазова от Е. Стефанов по указание, дадено от ората на писателя д-р Борис Вазов Според нас Вазовото авторство засега може да се разглежда като вероятно, въпреки че и тук смущава фактът, че статията е написана от името на човек, който е присъствувал на лекцията и я познава в детайли.

Сказката на Пенчо Славейков по въпросите на българския театър е изнесена на 16 ноември 1909 г. Нейният текст е публикуван под наслов «Национален театър» в литературния сборник «Мисъл», кн. 1, С., 1910, стр. 173—203.

Още на следващия ден след сказката в. «Ден» помества следното кратко съобщение: «Вчера подир обяд в Славянска беседа г. Пенчо Славейков чете сказка за «Народния ни театър». Тая тричасова сказка цяла беше насочена против г. Ив. Вазова. Небивалият успех на драмата му «Борислав» е докарал до такава истерия г. Славейков, щото той изля хамалски ругателства против Вазова като писател, нарече драмата «Борислав» както и «Към пропаст» безсмислици. Озадачената публика с възмущение слушаше тия нелепости.Това беше просто неприлично. Никога професионална завист не е достигала до такъв предел и не е сваляла тъй ниско човека» (в. «Ден», бр. 2024, от 17 ноември 1909 г., стр. 1, кол. 3).

Стр. 381. . . . *мемоарите на дядо Блъскова за Шуменския театър* — цитираният от П. П. Славейков текст е заимствуван от сп. «Памятник», г. I, 1895, кн. 3, стр. 224—246.

Стр. 382. *«Изгубена Станка»* — Драматизацията на известната повест на Ил. Блъсков, дело на Богдан Манчев, е била издадена като отделна книжка в Букурещ през 1870 г. Тя е била една от най-любимите пиеси на българите преди Освобождението. В своята повест «Немили-недраги» Вазов описва подробно как е била представена тая пиеса във Влашко, какво впечатление е оставила сред зрителите и какво въздействие е оказала на зрители и изпълнители — вж. т. 6, стр. 120—135.

Стр. 382. *«Райна княгиня»* — вж. т. 19, стр. 590.

Стр. 382. *«Драндавела»* — вж. т. 19, стр. 592.

Стр. 386. *«Дяволът»* — комедия в три действия от унгарския драматург Франц Молнар (1878—1952), превод на български от Кр.Ангелов; играна в Народния театър през 1909—1910 г. 9 пъти. Драматургически анализ на пиесата, четен от П. К. Яворов като драматург в Народния театър през септември 1909 г. при започване на подготовка на пиесата (вж. П. К. Яворов, Съчинения, т. 4, С., 1960, стр. 133—137.

Стр. 386. . . . *добре е сторил г. Мушанов като изрина из* буржоазен политически деец, един от лидерите на Демократическата партия; като министър на народната просвета в кабинета на Ал. Малинов уволнил П. П. Славейков от Народния театър.

Стр. 386. ИСТОРИЯТА НА СТАРОБЪЛГАРСКОТО ПРАВО, ОТ С. С. БОБЧЕВ — г. VII,бр. 2037 от 29 ноември 1909 г., стр. 3, кол. 4, без подпис. Посочена като Вазова от В. Вълчев в бележките към издадените под негова редакция непубликувани писма на Иван Вазов. «В Балканска трибуна» трябва да си видял бележката ми за твоята книга» — съобщава Вазов в писмо до С. С. Бобчев от 30 ноември 1909 г., като тутакси добавя: «Имаше такава от мене и във вчерашния «Ден» (вж. И. Вазов, Непубликувани писма. Подбор, редакция и коментар В. Вълчев, С., 1955, стр. 160).

Стр. 388. ЕДНО СКРЪБНО ЯВЛЕНИЕ — г. VII, бр. 2219 от 7 юни 1910 г., уводна, без подпис. Статията е предшествувана от следната бележка на редакцията: «Един от нашите видни писатели ни изпраща следните редове,които поради важността им печатим на уводно място и привличаме върху тях сериозното внимание на всички добри българи и особено на проникнатите от съзнание за своя дълг учители.» Вазовото авторство е посочено в спомените на Велчо Т. Велчев «Вазов политик и журналист»,поместени в книгата «Иван Вазов. Сборник от спомени, материали и документи», С., 1949, стр. 112—113.

Стр. 388. *Пшибишевски* — Станислав Пшибишевски (1868—1927), полски писател-декадент, привърженик на философията на Ницше; творчеството му е прослава на свръхчовека или анализ на патологични душевни състояния.

Стр. 388. *«Балканска трибуна» печати в «Литературната си анкета»*. . . — във връзка с предстоящия славянски събор в София в.«Нова балканска трибуна» открива литературна анкета, обръщайки се към своите читатели с молба да посочат най-обичаните от тях двама от живите славянски писатели и двама от живите български писатели; в разстояние на един месец вестникът публикува повече от 200 читателски отговора на поставените въпроси (най-много почитатели имат от славянските писатели Л. Н. Толстой и М. Горки, а от българските — Вазов и Яворов).

Стр. 388. *Арцибашев* — М. П. Арцибашев (1878—1927), реакционен руски писател, автор на известния роман «Санин» (1907), в който се проповядва отричане от обществените идеали и сексуална разпуснатост; след победата на Великата октомврийска социалистическа революция М. П. Арцибашев емигрира във Варшава, където участвува в редактирането на белогвардейския вестник «За свободу».

Стр. 388. *Връхлицки* — Ярослав Връхлицки (1853—1912), чешки поет, драматург и преводач с важни заслуги за развитието на чешката литература.

Стр. 389. ПРОТЕСТЪТ НА Г. ИВ. ВАЗОВ — г. VII, бр. 2232, от 21 юни 1910, стр. 2, кол. 1, в рубриката «Отзиви». Отвореното писмо на Вазов е предшествувано от кратката редакционна бележка: «Народният поет г. Ив. Вазов ни изпраща следното писмо». Писмото носи дата «София, 19 юни 1910». Непосредствено след него е напечатана статията «Последователността на Пенчо Славейков». Поместено е в събраните съчинения на Вазов от Е. Стефанов.

Стр. 389. . . . *между другите оратори ще говори и г. Пенчо Славейков* — През лятото на 1910 г. в София е свикан реакционен славянски събор, който обаче е бойкотиран от редица прогресивно настроени наши учени, писатели и общественици. Между тях е и П. П. Славейков, който на 20 юни произнася реч на протестното събрание против славянския събор, свикано в Народния дом (речта е публикувана във в. «Камбана», г. IV, бр. 947 от 22 юни 1910 г.) Заради тази именно реч той бива уволнен от поста директор на Народната библиотека.

Стр. 390. ПОСЛЕДОВАТЕЛНОСТТА НА ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ — г. VII, бр. 2232 от 21 юни 1910, стр. 2, кол 1, без подпис Вазовото авторство на статията е посочено от Е. Стефанов, който пръв я помества в събраните съчинения на писателя. Съдейки по съдържанието, стила и езика, тази статия с повече основания може да се приеме като Вазова, но все пак и в този случай са необходими допълнителни доказателства.

Стр. 390. *В своето ругателно писмо към гостите на България* — вж. «Отворено писмо до г. г. славянските делегати на събора на г. Бобчев» — в. «Камбана», г. IV, бр. 940 от 15 юни 1910 г.

Стр. 390. *Гучков* — А. И. Гучков (1862—1936), реакционен политически деец, основател на партията на октябристите и председател на Държавната дума (от март 1910 до март 1911 г.); по-късно един от организаторите на Корниловския метеж.

Стр. 390. *Соболевски* — А. И. Соболевский (1856—1929), филолог, професор по история на славянските езици в Киевския и Петербургския университети; широко известни са неговите в областта на топонимията, ономастиката, етнографията и фолклора.

Стр. 390. *Хомяков* — Н. А. Хомяков, син на известния славянофил А. С. Хомяков (1804—1860).

Стр. 391. НЕОБХОДИМО ОБЯСНЕНИЕ — г. IX, бр. 2783 от 3 април 1912 г., стр. 2, кол. 1 и 2, в рубриката «Отзиви», с подпис И. Вазов. В събраните съчинения на писателя е поместено за пръв път от М. Арнаудов.

Стр. 391. . . . *дадената с успех драма «Божана» на г-жа Евгения Марс* — четириактната драма «Божана» на Евгения Марс е поставена в Народния театър през пролетта на 1912 г.; играна е общо седем пъти.

Стр. 391. . . . *давах и печатно похвални оценки за разказите й* — вж. тук, стр. 235—237, 241—243, 247—249.

ДРУГИ СТАТИИ ОТ 1893—1912 г.

Литературно-критичната и публицистичната дейност на Вазов през периода от завръщането му в България през 1889 г. до началото на войните не се е ограничавала единствено на страниците на «Денница», «Българска сбирка», «Мир» и «Ден». Макар и сравнително рядко, той е помествал през този период статии или рецензии и в други издания: в списанията «Български преглед», «Надежда» и «Духовна пробуда» и във вестниците «Братски лист», «Изток», «Дневник», «Нова балканска трибуна», «Воля» и «Утро»; същевременно Вазов печата предговори към «Разкази из българския живот» на Г. Хаджибонев и към «Избрани стихотворения» на К. Христов.

Всъщност Вазовото сътрудничество в печата през този период тепърва предстои да се разкрива. Твърде възможно е да се окаже, че той е участвувал и в други периодични издания или в посочените по-горе издания, но с други, неизвестни все още статии, рецензии и съобщения. Досега, освен подписаните с името на писателя, като негови са посочвани само няколко публикации: статията за Гаврил Кръстевич, поместена по случай смъртта му във в. «Изток» и отбелязана като Вазова в спомените на Велчо Т. Велчев «Вазов като политик и журналист», статията «С. С. Бобчев. «Първият председател на югославския съюз на книжовници и публицисти», напечатана във в. «Дневник», рецензията за сборника от разкази «Из живота» на Евгения Марс, поместена в сп. «Духовна пробуда» и рецензията за «История на старобългарското право» на С. С. Бобчев, публикувана под наслов «Един богат принос в нашата наука» във в. «Нова балканска трибуна» и трите посочени като Вазови най-напред от В. Вълчев в бележките към изданието на Вазовите писма до С. С. Бобчев (вж. И. Вазов, Непубликувани писма. Подбор, редакция и коментар В. Вълчев. С., 1955, стр. 146, 160—161), и след това включени в събраните съчинения на писателя от Е. Стефанов. Към тези публикации следва да се прибави една неизвестна Вазова рецензия за «Цариградски сонети» на К. Величков, поместена в сп. «Надежда», чието авторство се разкрива благодарение на запазения в Българския исторически архив при Народната библиотека «Кирил и Методий» авторски ръкопис (ф. 230, а, е, II г 560).

Разбира се, може да се предполага, че в бъдеще ще се открият и други Вазови литературно-критични и публицистични творби, обнародвани през посочения период анонимно или пък подписани с неустановени засега негови псевдоними и инициали. В цитираните спомени на В. Т. Велчев например се говори за редовно участие на Вазов във «Прогрес»; Хр. Цанков—Дерижан пък си спомня, че през 1907—1908 г. Вазов сътрудничил във в. «Балканска трибуна». Подобни указания могат да се открият и в други спомени, а също и в непроучените все още писма до Вазов, запазени в личния архив на писателя, който днес се намира в Научния архив при Българската академия на науките (ф. 112, оп. 1, а. е 36—661).

Стр. 395. ПО ПРАВОПИСНИЯ ВЪПРОС — «Български преглед», г. I, 1893, кн. 3, стр. 192—194, с подпис: Ив. Вазов. Заглавието е общо за няколко материала по въпросите на българския правопис. Статията на Вазов е предшествувана от следната редакционна бележка: «От г. Вазова получихме следното възражение против нашата правописна реформа». На стр. 195—203 е поместен коментар на редакцията върху Вазовото възражение. Статията е включена в списъка на Вазовите произведения от П. Христофоров.

Стр. 395. *Почитаемата правописна комисия* — през 1893 г. по инициатива на министъра на просветата Г. Живков се учредява правописна комисия, съставена от преподаватели във Висшето училище, която подготвя проект за фонетичен правопис върху основата на 26 букви; през септември 1893 г. излиза първата книжка на сп. «Български преглед», напечатана с новия правопис; в резултат на съпротивата на общественото мнение наскоро след това редакцията била принудена да се откаже от този правопис.

Стр. 397. *Гордиевият възел* — много заплетен възел, с който фригийският цар Гордий закрепил ярема към оста на колесницата; според предсказанието на оракула, който разплете тоя възел, щял да стане владетел на Азия, но Ал. Македонски вместо да го разплита го разсякъл с меча си; преносно — заплетен въпрос, който се решава с бързо и решително действие.

Стр. 399. [ПРЕДГОВОР КЪМ КНИГАТА НА Г. ХАДЖИБОНЕВ «РАЗКАЗИ ИЗ БЪЛГАРСКИЯ ЖИВОТ»] — Г. Х. Бонев. Разкази из българския живот, С., 1896, стр. III—IV, с подпис: Иван Вазов. В събраните съчинения на Вазов е поместен най-напред от М. Арнаудов.

В архивния фонд на писателя, съхраняван в Научния архив на Българската академия на науките, е запазена чернова редакция на този предговор, писана от ръката на Ив. Д. Шишманов (ф. 112, оп. 1, а. е. 756, л. 1—2). Както и в други случаи, Вазов изглежда е прибягнал до услугите на своя приятел, предпочитайки да му диктува и, очевидно, да се съветва с него. Ръкописът е изпъстрен с многобройни поправки, зачертавания и добавки, внесени все от ръката на Шишманов.

За Георги Хаджибонев вж. тук, стр.587. За взаимоотношенията му с Вазов вж. спомените на неговия син Бончо Хаджибонев, напечатани под наслов «Двама покойници» в юбилейното издание «Иван Вазов, Сборник от спомени, материали и документи» (С., 1949, стр. 102—106).

Стр. 400. КАТО СЕ ВРЪЩАМ ОТ ГАРАТА. . . — в. «Братски лист», брой единствен, С., 14 май 1896, стр. 3, кол. 2, с подпис: И. Вазов. В събраните съчинения на Вазов статията е включена най-напред от М. Арнаудов.

Стр. 402. [ТЕЛЕГРАМА ПО СЛУЧАЙ СТОГОДИШНИНАТА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ФРАНТИШЕК ПАЛАЦКИ] — в. «Изток», г. I, бр. 34 от 2 юни 1898, стр. 3, кол. 2. Телеграмата е предшествувана от следната бележка на редакцията: «Министъра на народното просвещение г. Иван Вазов по случай празника на стогодишнината от рождението на великия чехски патриот и учен Ф. Палацки, който става днес в Прага, е изпратил следующата телеграма до пражкия кмет». В събраните съчинения на Вазов е поместена за пръв път в редактирания от В. Вълчев т. 20 от предходното издание, където е дадена според препечатката ѝ във в. «Мир», г. IV, бр. 542 от 4 юни 1898 г.

Стр. 402. *Франтишек Палацки* (1798—1876) — чешки историк и философ, изтъкнат деец на чешкото национално възраждане през XIX в.

Стр. 402. ГАВРИЛ КРЪСТЕВИЧ — в. «Изток» г. I, бр. 83 от 20 ноември 1898; стр 1, кол. 1—3, без подпис. Статията е посочена като Вазова в спомените на Велчо Т. Велчев «Вазов като политик и журналист», обнародвани в сб. «Иван Вазов», С., 1949, 107—116. В събраните съчинения на писателя тя е включена за пръв път от М. Арнаудов, но с непълен текст. Изцяло статията се помества за пръв път в настоящото издание.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 403, р. 22: «изпъква» вм. «истъпа».

Стр. 403. *Гаврил Кръстевич* — вж. т. 12, стр. 451; Вазов е изобразил Гаврил Кръстевич в романа си «Нова земя» — особено в трета, четвърта и пета глава от седмата част (вж. т. 14, стр. 408 — 420).

Стр. 406. [РЕЦЕНЗИЯ ЗА «ЦАРИГРАДСКИ СОНЕТИ» ОТ К. ВЕЛИЧКОВ] — сп. «Надежда», г. I, 1899, кн. 1, стр. 122, с подпис: С. Авторството си на тази рецензия Вазов разкрива сам в писмо до Ат. Илиев от 17 декември 1899 г. (вж. Ил. Тодоров, Неизвестни писма и ръкописи на Иван Вазов в архива на Атанас Илиев — Литературна мисъл, 1978, кн. 6, стр. 135—13[illegible]). В архива на Атанас Илиев е запазен и самият ръкопис на Вазов (Български исторически архив при Народната библиотека «Кирил и Методий» в София, ф. 230, а. е. II г 560). Рецензията се помества за пръв път в събраните съчинения на Вазов в настоящото издание.

Стр. 407. [ПРЕДГОВОР КЪМ «ИЗБРАНИ СТИХОТВОРЕНИЯ» НА КИРИЛ ХРИСТОВ] — в кн. на К. Христов «Избрани стихотворения», С., 1903, стр. III—IX. Включен е в събраните съчинения на Вазов за пръв път от М. Арнаудов. Фактически този предговор е една открита полемика с естетическата школа на д-р Кръстев. Своеобразен отговор е предговорът на П. П. Славейков към изданието на Яворовите стихотворения, излязло през същата година. За работата на Вазов над предговора вж. писмата му до К. Христов от есента на 1903 г. (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 242—243).

При печатането сме поправили посочените погрешно страници, според цитираното издание (вж. тук, стр. 408, р. 22—23 и р. 35—36).

Стр. 412. КНИГОПИС И РЕЦЕНЗИИ. АД, ОТ ДАНТЕ АЛИГИЕРИ — «Духовна пробуда», г. I, кн. 8 от 15 юни 1906, стр. 14—15, с подпис: И. Вазов. Рецензията за Величковия превод на «Ад» е поместена в събраните съчинения на Вазов за пръв път от М. Арнаудов.

Доре — вж. т. 10, стр. 567.

Стр. 414. *П. Генадиев* (1873—1959) — известен в миналото общественик, журналист и издател, редактор на сп. «Библиотека», «Художник» и др.; изданията му се отличават с изящно оформление.

Стр. 414. СТЕФАН С. БОБЧЕВ (ПЪРВИЯТ ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ЮГОСЛАВЯНСКИЯ СЪЮЗ НА КНИЖОВНИЦИ И ПУБЛИЦИСТИ). — «Дневник», т. V, бр. 1480 от 18 август 1906, стр. 2, кол. 5—6, без подпис, като част от рубриката «Конгрес на южнославянските книжовници и публицисти». Статията е посочена като Вазова най-напред от В. Вълчев в посочената книга «Иван Вазов. Непубликувани писма», (С, 1955, стр. 146), след което е включена в редактирания от Е. Стефанов т. 18 от предходното издание на Вазовите съчинения. И двамата изследователи се основават на едно Вазово писмо до С. С. Бобчев, в което той споменава за свое антрефиле във в. «Дневник»: «Прочетох в подлистника на «Ден» — съобщава писателят —една блудкава закачка към теб от д-р Д. Страшимиров по горния случай и в ядът си пратих едно антрефиле в «Дневник»: Г. Бобчев и славянските гости. За жалост идиотски печатарски погрешки са се вмъкнали там, както ще видиш в броя, що ти изпращам». Според нас това указание не е достатъчно, за да приемем със сигурност Вазовото авторство на статията, тъй като в цитираното писмо той може би има пред вид друга, по-кратка своя статия. Но все пак я оставяме, засега условно, в състава на събраните му съчинения.

Стр. 417. ИЗ ЖИВОТА, РАЗКАЗИ ОТ ЕВГЕНИЯ МАРС — «Духовна пробуда», г. I, 1906, кн. 11 стр. 14, с две звездички под текста вместо подпис. Рецензията бе посочена като Вазова от В. Вълчев, който я цитира изцяло в бележките към издадения под негова редакция т. 20 от предходното издание на Вазовите събрани съчинения, С., 1957, стр. 599 — 600. Сред статиите в събраните съчинения на писателя рецензията се помества за пръв път в настоящото издание.

Може би тъкмо тази своя рецензия Вазов е имал пред вид в сърдито си писмо до С. С. Бобчев от 27 май 1906 г., когато заявява: «От безцеремонното отнасяне с моите две рецензии, от които едната се изхвърля, а другата излазя в обезобразен и окарикатурен вид [. . .], аз едвам сега прогледах и видях, че безочливо съм се натрапвал там, дето не съм бил приятен гост (И. Вазов. Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 254). Няколко месеца по-късно той предоставя рецензията на сп. «Духовна пробуда», както се вижда от писмото му до Евгения Марс от 17 септември 1906 г. (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 263).

Стр. 419. ЕДИН БОГАТ ПРИНОС В НАШАТА НАУКА — «Нова балканска трибуна», г. I, бр. 83, от 22 ноември 1909 г., стр. 2, кол. 4—5, без подпис. Вазовото авторство на тази рецензия е разкрито от В. Вълчев в коментара към издадената под негова редакция книга «Иван Вазов. Непубликувани писма» (С., 1955, стр. 160), където рецензията е цитирана изцяло. В случая авторството на Вазов може да се приеме за сигурно, тъй като разполагаме с конкретно негово указание. «В Балканска трибуна трябва да си видял — пише той на С. С. Бобчев в края на ноември 1909 г. — бележката ми за твоята книга (там бе погрешно напечатано дейност вместо област); имаше такава от мене и във вчерашния Ден (вж. И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 325).

Стр. 421. ЕДНО ПИСМО ДО РЕДАКЦИЯТА НА «ВОЛЯ» — «Воля», г. I, бр. 233 от 15 декември 1911, стр. 3, кол. 4, в рубриката «Хроника». Отвореното писмо на Вазов представлява отговор на следната статия на К. Христов, поместена анонимно в бр. 232 от 14 декември 1911 г. на в. «Воля»:

Нервозността на един стар поет

Знае се, че пръв от българските министри на просвещението, който се погрижил за родната литература, е Георги Живков: той бе разпоредил да се плаща на г. Ив. Вазов за печатаните в в Министерския сборник трудове на поета такива хонорари, каквито никой български писател дори досега не е нито сънувал. По-късно, пак при народно-либералите и пак, без да се обръща внимание на политическите убеждения на г. Вазова, видеч народняк, отпуска се на заслужилия поет добра пенсия, а Народният театър похарчи грамадни суми за постановката на пиесите му, макар тия да не се отличават нито дори със средно достойнство. Това имахме тогава, това трябваше да се постави на сцената.

Днес, когато г. Вазов има възможност чрез своите политически приятели да направи и той нещо добро за по-младите си събратя во Аполоне, вместо това намерил за по-уместно да се дразни от успеха, който има на сцената «Боян магесникът» и да ругае във вестник «Мир» г. Кирила Христова. Любопитно е, че същия тоя поет, който показва такава нетърпимост пред пиесата на г. К. Христова, лани сам беше обявил, по собственото му признание, пред управлението на театъра да се постави глупавата пиеса «Врази» от Димитър Страшимиров, а тази година пак по негово настоятелно ходатайство, театърът е принуден да извърши един скандал, който навярно твърде много ще изложи този ни културен институт: да постави пиеса от Евгения Марс. . .

Всичката наша почит към заслужилия стар поет; обаче никакви заслуги не освобождават човека от чувството на елементарна справедливост и приличие».

Писмото на Вазов е придружено със следната «Бележка на редакцията»: Давайки с готовност място на горното писмо, редакцията искрено скърби, че авторът на антрефилето «Нервозността на един стар поет» във вчерашния брой на Воля е бил въведен в заблуждение от недобросъвестни хора, които са го уверили, че недостойния и злобен отзив на в-к «Мир» за «Боян Магесника»е даден от г.-Вазова. На поета, който е показал с такива пълни с живот произведения как дълбоко познава човешката природа, не ще е мъчно да се съгласи, че заблужденията са възможни и с най-добросъвестните и проницателни хора; затова ние го молим да не предполага никаква зла умисъл във въпросното антрефиле на «Воля».

Стр. 422. [УЖАСНИЯТ БИЧ ЗА ЧЕЛОВЕЧЕСТВОТО] — «Утро», г. II, бр. 413 от 27 марта 1912 г. (специален брой, посветен на борбата против туберкулозата.) Изказването на Вазов е поместено за първи път в събраните му съчинения от В. Вълчев в добавките към преходното издание (вж. т. 20, С., 1957, стр. 653)

1913—1921

Последният период от литературно-критичната и публицистична дейност на Вазов се характеризира с по-големия брой на изданията, в които писателят сътрудничи и с по-голямото разнообразие в тематиката на неговите произведения. Докато в първите години след неговото завръщане в България цялата му критика и публицистика е съсредоточена в «Денница», а по-късно — предимно в «Българска сбирка», «Мир» и отчасти в «Ден», сега не се очертават предпочитани от него издания с изключение може би само на вестниците «Напред» и «Народна отбрана» — и то само през 1919 и 1920 г.

Този период от Вазовата дейност като литературен критик и публицист е сравнително най-слабо проучен. Фактът, че досега не са установени никакви Вазови статии и рецензии, напечатани анонимно, под псевдоним или подписани с инициали,

звездички и пр., е сам по себе си показателен. Показателно е също, че във връзка с работата си над настоящото издание ние открихме немалко публикации, носещи подписа на писателя, но досега останали «неизвестни» — т. е. невключени в изданията на неговите съчинения и неизползувани от изследователите на творчеството му. Впрочем както при предходните периоди, така и тук предстои продължителна работа за издирването на всички Вазови публикации, за да видим един ден писателя в целия му ръст на критик и публицист. Трябва обаче да се подчертае, че и тук, както в предишните периоди, най-важните негови произведения са вече известни и общата картина е установена. Касае се само за по-големи или по-малки допълнения и уточнения, които няма да променят общата представа. Каквито и да бъдат тези допълнения, те ще се посрещнат с несъмнен интерес, тъй като засягат литературното наследство на един от най-големите наши писатели.

Стр. 425. ЗА БЪДЕЩЕТО НА АНХИАЛО — «Седмична илюстрация «Принос», г. I, бр. 4 от 26 октомври 1913 г., стр. 4. Статията е предшествувана от редакционна бележка, в която се съобщава, че тя била написана още през 1906 г. и била своевременно изпратена до една столична редакция, но останала тогава ненапечатана. В събраните съчинения на писателя тази статия е включена най-напред от М. Арнаудов.

Стр. 425. *Анхиало* — старото име на гр. Поморие (до 1934 г.); в отговор на противобългарските изстъпления в Гърция (вж. т. 10, стр. 519) на 30 юли 1906 г. в Анхиало възникват стълкновения между българи и гърци, вследствие на което градът изгорял изцяло; след пожара много гърци се изселили и на тяхно място дошли български бежанци от Гърция.

Стр. 425. . . . *атинския крал Георги*—Георг I (1845—1913), крал на Гърция от 1863 г. до 1913 г., известен със стремежа си да създаде велика Гърция, разширявайки нейната територия за сметка на съседните държави; водил англофилска външна политика.

Стр. 426. [РЕЧ НА МИТИНГА ЗА МАКЕДОНИЯ]—«Мир», г. XIX, бр. 3890 от 20 май 1913, стр. 3, кол. 5. Публикацията е включена в общата статия под наслов «Студентското събрание за Македония», която се придружава със следното съобщение: «Днес 10 часа преди обяд в салона «Нова Америка» по инициативата на студентството от Софийския университет бе свикано общогражданско публично събрание. Салонът бе буквално изпълнен от граждани и студенти — няколко хиляди се душеха в партера, ложите и галериите на салона. Събранието се председателствуваше и се откри от народния поет Ив. Вазов». Текстът на Вазовата реч е предшествуван от няколко встъпителни думи: «Г-н Вазов сред бурни ръкопляскания и акламации откри събранието със следната реч» и е последван от забележката: «Гръм от ръкопляскания и викове «ура» съпроводиха многажди прекъсваната реч на народния поет». Речта е поместена в събраните съчинения на Вазов най-напред от М. Арнаудов под наслов «Македония под нов ярем».

Стр. 429. [ОТЗИВ ЗА КНИГАТА НА Д. ГАВРИЙСКИ «ОБРАЗОВАТЕЛНИ ЦЕННОСТИ В ПОЕЗИЯТА НА ИВ. ВАЗОВ»] — «Знание», г. II, 1913, кн. 1 (на корицата). Помества се за пръв път в събраните съчинения на Вазов в настоящото издание.

Във връзка със същата книга Вазов е писал на 29 май 1912 г. в едно писмо до Ив. Д. Шишманов следното: «Г. д-р Гаврийски е един от тримата кандидати за доцент в Университета. Навярно ти си видял вече неговата превъзходна книга «Възпитателните ценности и пр.», представена по случая. Мога ли да помоля твоя вот в негова полза? Г. Гаврийски е несъмнено човек с широка култура, с голяма енергия за работа и с достойнства, които пледират за него. Лаская се да мисля, че и в твоите очи той е такъв» (И. Вазов, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 373). Трябва също да отбележим, че в личния архив на Иван Вазов са запазени 24 писма на Димитър Гаврийски, свидетелствуващи за една продължителна и сърдечна дружба (Научен архив на Българската академия на науките, ф. 112, оп.11, а. е. 118, л. 1-51). Вазовите писма до Д. Гаврийски за съжаление са все още неизвестни.

Стр. 430. ЕДИН ПОЗИВ КЪМ БЪЛГАРСКОТО СЪРЦЕ— «Утро», г. IV, бр. 1124 от 13 март 1914, уводна, с подпис: И. Вазов. В събраните съчинения на Вазов статията е поместена най-напред от М. Арнаудов.

Печата се със следните поправки по смисъл:

Стр. 431, р. 21—22: «начело на» вм. «начело».

Стр. 431, р. 25: «в оня» вм. «оня».

Включвайки произведението в събраните съчинения на Вазов, М. Арнаудов е отбелязал: «Позивът е съчинен, собствено, от брата на поета, д-р Борис Вазов, но негово собствено признание. Поетът само го е одобрил и подписал.»

Вазовият «позив» на времето е развълнувал силно българското общество. В печата се е повдигнала страстна полемика по повдигнатия от народния поет въпрос за съденето на виновниците за националната катастрофа (вж. напр. в. «Народ» от14,15 и 16 март 1914 г., в. «Ратник» от 17 март 1914 г., в. «Софийски новини» от 15 и 21 март 1914 г., в. «Свободно общество» от 18 март 1914 г., в. «Балканска трибуна» от 15 и 17 март 1914 г.)

Стр. 432 *Урзус* (лат.) — мечка.

Стр. 433. ЕДНО ПИСМО ОТ ИВ. ВАЗОВА —«Утро», г. IV, бр. 1127 от 16 март 1914, стр. 2, кол. 4. Включва се в събраните съчинения на писателя за пръв път в настоящото издание.

Стр. 433. *И. Икономов* — Иван Василев Икономов (1866—1931), издател и журналист; освен «Балканска трибуна» и «Нова балканска трибуна» е редактирал издаваните в Шумен в началото на века вестници «Народна борба» и «Вестител».

Стр.434.Г.ВАЗОВ ЗА МАНИФЕСТАЦИЯТА НА 13 МАРТ— «Утро», г. IV,бр.1129 от 18 март 1914 г. стр 2,кол. 3.Тази статия-автоинтервю се посочва като Вазова и се включва в събраните му съчинения за пръв път в настоящото издание.

Между ръкописите на писателя, съхранявани в неговия архивен фонд в Научния архив на Българската академия на науките, е запазена друга редакция на същата статия, писана от самия Вазов (ф. 112, оп. 1, а. е. 687). Върху ръкописа проф. Ив. Д. Шишманов е записал: «Инцидентът с Вазова 13.III. 1914». Тук той е оставил една твърде интересна бележка с дата 16 март 1914 г.: «Бях у Вазова. Беше написал приложеното «интервю». След дълги увещания се съгласи да го измени. Диктувах му нова редакция, която ще бъде напечатана в «Утро» (17. III. 914). Даде ми сам вложените тук депеши и писма, за да ги скрия. Изрази се за демонстрацията, че паднала в един «quet a pens» (това е собственият му израз).»

Тъй като в случая се касае за увещания от страна на Шишманов и за поправяне на текста под негова диктовка, поместваме изцяло и ръкописната редакция на статията:

Г. Ив. Вазов за манифестацията на 13 март

Позивът на г. Вазова извика голям шум и в пресата, и в обществото. Засипаха се възторжени похвали и заедно с тях строги осъждания и укори въз поета. Последните обаче станаха особено силни на овацията, която се направи г. Вазову, когато множеството понесе на ръце от църквата «Св. Крал» до Военния клуб, както носеше и генерала Савова, Интервюиран от един наш сътрудник за мнението си върху горните случки г. Вазав каза следното: «Аз не предполагах, че моят позив ще подигне тая буря. Аз казах моето мнение като частен човек; не съм бил движен от каквито и да било приятелски чувства към генерал Савова, с когото едвам се познавам и когото не бях виждал от месеци и го видях едвам преди няколко дена , когато стоеше на скамейката на подсъдимите в Държавния съд. Защо издигнах глас в негова полза — отговорът на това се съдържа в самия ми позив и считам излишно да се спирам на това. Колкото до манифестацията, направена на генерала Савова, аз я намирам заслужена. Изпусна се обаче да се отдаде дължимата чест там и на непосредствените виновници за превземането на Одрин: генерала Иванова, командующий Втората армия, и генерала Вазова, ръководител на щурма. Това беше прискърбно опущение. Овацията на мене аз намерих тогава и днес намирам незаслужена, па и неуместна. Аз бях съвсем чужд на великите събития, които народът си припомняше тоя ден. И заявявам, че ако бих най-малко подозирал това, което се случи, аз се бих своевременно измъкнал из многолюдието. Но попаднал ненадейно на здравите ръце на няколко възхитени господа от множеството, аз бях понесен из Дондуков булевард между гръмките привети на народа и учащите се младежи, напразни бяха усилията ми да се отърва от това положение. Не се съмнявам, че това беше израз на съчувствие, на признателност, но заслугата беше много малка за такава голяма чест. Тя се би падала съвсем на други хора. . .

Това е моето мнение за манифестацията на 13 март.

Колкото за позива ми в полза на генерала Савов, повтарям — аз го направих, защото така ми продиктува моето българско сърце.

Псувните на партизани ме оставят равнодушен.

Стр. 435. КНИЖНИНА. ЗА РОД И ЧЕСТ, СТИХОТВОРЕНИЯ ОТ СТ. ЧИЛИНГИРОВ—«Мир», г. XXII, бр. 4886 от 21 юни 1916 г. стр. 1, кол. 7, с подпис: И. В. Авторството на тази рецензия е разкрито от Ив. Д. Шишманов. Запазвайки грижливо изрезка от броя на в. «Мир», където е обнародвана рецензията, Шишманов е отбелязал: «Чете ми го по-рано. Колебаеше се дали да го подпише с инициалите си. Помолих го да ги остави. Това ще бъде една заслуж. морална награда на Ч. за толкова гонения». (Научен архив на Българската академия на науките, ф. 11, оп. 1, а. е. 419, л. 99). Помества се за пръв път в събраните съчинения на Вазов в настоящото издание.

Рецензираната от Вазов стихосбирка на Ст. Чилингиров «За род и чест» е била издадена през същата 1916 г. За взаимоотношенията на двамата писатели вж. спомените на Ст. Чилингиров «Иван Вазов отблизо и далеч», (С., 1953).

Стр. 436. ПРЕДГОВОР [КЪМ «СПОМЕНИ НА АРСЕНИ КОСТЕНЦЕВ»] — в кн: А. Констенцев. Спомени, Второ издание, София, 1917, стр. I, с подпис: И. Вазов. Предговорът е поместен в събраните съчинения на Вазов за пръв път от М. Арнаудов.

Първото издание на спомените на А. Костенцев е излязло в «Сборник на Българската академия на науките», кн VI. (Клон историко-филологически и философско-обществен, № 4) С., 1916, стр. 1—76.

Според Ал. Паскалев този предговор бил написан от него и само бил подписан от Вазов. В своите «Спомени за Вазов», публикувани в сп. «Страници за всички» (г. II, 1932, кн. 12) той разказва, че успял да убеди поета да сложи подписа си под предговора, за да бъде подпомогнат стария заслужил учител А. Костенцев. «Което обаче възбуди моето неизразимо удивление — продължава Паскалев, — то бе неочакваната готовност на Вазова да сложи подписа си под предговора, без да премахне нито една дума, без да измени нито една точка!»

По това време българският патриот от гр. Щип Арсени Костенцев е бил вече 75-годишен старец. Той е учителствувал в разни градове из Македония още от 1862 г., бил е същевременно подвижен книжар в Щип и околните градове от 1866 г.

Стр. 438. ПРЕДГОВОР [КЪМ КНИГАТА НА Г. МИТОВ «НА ВОЙНА С 28 ПЕХ. СТРЕМСКИ ПОЛК»] — Г. Митов. На война с 28 пех. Стремски полк (Спомени), ч. I. Подвизи. Издава фондът за подпомагане сираците на загиналите стремци, С., 1918, стр. 1-II, с подпис: Ив. Вазов. Предговорът е включен в събраните съчинения на Вазов най-напред от М. Арнаудов.

Генко Митов разказва следното за обстоятелствата, при които е бил написан Вазовият предговор към неговата книга: «Беше към края на 1917 г. Заедно с трима войници словослагатели бях изпратен от фронта на нашия полк, за да отпечатам книгата си «На война с 28 пех. Стремски полк» [. . .] Един ден още при влизането ми в печатницата покойният Стайков, прикривайки усмивката си в своята руса брада, ме посрещна и отведе в склада на отпечатаните книги. Там той ми обясни, че дядо Вазов, очаквайки коректури от стихотворната си сбирка, които в момента не били готови, започнал да прелиства натрупаните по масата коректури от други книги, които се печатат и между които имало и такива от моята книга. Започнал да ги чете и толкова му харесали, че пожелал да се запознае с мен, както и че с удоволствие щял да напише предговор за книгата ми» (вж. сб. «Иван Вазов в спомените на съвременниците си, С., 1966, стр. 539—540).

Стр.440. ПРЕДГОВОР [КЪМ «РАЗКАЗИ И ХУМОРЕСКИ» НА М. ГЕОРГИЕВ] — М. Георгиев. Съчинения. Разкази и хумористи, т. I, С., 1919, стр. 5, с подпис: И. Вазов. Предговорът е включен в събраните съчинения на Вазов от М. Арнаудов.

Стр. 441. КАРТИНКИ ИЗ ДНЕШНАТА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ — «Напред», г. I, бр. 107 от 21 октомври 1919, стр. 1, подлистник, с подпис: И. Вазов Статията е включена в събраните съчинения на Вазов от М. Арнаудов.

Печата се със следните поправки по смисъл:
Стр. 443, р. 10: «чула» вм. «чуло».
Стр. 443, р. 10: «Синята» вм. «Сивата».
Стр. 444, р. 5: «Акулата» вм. «Акула».

Стр. 441. *«L'année terrible»* (фр.) — «Ужасната година», сборник от стихове на Виктор Юго, посветени на събитията от Френско-пруската война и Парижката комуна (книгата е издадена през 1872 г).

Стр. 441. . . . *крилатия марш на Rouget de Lisle Allons enfants de la Patrie* — вж т. 4, стр. 519.

Стр. 441. *Dans la politique il n' y a jamais* (фр.) — в политиката няма никога,

Стр. 442. . . . *в едно списание, излязло тия дни* — цитираните стихове са публикувани в сп. «Везни». г. I, 1919, кн. 1, стр. 2—3, 12. Строфата «В край суров, в страна безцветна» е от стихотворението на Людмил Стоянов «Иштар», а строфата «Аз нося сърцето на плаха и нежна девица»—от стихотворението на Христо Ясенов» «Победа»

Стр. 444. ЕДИН ИЗЛЕТ ИЗ СЕНКИТЕ НА НАШИЯ ЖИВОТ — «Напред», г. I, бр. 113 от 28 октомври 1919 г., стр. 1, подлистник, с подпис: Иван Вазов. Статията е включена в събраните съчинения на Вазов от М. Арнаудов.

Печата се със следните поправки по смисъл:
Стр. 446, р. 15: «товареха» вм. «говореха».
Стр. 447, р. 25—26: «грубо» вм. «друго».
Стр. 447, р. 34: «турям» вм. «турят».

Стр. 444. *Солунското примирие* — споразумение между България и Съглашението за прекратяване на военните действия,

сключено на 29 септември 1918 г. в Солун, след пробива при Добро поле; по силата на това споразумение България се задължава да демобилизира своята армия.

Стр. 445. *Афион* (тур.) — опиум.

Стр. 445. *Лукуловите пиршества* — вж. т. 8, стр. 443.

Стр. 448. *Булгарин* — Ф. В. Булгарин (1789 — 1859), журналист, писател и литературен критик, известен като реакционер и полицейски доносчик, обявил се срещу Пушкин, Гогол и Белински и изобщо срещу реалистичната школа в руската литература от 30-те и 40-те години на XIX в.

Стр. 447. ЕСЕННО НЕБЕ — «Напред», г. I, бр. 141 от 2 декември 1919 г., стр. 1, подлистник, с подпис: Иван Вазов. Статията е включена в събраните съчинения на писателя от М. Арнаудов.

Стр. 449. ... *сеизмографът на г. Вацова* — вж. т. 1, стр. 415; т. 10, стр. 551.

Стр. 450. *Митов* — вж. т. 10, стр. 602.

Стр. 451. *16 юни 1913 г.* — по стар стил датата на обявяване на Междусъюзническата война; за тази дата вж. и т. 10, стр. 150—151.

Стр. 452. ДО ГРОБА НА ЯВОРОВА — «Яворов споменик», София, 1919, стр. 3, с подпис: И. Вазов. В архива на писателя, съхраняван в Научния архив на Българската академия на науките е, запазен авторскияръкопис на статията, който е послужил за наборен оригинал (ф. 112, оп. 1, а. е 700). Ръкописът е придружен със следната бележка от ръката на Вазов: «Моля да ми се донесе коректура. И. В.» Отстрани в полето има бележка от ръката на Шишманов: «За Яворовото утро в Н. театър в спомен на 5 год. от смъртта му. 2. XII. 1919». Статията е включена в събраните съчинения на Вазов от Г. Константинов в редактирания от него т. 19 на предходното издание.

Варианти в ръкописа

Стр. 452, р. 28: октомври /*първоначално*: ноември (*поправено е с молив от Шишманов*) р. 28: *след* октомври е *имало*: денят (*след това зачертано*)* р. 28: от смъртта /*в рък. зачертано* * р. 28: *след* на *е било зачертано*: поета * р. 30: *след* нежния наш лирик *е зачертано:* тъй рано ни оставил *

Стр. 453, р. 1: младежи /*първоначално*: млади хора (*после поправено*) * р. 1: вероятно студенти/ *доб. между редовете* * р. 9;

след стоеше *следва зач. недописана дума:* тъ * р. 15: *накрая има подпис:* И. Вазов *

Стр. ЕДНО ОБЕЗПОКОЯВАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ГРАЖДАНИ — «Напред», г. I, бр. 145 от 6 декември, 1919 г., подлистник, с подпис И. Вазов. Помества се за пръв път в събраните съчинения на писателя в настоящото издание.

Печата се със следната поправка по смисъл:

Стр. 454, р. 9: «20» вм. «200».

Стр. 453. . . . *закон за задължителното гласоподаване* — Осемнадесетото обикновено народно събрание приема на 2 декември 1919 г. Закон за изменение и допълнение на някои членове от избирателния закон, според който към член 161 се добавя следната алинея: «Всеки избирател, който без уважителни причини не е гласувал, наказва се с глоба от 20 до 500 лв. в полза на надлежните общини» (Стенографически дневници на Осемнадесетото обикновено народно събрание. Първа сесия. 20 заседание от 2 декември 1919 г. С., 1920, стр. 510)

Стр. 455. *Хеписи бир* (тур.) — всички са еднакви.

Стр. 456. *Д. Петков* — вж. т. 10, стр. 559.

Стр. 456. *Salus popoli suprema lex* (лат.) — благото на народа е висш закон.

Стр. 457. АСЕН I. ШЕТНЯ ИЗ ИСТОРИЯТА — Статията е напечатана първоначално във в. «Напред», г. I, бр. 189 от 3 февруари 1920 стр. 1, подлистник, с подпис: Иван Вазов. След това е поместена в книгата «Из бележника на поета», С., 1920, стр. 58—59. В събраните съчинения на писателя е включена от М. Арнаудов.

Печата се по текста от втората публикация със следната поправка според в. «Напред»:

Стр. 458, р. 19: «честогонец» вм. «четогонец».

Стр. 460. [В ЧЕСТ НА ПРОФ. ИВ. ШИШМАНОВ] — «*Мир*» г. XXVI, бр. 5992 от 8 май 1920 г., с подпис: И. Вазов. Речта е поместена в събраните съчинения на писателя най-напред от М. Арнаудов.

Сред ръкописите на Вазов, съхранявани в Научния архив на Българската академия на науките (ф. 112, оп. 1, а. е. 701) е запазен Вазовият автограф на словото със следните бележки от ръката на Шишманов: «6. V. 920 — Гергьовден. Чете го сам на юбилея ми. Беше си забравил очилата. Взе моите».

Речта е поместена в събраните съчинения на Вазов за пръв път от М. Арнаудов.

Печата се със следните поправки според ръкописа:

Стр. 460, р. 29: «самоотрицания» вм. «самоотрицание».

Стр. 460, р. 30: «самоохулвания» вм. «само хулвания».

Варианти в ръкописа

Стр. 460, р. 27: В чест на проф. Ив. Шишманов /*липсва* * р. 28—29: един луч/ един майски луч * р. 31: днешното тържество/ днешното скромно тържество (*думата* скромно *е била доб. между редовете*) * р. 32: смело кажа /смело да кажа * р. 34: професор Шишманов! /професора Шишманова *.

Стр. 461, р. 1: можа да даде /можеше да даде * р. 2: блестяща /*думата е вписана допълнително между редовете вместо зачертаното:* светла, *което също е било вписано между редовете над друга зачертана до нечетливост дума* * р. 4: голямата /*първоначално е било:* голямата, *поправено на:* великата, *след което отново:* голямата; *след тази дума е имало друг зачертан до нечетливост текст* * р. 5: чудеса /*думата е вписана допълнително между редовете вместо друга напълно заличена дума* * р. 8—9: духовна мощ и енергия /*вписано допълнително вместо зачертаното:* жива (*следва неясна дума*) сила. р. 9: очаровават/ очароват * р 10: умствен / *вписано допълнително над зачертаното:* духовен* р. 16: пред чуждия свят / пред чуждий учени свят * р. 17—18: *след* богата *една-две думи заличен текст* * р. 24: Слава на професор Шишманов! /Господа, дигам чашата за здравето на скъпия наш приятел (*последните три думи написани между редовете вместо зачертаното:* професора Шишманова) да пием наздравица (*първоначално*: здравица) за славата на професор Шишманова!*

Стр. 461. ДНИТЕ, В КОИТО ЖИВЕЕМ — «Народна отбрана», г. II, бр. 340, от 12 юни 1920 г., стр. 1, подлистник, с подпис: И. Вазов. Помества се в събраните съчинения на Вазов за пръв път в настоящото издание.

Стр. 464. *Нека гине, милост няма!* ∾ *Дни на правда наближават!»* — вж. т. 4 стр. 359.

Стр. 465. ИВАН ШИШМАН (ЩЕ СЕ ПОВЪРНЕМ ЛИ КЪМ МИНАЛИТЕ ЗАБЛУДИ) — «Народна отбрана», г. II, бр. 349 от 23 юни 1920 г., стр. 1, подлистник, с подпис: Ив. Вазов. В събраните съчинения на писателя се помества за пръв път в настоящото издание.

Стр. 468. *Има бог праведив. Той дига, сваля* ∾ *в бой и с ада си непобедима* — вж. т. 4, стр. 362 — 363.

Стр. 469. КРЪЧМАРНИЦА «ТУТРАКАН» (ДУХЪТ НА

ГОЛЕМИТЕ СПОМЕНИ) — «Народна отбрана», г. II, бр. 369 от от 17 юли 1920 г., стр. 1—2, подлистник, с подпис: Иван Вазов. В събраните съчинения на писателя се включва за пръв път в настоящото издание.

Стр. 473. [ЗАДАЧАТА НА ПИСАТЕЛЯ] — «Обществена обнова», г. I, кн. 10, юни 1920, стр. 479. Всъщност това е отговор на Вазов на първия въпрос от анкетата на сп. «Обществена обнова». Под наслов «Отговори по предприетата анкета» в същата книжка са поместени едно след друго изказванията на Вазов, Кирил Христов, Ст. Чилингиров, Н. Ракитин, М. Арнаудов, Ал. Балабанов и Ник. Атанасов. В началото са цитирани и самите въпроси:

1. Каква е задачата на българския писател днес?

2. Намирате ли, че българският писател е дал творения, изобразяващи нашия живот, творения, които са мотивирани и одухотворени с морални или висши художествени цели (да се посочат примери на опити — постижения).

3. Пред вид преживените събития каква трябва да бъде родната ни литература?

Стр. 473. [МЕЖДУ ДРУГИТЕ СИЛНИ ЧУВСТВА] — «Напред», г. II, бр, 339 от 23 октомври 1920 г., стр. 1, факсимиле под заглавие, поставено от редакцията «по желанието на поета». Помества се за пръв в събраните съчинения на Вазов в настоящото издание.

Стр. 474. [ПО СЛУЧАЙ ПРАЗНУВАНЕТО МОЯ 50-ГОДИШЕН ПИСАТЕЛСКИ ЮБИЛЕЙ] — в. «България», г. XIX, бр. 277 от 1 ноември 1920 г., стр. 2, кол. 2, под наслов, поставен от редакцията: «Дядо Вазов благодари». Включено в събраните съчинения на Вазов от В. Вълчев в т. 20 от предходното издание.

Във връзка с отпразнуването на 50-годишния писателски юбилей на Вазов вж. т. 10, стр. 609—612.

Стр. 475. НАШИЯТ ПОЕТИЧЕН ЕЗИК. БЕЖЛИВИ БЕЛЕЖКИ — Статията е публикувана за пръв път в сборника «Из бележника на поета», С., 24 октомври 1921, стр. 60—64, а след това е препечатана с някои поправки във в. «Развигор», г. I, бр. 11 от 19 март 1921 г., като уводна, с подпис: И. Вазов. В събраните съчинения на писателя тя е включена най-напред от М. Арнаудов, който я възпроизвежда според текста от сборника «Из бележника на поета».

Тук статията се печата според последната ѝ публикация, осъществена приживе на автора и при негово непосредствено участие.

Вариантин в сб. «Из бележника на поета»

Стр. 475, р. 2: *след* подзаглавието «Бежливи бележки» *е имало следния текст:* «Въпреки тежките дни, които преживяваме, времето навън е прелестно. Равнодушната природа не дели нашите скърби и неволи — пролетта празнува своя светъл празник. Вишните и зарзалите в двора ми са цели облечени в бял цвят, а старата изпочупена праскова е цяла розова, като усмивката на здрава вакарелска мома. Отнякъде прилитат първите звънки кръшигласия на някои славей. А слънцето?. . . Но аз се отплеснах, а щях да говора за нашия поетичен език.»* р. 25—28: Това същото ще кажа∾ако задържим само «прение» /*липсва**

Стр. 477, р. 13: *след* по-долу от поезията. . . *е имало следния текст:* «Та и не правят ли същото, когато има нужда от краткост при написването: «мойто» вм. «моето», наште» вм. «нашите», «той знай», «ний знаем», вместо: той знае, ние знаем, «кат» вм. «като». Пречи ли това някому?

Ние съзираме тие волности и в чуждите поезии. Френските поети пишат «encore» и «encor». Русите: «красотою» и «красотой» и тям подобни.»* р. 25: В това отношение∾гладкостта на езика/ ще се напишат на него само по-велики творения, сигурно и с това главно ще се различава от днешния* р. 42: *след последните думи* завещани нам от дедите ни *е имало следния завършък:*

Но навън е хубаво. Славейчето все пее. Сякаш и прясната шума по дърветата, и въздухът с радостта си, и слънцето с лъчите си пеят. И в тая песен звучат страстните въздишки на възродения живот, на младостта, на любовта. И душата се слива с тоя концерт на мирозданието, тръпне в дълбочините си от тихите трепети на надеждите и обновата, и невидими ефирни крила я откъсват отдействителността и я носят в мирът на бъдащето и в тържеството на вечната правда. . .

О, пролет, как си ти чудна!

Но да излезем на полето и да послушаме на воля поетическият език на природата.

17 април 1920 г.

Стр. 478. ПИСМО ОТ ИВАН ВАЗОВ—«Развигор», г. I, бр. 3 от 23 януари 1921 г., стр. 3, кол. 4. Включено в събраните съчинения на Вазов най-напред от М. Арнаудов.

По повод на това писмо вж. отговора на Елин Пелин «Писмото на Иван Вазов», поместен в «Развигор», г. I, бр. 4 от 30 януари 1921 г., стр. 3, кол. 3—4, който всъщност е една защита на символизма.

Стр. 478. *«Мъртвешки танц»* — пиеса в 4 действия от Август Стринберг, преведена от Ив. Малеев и поставена на сцената на Народния театър през сезона 1919/1920 г. от Гео Милев; играна е общо 11 пъти.

Стр. 479. *Адам, Ева и змията»* — комедия в 3 действия от Паул Егер, преведена от Ламби Попов и поставена на сцената на Народния театър през сезона 1919/1920 г. от Кр. Сарафов; играна е 10 пъти.

Стр. 479. *«В ноктите на живота»* — драма в четири действия от Кнут Хамсун, поставена на сцената на Народния театър през сезона 1920/1921 г; играна е всичко 18 пъти: 14 през този сезон и четири през следващия.

Стр. 479. *Блазиран* (фр.) — надут, надменен.

Стр. 480. УВОДНИ ДУМИ НА МИТИНГА ЗА ТРАКИЯ — в сб. «Тракия пред ревизията на Севърския договор. Речи, произнесени на публичното събрание във Военния клуб на 13 февруари 1921 г. от Иван Вазов, генерал Т. Марков, Ст. Караджов и д-р Б. Вазов», София, 1921, стр. 3. Сборникът е издание на Съюза на българските учени, писатели и художници, чийто почетен председател е Вазов. Речта е включена във Вазовите събрани съчинения от М. Арнаудов.

Стр. 480. *Т. Марков* — Тодор Марков (1870 — ?), военен деец и дипломат, генерал; повреме на Първата световна война е бил началник щаб на Първа българска армия; след войната бил изпратен с дипломатическа мисия в Турция.

Стр. 480. *Ст. Караджов* — може би С. Ю. Караджов, журналист, виден член на Народната партия, редактор на в. «Народна борба».

Стр. 481. ПРИВЕТ КР. САРАФОВУ — в. сб.: «Кръстьо Сарафов. Сборник по случай 30-годишната му сценична дейност», София, 1921, стр. 9—10. Приветствието е поместено в събраните съчинения на Вазов за пръв път от М. Арнаудов.

Стр. 481. НАРОДНИЯТ ТЕАТЪР. КАРТИНА (ПОСВЕЩАВА СЕ НА КР. САРАФОВ) — в сб. «Кръстьо Сарафов. Сборник по случай 30-годишната му сценична дейност, София, 1921 стр. 82—83, подпис: И. Вазов Включва се в събраните съчинения на Вазов за пръв път в настоящото издание (досега е печатан отделно само текста на стихотворението — вж. т. 4 стр. 433—434.

Стр. 483. ДАНТЕ — «Мир», г. XXVII, бр. 6320 от 27 юни 1921 г. Публикацията е придружена със следната забележка на редакцията: «Реч, произнесена от г. Ив. Вазов вчера за Данте по случай отпразнуването на 600 години от неговата смърт от страна на Итало-българското дружество в София». Речта е включена в събраните съчинения на Вазов от М. Арнаудов.

Печата се със следните поправки по смисъл:

Стр. 483, р. 33: «просветено» вм. «просветно».
Стр. 484, р. 6: «на Данте» вм. «за Данте».
Стр. 484, р. 18: «можа» вм. «може».

НЕПУБЛИКУВАНИ ПРИЖИВЕ СТАТИИ, РЕЦЕНЗИИ И ДР.

В този дял са намерили място няколко останали по едни или други причини ненапечатани приживе на Вазов негови литературно-критични и публицистични творби. Макар и да нямат онова значение, с което се отличават печатаните Вазови произведения, все пак те също представляват интерес, тъй като допълват представата за ролята на писателя в нашия културен живот. Тези творби не са датирани, но като правило те са все от последните десетина години на Вазовия живот.

Поместените тук материали са включени и в предходното двадесеттомно издание на Вазовите съчинения, без обаче да са обособени в самостоятелен дял. Една част от тях са били открити и обнародвани от М. Арнаудов, на други обърнаха внимание по-късно В. Вълчев и Е. Стефанов. Ръкописите на тези творби днес се намират в къщата-музей «Иван Вазов» в София и в Научния архив на Българската академия на науките. Във връзка с работата над настоящото издание ние отново проучихме внимателно запазените авторски ръкописи, като в редица случаи внесохме нови решения при разчитането на текста. Трябва обаче да отбележим, че един от ръкописите — на Вазовата статия за К. Величков — не се намери никъде, поради което бяхме принудени да възпроизведем текста според публикацията във в. «Литературен глас».

Стр. 487. (ОТКЪСЛЕК ОТ ЕДНА СТАТИЙКА ЗА ОТНОШЕНИЯТА МИ С КРЪСТЕВА)—Фрагмент от незавършена статия, запазена между ръкописите на поета в къщата-музей «Иван Вазов» в София (инв. № 726). Заглавието е написано от автора в скоби върху запазения л. 2 (очевидно, допълнително). Запазеният откъс е обнародван най-напред от М. Арнаудов.

Варианти в ръкописа

Стр. 487, р. 7: деликатните /*първоначално:* великодушните * р. 7: удари /*първоначално:* блъсъци * р. 7: завчера / пъвоначално: вчера * р. 12: Вазовата /*първоначално:* моята * р. 13—14/; Но един петъчен ден аз се скарах /*първоначално*: Но един ден грешен човек съм, скарах се* р. 14—15: с приятеля /*първоначално:* с него* р. 19 *след* нашата литература *следва зач.* Справедливият гняв на критикът се простре по-нататък върху самата публика. * р. 21—23: Драмите на Вазова ∾ пстостепенни поети / *добавено от обратната страна на листа.* * р.22: Те са цяла семковщина /*първоначално:* В тях той стои по-долу от знаменития Семков * р. 24: престъпления/ *пъроначално:* грехове * р. 25—26: по-нататък, той хвърля мълнии/ *добавено между редовете** р. 29: това го има черно на бяло/ *първоначално:* правото си е право *

Стр. 488. АТАНАС КИРЧЕВ — Статията е запазена между ръкописите на Вазов, съхранявани в ръкописната сбирка на Института за литература (днес в Научния архив на Българската академия на науките), инв. №1116; фотокопие се намира в къщата-музей «Иван Вазов» в София (инв. № 1402). Може да се предполага, че тя е била написана по повод на годишнината от смъртта на Атанас Кирчев. Била е предназначена за публикуване, тъй като на втората страница на листа Вазов собственоръчно е написал: «Моля непременно да ми се прати коректура. И. В.» Засега обаче не е установено дали тази интересна статия е била своевременно напечатана. Тя е обнародвана според запазения авторски ръкопис през 1957 г. от В. Вълчев (*И. Вазов*, Събрани съчинения, т. 20, С., 1957, стр. 658).

Варианти в ръкописа

Стр. 488, р. 8: вихрена /*първоначално*: дивна * р. 10: въплътената душа/ *първоначално*: душата * р. 29: *след* несразима сила *следва зач.* заразяваше* р. 33: ръкоплещат /*първоначално*: ръкопляскат * р. 33: *след* с възторг на *следва зачертана дума*: толкова * р. 35—36: се питат /*първоначално*: си казват *

Стр. 489. ЗА ПАМЕТТА НА ГЕРОИТЕ (ПОЗИВ) — Черновата на тази статия е запазена между ръкописите на писателя в къщата музей «Иван Вазов» в София (инв. №723). Също там е запазен и машинописен препис на окончателния текст на статията (инв. № 789). Както личи от съдържанието тази статия е писана на 25 юни 1914 г. Обнародвана е за пръв път от Е. Стефанов в предходното издание на Вазовите съчинения.

Печата се по текста от машинописа със следните поправки:

Стр. 489, р. 10: «слави» вм. «слова» (по ръкописа).
Стр. 489. р. 39 «внесем» вм. «внесе» (по смисъл).
Стр. 489. р. 39: думата «дял» се възстановя по смисъл.

Варианти в ръкописа.

Стр. 489. р. 4: скръбни /*в ръкописа първоначално* скъпи (*поправено както в текста*)* р. 6: тия синове /тия свои синове* р. 20: честно българско сърце /*в ръкописа първоначално* честен българин (*поправено както в текста*)* р. 24: доблестни борци /*първоначално* храбри момци (*поправено както в текста*)* р. 26—27: ранения гроб /*първоначално* гроба там (*поправено както в текста*)* Стр. 489, р. 38 — стр. 490. р. 5: Позиви на нашите ∾ той не умира! (*в ръкописа липсва*)*

Стр. 490. КОНСТАНТИН ВЕЛИЧКОВ — Статията е напечатана след смъртта на Вазов във в. «Литературен глас», г. IX, бр. 322 от 30 септември 1936 г. заедно със стихотворението «Когато. . .» Публикацията е придружена с бележка под наслов «Ръкописите на Иван Вазов», където между другото се съобщава: «Ръкописите на подлистника «Константин Величков» и на стихотворението «Когато. . .» от Иван Вазов дължим на г. Кирил Добрев, който ги е получил от сестрата на народния поет г-жа Въла Вазова — Фетваджиева. И двата ръкописа са написани с мастило. Ръкописът «Константин Величков» е четлив, приготвен е от самия автор за печатане, даже над заглавието лично той е сложил бележка: «Моля коректура. И. В.» Тъй като ръкописът не можа да бъде намерен, статията се печата по текста от «Литературен глас».

Стр. 492. ТРАГЕДИЯТА «ИЗМЯНА» — Рецензията е запазена между Вазовите ръкописи, съхранявани в къщата-музей «Иван Вазов» в София (инв. № 313). Ръкописът се е намирал в Народния театър и бил спасен при пожара през 1923 г. (на самия ръкопис с химически молив е отбелязано: «От пожара на Народния театър. Д. Казаков». Публикуван е за пръв път от Е. Стефанов в предходното издание на Вазовите съчинения.

Стр. 493. РЕЧ ПРИ ОТКРИВАНЕТО НА КАРТИННАТА ИЗЛОЖБА НА П. МОРОЗОВ — Ръкописът на тази кратка реч, произнесена при откриването на изложбата, се пази в къщата музей Иван Вазов в София (инв. № 725). Тя е обнародвана за пръв път от М. Арнаудов, който я включва в редактираното от него издание на Вазовите събрани съчинения.

Варианти в ръкописа

Стр. 493, р. 9: по живописта /*доб. между редовете вместо първоначалното*: у нас* р. 10: и да ни възхити с хубостите си/ *първоначално*: и да зарадва душите ни с хубостите си * р. 10: *след* хубостите си е *зачертан следният израз*:Смело може да се твърди, че от всичките изкуства, живописта захваща първо място у нас— по разцвета си, по широтата и размаха на вдъхновенията. * р. 19: в себе си/ *първоначално*: в силите си * р. 23: *след* А ние можем *е зачертано* както във всяка област на нашия духовен живот да се гордеем * р. 24: гордеем с /*първоначално* гордеем пред *(поправено както в текстб)** р. 24: днешната изложба /*първоначално)* изложбата *(поправено както в текста)**

ПРИЛОЖЕНИЯ

Двете приложения към настоящия том представят Вазов като оратор в Народното събрание. Тези материали се поместват за пръв път в събраните съчинения на писателя.

В първото приложение сме събрали Вазовите изказвания в Областното събрание в Пловдив през периода 1881—1884 г. Както е известно, още с пристигането си в Пловдив през октомври 1880 г. Вазов е назначен от тогавашния генералгубернатор на Източна Румелия Алеко Богориди за депутат в Областното събрание, а веднага след това е избран и за член на Постоянния комитет. През следващите няколко години той продължава да играе видна роля в политическия живот на Източна Румелия. Докато за дейността му като член на Постоянния комитет бихме могли да съдим само от «съкратените протоколи», в които се посочват най-общо становищата на членовете по обсъжданите въпроси, то изказванията му в Областното събрание са запазени в автентичния си вид благодарение на водените стенографски протоколи от заседанията.

Прави впечатление, че Вазов, общо взето, рядко е вземал думата в Областното събрание. Сравнително по-активен е бил той по време на шестата редовна сесия през есента на 1884 г., когато се водят оживени дискусии между оформилите се политически партии. Много по-често писателят е говорил в Постоянния комитет. През 1881 г. например той се е изказвал в заседанията от 13 и 21 януари, 7 и 28 февруари, 31 март и 8 април, 22 май, 3 и 18 юни, 10 и 20 август и 10 октомври; през 1882 г. е вземал думата на 19, 26. 28 и 29 януари, на 2, 25 и 27 февруари, на 6 март, на 30 септември и на 1 ноември, и т. н. (вж. Дневници на Постоянния комитет за (1880—1881 г.) (Скратени протоколи, кн. 2, С., 1890, стр. 34, 46, 47, 70, 71, 97, 113, 124, 138, 173, 186, 202, 337; кн. 3, (за 1881—1882 г.) С., 1890, стр. 48, 61—62, 66 74, 81, 108, 110, 119) На Вазовите изказвания в Постоянния комитет и в Областното събрание пръв обръща внимание Симеон Радев в статията си «Иван Вазов в Постоянния комитет и Областното събрание на Източна Румелия», поместена в юбилейния сборник «Иван Вазов. Сборник по случай 100 години от рождението му». Под ред на Т. Павлов, Н. Лилиев и Ст. Божков (С., БАН, 1950, стр. 258—269). По-късно те бяха разгледани от Е. Стефанов в бележките към редактирания от него т. 18 на Вазовите събрани съчинения (С., 1957, стр. 986—993), от М. Цанева в книгата ѝ «Иван Вазов в Пловдив» (С., 1966 стр. 33—40). и от В. Вълчев в мотографичното изследване «Иван Вазов. Жизнен и творчески път» (С., 1968, стр. 195—214).

Второто приложение съдържа Вазовите речи и изказвания в IX обикновено народно събрание от 1897—1898 г., когато като министър на народната просвета в кабинета на К. Стоилов писателят е проявявал сравнително по-голяма политическа активност. Тези речи и изказвания са запазени също благодарение на водените редовно стенографски дневници на Народното събрание. Най-голямо място сред тях заема речта на Вазов по повод на повдигнатия от павликенския народен представител Н. Габровски въпрос за учредяване на учителски съюз, публикувана веднага след произнасянето ѝ в сп. «Училищен преглед». Съществува указание, че тази Вазова реч е била подготвена от Ст. Лафчиев, по онова време главен секретар на Министерството на народната просвета (съобщението е направено от брата на писателя д-р Б. Вазов пред М. Арнаудов — вж. И. Вазов. Събрани съчинения, т. 20, С. 1950, стр. 490).

I. ИЗКАЗВАНИЯ В ОБЛАСТНОТО СЪБРАНИЕ В ПЛОВДИВ

Стр. 497. ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ. X ЗАСЕДАНИЕ, 27 ОКТОМВРИ 1881 г. [РАЗИСКВАНИЯ ПО ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПЕЧАТА]— Дневници от Втората редовна сесия на Областното събрание. Стенографически протоколи. Второ стереотипно издание на Народното събрание, С., 1893, стр. 150—151.

Стр. 499. ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XVI ЗАСЕДАНИЕ, 15 НОЕМВРИ 1884 Г.] — РАЗИСКВАНИЯ ПО ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ВРЕМЕННИТЕ ИПОТЕЧНИ КНИГИ]—Дневници от Шестата редовна сесия на Областното събрание.Стенографически протоколи. Второ стереотипно издание на Народното събрание, С., 1893, стр. 274—275, 284.

Стр. 500.ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XVII ЗАСЕДАНИЕ, 17 НОЕМВРИ 1884 г. [РАЗИСКВАНИЯ ВЪРХУ РАПОРТА НА КОМИСИЯТА ЗА ПРОШЕНИЯ] — Дневници от шестата редовна сесия на Областното събрание. Стенографически протоколи. Второ стереотипно издание на Народното събрание, С., 1893, стр. 296.

Стр. 500. ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ, XX ЗАСЕДАНИЕ, 22 НОЕМВРИ 1884 Г. [ПЪРВО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА АДМИНИСТРАТИВНО ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ НА ОБЛАСТТА] — Дневници от шестата редовна сесия на Областното събрание. Стенографически протоколи. Второ стереотипно издание на Народното събрание. С., 1893, стр. 332, 343—344.

Стр. 502. ШЕСТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XXIX ЗАСЕДАНИЕ, 3 ДЕКЕМВРИ 1884 Г.[РАЗИСКВАНИЯ ПО ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ГОРИТЕ] — Дневници от Шестата редовна сесия на Областното събрание. Стенографически протоколи. Второ стереотипно издание на Народното събрание,С., 1893, стр. р. 598—599, 601, 602.

II. РЕЧИ И ИЗКАЗВАНИЯ
В I-Х ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

Стр. 504. ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, VIII ЗАСЕДАНИЕ, 28 ОКТОМВРИ 1897 Г. [ПО ПОВОД ЗАВЕЩАНИЕТО НА ЕВЛОГИ ГЕОРГИЕВ] — Дневници (стенографически) на IX обикновено народно събрание. Втора редовна сесия,кн. I, С., 1897, стр. 119.

Стр. 505 ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, XXV ЗАСЕДАНИЕ, 1 ДЕКЕМВРИ 1897 Г. [ПЪРВО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПРИЗНАВАНЕ В КНЯЖЕСТВОТО НА ДИПЛОМИТЕ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА] — Дневници (стенографически) на IX обикновено народно събрание. Втора редовна сесия, кн. II, С., 1897, стр. 207—208.

Стр. 506. ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, XXIX ЗАСЕДАНИЕ, 5 ДЕКЕМВРИ [ВТОРО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПРИЗНАВАНЕ В КНЯЖЕСТВОТО НА ДИПЛОМИТЕ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА] — Дневници (стенографически) на IX обикновено народно събрание. Втора редовна сесия, кн. II, С., 1897, стр. 409, 416.

Стр. 507. ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, XXX ЗАСЕДАНИЕ, 8 ДЕКЕМВРИ 1897 Г.[ТРЕТО ЧЕТЕНЕ НА ЗАКОНОПРОЕКТА ЗА ПРИЗНАВАНЕ В КНЯЖЕСТВОТО НА ДИПЛОМИТЕ ОТ ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ВИСШИ УЧИЛИЩА] — Дневници (стенографически) на IX обикновено народно събрание. Втора редовна сесия, кн. III, С., 1897, стр. 28.

Стр. 508. ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ. XXXII ЗАСЕДАНИЕ, 10 ДЕКЕМВРИ 1897 Г.[РАЗИСКВАНИЯ ПО РАЗХОДИТЕ ОТ БЮДЖЕТА ЗА 1897 Г.] — Дневници (стенографически) на IX обикновено народно събрание. Втора редовна сесия, кн. III, С., 1897, стр 171, 176, 179.

Стр. 509.ВТОРА РЕДОВНА СЕСИЯ, XXXIII ЗАСЕДАНИЕ, 13 ДЕКЕМВРИ 1897 Г. [РЕЧ, ПРОИЗНЕСЕНА ОТ МИНИСТЪРА НА НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ ИВ. ВАЗОВ ПО ПОВОД ИНТЕРПЕЛАЦИЯТА НА ПАВЛИКЕНСКИЯ НАРОД. ПРЕДСТАВИТЕЛ Г. ГАБРОВСКИ.] — Речта е публикувана почти едновременно в Дневници (стенографически) на IX обикновено народно събрание. Втора редовна сесия, кн. III, С., 1897, стр. 361—365; и в сп. «Училищен преглед», г. III, 1898, кн 1, стр. 11-20.

Печата се по текста от сп. «Училищен преглед.»

Стр. 520. ТРЕТА РЕДОВНА СЕСИЯ. XLII ЗАСЕДАНИЕ, 18 ДЕКЕМВРИ 1898 РАЗИСКВАНИЯ ПО РАЗХОДИТЕ ОТ БЮДЖЕТА ЗА 1898 Г.] — Дневници (стенографически) на IX обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, С., 1898, кн IV,стр. 209—210, 216, 221, 222, 223, 225.

СЪДЪРЖАНИЕ

1890—1891

СПИСАНИЕ «ДЕННИЦА»

Христо Ботев (критическа студия) 9

Г. I, 1890

Библиография: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. I * Сборник, от народни умотворения, обичаи и др. * Cesty po Bulharsku 54
Вести из книжовний свят: М. Е. Щедрин * Изучението на Мицкевича * Юбилей на Урбански * Полски роман за България * Vybor z basni Jvana Vazova * [Руский журнал «Труд»] 55
Вести из книжовний свят: Сборникът на Ястребова * Българский речник на Дювернуа * Славянская беседа . Il libro dell'amore * И. Д. Градовский * Г. Лавров . . 57
Критика и библиография: Български притчи или пословици и характерни думи, събрани от П. Р. Славейкова, част I. 60
Вести из книжовний свят: Руский вестник «Киевское слово» * La Revue de l'Orient * С. Веркович, издателят на «Веда словена» * Покойний генерал Щрекер паша * Граф Лев Толстой * Лани се е поминал в Загреб * Дружество «Българска седянка» в Прага * Луи Леже * Glasnik zemaljskego museia u Bosni i Hercegovini * Приват доцентът при Петербургский университет г. П. Сирку . . . 61
Вести из книжовний свят: С удоволствие се научаваме * Господин Ур. Р. Морфил * От две години насам в Прага * Не преди много излезе в Париж * По инициативата на сръбското академическо дружество «Зора» * Излязъл е в Лондон * В пещенский политически лист * Лудвиг Батенберг * В немското периодическо списание * Наскоро се е поминал в Прага Франтишек Халупа * В Париж се е появила любопитна книга 65
Вести из книжовний свят: В залата на Петербургский градски съвет * Видяхме 8-й том от новата «Велика френцузска енциклопедия» * В Самарканд, столицата на Бухара * От 1-й априлия е захванало да излазя във Вена * Г. Безеншек, основателят на стенографията у нас * По повод преведената на чески * Учим се за превеждането на руски * Einleitung die slavische Literaturgeschichte 68
Вести из книжовний свят: На 19 май учениците от висший курс дадоха в залата на театър «Основа» * Парижкото месечно списание «La nouvelle Revue» * Г. Луи Леже 71
Вести из книжовний свят: Неотдавна с голяма тържественост* Знаменитий пътешественик Станлей * Излязло е на чески второ издание * Студии върху историята на бълг. език 73
Вести из книжовний свят: Г. Василий Жук * Излезлите вече I и II книга от «Сборника за народни умотворения, наука и книжнина» * В пещенский вестник «Revue d'Orient» * Директорът на пощите в Съединените държави * Не преди много стана в Германия разпродаване на ценната колекция от ръкописи * Румънският народ претърпя една велика загуба 75
По съвременната руска литература 77
Критика и библиография: Историята на цивилизацията в Европа * Госпожа Анка * Беседа върху земния живот на Исуса Христа * Демон * «Моцарт и Салйер» и «Скъперник рицар» 78
Вести из книжовний свят: Дружеството «Славянска беседа» * Излязъл е на отделна книга * Не по-малко даровитий романист Юи де Мопасан * Пол Бурже * Г. Морфил * Иван Франк * Славянского благотворително общество в Петербург * В словацкото литературно месечно списание 88
Критика и библиография: Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, книга III * Разказ за леля Гена * България и нейните противници * Разрушение на естетиката * Портрети и биографии на загиналите български офицери и портупей-юнкери във войната със

Сърбия през 1885 год. 90
Вести из книжовний свят: По-миналий месец се помина французкий писател Алфонс Кар * Vesmir, илюстровани чески вестник * В новий французкий вестник «L'Anthropologie» * В обнародваний рапорт на г. Блека * В непродължително време Гладстон * Г. поручик Везенков * От началото на октомврий започна да излиза в Цариград * Сръбската кралевска академия е наградила . . 102
Вести из книжовний свят: Видяхме IX и последний випуск от българский речник на покойния А. Дювернуа * Франц Батенберг, брат на бивший български княз * Г. д-р Н. Генадиев 104

Г. II, 1891

Критика и библиография: Моего възпоминание от Емён * Записки на едни осъден * Горгулята. Брезник, Трън, Пирот или Брезничко-трънский отряд в Сръбско-българската война * Родопите и Рилската планина . . . 106
Вести: Новий роман на Емил Зола * Император Вилхелм за класическите езици * Юбилей на «Вестник Европы» «Цезар Каскабел» * Награда на г. Верковича * Сказки в Пловдив * Подписка за паметник * Изложение на г. Мрквичка * «В ожидании» * Награда * Григорий Данилевский * [Поминал се е известний французки романист Октав Фейе] 115
Критика и библиография: Новейшая история, от Френската революция до днешно време * Нал и Дамаянти * Нервни век 119
[Бележки към статията на д-р Кръстев «Столичний театър»] 124
Вести: «Термидор» * Руската литература в Европа * Гладстоновата книга за Омира * «Die Leehöfen des Weltverkehrs» * [Излязла е в столицата] * [На 22 януарий] . 125
Критика и библиография: Живота(ът) на Александра Велики, македонский цар * Взглядовете на английските мислители върху умствените потреби на сегашното общество * Графът и мечкаря(ът) * В тъмницата * Песни и сатири * Сцена из «Фауста» 128
Вести: Движение на журналистиката у нас през 1890 година * Юбилей на Айвазовский * Л. Е. Мейсоние * Военна география на Македония * Български народни песни на маджарски * Tegoczesna literatura bulgarska * Литературна вечеринка в София * Август Дозон . . 137
Критика и библиография: Сборник от български народни умотворения, кн. I * Светлина, г. I, кн. 1 * Български периодически печат от възраждането му до днес, кн. I * Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, кн. IV * Причините на Французката революция . . 142
Вести: Професор Миклошич * Ottuv Slovnik naučny * Литетурна сватба в Париж 146
Критика и библиография: Парижката съборна църква «Св. Богородица» (Notre Dame de Paris), част II * Хамлет * Баташкото клане 148
Вести: Das Fürstenthum Bulgarien * Турската литература * Бъдещий роман на Зола * Ж. Сулари * Преводи из бълг. литература на чужди езици * Театралната цензура във Франция * Bulharska literatura * Словенското дружество «Св. Мохор» * Б. Шкорпил * Фелдмаршал Молтке * 25-годишний юбилей на Румънската академия 153
Вести из книжовний свят: Гьоте и Наполеон * Историята на Сръбско-българската война от 1885 г. * Мемоарите на Талейрана * Георг Брандес * Westiminster Review * Синтаксис на славянските езици * Теодор де Банвил 157
Критика и библиография: Ревизор * Български народни песни 162
Вести из книжовний свят: История на всеобщата литература * Превождане Пушкина на турски език * Souvenirs des Balkans * Нова българска история . . . 163
Критика и библиография: Кратки бележки и сведения върху земското чешко изложение в Прага 1891 година * Френска читанка 165
Вести: Немили-недраги * Българска картина * Молткевите мемоари * Дон Педро де Аларкон * Punch * Юбилеен театър в Берн * Лорд Тенисон * Ян Неруда . . . 172
Ян Неруда 175
Библиография: Пътеводител за Рилският манастир * Сборник от български народни умотворения, част първа, книга IV и V * Евреите и кръвта * Отговор на един филолог 178
Вести: И. А. Гончаров * Юбилей на поет-войник . . . 181
Петдесетилетие от смъртта на Лермонтова 181
Критика и библиография: Лъча (Луча), брой 1 * Светлина, кн. X * Сама-китка, други стрък 184

Вести: Повести и разкази * Физическото изпичане (каляване) като средство за възпитание * Скулпторът Бриан * [В книжката от месец ноемврий на словацкото списание «Slovensky pohlady»] * Историята на Марсилезата * Градиво за българский речник * Мохамеданский печат в Русия * Алгиеро де Квентал * Александър Екзарх * [През миналий октомврий помина се Иван Данев] * Аида 187

1896—1912

СПИСАНИЕ «БЪЛГАРСКА СБИРКА»

1896

Книгопис. Оценка на книги и списания: Г-н Вазовата «Нова земя» и критиците ѝ по въпроса на Съединението и пр. (Бележка). 197

1899

Книгопис. Книжовна беседа. Българский език под чука на нашите поети 202

1900

Януарската ни поезия 211
Мартовската ни поезия 220

1901

Поглед въз историческия живот на грузинския народ . . 230

1906

Книгопис. Отзиви и оценки. Из мрака, драматическа поема в четири картини, от Александър Кипров 234
Книгопис. Отзиви и оценки. Из живота, разкази от Евгения Марс 235

1907

Книгопис. Отзиви и оценки. Сън за щастие, от Пенчо Славейков 238
Книгопис. Отзиви и оценки. За «Наш живот» (Опровержение) 240

1909

Книгопис. Отзиви и оценки. Лунна нощ, разкази от Евгения Марс 241
Книгопис. Отзиви и оценки. Лучи и тени, очерки и параллелы В. В. Уманова-Каплуновского 244
Книгопис. Отзиви и оценки. Битие, стихотворения от Стоян Ватралски * Светские фарисеи 245

Книгопис. Отзиви и оценки. Буря, социална повест от Евгения Марс * Георги Иванович Цанко-Килчик от Комрат, Бесарабия, написал Йов Титоров* Библиотека за самообразование, кн. VI; Мозайка от знаменити съвременни романи, кн. V 247
Национализмът в нашия театър и изкуство 249
Книгопис. Отзиви и оценки. Български народни песни от Елена Янкова, записал и издал полковник Янков. . 255

1911

Видение. Търново през юни 1911 г. 257

1912

Книгопис. Отзиви и оценки. Стихове от Люба 259

Вестник «Мир»

1897

Българский пегас в предвеликденските списания (Литературни бележки) 263
Балканският пегас в последните периодически списания (Критически бележки) 272
Житейски ситнежи 279

1899

Ситнежи [Читателят ще се измами] 284
Литературна беседа [В едно свое стихотворение] . . . 288
Ситнежи [Подир петдесет години София ще има] . . . 293
Литературна беседа [За да не стана еднообразен] . . . 297
Ситнежи [Ако да не беше запретена политиката] . . . 302
Литературни ситнежи [Пролетта влезе вече в своите права] 305
Ситнежи [Вчера празнуването на св. Георги Победоносец] 308
Трепещуща действителност 311
Света София 315
Световни ситнежи [Голфстремът * Колумб * Царят на критиката* «Воскресение» и граф Толстой * Стогодишнина] 318
Шетня (Из нашата животрепещуща действителност) . . 322

1900

Тъжно! (Българска елегия в проза) 327
«Заемниците» 330

1901

«Клещите» и «Дивакът» (Театрални бележчици) . . . 334
Столични ситнежи [Връщах се от разходка] 337
Столични ситнежи [Откогато, по едно честито вдъхновение] 341
Скучни часове (Размишления при прозореца ми) . . . 345

Следпразнично настроение (Сериозни драски из столичния живот) . . . 350
1905
Из света и у нас. Ситнеж . . . 354
Столицата и живота ѝ . . . 357
Беседи под зимното небе . . . 362
Важна историческа намера. Гробът на патриарха Евтимия 367
1912
Една книга за светите места («Светите места на признателна България», от Стоян Сен-Жан д'Акарски) . . . 371

ВЕСТНИК «ДЕН»

1906
Българската поезия преди и сега . . . 375
Лошото име на г. Пенча Славейков . . . 378
1909
Унищожението на Ив. Вазова . . . 381
Историята на старобългарското право, от С. С. Бобчев . 386
1910
Едно скръбно явление . . . 388
Протестът на г. Ив. Вазов . . . 389
Последователността на Пенчо Славейков . . . 390
1912
Необходимо обяснение . . . 391

ДРУГИ СТАТИИ ОТ 1893—1912 г.

1893
По правописния въпрос . . . 395
1896
Предговор [към книгата на Г. Хаджибонев «Разкази из българския живот»] . . . 399
Като се връщам от гарата . . . 400
1898
[Телеграма по случай стогодишнината от рождението на Ф. Палацки] . . . 402
Гаврил Кръстевич . . . 402
1899
«Цариградски сонети», от К. Величков . . . 406

1909
Предговор [към «Избрани стихотворения» на Кирил Христов] . . . 407
1906
Книгопис и рецензии. Ад, от Данте Алигиери, прев. К. Величков . . . 412
Стефан С. Бобчев . . . 414
Из живота, разкази от Евгения Марс . . . 417
1909
Един богат принос в нашата наука . . . 419
1911
Едно писмо до редакцията на «Воля» . . . 421
1912
[Ужасният бич за човечеството] . . . 422

1913—1921

1913
За бъдещето на Анхиало . . . 425
[Реч на митинга за Македония] . . . 426
[Отзив за книгата на Д. Гаврийски «Образователни ценности в поезията на Ив. Вазов»] . . . 429
1914
Един позив към българското сърце . . . 430
Едно писмо от Ив. Вазова . . . 433
Г. Вазов за манифестацията на 13 март . . . 434
1916
Книжнина. За род и чест, стихотворения от Ст. Чилингиров . . . 435
1917
Предговор [към «Спомени на Арсени Костенцев» . . . 436
1918
Предговор [към книгата на Г. Митов «На война с 28 пех. стремски полк»] . . . 438
1919
Предговор [към «Разкази и хуморески» на Михалаки Георгиев] . . . 440
Картинки из днешната действителност . . . 441
Един излет из сенките на нашия живот . . . 444
Есенно небе . . . 447
До гроба на Яворова . . . 452

Едно обезпокояване на българските граждани 453

1920

Асен I (Шетня из историята) 457
[В чест на проф. Ив. Шишманов] 460
Дните, в които живеем 461
Иван Шишман (Ще се повърнем ли към миналите заблуди?) 465
Кръчмарница «Тутракан» (Духът на големите спомени) . 469
[Задачата на писателя] 473
[Между другите силни чувства] 473
[По случай празнуването на моя 50-годишен юбилей] . . 474
Нашият поетичен език 475

1921

Писмо от Иван Вазов 478
Уводни думи [на митинга за Тракия] 480
Привет Кр. Сарафову 481
Народният театър. Картина (Посвещава се на Кр. Сарафов) 481
Данте 483

НЕПУБЛИКУВАНИ ПРИЖИВЕ СТАТИИ, РЕЦЕНЗИИ И ДР.

Откъслек от една статийка за отношенията ми с Кръстева) 487
Атанас Кирчев 488
За паметта на героите (Позив) 489
Константин Величков. 490
[Трагедията «Измяна»] 492
[Реч при откриването на картинната изложба на П. Морозов] 493

ПРИЛОЖЕНИЯ

I. ИЗКАЗВАНИЯ В ОБЛАСТНОТО СЪБРАНИЕ В ПЛОВДИВ

Втора редовна сесия: X заседание, 27 октомври 1881 г. [Разисквания по законопроекта за печата] 497
Шеста редовна сесия: XVI заседание, 15 ноември 1884 г. [Разисквания по законопроекта за временните ипотечни книги] * XVII заседание, 17 ноември 1884 г. [Разисквания върху рапорта на комисията за прошения] * XX заседание, 22 ноември 1884 г. [Първо четене на законопроекта за административно подразделение на Областта] * XXIX заседание, 3 декември 1884 г. [Разисквания по законопроекта за горите] 499

II. РЕЧИ И ИЗКАЗВАНИЯ В IX ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ

Втора редовна сесия: VIII заседание, 29 октомври 1897 г. [По повод завещанието на Евлоги Георгиев] * XXV заседание, 1 декември 1897 [Първо четене на законопроекта за признаване в Княжеството на дипломите от чуждестранните висши училища] * XXIX заседание, 5 декември 1897 г. [Второ четене на законопроекта за признаване в Княжеството на дипломите от чуждестранните висши училища] * XXX заседание, 8 декември 1897 г. [Трето четене на законопроекта за признаване в Княжеството на дипломите от чуждестранните висши училища] * XXXII заседание, 10 декември 1897 г. [Разисквания по разходите от бюджета за 1897 г.] * XXX заседание от 13 декември 1897 г. [Реч по повод интерпелацията на павликенския народен представител] 504
Трета редовна сесия: XII заседание, 18 декември 1898 г. [Разисквания по разходите от бюджета за 1898 г.] 520

Бележки 523

ИВАН ВАЗОВ

СЪБРАНИ СЪЧИНЕНИЯ В 22 ТОМА

ТОМ XX КРИТИКА И ПУБЛИЦИСТИКА

Редактор Славка Иванова
Художник Евгени Клинчаров
Худ. редактор Елена Маринчева
Техн. редактор Цветана Арнаудова
Коректор Добрина Имова

Формат 84/108/32; тираж 60113 екз.; печатни коли 40.50; издателски коли 34.02; л. г. IV/28.; изд. № 5151; поръчка № 51/1979 год.; дадена за набор на 29. IV. 1979 г.; излиза от печат на 30. V. 1979 год.; цена 4.56 лв.

код 15 $\frac{95361-72611}{5506-16}$

Издателство «Български писател» София
ДПК «Димитър Благоев» София